MONUMENTA HUNGARIAE ITALICA
EDIDIT COLLEGIUM HISTORICORUM HUNGARICORUM ROMANUM
II.

RELATIONES AD LIMINA EPISCOPORUM

DE STATU DIOECESIUM AD CORONAM S. STEPHANI PERTINENTIUM

1600—1850.

Collegit, explicavit, introductione instruxit et adiuvante Academia Scientiarum Hungarica edidit:
P. DR. TIHAMERUS ALADARUS VANYÓ O. S. B.
professor scholae superioris de Pannonhalma, quondam sodalis Collegii Hungarici Romani.

PANNONHALMA IN HUNGARIA
1933.

640928

OLASZORSZÁGI MAGYAR OKLEVÉLTÁR
KÖZREBOCSÁTJA A RÓMAI MAGYAR TÖRTÉNETI INTÉZET
II.

PÜSPÖKI JELENTÉSEK
A MAGYAR SZENT KORONA ORSZÁGAINAK EGYHÁZMEGYÉIRŐL

1600—1850.

Összegyüjtötte, a bevezető tanulmányt és magyarázatokat írta:
DR. VANYÓ TIHAMÉR ALADÁR O. S. B.
pannonhalmi főiskolai tanár, a Római Collegium Hungaricum v. tagja.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TÁMOGATÁSÁVAL

MTA
KIK
0 00006 10023 0

PANNONHALMA
1933.

813863

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

ZOLNAI BÉLA
KÖNYVTÁRA

NYOMATOTT: KORDA R.-T. NYOMDÁJÁBAN. BUDAPEST, VIII., MÁRIA-UTCA 42.

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtelt 9217 /1923 sz.

Édesatyámnak

gyermeki hálával és szeretettel.

Előszó.

Római ösztöndíjas évünk öt hónapi gyüjtésének eredményét tárjuk e kötetben a szíves olvasó elé. A közölt püspöki jelentéseket és egyéb iratokat — kivéve az 1769-i veszprémi és az 1833-i kalocsai jelentést, amelyek a megfelelő püspöki illetve érseki levéltárból valók — mind *a Congregatio Concilii római levéltárából* merítettük. Gyüjteményünket sajnos már nem volt alkalmunk tökéletesíteni az Apostoli Kancelláriában őrzött, a limina-látogatásokra nézve feljegyzéseket tartalmazó Registra Litterarum köteteinek és a vatikáni levéltárban őrzött pápai válasziratoknak kiaknázásával. Az okmánytárunkban közölt jelentéseknek és a Concilii Kongregáció által rájuk adott feleleteknek *nyelve* latin, a jelentésekről Rómában készített referátumoké pedig olasz. Eltérő esetekben az irat nyelvét mindenkor külön jelezzük. A *közzétételnek* a műben követett módját a jelentések természete javallja. A jelentések u. i. egy-egy püspökségnél igen gyakran egymásra támaszkodnak, egymással — sokszor terjedelmesebb részekben — is teljesen megegyeznek, nem egyszer bőbeszédűek és semmitmondók. Jórészben ugyanez áll a referátumokra és feleletekre nézve is. Ezért csak néhány régi és fontosabb jelentést közöltünk szószerint, míg a többieket nagyon bő, általában még a kifejezésekhez is ragaszkodó magyar fordításban adjuk. A fontosabb, kétértelmű vagy érthetetlennek látszó helyeket azonban eredetiben hozzuk. Nem tekintettük feladatunknak, hogy minden fogalmat, vonatkozást és célzást jegyzetben megmagyarázzunk, könyvünk u. i. szükségképen feltételez bizonyos alapul szolgáló történelmi és egyházi műveltséget. Viszont megvalljuk, néhol hosszadalmas kutatás után sem sikerült egyes nyitva maradt kérdésekre megoldást találnunk. Munkánk *egyik főeredményének* az anyagnak időben és térben egyaránt nagy határt felölelő és biztos keretül szolgáló egységét tartjuk, továbbá hogy nem egy eddig elhanyagolt kérdésre hívta fel a figyelmet és adott útbaigazítást. A közölt jelentéseknek *hézagpótló* voltára nézve legyen szabad megemlítenünk, hogy az alább kiadott relációk közül az illetékes levéltárosok szíves felvilágosítása szerint az esztergomi, gyulafehérvári, nagyváradi, pécsi, székesfehérvári, temesvári püspöki levéltárakban egyetlen-egy sem található meg, másokban csak egyik-másik jelentés van meg, ismét más püspökségekről pedig adatok hiányában nem adhatunk összehasonlítást. Talán fölösleges kiemelnünk, hogy —

bár eredetiben csak kevés jelentést közlünk — a fordításnál és kivonatolásnál nem vétettünk a *történetírói lelkiismeret* ellen sem fontos dolgok elhallgatásával, sem tudatosan hamis értelmezéssel.

Igaz kegyelettel és hálával emlékezünk meg bold. *gr. Klebelsberg Kunó* vallás- és közoktatásügyi miniszter úrról, akinek jóvoltából a római ösztöndíjat élvezhettük; továbbá *Kelemen Krizosztom* pannonhalmi főapát úrról, aki mint minden tudományos törekvésnek őszinte barátja tanulmányutunkat rendi részről lehetővé tette. Őszinte köszönetünket fejezzük ki e helyütt is *dr. Luttor Ferenc* pápai prelátus, követségi tanácsos úrnak, valamint *dr. Gerevich Tibor, dr. Miskolczy Gyula, dr. Szekfű Gyula, dr. Tóth László* egyetemi tanár uraknak és *dr. Rados Tamás* pannonhalmi főiskolai tanár úrnak a szíves segítségért és tanácsokért. A hála szavaival szólunk a *Magyar Tudományos Akadémiáról, a Vatikáni Levéltárról és a Concilii Kongregációról,* különösképen *Mr. A. Mercati* és *C. Mottironi* levéltáros urakról. Köszönetünk a sírba is elkíséri bold. *dr. Kollányi Ferenc* pápai prelátus és *dr. Áldásy Antal* egyetemi tanár urakat.

Pannonhalma, 1933. pünkösd vasárnapján.

Dr. Vanyó Tihamér.

Rövidítések jegyzéke.

A közölt okmányokban az áttekinthetőség érdekében történt *kiemelések* mind tőlünk származnak. A közlésnél és rövidítéseknél vezérfonálként a *Magyar Történelmi Társulat forráskiadási szabályzatát* követtük (Századok, 1920.), bár egyik-másik dologban az egyszerűsítés és térnyerés érdekében el is tértünk tőle. A nagyon gyakran előforduló szavakra az alábbi rövidítéseket használtuk.

e. m.	= egyházmegye
Mr.	= Monsignore
pl.	= plébánia
poen., poenit.	= poenitentiarius
poss.	= possessio
pk.	= püspök
pkség	= püspökség
sz.	= század
sz. e.	= székesegyház
sz. h.	= szegényház
szem.	= szeminárium
szt.	= szerint
Szt.	= Szent
teol.	= teológus
Trid.	= Tridentinum
v. a., v. alap	= vallásalap
vt.	= vértanu
. . .	= az eredeti szövegben mutatkozó hiány.

Kerek () zárójelbe kerültek az eredetiben is zárójelben levő részek s az eredeti szövegnek némely oly részei is, amelyek ott nincsenek ugyan zárójelbe téve, zárójelbe helyezésüket azonban az egyszerűsítés, könnyebb érthetőség stb. szempontjai ajánlották. Szögletes [] zárójel a szerkesztői beavatkozásoknál szerepel. Bizonytalan olvasási módot és kétes értelmet szögletes zárójelbe tett kérdőjellel [?], szokatlan és feltűnő, de kétségtelen kifejezéseket és értelmet szögletes zárójelbe tett felkiáltójellel [!] jeleztünk. Az 1769-es veszprémi jelentés közlésénél alkalmazott külön rövidítéseket l. a 308. lapon. A jelentések adatainak a bevezető tanulmányban való felhasználásakor a püspökség nevét, a jelentés évét s e kötet megfelelő lapszámát *idézzük*.

BEVEZETÉS.

I.

A visitatio liminum és a püspöki jelentések.

A *visitatio liminum* ősrégi szokása az Egyháznak, már I. Leó pápa idejében is megtaláljuk nyomait. E jellegzetes főpapi kötelezettségnek azonban igazi megalapítója és mindmáig kiható törvényhozója a nagy szervező *V. Sixtus* pápa. 1585-ben megjelent „Romanus Pontifex" kezdetű konstitúciójában elrendelte, hogy minden pátriarka, prímás, érsek és püspök felszentelése, illetve a pallium átvétele vagy más egyházmegyébe való áthelyeztetése előtt esküvel fogadja meg, hogy a konstitúcióban meghatározott időközökben az apostolok sírját személyesen, törvényes akadályoztatása esetén pedig követe által fogja meglátogatni, s ez alkalommal a pápának egyházmegyéje állapotáról jelentést terjeszt elő. A vizitációra megállapított időközök az egyes országok távolsága szerint három, négy, öt illetve tíz év. Magyarország a négyévenkinti csoportba tartozik. „Immensa" konstitúciójával a jelentések átvételét, átvizsgálását és a válaszadást a Congregatio Conciliire bízta. A püspöki jelentések történetében még meg kell emlékeznünk *XIII. Benedek* pápáról. Alatta 1725-ben a lateráni zsinat elhatározta, hogy a jelentések egyöntetűsége érdekében utasítást ad ki. Ezt az instrukciót a Congregatio Concilii akkori titkára, Prosper Lambertini, a későbbi XIV. Benedek pápa szerkesztette. Ez az utasítás a jelentések elkészítésére nézve 1918-ig volt irányadó, amikor a Congregatio Consistorialis kiadta a most is érvényben levő formulát. *XIV. Benedek* a limina és jelentésadás kötelezettségét a nullius prelátusokra is kiterjesztette. („Quod sancta", 1740.) Fontos még megemlítenünk, hogy *X. Pius* pápa a püspöki relációkat a Congregatio Consistorialis hatáskörébe utalta („Sapienti consilio", 1908), s ugyancsak ő az európai püspökök limina-kötelezettségét öt, az Európán kívüliekét tíz évben állapította meg. („A remotissima", 1909.)[1]

V. Sixtus reformja messze kiható jelentőségű az Egyház életében. A püspököket szorosabban hozzákapcsolta a Szentszék-

[1] Huszár, A Visitatio Liminum, Bpest, 1904. 3—10. (Különlenyomat a Hittud. Folyóirat 1904-es évfolyamából.) és egyházjogi kézikönyvek. Újabb összefoglaló munka e tárgyról: Päter, Die bischöfliche Visitatio Liminum SS. Apostolorum. Paderborn, 1914.

hez, figyelmüket nagyobb mértékben egyházmegyéjük ügyeire terelte és az egyházi állapotoknak a trienti zsinat szerinti átalakítását hathatósabbá tette.[1]

Történeti kutatás szempontjából a püspöki jelentések *nagybecsű forrásanyagot* nyujtanak. A legmagasabb és legilletékesebb helyről, a püspöki trónról tekintik át az egyházmegyében folyó élet minden megnyilvánulását. És nem lehet szemükre vetni, hogy csak amúgy nagyjából, kellő tapasztalati anyag nélkül összerótt kényszerű jelentések; hiszen nem csupán a püspökök személyes tudásán és ismeretein alapulnak, hanem egykorú okmányokon s az ellenőrzésre hivatott szervek és egyének közvetlen tapasztalatain. E jelentéseknek továbbá meg nem becsülhető előnyük, hogy mindegyik általában az egyházmegye egészének életét adja bizonyos időpontban, tehát oly egységes és sokoldalú anyagot, amilyet egyébként csak sokkal fáradságosabb és hosszabb kutatással érhetnénk el. Forrás-csoportunk a történeti statisztika szempontjából is fontos. De nagyon szerencsésnek mondható ez az anyag azért is, mivel a további kutatás számára nagyszerű keretet ad és biztos irányt mutat. Főként az egyházmegyék belső életével és fejlődésével ismertetnek meg a relációk, s jól tudjuk, hogy az egyháztörténetnek nálunk épen ez a területe a legelhanyagoltabb. Föl kell itt vetnünk e források értékelésére nézve a *kritikai szempontot* is. Igaz, hogy a püspököknek fontos, hogy magukat a Szentszék előtt a lehető legkedvezőbb színben tüntessék fel, és egyházmegyéjük állapotát minél rózsásabbnak fessék. E körülmény egymaga azonban nem sokat von le a jelentések értékéből. Mert a tudatos ferdítésnek ellentmond a püspökök erkölcsi egyénisége[2], továbbá megnyugtat e felől a pápai nunciusok ellenőrzése és jelentései (pl. mennyire belelátott Buonvisi a magyar egyháziak és világiak szándékaiba egyaránt!), valamint az a köztudomású és sokszor beigazolódott tény, hogy Rómának kitűnő érzéke van idegen országok egyházi visszásságainak észrevételére. Mindeme szempontok mellett vegyük még figyelembe, hogy Rómában a jelentések részletes feldolgozáson mentek át és rendszeresen megőrizték őket. A referáló — e jelenséggel az általunk gyűjtött anyagban is találkozunk — szükség esetén előhúzta a Kongregáció levéltárából az előző jelentéseket és összehasonlította őket az újjal, s az esetleg előforduló ellenmondásokat feldolgozásában megemlítette. Püspökségeink viszont úgylátszik nem őrizték meg oly hűséggel a jelentések fogalmazványait, mert ismételten előfordul, hogy az utód nyíltan megírja, hogy elődjének jelentéséről nem tud semmit. Ugyanakkor azonban a Kongregáció levéltárában megvolt az előző reláció. Pl. Rudnay Sándor az erdélyi egyházmegyéről szóló

[1] Pastor, Geschichte der Päpste X. Freiburg i. Br. 1926. 102—103.

[2] Schmidlin is megállapítja hasonló természetű művében (Die kirchlichen Zustände in Deutschland vor dem Dreisigjährigen Kriege I. Freiburg i. Br. 1908. XXXVII.), hogy tudatosan hamis jelentésre egyetlen bizonyítékunk sincs.

1819-i jelentésében azt írja, hogy nem tudja, vajjon nyujtott-e be elődje, Mártonfi püspök relációt; a Kongregáció levéltárában pedig még ma is megvan az elődnek csupán tizenhat évvel előbb, azaz 1803-ban elküldött beszámolója.[1] Forrásainknál tehát tudatos ferdítéstől nem kell félnünk; legfeljebb oly irányban szükséges kritikát gyakorolnunk, vajjon elhallgatással vagy semmitmondó, általános kifejezésekkel nem akarta-e a jelentésttevő magát bizonyos kellemetlen dolgok említése alól mentesíteni. Nem mernők állítani, hogy a jelentések ettől is teljesen mentek. Ezekre a részekre legtöbbször a referáló is felhívja a figyelmet, mondván, hogy erről vagy amarról a tárgyról a püspök nem szól, ezt vagy amazt csak nagyon röviden, futólag említi, a következő jelentésben ezekről a dolgokról részletesebb felvilágosítást kell kérni. Mindent egybefoglalva: a püspöki jelentések óvatosan használandók, adataik kiaknázása csak a vonatkozó irodalomnak széleskörű felhasználásával és ellenőrzése mellett lehet gyümölcsöző.

Már az említettekből következik, de fontosnak látjuk hangsúlyozottan kiemelni, hogy a jelentések mellett még a Kongregáció számára róluk készített bíráló *referátumok* is értékes anyagot nyujtanak. Ezekben u. i. az előterjesztő minden feszélyezettség nélkül beszél, míg a püspököknek írt feleletben már a kifogások csak tompítva, röviden, olykor burkolva fordulnak elő. Becsessé teszi továbbá ezeket az előterjesztéseket írójuknak nagy látókörű, mondhatnók univerzális szemlélete és tudása. Elgondolhatjuk, hogy akinek kezén száz meg száz jelentés ment keresztül, annak szeme nagyon megélesedett a sorok közti olvasásra, s igen találóan meglátta a különböző államokban élő katolikusok legégetőbb kérdéseit. Egy-két rövid megjegyzése a császári és magyar területek püspökeinek a Szentszékkel való érintkezésére, a püspökök és szerzetesek viszonyára stb. fényesen meggyőz ennek a meglátásnak biztosan találó voltáról. Egyébként a tisztelt olvasót, aki az eddig említettek után is kétségbe vonná forrásaink fontosságát és szavahihetőségét, hasonló külföldi feldolgozások és forrásközlések állásfoglalásának szíves figyelembevételére utaljuk.[2]

[1] L. a 129. és 126. ll.

[2] Különösen Schmidlin i. m. I. k. VIII—IX. és XXXVI—XXXVIII, valamint Dengel, Pasture, Paquay alább idézendő művei.

II.

A trienti zsinat határozatainak végrehajtása Magyarországon.

A magyarországi római katolikus egyházfegyelem alakulása 1600—1850.

A trienti zsinatnak a különböző államokban való végrehajtásáról összefogó képet adó munka, amely a tudományos igényeket kielégítené, nincsen.[1] Nem is lehet, míg a zsinat határozatainak magyarázatára és végrehajtásuk ellenőrzésére rendelt legfőbb szervnek, a Congregatio Conciliinek levéltára nincs megfelelően felkutatva. Ez a kutatás pedig eddig még az egyes országokban való végrehajtásra nézve is szerény és kevésbbé átfogó. *A limina-jelentések külföldi közlései,* illetve feldolgozásai közül megemlítjük *Schmidlin* művét, aki elsőnek jutott hozzá Rómában e levéltárhoz, s aki az osztrák és német egyházmegyékkel foglalkozik a harmincéves háború előtti korra nézve.[2] Az ő módszere középút a közlés és feldolgozás között, anyagát püspökségek szerint adja, jó könyvészeti kiegészítéssel, de az egészet felölelő összefoglalással adós marad. Az örökös tartományokról szép anyagot hoz, elsősorban a 17. sz.-ból *Dengel,* sajnos azonban csak nyersen, feldolgozására még kísérletet sem tesz.[3] Szép és rendszeres feldolgozást nyujt Belgiumra vonatkozólag *Pasture,* főként a nunciusi jelentésekre és limina-relációkra támaszkodva.[4] De míg ő csupán 1633-ig ment, addig *Paquay* az egész 17. és 18. századra terjeszkedik ki forrásközlésében, szépen rendezett és gazdag anyagát azonban nem foglalja össze.[5] Szükségesnek látjuk még itt megemlíteni a trienti zsinatnak Belgiumban és Hollandiában való kihirdetésére nézve *Willocx* művét, amely ugyan nem püspöki jelentéseken épül fel, de tárgyára vonatkozólag annyira rendszeres és alapos munkát nyujt, hogy mindenképen megérdemli a figyelmet. A Tridentinumnak Svájcban, Franche-Comtében és Francia-

[1] Pastor, Geschichte der Päpste VII. Freiburg i. Br. 1920. 362 l. 1. jegyz.

[2] Die kirchlichen Zustände in Deutschland vor dem Dreiszigjährigen Kriege nach den bischöflichen Diözesanberichten an den Heiligen Stuhl. 3 rész. Freiburg i. Br. 1908—1910.

[3] Berichte von Bischöfen über den Stand ihrer Diözesen. Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Voralbergs, IV. Jahrgang, 1907. 307—72.

[4] La restauration religieuse aux Pays-Bas Catholiques sous les archiducs Albert et Isabelle, 1596—1633. Louvain, 1925.

[5] Les rapports diocésains de la province ecclésiastique de Malines et du diocèse de Liége au Saint-Siège. Tongres, 1930.

országban történt végrehajtásáról szóló művek után érdeklődő olvasót szintén hozzá utasítjuk.[1]

A *püspöki jelentések magyar kutatása* eddig nagyon el volt hanyagolva, és még a megjelent kevés, de nagybecsű anyag sem részesült a kellő figyelemben, s történetíróink nem igen használták fel. *Knauz* Nándor a Magyar Sion 1869-i évfolyamában közzétette Pongrácz György váci püspök 1675-i Informatióját az egyházmegye állapotáról. (889—904. ll., de csak a fontosabb részek közölve.) *Hodinka* Antal a bosnyák-djakovári püspökségről szóló tanulmányának függelékében kiadta a boszniai püspökségnek 1600-ból való, a délvidéki keresztény-török viszonyokat szemléletesen megvilágító jelentését.[2] *Hornig* Károly br. pedig közzétette Biró Márton veszprémi püspöknek 1752- és 1758-ból való (utóbbi helyett hibásan 1757-et ír) rendkívül érdekes és bő jelentéseit.[3] *Huszár* Elemér jogi tanulmányt írt a visitatio liminumról, s ennek függelékében egészében hozza Lippaynak 1650-ből, Szelepcsényinek 1676-ból és Rudnaynak 1825-ből való, az esztergomi érsekségről szóló jelentéseit, sajnos különösen a helyneveknél rendkívül hibásan; a jelentésekről adott magyarnyelvű összefoglalásba is komoly tévedések csúsztak be. A Rudnay-féle reláció alapján *Meszlényi* Antal ismertette az esztergomi főegyházmegye állapotát a reformkor elején[4]. Szelepcsényinek 1684-es jelentését *Telgárti* Lipót közölte a Magyar Sion 1868. évfolyamában (522. stb.), s ugyancsak Meszlényi dolgozta fel. (Magyar Kultúra, 1925. 85.) *Hanuy* Pázmánynak három rövid jelentését adta ki.[5] *Géfin* A Szombathelyi Egyházmegye Történetében a jelentésekről a püspöki levéltárban maradt fogalmazványokat használta. Meg kell még jegyeznünk, hogy a horvát püspökségek jelentéseit Rómában délszláv részről használták, de a kutató nevét nem sikerült megtudnunk, és Sisics Nándor professzornak 1932. szept. 9-éről kelt, hozzánk intézett levele szerint semmiféle ilyen természetű anyag közzététele még nem történt meg.

A Magyar Szent Korona alá tartozó püspökségek *eddig föl-kutatott jelentéseinek száma* az említett V. Sixtus-féle intézkedéstől kezdve 1850-ig, ideszámítva a zágrábi püspökségnek 1820-i supplex libellusát, de kizárva a szombathelyi 1814-i levéljellegű fölterjesztést, összesen 101. Közülük az előbb idézett helyeken, a

[1] L' introduction des décrets du Concile de Trente dans les Pays-Bas et dans la Principauté de Liége. Louvain, 1929. E mű XI. lapján említve Mayernek, Fèbvre-nek és Martinnek a szövegben szereplő területekről írt feldolgozásai.

[2] Tanulmányok a bosnyák-djakovári püspökség történetéből. Ért. a tört. tud. köréből, XVII. k. 3. sz. Bpest, 1898. IV. függelék, 103—114.

[3] Padányi Biró Márton Naplója, Veszprém, 1903. 223—374. Az 1758-as évszámra nézve l. a 369. lapot.

[4] Huszár i. m. 93—146. Meszlényi cikke a Kat. Szemlében, 1932. 3—20. és 109—119.

[5] Pázmány Péter összegyüjtött levelei I. 784—86, 787—89. és II. 769—71. Budapest, 1910—11.

Pannonhalmi Szemle 1931. évfolyamában tőlünk közölt 1629-i győri jelentéssel együtt, közzé van téve 12. Három jelentésnek viszont (Bosznia 1591, Győr 1781, Szatmár 1810) csak megírásáról tudunk[1], de őket megtalálni nem sikerült. A 101 jelentésből a 16. századra esik 1 (horvátországi); a 17. századra 21, közülük 11 horvátországi; a 18. századra 44, közülük 13 horvátországi; a 19. sz. első felére 35, közülük 9 horvátországi. *Püspökségek szerint a jelentések megoszlása* a következő: Zeng-Modrus 17; Boszna-Szerém[2], Esztergom, Győr és Vác 9—9; Zágráb 8, Szombathely 7, Szatmár 5; Nyitra, Pécs és Székesfehérvár 4—4; Erdély, Szepes és Veszprém 3—3; Besztercebánya, Kalocsa és Várad 2—2, Csanád 1. A többi nyolc egyházmegye, azaz Eger, Eperjes, Fogaras, Kassa, Kőrös, Nagyvárad (görög), Munkács, Rozsnyó és Swidnic, valamint a pannonhalmi főapátság nullius területe egyetlen püspöki jelentést sem tudnak felmutatni 1850-ig. Ha ezeket a számokat összehasonlítjuk a németországi, ausztriai vagy a belga püspökségek jelentéseinek számával, akkor látjuk, mily kevéssé teljesítették a magyar püspökök ebbeli kötelességüket. Leszámítva a török hódoltság századát a megszállt egyházmegyékre nézve, még mindig messze vagyunk az óhajtott és elvárható eredménytől. A magyar püspökök ily természetű eljárásával, a mentő és marasztaló körülményekkel alább részletesebben foglalkozunk.

Ily hosszas, de szükséges előzmények után rátérünk tanulmányunk tulajdonképeni gerincére, a *trienti zsinat Magyarországon való végrehajtásának kérdésére. Eddig* — tudomásunk szerint — senki mégcsak meg sem kísérelte, hogy e méltán fontos problémával pozitív adatok alapján egységesen és átfogóan foglalkozzék. Végignéztük erre vonatkozólag összefoglaló és monografikus jellegű egyháztörténelmi irodalmunkat és nemzeti történetünknek nagyarányú feldolgozásait, de egyikben sem találtunk kielégítő feleletet. A legtöbb munka az események sorozatába állítja bele az egyházi fejlődést, a belső egyházi élet elhanyagolásával csupán a külsőségekkel törődik. Az írók másik csoportja foglalkozik ugyan e kérdéssel, de megelégszik egy-két közhelyként emlegetett — igaz, hogy fontos — reformnak, eredménynek (szemináriumok, jezsuiták stb.) közlésével, általában a felületen mozogva és a messzibb jövőbe nem tekintve, a fejlődést nem láttatva. Ha pedig az Egyház belső életét is tekintetbe veszik, előadásuk rendszerint kimerül a magyar zsinati határozatok ismertetésével és az egyházlátogatási jegyzőkönyvek némely részeinek felhasználásával. A kérdés egészét azonban egy író sem fogja meg. A trienti zsinatnak mint nagy szellemi áramlatnak hatása a magyarság lelkére, megnyilvánulása az egyházi és világi katolikusok gondolkodásmódjában, szellemi termékeikben és életükben: mindezeket a nagyon modernül ható problémákat pedig történészeink mégcsak föl sem vetik. A következe-

[1] V. ö. Hodinka i. m. 104, s e mű 153. és 187. l.
[2] Külön véve: Bosznia 5, Szerém 1, egyesített diakovári 3.

zőkben kísérletet teszünk a probléma első felének körvonalazására, azaz a trienti határozatoknak hazánkban való érvényesülésére. A zsinat eszméinek megvalósulását nem évtizedekkel fogjuk mérni, mert — s ez a mi viszonyainkra fokozott mértékben áll — eredményei nem lettek oly gyorsan valósággá. A trienti reformok, az Egyház belső életét megújító, hozzájuk kapcsolódó pápai rendelkezésekkel együtt (V. Pius, V. Sixtus és különösen XIV. Benedek) századokon át irányítói voltak az egyházmegyék életének. Próbálkozásunkat halvány kísérletnek tekintjük csupán, mert — bár forrásaink a legilletékesebbek ily vizsgálat számára — megiscsak egyirányúak és gyakran hézagosak. Az is megnehezíti feladatunkat, hogy a vizsgálandó terület igen kiterjedt, a számbajöhető egyháztörténelmi irodalom elég tekintélyes, a belőle meríthető okulás viszont szempontunkból meglehetősen csekély.

Bár nem tartozik szoros értelemben véve tanulmányunk kereteibe, mégis kitérünk röviden **a trienti zsinat** *hazánkban történt* **kihirdetésének kérdésére.** Egykorú, döntő okmányok hiánya folytán csak megközelítő feleletet lehet adni. A kezdet nagyon biztató volt: a magyar főpapok voltak a legelsők az egész katolikus világban, akik a kihirdetésre magukat elhatározták. *Oláh* Miklós esztergomi érsek már az 1564. év első napján egyházmegyei zsinatot hirdetett a Tridentinum közzététele céljából, sőt néhány hét mulva püspöktársaival tartományi zsinat tartására is megtette az előkészületeket, de sajnos az utóbbi nem valósult meg. Az 1564. április 23-ára egybehívott nagyszombati egyházmegyei zsinat Miksa ellenkezése folytán nagy valószínűség szerint szintén nem ülhetett össze. (Pastor i. m. VII. 385—86. és Steinherz, Nuntiaturberichte aus Deutschland, 2. Abt. 1560—1572. IV. 65. és 101. Wien, 1914.) *Draskovics* György már zágrábi püspök korában is buzgó hirdetője volt a trienti végzéseknek, s elfogadásukat a horvát rendeknek a kívánt foganattal ajánlotta, vizitációi alkalmával pedig mindenütt terjesztette azokat. („ . . . recepti ab universis statibus huius regni pridem, sub Georgio Draskouichio . . .", zágrábi 1675-ös püspöki jelentés, l. a 335. l.) Mint győri püspök az 1579-ben Szombathelyt tartott egyházmegyei zsinaton kihirdette a trienti zsinat határozatait. A zsinatnak más egyházmegyében megfelelő módon történt közzétételéről nincs tudomásunk. Végeredményben megállapíthatjuk tehát, hogy néhány egyházmegyét kivéve a Tridentinumot a kívánt formában nem hirdették ki hazánkban; még kevésbbé lehet szó erről a *házasságkötésnek* a zsinattól elrendelt *formájára nézve.* (Sessio XXIV. de ref. matrimonii c. 1.) Az eddig érintettől merőben különböző kérdés a zsinatnak Magyarországon való érvényesülése. Bizonyos, hogy a 16. sz. végétől kezdve lassankint kisebb-nagyobb késéssel és módosulásokkal általában átment hazánkban a gyakorlatba, a zsinatok szabályai is szerinte készültek, s a nép és előkelők hallgatag beleegyezéssel elfogadták; több mint három századon át irányítója volt egyházjogi életünknek és törvénykezésünknek. Tehát — s ez jogászaink

általánosan elfogadott álláspontja — a gyakorlat, *szokás emelte törvényerőre*. Ugyanezt kell mondanunk házassági rendelkezésére is.[1] Mielőtt a trienti határozatok hazánkban történt érvényesülésének részletes tárgyalásához hozzáfognánk, rá kell irányítanunk a figyelmet a magyar katolikus újjászületés első nagy képviselőjére és a Tridentinum gyakorlati megvalósulásának első apostoli mozgatójára, *Oláh Miklós* esztergomi érsekre. Törekvéseinek részletező méltatásába azonban, mivel kora a tőlünk megszabott időhatáron kívül esik, és értékelését mások már részben úgyis elvégezték, itt nem bocsátkozunk. Oláh után Verancsics és a széküresedés alatt a katolicizmus visszaesik tehetetlenségébe. A 17. sz. elején tűnik föl a katolikus megújhódás tulajdonképeni megindítója, Forgách Ferenc prímás.[2] Utána folytatólagosan és tervszerűen halad a magyar katolicizmus életrekeltése. Ezzel a századdal kezdjük vizsgálódásunkat.

A trienti zsinat abból a helyes elvből indult ki, hogy a reformnak felülről kell kezdődnie s ezért a **püspökökön** kezdte. A főpásztoroknál alapvetőnek tekintette a székhelyen való tartózkodás, vagyis a **rezidencia** kötelezettségét. Két, legfeljebb három hónapi távollétet engedett meg a püspököknek, ezt is méltányos okból és a hívek kára nélkül. De ne essék e távollét advent és nagyböjt vasárnapjaira, karácsonyra, húsvétre, pünkösdre és úrnapjára. IV. Pius pápa még külön ismételten is hangsúlyozta, hogy mindenképen rajta lesz e rendelkezésnek pontos megtartásán.[3] Rátérve a hazai viszonyokra meg kell állapítanunk, hogy a rezidencia megtartása a *17. sz. folyamán* nem volt nagyon jellemző tulajdonsága a magyar püspököknek. A székhellyel rendelkező főpásztorok nagyrészét távoltartotta az ekkor sűrűn rájuk bízott közhivatali szereplés: a kormányzást intéző legfontosabb vezetőállásokban főpapokat találunk.[4] Délen pedig, Horvátországban és Boszniában, a törökök állandó veszélye s a nagymértékben rendezetlen egyházi állapotok álltak az egyházi törvény megtartásának útjában. Ezért pl. Balicsevics Ferenc boszniai püspöknek a pápai kinevező bulla egyenesen meghagyta, hogy meghatározott helyet kell székhelyül kiválasztania; elődei nem tudták ezt megtenni —

[1] Fraknói, Magyarorsz. egyházi és politikai összeköttetései a Római Szentszékkel III. Bpest, 1903. 143—44. — Lányi, Magyarföld egyháztörténetei I. Nagyszombat, 1844. 278. és 157—59. — Péterffy, Sacra concilia II. Posonii, 1742. 150—56. — Szép rövid fejtegetés: Szeredy, Egyházjog[3] I. 139—40. Pécs 1883. — Elsősorban a házassági formára: Kováts, A házasságkötés Magyarországon egyházi és polgári jog szerint, Bpest, 1883. 48—51. Utóbbit helyesbíti és magvas összefoglalást ad e kérdésről Br. Roszner Ervin, Régi magyar házassági jog. Bpest, 1887. 120—31.

[2] Hóman—Szekfű, Magyar Történet. IV. 282. és V. 281.

[3] Sess. VI. 1. és 2., főként pedig XXIII. 1. de ref. — Pastor i. m. VII. 288, 290—91. — Nálunk az 1630-as nagyszombati nemzeti zsinat veszi át a Trid. előírását. Péterffy, Sacra Concilia II. 308.

[4] Mályusz, Kossuth működésének társadalomtörténeti háttere. Napkelet, XI. k. 1928. 167.

mondja a jelentés — a török veszedelem miatt. De már ötven év multán a püspök újra más helyen lakik.[1] Tipikusan jellemző e vidékre a zeng-modrusi püspök esete: Zengben a püspöki rezidencia romlott állapotban van, a gyenge püspöki jövedelemből nem javítható ki; viszont mint modrusi főpásztornak szintén nincs állandó tartózkodási helye. Korbávia megyének török kézre jutása után ugyan sokszor húzódott meg mint menekült a tengerparti Noviban, de ott sem lévén egészen biztonságban, a jelentés idejéig, vagyis 1695-ig nincs állandó tartózkodási helye. A zengi püspök helyzete még a 18. sz. első felében sem jutott kielégítő megoldáshoz: 1728-ban azt jelenti, hogy a zengi püspöki lakás benne való megtelepedése (1718) előtt a legrosszabb karban volt, mert az elődök nem székeltek ott (pedig a székesegyház Zengben volt!), vagy csak rövid ideig voltak e püspökségben. Megtörtént ebben az egyesített püspökségben az a különös dolog, hogy a püspök egyházmegyéjén kívül rezideált. Az év nagyobb részét Zengben töltötte, hogy azonban társegyházmegyéjében is lakjék, e célból Fiuméban tartózkodott. E hely már a pólai egyházmegyéhez tartozott, tehát a püspök igazában idegen joghatóság alatt álló területen élt. Már az elődök is ott székeltek, mondja, a hely alkalmas fekvésétől vezetve.[2] Általában véve azonban *a 18. sz.-ban* a rezidencia-viszonyok nagymértékben *javultak*. Köztudomású, hogy III. Károly és főként Mária Terézia alatt a központi hivatalok élére egyre inkább laikusok kerülnek[3], s a főpapság világi elfoglaltságától megszabadulva sokkal nagyobb gonddal és állandósággal élhet egyházmegyéjének. E folyamatnak külső megnyilvánulásai is vannak. Egymásután épülnek fel a szebbnélszebb püspöki paloták és nyaralók. Míg az 1629-i győri jelentés szerint a püspök háza szűk és főpaphoz méltatlan, az elsőrangú püspöki kúriát pedig Miksa ideje óta a katonai parancsnok lakja, addig 1745-ben a palota visszakerül a püspök tulajdonába.[4] A váci püspök régi székháza alig ért fel egy rendes polgár házával, az újnál már Migazzi Kristóf gr. bíboros külön figyelemmel volt arra, hogy megfeleljen a magyar püspöki vendégszeretetnek, amelyet — mint mondja — nem tart a püspöki hivatás utolsó feladatának.[5] Biró Márton veszprémi püspök, aki három éven át hitvány és megviselt kunyhóban (gazula) lakott, csakhogy népe között lehessen, és veszprémi palotáját a szeminárium rendelkezésére bocsátotta, Sümegen oly rezidenciát építtetett magának, amelynek — saját jelentése szerint — alig van párja a magyar püspöki paloták közt.[6] Hivatalos útjaik leginkább a csak ritkán tartott országgyülésekre és a

[1] Bosznia 1600. Kiadva: Hodinka, i. m. 104; és Bosznia 1650. E mű 74. l.
[2] Zeng 1695, 1728 és 1741. L. a 366, 376. és 383. lapon.
[3] Mályusz i. h. 167.
[4] Az 1629-es jelentés adata: Pannonhalmi Szemle 1931. 137. A másik: Győr 1752. 142. l.
[5] Vác 1761 és 1785. L. a 262. és 271. l.
[6] Hornig, Biró Márton naplója, 334. és 350. (1758-as jelentés.)

királyi udvarba szólították el a főpásztorokat. Kertiza Máté diakovári püspök pl. tízéves kormányzása alatt mindössze három-négyszer volt távol, a királyi udvarnál, egy vagy két hónapra. Biró Márton veszprémi püspök tizenhárom év alatt az országgyűlési és hivatalos utak kivételével egy-két hétre is ritkán távozott el megyéjéből. Utódának, Koller Ignác püspöknek még hivatalos, indokolt távolléte is csak néhány hétre szorítkozott.[1] A *19. században* az *országgyűlési tevékenység* szólítja el leghosszabb időre a püspököket. A besztercebányai jelentésben olvassuk, hogy Belánszky József püspök 1825-végétől 1827 augusztusáig az országgyűlésen volt, az erdélyi püspök, Mártonfi József 1802-ben öt hónapig tartózkodott az országgyűlésen és a királyi udvarban. 1835-ben azt írja Nádasdy Ferenc gr. váci püspök Rómába, hogy már harmadik éve van Pozsonyban a diétán. De a nagyheti szertartásokra és a húsvéti istentiszteletre a főpapok visszatértek székhelyükre.[2] Az országgyűlésen való részvételt a Szentszék kánoni oknak tekintette, amely fölment a székhely-kötelezettség alól.[3]

A Tridentinum az **igehirdetést** a püspök főkötelességének mondja és sok alkalommal megkívánja tőle gyakorlását, ha nem lehetséges személyesen, megfelelő helyettes által. Előírja, hogy legalább minden vasár- és ünnepnapon, továbbá adventben és nagyböjtben mindennap, vagy legalább is hetenkint háromszor hirdettessék a Szentírás és az isteni törvény.[4] Nem szólva a nagy térítő és szónok-püspökökről, ez a rendelkezés a maga egészében korántsem ment át a gyakorlatba. Az 1611-es nagyszombati zsinat is csak azt kívánja meg, hogy évente gyakrabban prédikáljanak. Szorosan összefügg ez a rezidenciának előbb érintett kérdéseivel. Mert a központi hivatalokban elfoglalt vagy az országgyűlés politikai légkörében élő főpapnak, hacsak nem született szónoki egyéniség, természetesen nehezére fog esni a prédikáció. Mégis a 17. sz. a hitszónoklat terén alapvető fontosságú, mert ekkor megszületik nálunk — Pázmány működése folytán — a szentbeszéd tökéletes formája, amely napjainkig mintául szolgál. Főpapi ujjmutatás szab tehát új irányt. Pázmányon kívül több kiváló szónok-püspökünk is volt e korban. Egyébként azonban a magyar püspökök nagyon is igénybevették a *helyettes állításának lehetőségét.* Személyesen csak a nagyobb ünnepeken beszéltek. Leggyakrabban az egyházmegye látogatásakor gyakorolták szónoki tisztüket, ilyenkor szinte

[1] Bosznia 1783. 77. l. és Hornig i. m. 334. — Veszprém 1769. 323—24. l.
[2] Besztercebánya 1829, Erdély 1803, Vác 1835, Kalocsa 1827. L. a 72, 127, 283, 156. l.
[3] Az 1835-i szatmári jelentésről készített referátum mondja kánoni oknak Reiffenstuelre hivatkozva. 196. l.
[4] Sess. V. 2. és főként XXIV. 4. de ref. — A magyar zsinatok közül az 1611-es (I. 7.) és 1638-as (I. 3.) nagyszombati zsinat hangsúlyozza a főpapok igehirdetési kötelezettségét. Péterffy i. m. II. 205. és 358.

mindennaposan prédikáltak.[1] De *az átlagon* messze *felülemelkedő* jelenségekkel is találkozunk. Így pl. *Biró Márton* veszprémi püspök, ki a Szentháromságról magyar kateketikus könyvet írt, ennek tartalmát nagyon gyakran, főként kánoni látogatáskor néha napjában háromszor-négyszer is prédikálva megmagyarázta, a benne előforduló imádságokat előimádkozta, úgyhogy az egész egyházmegye visszhangzott a Szentháromság dicsőítésétől és sok áttérés volt az eredménye. Biró a székesegyházban is nagyon gyakran szónokolt; ha útjában egyházmegyéjének valamely templomához ért, ott szintén gyakorolta az igehirdetést. Ahol a templom szűk volt, vagy egyáltalán nem volt, ott a szabad ég alatt beszélt. Sőt e harcias püspök azt is megtette, hogy vegyesvallású helyeken a felekezeti imaházban a prédikátor és az akatolikusok jelenlétében hirdette az evangéliumot s — mint írja — a végén a prédikátor köszönetet mondott neki. Vizitációkor napjában háromszor, négyszer is prédikált. A buzgó *Klobusiczky Péter* kalocsai érsek még hetvenhatéves korában is beszélt és pontifikált a nagyobb ünnepeken, nagybőjtben pedig minden héten hirdette az igét. Egyházlátogatási körútján a magyarajkú plébániákon szintén ő prédikált.[2]

Salbeck szepesi püspök egyházlátogatása alkalmával mindenütt magyarázta a keresztény tanítást. Beszédét a körülötte álló helybeli papok tolmácsolták. Ő maga kérdezte ki a hittitkokból a jelenlevőket, s bár a tót nyelvet tökéletesen nem beszélte, mégis a felelőket többnyire megértette. A népet anyanyelvén imádkoztatta. Hogy mennyire szívén viselte a szentbeszéd ügyét, bizonyítja az a körülmény, hogy a gyermekek és egyszerű emberek számára mondott beszédek formáját és módját előírta. *Eszterházy Károly* gr. váci püspök németül is prédikált. *Biró Márton* a Szentháromságról írt könyvét illír és német nyelvre is lefordíttatta. *Zerdahelyi Gábor* besztercebányai püspök írja, hogy pásztorleveleit a nép nyelvén is közzéteszi.[3] E néhány példából is látjuk, hogy püspökeink az *anyanyelven* való lelkigondozásban igazi katolikus alapra helyezkedtek.

A trienti zsinat az **egyházmegyei látogatást,** mint a katolikus reformáció egyik legfontosabb eszközét nagyon szorgalmazta. Kötelezte a püspököket, hogy kétévenkint feltétlenül látogassák végig megyéjüket. Ez az ú. n. *általános* (generális) vizitáció. E látogatást a főpásztornak személyesen kellett elvégeznie, csak akadályoztatása vagy az egyházmegye nagy kiterjedése esetén látogathatott helyette az általános helynök vagy megbizott vizitátor. E püspöki vizitációkon kívül a zsinat életben hagyta a *főesperesi és esperesi* egyházlátogatásokat, csupán azt kívánta, hogy

[1] Mihalovics, A kat. predikáció tört. Magyarországon II. Bpest, 1901. 3, 79—81. — Bosznia 1600 (Hodinka i. m. 105, 111.), Erdély 1788, Szepes 1780, Veszprém 1769. L. a 100, 206. és 324. l.

[2] Hornig i. m. 289—90. és 334—35. Kalocsa 1827. 157. l.

[3] Szepes 1780, Vác 1761 és Besztercebánya 1805. L. a 206, 261, 68. l.

ezek is a püspök megbizásából történjenek.[1] Utóbbiak a *kerületi* vizitációk. Mi most elsősorban a püspöki látogatásokra vagyunk tekintettel. Mindjárt előljáróba meg kell állapítanunk, hogy a zsinat előírásainak oly mérvű *megtartása*, amelynek értelmében a püspök két év alatt személyesen bonyolította volna le az általános egyházlátogatást, nálunk a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. Igy 1600-ban beküldött jelentésében a boszniai püspök, *Balicsevics Ferenc* leírja, mint látogatta meg egész egyházmegyéjét, amely török uralom alatt állott. Jelentése valóságos regény: a közvetlen benyomások és tapasztalatok oly bőségét nyujtja, hogy méltán foglalhat helyet a legbecsesebb történeti források közt. Leírja útját községről községre, minden helységnél szól a templomról, papról, kolostorról, a keresztény és török házak számáról, a skizmatikusokról. Hosszasan leírja a török adónemeket, s összefoglaló statisztikát is ad. Vizitátori útját mint egyszerű barát végezte, hogy a törökök fel ne ismerjék. Jobbára éjjel kellett egyik helyről a másikra mennie, mert a törökök elverték és megsebesítették; továbbá attól való félelmében, hogy miatta a törökök a keresztényeket üldöznék. Zeng püspöke, *De Dominis* Antal Márk is azt jelenti 1602-ben, hogy fölszentelése után mindjárt az első évben végiglátogatta egyházmegyéjét. Igaz, hogy az akkor a török miatt elég kicsire zsugorodott össze. — Már az első szepesi püspök, *Salbeck Károly* pl. csak az első négy év alatt végzett az általános vizitációval, de ezzel az eredménnyel még a legelső sorban járókhoz tartozik. *Cerovacz* és *Chiolich* zeng-modrusi püspökök a 18. században is igen serények voltak az egyházlátogatásban.[2] A *19. században Lonovich* csanádi püspök is csak négy év alatt végzett megyéjével. *Klobusiczky* szatmári püspök egyenesen kérte a Kongregációt, hogy négyéves szakaszokban végezhesse a látogatást. A kétéves látogatásban több dolog akadályozta: világi tisztsége, az országgyűlés; továbbá nagy kiadás a püspöknek, mert a megvendégelést részben megtéríti a plébánosoknak. Tudja, hogy helyettesekkel is elvégeztethetné, de ez nem jár oly haszonnal, katolikusokra és akatolikusokra nézve egyaránt, mint ha személyesen teszi. A Kongregáció meg is engedte a négyévenkinti vizitációt, de kikötötte, hogy a püspök személyesen végezze.[3] — Voltak persze egyházmegyék, ahol rendes viszonyok mellett is a személyes, általános látogatás *húsz-harminc évig is váratott magára.* Igy az 1730-i győri jelentésben olvassuk, hogy személyesen végzett vizitációra az emberek már nem is emlékeznek, az utolsó főesperesi óta is

[1] Sess. XXIV. 3. de ref. — Magyar földön különösen az 1638-as (VI. fej.) nagyszombati nemzeti zsinat foglalkozott részletesen a vizitációval. Péterffy i. m. II. 365—66. Röviden már az 1611-es nagyszombati tart. zsinat is: I. fej. 3. Péterffy II. 203.

[2] Bosznia 1600, Hodinka közli i. h. Zeng 1602, Szepes 1780, Zeng 1741 és 1753. L. a 354, 206, 378, 387. l.

[3] Csanád 1841, Szatmár 1820 és a Kongregáció erre adott felelete. L. a 86, 191—92. és 194. l.

immár tizenhét év telt el. Gr. Esterházy Pál pécsi püspök 1781. jún. 14-i levelében jelenti a Kongregációnak, hogy rövidesen vizitálni fogja a székesegyházat és a káptalant, ami már emberemlékezet óta nem történt meg. Vác 1761-i relációjából tudjuk, hogy az utolsó általános egyházlátogatás 1744—46-ban volt. Az új látogatást az egyházmegyének a székhelytől messzebb fekvő helyein kezdte meg gr. Eszterházy Károly főpásztor. Rudnay Sándor 1819-i erdélyi jelentésében azt mondja, hogy elődei koruk s egyéb akadályok miatt több mint harminc éve nem jutottak el az egyházmegye távolabbi helyeire. Ő maga 1817-től 1819-ig, három év alatt — inaudito hactenus exemplo — elvégezte.[1]

A püspököknek a vizitáció végzésénél *az anyagi viszonyokra is tekintettel* kellett lenniök, egyrészt sajátmaguk érdekében, másrészt a nép illetve plébánosok miatt. Rudnaynak 1819-es erdélyi jelentése fogalmat ad nekünk arról, mibe került a főpásztornak az egyházlátogatás. A háromévi általános vizitációra kereken 20.000 frtot költött. De figyelembe kellett vennie a látogató püspöknek a nép és pap anyagi körülményeit is. Forgách Pál gr. nagyváradi püspök 1754-ben egész megyéjét végigvizitáltatta főespereseivel, csak a békési esperességet nem, mivel azt előde látogatta, tekintve a megterhelést, amit ilyenkor a még oly szerény ellátás is a szegény népre mér.[2] A székesfehérvári püspöknek, Milassin Miklósnak jelentéséből láthatjuk, hogy anyagi szempontból a leggondtalanabb időt választotta ki, amikor 1795-ben — mivel nagy volt az inség — csak aratás után indult körútjára. Bőle András szombathelyi püspöknek az volt az elve, hogy évenkint a népnek legmegfelelőbb időben vizitáljon.[3] A püspökök az egyházlátogatás idejét természetesen felhasználták a *bérmálásra*.[4] Barkóczy László székesfehérvári püspök alaposan felkészülve fogott hozzá az egyházmegye látogatásához: mindjárt kormányzása elején tájékoztatást kért lelkészeitől a plébániákra és filiákra vonatkozóan, s így nyert tudása alapján végezte el körútját.[5] A *püspöki vizitáció lefolyása* az 1817-i szombathelyi jelentés szerint a következő volt. Minden plébániatemplomban a püspök a Pontificale Romanum szerint először a halottaknak megadta a feloldozást, azután áldást osztott a népnek, beszélt hozzá és kifejtette a fő hitigazságokat. Ezután az oltárszekrényen kezdve hozzáfogott a vizsgálathoz. Majd az előkészülteket megbérmálta, s a gyermekeket hittanból vizsgáztatta. Mindezek után a püspök összehíva a nép tekintélyesebbjeit a plébános jelenlétében érdeklődött az ő kötelességteljesítése és anyagi viszonyai után, megadta az esetleg szükséges figyelmeztetéseket, megnézte a plébánostól vezetett könyveket, eligazította a

[1] 141, 179, 264, 131. l.
[2] 133. és 288. l.
[3] Székesfehérvár 1795 és Szombathely 1838. L. a 224. és 248. l.
[4] De ezt kifejezetten ritkán említik a jelentések, pl. Veszprém 1769, 324. l., Szepes 1780, 206. l. és Szombathely 1781. 233. l.
[5] Székesfehérvár 1842. 229. l.

plébános és a nép közt tán fennálló ellentéteket, s végül áldást adott. A jelentés még megemlíti, hogy sehol sem kértek a püspöktől a lakás- és ellátásért pénzt, vagy természetbelit, hanem a plébános és a kegyúr ingyen látták vendégül. Otthon következett azután a vizitáció írásba foglalása.[1] A *kerületi egyházlátogatásokat* a főesperesek és esperesek végezték, mégpedig évente,[2] amiről ismételten olvasunk a jelentésekben.[3]

Az egyházi fegyelem javítására és a reformok végrehajtására egyik leghatásosabb rendelkezése volt a Tridentinumnak az évenkint tartandó **egyházmegyei** és a háromévenkinti **tartományi zsinatok** felújítása, illetve bevezetése.[4] A tizenhatodik, de különösen a tizenhetedik században hazánkban gyakran voltak megyei és tartományi zsinatok. Elsősorban a *primások* voltak szorgosak a megyei zsinatok összehívásában. A többi magyar püspök messze elmarad mögöttük. Legfeljebb még a zágrábi püspökséget emelhetjük ki.[5] Nem voltak különbek az örökös tartományok és Bajorország püspökségeinek viszonyai sem e szempontból, sőt tán még rosszabbak. Schmidlin a harmincéves háború előtti három évtizedről megállapította, hogy a trienti zsinatnak az évenkinti megyei zsinat tartására vonatkozó rendelkezését a püspökök csak a legkevesebb helyen tudták megtartani, mert nemcsak a protestáns, hanem a katolikus kormányok is megakadályozták. Tartományi zsinat pedig csak egy volt, az aquilejai patriarkátusban.[6] A 17. században, különösen a második felében a zsinati intézmény *egyre ritkábbá* válik az Egyházban, s ez az állapot még csak rosszabbodik a tizennyolcadikban. Az államhatalom

[1] 242. l. Az egyházlátogatás történeti fejlődését és lefolyását hosszan ismerteti Huszár Elemér, Az egyházmegye látogatása c. cikkében. (Hittud. Folyóirat 1909. és 1910.)

[2] Igy kívánták zsinataink, és pedig hogy a főesperes által személyesen történjék. A főesperesi egyházlátogatásokra l. a köv. zsinatokat: Nagyszombat 1611. V, 1629. IV. 1—2, 1633. 4, 1638. VI. 14, 1648. 4, 1658. 2. (utóbbi kettő csak propos.) és Zágráb 1634. 3. s 1673. II. 2. Péterffy II. 215, 257, 328, 366, 378, 389. és Szvorényi, Synopsis decr. synod. 256. s Péterffy II. 395.

[3] Erdély 1788. szerint Batthyány Ignác püspök évente rendelte el, Győr 1762, Besztercebánya 1805. L. a 100, 146. és 67. lapon. Karácsonyi szerint az évenkinti látogatásokat 1780-ig a főesperesek, utána az esperesek végzik. Magyarország egyháztörténete[3], Veszprém 1929. 342.

[4] Sess. XXIV. 2. és XXV. 2. de ref. — A magyar zsinati határozatok is évenkint kívánják. V. ö. e tárgyra: Nagyszombat 1611. I. 2, 1630. 16 (nemzeti), 1630. 1 (egyházmegyei), 1633. 1, 1638. V, 1648. 3. Péterffy II. 203, 311, 314, 327—28, 364—65, 378.

[5] Szépen ismerteti a zsinatokat Lányi-Knauz, Magyar egyháztörténelem II. Esztergom, 1869. 320—33. V. ö. Karácsonyi i. m. 198—200. — Ergely Ferenc zágrábi püspök írja 1634-i jelentésében, hogy hatéves püspöksége alatt egy megyei zsinatott tartott, a másikat a reláció évében fogja, s meg is tette (334 l. L. még Szvorényi, Synopsis decretorum synodalium, Vesprimii 1807. 251.) Borkovich Márton zágrábi püspök (1668—87.) öt megyei zsinatot tartott. Szvorényi i. m. 268—81. Ezekkel csak felhívtuk a figyelmet, de nem merítettük ki a zágrábi zsinatokat.

[6] I. m. I. k. LXI. 3. jegyz. és LXIV. 2. jegyz.

gyámkodása, sok püspöknek és a klérusnak elernyedése, a püspökök és exemt kolostorok s káptalanok közti gyakori ellentétek, az egyházi közigazgatásban lábrakapó bürokratikus szellem és még sok más ok juttatta ide a Tridentinum után annyira virágzó intézményt.[1] Magyarországra nézve a *hanyatlást* inkább csak a *18. századtól* kell számítanunk. Innen kezdve azután a tőlünk tanulmányozott korszak végéig a zsinatok — legyenek bármilyenek is — a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak. A *főok* a jelentésekben szüntelenül visszatérő refrén: nem lehetséges az uralkodó állásfoglalása miatt, politikai szempontból a király megtartásukat nem látja kívánatosnak, nem hívhatók össze csak királyi engedéllyel, és ilyen időben (1832), amikor minden társulás gyanút kelt, a közfigyelem felkeltése nélkül nem tarthatók meg.[2] Érdemes megemlíteni, az erdélyi püspök 1788-as jelentéséről készített referátumot. A referáló azt ajánlotta válaszul, hogy ámbár a Kongregáció meggyőződött róla, hogy Batthyány Ignác püspök mindent megtett zsinat megtartása érdekében, mégis buzdítsák minden eredményesnek hitt eszköz felhasználására. Véleményének felülbírálója azonban nem volt megelégedve ily megoldással, s ezeket az emlékezetes szavakat írta az előterjesztés megfelelő helye mellé: „jelen körülmények között nagyobb bölcseségnek látszik minden ünnepélyesen összehívott zsinattól tartózkodni, hogy az Egyház tekintélye kétessé, sőt szolgaivá ne váljék." Részben hasonló a referátum és válasz Rudnay prímás jelentésének a nemzeti zsinat királyi jóváhagyását érintő részére. A „ratihabitio" szó mindjárt megütötte *Róma* fülét s a következőképen *válaszolt:* a Kongregáció bíboros atyái nem kételkednek, hogy a királyi jóváhagyásra csak azon keretek között gondol a prímás, amelyeket az egyházi dolgoknál meg kell tartani. Majd ez a látszólag nagyon ártatlan, de valójában mélyen célzó mondat következik: „Minthogy súlyos igazságtalanság lenne a prímás érzelmeinek tisztaságában csak egy pillanatig is kételkedni arra nézve, hogy más címen, mint a királyi védelemén, királyi megerősítés alá bocsátotta volna a határozatokat."[3]

Miután láttuk a zsinatok tartásának *akadályait,* most fordítsuk arra figyelmünket, hogyan vélekedtek ezek hiányáról a püspökök, és *milyen eszközökkel törekedtek pótlásukra.* II. Józsefig a jelentések nem emlegetik a zsinattartás akadályaként az államhatalmat, hanem különféle kisebb *személyi és helyi okokat.* Sinzendorf Fülöp gr. győri püspök 1730-ban azt írja, hogy négyéves

[1] Hergenröther-Kirsch, Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte III.[4] 641.

[2] Erdély 1788, Várad 1754, Nyitra 1832, a közlés sorrenjében. L. a 100, 289, 174. l.

[3] Az erdélyi jelentésről szóló előterjesztést l. a 124. lapon. Rudnay prímás jelentésének id. részét hozza Huszár, A vis. lim. 137. A relációról készített referátum és a válasz idézett helyeit a Concilii levéltárából eredetiben használtam, mert Huszár e részben hiányos.

kormányzása alatt még nem volt zsinat az éhinségre való tekintettel, továbbá az országgyűlésen és Rómában való időzése miatt. Zichy Ferenc gr. 1762-i jelentése szerint főként a *háborús idők* miatt sem ő, sem mások nem tudtak zsinatot összehívni. Givovich Miklós szerémi püspük 1760-i relációjában kijelenti, hogy a papság és a *hívők kis számára* való tekintettel (csak kilenc plébániája volt!) nem látja szükségesnek, mert az évenkinti vizitációkor mindent el tud intézni. Ez az egyetlen eset, amikor a referátum törvényesen felmentettnek nyilvánítja a püspököt. Brajkovich Márton zágrábi püspök azt írja 1707-ben, hogy megyei zsinatot a háborúk és népmozgalmak, elsősorban a gyanus vlach népnek mozgolódásai miatt nem tartott. Az egyházmegyék *nagy kiterjedését* s a papság csekély számát (amelynek távolléte tehát a lelkipásztorkodásnak kárára lenne) is akadályként emlegetik egyes főpásztorok.[1] A zsinatokat püspökeink a szentszékekkel, a papság kerületi gyűléseivel, vizitációkkal, egyházmegyei szabályokkal és pásztorlevelekkel vélték *pótolhatni.* A *consistoriumokon* nemcsak házassági ügyekkel, hanem hibák orvoslásával, üdvös intézkedésekkel és általában az egyházkormányzathoz tartozó összes ügyekkel is foglalkoztak.[2] A rendesen háromhavonkinti *papi gyűléseket* nemcsak a püspökök tartották alkalmasaknak a zsinatok pótlására, hanem Róma is ilyenként ajánlotta azokat.[3] Salbeck szepesi püspök a helyettesítő intézkedések közt megemlíti, hogy látogató útja végeztével egy-egy kerület papjait (az esperesi korónákon kívül) összehívja maga köré. Verhovácz Miksa zágrábi püspök szerint a zsinat Magyarországon már régen kiment a szokásból, ő helyettesítésére a *vizitációt* használja föl.[4] Mindezek mellett egyre nagyobb mértékben alkalmazzák a főpásztorok a *pásztorleveleket* és az *egyházmegyei szabályok* alkotását. Így a váci püspök, gr. Althann Frigyes kétszer is kinyomatta Instructio Pastoralisát (1719- és 1724-ben); Raffay Imre djakovári püspök jelentéséről készült 1822-i előterjesztésben Mr. Pandolfi egyenesen kimondja, hogy zsinat helyett időközben gondoskodjék főpásztori utasításokról. Rudnay Sándor erdélyi püspök korában a káptalan, főesperesek, plébánosok és a szerzetesi elöljárók összehívásával több egyházfegyelmi konstitúciót adott ki.[5] Az 1822-i nemzeti zsinatot Magyarország legtöbb egyházmegyéjében előkészítő megyei zsinatok előz-

[1] L. a 141, 146, 223. és 338. lapon. — Az utolsó megállapításra: Vác 1726, Erdély 1819, Várad 1836. L. a 253, 131. és 299. lapon.

[2] Várad 1754, Kalocsa 1827, Vác 1830. L. a 289, 156. és 280. lapon.

[3] Szepes 1780, Várad 1836, Székesfehérvár 1842. A boszniai jelentésre 1784-ben írt római válasz ajánlja ezt az intézményt zsinatok hiányában. L. a 206, 299, 229, 79. lapon.

[4] Szepes 1780 és Zágráb 1794. L. a 206. és 341 l.

[5] Vác 1726 és Erdély 1819, l. a 253—54, és 131—32. lapon. Az id. referátum a 83. l. — Pásztorlevelekre: Pécs 1784, Szepes 1780, Vác 1835 stb. a 181, 206. és 283. l.

ték meg, amelyeken az előterjesztendő pontokat előzetesen megvitatták.[1]

A trienti zsinatnak a püspökökre vonatkozó legjelentősebb rendelkezései közül még meg kell említenünk azt a határozatot, amely az egész **szegényügyet a püspök felügyelete és irányítása alá** helyezte. Ezzel a Tridentinum az Egyház ősrégi gyakorlatát újította föl. A szegényekkel való foglalkozást a főpásztornak hivatalából eredő feladatává nyitványította, s megadta neki a jogot az összes jóléti intézmények legfőbb irányítására és ellenőrzésére. A jámbor alapok és helyek kezelőinek illetve gondnokainak évente számot kell adniok a püspöknek.[2] Az egyházi szegénygondozás a középkorból az újkorba való átmenetkor a *szegényházakra* volt alapítva (hospitalia.) Ott találtak lakást és ápolást megtört öregek, árvák, nyomorékok, munkaképtelenek stb. Ugyanott kaptak otthont az idegenek is néhány napra, míg munkához jutottak. Ezért a Tridentinum e téren elsősorban a szegényházakra terjesztette ki törvényhozó működését.[3] Az egyházi szegénygondozásnak kiindulópontja a püspöki székváros volt. Itt találjuk az első jóléti intézményeket, a püspök és a káptalan költségén.[4] A *18. században* a szegénygondozók száma *jelentősen megnő*, már minden jelentékenyebb mezővárosnak is van szegényháza. E század folyamán a szociális intézmények az eddigi *egyházias jelleget laikussal* cserélik föl. Ez az átalakulás Mária Terézia alatt kezdődik. (Hóman-Szekfű: Magyar tört. VI. k. 271—73.) II. József uralkodása pedig e szempontból határkő. Utána az Egyház mindvégig nem tudja visszaszerezni előbbi elsőbbségét. A 18. sz. végén s a 19. sz. első felében kezdenek nálunk a szoros értelemben vett *kórházak* meghonosodni, mégpedig erősen egyházias szinezettel: irgalmasok és nővérek kezelésében.[5] De a kórházak elterjedése lassú. Az 1823-as nyitrai jelentés pl. nyíltan megmondja, hogy szoros értelemben vett kórház még nincs az egyházmegye területén.[6] A kórházaknál a megalapításon és fenntartáson kívül még külön jótétemény az ú. n. *alapítványi ágyak*. Szepesváralján az irgalmasoknál a tíz ágyból a fele alapítványi volt. A Nyitrán épülő közkórházban Vurum József püspök megbetegedett zarándokok számára egy alapítványi ágyról gondosko-

[1] Zeng 1822, Besztercebánya 1829, a 398. és 72. l.

[2] Sess. XXII. 8. és 9. de ref. — Ratzinger, Geschichte der kirchlichen Armenpflege[2], Freiburg i. Br. 1884. 464. — Nálunk hasonló tárggyal az 1638-i nagyszombati nemzeti zsinat foglalkozott: VI. fej. 6 és 9. Péterffy II. 365—66.

[3] Ratzinger i. m. 463.

[4] Az 1636-os esztergomi jelentés két szegényházat említ: egyet Pozsonyban és egyet Nagyszombatban. Hanuy i. m. II. 771. — Lósy Imre érsek jövedelmét az egyházmegye és saját szükségletein kívül a végvári katonák fizetésére, adókra és nyomorgók eltartására fordította. 1637-es jelentés, l. a 137. lapon. — Zágrábban az 1634-es reláció két szegényházat említ, az egyiket a püspök, a másikat a káptalan tartja fönn. 331. l.

[5] Szepes 1780, Várad 1836, Zágráb 1816, Szatmár 1835 stb. L. a 212, 296, 298, 347, 195. l.

[6] 171. l.

dott. Révay János szepesi püspök pedig beteg papoknak tett alapítványt a már említett szepesváraljai kórházban.[1] A *szegényházakról* már tudjuk, hogy sokkal szélesebb körben voltak elterjedve, mint az igazi kórházak. Ezekben szegény, nyomorult, dolgozni képtelen emberek kaptak szállást, mégpedig nem egy helyen kizárólag csak szállást az alapítvány gyengesége miatt. Ezek az ú. n. *hospitiumok*, pl. Udvarhelyt, Nagyszebenben stb. A szepesi reláció szerint ott a szegényházak nagyon szerény épületek, alig van jövedelmük, úgyhogy a koldusok csak szállást kapnak bennük; a szükséges ellátást úgy kell összekoldulniok, a házakat a községek kötelesek karban tartani.[2] A szegényházak számára nézve tájékoztatásul közöljük, hogy a besztercebányai egyházmegyében az 1805-i jelentés szerint összesen 19 volt, de közülük csak 5 egyházi kezelésben. A nyitrai püspökségben az 1832-i reláció összesen 21-ről tud, ezekből négyet a püspökök alapítottak és láttak el. Ingatlanuk nincs, csak tőkéjük, ami általános eset a szegényházaknál. Néhol a napi adagot pénzben kapták ki a szegények, pl. Gyulafehérvárott a Sztojka püspöktől alapított szegényház az 5000 frtnyi alapnak évi kamatából, 250 frtból állandóan nyolc koldust táplált, úgyhogy mindenegyes napi 3 krajcárt kapott. Kolozsvárott a Bándi-féle szegényházban minden szegény (hetet tartott el) naponta 5 krajcárt kapott. Másutt belső és külső szegényeket különböztethetünk meg. Körmöcbányán a Szt. József-szegényház (esztergomi érsekség alapítása) 10 szegényt tartott el és 14 külsőt segített.[3] Az egyházi kezelés alatt álló szegényházak minden évben benyujtották a püspöki hivatalnak számadásukat, s falun a plébános felügyelete, illetve személyes vezetése alatt állottak. Legfőbb ellenőrzőjük püspöki megbizatás alapján az egyházmegyei alap volt, amelyet a káptalan kezelt. Kiváló szociális érzékről tanuskodik *gr. Forgách Pál váradi püspök* jelentése, amely szerint a püspök összeiratta a szegényeket, s ezek, valamint a konvertiták és koldulni szégyenlők, továbbá a rabok és kivételesen megjelenő nemesek a váradi szegényházzal együtt hetenkint részesültek alamizsnában. (1754-es jelentés, 290. l.) Az egyházi intézményeken kívül még a városok, községek, földesurak is alapítottak és tartottak fönn szegényházakat, sőt a hívők fillérei is. Győrött két hospitale volt: a magyar a káptalan és a német a katonai prefektus vezetése alatt.[4]

A *szegényházak lakóinak* és segítettjeinek *vallásáról* a legtöbb jelentés hallgat, csak az 1788-as erdélyi reláció érinti a vallási szempontot is, és Nagyszebennél megemlíti, hogy a luthe-

[1] Szepes 1780, Nyitra 1832, Szepes 1801. L. a 212, 178. és 220. ll.
[2] Erdély 1788, Szepes 1780. L. a 100. és 205. lapon.
[3] Besztercebánya 1805, Nyitra 1832, Erdély 1788, L a 66—67, 174. és 99—100. l.
[4] Besztercebánya 1805, Erdély 1788, Szatmár 1820. D) melléklet, Szombathely 1781 és 1817, Győr 1730, Vác 1835. L. a 66—67, 99—100, 192—93, 233, 241, 139, 283. l.

ránusoknak is van ott — a katolikusoktól elvett — szegényházuk, amelyből a városi tanács a katolikusokat elutasította. Segesvárott és Marosvásárhelyt szintén lutheránusok kezében van a xenodochium, de mindkét helyen katolikusokat is befogadnak. Láttuk már, hogy a karitatív intézmények II. Józseftől kezdve nagymértékben laikus jelleget nyertek. Ennek megfelelően az 1803-as erdélyi jelentés már sokkal szomorúbb képet tár elénk: az egyházmegyében csak egyetlen szegényház van a püspöknek teljesen alávetve, Gyulafehérvárott; a városokban és nagyobb mezővárosokban fekvő többi hospitale felett a világi hatóság rendelkezik, s a támogatottak, illetve bennlakók vegyesvallásúak.[1] Romának e kérdésben még az őskereszténység idejéből átvett és kifejlődött hagyománya volt, amelynek értelmében a máshitűekkel való minden közösködéstől eleve elzárkózott. Ezt alkalmazta az erdélyi helyzetre is. Az 1788-as jelentésről készített előterjesztés és a rá adott válasz egyhangúan arra buzdítják a püspököt, hogy minden erejével legyen rajta, hogy a *katolikusok és eretnekek ne legyenek ugyanegy házban;* vagy ha erre kényszerítők a körülmények, legalább legyenek egymástól elkülönítve, mert az együttlét a hitbeli megtántorodás súlyos veszélyével jár. A következő erdélyi jelentésről készített 1804-es előterjesztés a jó katolikusok elromlásának és a szertartások profanációjának veszedelmét látja a közös szegényházakban, és a püspök figyelmét az őskeresztényeknek hasonló esetekben tanusított féltékeny tartózkodására hívja fel. A cél elérésére a kormánnyal és a világi hatóságokkal ebben a kérdésben való együttműködésre biztatja a püspököt az 1820-as erdélyi referátum és felelet.[2] A püspökök azonban még ily körülmények közt is gondoskodtak részint személyes ellenőrző látogatásuk által, részint papjaiknak adott megfelelő utasításokkal a szegényházak és kórházak lelki szüségleteinek kielégítéséről. Batthyány Ignác gr. erdélyi püspök a betegekkel való bánásmódról külön körlevelet adott ki.[3]

A szegényházakon kívül még *sok más egyházi alapitású és jellegű intézmény és alap* volt az egyházmegyékben. Különös előszeretettel karolták fel a püspökök s a többi egyháziak a konvertitákat, a vegyesházasságból származó s otthon a hitükben veszélyeztetett fiatalokat, az árvákat, szegény diákokat és leányokat. A 17. és a 18. században a főpapoknak elsőrendű gondjuk a nemes ifjak számára, legtöbbször jezsuita vezetés alatt álló konviktusok létesítése.[4] Az *áttértek támogatása* az egyházi jellegű jótékonysági intézményeknél vezérfonálként húzódik végig. Elég itt a kőszegi Adelffy-Kelcz árvaházat megemlíteni, vagy a tizenkét

[1] 100. és 127. l.

[2] 123, 129, 134—35. l.

[3] Instructio de ratione aegris adsistendi. Külön melléklet az 1788-as jelentéshez. 123. l.

[4] Esztergom 1650 (Huszár, A vis. lim. 99.), Nyitra 1725, Vác 1785. L. a 161, 267, 268, és 272. l. Stb.

árva nemes ifjú konviktusát Vácott. Az előbbiben 40—50—70 mindkétnemű, elsősorban a katolikus hitet felvenni óhajtó árva gyermek nevelkedett, akikből Szily János szombathelyi püspök derék papokat is remélt, s amely ház az akatolikusok közepette — ugyancsak az ő jelentése szerint — sokat használt a lelkek üdvének. Révay János szepesi püspök, 12 Lőcsén tanuló, elsősorban konvertita ifjúnak évente jelentős segítséget adott; Csabaffy János szepesi kanonoknak ugyancsak Lőcsén tanuló szegény, főként konvertita ifjak számára tett alapítványából évente huszan részesültek. 1801-ben Liptó- és Túrócmegyéből való, kizárólag konvertita, nemes származású diákok részére újabb és még jelentősebb alapítvány létesült a szepesi egyházmegyében néhai Platthy Mátyás besztercebányai kanonok bőkezűségéből.[1] Klobusiczky Péter szatmári püspök az irgalmasság cselekedeteit gyakorolja a hozzáfordulókkal, elsősorban a konvertitákkal és a *vegyes házasságból származó gyermekekkel.* A szatmári püspöki konviktusban, a püspökség fennállása óta a püspökök főként vegyesházasságból származó ifjakat neveltettek. Nádasdy Ferenc gr. váci püspök örömmel adott évi segélyt vegyesházasságból született fiataloknak. Lajcsák Ferenc váradi püspök vegyesvallású szülőktől származó és a hitbeli elcsábítás veszélyének kitett gyermekeknek Váradolasziban házat vett és saját költségén neveltette őket.

Az *árvák számára* szépen kifejlődött intézményekkel dicsekedhetett a váradi püspökség. Debrecen katolikus árváinak Mária Terézia 30.000 frtot adott árvaház felépítésére. Vettek is megfelelő épületet, amelybe azonban a kerületi tábla költözött be, úgyhogy az árvák magánházakban nevelkedtek. Lajcsák püspök sürgette az alapítvány végrehajtását, de a református városi tisztviselők, akik ezt az alapot a maguk árváira is ki akarták terjeszteni, magasabb helyen közbenjárva késleltették az effektuálást. Az árvaház tőkéje is szépen megnőtt, bécsi értékben több mint 150.000 r. frtra. A Salamon-Simon-Molnár-féle váradolaszi árvaháznak is jelentős tőkéje volt: 86.971 frt. Mindhárom alapító nagyváradi kanonok volt. Németh Ignác váradi kanonok pedig 1823-ban egész vagyonát végrendeletileg szegény árváknak hagyta, hogy a humanisztikus iskolákat látogathassák. Összesen harmincketten részesültek, — egyenkint évi 150 frt — segítségben. A nagyszebeni nemesi árvaházban a bennlakókat a legkülönbözőbb hivatásokra nevelték katolikus szellemben. Vurum József nyitrai püspök, mivel az 1831—32. évi kolera pusztítása folytán nagyszámú gyermek jutott árvaságra, közülük sokat saját költségén mesterségre taníttatott. S hogy ezentúl az árváknak állandó ellátásuk legyen, tágas házat vett számukra, eltartásukra pedig a káptalannál 60.000 frtot helyezett letétbe.[2]

[1] Szombathely 1781, 1785, 1791; Vác 1785, Szepes 1793, 1801. L. a 233, 237, 238; 267, 218, 220. l.

[2] Várad 1836, Erdély 1819, Nyitra 1832. L. a 297—98, 131, 175. l.

Az Egyház Alapítójától örökölte a műveltség hordozásának feladatát, s egész multja tanuság a mellett, hogy ezt a feladatot szociálisan fogta fel, és elsősorban a tehetetlen szegényeket iparkodott ennek áldásaiban részesíteni. E téren is tehát a trienti zsinat igazában csak a régi életszabály kodifikátora volt, amidőn kimondta, hogy a szemináriumba első helyen szegényeket vegyenek föl az egyházfők. (XXIII. 18. de ref.) Ebből az elvből szükségszerűen következett a nehéz körülmények közt élő *diákok felkarolása*. Zágrábban a 18. sz. elején a szegény tanulók számára külön intézet volt a jezsuiták vezetése alatt. A későbbi zágrábi püspökök is hűek maradtak ehhez az elvhez: Verhovácz Miksának a 18. sz. végén készített jelentésében olvassuk, hogy naponta több mint 50 iskolásgyermeket látott el. Kluch József nyitrai püspök évente közel 5.000 frtot osztott ki szegény gimnáziumi tanulók között; utóda, Vurum József évente 14 diákot látott el stipendiummal. Molnár József tormovai apát, váradi őrkanonok 1826-ban 16.400 frtos alapot létesített debreceni szegény katolikus tanulók számára. Az 1836-os váradi jelentés szerint kamataiból tíz gimnazista évi 100 frt stipendiumot kapott.[1]

A Tridentinum a keresztény családon keresztül akarta életrehívni a népjavítás nagy művét: ebből már megértjük a házasságra vonatkozó határozatnak alapvető fontosságát. (XXIV. de ref. matr.) De ugyanebből az elvből szükségképen következett a *leánynevelés felkarolása* a munka és imádság keresztény anyai tipusának kialakítása érdekében. Nálunk az ily szellemű, terv- és intézményszerű leánynevelés a trienti zsinat után csak lassan és nagyon szerény kezdettel indul meg, s igazán nagyarányúvá csak a 19. sz. második felében és a 20. században lesz. Összefügg ez a női rendeknek lassú és késői elterjedésével hazánkban. De azért a *19. sz. első felének* püspöki jelentéseiben megtaláljuk a nyomát a főpásztorok ez irányú gondoskodásának. Kluch József nyitrai püspök Trencsénben iskolát alapított leányoknak a keresztény tanításban és a női munkákban való nevelése érdekében, oktatónőről gondoskodott, valamint megfelelő alapról is, a városnál letétbe helyezett 6.000 frttal. Ugyanő a nagyszombati orsolyáknál hét nemes leány számára a műveltségben és nevelésben, a keresztény tanban és erkölcsökben, továbbá a finomabb női munkában történő kiképzése céljából 5.000 aranyból álló alapítványt tett, Nyitrán pedig évente tizenkét szegény lányt taníttatott ugyanerre a munkára. Utóda, Vurum József viszont Fuchs püspöknek a nagyszombati orsolyáknál négy nemes lány nevelésére 1803-ban tett és már csaknem teljesen elértéktelenedett alapítványát a magáéból helyreállította. Lajcsák Ferenc váradi püspök a tőle vásárolt házban húsz leányt taníttatott és neveltetett. Leonhard Mihály, a közös hadsereg apostoli vikáriusa, Szatmáron a Vince-nővéreknél 1839-ben katonák leá-

[1] Zágráb 1707, 1794; Nyitra 1823, 1832; Várad 1836. L. a 337, 342; 169, 175; 297. l.

nyainak nevelésére 76.000 frtos alapítványt tett. Hetven ily leány tanult itt s rajtuk kívül még jobb nemesi családok gyermekei is, utóbbiak közül hatnak részére Hám János püspök alapítványt létesített. A Vince-nővéreknél ezenkívül tizenkét árva leány is nevelkedett, hogy a helyzetükkel járó erkölcsi veszélyektől megmeneküljenek. Ezek részben szintén Hám püspöktől, részben előző alapokból nyerték ellátásukat. A Szentszék a leánynevelés fontosságának tudatában ismételten sürgette a püspököket, hogy egyházmegyéjükben legalább egy női kolostort állítsanak fel.[1]

A középkor folyamán a szegény emberek hitelszükségletének kielégítésére s az uzsorásoktól való megvédésükre többnyire egyháziak, nevezetesen ferencesek hitelt nyujtó intézeteket, zálogházakat alapítottak *(montes pietatis)*, amelyek mint egyházi intézmények a püspök felügyelete alatt állottak. A trienti zsinat kifejezetten megkívánta a püspököktől ezek ellenőrzését. (Sess. XXII. 9. de ref.) A magyar fejlődés azonban e pontban merőben különbözött a külfölditől, s nálunk a zálogházak mint egyházias jellegű intézmények mindvégig hiányoznak. A jelentésekre adott feleletek mindig újra és újra sürgetik felállításukat, s a magyar püspökök mindig lényegében ugyanazt válaszolják: azokra rögtön rátenné kezét a világi hatalom, ezek Magyarországon nem magán-, hanem közügyek; pótolják őket az alapítványi pénzek, amelyekből kellő biztosíték mellett nemesek, sőt jobbágyok is kapnak kölcsönt a törvényes feltételek magtartásával; pótolja továbbá a zálogházakat a püspökök bőséges jótékonykodása természetben és pénzben egyaránt.[2]

A fentiekben a trienti zsinatnak a püspökökre vonatkozó főbb határozatait és hazánkban való végrehajtásukat vázoltuk. Most tovább haladva a megkezdett úton a papság: a káptalanok, kanonokok, lelkészek és szerzetesek trienti vonatkozású kérdéseit fogjuk vizsgálni a püspöki jelentések világánál. A *Tridentinum* a **káptalanok** életét és működését főként a következő rendelkezésekkel akarta új és jobb mederbe terelni: megszüntette az *exemtiót* s a káptalanokat is alávetette, különösképen vizitáció szempontjából, a püspöknek; a püspökökre nézve mindenekfölött hangsúlyozott *székhelykötelezettséget* a kanonokoktól is megkívánta, szintén legfeljebb háromhónapi távollétet engedve meg; az istentiszteletet tekintvén a kanonokok főkötelességének elrendelte, hogy mindnyájan személyesen vegyenek részt a *karimán* s ne

[1] Nyitra 1823, 1832; Várad 1836, Szatmár 1848; a boszniai jelentésre adott 1823-as, a csanádira adott 1848-as felelet. L. a 169, 175; 298, 198; 84, 90. l.

[2] Ratzinger i. m. 403. — Erdély 1788, Nyitra 1832, Vác 1830, 1835. L. a 100, 174, 280, 283. l. — *Az egyházak alapítványaira, jótékonyságára* bő anyagot hoz *Pauer*, Az egyházi rend érdeme Magyarország történetében. Székesfejérvár, 1847, 304—76, 384—91, 414—15, 416—21. Továbbá *Lányi*, Magyar catholicus clerus érdemeinek történet-igazolta emléke. II. korszak. Posony, 1848, 25—56, 147—72.

helyettesek által; hogy pedig erre minél hathatósabban sarkalja őket, kötelezővé tette a székes- és társaskáptalanokban egyaránt, ahol még nincs meg, a *napi osztalékot*, amelyben csak a karimán jelenlevők részesülhetnek; végül a megtámadott hit és erkölcsök védelmére és erősítésére a káptalanokat is sorompóba szólította s megkívánta, hogy a székes- és társasegyházakban, amelyek jelesebb városban vannak, állíttassék fel *teológus javadalom*, illetve az első üresedésbe jutó javadalmat a püspök örökre e célra rendelje; e javadalom birtokosa köteles a székesegyházban a népnek a Szentírást magyarázni. A lelkiélet fellendítését szolgálta a *penitenciárius* prebenda, amelyet a Tridentinum szintén szorgalmazott.[1] Káptalanjaink viszonyait összehasonlító európai alapon tanulmányozva mindenekelőtt szembeszökő a *külföldi káptalanok sokkal nagyobb száma és jóval népesebb állapota*. Így pl. a *katolikus Németalföld* két érseki főmegyéjéhez tartozó 12 székesegyházban a kanonokok, káplánok és javadalmasok stb. száma a 17. sz. elején 500 körül járt, míg a 60 társaskáptalanban kb. 900 pap szolgált Istennek! Igaz, hogy ezek a nagy számok idő folyamán csökkentek, de még akkor is messze felülmúlták a mieinket. Pedig nem egy belga egyházmegyének ugyancsak sokat kellett szenvednie a háború és a szomszédos protestánsok miatt. Az *örökös tartományok* és a *délnémet* vidék püspökségeiben már nem találjuk meg az említett nagy kereteket, de még itt is a legnagyobb rész megüti a magyarországi átlagot, sőt nem egy messze fölülmúlja. Minden káptalannak itt is megvan a maga 10—12 kanonokja, az olmützinek ellenben 30, az augsburginak 40, a regensburginak 24 kanonokja s még 12—15 káplánja és javadalmasa volt. Ezenkívül több társasegyház is volt, mint nálunk.[2]

Hazai viszonyaink közepette az esztergomi és a zágrábi egyházmegye dicsekedhetik a legnagyobb számú káptalani klérussal, Nagyszombatban 24 kanonok szolgált, a zágrábi székesegyházban 32, bár a szám időközben kisebb változásoknak volt alávetve. A szerémi püspökség egészen különálló a maga nemében: sem székesegyháza, sem káptalana, sem szemináriuma nem volt. A török elől elmenekült modrusi káptalan viszont nyolc helyen volt szétszórva és kis létszámú társaskáptalanokból állt, még jóval a török kiűzése után is. A széttagolással keletkezett új egyházmegyék kanonokjainak száma csak hat volt. II. József pedig minden püspöki székesegyháznak csak nyolc kanonokot engedélyezett. Ez természetesen csupán átmeneti helyzet volt. A magyarországi káptalanokban átlag *négy méltósággal* (dignitas) találkozunk, ezek a prépost, olvasó-, éneklő- és őrkanonok. A kanonokok mellett rendszerint még csak egy-két *karkáplán* működött. A külföldön néhol oly nagyszámú egyéb székesegy-

[1] Sess. VI. 4, XXIV. 12, XXI. 3, V. 1, XXIV. 8, valamennyi de ref.

[2] Pasture i. m. 235, Paquay i. m. 31 32, 71—72, 128—30, 155—56. stb. Schmidlin i. m. I. 19, 35, 133, 168. II. 33, 73, 101. A német és osztrák adatok a 16. sz. végére és a 17. elejére értendők.

házi javadalmasoknak szinte nyomát sem találjuk meg nálunk.[1] A külföldi káptalanok nagy száma és népes volta a multra, az alapítás és továbbfejlesztés korára nézve valóban a vallásos élet buzogásának és az Egyház tekintélyének kifejezése. De tudjuk, hogy a helyzet a középkor vége felé nagyon megváltozott, s a nagyszámú és méltatlanul élő javadalmas papság nem kis mértékben hozzájárult a vallási állapotok kiéleződéséhez. Ami tehát egykor érdem és dicsőség volt, az utóbb sok esetben hátránnyá és szégyenné vált. A hanyatlás mélypontja nem ért véget a hitszakadás befejeződésével, hanem az ortodoxiának külső nyilvánulása mellett és az exemtiónak palástjába burkolva tovább folytatódott. A magát több-kevesebb jogon exemtnek valló sok káptalan szinte fellegvára volt az önakarat szerint berendezett kényelmes és nem egy esetben méltatlan életnek, és hatalmas gát minden javítást célzó egyházi intézkedés ellen. Így a káptalanok gyakran *ellenlábasai lettek a püspököknek*, amikor ezek őket is alá akarták rendelni a trienti zsinattól megalkotott új egyházi közjognak. Sok összeütközés és vita származott ebből úgyhogy bizonyos szempontból szinte püspöki és káptalani „pártról" beszélhetünk a 16. sz. végén és a 17. elején. A német limina-jelentések a püspöki reformtörekvések fő nehézségeiként említik a székeskáptalanok és exemt kolostorok ellenállását.[2]

Már az előbbiekből következik, hogy *nálunk* a káptalanok nem lévén oly számosak és hatalmasak, nem beszélhetünk a helyzetnek ily mérvű kiéleződéséről.[3] A magyar püspöki jelentések nem is szólnak az exemtio körüli harcokról, de ez nem jelent annyit, mintha a trienti rendelkezések karikacsapásra megvalósultak volna káptalanainkban. A *rezidencia* elhanyagolása miatt szintén nem panaszkodnak püspökeink, bár előfordult, hogy a káptalan tagjai közül többen „bevett szokás szerint" nem tartózkodtak a székhelyen, hanem plébánosok voltak.[4] Ebben a kérdésben éppenúgy, mint az egyházi fegyelem más területein is *nem tudták függetleníteni magukat a hazai szokásoktól* és gyakorlattól, részben pedig a szükségtől: gondoljunk csak a kanonokok hiteleshelyi, tanári, referensi stb. működésére. Egyébként a székhelykötelességnek alapot a káptalan istentiszteleti kötelessége adott, az alábbiakban pedig látni fogjuk, hogy e téren egészen különös felfogás és gyakorlat fejlődött ki Magyarországon, amelyet még az igazán egyházias püspökök is vallottak.

[1] Esztergom 1598 1600, Zágráb 1607, Szerém 1760, Zeng 1728, Szombathely 1781, Szatmár 1848, Pécs 1789 stb. L. a 135, 328, 222—23, 376, 232, 199, 183. l.

[2] Pasture i. m. 242—45, Schmidlin i. m. I. k. LXIV.

[3] A hazai káptalanoknak a 17. sz. eleji kat. megújhodásra vonatkozó külön felfogásáról röviden szól Tóth László, A kassai székesegyház rekatolizálása 1604-ben. Századok, 1932. 490.

[4] Nyitra 1725, 161. l. V. ö. Vagner, Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez, Nyitra 1896. 3. E szokás a paphiány miatt honosodott meg a 17. sz.-ban. V. ö. az 1630-as nagyszombati nemzeti zsinat 3.) sz. határozatával. Péterffy II. 308.

A káptalan legfontosabb ténykedése, amiért igazában a javadalom is jár, a konventmise és a zsolozsma.[1] A *konventmisét* általában véve a hazai káptalanokban elvégezték, helyesebben szólva elvégeztették, mert a legtöbb helyen *helyettesekkel:* káplánokkal, kisebb javadalmasokkal mondatták el; a kanonokok személyesen rendszerint csak vasár- és ünnepnapon mondták. A Congr. Concilii 1797. máj. 6-i leiratában a szepesi káptalan tagjainak megengedte, hogy a konventmisét a karkáplánokkal végeztessék, de stipendium fejében. (Szepes 1801. 220. l.) E mise énekes volt, s rajta a káptalan tagjai a legtöbb helyen személyesen megjelentek. A veszprémi kanonokok a 18. sz. közepén a konventmisét leggyakrabban külső papokkal, főként szerzetesekkel végeztették, s ezek nem az előírás szerint, azaz a jótevőkért, hanem a saját szándékukra ajánlották fel. De Koller Ignác püspök jelentése (1769) szerint már javulás van e téren: a konventmisét a hetes kanonok mutatta be, akadályoztatása esetén az egyik karkáplán, mégpedig a jótevőkért. A zengi kanonokok szokás alapján csak akkor mondtak konventmisét, amikor az évfordulati misék ebben nem akadályozták meg őket; ez az eljárás természetesen a legszigorúbban tilos volt. A zágrábi kanonokok a 18. sz. végén még csak meg sem jelentek a konventmisén. Velük ellentétben a szombathelyi kanonokok nemcsak személyesen megjelentek rajta, hanem maguk mutatták be. A csanádi egyházmegye kanonokjai szintén. (1841. 87. l.) Az 1726-os jelentés szerint a váci kanonokok hétköznap más közös istentiszteleten nem is vesznek részt a konventmisén kívül. A szétszórt modrusi káptalan tagjai a lelkipásztorkodáson kívül más kanonoki tisztet nem gyakoroltak. A 19. sz. eleji jelentés tanusága szerint a négyre csökkent modrusi társaskáptalanokban, bár mindennapos kórus nem volt, konventmisét azért naponta énekeltek.[2]

A következőkben a káptalanoknak az Egyháztól legfontosabbként vallott kötelezettségére, a **karimára** térünk rá. Szükséges mindjárt a tárgyalás kezdetén kijelentenünk, hogy mi e kérdést elsősorban a Tridentinum és az egyetemes Egyház gyakorlatának szemszögéből tekintjük. Tanulmányunk eredményeivel kapcsolatban meg kell vallanunk, hogy nem hiába keletkezett, mert van valami igazsága a külön *„magyar glóbus"* hangoztatásának, még *egyházi téren is.* S mint a következőkben látni fogjuk, nem a karima kérdése az egyetlen, amelyben a mi fejlődésünk kissé távol állt az egyetemes Egyház életétől. A kanonokok kis száma,

[1] A káptalanok istentiszteleti kötelességeiről a Trid. sess. XXIV. 12. de ref. rendelkezett. Magyarországon a konventmisével az 1638-as nagyszombati nemzeti zsinat foglalkozott: II. fej. 2. és 9.-ben. (Péterffy II. 360.) A székes- és társaskáptalanokban naponta két énekes misét kívánt meg, amelyeket a kanonokok sorrendben kötelesek végezni.

[2] Frankl, Pázmány Péter és kora II. Pest, 1869. 273. — Győr 1730, Pécs 1784, Szepes 1870, Várad 1836. L. a 138, 181, 210, 293, 299. l. — Hornig i. m. 227—28, 294. Veszprém 1769. 325. l. — Zeng 1741, Zágráb 1794, Szombathely 1781, Vác 1726, Zeng 1795, 1802. L. a 380, 342, 234, 252, 392, 394. l.

öreg koruk, betegeskedésük, a javadalmak szegénysége, az egyházmegyei, szentszéki, káptalani elfoglaltság: ezek a jelentésekben minduntalan felcsengő mentegetések és kimagyarázások alaphangjai. Ezeken a sok esetben igazolt egyéni és helyi nehézségeken kívül figyelembe kell vennünk azt a *súlyos örökséget,* amelyet papságunk a 16. századtól kapott, az egyéni lelki beállítottság, a közfelfogás és közviszonyok terén egyaránt. Mi távol voltunk Rómától, egy államrendszerbe szorítva, amely ugyan katolikusnak vallotta magát, de az érdekek összeszövődése folytán nem egyszer lépett a megalkuvás álláspontjára; egy államrendszerbe, amelyben ugyan a fő a legtöbbször katolikus felfogású volt, de amelyben a nem mindig katolikus alsóbb tekintélyeknek és végrehajtó szerveknek akarata sokszor éppenséggel elhatározóbb volt. Ehhez járult még az államhatalmi és bürökratikus törekvés, többkevesebb jóhiszeműséggel, de gyakran alkalmazott erőszakkal az egyházi és világi ügyek laikus szemmel elgondolt kiegyenlítődése, összehangolása érdekében. S ott volt a súlyos, megpróbáltató kérdés: a *dinasztiai, uralkodói* s a nagy és megtévesztő jóhiszeműséggel, de kevesebb alappal vélt *magyar közjogi érdekek;* a másik oldalon pedig Róma felfogása és gyakorlata az egyházkormányzat alapvető ténykedéseiben. E két mágnes közt állottak főpapjaink és papjaink, s a dolog természete szerint általában a közelebbi vonzása alá kerültek. Ha mai nyelven akarnók kifejezni ezt a megállapítást (mindig a fejlődés nagy vonalait s nem egyes, ezeket esetleg meghazudtoló megnyilvánulásait nézve, hiszen itt századokról van szó, s a hatás igazában napjainkig tart), azt mondhatnók: sok esetben *kevés a „római szellem."*[1]

Az Egyház fegyelmi életét nem a ritkán előtérbe nyomuló nagy megnyilatkozások, hanem a szürke mindennapok eltöltésének miként je jellemzik. Térjünk mi is vissza az egyházi élet átlagjelenségeinek kutatására! Schmidlin megállapította a német és osztrák katolicizmusról, hogy a Tridentinum utáni húsz év egyházi viszonyai siralmasak voltak, csak azután kezdődik a katolikus megújhódás.[2] Munkájából azt is látjuk, hogy az egyházi közösségek, a káptalanoktól az apácákig mélyre süllyedtek. Nálunk ez a folyamat még tovább tartott, mert a 16. századi megújító kísérletek nem vertek mély gyökeret, a protestantizmus viszont a 17. század elejéig emelkedőben van. De a történeti hűség kedvéért mindjárt azt is hozzá kell tennünk, hogy a 17. sz. első felében lejátszódó magyar katolikus újjászületés sokkal átfogóbb

[1] Nem akarunk ezzel a magyar kat. egyház multján pálcát törni, csupán fel akarjuk hívni a figyelmet egy oly szempontra, amely eddig nem részesült kellő méltatásban; s amely nem jelent szükségképen elítélést, mert Róma sem hangoztatta mindig egyforma erősen kívánságait az idők és körülmények változása folyamán. A „kevés római szellemet" nem a magyar kat. egyháznak Róma iránti hűségére értjük (ezt a Szentszék és követei sokszor ismerték el dicsérőleg), hanem a római Egyház rendelkezéseinek és közjogának némely kérdésben való gyakorlati megvalósítására.

[2] I. m. I. k. XLVIII. skv.

és nagyobb következményekkel járó, mint a német. A megújuló magyar katolicizmust elsősorban a külső hódítás jellemzi: önmagának a trienti reform szerinti belső meghódításában már sokkal lassúbb. *A káptalanok élete a tőlünk vázolt fejlődés kezdetén nem épen biztató.* A trienti rendelkezésnek főjellegzetességeit, az istentiszteleten való személyes részvételt és a napi osztalékot (sess. XXIV. 12. de ref.) még a káptalani zsolozsmát sürgető *zsinataink* sem veszik át, hanem megelégszenek a sorrend szerinti hetes kanonok megjelenésével. A teljes zsolozsma mindennapos elvégzését azonban a székes- és társaskáptalanokra nézve egyaránt kötelezőnek rendelik el.[1] Az 1630-as évek zsinatainak eme követelményei az előző állapothoz mérten mégiscsak haladást jelentenek. A *zengi* székesegyházban csupán vasár- és ünnepnapon volt ünnepélyes istentisztelet, s a kanonokok nem énekelték el kórusban az officiumot. Ez az állapot nem is javult egyhamar. Dimitria Jácint püspök a század vége felé azt írja jelentésében, hogy székfoglalásakor a székesegyházban egyáltalán nem volt meg a karima, s elég sokáig kellett „vért izzadnia", míg a kanonokokat rá tudta venni, hogy a zsolozsmát mindennaposan végezzék a templomban.[2] Az 1626-os vizitáció szerint a *pozsonyi* káptalanban a kanonokok már hosszú idő óta oly gyakorlatot állapítottak meg, hogy meghatározott sorrendben csak hárman tartoztak a kóruson megjelenni s ezek sem személyesen, mert fizetett világi énekesek által helyettesíttethették magukat; csak arra volt gondjuk, hogy legalább egy pap legyen jelen. De utóbb még ezt is elviselhetetlen tehernek tartották, s 1619-től 1626-ig a kórust egészen elhagyták. A vizitátor előtt azzal mentegették magukat, hogy jövedelmeik jelentékenyen megfogytak, s így magukat kötelezettségeiktől fölmentve hitték. Nem sokkal különbül állt Pázmány *érseki káptalana* (nagyszombati) sem, mert az 1636-os jelentés szerint a karimát nyolc prebendárius végzi, a 23 kanonokból pedig mindig csak egy jelenik meg. *Győrött* az 1638-as (II. 1.) nagyszombati zsinat tanusága szerint a karima-fegyelem szintén elhanyatlott.[3] Ily viszonyok mellett messze kimagasló teljesítmény a *szepesi* kanonokoké, akik az egész zsolozsmát mindennap közösen elvégezték, és csupán a laudest rövidítették meg némileg a zsoltárok elhagyása által. A *zágrábi* székesegyházban a 12 kisebb javadalmason kívül a 31 kanonok is mindig megjelent az egész, énekelve végzett karimán.[4]

A *18. században* a karima fegyelmében *némi haladás* tapasztalható, de a helyzet még a legtávolabbról sem kielégítő. A püs-

[1] A káptalani karimára vonatkozó zsinati rendelkezések: az 1579-i szombathelyi zsinat 2.) pontja (Szvorényi i. m. 227.), nagyszombati zsinatok: 1633. 9, 1638. II. 1. és 9, 1648. 2. (utóbbi csak propos.) s a szigorúbb felfogású 1635-ös jászói (II. 2.) Péterffy II. 329, 360, 378, 339.

[2] Zeng 1615, 1684. L. a. 358. és 362. l.

[3] Frankl i. m. II. 272. — Hanuy i. m. II. 770. — Péterffy II. 360.

[4] Frankl i. m. II. 273. — Zágráb 1634. 330. l.

pökök egymásután törekszenek a már régóta elhanyagolt kötelességek szorgalmazására, s annyi eredményt a legtöbb helyen el is érnek, hogy a kanonokok a zsolozsmának *legalább egy részét közösen* végzik; a törvénynek megfelelő teljes kórus csak kevés helyen valósul meg. A *győri* kanonokok kötelesek a vesperáson és completoriumon résztvenni, a többit néhány énekes végzi egy káplán vezetésével. A jelentés maga is megvallja, hogy még így sem látogatják elég szorgalmasan a kórust. 1764-ben Zichy Ferenc gr. megyéspüspök új kórusrendet állapított meg. E szerint az egész zsolozsmát recitálják, nagyobb ünnepeken tono sollemniori, a vesperást és completoriumot régi szokás szerint mindig ünnepélyesen éneklik. *Pécsett* Esterházy Pál gr. püspök a székesegyház vizitációja alkalmával a zsolozsma-fegyelmet a lehetőség szerint jobb állapotba hozta: a karimát a kanonokok és néhány világi énekes mindennap elmondják, nagyobb ünnepeken éneklik, s ilyenkor a püspök is megjelenik. A *váci* kanonokok közül 1761-ben a kóruson még csak a hetes kanonok vett részt, 1785-ben azonban már azt jelenti Migazzi, hogy elrendelte az összes kanonokok megjelenését, s ezt mind állandóan teljesítik is.[1] A *szepesi* káptalannak nem voltak a kórustartásra vonatkozó törvényei; az első szepesi püspök, Salbeck Károly akként találta a karimát, hogy egy káplán és négy világi énekes végezte. A kanonokok közül a hetesen kívül csak kevesen jelentek meg, esetleg egy sem; a jövedelemben mind egyenlően részesültek, osztalék nem volt. A püspöknek nem tetszett ez az állapot, szeretett volna is segíteni rajta, de jelentésében nyiltan megvallja, hogy a megvalósításnak akadályai lesznek. Mert *más magyarországi káptalan sem teszi meg* — íme az egykorú tanu vallomása 1780-ból! — s így a szepesi kanonokokra nagyobb teher nehezednék, mert sem az ország szokásai, sem a káptalan statutumai nem kívánják meg a napi osztalékot. A jövedelem csökkenése is nehézség. Salbeck indítványt is tett: szerinte leginkább megfelelne az országnak, ha az osztalék elejtésével a hetes kanonok a felfogadott káptalani miniszterekkel együtt jelen lenne az egész officiumon, a többi kanonok pedig csak a konventmise előtt és után végzendő részeken, nagyobb ünnepeken az egészen. A *Kongregáció* válasza nem fogadta el a püspök érvelését, a távollevők részesedését *rossz szokásnak mondja*, s az így megszerzett jövedelmekre a Szentszéktől utólagos engedély kérését látja szükségesnek. A helyzet azonban a régi maradt, bár az 1793-as római válasz újra hangsúlyozta a személyes megjelenést. Sőt még a Conciliinek 1796. júl. 30-i külön leirata után sem javult sokat, mert a kanonokok valamennyien még ennek ellenére sem jelentek meg mind a karimán.[2] Az újonnan felállított *szombathelyi* egyházmegye káp-

[1] Győr, 1730, 1766; Pécs 1784, 1789; Vác 1761, 1785. L. a 138—39, 148-49, 181, 184, 262, 267, 270. l.

[2] Szepes 1780, a felelet reá 1782-ből, referátum 1793-ból és az 1801-es jelentés. L. a 209—10, 215, 219, 220. l.

talanában csak heten voltak kórus-kötelesek (hat kanonok és a karkáplán), ezért Szily János püspöksége elején úgy intézkedett, hogy a kanonokok minden d. u. a vesperásnak és completoriumnak, vasárnap a konventmise előtt a tertiának gregorián módon való eléneklésére kötelesek. Tapasztalatból tudja u. i. — mondja a püspök jelentésében — hogyha oly kevesen az egész zsolozsma közös mondására vannak kötelezve, csekély áhítattal végzik és szinte botrányára a keresztény népnek. Továbbá a kanonokok köz- és magánügyeik, betegség stb. miatt nem lehetnek mindig mind jelen, s így képtelenség nemcsak az egész officiumnak éneklése, hanem mondása is. *Róma nem hajolt meg* a püspök érvelése előtt, s a Tridentinumnak megfelelő rendelkezést kívánt. Szily iparkodott is erre rávenni a kanonokokat, de ők mentegették magukat, s így nem sikerült őket meggyőznie. Lényegében ugyanez volt Szombathelyen a zsolozsma sorsa a 19. sz. első felében is. Az 1817-es jelentés azt írja, hogy a kanonokok közelfoglaltságuk és a jámbor alapok kezelése miatt kezdettől fogva nincsenek az egész karimára kötelezve. Erre nézve még akkor, sőt még 1833-ban is az eredeti konstitúciók voltak érvényben; de a nagyhét három utolsó napján, karácsony éjjelén és húsvétkor a matutinumot és laudest a kispapok részvételével ünnepélyesen énekelve végzik a káptalan tagjai. Érdekes megemlíteni, hogy az 1818-as római referátum szerint a kanonokok kis száma észszerűvé teszi a zsolozsmának csak részben való mondását, de a legfőbb ünnepeken az egész végzésére buzdít. Hasonló szellemű volt az 1819-es felelet is.[1]

A *veszprémi* káptalanban még a 18. sz. közepén is a karimának híre-hamva sem volt. Biró püspök ugyan iparkodott a kanonokokat erre megnyerni, de a kórusról még hallani sem akartak. A fegyelmet nem tűrő kanonokok ellen a tevékeny Biró püspök a pápa segítségét, tőle való felhatalmazást kért, hogy a káptalanban a kánoni törvények megkívánta intézkedéseket végrehajthassa, így többek közt a konventmise személyes elmondására és pszallálásra szoríthassa őket. Következő jelentésében sajnos nem szól a káptalani istentiszteletről, de Koller Ignác püspök 1769-i jelentéséből tudjuk, hogy Biró Márton püspök 1762-ben meghonosította a karimát a veszprémi káptalanban. A kanonokok ugyan csak a vesperáson és completoriumon vettek részt, a többit a két karkáplán két világi énekessel végezte. Koller püspök mindennap megkívánta a hetes kanonok megjelenését az egész karimán, vasár- és ünnepnap pedig valamennyi kanonoknak meg kellett jelennie a négy kis hórán is, egyébként azonban csak a vesperáson és completoriumon.[2] *Erdélyben* a zsolozsma rendezéséhez Batthyány Ignác gr. püspök fogott hozzá apostoli lelkéhez méltó alapossággal, de

[1] Szombathely 1781 és az 1782-es referátum, továbbá az 1785, 1817. és 1833. évi jelentések, valamint az 1818-as referátum és 1819-es felelet L. a 234—36, 243, 245 (a felelet hasonló s ezért ott újra nem közöltük), 247. l.

[2] Hornig i. m. 227. és 294—95. — Veszprém 1769. 325. l.

azért számolva a magyarországi lehetőségekkel. 1785-ben adta ki a kórus felállításáról szóló rendelkezését, amelynek az a körülmény ad különös jelentőséget, hogy az összes magyarországi püspöki jelentésekben említett intézkedések közt ez az egyetlen, amely a trienti zsinatnak megfelelően az *osztalékra is figyelmet fordít* és meghonosítását legalább megkísérli. Összes többi püspökségeinknél nyomát sem találtuk a Tridentinumtól és a Conciliitől annyira sürgetett napi osztalék alkalmazásának. Batthyány püspök behozza a teljes kórust, mégpedig személyes kötelezettségként. Csak annyi engedményt tesz, hogy a három téli hónapban (nov.—jan.) az idő zordsága miatt szünidőt ad a kanonokoknak; ilyenkor a karimát a székesegyház miniszterei végzik a hetes kanonok vezetése alatt, de a konventmisén ebben az időben is kötelesek a kanonokok mind megjelenni. Az offícium éneklését csak nagyobb ünnepeken kívánta meg. Jelentése szerint a kanonokok állandóan részt is vettek a kóruson és a püspöki rendelkezésnek megfelelően pszalláltak. De úgy látszik, hogy ez a gyakorlat nem sokáig állott fönn, mert Batthyány Ignác püspök halála után nemsokára azt jelenti utódja, Mártonfi József, hogy a kanonokoknak nincs állandó kórusuk, s vallomásuk szerint az akadályozó körülmények miatt soha nem is volt. De ha a püspök megjelenik a kóruson, ők is eléneklik a kánoni hórákat. Rudnay Sándor jelentésében pedig azt olvassuk, hogy ő a káptalan visszaállítása óta mellőzött karimát behozta. Vizitációs rendelkezése értelmében a kanonokok a kóruson állandóan megjelentek, de a matutinumot és laudest a nagyobb ünnepek és a nagyhét kivételével magánosan végezték. S még erről az újításról is megvallja relációjában Rudnay, hogy — mint minden kezdet — nehezen megy. Az erdélyi káptalanban tehát a kórus-fegyelem ügye 30 év folyamán igazában *visszafejlődött*.[1]

A *horvát püspökségek* közt a 18. sz.-ban a *diakovári* vezet, ennek kanonokai u. i. mind jelen vannak az egész zsolozsmán. Ugyanezt megtették a 19. sz. első felében is, bár a jelentés ama kifejezése, amely szerint Raffay Imre püspök vizitáció alkalmával — mivel addig nem volt — dekrétumot adott ki a kórus-kötelezettségről, legalább is meggondolásra késztet. A *zengi* székesegyházban a 17. sz. utolsó negyedében meghonosodott az úgy látszik időközben elhagyott karima mondása, azonban a 1728-as jelentés már arról panaszkodik, hogy állandóan kevesen vannak jelen a kanonokok közül, mondván, hogy nincsenek rá kötelezve és nincs alapítványuk. Köznapokon recitálták, vasár- és ünnepnapokon énekelték az offíciumot, mégpedig illír nyelven; ugyanezt használták a Szentszék engedélyével a misénél is. Cerovacz püspök az osztalékot is meg akarta honosítani, de nem sikerült. A káptalani javadalom kisebbedése miatt a kanonokok küzdeni kezdtek a teljes

[1] Erdély 1788: 5. melléklet, 1803 és 1819. L. a 102, 118—19, 127—28. és 133. ll.

karima végzése ellen, azért is, mivel sem osztalékot nem kaptak, sem javadalmuk igazában nem volt, mert az egész káptalani javadalmazás csupán alapítványi misékből gyűlt egybe. A 18. sz. végén a matutinumot és laudest a káptalan már csak a nagyobb ünnepeken végezte el, mindennaposan csak a többi hórát. Róma sürgető válaszára Jesich János püspök levelet írt a Kongregációnak, s ebben a kívánt feladat megvalósítását, az egész karimát lehetetlennek mondja a kanonokok kis száma, betegeskedése és egyéb elfoglaltsága miatt. A lehetetlen azonban úgy látszik mégis-csak megvalósult, mert 1802-ben ugyanaz a püspök jelenti Rómába, hogy a Kongregációnak már említett válasza óta a káptalan a teljes kórust mondja. A négy helyen szétszórt *modrusi* káptalan, amelyben a lelkipásztorkodás és a kanonokok kis száma miatt sohasem volt mindennapos zsolozsma, csak szombaton és ünnep előtt vesperást, vasárnap és ünnepeken pedig a nappali hórákat és a vesperást végezte el. Az 1822-i jelentés alapján ezen a téren is javulást jelezhetünk: a zengi és a modrusi kanonokok állandóan résztvesznek a kóruson. Még a *zágrábi* káptalanról kell röviden megemlékeznünk. Ennek kanonokai 1730 körül azt vallották, hogy jövedelmük úgy tekintendő, mint napi osztalék, statutumaik szerint pedig a karimáról elmaradókat jövedelmüktől meg kell fosztani; a század végén mégis túlnyomó részük a konventmiséről és a kórusról büntetlenül elmaradt. Verhovácz Miksa püspök erre megvizitálta a káptalant, s ez alkalommal új rendelkezéseket tett közzé, amelyek a kanonokok vonakodása miatt ugyan csak 1799-ben léphettek életbe, de ettől kezdve a káptalan tagjai megfeleltek kötelességeiknek, úgyhogy a püspök 1816-os jelentésében megdícséri őket.[1]

A *19. századi jelentésekben* a karima fegyelméről *vigasztaló* dolgokat olvasunk, bár nem mindegyik reláció részletezi a kóruson elmondott kánoni hórákat, s ilyképen nem lehet megállapítani, vajjon az általános kifejezés nem akarja-e a kórus teljességének hiányát takarni. Már az előzőkben említettük a diakovári, erdélyi, szepesi, zengi, modrusi stb. káptalanok karima-fegyelmében bekövetkezett javulást, illetve teljes restaurációt. Ezekhez még folytatólagosan hozzácsatolhatjuk a 19. sz. első feléről tanuskodó *csanádi* jelentést. E szerint a kanonokok a kóruson mindig megjelennek, mégpedig reggel mondják a matutinumot, a laudest, primát, tertiát, majd a konventmise után a többi hórát, nagyböjtben a vesperást és completoriumot is. Csak a vasár- és ünnepnapi matutinumot és laudest végzik el előző napon a completorium után, a prédikációra való tekintettel. Rudnay prímás elragadtatással írja az *esztergomi* és *pozsonyi* kanonokokról, hogy nemcsak állandóan jelen vannak a karimán, hanem a teljes

[1] Bosznia 1783 (más sajnos nincs a 18. sz.-ról) és 1820. — Zeng 1728, 1741, 1795 és az 1797-es referátum, illetve felelet, Jesich 1797-es levele, 1802-, és 1822-i jelentések. — Zágráb 1794, 1816. — L. a 78, 82; 374, 377, 390, 392, 393—94, 399; 342, 347, 348. l.

officiatúrát s az összes többi kanonoki ténykedést Magyarország, sőt tán az egész katolikus világ székeskáptalanjainak példaként szolgálva csodálatos buzgósággal végzik. Napi osztalék nincs, de nem is szükséges. A *kalocsai* kanonokok szintén szorgalmasan résztvettek a kóruson. A *nagyváradiak* is megjelentek a karimán, s a matutinumot és laudest praeoccupálták. A *váci* káptalan tagjai állandóan buzgón és áhítattal végezték a zsolozsmát. A *szatmári* kanonokok kórusa a jelentések szerint személyesen mondott és teljes volt. *Nyitrán* azonban nem valósult meg a teljes karima. Itt a kanonokok az elődök rendelkezése szerint — mivel a székesegyház különösen télen nehezen közelíthető meg, s a káptalan tagjai többnyire hosszú lelkipásztori évek után jutnak a stallumba, korban és erőben megtörve — évente 34 meghatározott alkalommal, valamint vasár- és ünnepnapokon az összes hórákon megjelentek; egyéb napokon a kisebb hórákat személyesen végezték el, a karima más részeit egy hetes-kanonok jelenlétében erre a célra szolgáló koralisták mondták.[1]

A trienti zsinat már említett határozataiban (Sess. V. 1. de ref. és XXIV. 8. de ref.) elrendelte, hogy a püspök a székes- és társasegyházakban állítsa fel a **teológus és penitenciárius javadalmat,** illetve az első megüresedő kanonoki prebendát egyesítse az említett tisztségekkel. Az *1638-i nagyszombati zsinat* első fejezetében a Tridentinumra hivatkozva nálunk is megkívánja, hogy a székesegyházakban a főpásztorok teológiai javadalmat létesítsenek.[2] Ebből a pontból egyúttal azt is látjuk, hogy a Tridentinumnak e dologban való végrehajtásával főpapjaink eléggé megkéstek, bár nem lehet állítani, mintha a délnémet és osztrák püspökök e korig serényebbek lettek volna a szóbanforgó határozat végrehajtásában. A belga jelentésekben sem találjuk 1800-ig sokszor említve a káptalanoknál e prebendákat.[3] A teológus és gyóntató magyarországi sorsára nézve mindvégig jellemző, hogy helyzete — csekély kivétellel — *nem a Tridentinum szerint alakult.* A *17. századból* való püspöki jelentésekben alig van adatunk e tisztségekről, mindössze a zágrábi székesegyházi főesperesről olvassuk, hogy egyúttal a penitenciárius hivatását is gyakorolja. A *18. században* Róma sok sürgetésére püspökeink már kezdenek e kérdés megoldásával foglalkozni, a jelentésekben egymásután felmerül e két tisztség ellátásának ügye, s több püspökségben gondoskodás is történik róluk. A *19. sz.-ban* már alig van

[1] Csanád 1841, 87. l. — Huszár, A vis. lim. 139—40. — Kalocsa 1827, Várad 1836, Vác 1830, Szatmár 1816 és 1848, Nyitra 1823. L. a 158, 299, 281, 189, 199, 170. l.

[2] Péterffy i. m. II. 358. E határozatnak előfutáraként tekinthető az 1611-es zsinaté. (III. 12.) U. o. 213.

[3] Schmidlin i. m. és Paquay i. m. alapján. Utóbbiban l. különösen a megvalósításra nézve a 32, 72, 91, 105, 106. lapokat. Belgiumban azonban külön javadalom volt e célra.

székesegyház, amelyben e két fontos hivatás pontosabb körvonalozáshoz ne jutna. A hazai megoldást azonban mindvégig két vonás jellemzi: egyrészt a trienti zsinattól hangsúlyozott *külön javadalom alig egy-két püspökségben* van összekapcsolva e tisztségek ellátásával: a püspök egyszerűen megbízza az egyik kanonokot, a nélkül hogy a prebendához lenne kötve a feladat; másrészt nem egy esetben — elsősorban a penitenciárius szerepét — *a káptalan kebelén kivül álló* pap látja el. *Erdély* ama kevés egyházmegye egyike, amelyben a teológusnak külön javadalma volt, Sztoyka Zsigmond püspök állította föl 1754-ben. De a gyóntatónak már itt sem volt, s amennyire figyelemmel kísérhető, később sem lett. Batthyány Ignác jelentése szerint penitenciárius prebenda nincs, s felállítására nem is lát módot, legfeljebb a meglevő stallumok valamelyikéhez lehet csatolni. De azért a gyóntató tisztének ellátásáról megbízás útján gondoskodott. Utódai alatt sem valósult meg a gyóntatói javadalom: Mártonfi József püspök saját költségén a gyulafehérvári plébánossal gyakoroltatta, Rudnay alatt szintén a plébános töltötte be egyszerű kanonoki javadalommal és parókiai jövedelemmel rendelkezvén. A teológus-prebenda elnyerője azonban nem gyakorolta személyesen hivatását, hanem sajátjából fizetett helyettes tanár által. — Az *egri* káptalanban a teológus-javadalmat Barkóczy Ferenc gr. állította fel 1754-ben.[1] A *győri* püspökök sem siettek a két javadalom felállításával: Zichy Ferenc gr. 1757-i jelentése mondja, hogy sem az emberek emlékezetében, sem a régi írásokban nincs nyoma annak, hogy akár a székesegyházban, akár a vasvári társaskáptalanban e két prebenda valaha is meglett volna. Rövidesen ezután a püspök mégis hozzáfogott a megvalósításhoz, s a teológus kötelezettségét egy üresedésben levő kanonoksághoz csatolta, bár teljesen az előírásoknak megfelelően megszervezni nem tudta; utóbb a penitenciárius-javadalmat is kijelölte. A megindult fejlődés azonban nemsokára megakadt, és Zichy püspök a káptalan tanácsára elállt a teológus-javadalom végleges és formaszerinti meghonosításától. *Az akadályt a magyarországi klérus rendszerében* nevezi meg. Magyarországon u. i. felszentelése után mindenki a lelkipásztorkodásban nyer elhelyezést, s így a jövendő tanári hivatásra nem tud előkészülni. Ha idő multán kanonoksághoz jut, akkor vagy kora, betegeskedése, vagy pedig a káptalanoknak az ország törvényei szerinti egyházi és világi tevékenysége annyira lefoglalják, hogy a tanári tisztet a szemináriumban nem töltheti be. Egyébként is nehéz lenne a tanári utánpótlásról gondoskodni. A penitenciáriusnál Győrött szintén fennakadás állott elő, mert káptalani jószágkormányzóvá lett, s ezért nem tudta tovább gyakorolni hivatását. A jelentésről készített római referátum nyiltan megmondja, — s ez találó a magyar egyháziak felfogására — hogy sem a győri püspöknek, sem a kanonokoknak

[1] Zágráb 1634, Erdély 1788, 1803, 1819. L. a 330, 102, 128, 130. l. — Bozsik, Az egri papnevelés története a XVIII. sz. Eger, 1910. 103—104.

nincs helyes fogalmuk a teológus hivatásáról, mert tanár-félének tekintik, holott hivatásának lényege nem a szemináriumi tanárkodás, hanem a klérus és nép számára tartott évenkinti 40, a Szentírás körébe vágó előadás. Egyébként — folytatja a referáló — a magyar klérus jelenlegi rendszerének, amelyre a püspök hivatkozik, mivel általános az országban, az összes magyar egyházmegyékben ugyanazt a rossz eredményt kellene előidéznie, de ilyenről Rómának nincs tudomása. A penitenciáriusra vonatkozólag a Conciliinak már régebbi határozatát idézi az előterjesztés, amely szerint nem köteles a káptalani javak kezelését elvállalni. Mindennek ellenére Zichy püspök nem állította fel a teológusprebendát a már említett okok miatt, később ezekhez hozzájárult még a királynő részéről támasztott nehézség.[1]

Salbeck Károly, az első *szepesi* püspök a káptalanban penitenciárius-prebendát nem talált, mivel ez Magyarországon nincs szokásban — mondja a reláció. A kanonokokat u. i. a királynő nevezi ki, de gyóntatót sem ki nem nevezett, sem nem alapított. Egyébként sincs rá javadalom. A kanonokok azonban alkalomadtán gyóntatnak. Teológus-javadalom szintén nincs az új székesegyházban, s a püspök véleménye szerint nem is szükséges, mert a kispapok a budai egyetemen tanulnak. Ime, újra a már említett felfogás, amely *a teológusban csupán tanárt* lát! A Kongregáció 1782-i feleletében mindkét, de különösen a teológus-prebenda felállítására utasítja a püspököt, mert utóbbi az egyházmegyében lakó sok protestáns miatt nagyon szükséges. A következő jelentések nem értesítenek a helyzet javulásáról, az 1793-as szerint egyik javadalom sincs megszervezve. Róma sürgetése ellenére javulásról a 19. sz. elején sem szólhatunk.[2] A *veszprémi* káptalanban a 18. sz. közepén egyik sem volt meg. A *zengi* székesegyházról a jelentés megvallja, hogy sohasem volt benne teológus- és penitenciárius-prebenda, és nincs is számukra anyagi alap. Jesich püspök, nem is látja szükségesnek egyiket sem, mert szeminárium úgy sincs, a kanonokok közül viszont egy úgyis plébános. *Nyitrán* a székesegyház fekvésére való tekintettel sohasem volt penitenciárius, csak Vurum püspök nevezett ki rövidesen székfoglalása után; a teológus-kanonokot elődje, Kluch József 1815-ben honosította meg a káptalanban, de külön javadalom nem szolgált e célra. A teológus-kanonok tanár volt a püspöki szemináriumban.[3] Magyar viszonyokhoz mérten korán meghonosodott a teológus és penitenciárius a *váci* káptalanban. Gr. Althann Mihály Frigyes püspök 1730-, illetve 1733-ban üresedéskor — a Tridentinumnak megfelelően — felállította a két pre-

[1] Győr 1757, 1762, 1766, 1771 és utóbbiról készült előterjesztés, 1775-ös jelentés. L. a 144, 146, 148, 150—53. l.

[2] Szepes 1780, 1793, 1801 és a referátumok s feleletek. L. a 204, 215, 217, 219 20. l.

[3] Hornig i. m. 227. — Zeng 1795, 1802, 1822; Nyitra 1823, 1832. Az 1823-as jelentésről készített előterjesztésben és a rá adott feleletben világosan ki van fejtve a Szentszék álláspontja e dologban. L. a 390, 394, 398, 167, 171, 173. l.

bendát. S amikor a teológus már hosszabb ideje nem teljesítette kötelességét, Eszterházy Károly gr. püspök célt nem ért előzetes figyelmeztetések után a hanyag kanonok terhére helyettest állíttatott. Kimondott teológus-javadalom volt még a *szatmári* székesegyházban is, de penitenciárius már nem, hanem utóbbi tisztet megbízásból egy kanonok teljesítette. A *19. sz. első felében* egyébként ez az általánosan elterjedt gyakorlat: *van teológus és penitenciárus kanonok, de nincs külön prebenda.*[1] *Zágrábban* szintén nem honosodott meg a két javadalom, bár teológus és penitenciárius volt. *Az okot,* amely — bár nem említik — valószínűleg a többi magyar káptalannál is szerepet játszott, megmondja az 1816-i jelentés. Minden kanonoknak a közös jövedelmen kívül külön prebendája is volt, s e téren üresedéskor optáltak. Hogy ilyenkor a teológus és penitenciárius se legyen megfosztva esetleg jobb javadalom elnyerésétől, ezért az említett tisztségek nem kapcsolódtak határozott prebendákhoz. A 19. sz. elején a *király elrendelte,* hogy minden székeskáptalanban egy kanonok — skolasztikus vagy teológus néven — a szenttudományok valamelyik részét tanítsa. Ezt meg is csinálták a magyar és csatolt részek egyházmegyéi, azonban az illetőknek külön stallumuk e címen nem volt.[2]

A trienti zsinatnak a papság, különösebb módon a lelkészkedő klérus fegyelmének megujításánál főként két szempont lebegett szeme előtt: egyrészt a papság méltóságát és súlyát iparkodott emelni a már szerzett kiváltságok fenntartásával és hangsúlyozásával, valamint e kiváltságos testülethez illő életmód és erkölcsök erélyes megkívánásával; másrészt az így megújított lelki hadsereget az Egyház külső és belső terjeszkedésének szolgálatába akarta állítani. A keresztény papságnak ősrégi kiváltsága volt a **privilegium fori,** amelynél fogva nem tartozott a világi bíró ítélkezése alá, hanem az Egyház ítélkezett felette. A Tridentinum számos új intézkedést alkotott fegyelmi téren, de a bíráskodási eljáráson változtatást nem igen tett. Századok folyamán lépésről-lépésre fejlődött ez ki, a maga nemében tökéletes volt.[3] A zsinat szerint a bíráskodási kiváltságot élvezi mindaz, akinek egyházi javadalma van, vagy klerikusi ruhát és hajkoronát viselve a püspök parancsából valamely egyháznak szolgál, illetve a szemináriumban vagy más iskolában a püspök engedélyéből a nagyobb rendekre készül elő. (Sess. XXIII. 6. de ref.) *Hazánkban* a privilegium fori egyidős a királysággal, s törvényeink ismételten kifejezetten elismerték. *Csupán két pontban nem tudott* mindig és egyöntetűen érvényesülni: a birtokügyekre nézve már az Árpádok korában ingadozás figyelhető meg, a Hármaskönyv pedig ezeket végleg világi bíróság elé utalja; a tizedügyekre vonatkozó kiváltsá-

[1] Vác 1733, 1761; Szatmár 1816, Csanád 1841, Kalocsa 1827 stb. L. a 257, 263; 189, 85, 155 l. Schematismus Hist. Dioec. Neosoliensis. 1876. 49.
[2] Zágráb 1816 és 1820. L. a. 346. és 350. l.
[3] Ragats, A privilegium fori Magyarországban. Győr, 1904. 104.

got Mátyás kezdi ki, s az 1608-i koronázás utáni országgyűlés fejezi be, a tizedet teljesen kivonva a szentszékek hatásköréből.[1] De hogy a törvénnyel ki nem vett esetekben is *nem egyszer érvényesült a hatalom szava* a kiváltsággal szemben, arról meggyőz bennünket Lippay prímás jelentése. Ebben részletesen kitér a privilegium fori megsértésére s az egyházi bíróság semmibevételére. Keserűen panaszolja, hogy a lelki fórum elé tartozó összes ügyeket — a házasságiakat kivéve — nemcsak a király, hanem a nádor, országbíró, személynök, sőt az ítélőmesterek mandátumára is át kell küldeni a világi bíróságnak, s így az egyházi pörök mind átmennek a világi bíróság kezére. Az egyházi bírák pedig nem tudnak többé dorgáló parancsokat kiadni, sem a kiközösítés büntetésével megparancsolni a világi katolikusoknak, hogy a lelki fórumot illető ügyektől tartózkodjanak. A tizedügyeknek világi fórum elé kerülése folytán pedig az egyháziakat nagy károsodás érte. Főként pedig az árt az egyházi immunitásnak, hogy az egyházi személyeket és tetteiket világi bíráknak rendelték alá, úgyhogy már csupán a halálos ítélet hozatalának joga hiányzik. De ezt is sürgetik a világiak.[2] A szoros értelemben vett *egyházi immunitásnak*, azaz a személyes terhektől és az adózástól való mentességnek *megsértését* is felhozza Lippay jelentésében: az egyháziak az országos rendelkezések szerint adózásra kötelesek, s ha a világi birtokokkal egyenlő arányban történnék ez, még tűrhető lenne; de az egyháziakra sokkal többet vetnek ki, mint a világiakra. — Az egyháziak hadi célból történő megadóztatása gyakran szereplő téma e korszak nunciusi jelentéseiben, amelyek ezenkívül a Habsburg-uralom alatti területre nézve ismételten megállapítják a világi és egyházi joghatóság közti diszharmóniát és nyiltan szólnak a hivatalnoki hatalmaskodás illetéktelenül elkövetett határsértéseiről.[3]

Visszatérve a bíráskodási kiváltságra az 1733-as jelentés alapján *Althann Frigyes* bíboros váci püspököt idézzük. Megállapításai a világi hatalommal történt ismeretes összeütközése után tán kissé túlzók, de jellemző erejüket nem lehet elvitatni. A reláció szerint a papság személyi immunitása és bíráskodási kiváltsága lassankint annyira korlátozódik, hogy hovatovább csak *névleges lesz.* Mert a plébánosokat bármily koholt ürügy alapján, akármilyen ügyben világi bírák, még kisebb helyi bírák is a legszabadabban világi törvényszék elé idézik, és ott megítélik őket, személyi ügyekben is.[4] Ennek a kiváltság külső köntösébe burkolt,

[1] Ragats i. m. 37, 41, 92, 86, 110.

[2] Huszár i. m. 103—104.

[3] Huszár i. m. 105. — Az 1666—83. évek nunciusi jelentéseinek anyagát, amelyre hivatkozunk, később fogjuk közzétenni. — V. ö. (Forster:) A katolikus klérus sérelmei, Bpest, 1892. 6. skv. — A trienti zsinat az egyháziak immunitását a világi uralkodóknak igen szívükre köti. (Sess. XXV. 20. de ref.)

[4] Vác 1733. 258. l.

de igazában ellene irányuló fejlődésnek szükségképen el kellett jutnia a végső állomáshoz, a privilegiumnak *II. József általi eltörléséhez.* A telivér jozefinizmus idejében írja Batthyány Ignác gr. erdélyi püspök jelentésében, hogy a császár rendelkezései közt főként három dolog aggasztja, s ezek egyikének épen a papság világi bíróságnak történő alávetését mondja. II. Lipót ugyan visszaállította a szentszékeknek a papság bűnügyeiben való bíráskodási jogát, de II. József intézkedései mégsem múltak el e tekintetben minden nyom nélkül: utódainak módot adott arra, hogy amidőn visszaállítják a kiváltságot, bizonyos *megszorításokat* tegyenek, s ezeket meg is tette *I. Ferenc.* Alatta mintegy hivatalos elismerést nyert az az irányzat, amely a nagyobb bűntényeket világi bíróság illetékessége alá igyekezett vonni. Négy esetben egyébként már a *Hármaskönyv* is megszüntnek nyilvánította a kiváltságot: fölségsértés, nyilt hazaárulás, szándékos gyilkosság és rablás esetében; ha ilyenkor halálos az ítélet, akkor előbb az egyházi hatóság lefokozza a bűnöst. A kiváltságnak a kegyelemdöfést a hazánkba 1852-ben, illetve 1853-ban behozott *osztrák polgári perrendtartás* és büntetőtörvénykönyv adták meg; utóbbi az egyházi személyek bűnügyeit kivétel nélkül a világi bíróság elé utasítja, és csak a papoknak állásuk, hivatásuk ellen elkövetett bűntetteit hagyja a szentszékek joghatósága alatt.[1]

A trienti zsinat elrendelte, hogy az egyházi személyek kivétel nélkül mindnyájan rendjüknek megfelelő ruhát viseljenek, s e határozat megszegői ellen szigorú büntetést állapított meg. (Sess. XIV. 6. de ref.) A megkívánt **papi öltözetet** általában a talár, vagyis a bokáig leérő öltöny, az öv és a collare képezik. A szabásnak, színnek stb. meghatározása az egyes püspököket, a megyei vagy tartományi zsinatokat illette. Nálunk mindjárt az *1566-i* nagyszombati megyei *zsinat* intézkedett erre nézve, kimondva, hogy a papok egyházi öltözetet hordjanak, nem pedig világit, csikosat, tarka-barkát, kivágott nyakút, hanem papoknak alkalmas talárt. A *szombathelyi* zsinat még hozzátette, hogy a hajkoronát nem-viselők részesüljenek büntetésben. (1579.) A nagyszombati tart. zsinat (1611. II. 1.) szintén megkívánja a papságtól a papi ruha és a *hajkorona* viselését, és csupán a fekete s viola színt engedi meg.[2] Martinich Vince *zeng-modrusi* püspök 1615-i jelentésében panaszkodik, hogy papjai illír módra, egyházi személyekhez annyira nem illően öltözködnek, hogy a világi emberektől semmiképen sem lehet őket megkülönböztetni. Úgy látszik, hogy az 1670-es években a *zágrábi* egyházmegyében is a ruha szabására és színére nézve meg nem felelő viselet kezdett meghonosodni, mert az 1687-i zágrábi megyei zsinat hosszan foglalkozik a papi

[1] Erdély 1788. 101. l. — Ragats i. m. 126—27, 92. — V. ö. Erdély 1819. (133. l.) — Ragats i. m. 134—35.

[2] Szeredy, Egyházjog[3] I. 376—77. Szvorényi, Synopsis critico-historica decretorum synodalium, Vesprimii, 1807. 229. — Péterffy i. m. II. 208.

ruha kérdésével, külön megemlékezve az említett visszaélésről; s elrendeli, hogy a felső hosszú ruha csak fekete színű lehet, az alsó vagyis a tunica csak fekete vagy viola. Ugyanezt állapítja meg az övre és a téli időben, utazáskor használt köpenyre is.[1] *Keresztély Ágost* bíboros, esztergomi érsek 1712-ben — a trienti zsinatra kimondottan hivatkozva (Sess. XIV. 6. de ref.) — az egész ország papságára kötelező *rendeletet* adott ki a ruházkodásról. Ebben a hierarchia minden osztályára nézve részletes utasítást nyujt. A violaszínt, mivel a hazai klérusnál divatba jött, megengedi, de az alsóbb papságnál csak fekete gombokkal, övvel és kalapszalaggal.[2] Egy század múlva a ruhaviselet a zágrábi egyházmegyében újra szabályozásra szorult. Verhovácz Miksa püspök a fegyelemnek e téren tapasztalt hanyatlása miatt 1793. március 1-én papjainak megparancsolta, hogy bent a házban és azon kívül állandóan egyházi ruhát viseljenek, kivéve a hosszabb utazást, valamint az orvosi tanácsra vagy tisztességes szórakozás céljából végzett lovaglást; de ekkor is legyen a ruha kissé szűkebb, egyszerűségénél és alakjánál fogva ajánlásra méltó. Előírta továbbá a széles hajkoronát, fekete mellényt, collarét és cipőt. A felső ruha hamuszürke, fekete vagy legfeljebb violaszínű lehetett. A hiúságot jelentő arany és ezüst díszeket eltiltotta. A *18. sz.* végén a *zengi* egyházmegyében a talár viselése a falusi papságnál kiment a használatból, sőt még a székesegyházban is elhanyagolták. Jesich János püspök ezért a legszigorúbb rendelkezéssel a fegyelmet ismét helyreállította. Ugyanekkor a *székesfehérvári* püspökségben is hanyatlás állott be e téren, Milassin Miklós püspök erre a legszigorúbban megtiltotta, városban és falun egyaránt, a világi öltözet használatát. Negyven év multán Barkóczy László azt jelenti, hogy a papok állandóan viselik a papi ruhát, nemcsak az egyházi előírás, hanem a hazai törvények folytán is. Az 1784-i *pécsi* jelentés szerint az egyházmegye papjai nyilvánosság előtt mindig papi ruhában jelennek meg, a *szepesi* püspökségben ugyanebben az időben a papok, sőt a klerikusok is mind talárt viseltek; rövidebb ruhát csak utazáskor használtak, de akkor is felismerhető papi mivoltuk. Hajkoronát szintén viseltek a szepesi papok. A *besztercebányai* egyházmegye papjai a *19. sz.* elején szintén megtartották az egyházi öltözetre vonatkozó törvényt, s hajkoronájuk is volt. Mártonfi *erdélyi* püspök a század elején a ruhaviseletről hasonlóképen kedvezőt jelent. A *nagyváradi* egyházmegyére nézve az 1836-os jelentés tanuskodik a törvény megtartásáról, csak utazáskor és a gazdaságban használnak egyesek világi ruhát, de a bokáig érőt. A ruha- és tonzúra-viselet a kispapokra is kiterjedt. A *nyitrai* püspökségben e korban szintén divott az egyházi ruha, s a hajkorona is „hazai szokás szerint",

[1] Zeng 1615. 360. l. Zágrábi zsinat 1687. VII. c. Péterffy i. m. II. 402.
[2] Károlyi, Speculum Jaurinensis Eccl. Jaurini, 1747. 123—25. Kivonatosan közli Lányi, Magyarföld. egyh. történetei III. 219—20.

csupán hosszabb utazás vagy nagyobb hideg alkalmával öltöztek egyesek, de csak kevesen, bizonyos elnézés és gyakorlat folytán világi ruhába. Róma a teljesen világi módra történő öltözködést nem helyeselte, s Kluch püspököt e szokás megszüntetésére intette.[1]

A kiváltságokban és mentességben részesülő, megkülönböztetett ruhájú papság életének is kiváltságosnak s a köznapi emberek erkölcseit felülmulónak kell lennie. Különösen szükség volt erre a hitszakadás után, hiszen köztudomású, hogy ennek megindulása és nagymérvű terjedése sok szállal kapcsolódik az akkori papság erkölcsi állapotához. Ezért a Tridentinum lelkükre köti a püspököknek, hogy különösképen ügyeljenek papjaik ártatlan és tisztességes életére. Mert a zsinat szerint semmi sincs, ami inkább vinné az embereket a jámborságra, mint a papok élete és példája. Ezért elrendeli a zsinat, hogy öltözetükben, járásukban, beszédjükben és minden más dolgukban komolyak, fegyelmezettek és istenesek legyenek; a kisebb bűnöket is, mert bennük ezek is igen nagyok, kerüljék. (Sess. XIV. procem. de ref. és XXII. 1. de ref.) A trienti szellemnek megfelelően a hazai zsinatoknak is szinte mindegyike tartalmaz intézkedést a **papság erkölcsi életére** és tisztességére nézve. Messze vagyunk még attól, hogy a magyar katolikus papság erkölcsi életének rajzát adhassuk, mert az eddigi kutatások erre megközelítően sem elégségesek. A magyar klérus érdemeiről már nem egy tanulmány látott napvilágot; fogyatkozásairól szintén sokan írtak immár, de legtöbbször csak mellékesen, csupán egy-egy forrás kiaknázásával, sokszor a szépítgetés vagy befeketítés hibájába esve, és ami a leginkább érezhető hiány: a korral való összefüggés elhanyagolásával, a fejlődés vonalainak kiemelése nélkül. Mi e helyütt munkánk és anyagunk természete és célkitűzésünk miatt a felépítendő műhöz szintén csak adalékokat szolgáltathatunk. A trienti zsinat utáni két évtized a *délnémet és osztrák egyházmegyékben*, a süllyedés mélypontja, de utána megindul a megújulás, amelynek azonban a harmincéves háború kitörése véget vet. A *belga püspökségekben* a 17. sz. elején szintén nagy tisztító munka folyik: Van den Burch cambrai-i érsek pl. négy év alatt 100 papot mozdított el a lelkészi hivatásból a szükséges tudás hiánya és erkölcsi hibák miatt. De már a protestánsokkal érintkező területeken, ahol a háborús zavarok is hozzájárultak az erkölcsök romlásához, s ahol a paphiány és a fejedelmi akarat is beleszóltak a megújhódás munkájába, a belga püspökök is kénytelenek voltak megtűrni a konkubinárius és aposztata papokat. Belgiumban is bajok voltak a kocsmázó plébánosokkal, és

[1] Zágráb 1794, Zeng 1795, Székesfehérvár 1800 és 1842, Pécs 1784, Szepes 1780, Besztercebánya 1805, Erdély 1803, Várad 1836, Nyitra 1823 és az 1824-es ref. és felelet. L. a 343, 391, 226, 230, 181, 211, 69. l. Az 1803-i erdélyi jelentés id. része kéziratomból való, a nyomtatásban kimaradt; 301, 170, 172. l.

a parókiák női cselédségének kérdése is kemény dió volt a püspökök számára.[1] A 17. század papságának erkölcsi megítélésében *nálunk* még fokozottabban kell számbavenni a *protestánsokkal való együttélés, a háborús viszonyok és a paphiány következményeit.* Igy pl. az 1600-i *boszniai* jelentés szerint Radinpotoch plébánosa, akit a törökök kegyelnek, nem engedelmeskedik a püspöknek, s Balicsevics püspök nem talált módot megrendszabályozására, mert különben a törökök üldözését hívná ki. Muhacevo papjával szintén nem tudott boldogulni az említett főpásztor, bár gyilkos volt és konkubinárius, de a törökök pártfogolták.[2]

A *17. sz.* elején a Délvidék másik egyházmegyéjében, a *zengiben* is nagyon *elszomoritó viszonyokat* találunk. A papi felkészültségben, erkölcsökben, az egyházi szabályok megtartásában, egyszóval az egyházfegyelemnek szinte minden terén hosszú időn át meghonosodott rossz szokásokkal és vétségekkel találkozunk. A kereszteltek, bérmáltak, házasok és megholtak beírására szolgáló anyakönyvvel egy pap sem rendelkezett. A gyóntatóknak fogalmuk sem volt a fenntartott esetekről, s minden nehézség nélkül adtak alóluk feloldozást. Engedély nélkül gyóntattak abban a hiszemben, hogy elégséges hozzá a papirend. A misézésben is hibákat követtek el: bármilyen, éjjel-nappal nyitva álló s a barmoknak szállásul szolgáló magányos templomokban, akármilyen, szabályszerűen föl nem szerelt oltáron is bemutatták a szentáldozatot; a délután bármely órájában temetéskor miséztek; a halotti misében a lépcsőimából nem hagyták ki a Iudicát, és áldást is adtak; sokan egy gyertya mellett s egyetlen ampolna vizzel kevert borral mondtak misét, s a népet püspök módjára háromszor áldották meg. Újmisekor ebéd után a templom előtt táncoltak, legelsőnek az újonnan felszentelt egy nővel, majd pedig az archipresbyter. Úrnap egész nyolcada alatt egyetlen lámpa fényénél kitéve tartották az Oltáriszentséget, szokatlan zivatarkor pedig minden tiszteletadás nélkül addig hordozták a templom körül, amíg a vihar meg nem szünt. Beteghez karing, stóla és világítás nélkül, zacskóba tett kis ezüst szelencében, hónuk alatt vitték a Szentséget. Az erkölcsiekkel is rossz lábon állt a zengi papság: sok plébános és pap 40 évig s azon túl is ágyasokkal élt, gyermekeik születtek, de a misézéstől sohasem tartózkodtak, és a szabálytalanság alól sohasem kértek feloldozást. A nép tanításában is hibákat követtek el. A nagyböjt szombatjain a kanonokok a templomban nyilvánosan felolvasták a Bold. Szűz csodáit, főként azoknak a rablóknak történetét, akik sok gaztett után a Bold. Szűz iránt tanusított bármily csekély jámbor cselekedet révén megszabadultak a rossz haláltól. Egyáltalán mindenkinek szabad volt a szószékre lépni, s ott valamilyen könyv olvasásával kapcsolatban — minden műveltség

[1] Schmidlin i. m. I. k. XLVIII. — Pasture i. m. 230, 233—34.
[2] Hodinka i. m. 106.

nélkül is — szónokolni.[1] A Délvidék harmadik egyházmegyéjében, a *zágrábiban* a papság a 17. sz. első felében egy más alapvető kötelességet hanyagolt el, a *papi zsolozsmát.* 1634-ben Ergely Ferenc zágrábi püspök azt írja Rómába, hogy egyrészt a falvak szétszórtságával járó lelkészi fáradalmak miatt, másrészt a vasár- és ünnepnap kötelező prédikáció következtében a plébánosok közül csak kevesen végzik el egészen a napi breviáriumot. Az említett püspök szerint ennek orvoslására nincs más mód, mint hogy a pápa kizárólag a plébánosokon oly értelemben könnyítene, hogy a napi zsolozsmát három zsoltárra és három leckére szállítaná le, amint az egész egyházmegye papsága a püspökség alapításától kezdve húsvéttől pünkösd nyolcadáig a papi zsolozsmát a zágrábi breviáriumból végezni szokta. A kellően meg nem okolt kérelemre Róma válasza nem lehetett kétséges: a legkevésbbé sem tartotta megengedhetőnek.[2]

Az esztergomi főegyházmegyében is lassan haladt a javulás. A *primás alá tartozó* barsi kerületben az 1626-os vizitáció szerint a 33 pap közül csak 13 volt nőtlen és törvényesen felszentelt, kettőt eretneknek bélyegez meg a vizitátor. A sasvári kerületben ugyanekkor szintén találkozunk *konkubinárius* papokkal; az egyiket a hívek alkalmazták, s a főesperes kénytelen volt ideiglenesen megerősíteni, hogy a hívők a szentségekhez járulhassanak. Pázmánynak Senkviczi Mátyás prépost által Rómában benyujtott jelentése is nyiltan megvallja, hogy a Bethlen-féle zavarok folytán az egyházmegyében alaposan megcsappant papok közül egyesek konkubináriusok, akiket pótolhatatlanságuk miatt tűrni kénytelen. Igaz, hogy a következő Pázmány-féle jelentés már arról értesít, hogy immár az egész országban nincs egy konkubinárius pap sem.[3] Pázmány 1636-os jelentése után 22 évvel a nagyszombati megyei zsinat ügyrendjének első pontja újra a *konkubinátussal* foglalkozott, mert itt-ott már megint elterjedt. Az 1690-es *zágrábi* megyei *zsinat* kimerítően szól a plébániák női személyzetének kérdéséről, s pontosan megállapítja, hogy ezek életkora (a vérrokonság és sógorság negyedik fokán belül kivéve) nem lehet 12 és 40 (vagy legfeljebb 35) év közötti. Nemcsak a jelenben meglevő, hanem állandóan fennállott jó hírt kíván továbbá tőlük. A személyzetnek a pap szobáival tőszomszédos lakását a régi zsinatok értelmében súlyos büntetés alatt kiküszöbölendőnek jelenti ki, s ha a személyzet lakásául szolgáló új helyiség felépítése hat hónapon belül nem következik be, akkor a templom interdictum alá kerül, a papnak pedig a rendelkezés teljesítéséig semmiféle korú női személyt nem szabad házánál tartani. A zsinat még azt is megparancsolta, hogy a plébánián élő nőknek sohasem szabad a pap hálószobájába

[1] Zeng 1615. 357—58. l.
[2] Zágráb 1634. és a referátum. L. a 333, 334. l.
[3] Frankl i. m. II. 254—56. — Hanuy i. m. I. 788. és II. 770.

lépniök.[1] Ezekből a határozatokból láthatjuk, hogy a kényes kérdést nem sikerült teljesen megoldani. Ezt egyébként a 17. sz. második felére vonatkozó részletkutatásaink is megerősítik. Nem beszélhetünk a konkubinátusról többé oly értelemben, mint akár még a század első harmadában[2], de a gazdasszony korára és gyanús voltára vonatkozólag bizony sok helyen megjegyezni valója volt a vizitátornak. Megszünt tehát a külső és szinte kérkedő gonoszság, de *nem lett vége teljesen* a belsőnek és *burkolt formájúnak*. Az említett eltévelyedésen kívül még főként két bűnt kell jellegzetesebbként megemlítenünk, az *iszákosságot* és az *egyenetlenkedést*. De ezek sokkal ritkábban fordultak elő. Az erkölcsi állapot festésénél az igazság kedvéért általában meg kell jegyeznünk, hogy a *vizitációk negativ jellegű források*, mert sokszor csak a jótól, rendestől eltérő eseteket örökítették meg, míg a megfelelőket magától értetődőknek veszik. Az említett bűnökhöz csatlakoznak még a gyakori *kötelességmulasztások* és a szabályellenesen végzett egyházi ténykedések (temetés, keresztelés stb.)[3]

A *javadalmi fegyelem* is hanyatló állapotban volt a 17. sz.-ban. Ekkor is folyvást tartott a főpapi javadalomhalmozás, bár a trienti zsinat ezt szigorúan megtiltotta minden lelkészi és helybenlakást kívánó javadalomra nézve. (Sess. XXIV. 17. de ref.) Az 1611-i nagyszombati zsinat (III. 3.) is kimondotta, hogy több lelkészi javadalom birtokosa a jog által valamennyitől meg van fosztva. Az 1638-i (IX. 5.) szintén tiltotta a két javadalmat. A gyakori püspöki áthelyezések káros volta miatt pedig ugyanez a zsinat szükségesnek látja kérni Őfelségét, hogy ettől tartózkodjék. (IX. 8.) A nagyok rossz példája a kisebbekre is hatott, s nagyon elterjedt az a visszaélés, hogy a lelkészek felszentelés után *szabadon bármely helyre mentek*, s előzetes püspöki vizsgálat nélkül ott lelkészkedtek, ahol nekik tetszett; továbbá gyakran a főpásztor tudta nélkül elhagyták lelkészi állomásukat és másra költöztek. Ezért az 1611-es nagyszombati zsinat (I. 5.) elrendelte, hogy csak a püspök írásbeli engedélye alapján foglalható el bármely parókia, s ugyanaz szükséges a helyváltoztatáshoz is. De az egy helyen székelő plébánosok közt is káros szokás kezdett meghonosodni, hogy t. i. vasár- és ünnepnap ügyeik elintézésére elutaztak, és így a nép nem jutott miséhez és szentbeszédhez. Ezen akart segíteni az 1629-i nagyszombati zsinat (III. 7.) ama rendelkezésé-

[1] Az 1658-as nagyszombati zsinat Péterffynél i. m. II. 389. Az 1690-es zágrábi id. VII. fej. 2. pontja u. o. 407.

[2] Kivéve a székely, elsősorban a háromszéki papságot, amely a papszentelés előtt, néha utána is házasságra kelt. Az erdélyi vikáriusnak nem engedelmeskedett, hanem csak a maga választotta főesperesnek. Erre pedig jellemző az 1649: 13. tc., amely a hívek panaszára elrendelte, hogy ezentúl nőtlen lelkész is lehessen főesperes, ha a házas papok olyant választanak. Lányi, Magyarföld egyháztörténetei II. 397—98.

[3] Vanyó, A katolikus restauráció Nyugatmagyarországon. Pannonhalma, 1928. 67—69. és a győri püspökség sopronmegyei vizitációiból készített kéziratos kivonataim alapján.

vel, amely a lelkészek eltávozását csak hétköznap s akkor is ritkán engedi meg, mert a lelkipásztori kötelességek — úgymond — könnyen elfoglalják a hét minden napját. A *klérus rezideálására* nézve nálunk később az a gyakorlat fejlődött ki, hogy egy napon túli távolléthez az esperes, három napon túlihoz a főpásztor írásbeli engedélye volt szükséges. A székhelykötelezettség megsértése miatt a püspökök nem igen panaszkodnak jelentéseikben. — A papság fegyelme szempontjából nagy jelentőségűnek kell mondanunk a 17. században a *római mise- és zsolozsmáskönyv* használatának minden egyházmegyére kötelező elrendelését az 1630-i nagyszombati nemzeti zsinat által. E határozatnak sokáig nem vetette magát alá a *zágrábi egyházmegye* püspöke és papsága: az egész püspökségre csak közel másfél évszázad mulva Verhovácz Miksa püspök tette kötelezővé a 18. sz. végén, a papság nagy ellenkezése mellett. Az esztergomi szertartáskönyv — bár nem volt egyetemesen kötelező — a 17. sz. folyamán szintén nagy hódítást tett.[1]

A magyar katolikus papság lelkét a hitújítás, az utána következő katolikus újjászületés s a párhuzamosan változó belső politikai viszonyok nem hagyták érintetlenül. A török terjeszkedés, a protestáns térhódítás és a belső zavarok közepette felbomló katolikus egyházi szervezet, az alkalmas vezetők hiánya s a mindenfelé mutatkozó aposztázia egyideig a tehetetlenséget szinte beleszuggerálták a még ép szellemű és erkölcsű papságba is. A katolikus klérus kimerültségének hosszú évtizedeiről tanuskodik a 16. század. A 17. sz. elején megkezdődik a tartós jellegű ébredés, de még ekkor is vissza-visszajárnak a beteg álmok, a fél megoldások és megalkuvások: az egyetemes Egyháztól jövő segítség, a trienti szellem — már az eddigiekben is láttuk — csak lassan jut el az alantas, távoli szervekhez. A század első és utolsó negyedében a *belső háborúk alatt* a katolikus papságot sok szenvedés éri[2], anyagiakban pedig a század közepén nagy károsodás, úgyhogy *kialakul a lemondó, tűrő,* de egyúttal szükség esetén *keményen küzdő lelkészi típus.* A 18. sz. elején megint ugyanilyen tűzpróbába jut az alsópapság. A Rákóczi-féle mozgalom után nyugodtabb élete lesz a klérusnak, eljön a *barokk katolicizmus* kora. De nem kell azt gondolnunk, hogy a fényes külső köntös alatt is minden ragyogó és drága, jólétről tanuskodó és kimüvelt. Az egykorú szemlélő túlzott, de nem minden alap nélküli gúnyversében élesen szembeállítja a fényűző, sokat építtető, gazdag főpapsággal a szegény falusi plébánosokat. Az *alsópapságnak* igen nagy erény gyakorlásában kellett kiválnia a 18. században: *a lemondásban.* A katolikus lelkészek a panaszaikat és kívánságaikat összefoglaló iratban 1785-ben ruházatra és bútorra egy évre csak kb.

[1] Lányi i. m. II. 396. — Péterffy i. m. II. 211, 371—72, 204, 253. — Karácsonyi i. m. 202. — Zágráb 1794. 341, 342. l.

[2] V. ö. Magyar Sion, 1868. 603—604, 680—83, 760—63, 843—45. (Szelepcsényi 1684-es jelentéséből.)

120 frtot kérnek, élelemre 140-et, italra 48-at, személyzetük számára 130 frtot. Szellemi igényeik még csekélyebbek: papírra, tintára és postapénzre 10 frt. Egy 1790-es kimutatásban a könyv is szerepel 3 frt értékben. A plébánosok számára egyébként a lelkészségek rendezésével foglalkozó bizottság 1734-ben 150 frt *kongruát* állapított meg (nem számítva parókiát, a telket és a stólát), s ez a legcsekélyebbnek minősített kongrua érvényben maradt a 19. sz. elejéig, amikor 1802-ben 300 frtra emelte az uralkodó. Sándor Lipót főherceg nádor 1795-ben felterjesztett memorandumában szintén a papi kongrua emelését látja szükségesnek, mivel — úgymond — sok falusi pap nyomorúságosan tengődik, s ezért méltóságán aluli munkákkal is foglalkozik.[1]

A 18. század első felében forrásaink tanusága szerint a *zeng-modrusi* püspökségben — amely más vonatkozásban is jelentősen eltér a magyarországiaktól s bizonyos dolgokban olasz hatást mutat — volt *legrosszabb állapotban a papság tudása és fegyelme.* Itt több pap élt minden javadalom nélkül, pusztán a misékért járó alamizsnából. Ezek nagyobb része *glagolita* volt, akik cirillbetűs, glagolit misekönyvet és breviáriumot használtak. Pohmajevich Miklós püspök (1728) a glagolitokat alkalmatlanoknak tartja a szószék számára, s kijelenti, hogy a jövőben nincs is szándékában többé glagolitokat felszentelni. Ezeknek az ószláv szertartású papoknak műveltségéről egyébként már második elődje, Bedekovich Benedek is kiállította 1708-i jelentésében a szegénységi bizonyítványt, amikor azt írja, hogy egész klérusából, főként a zengiből, az egyik kanonokon kívül alig tud valaki latinul, sőt más nyelven sem. Minthogy pedig szláv nyelvű papi könyvek nem igen voltak, elgondolhatjuk elmaradottságukat. Nem is volt meg a rendes papi képzésük: kevesen tanultak közülük, s ezek közt is ritka volt a filozófus és moralista, a teológus pedig a legritkább, vagyis még a leegyszerűsített, nélkülözhetetlen papi tanulmányokat is csak kevesen végezték el. Cerovacz János püspök kormányzása elején (1731) papságát nagyon műveletlennek találta. Ezért a Szentszék engedélyével néhány kiváló tehetségű kispapot felszentelt, hogy a misepénzből megélhessenek, s elküldte őket a bécsi és gráci egyetemre. Onnan a teológia elvégzése után hazatértek, és más arcot öltött az egyházmegye: a régi tanulatlan lelkipásztorok helyét kevés kivétellel a latinban és a teológiai tanulmányokban jártas papok foglalták el. Úgy látszik azonban, hogy a sok hiányt 14 éves kormányzása alatt nem tudta kellően pótolni, mert halála után három évre (1748) azt jelenti az utód, hogy az egyházmegye klérusában vannak ugyan művelt és kiváló erkölcsű teológusok, de a legtöbben mégis elégséges, sőt szükséges tudás

[1] Karácsonyi i. m. 198. — Kelemen, Keresztély Ágost herceg kat. restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyében. Pannonhalma, 1931. 36, 39, 40. — Marczali, Magyarország története II. József korában II. k. Bpest, 1885. 493—94; I. k. Bpest, 1881. 297. — Mill. Tört. VIII. 138. — Karácsonyi i. m. 339. — Mályusz, Sándor Lipót főherceg nádor iratai. Bpest, 1926. 844.

nélkül valók, főként a fölös számban levő illír papok. Ennek okát egyrészt a tanulási alkalom, gimnáziumok, akadémiák, szeminárium hiányában látja, mert a klérust nem tartja tehetségtelennek; másrészt mivel régebben kellő felkészültség és hasznos patrimonium nélkülieket is felszenteltek, úgyhogy utóbbiaknak még napi misepénzük sem volt fenntartásukra, s így tiltott foglalkozásokra (kereskedés stb.) adták magukat. A püspök a szentelésnél tanusított óvatossággal, a teológus-javadalom felállításával, lelkipásztori gyűlésekkel és növendékeinek más szemináriumokban kieszközölt neveltetésével iparkodott a helyzeten javítani. Chiolich György püspök egyébként elődjével egybehangzóan a papság képmutatása miatt panaszkodik, amely az erkölcsi javulást szinte lehetetlenné teszi.[1]

A 18. századból való püspöki jelentéseink általában dicsérik a világi papság tudását és fegyelmi életét. Althann Mihály Frigyes gr. váci püspök jelentésében kiemeli papságának teológiai képzettségét s elődei alatt a belső zavarokban tanusított kifogástalan viselkedését. Mert klérusából egy sem adta magát át — még a belső háborúk idején sem — a szabadosabb életnek, hanem valamennyi híveinek szolgálatára állott. Ritka eset, hogy valaki papjai közül súlyos megrovást érdemelne. Negyedik utódja, gr. Eszterházy Károly szintén a váci papság tanultságát magasztalja: a szemináriumot tanáraiért nem kellett más egyházmegyéhez fordulnia, sem a külföldre, mert művelt papjai közül otthon is válogathatott. Gr. Eszterházy Imre nyitrai püspök szerint (1746) egyházmegyéjének papjai mind a nagyszombati egyetemen nyerik kiképzésüket. Nincs is a püspökségben oly pap, aki kora ifjúságától fogva ne nyert volna a lelkipásztorkodásra alkalmas kimüvelést. Nem volt egyházmegyéjében kóbor, sem javadalom nélküli pap. A kiérdemült lelkészekről is történt gondoskodás. A szepesi klérusnak szép tulajdonsága volt, hogy az eretnekségből áttérteket nagyon segítette. Batthyány Ignác erdélyi püspök elismeréssel szól papságának engedelmességéről és buzgóságáról.[2]

Nem áltatjuk magunkat mindezek alapján azzal a meggyőződéssel, hogy az említett hibákon kívül a katolikus papság háza táján minden rendben volt; sőt ki kell emelnünk forrásaink tanúságaként, hogy a papok erkölcsi, fegyelmi állapotát illetően a püspöki jelentések nagyon általánosak, szükmarkúak. Igy nem szólnak a 18. század utolsó negyedéből származó jelentések a *koráramlatoknak betöréséről a klérus gondolatvilágába.* Igaz, hogy a magyar papság nem mutatott nagy hajlandóságot a felvilágosodás eszméi iránt,[3] s ez annál nagyobb érdeme, mert a rossz papok mindig számíthattak a kormány védelmére; mégis tagadhatatlan tény, hogy 1773 után nagy számmal léptek be papok, sőt volt jezsuiták és

[1] Zeng 1728, 1708, 1728, 1741, 1748. L. a 375, 372, 376, 378, 380, 386—87. l.
[2] Vác 1726 és 1761, Nyitra 1746, Szepes 1780, Erdély 1788. L. a 255, 266, 163—64, 211, 103. l.
[3] Bár itt nagy szerepet játszott a rendi felfogás.

más volt szerzetesek is a szabadkőműves páholyokba.[1] *Sándor Lipót* főherceg nádor is szóváteszi felterjesztésében a papság egy részének eme eltévelyedését: egyesek *az akkori elvekkel* annyira *el voltak telve*, hogy a vallásra sem voltak tekintettel, s ezáltal a népnek a legrosszabb példát nyujtották. Ezek a papok egyúttal kötelességeik teljesítésében is hanyagok voltak. Úgy látszik, hogy a hivatásbel *kötelességek elhanyagolása* meglehetősen el volt terjedve, mert a nádor nagyon hangsúlyozza, hogy a püspököket és papokat a legszigorúbban feladatuk teljesítésére kell szorítani. A nádor állami szempontból, *jozefinista felfogással nézte* a papságot, s így érthető ama megjegyzése, hogy a klérusnak másik része közül viszont nagyon kevesen találják meg a józan mérséklet középútját. Egyeseket vakbuzgalom tölt el — írja —, cselekedeteikből minden érett megfontolást száműznek, gyakran még az uralkodónak tartozó engedelmességen is túlteszik magukat, s a velük nem egy véleményen levőket annyira üldözik, hogy ezáltal gyűlöletesekké válnak és minden tiszteletet elvesztenek. Egyáltalán a lelkészi állást az emberek kevésre becsülik, úgyszólván *megvetik*, ami — mondja tovább a nádor — a jelenlegi gondolkodásmódnak tulajdonítandó, és *sokakat visszatart* a papi pályától. Ezenkívül még sok lelkipásztor és káplán nyomorúságos ellátásában keresi annak okát, hogy szinte senki sem akar többé e hivatásra vállalkozni.[2] Az eddig megállapítottakkal teljesen egybehangzó lelkipásztorkodó *papságunknak* 1790-ben a királynak és az országgyűlésnek felterjesztett *sérelmi irata*. Ez a sérelmeket a tisztelet, tekintély és a hivatás gyakorlási szabadságának hiányában, valamint az inséges anyagi viszonyokban látja. Egy másik, ugyanebből a korból származó papi tervezet egyenesen kimondja, hogy a régi időkhöz viszonyítva egy társadalmi osztálynak méltósága és *tekintélye* sem *hanyatlott* annyira alá, mint a papságé. A papnak a népre gyakorolt hatása szinte elenyészett: az előkelők csak mint szükséges rosszat tekintik, az alsóbb osztályok előtt sem szavainak, sem példájának nincs meg többé régi hatékonysága; a társaságban való jelenléte pedig ellenszenvet és csípős célzásokat szül. A szókimondó szerző ennek a nagy változásnak okát a papságban látja: nem haladt a rohanó élettel, különösképen a tudomány terén, nem ismeri a könyvnyomtatás folytán széles körben elterjedt téves tanokat, s így nem tud velük megfelelően szembeszállni. A baj forrását a papi képzésben látja s ennek átalakításáért száll síkra.[3]

Az európai viszonyokat tekintve a katolikus papság hanyatlásának a 17. sz. végén s főként az egész 18. században beszédes tanúi a fellépő eretnek és egyházellenes tanok, a *gallikanizmus*,

[1] Perémy, Tíz év a magyar egyház történetéből, Bpest 1904. 34. és 36.
[2] Mályusz i. m. 819. és 844—45.
[3] Gravamina cleri pastoralis Hungarici. Budae, 1790. 9—10. — Projectum de theologia et theologis . . . ab anonymo theologo Hungaro. 1791. 4—9. — V. ö. Marczali i. m. I. 296.

janzenizmus, febronianizmus. Róma egyre nagyobb távolsággá lesz az Alpeseken túli klérus számára. S felüti fejét és különösképen a felekezetektől kevert területeken elterjed minden természetfelettinek halálos ellensége, a *naturalizmus és racionalizmus.* A francia papságnál ennek az egészségtelen fejlődésnek betetőzője, de egyúttal hathatós orvossága is a forradalom. A forradalom utáni papság lelki megújulásának munkájánál eszményképként újra előkerülnek az igazi katolikus reformációnak, a trienti zsinatnak rendelkezései.[1] Köztudomású, hogy a *magyar klérusban* az említett egészségtelen áramlatok nem jutottak nagy elterjedettségre, s hogy Róma iránti hűsége és konzervatizmusa erősebb a Nyugat papságáénál. Nem merül el oly mélyen a hit titkaiba, de nem is téved oly gyakran bennük. Egy dologban azonban erősen megterhelte számláját a korszellem, s itt *az államhoz való viszonyára* gondolunk. A 18. századból hozta ezt magával örökségül, és a 19.-ben keservesen kellett ennek súlyát és következményeit viselnie. Az állam vezetői a vallásosság ápolását a maguk politikai rendszerének sikeres keresztülvitelére múlhatatlanul szükségesnek tartották. Nem kell bővebben kifejtenünk, hogy e szempontból legfőképen a katolikus vallás jött szóba. De a kormányzat a maga politikai célkitűzései szerint elgondolt vallásápolást szorgalmazta, s rendszerének érdekében az állam szolgájává alacsonyította le az Egyházat. Az Egyháznak szenvednie kellett nemcsak a liberálisok előtti természetszerinti népszerűtlenségért, hanem a vele szoros kapcsolatban levő kormányzat sok méltán nagy bűnéért is. Ennek legszomorúbb következménye, hogy megtörténik a *szakadás* a katolikus *papság és* a katolikus *világiak között,* ami különösen az országgyűléseken volt érezhető 1790 óta, s a kat. önkormányzat elmaradása folytán ezt mindmáig sem sikerült a kívánt mértékben helyreállítani.[2]

A 19. század első feléből származó *püspöki jelentések nem láttatják ezeket a mélységeket.* Zerdahelyi Gábor besztercebányai püspök meg van elégedve papságával: tisztességes, vendégszerető, józan és szerény. A diakovári jelentés szerint semmi nagyobb botrány nem fordult elő az egyházmegyében, a főesperesek és esperesek őrködnek a papság fölött, s a kisebb bajokat maguk hozzák rendbe. Lonovich József a csanádi papság erkölcseit megfelelőknek tartja. A gyengeségből vétkezők megjavítása a kánonok szerint történik (intés, lelkigyakorlat a defíciens házban, felfüggesztés, megfosztás a javadalomtól). A botrányosan vétkezőket kolostorba záratja, s onnan csak tartós javulási tünetek után szabadulhatnak meg. Mártonfi József erdélyi püspök 1803-i jelentése

[1] Benoit, La vie des clercs dans les siècles passés. Paris (1915), 542—44, 545, 547.

[2] V. ö. Horváth Mihály, Huszonöt év M. o. történelméből[2] I. Bpest, 1868. 36—38, 321. — Szombathely 1791. 239. l. — Az említett szempontból legújabban vigasztaló jelenség a hitközségi szervezet kiépítése és az Actio Catholica.

már kissé pontosabban is megnevezi az árnyoldalakat: egyes plébánosok az ivásnak, henyélésnek és más, ebből származó bűnöknek adták át magukat. Ő bizonyos ideig tartó kolostori fogsággal iparkodik ugyan megjavítani őket, de mivel ott sem legjobb a fegyelem, nem nagy eredménnyel. Hathatósabb eszközök igénybevételében pedig a paphiány és az általános szegénység megakadályozta. Róma erélyes beavatkozásra sürgette a püspököt. A nyitrai püspökségben néhány pap szintén a világ romlott erkölcseit utánozta, de javulni nem akaró nagyon kevés volt köztük. A szatmári egyházmegyének egyik papja húsz év alatt az összes kánoni büntetési fokozatokon végigment, majd a kolostorból, ahová javulás miatt volt bezárva, megszökött, s áttért a protestáns vallásra. Utóbb ugyan vissza akart térni az Egyházba, de Hám János püspök a komoly elhatározás és igazi bűnbánat jeleinek hiánya miatt kérésének teljesítését elhalasztotta.[1]

A papság erkölcsi életében igen nagy szerepük van a *lelkigyakorlatoknak.* A püspöki jelentésekben a klérus szentgyakorlatainak első nyomait (nem szólunk e helyütt a szentelések előttiekről) a *18. sz.* közepén találjuk. Chiolich György zeng-modrusi püspök klérusának és főként népének romlottságán panaszkodik, s 1748-i jelentésében megemlíti, hogy egy jezsuita misszionárius a papságnak és népnek 8 napos lelkigyakorlatot tartott. A papi lelkigyakorlatok intézményszerű bevezetésében — forrásanyagunk alapján — *Zichy Ferenc gr. győri püspöknek* kell adnunk az elsőséget. Az 1757-es jelentésben azt írja, hogy papságának lelki emelésére egész egyházmegyéjében meghonosította a szentgyakorlatokat, s ezeken már — minden évben 8 napig — a lelkipásztorok mind részt szoktak venni. Fontos rendelkezését nem hagyta elaludni, hanem utóbb is sürgette. Szily János, a szombathelyi egyházmegye első püspöke szintén elrendelte, hogy minden papja évente egyszer 8 napon át valamely kolostorban vagy más csendes helyen szentgyakorlatot végezzen. A fehérvári püspökségben Milassin Miklós tette kötelezővé a 18. sz. végén papjai számára az évenkinti 8 napos lelkigyakorlatot. A 19. sz. első felében már csaknem minden egyházmegyének papsága püspökével együtt valamely kitűzött városban évente legalább egyszer 4 napos szentgyakorlatra szokott összegyűlni.[2] A rossz papok és sok esetben a nyugdíjasok otthonául a püspökségek székhelyén levő defíciens házak szolgáltak.

A katolikus lelkipásztornál az egyéni lelki tökéletesedésen kell fölépülnie a hívekre hatás, a lélekmentés és népnevelés nagy

[1] Besztercebánya 1805, Bosznia 1820, Csanád 1841, Erdély 1803 és az 1804-es referátum, Nyitra 1832, Szatmár 1848. L. a 69, 82, 87, 128—29, 176, 200. l.

[2] Zeng 1748, Győr 1757 és 1762, Szombathely 1781, Székesfehérvár 1800. L. a 387, 144, 146, 234, 226. l. — Cherrier, A magyar egyház története. Pest, 1856. 533. — Az évenkinti lelki magányt az 1822-es nemzeti zsinat minden papra kötelezőnek mondotta ki. Oltványi, Acta synodalia. Temesvárini, 1859. 33.

munkájának. Ennek a tevékenységnek középpontját kezdettől fogva a tanítás és megszentelés alkotja. A *lutheri reformáció után* — minthogy a különbség elsősorban a tanban mutatkozott, míg a külső szertartásokban még élt egyideig a hasonlóság — a tanítás s így annak két legjellegzetesebb formája: a *szentbeszéd és hitoktatás kerül az érdeklődés homlokterébe.* Mivel pedig a magyar katolikus egyház a nagy pusztulás folytán szervezetlen és tehetetlen, a *kezdeményezést* a világi hatalom, az *országgyűlés* veszi kezébe. Az 1542-es, 1548-as, 1550-es és 1553-as országgyűlések egymásután intézkednek a katolikus hitszónoklat érdekében. Az *1560-as* nagyszombati *zsinattal* megkezdődik e tárgyra vonatkozó egyházi rendelkezéseknek hosszú sora. Az előbb említett elvnek megfelelően hangsúlyozza, hogy a plébánosok a népnek az evangéliumot és szentleckét betűszerinti értelemben magyarázzák, azonkívül a segédkönyvek használatában óvatosságra inti a lelkészeket. De épen e téren voltak bajok katolikus részen: a hitújítás hirtelen elterjedése folytán nem voltak oly művek, amelyek a szónokoknak a fennforgó válságos jelenségekkel szemben irányt és támogatást adtak volna. A nagy paphiány is igen éreztette káros hatását. Ezért főpapjaink, illetve népünk vallási szükséglete a licenciátusi intézménnyel iparkodtak a bajon segíteni. A licenciátusok is közreműködtek az igehirdetésben egyrészt evangéliumi magyarázatok felolvasásával, másrészt prédikálással.[1]

A trienti zsinat, mint annyi más téren, itt is felismerte a korszükséglet kívánta eszközöket, s a szószékre különös figyelmet fordított. A hierarchia minden lelkészi javadalommal rendelkező fokozatára nézve megállapítja az **igehirdetés** kötelezettségét a tanulmányunk elején már ismertetett mértékben. (XXII. l.) A szentbeszéd módját illetően a hívek felfogásához való alkalmazkodást hirdeti, az alapigazságoknak röviden és könnyedén történő tanítását. (Sess. V. 2. de ref. és XXIV. 4. de ref.) Láttuk, hogy Oláh Miklós már a zsinat befejezése előtt is rendelkezett az igehirdetés ügyében. Őt követik a Tridentinum utáni *magyar zsinatok* is. Ezek legalább vasár- és ünnepnap megkívánják a lelkészektől az ige hirdetését, s végigvonul bennük a trienti zsinatnak a *hallgatók értelmi szinvonalához* történő alkalmazkodásról vallott elve.[2] A szónokoknak elsősorban azokkal a hitigazságokkal kellett foglalkozniok, amelyeket a hitújítók támadtak; de az 1638-i nagyszombati zsinat külön hangsúlyozza, hogy ezt csak a kérdéses dolgokban kellően jártas papok tegyék, a többiek elégedjenek

[1] Mihalovics, A katolikus predikáció története Magyarországon. I. Bpest, 1900. 316—19. 347, 333—34. — Juhász, A licentiatusi intézmény Magyarországon. Bpest, 1921. 43. Természetesen még más szerepük is volt, minket azonban e helyütt csupán az igehirdetés érdekel.

[2] Szombathelyi zsinat 1579, nagyszombati 1611, 1629, 1638, zágrábi 1690, diakovári 1706. Szvorényi i. m. 227, Péterffy i. m. II. 211, 254—55, 358, 406, 411.

meg a katolikus igazságoknak egyszerű előadásával, és vitába ne bocsátkozzanak.[1] Hogy mennyire *az egyetemes Egyház szellemében* intézkedtek az említett zsinatok, azt szépen bizonyítja az a körülmény, hogy a 17. sz. első feléből származó s a szentbeszéd tárgyára és kidolgozására vonatkozó belga főpásztori utasítások teljesen megegyeznek velük.[2] A hitszónokok előzetes vizsgájára nézve is átvette a magyar egyház a Tridentinum határozatát.[3]

A *magyar katolikus egyházi szónoklat fellendülésére* a protestantizmusnak szinte versenyre kihívó fellépésén kívül főként két tényező volt döntő hatással: a trienti szellemből fakadóan az egyházi ékesszólásnak fokozott mérvű felkarolása a papképzésben és Pázmány Péter működése. Pázmány korában mindkét tényező tetterős akarásban eggyé olvad, s a szerzetes papságnak közreműködésétől kísérve — mert a 17. sz. első felében a világi papság hitszónoklati működése csekély számánál és kellő képzettségének hiányánál fogva még nem nagy — megteremti a magyar szentbeszédnek aranykorát. Megszületik nálunk a prédikáció tökéletes formája, amely a következő századokban egészen napjainkig mintául szolgál.[4] Az igehirdetésnek ez a nagyszerű lendülete a 17. századból a 18.-ba is átnyúlik, s elmondhatjuk, hogy egy korszak sem volt oly gazdag buzgó és rátermett szónokokban, mint a Pázmánytól II. Józsefig terjedő. A 18. sz. szentbeszéde azonban nyelvben hanyatlást mutat.[5]

Veit összefoglaló egyháztörténetében a 18. sz. második felében Németország püspökeinél fellépő *„egyházi felvilágosodást"* az eddigi túlnyomóan elítélő állásponttal szemben védelmébe veszi, s a mi tárgyunkat érintően többek közt megállapítja, hogy az egyházi felvilágosodásnak képviselői a katolikus Németországban különös gonddal törekedtek a lelkipásztorkodás kiépítésére, s ez a szempont sok, amúgy látszólag csak tiszta újítási kedvtelésből származó rendelkezésüket megérteti. Ez a szellem szorította rá a lelkészeket, hogy az egyházi hatóság kívánságára beszédeiket beküldjék, továbbá évente ugyanezt tegyék az anyakönyvi kivonatokkal, és plébániai krónikát vezessenek. Ezáltal a lelkészek jobban együtt éltek parókiájukkal.[6] Ennek a törekvésnek teljesen hasonló megnyilvánulásait *a mi püspökeinknél is* megtaláljuk. *Gr. Forgách Pál* váradi püspök elsősorban a székesegyházi, de az egész egyházmegyei istentiszteletre, illetve lelkészi teendőkre nézve is pontos szabályokat állapított meg. A plébánosoktól megkívánta, hogy

[1] Péterffy i. m. II. 361, 358.
[2] Pasture i. m. 225—27.
[3] Péterffy i. m. II. 358. (1638-i nagyszomb. zsinat.) — A plébánosi, bennfoglaltan tehát a hitszónoki vizsga anyagáról bő tájékoztatást ad egy a 17. sz. első feléből való kézirat. L. Mihalovicsnál i. m. II. 26—28.
[4] V. ö. Rézbányay, Az egyházi szónoklat egyetemes története. I. Esztergom, 1904. 175—176. — Mihalovics i. m. II. 31—40, 3.
[5] Mihalovics i. m. II. 42. és Rézbányay i. m. I. 173, 196—97.
[6] Veit, Die Kirche im Zeitalter des Individualismus, I. Hälfte: 1648—1800. Freiburg i. Br. 1931. 275. skv, különösen 292.

prédikáció előtt a szentleckét is felolvassák, s a végén a néppel együtt felkeltsék a hitet, reményt és szeretetet, ünnepeken pedig a végén a közös szükségletekért a régi könyörgéseket mondják el.[1] A szentbeszéd tárgyát is általánosságban megállapította. Ünnepeken erkölcsi kérdésekről kellett szólniok a plébánosoknak, advent vasárnapjain a négy utolsó dologról és ezekkel rokon témákról, nagybőjtben az Úr szenvedéseiről, a többi vasárnapon pedig kateketikus beszédeket kellett mondaniok.[2] *Salbeck Károly* szepesi püspök a szentbeszéd formáját és előadásának módját, valamint a gyermekek és tanulatlanok oktatásának mikéntjét is előírta. Ugyanő a parókia fontosabb eseményeit tartalmazó könyv vezetését is megparancsolta. (Szepes 1780. 206. l.) Az 1784-es pécsi jelentésből arról értesülünk, hogy a plébánosok beszédeit a püspöki szentszék cenzurázta. Erdélyben *gr. Batthyány Ignác* püspök rendelte el a szentbeszédeknek az egyházi főhatóság elé írásban történő beküldését, s a plébánosok azóta buzgóbban hirdették az igét. A nyitrai püspökség lelkészeinek a negyedévenkint tartott espereskerületi gyűléseken kellett írásban benyujtani prédikációikat, ezek aztán a püspök elé kerültek, hogy készületükről tudomást szerezzen.[3]

A *jezsuitarend eltörlése* a hitszónokok számát megtizedelte, s ezen a válságon a rendnek visszaállítása után hazánkban csak kis mértékben való elterjedése nem tudott segíteni. A nagy űrt egyideig látszólag pótolta a plébániai rendszer kiépítésével együttjáró világi papi szaporulat, de ez nem sokáig tartott. Láttuk már föntebb (26. l.), hogy a 18. sz. végén több oknál fogva nagy paphiány köszönt be nálunk, s ez az állapot csupán a 19. sz. második felében javult. Örvendetes jelenség a 18. században, hogy a lelkipásztorkodástan *külön tanszéket* kap, a hitszónoklat tanítására pedig nagyobb gondot fordítanak. De ennek a 19. században is érvényesülő teológiai oktatásnak világias, államilag befolyásolt és egyházias szempontból hideg szelleme nemhogy segített volna, hanem csak rontott az igehirdetésen. A *19. század* egyházi beszédeit a száraz *moralizálás* jellemezte, esetleg még szép és fellengzős kifejezések a kiáltó belső üresség és hiányzó lelkiség pótlására. Mindennek következtében elkövetkezett a *szónokok és a hallgatók válsága*. A szónokoké, mert a teológiai oktatás iránya miatt javulás nem igen volt várható; a hallgatóságé: mivel a szentbeszédek alatt a templomok egyre üresebbek lettek, a műveltebbek pedig kezdték magukat teljesen fölmentve érezni az ige hallgatásának kötelezettsége alól. Az igehirdetés és az élet messze kerültek egymástól, a lelkek vezetése kezd erőteljesen kicsúszni az Egyház kezé-

[1] Ezt az imádságot már a 16. században is mondták a szentbeszéd végén. Szövegét l. Mihalovics i. m. I. 357.
[2] Várad 1754. 290. l.
[3] Pécs 1784, Erdély 1788, Nyitra 1832. L. a 181, 102. és 176. l.

ből.[1] *A kor püspökei észrevették* a veszélyes fejlődést, s intézkedéseikkel iparkodtak is a bajokon *segíteni*, de az imént említett tényezők állandó érvényesülése folytán csak nagyon lassan tudtak az áldatlan állapotokon javítani. Fuchs Ferenc nyitrai püspök, majd egri érsek, gr. Eszterházy László rozsnyói, Szepesy Ignác br. erdélyi, Makay Antal besztercebányai püspökök, Kopácsy József prímás, valamint az 1822-es nemzeti zsinat mind behatóan foglalkoztak a szentbeszéd válságával és a gyógyulást biztosító orvoslással. *Rendelkezéseiknek közös vonásai* a következők: kívánják a természetfölötti elemnek fokozottabb érvényesülését, a másvallásúakkal való vitázás kerülését, az anyanyelv jogainak érvényesülését, a hallgatókhoz való alkalmazkodást, a kétpapos helyeken a reggeli misén is szentbeszédet, végül az ellenőrzés és felelősség szellemében a beszédeknek leírását.[2] Zerdahelyi Gábor besztercebányai püspök adventben és nagybőjtben a székesegyházban mise közben tartandó német beszédről saját költségén gondoskodott. Az év minden vasárnapján az általánosabban elterjedt tót nyelvre való tekintettel tótul prédikáltatott a katedrálisban. Egyházmegyéjének papjai a népnek anyanyelvén szónokoltak. A temesvári székesegyház hitszónokának a vasárnaponkinti beszéden kívül nagyobb ünnepeken a szertartások és az ünnep célját és jelentését kellett kifejtenie. Klobusiczky Péter szatmári püspök, mivel a székesegyházban csak egy szónok volt, aki reggel 8-kor beszélt, amely szentbeszédre főként az előkelőbbek nem mentek el, saját költségén még egy, későbbi prédikációt honosított meg. A váradi egyházmegyében az istentiszteletet szabályozó rendelet megkívánta, hogy a plébánosok beszédei még a nagyobb ünnepeken is inkább kateketikus jellegűek legyenek. A már említett moralizáló irányzattal szemben pedig hangsúlyozta, hogy a szónokok az erkölcsi tanítást a hittől ne különítsék el. Elrendelte továbbá az evangéliumnak anyanyelven történő hirdetését, és a káplánnal rendelkező helyeken a reggeli órákban tartandó második, homiletikus beszédet.[3]

A **hitelemzés vagy keresztény tanítás** ugyan nem tipikusan trienti intézmény, mert az Egyház — ha talán más formában is — hivatásánál fogva kezdettől gyakorolta. Mégis szorosan összefügg a trienti reformmal, mivel a középkor végén nagyon elhanyatlott templomi hitelemzést az említett zsinat hívta új, százados életre. A püspököknek kötelességévé tette, hogy legalább minden *vasár- és ünnepnap* a gyermekek mindenegyes parókián

[1] V. ö. Mihalovics i. m. II. 457—68. — Nem értjük Rézbányay álláspontját, aki szerint (i. m. I. 226.) 1790—1830-ig az egyházi szónoklat rohamosan emelkedett. Egyáltalán felfogását a hagyományos és részben már idejét mult történelmi és irodalmi keretbe kényszeríti bele.

[2] Szépen és részletesen ismerteti Mihalovics i. m. II. 470—82.

[3] Besztercebánya 1805, Csanád 1841, Szatmár 1816, Várad 1836. L. a 67—68, 86, 189, 300. l.

a hit elemeiben s az Isten és a szülők iránti köteles engedelmességben az illetékesektől oktatást nyerjenek. E cél érdekében szükség esetén cenzúrák igénybevételét is megengedte, s minden ellentétes kiváltságot és szokást megszüntetett. (Sess. XXIV. 4. de ref.)[1] Az 1566-ban megjelent *Catechismus Romanus* által pedig az Egyház a lelkipásztoroknak biztos vezérfonalat adott, amelyet a hívek lelki oktatásában követhessenek, hogy a híveket koruknak és állapotuknak megfelelően taníthassák. A hívek, elsősorban az iskolások használatára más katekizmusok szolgáltak, ezek közül a 17. sz. elején az egész katolikus Egyházban *Canisius* Sz. Péter jezsuita atya *katekizmusa* volt legjobban elterjedve. Magyarra Oláh Miklós megbízásából Telegdi Miklós fordította le, s már 1562-ben meg is jelent.[2] A *magyar főpapok* a hitoktatás elrendelésével nem sokat késlekedtek, hanem a kezdeményező lépést még a trienti zsinat befejezése előtt megtették az *1560-i* nagyszombati zsinaton. E zsinat meghagyta a plébánosoknak, hogy a katekizmust magyarázzák, s az alapvető imádságokat tanítsák. Másrészt a tanítókat is bevonta a hitelemzés művébe — s ez a későbbi időben is meglevő jelenség — a legfontosabb tudnivalók megtanítása céljából. Az Oláh Miklós alatti többi zsinat szintén foglalkozott a hitbeli oktatás kérdésével, részben megerősítve az előbbi határozatokat, részben továbbépítve. Az *1579-i* szombathelyi zsinat a Tridentinum szellemének teljesen megfelelően minden vasár- és ünnepnapra elrendeli a templomi katekézist. Az *1611-i* nagyszombati tartományi zsinat életrevaló eszmét pendít meg, amikor felhívja a papokat, hogy a katekézis sikere érdekében vegyék igénybe jóravaló világi emberek segítségét. Továbbá kiterjeszti a hitoktatás körét, mert a tudatlan serdültebbek gondozását is sürgeti. Ez szintén oly jelenség, amellyel a hazai gyakorlatban később is ismételten találkozunk. A tanítótól — mint több más zsinat is — megkívánja hivatalbalépése előtt a hitvallást. A hittanítás egész ügyét pedig a vizitáló főesperesek ellenőrzése alá helyezi. Az *1629-es* nagyszombati zsinat tovább halad egy lépéssel: a templomi és iskolai hitelemzés mellett a fontos családi katekézis érdekében száll síkra. Meghagyja a plébánosoknak, hogy sürgessék az imádságban és az alapigazságok elsajátításában a szülők és gyermekek együttműködését. Pázmány Péter alapvetőnek tartja a hitoktatás ügyét, s főként szemináriumokkal és papneveléssel iparkodik az eszme haladását szolgálni. Az *1638-as* nagyszombati nemzeti zsinat hathatós segédeszközként a keresztény oktatás társulatának megszervezését ajánlja, sajnos azonban ez az életrevaló egyesület csak a következő században jutott nálunk nagyobb szerephez. Még több zsinat is foglalkozik

[1] V. ö. Érdujhelyi, A kat. hitelemzés Magyarországon. Zenta, 1906. 47, 54.

[2] U. o. 55—56, 67—68.

a hitelemzéssel, de határozataikban az eddig említettekkel szemben semmi újat nem találunk.[1]

A rendelkezések és szabályok után fordítsuk figyelmünket a *megvalósításra.* A már két évszázad óta elhanyatlott hitoktatási fegyelemnek megújítása természetszerűen *nehezen és lassan indult.* A *zengi* egyházmegyének még a székhelyén, Zengben sem volt tanító, sem iskola, hanem a legnagyobb műveletlenség és barbárság. A lelkipásztorkodásban nagy visszaélések kaptak lábra, katekézist senki sem tartott. A vele szomszédos és a töröktől sokkal inkább zaklatott, török uralom alatt álló *boszniai* püspökségben az 1600-as jelentés szerint mind a 13 ferences kolostorban volt iskola, ahol olvasást, írást, kevés grammatikát és hittant tanítottak a szerzetesek, s ezt lehetőség szerint a parókiákon is megtették. Fényes példa ez arra, hogy mennyire összefügg a papság fegyelmi életével a hívők gondozása.[2] — A 17. sz. első felében még erősen érezhető a paphiány, a meglevő papok kiképzése is gyenge, a tanítók többnyire igen műveletlenek. A plébánosok közül sok a hanyag és rossz erkölcsű, ilyenek pedig az újonnan bevezetett kötelességek teljesítésében nem szoktak serények lenni. A katolikus megújulás vezetőjének, *Pázmánynak egyházmegyéjében is* gyengén állott a hitelemzés ügye. Az 1626-os vizitáció szerint a népnevelés ügye nagyon szomorú volt. A vizitátor pl. az egész sasvári esperesi kerületben a gyermekek nevelését nagyon elhanyagolva találta. S ezek az állapotok Pázmány kormányzásának utolsó éveire sem javultak meg nagy mértékben. A főegyházmegyének legjelentősebb részében, a prímás székhelyét magában foglaló népes (83 plébánia, 55 áldozópap, 30.000 hívő) pozsonyi főesperességben hitelemző oktatást csak kevés lelkész tartott. Azzal mentegették magukat, hogy a gyermekek nem jelennek meg, s a szülők sem küldik őket. A pásztoremberekre szintén kevés gondot fordítottak, ennélfogva azok ritkán látogatták a templomot.[3] A *17. sz. második felében,* amikor már a szemináriumokból tanultabb és buzgóbb papság került a parókiák vezetésére, a hitelemzés terén *haladást* tapasztalunk. A legfőbb lendítő erőt az ügynek természetesen nálunk is a jezsuita hithirdetés adta. A 17. sz. második feléből származó vizitációs jelentések, amelyeket Sopronmegyére nézve tanulmányoztunk, ritkán említik kifogásként a plébánosoknak a hitelemzésben előforduló hanyagságát. Ebből legalább is arra következtethetünk, hogy a nagy átlag megfelelt kötelességének. A népoktatás kiépítettsége pedig Sopronmegyében meglepően kedvező képet mutat, minden plébánián volt tanító, sőt némely filiában is. Ha a viszonylag szerencsés sorsú és fekvésű Sopronmegyének eme eredményeit nem is éri

[1] U. o. 75—79. és 105—10. Az 1579-i szombathelyi zsinat Szvorényi i. m. 228.

[2] Zeng 1600 és 1615. L. a 355. és 357—58. l. — Hodinka i. m. 111.

[3] Frankl i. m. II. 266. III. 128, 131; a papok és tanítók műveltségére v. ö. III. 129—30. és 139.

el a szabad terület többi püspöksége, mégis szólhatunk bizonyos javulásról.[1]

Németországban az 1650-től 1770-ig tartó időben szinte kizárólag csak a templomi katekézis jöhet tekintetbe. Erre azonban a német püspökök nagy gondot fordítottak. A világi papság hitelemzése sok kívánnivalót hagyott maga után, jobban állt az ügy a szerzeteseknél, míg a tanítók kateketikus működése egészen jelentéktelen volt. A 17. és 18. század fordulóján a kapucinusok és jezsuiták népmissziói voltak a német lelkipásztorkodásnak igen hatékony, rendkívüli segítői.[2] *Nálunk* e tényezők a 18. sz. folyamán szintén mind számbajönnek — a kapucinusok kivételével — de más időben és más mértékkel. A hitoktatás rendszeres *megszervezése és kiépítése csak a 18. században,* a nyugalom és béke helyreálltával lesz országszerte eredményes. Keresztély Ágost, a *győri* püspökség adminisztrátora 1720-ban erélyesen lép fel azzal a „néhány" plébánossal szemben, akik ismételt sürgetései ellenére sem tartották meg a trienti zsinatnak a hívők hitbeli oktatására vonatkozó intézkedéseit.[3] Utóda, Sinzendorf Fülöp szintén szigorúan meghagyta a katekézis megtartását. A *nyitrai* egyházmegyében az 1725-ös jelentés szerint minden plébániatemplomban megvolt vasárnaponkint a katekizmus tanítása. A *zengi* püspökség székhelyén Pohmajevich Miklós püspök kérésére királyi rendelkezés folytán a pálosok latin iskolát nyitottak, ebből a püspök szónokokat és katekétákat remélt, tehát volt keresztény tanítás. Az 1741-es jelentés szerint a zengi székesegyházban a hitelemzés római módon folyik. Cerovacz János püspök is megjelenik olykor rajta és jutalmaz. Ő egyébként az egész egyházmegyében is elrendelte, s vizitációjakor tapasztalta is ennek áldásos hatásait.[4]

A 18. sz. hazai hitelemzésének egyik kiválóan fontos és különleges alkotóeleme volt a *keresztény oktatás társulata.* A fejletlen iskolai viszonyok nem tudták kielégíteni az Egyház szándékait, ezek pótlására és kiegészítésére alakították a jezsuiták az említett társulatot. E *tipikusan jezsuita* intézménynek eredete a 16. századba nyúlik vissza. Igazi célja a világiaknak a hitoktatás munkájába történő belevonása volt, hogy közreműködésükkel a papokon könnyítsenek, és az öntevékenység s a verseny folytán nagyobbodjék a buzgalom. A társulat hamarosan elterjedt, Belgiumban pl. még a 16. század végén, s igen áldásos tevékenységet fejtett ki a nép hitoktatásában. Ausztriában csak jóval később honosodott meg, 1750-ben Bécsben. Nálunk még később, 1758-ban.[5] Magyarországi fennállásának rövid ideje alatt (II. József törülte el) az országszerte elterjedt társulat hazai hitelemzésünket egé-

[1] Vanyó i. m. 68. és 88—90. V. ö. Érdujhelyi i. m. 108—117.
[2] Veit i. m. 55.
[3] Kelemen i. m. 18.
[4] Győr 1730, Nyitra 1725, Zeng 1278 és 1741. L. a 141, 161, 375, 380. l.
[5] Érdujhelyi i. m. 163—64, 166. — Pasture i. m. 363. skv.

szen átalakította: a papok vasár- és ünnepnapokon rendesen katekizálnak, az ifjúság szent versengéssel tanulja a hit igazságait. A lehető legrövidebb idő alatt *virágzó templomi hitelemzés* alakult ki hazánkban. A társulatot legtöbbször jezsuita misszionáriusok szervezték meg egyházmegyéinkben az általuk tartott ú. n. kateketikus missziók alkalmából.[1] Legnagyobb kateketikus tevékenységet a jezsuiták a *győri* egyházmegyében fejtettek ki. Itt kezdték meg a magyarországi hitelemző missziókat, s itt volt a legtökéletesebben megszervezve a keresztény oktatás társasága.[2] Zichy Ferenc gr. püspök eleinte csak az egyházmegye nagyobb parókiáin állíttatta fel, de utóbb az összesekre is elrendelte, s a római főtársulathoz csatoltatta. Hamarosan örvendetes eredményt is jelenthetett Rómába: a nép erkölcsei a társulat felállítása által jobbakká lettek.[3] A *kalocsai* egyházmegyében Batthyány József gr. érsek jezsuita atyák missziója révén szintén minden parókián megszerveztette a társulatot. Az egyháziakon kívül tekintélyes urakat és úrnőket is bevontak a jezsuiták a társaságba. Az *esztergomi* egyházmegyében nem érseki parancsszóra, hanem az egyes plébánosok buzgósága folytán terjedt el, szintén jezsuiták közreműködésével. A *váci* püspökségben, ahol a meghonosítás első nyomait 1759-ben találjuk, szintén sűrűn el volt terjedve. *Erdélyben* 1761-ben kezdték meg e munkát a jezsuiták, s ott is szépen virágzott. A *zágrábi* egyházmegyében ugyancsak a jezsuiták állították föl a társulatot, 1768-ban. A *Jézustársaság eltörlése* halálos csapás volt a hitoktatás társaságára. A testvérületek egymásután szüntek meg.[4] Bár meg kell említenünk, hogy a *szombathelyi* püspök, Szily János épen az eltörlés utáni időben — mint mondja — a királynő akaratára a keresztény oktatás társulatát egész megyéjében minden plébánián és filiában felállíttatta. Sopronmegyében az 1781-ben meglátogatott plébániák mindegyikénél történik róla említés. Az 1785-ös *váci* jelentés szintén arra enged következtetni, hogy a társulatok jóval túlélték a jezsuiták eltörlését.[5] Az utolsó szót II. József feloszlató rendelete mondta ki felettük.

A hitelemzés újkori történetében elvitathatatlanul nagy szerepe van a *Ratio Educationis-nak*, amely új korszakot nyit meg. A hitelemzés súlypontja a templomból az *iskolába kerül*, és tervszerűen ki van építve valamennyi iskolai fokozaton. A Ratio egyúttal a külön hitelemzői állások szervezésének első kezdeményezője. Hatása hosszúéletű, hisz 1868-ig a közoktatás terén minden-

[1] Ezektől megkülönböztetendők a közkeletűen misszión értett népmissziók. Érdujhelyi i. m. 179. — A kateketikus misszió lefolyására nézve l. Piszker, Barokk világ Győregyházmegyében Zichy Ferenc gr. püspöksége idején. Pannonhalma, 1933, 37—39.

[2] Érdujhelyi i. m. 166—67, 182—83.

[3] Győr 1757, 1762 és 1766. L. a 144, 146, 149. l.

[4] Érdujhelyi i. m. 170—82 és 183—84.

[5] Szombathely 1781, Vác 1785. L. a 233. és 271. l. — Csóka, Sopron vármegye katolikus egyházi és tanügyi viszonyai III. Károly és Mária Terézia korában. Pannonhalma, 1929. 67.

ben zsinórmértékül szolgál; és áldásos, mert vallásos szellem hatja át. De a rendszer, amely a Ratiót létrehozta, magában rejtette a jövő veszedelmet: az állami mindenhatóság elvét, az iskolák elvilágiasítását és a hitoktatás háttérbeszorítását, néhol teljes megszüntetését.[1]

Az említettek és a német példa alapján azt gondolhatnók, hogy a tanítóknak nálunk is csak nagyon csekély szerep jutott a hitelemzés szolgálatában. De ez korántsincs így. A püspöki jelentések azt tanusítják, hogy a Ratio bevezetése előtt is a *tanítóknak jelentős feladatuk* volt a gyermekek vallásos oktatásában s plébánosnak való segítésben, ami egyébként Finánczy kutatásaiból is közismert.[2] Forgách Pál gr. *váradi* püspök elrendelte, hogy a tanítók a gyermekeket az iskolában olvasásra és a katekizmusra tanítsák, a plébános pedig havonta legalább kétszer köteles a tanulókat kikérdezni. Ugyanő a görög egyesültek hat községében iskolát emeltetett s klerikusokat helyezett élükre, hogy az ifjúságot olvasásra, énekre és a katekizmusra oktassák. Salbeck Károly *szepesi* főpásztor nagyon szorgalmazta az iskolázást. Vizitációkor serkentette a tanulatlan népet, hogy gyermekeit iskolába küldje; s hogy a szegénységet ne hozhassák fel ürügyül, az egyes községeket rászorította, hogy tandíj helyett a tanítónak a megélhetéshez szükséges fizetést megadják, hogy így még a legszegényebbek is elmehessenek az iskolába, s ott az anyanyelvi imádságokat, a szükséges hitigazságokat s még legalább az írást és olvasást megtanulják. A papoknak pedig megparancsolta az iskolák gyakori látogatását, és évenkint jelentést kívánt tőlük. Biró Márton *veszprémi* püspök sok helyre, ahonnan a protestáns prédikátorokat eltávolította, s ahová katolikus plébános nem jutott, legalább kat. tanítót helyezett a hívő nép vigasztalására. A plébánosok átlag hetenkint egyszer-kétszer tartoztak elmenni az iskolába hitelemzésre.[3]

Még a *templomi hitelemzésnek idejéről* szeretnénk röviden szólni. E téren a főelv a *néphez való alkalmazkodás* volt. Ezért a legtöbb egyházmegyében nem volt minden vasár- és ünnepnap keresztény tanítás, hanem inkább csak az enyhébb évszakokban, továbbá adventi és nagybőjti időben. A szepesi püspökségben az 1780-as jelentés szerint a katekézis nyáron volt minden vasárnap, továbbá a nagybőjt minden napján. A váci egyházmegyében szintén főként a nyári időben. Erdélyben az idő enyhülésével kezdődött. Ugyanez az elv érvényesült a 19. század első felében is. Besztercebányán a nyári időben tartották a papok a templomi

[1] V. ö. Érdujhelyi i. m. 213. skv, különösen 218. és 222—23. Megállapításunk másik fele az európai viszonyokra is áll, befejezése viszont a mi fejlődésünkre nem érvényes.

[2] A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. I. Bpest, 1899. 246.

[3] Várad 1754, Szepes 1780. L. a 290. és 208. l. — Hornig i. m. 318. — Csóka i. m. 80. — Csanád 1841. 87. l.

hittanítást, a váradiban fehérvasárnaptól sz. angyalok vasárnapjáig, a nyitraiban a vasár- és ünnepnapokon kívül főként advent idején, amikor a nép a kenyérkereset gondjaitól szabad. A zeng-modrusi püspökségben csoportosan települt községekben vasár- és ünnepnapokon volt a hitelemzés, szétszórt telepeken egész adventben mindennap a Rorate-mise alatt, mivel arra a gyermekek mind nagyon szívesen összejöttek, inkább mint a parancsolt vasárnapokon.[1] A felsorolt példákból egyúttal azt is látjuk, hogy az iskolai hitelemzés mellett azért még a templomi is nagymértékben fennmaradt.

A **papság lelkipásztori gyűlései** (conferentiae casuum, a közölt püspöki jelentésekben: papi gyűlések, kerületi összejövetelek, gyűlések, esperesi korónák néven) ugyan nem kimondottan trienti intézmény, mivel azonban a Tridentinumtól sürgetett papi fegyelemmel és intenzív lelkipásztorkodással a legszorosabban összefügg, továbbá bizonyos mértékben a trienti rendelkezésektől megkívánt, de a 18. és 19. században szinte teljességgel elhanyagolt zsinatokat pótolta, foglalkozunk vele. A lelkipásztori gyűlések régtől fogva megvoltak az Egyházban. A hitszakadás után ezeket az illetékesek különösképen a klérus épülésére és okulására akarták felhasználni. *Nálunk* (a trienti zsinat előtti intézkedéseket nem tekintve) az 1638-i nagyszombati nemzeti zsinat (V. 7.) az esperesi kerületenkint évente legalább négyszer tartandó plébánosi összejöveteleket sürgeti, pasztorális kérdések megbeszélésére. (Péterffy i. m. II. 365.) A közlendő adatokra támaszkodva aligha hisszük, hogy ennek az intézkedésnek foganatja lett volna. Az újkori egyház életében a pasztorális konferenciáknak *igazi megalapítója XIII. Benedek* pápa. Ő a ritus- és kázus-konferenciákat az 1725-ös római zsinaton a római egyháztartomány számára elrendelte, s megkívánta, hogy a püspökök ezekről jelentéseikben beszámoljanak. Az egész Egyházra is szerette volna kiterjeszteni ezt az intézményt, de ez nem történt meg.[2] XIV. Benedek is foglalkozott a papi gyűlésekkel, s az említett római zsinat és az ő rendelkezései szolgáltak az egyházi gyakorlatban zsinórmértékül. A rendelkezésünkre álló anyagból azt látjuk, hogy *nálunk* a papi gyűlések *csak a 18. sz. második felében* honosodnak meg egyházmegyéinkben. Az 1741-es *zengi* jelentés szerint Cerovacz János püspök oly helyeken, ahol kettőnél több pap él, kifejlesztette a kázus-konferenciákat. Utóda, Chiolich György alatt a székhelyen, Zengben a székesegyház sekrestyéjében minden szombaton volt konferencia. Ezt a teológus-kanonok tartotta, akit épen ezért honosított meg Chiolich püspök. E gyűlésen a helybeli papságnak meg kellett jelennie. Az egyházmegyében a püspöki

[1] Szepes 1780, Vác 1792, Erdély 1788, Besztercebánya 1805, Várad 1836, Nyitra 1823, Zeng 1822. V. ö. még Kalocsa 1827, Székesfehérvár 1800, Vác 1835. L. a 210, 277, 102, 69, 300, 170, 399; 158, 226, 284. l.

[2] Wetzer-Welte, Kirchenlexikon[2] III. 860—62.

rendelkezés szerint a káplánoknak a plébánosokkal kellett e célból összejönniök, a gyengébb felkészültségű plébánosoknak pedig a közelben levő jobban képzett kollegáikhoz kellett menniök. Jesich János püspök 1795-ben már hanyatlásról értesít: a gyűléseket teológus-javadalom hiányában nem tartják meg; de a jelentés szerint aggodalomra nincs ok, mert a növendékek csaknem mind külföldön nyerik kiképzésüket. Úgy látszik, hogy ez az állapot a 19. századba is átnyúlt. Az 1822-es jelentésben u. i. azzal mentegeti magát, Jesich püspök, hogy nincs szükség papi gyűlésekre, egyrészt mert a papság mindenképen alkalmas, másrészt mivel a távolság miatt a klérus nem gyűjthető össze. Róma azonban nem elégedett meg ezzel, hanem a kázusoknak legalább *írásbeli megoldását* kívánta. Utóbbit a püspök meg is valósította. Ezenkívül évente két generális konkurzusa is volt a papságnak.[1] A *győri* püspökségben a távolság és a plébánosok szegénysége miatt nem voltak papi gyűlések a 18. sz. második felében sem, Zichy Ferenc gr. püspök a plébánosok és káplánok gyakori vizsgáival, utóbb a negyedévenkint feladott írásbeli kázusmegoldásokkal vélte helyettesíteni őket. Szily János *szombathelyi* püspök szintén az utóbbi módon járt el, bár az 1785-i jelentés szerint ezenkívül évente egyszer kerületi gyűlés is volt.[2] A *váci* egyházmegyében gr. Eszterházy Károly rendelte el e gyűléseket, mégpedig évente négyszer. A váci papok e konferenciákon a szónoklatban és a szertartásokban is gyakorolták magukat. Egyeseknek meghatározott beszédet kellett mondaniok, mások missa sicca-t mondtak és a szentségek kiszolgáltatásának szertartásait végezték el. A *veszprémi* püspökségben is az 1769-i jelentés szerint — negyedévenkint voltak lelkipásztori gyűlések, ezeken főesperességenkint az egész lelkészkedő papság, így a plébániai teendőket végző szerzetesek is résztvettek. Az egyenkint is és közösen is megoldandó kázusokat a püspöki szentszék adta föl és ellenőrizte. A *pécsi* egyházmegyében szintén gyakrabban voltak papi gyűlések. Ezeknek anyagát a püspöki szentszéknek írásban küldték be átvizsgálás végett.[3] *Szepesben* az első püspök, Salbeck Károly parancsolta meg, hogy az esperesek kerületük papjaival évente négyszer gyűlést tartsanak. A keretet is megadta: a Szentlélek segítségülhívása után szentmise volt, majd a résztvevők egyike — sorrendben — szentbeszédet mondott. Az üléseken a nép hibáiról s orvoslásukról, a gáncsnélküli papi életről, a papi együttműködésről, a templomok díszítéséről, szertartásokról s nehezebb lelkipásztori esetekről kellett tárgyalni. Az előző gyűlésen feladott eseteket a következőn mindig a kisorsoltnak kellett megoldania.[4]

[1] Zeng 1741, 1748, 1795, 1822 s a referátum, 1826-os jelentés. L. a 379, 386, 391, 399, 400, 401. l.

[2] Győr 1757, 1771, 1775. — Szombathely 1781 és 1785. L. a 145, 151, 153; 234, 236. l.

[3] Vác 1761 és 1792, Veszprém 1769, Pécs 1784. L. a 265, 277, 326, 181. l.

[4] Szepes 1780 és 1793. L. a 206. és 218. l.

Erdélyben Batthyány Ignác gr. püspök hozta be a lelkészi gyűléseket, mégpedig havonkint. Szerinte ebből az intézményből igen nagy előmenetel származik: előzi a tudatlanságot és száműzi a henyélést. Voltak olyan papok, akik megvallották, hogy egész életükben a jó könyveknek nem szenteltek annyi időt, mint e gyűlések meghonosítása óta. A nagy püspöknek rendelkezését halála után csak csökkentett mértékben tartották meg. Az 1819-i jelentés már csak annyit mond, hogy a plébánosok alkalomadtán a főesperes vezetése alatt összegyűlnek, főként házassági kérdések megvitatására. *Besztercebányán* a 19. sz. elején a negyedévenkinti gyűlések szintén a legjobb hatással voltak a papság tudására: mindnyájan szorgalmasan tanulták az erkölcstant.[1] A *zágrábi* egyházmegyében egészen a 19. sz. elejéig nem voltak lelkészi gyűlések, csak Verhovácz Miksa rendelte el őket 1803-ban, évente kétszer. A teológiai és fegyelmi kérdések mellett a liturgikus anyagot is felvette a tárgyalandók közé. Lefolyásukat XIV. Benedek intézkedései szerint szabályozta. A *kalocsai érsekség* papjai az évente kétszer megoldásra feladott kázusokat a tavasszal és ősszel tartott espereskerületi gyűléseken megbeszélték, s a közös és magán megoldásokat egyaránt átvizsgálásra a püspöki szentszéknek küldték be. A *székesfehérvári* püspökségben az 1800-as években negyedévenkint voltak papi gyűlések. Itt különösen szigorúan vették ezek látogatását: a meg nem jelenők 1 arany büntetést tartoztak fizetni. A század közepére azonban — mint írja a jelentés: a távolság miatt — megszüntek az összejövetelek, csak évente néhány kérdésnek írásban való megoldása maradt belőlük hírmondónak. A *diakovári* püspökségben sem a 18., sem a 19. sz. első felében szintén nem voltak papi gyűlések, hanem az 1820-as jelentés szerint a püspöki szentszéktől írásbeli megoldásra feladott esetek pótolták őket.[2] A *váradi* és *csanádi* püspökségekben csak későn, a 19. sz. huszas, illetve harmincas éveiben lettek kötelezők az esperesi gyűlések. Az előbbiben Vurum József, az utóbbiban Lonovich József rendelte el őket.[3] A *nyitrai* egyházmegyében évente többször voltak gyűlések. Ezeken a lelkészeknek írásban kellett beadni szónoklataikat, valamint a megoldásra kitűzött eseteket. Ott megvitatták őket, s az eredményt felterjesztették a központba. A püspöktől feladott kérdések az egész teológia területéről vett időszerű problémákat tartalmaztak. A *szatmári* püspökségben a negyedévenkinti kerületi gyűlések eredményeként az esperes kimutatást nyujtott be az egyházi hatóságnak a szétváltan élő házasokról, a jámbor alapokról, a templomok pénzéről, a prédikációkról, misékről stb.[4] *Róma* minduntalan a gyűlések gyakorabbiságát sürgette,

[1] Erdély 1788 és 1819, Besztercebánya 1805. L. a 103, 133, 69. l.
[2] Zágráb 1794 és 1820, Kalocsa 1827 és 1833, Székesfehérvár 1800 és 1842, Bosznia 1783 és 1820, L. a 343, 352, 158, 404, 226, 230, 78, 82. l.
[3] Várad 1836, Csanád 1841. L. a 299, 301, 86 87. l. Csanádegyházmegyében úgy látszik az írásbeli megoldás is életben maradt.
[4] Nyitra 1823 és 1832, Szatmár 1820 és 1848. L. a 170, 176, 191, 199—200. l.

s ámbár, mint láttuk, szigorúan nem volt kötelező, a XIII. és XIV. Benedek rendelkezései szerinti megszervezést óhajtotta.[1]

A trienti zsinat az egyházi élet megújítása érdekében a gyökérig nyúlt le, s a **szemináriumokban** az újkori egyházfegyelemnek és lelkipásztorkodásnak alapjait vetette meg. Ennek az intézménynek megalkotásával egyrészt emelni akarta a papság műveltségét, másrészt — okulva a 15. és 16. sz. egyetemeken tanuló klerikusainak viselkedésén — a tant és az életet összhangba akarta hozni, nemcsak ismereteket, hanem erkölcsöt is adni, a szó igazi értelmében papokat akart nevelni.[2] A XXIII. ülésen (de ref. c. 18.) hozta meg a zsinat nagyfontosságú határozatát. Elrendelte, hogy minden püspök állítson fel egyházmegyéjében szemináriumot, amelyben kora gyermekségüktől (12 éves koruktól) fogva neveltesse a papi pályára növendékeit. A kispapok rögtön kapják meg a hajkoronát, s viseljenek mindig papi ruhát. Tanulmányul a zsinat a grammatikát, éneket, egyházi komputust, a szabad művészetek egyéb ágait, a Szentírást, egyházi könyveket, homiliákat, a szentségkiszolgáltatás módját s az egyházi szertartásokat írta elő. A lelkiélet ápolása céljából megkívánta a napi szentmisehallgatást, a legalább havokinti gyónást s a gyóntató ítélete szerinti áldozást, továbbá sürgette az istentiszteletnél való segédkezést. A költségek fedezésére megengedi a zsinat az összes javadalmasok megadóztatását. A püspök elsősorban szegény gyermekeket vegyen fel, s ezek ingyenes eltartásban részesüljenek, míg a gazdagok fizessenek. A szemináriumot a püspök két bizottság segítségével kormányozza: a két kanonokból és két székvárosbeli papból álló, részben a papság által választott bizottság a vagyoni ügyekkel foglalkozik; a két idősebb, tapasztaltabb s a püspöktől kiválasztott kanonokból álló bizottság tanácsával pedig az összes szellemi ügyek intézésénél él az egyházfő. Ha egy egyházmegye nem képes szeminárium felállítására, akkor több tartson föl közösen egyet.[3]

A Tridentinum rendelkezésének *megvalósítása* legkönnyebben és leggyorsabban Olasz- és Spanyolországban ment, Németországban a megindulás nehezebb, de még a 16. században sok egyházmegyében felállítják a szemináriumot. Franciaországban a kezdet sok nehézséggel járt a parlament és a közvélemény részéről a trienti zsinattal szemben megnyilvánult ellenkezés miatt, de a 17. sz. bő kárpótlást nyujtott: sehol sem keletkezett rövid idő alatt annyi papnevelő intézet, mint itt. A Belgium északkeleti részén fekvő, protestánsokkal szomszédos és részben tőlük lakott püspökségekben, a többi belga egyházmegyével ellentétben, a 16.

[1] Szepes 1793-as referátum, Besztercebánya 1805-ről szóló referátum, Zágráb 1816-ról referátum, Szatmár 1848-ról készült referátum. L. a 219, 70, 349, 202. l.

[2] V. ö. Mihályfi, A papnevelés története és elmélete. I. Bpest, 1896. 74—75, 130.

[3] Mihályfi i. m. 128—29.

században még csak kísérlet sem történt szeminárium felállítására.[1] *Magyarországon,* amelynek szomorú kül- és belpolitikai helyzetét e téren is nem lehet elég nyomatékosan hangsúlyozni, a megindulás gyors és biztató: *Oláh Miklós* 1566-ban állítja fel az első szemináriumot, a nagyszombatit; s így csak két évvel maradtunk hátra a Németbirodalom mögött, amelyben az első papnövelde, az eichstätti 1564-ben keletkezett, Franciaországot pedig hat évvel meg is előztük. De ezután a zágrábi szeminárium (1574) s ugyanezen püspökség bécsi kollégiumának felállításán kívül két nemzedéken át, a Pázmáneum megalapításáig (1624) nem történt semmi e téren. Minthogy közben a nagyszombati szeminárium is egyideig szünetelt, ebben a korban a magyarok számára 1580-ban pápai akarattal megnyitott római Collegium Germanico-Hungaricum (S. Apollinaris) gondviselésszerű szerepet töltött be.[2]

A Tridentinumnak megfelelő *gyermek-szemináriumok* igazi megalapítója Borromei Sz. Károly. Míg e kisszemináriumok Olasz-, Franciaországban és Belgiumban megvalósultak és fennmaradtak, addig német területen és hazánkban nem terjedtek el. Csak Lósy alapított kisszemináriumot Pozsonyban. Nálunk a 17. és 18. században részben pótolták őket a jezsuita gimnáziumok és a Mária-kongregációk. A Szentszék ismételten sürgette a magyar püspököket, különösen a 19. században, hogy a szemináriumban az alsóbb tanfolyamokat is honosítsák meg, mert féltette az állami iskoláktól a papnak készülő fiatalság lelkét. Ennek ellenére még ama néhány helyen is, ahol kisszeminárium létesült, ott sem a trienti előírás szerint, hanem *csak 14—16 éves kortól* nevelték a jelentkezőket.[3]

A trienti zsinat a papnöveldék felállításával kapcsolatban megadta ugyan a püspököknek a jogot, hogy a klérust megadóztassák, de ez sok nehézséggel járt. Ezért a legtöbb szeminárium nem is keletkezett ily módon, hanem pápák, püspökök, fejedelmek alapítványaiból. Nálunk a *püspökök áldoztak* legtöbbet a szemináriumok létesítésére. II. Ferdinánd a püspöki hagyaték felét le is kötötte papnevelő intézetek alapítására. (1625.) A püspökökön kívül még a kanonokok is nem egy helyen sokkal hozzájárultak a szemináriumi alap kialakulásához. Az egyházmegyei papság is adakozott a papnöveldék céljaira, de nem a Tridentinumtól emlí-

[1] Mihályfi i. m. 131—36, 138—39. V. ö. Benoit i. m. 510.— Pasture i. m. 189.

[2] Mihályfi i. m. 183, 132, 138. — Steinhuber, Geschichte des Collegium Germanicum Hungaricum in Rom. I. Freiburg i. Br. 1895. 142—43, 325, 457. — A 16. sz. végén Kassán felállítandó, Speciani prágai nuncius által sürgetett hatalmas szemináriumra nézve l. Tóth László, A kassai székesegyház rekatolizálása. Századok, 1932. 487.

[3] Mihályfi i. m. 169, 144, 213, 242—43, 388. — Faragó, A csanádi kisebb papnevelde története. Temesvár, 1925. 71—74. — Pasture i. m. 173. — Vác 1830-ról készült referátum, 1836-os referátum és 1842-es felelet; Csanád 1848-i felelet. L. a 282, 285, 286, 90. l. — Zágrábban a 18. században grammatikát tanuló ifjakat is felvettek, s ezeknek belépéskor 200 frtot kellett fizetniök. Zágráb 1794. 344. l.

tett kötelező egyházmegyei *taksa* formájában. Sem a papság, sem a növendékek részéről fizetendő szemináriumi taksával nálunk egyáltalán nem találkozunk. Legfeljebb a szabad művészetek, illetve a filozófia hallgatói — nem tartozván a klérushoz — fizettek egy-két helyen.[1] Azonban épen a miatt, mivel az egyházmegyei papság adózással nem járult hozzá a szemináriumok felállításához, a püspökök sem tartották szükségesnek a papság tanácsával való kormányzást. Ennélfogva *szemináriumi bizottságok* csak kevés helyen létesültek. A püspöki jelentésekben is igen ritkán olvasunk róluk. Igy tudjuk, hogy a *váradi* egyházmegyében a 18. sz. közepén megvolt (1754. 288. l.) a fegyelmi ügyek elintézésére szolgáló kéttagú bizottság. Az *erdélyi* püspökségben Batthyány Ignác gr. gondoskodott a trienti zsinatnak megfelelő szemináriumi bizottságról, s ez utódja alatt is fennállt. *Zágrábban* az általános viszonyok ellenkezője érvényesült; a 18. században a szeminárium a káptalan irányítása alatt állott. Az igazgatásra vonatkozó püspöki jog érvényesülését csak Verhovácz Miksa állította vissza az egyetemes papnöveldék megszünése után.[2]

A magyar szemináriumi mozgalom eredményes megindítója igazában *Pázmány Péter*. Az ő hatása alatt foglalkoznak *zsinataink* is ezzel az életbevágó kérdéssel, s adnak országos keretet az addigi elszórt törekvéseknek és megvalósításuknak. A szellemi alap a trienti rendelkezés, az anyagi pedig a főpapok áldozatkészsége, amelyet a zsinatok nem csupán általánosságban hangsúlyoznak, hanem pontosabban és határozottabban is körvonalaznak.[3] Pázmány Péter személyében egyúttal az egész magyar szemináriumi szellemnek utána közel másfél századon át érvényesülő két jellegzetes vonása egyesül: *a római és jezsuita*. A szemináriumot alapító magyar püspököknek 1800-ig több mint kétharmada, a 19. sz. közepéig számítva több mint fele a római német-magyar intézetben, jezsuiták vezetése alatt nevelkedett; szemináriumaink vezetése pedig a Rend feloszlatásáig teljesen a jezsuita rendszer szerint történt.[4]

Láttuk, hogy a Tridentinum a *szemináriumi tanulmányokra* nézve meglehetős szabadságot engedett a püspököknek, csak az elemi ismereteket, éneket, szabad művészeteket, a Szentírást, a

[1] Mihályfi i. m. 129—30. — Frankl i. m. II. 222. — A közölt jelentéseknek a szemináriumokról szóló része. Fizetésre: Zágráb 1794, Székesfehérvár 1842. L. a 344. és 231. l.

[2] Mihályfi i. m. 130. — Erdély 1788 és 1803, Zágráb 1794. L. a 106, 128. és 344. l. — Rudnay prímás figyelmét is felhívja a Kongregáció válasza a szemináriumi bizottságra. Huszár, A vis. lim. 92.

[3] Nagyszombat 1630: VI. és XV, 1633: VI, 1638: VIII, 1648: IX. stb. Péterffy i. m. II. 309—11, 328, 368—69, 379.

[4] V. ö. Karácsonyi i. m. 186—87, 319. és 322, valamint Steinhuber i. m. II. 423—25, 513—16, továbbá Mihályfi i. m. 213—37. és 242. — Karácsonyinál nem pontos a diakovári szeminárium megnyitása (322. l.): nem 1810 táján, hanem 1806-ban; a zengi nem 1857-ben, hanem 1806, illetve 1807-ben. L. az 1807-i diakovári, az 1814-es és 1822-es zengi jelentéseket. 79, 396, 398. l.

szentségkiszolgáltatást, a szertartásokat s az egyházi könyveket és homiliákat írja elő. A *17. században* papjaink képzése a hazai szemináriumokban meglehetősen gyenge és a szükséglethez mért volt. Még a rendezett viszonyok közt élő Sopronmegyében is voltak oly papok, akik az akkori középiskolát sem végezték el, s filozófia nélkül részesültek gyarló teológiai kiképzésben. Az esetek zöme ennél jobb eredményt mutat: filozófiát és erkölcstant tanultak.[1] Az utóbbinak keretében természetesen egyéb lelkipásztori ismereteket is elsajátítottak a kispapok. A *18. században* már magasabb és egyenletesebb volt a papképzés, bár a helytartótanácshoz intézett 1733-i királyi leirat szerint úgy látszik, hogy még ebben a korban is fölvettek a szemináriumokba oly növendékeket, akik a gimnáziumi tanulmányokat sem végezték el.[2] Egyházmegyei papnevelő főiskoláink tudományos szempontból ki nem elégítő viszonyaira eléggé rávilágít az a körülmény, hogy még a 18. sz. közepén is pl. a veszprémi szemináriumban csak egyetlen piarista oktatta a növendékeket, a nagyváradiban pedig egy pálos. A század negyvenes éveitől *javulnak a viszonyok:* az egyházjog, az ágazatos hittudomány és szentírástudomány is a tanulandó tárgyak sorába kerül. Ezek mellett a trienti zsinattól megkívánt énekben, rubrikákban és szertartásokban is gyakorolták magukat a kispapok.[3] A jezsuita akadémiákra és a nagyszombati egyetemre járó növendékpapok természetesen sokkal tökéletesebb oktatásban részesültek.

A magyar *papnevelés szelleme* a 17. sz. elejétől kezdve kb. a 18. sz. közepéig a jezsuitáktól vezetett szemináriumokban és egyetemeken kitűnő volt. A század dereka táján az atyáktól vezetett magyar szemináriumokban nagyobb mérvű és tartós *fegyelmetlenség* lépett fel. Ennek okai azonban nagyrészt nem ők voltak, hanem a jezsuiták ellen egyre jobban fellépő ellenszenv. Ezt nem egyszer magasabb egyházi körök is szították, s a növendékek panaszainak könnyen és egyoldalúan hitelt adtak. A szemináriumi előljárók így szinte tehetetlenségre voltak kárhoztatva. — A *tanítás terén* is bajok jelentkeztek. A Jézustársaságnak a 17. században elnyert tanítási egyeduralma — amelynek akkor a korviszonyok bőségesen megadták az értelmét, s amelynek segítségével európaszerte el nem múló érdemeket szerzett — idő multával már nem volt annyira indokolt és nagyon jelentős hangok szólaltak fel ellene. Teológiai oktatása részben elszakadt az élettől, kevés volt benne a gyakorlati elem, viszont sok a tisztán elméleti vitatkozás; más szavakkal kifejezve: a rendszer kissé öreg volt és megmerevedett. A Rend eltörlése után a német szemináriumokban a püspökök megreformálják a

[1] Vanyó i. m. 58—59. — Az újonnan alapított *egri* szemináriumban a 18. sz. elején a tanfolyam csak egy évig tartott, utána a növendékeket — a paphiányra való tekintettel — felszentelték s parókiákra helyezték. Bozsik, Az egri papnevelés története a XVIII. sz. Eger, 1910. 83—84.

[2] A sopronmegyei papságról (18. sz.): Csóka i. m. 38. — Mihályfi i. m. 247.

[3] Hornig i. m. 238. — Várad 1754. 288. l. — Karácsonyi i. m. 319.

papképzést a lelkipásztorkodás szempontjainak megfelelően.[1] *Veit*nek a német viszonyokról tett fenti megállapításai bizonyos mértékben a mi kispapképzésünkre is állanak. Nálunk azonban a jezsuitáknak a közoktatásban való szükségessége sokkal nagyobb volt, mint Németországban, az ellenük felhozott kifogások viszont sokkal ritkábbak és jelentéktelenebbek. A Rend eltörlése után az addig jezsuita alapon nyugvó papképzést királyi rendeletek szabályozták, az ügynek nem különösebb hasznára. Ezt a papi kiképzést bírálja meglehetősen egyoldalúan egy 1791-ben névtelenül megjelent irat. De írójának, aki papiember volt, lényegében igaza van, amikor időszerű és gyakorlatiasabb kiképzést sürget.[2]

Mária Terézia alatt a magyar papnevelés új korának kezdő jelenségeivel találkozunk, az *állami beavatkozással.* A szekularizációnak szelleme anyagi és lelki téren egyaránt *II. József* alatt éri el tetőpontját. Az egyetemes szemináriumokban a fiatal papi lelkekért folyt a harc: az Isten szolgáit az állam szolgáivá akarják szekularizálni. S amint szemináriumainkat a római és jezsuita szellem emelte fel, akként e két tényezőnek kiküszöbölése, illetve elhanyatlása a magyar papnevelés történetének *mélypontját* jelenti. Tanárok és növendékek egyaránt meg vannak fertőzve, a hit és erkölcs egyképen megtámadva. A romlásnak nem vet véget II. József halála, hanem ami alatta nagy mértékben és egyesítve folyt, az most megtalálja *folytatását* az egyházmegyei szemináriumok szűkebb keretei között. A *győri* papnevelőben pl. a 18. sz. utolsó évtizedében a tanárok jozefinisták, és magának Fengler József püspöknek nézetei sem mindenben ortodoxok. A kispapok fegyelme pedig a püspök intései ellenére fokozatosan romlik. *1803-ban* újra *királyi rendelet* szabályozza a teológia tanítását. A helytartótanács pedig — amelyhez a főpásztorok minden egyházmegyei intézetről részletes tájékoztatást terjesztettek föl a prímás útján — mindenben intézkedik, s a papnevelésbe való eme atyáskodó beavatkozása egészen 1847-ig tart.[3] *Róma* látta a veszedelmet, de nem tehetett mást, mint hogy kifejezte a dolgok fájdalmas tudomásulvételét és buzdította a püspököket, hogy növendékeiket a tanítás és erkölcsök tisztaságában neveljék. II. József uralmától kezdve lép föl mindgyakrabban s a 19. sz. első felében minduntalan ismétlődik a római referátumokban és feleletekben a szemináriumi *tanítás* és a tudományos források *tisztaságának hangsúlyozása.* Róma éberségre inti a püspököket a tanárok erkölcseire, jellemére s a tankönyvekre vonatkozólag, felhívja figyelmüket az idegenben

[1] Mihályfi i. m. 247. Kollányi, Régi históriák a Pazmaneumból. (Magyar Sion, 1892. 351—53.) — Bozsik, Az egri papnevelés tört. 88.—90, 117—19, 125, 127—28. V. ö. Finánczy, A magyarorsz. közokt. tört. I. 186—87. — Piszker, Barokk világ Győregyházmegyében, 6. — Veit i. m. IV/1. 46—50.

[2] Projectum de theologia etc. 6, 9—11.

[3] V. ö. Mihályfi i. m. 266—75, 368—71. — Perémy i. m. 136—47. — Kardos Benő t. rendtársam szakvizsgálati dolgozata: A győri egyházmegye a 18. sz. végén. (Kézirat.)

tanuló kispapok felfogásának és jellemének szorgos megvizsgálására, s az egyházmegye összes iskoláira nézve hangoztatja a józan és szeplőtelen oktatást.[1]

A szemináriumi nevelés végső célja a papi életre és működésre történő előkészítés, utóbbinak pedig kapuja a *fölszentelés.* Ezzel a trienti zsinat behatóan foglalkozott, s megkívánta az erkölcsi bizonyítványt, a fölszentelés előtti vizsgálatot, a szentelési időnek és időközöknek megtartását és megfelelő szentelési címet.[2] Az említett határozatoknak hazai megtartására nézve érdemes megemlíteni, hogy a török alatt a legnehezebb viszonyok közt élő *boszniai* egyházmegyének püspöke, Balicsevics Ferenc 1600-ban jelenti a Szentszéknek, hogy az arra szolgáló időben, ha talált alkalmas személyeket, megfelelő vizsga után körútja alkalmából fölszentelte őket. Domitrovich Péter *zágrábi* püspöknek viszont a Szentszék a paphiányra való tekintettel néhány évre megengedte, hogy időn kívül is szentelhessen a klerikusoknak parókiákon történő alkalmazása végett. Utódja, Ergely Ferenc ennek a kegynek további 15 évre szóló engedélyezését kérte Rómától. A Kongregáció a pápa elé terjesztette az ügyet, az eredményről nincs tudomásunk.[3] Hogy a zsinat rendelkezéseit a *többi magyarországi egyházmegyében* is szemelőtt tartották a 17. században, arról a Lósy idejéből fennmaradt, a fölszentelendők megvizsgálásáról szóló utasítás tanuskodik.[4] A *18. századi* jelentések szintén a vizsgának és a szentelési időknek megtartását mutatják. Az egyik váci jelentés meg is mondja a *vizsga* tárgyait a 18. sz. végén. Ezek: a Szentírás, a Catechismus Romanus, Amatus Pouget „Institutiones Catholicae" c. műve és erkölcstan. Érdekes megemlíteni, hogy a zeng-modrusi egyházmegyében még a 18. sz. végén is divatban volt a *patrimoniumra* való felszentelés (olasz hatás), de ez ott valóban nagyobbrészt csak titulus sine vitulo volt. A püspökök a paphiányra való tekintettel azonban kénytelenek voltak megengedni. A korszellemre találó Szily János szombathelyi püspök jelentésének ez a kitétele: ordinált, valahányszor a szükség kívánta és Őfelsége megengedte.[5] Már a 18. sz.-ban is megtaláljuk a szentelés előtti *lelkigyakorlatokat,* amelyek a 19. sz.-ban sokkal szélesebb körben terjednek el. Tartamuk három-, nyolc- vagy tíznapos volt. Róma az olaszországi fegyelemnek megfelelő tíznapos szentgyakorlat mellett tört lándzsát, bár ez Itálián kívül

[1] Erdély: 1789-es felelet, Pécs: 1789-es felelet, Szombathely: 1818-as referátum, Kalocsa: 1827-ről ref. és 1828-as felelet, Szatmár: 1820-as ref., 1821-es felelet; Várad: 1838-as és Székesfehérvár: 1844-es felelet stb. L. a 126, 185, 244, 159—60, 193—94, 304, 231. l.

[2] Sess. XXIII. 5, 7, 8, 11. de ref. és XXI. 2. de ref.

[3] Hodinka i. m. 111. — Zágráb 1634. 334. l.

[4] Péterffy i. m. II. 436.

[5] Győr 1730, Szombathely 1781, Szepes 1780 és az 1782-es felelet, Pécs 1784; Vác 1792, Zeng 1795 s a róla készített referátum, Szombathely 1785. L. a 141, 233, 210—11, 215—16, 181; 277, 392, 393, 236. l.

nem volt kötelező.[1] A felszentelés egész Magyarországon az *egyházmegye címére* történt a 19. században, a titulus patrimonii nem volt gyakorlatban. Jesich János püspök a zeng-modrusi egyházmegyében is hozzáfogott a patrimonium körüli bajok megszüntetéséhez.[2]

Még röviden a magyar papképzésre fontos *külföldi szemináriumokról* kell megemlékeznünk. A 16. sz. végén és a 17. sz. első harmadában a külföldi papképzés volt — Oláh nagyszombati szemináriumán kívül — egyetlen mentsvára a magyar növendékeknek. A római német-magyar intézet, a gráci egyetem, a zágrábi egyházmegyének bécsi és bolognai szemináriuma a legfontosabbak. A Pázmáneum megalapításával nagyobb szabású, új és állandó tere nyílik meg a magyar kispapnevelésnek. Pázmány még a pápai kollégiumokat is meg akarja nyitni a fiatal magyar klérusnak, de e téren az eredmény csak kisebb jelentőségű volt. Az említett római, bécsi, bolognai kollégiumok százados kultúrmunkáján kívül meg kell még említenünk a loretói illír szemináriumot, amelyben a boszniai és zengi egyházmegyéknek helyet juttatott a Szentszék; továbbá a gráci Ferdinandeumot, a bécsi Borbála-, a görzi és fiumei szemináriumokat, a római Propagandakollégiumot, amelyekben a papnövelde nélküli zeng-modrusi egyházmegye kispapjai nyertek hosszabb-rövidebb ideig kiképzést. A magyar katolicizmusra legnagyobb hatással kétségtelenül a római német-magyar intézet működése volt.[3]

Luther hitszakadásakor a **szerzetesség** intézménye hanyatló állapotban volt, a vallási forradalom s megindítójának példája és izgatása pedig még több szerzetesi lélekben borította föl az egyensúlyt. A *trienti zsinat* ennélfogva részletesen foglalkozott ennek az életbevágóan fontos intézménynek felemelésével. Megkívánta, hogy minden szerzetes-testület regulája szerint rendezze be életét, felhívta az előljárókat a fegyelmi megújhódás szorgos keresztülvitelére, külön foglalkozott a szerzetesi szegénységgel, stabilitással, klauzúrával; szabályozta a szerzetesi élet legkülönbözőbb eseteiben követendő eljárást a felvételtől kezdve a szerzet elhagyásáig, határozott a püspök és a szerzetesek közötti viszony döntő fontosságú kérdésében, s végül a szerzetesi fegyelem hanyatlásának egyik legfőbb oka, a kommenda-rendszer ellen lépett fel.[4] A

[1] Zágráb 1707, Zeng 1741, Szepes 1780, Szombathely 1781, Erdély 1819, Székesfehérvár 1842, Nyitra 1823 és 1832, Várad 1836, Csanád 1841; Szombathely 1818-as referátum, Nyitra 1824-es és Várad 1838-as felelet. L. a 338, 380, 210, 234, 133, 230, 170, 176, 301, 87; 245, 172, 304. l. — V. ö. Mihályfi i. m. II. k. 128.

[2] Csanád 1841, Székesfehérvár 1842, Zeng 1802. L. a 87, 230, 394. l.

[3] Mihályfi i. m. I. 117, 208—209, 240. — Karácsonyi i. m. 187. — Steinhuber i. m. I. 324. és II. 118—19. — Zágráb 1634 és 1707, Bosznia 1783 és 1784-es felelet; Zeng 1741, 1748 és 1757. L. a 330, 338, 77—79, 379, 386, 388. l.

[4] Sess. XXV. De regularibus et monialibus, c. 1—22.

trienti rendelkezéseknek visszhangját a *hazai zsinatok* határozataiban is megtaláljuk, különösen a püspök és a szerzetesek közötti jogviszonyra és az apácákra vonatkozólag.[1] Mi e helyütt forrásaink természetének megfelelően a szerzetesi fegyelemmel, valamint a szerzetesek lelkipásztorkodásával s a püspökhöz való viszonyukkal fogunk röviden foglalkozni.

Míg a nyugati államokban s a szomszédos osztrák és német területen is a szerzetességnek néhol igazán igen erős hanyatlását a Tridentinum érvényesülése folytán a 16. sz. végén és a 17. elején virágzás váltja fel, nálunk sajnos nem szólhatunk erről. *Magyar földön* a szerzetességre vonatkozólag a trienti zsinat nem tudott érvényesülni, mert nem volt, hogy hol érvényesüljön. A 16. sz. második fele s a 17.-nek első fele a *kolostorok példátlan pusztulásának ideje.* Csak két rend kivétel az értékek és intézmények eme egyetemes megsemmisülésének korában, a jezsuita és a ferences. A *Jézustársaság,* amely mesteri szervezeténél fogva amúgysem állítható a többi rend fegyelmi életével párhuzamba, fiatalkorát éli s mintaszerű szellemével egyaránt alkalmasnak mutatja magát a szenvedésekben való kitartásra és a lelkek birodalmában való utólérhetetlen hódításra. *Szent Ferenc rendje* ugyanazt a szerepet tölti be Erdély és a török hódoltság életében, mint a jezsuiták a királyi Magyarországon. A rendelkezésükre álló eszközök és a fegyelmi lendület ugyan nem oly hatalmasak, s életük lelki és anyagi téren egyaránt több zökkenővel jár, de viszonyaik is nehezebbek.[2] A *pálosrend* a 17. sz. első felében fegyelmileg annyira elhanyatlik, hogy a megsemmisüléshez áll közel. A *bencés* élet még Pannonhalmán is szünetel, *Zirc* címét világi papok bírják, az országban egy ciszterci sem található. S ami a legszomorúbb, az *1638-i nagyszombati zsinat,* (IX. 6.) a helyett, hogy a trienti zsinat szellemének (Sess. XXV. 21.) megfelelően a kolostoroknak újra szerzetesi kézbe juttatását szorgalmazná, az elévülés jogára hivatkozva a világi klérusnak kívánja őket továbbra is fenntartani.[3]

A *17. sz. közepe fordulópontot* jelent a magyar szerzetesség történetében. Megtörténik a pálosok reformja, megkezdődik a bencés szerzetesi élet és Zirc is újra ciszterci kézre kerül. Megjelenik továbbá hazánk földjén a későbbi századokban nagy feladatokat betöltő piarista rend és több kisebb jelentőségű szerzet. A jezsuiták házai egyre szaporodnak, a ferencesekéi hasonlóképen. A pannonhalmi bencések szigorúan élnek, az osztrák kongregáció

[1] Nagyszombati zsinatok : 1611 : I. 14, 1629 : III. 17, 1630 : 9, 1638 : VI. 4, 5, 7; zágrábi zsinatok : 1634 : 11, 1669 : VIII. és 1673 : III. Péterffy i. m. II. 207, 257, 310, 365—66, 395. Az 1634-es zágrábi zsinat Szorényinél i. m. 258—59.

[2] V. ö. Boros, Az erdélyi ferencrendiek. Kolozsvár, 1927. 55—57. — Karácsonyi, Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. II. Bpest, 1924. 229—38.

[3] Balanyi, A szerzetesség története. Bpest, 1923. 180—81. — Pannonhalmi Rendtört. IV. (Molnár Szulpictól) Bpest, 1906. 65, 85—88. — Horváth, Zirc története. Veszprém, 1930. 78. skv. — Péterffy i. m. II. 371.

szabályai szerint. A ferencesek I. Lipót birodalmának összes rendtartományaiban — a horvátországiak kivételével — elfogadják a szigorúbb szabályokat és szokásokat.[1] A 17. sz. közepén kezdődött *fellendülés* több mint egy századig tartott, s tetőpontját a *18. században* érte el. Az élet még az előző kor szigorú szabályai szerint van berendezve, vagy ha újabbak is a fegyelmi intézkedések, nem lanyhulásról, hanem legfeljebb emelkedésről, illetve emelkedni akarásról tanuskodnak. A napirend szigorúan beosztott; a karima és a fogadalmak megtartása, a szegénység és a klauzúra intézményszerű biztosítása bizonyos elszórt ellentétes jelenségek ellenére is a Világegyház viszonyaival egybehangzó szerzetesi életkeretet mutatnak.[2]

A 18. sz. második felében, az *1770-es években új korszak* aggasztó megnyilvánulásai jelentkeznek a szerzetesi élet terén. A hitetlen *felvilágosodásnak* és a féltékeny *államnak beavatkozása* Nyugatról hozzánk is elért, s mindenekelőtt elszigetelte a szerzetestestületeket Rómától, hogy azután végezzen velük.[3] A jezsuiták feloszlatása után az állam fog hozzá a szerzetesség bomlasztásához, s mikorra elvégezte munkáját, akkor maguk a még megmaradt, majd utóbb a visszaállított szerzetesek *önként folytatják* ezt az utat a fegyelmet nehezen tűrő s a könnyítéseket gyorsan fölkaroló és továbbfejlesztő emberi gyengeség folyományaként. A magyar egyháziak közül *piarista* rend a kezdő a felvilágosodás terjesztésében. Ez az irány még nem egyházellenes, de utóbb II. Józsefnek a szerzetesi élet terén végrehajtott újításaival párosulva szükségképen a rendi fegyelem nagymérvű süllyedéséhez vezetett. Szinte ingott az egész intézmény alapja nem külső, hanem belső viharok pusztítása folytán. Csakhamar hasonló folyamat megy végbe a fel nem oszlatott rendek közül a legjelentősebben, a *ferencrendben.* A magyarországi ferencesek közt ugyan a bomlás jelei már a század közepén jelentkeznek, a század végére pedig a Rómától való elszigeteltség folytán még jobban megérnek. A szentferenci szegénység elhanyagolásával pedig a rendnek életalapja forog kockán.[4] A *19. sz.* elején megtörténik az eltörölt rendeknek feltámasztása s egyúttal *új munkakörbe,* a középiskolai oktatásba való bevonása. A bencés, ciszterci és premontrei rend a jezsuiták és pálosok örökébe lép, s tanári működésük mindenképen dícséretükre válik. Mi azonban e helyütt csupán a szerzetesi fegyelem alakulása szempontjából nézzük a dolgot. A kezdet

[1] Balanyi, i. h. — Phalmi Rendtört. IV. 85. skv. — Horváth i. m. 85. skv. — Karácsonyi M. o. egyháztört.[3] 177. skv. — Karácsonyi Szt. Ferenc rendjének tört. II. 298.

[2] Phalmi Rendtört. V. 617, XI. 651. — Horváth i. m. 157. skv. — Boros i. m. 116. és 143.

[3] V. ö. Karácsonyi, M. o. egyháztört.[3] 301—302.

[4] Eckhardt, a francia forradalom eszméi Magyarországon. Bpest, é. n. 165—67. — Hóman-Szekfű, Magyar Történet VI. 333. — Palmann, A magyar piaristák II. József uralkodása alatt. Kolozsvár, 1914. 31—33. és 40. — Boros i. m. 153—54. és 156. — Szabó, Ferencrendiek stb. 389—92. és 424.

bíztató: a tanári működés a szerzetesi életformának az elmult századokkal összefüggő, megfelelő keretei között indul meg. Napirend, közös imádságok, klauzúra, fogadalomszerű szegénység s a világtól való elvonultság szerepelnek a szabályokban. De ez nem sokáig maradt így. A régi premontreiek a tanári működés elvállalásakor egyenesen ki is fejezték abbeli aggodalmukat, hogy a tanári hivatás káros hatással lesz a szerzetesi fegyelem alakulására. Sejtésük valóra vált az összes tanítórendekre vonatkozólag. A rendfőnökök ugyan, különösen a század elején, szilárd igyekezettel rajta vannak az egyensúly fenntartásán, az élet mégis ennek ellenére feltartózhatatlanul a *szerzetesi szellem elvilágiasításának irányában* halad. A reguláris élet alapvető alkotóelemei egymásután tűnnek el a székházak gyakorlatából, s néhány évtized alatt a kezdet kereteiből legfeljebb csak halvány csökevények maradnak meg. A trienti szellem szempontjából[1] szemlélve a viszonyoknak ilyen változását különösen azt kell kiemelnünk, hogy e fegyelmi hanyatlásnak következményeként magyar földön a *tanítórendek elvesztik igazi egyéniségüket*, jellegzetes egyedi vonásaikat, tehát igazában sajátos rendi szellemüket. Ennek eredményeként kialakul nálunk a más és más szinezetű életeszményt megtestesítő szerzetestanár helyébe az *uniformizált paptanár* típusa.[2] Ha mindehhez hozzávesszük még, hogy a nagyszámú *ferencrendben* a 19. században csaknem három emberöltőn át a rendi szellem szinte kihalt, s a könnyebb élet példája a többi kisebb rendnél is szorgos követésre talál, akkor általánosságban is megállapíthatjuk, hogy a 19. sz. hazánkban a *szerzetesintézmény nagymérvű hanyatlásának kora*. Ekkor leszünk a szerzetesi élet terén is a Világegyház egyetemes fejlődéséből kieső, tőle különböző „magyar glóbus."[3]

Ennek az átalakulásnak a püspöki jelentésekben még csak halvány sejtetését sem találjuk meg. Igaz, hogy a *szerzetesi fegyelem* ügye általában nem tartozott a *püspöki joghatóság* kereteibe. A trienti zsinat és későbbi pápai rendelkezések értelmében a nullius-terület kivételével a lelkipásztorkodással foglalkozó szerzetesek lelkipásztori kötelességeik teljesítésére vonatkozólag s a szentségeket kiszolgáltatók ugyanerre nézve a püspöki joghatóság alá tartoztak, hasonlóképen a rendházon kívül élők s azon kívül botrányt okozók is bizonyos körülmények közt, továbbá a hatnál kevesebb tagból álló házak belső élete.[4] A *szerzetesek*

[1] A trienti zsinat (Sess. XXV. 1. de regul.) minden rendre nézve a maga sajátos szabályai és berendezkedése szerinti életet sürgette.

[2] Phalmi Rendtört. VI. 894—95. és 955—62. — Horváth i. m. 202—207. — A Jászóvári Premontrei Kanonokrend jub. névtára. Bpest, 1902. 45—48.

[3] Félreértések elkerülése végett ki kell jelentenünk, hogy a tanítást nem tartjuk összeegyezthetetlennek a szerzetesi élettel, sőt a magyarországi tanítórendek *létalapjának* tekintjük. A „magyar glóbus" kifejezést a Világegyházzal, tehát nem egy-két szomszédállam egyházi viszonyaival való összevetés érzékeltetésére használjuk.

[4] Sess. XXV. 11, 14. De reg. és Sess. VI. 3. de ref. — V. ö. Huszár, A vis. lim. 62—64.

lelkipásztorkodása hazánkban a *17. században alapvető* jelentőségű. Erre a működésre jellemző, hogy nem a rendes parókiai keretek közt történik, hanem egyes rendházakból kiindulóan és vándorlelkészkedéssel. Egy-egy szerzetesháznak munkálkodására legyen elég példaként megemlítenünk, hogy a *nagyszombati jezsuiták* 1615-től 1690-ig 50 főnemes, illetve nemes családot, 25 községet és kb. 40.000 hívet vezettek vissza az Egyházba. Ez azonban csupán a konverziós eredmény, amelyhez még hozzá kell számítanunk a katolikusok közt kifejtett s kevésbbé fogható rendszeres lelkészi munka gyümölcseit. S ha meggondoljuk, hogy ezt a feladatot a Jézustársaság a 17. sz. folyamán 15 nagy kollégiumban, 12 rezidenciában és százat meghaladó hosszabb-rövidebb tartamú missziós állomáson teljesítette a királyi Magyarországon, a hódoltságban és Erdélyben egyaránt, akkor némi fogalmat nyerünk erről a páratlan lélekhódító munkáról.[1] Ugyanakkor a boszniai püspökség területén kizárólag a *ferencesek* a nép lelkipásztorai, mert világi papoknak belépését a törökök megtiltják. Erdélyben is fönntartották magukat, a hódoltságban pedig a kevés jezsuita és világi pap mellett ők a katolikusok igazi lelkipásztorai, hiszen egyedül csak gyöngyösi kolostorukból egyidőben 300 falura terjedt ki lelki gondoskodásuk.[2] Ezek alapján túlzás nélkül megállapíthatjuk, hogy a 17. sz. hazánkban a szerzetesi lelkipásztorkodás fénykora. S erre a lelkészi munkára még az is jellemző, hogy nagyrészben nem a névszerint illetékes, de valóságban a hívekkel nem törődő, megfelelő magyar püspökök irányítása mellett történik, hanem a pápától kinevezett belgrádi püspök és boszniai apostoli vikárius rendelkezése szerint. E körülmény egyúttal a püspök és szerzetesek közti esetleges ellentéteknek is elejét vette, annál is inkább, mert a boszniai egyházfők mindig, a belgrádiak pedig kettő kivételével ferencrendiek voltak.[3]

A szerzeteseknek eme nagyarányú lelkészi működése *átnyúlik a 18. századba* is, a jezsuiták pl. e század második és harmadik évtizedében nagyérdemű pasztorális tevékenységet fejtettek ki a töröktől visszafoglalt temesi bánságban. A ferencesek lelkészi munkája még tovább tartott a Délvidéken. Lassankint azonban kiépül a rendes egyházmegyei szervezet, Mária Terézia királynő pedig mindenképen azon volt, hogy a ferencesek helyét világi papok, illetve utóbb — a nyugdíjteher csökkentése miatt — exjezsuiták foglalják el. A szerzeteseknek a plébániák vezetéséből való *nagyobb mérvű eltávolítását* a *század közepétől* számít-

[1] Velics, Vázlatok a magyar jezsuiták multjából. II. Bpest, 1913. 154. és 159. A 17. sz.-i pasztorális működésre nézve l. még i. m. I. 123, 126—27. és II. 70, 72, 122—23, 127—29, 132—33, 135—36, 138.

[2] Bosznia 1650 és 1658. L. a 74—75 l. — Szabó, Ferencrendiek stb. 149—65. — Kőnig, Hatszázéves ferences élet Szécsényben. Vác, 1931. 172.

[3] Szabó i. m. 147.

hatjuk.[1] Ebben a korban egyúttal *ellentét támad* a lelkészi munkába beálló világi papság és a szerzetesek között, másrészt a hosszú ideig címzetességgel beérni kénytelen s most tényleges jogaiba és munkakörébe lépő *püspöki hatalom és a szerzetesség között.* Ezek a 19. századba is átnyúló viszályok, illetve határsértések a lelkipásztorkodás és az exemtio, továbbá a püspöknek a szerzetesek fölötti delegált joghatósága körül keletkeztek. A püspökök nem mindenütt és nem mindig tartották szem előtt a trienti zsinat világos megkülönböztetését az exemtio és a nullius-állapot között, és nem kutatva a kiváltságok természetét és multját, sokszor erőszakosan törtek ellenük. Viszont a szerzetesek egyszer megkapva a gyóntatási és prédikálási felhatalmazást, a püspököt semmiben sem akarták elismerni; mások ismét birtokaikat lelkipásztori szempontból is exemteknek tekintették, s a lelkek gondozására nézve se voltak hajlandók magukat alávetni a püspöknek.[2]

A *püspöknek mint* az apostoli *Szentszék delegátusának joghatósága* volt a trienti zsinat értelmében a kolostoron kívül élő szerzetes esetleges megfenyítésére, joghatósága alá tartoztak a nemnullius rendek lelkipásztorkodása és XV. Gergely rendelkezése folytán a szentségeket kiszolgáltató szerzetesek is utóbbi szempontból.[3] A házikáplánként a szerzetesházon kívül élő rendtagokról a püspöki jelentések minduntalan megemlékeznek, Róma pedig állandóan sürgeti ennek megszüntetését, de hiába. Míg ebben a püspökök engedékenyek voltak, addig viszont a delegált joghatóság alkalmazásában — amint különösen egyes 19. századi jelentésekből kitűnik — *túlmentek* a Tridentinumtól megszabott *határon,* s nemegyszer az egyházmegye összes kolostorait vizitálták, mint írják: átruházott joghatóságuk alapján. Róma ez ellen állandóan felszólalt, s a visszaélésnek gyökerére is rámutatott kiemelve, hogy a német államokban és Magyarországon a püspökök II. József törvényeihez hasonlóan maguknak kívánják a szerzetesek fölötti rendelkezés jogát és exemtiójukat nem ismerik el.[4]

A **szerzetesnőket** a Tridentinum szinte teljességgel a püspökök joghatósága, illetve felügyelete alá rendeli. A püspök vizitálja őket, még az exemteket is mint a Szentszék megbizottja; ő a klau-

[1] Velics i. m. III. 63—66. — Szabó i. m. 410—25. Utóbbinak aláfestésével azonban nem mindenben azonosítjuk magunkat.

[2] Phalmi Rendtört. V. 8. — Hornig i. m. 232—37, 258, 295, 361—69. Szentillónay esztergomi ált. helynök levelét l. e mű 306—307. l. — A győri püspökök és a pannonhalmi főapátság közti viszályokra nézve l. a győri jelentéseket a 140. és 149. l. — Zeng 1741, Veszprém 1769, Szombathely 1817. L. a 380, 381, 321—23, 243. l.

[3] Sess. VI. 3. de ref. és XXV. 11. De reg. — Huszár i. m. 62—63.

[4] Szombathely 1781 és a róla szóló referátum, Szombathely 1785, Nyitra 1824-es felelet stb. L. a 234—35, 237, 172. l. — Székesfehérvár 1800, Szombathely 1817, Erdély 1819, Várad 1836, Nyitra 1832, Kalocsa 1827-ről készült ref. és 1828-as felelet, Vác 1830-ról szóló referátum. L. a 226, 243, 133, 295, 176, 159—60, 282. l.

zúrának őre, ő gondoskodik a joghatósága alá tartozóknál a legalább havonkinti gyónásról, évente kétszer-háromszor pedig rendkivüli gyóntatót ad. Az anyagi javak kezelésének egy későbbi rendelkezés szerint szintén a püspök legfőbb ellenőrzője.[1] A *magyar zsinatok* csak röviden emlékeznek meg a szerzetesnőkről hangsúlyozva a trienti rendelkezéseknek a klauzúrára, a szentségekhez járulásra és a gyóntatókra vonatkozó megtartását.[2] Míg Nyugaton a hasonlíthatatlanul nagyobb számú apácakolostorok a 16. sz. végén és a 17. sz. elején fegyelmileg mélyre süllyedtek, s reformálásuk csak lassan s nehezen haladt elő a század első felében[3], addig nálunk a legtöbb női kolostor megszünt, a megmaradt *klarisszák* pedig szigorú életet éltek. Rajtuk kívül a 18. sz. közepéig csak az *orsolyák* néhány kolostora jön számba. A 18. sz. közepe után ugyan meghonosodik néhány új női szerzet, a női zárdák igazi virágkora azonban csak a *19. sz. második felében* következik el. Addig is a meglevő zárdákban a klauzúrára, püspöki vizitációra, rendkívüli gyóntatóra és az anyagi javak kezelésére nézve az előbb említett határozatok figyelembevételét láthatjuk a püspöki jelentésekből. A Szentszék különösen a 19. sz. első felében állandóan buzdítja püspökeinket, hogy egyházmegyéjükben női kolostort alapítsanak.[4]

Az eddigiekben — ugyan csak az első kísérlettel együttjáró sok gyarlósággal és hézagosan — figyelemmel kísértük a Tridentinumnak hazai érvényesülését a főpapságra és a papságra vonatkozólag. Most még a vezetők után a vezetettekkel, a **hivőkkel** fogunk röviden foglalkozni a trienti rendelkezések szempontjából. Már az előzőkben is érintettünk néhány, a nép lelkiéletének emelésére hivatott trienti határozatot s végrehajtásukat: a prédikációt, keresztény tanítást, az egyházi jellegű szociális tevékenységet stb. A Tridentinum azonban nem elégedett meg a tüneti kezeléssel, hanem a társadalmat alkotó alapsejtig nyúlt le, amikor az igazi keresztény család érdekében a házasságjog terén alapvető újításokat hozott be. Miután dogmatikailag körülbástyázta a társadalomnak eme legfontosabb intézményét, a reformhatározatokban megkötésének új módját állapította meg, mégpedig érvénytelenség terhe alatt s megtiltotta a clandestin házasságokat. (Sess. XXIV. de ref. matr. c. 1.)[5] E fontos határozat szerint a **házasságot** a saját plébános, illetve tőle vagy a megyéspüspöktől megbizott

[1] Sess. XXV: 9, 5, 10. De reg. A későbbi rendelkezésekre nézve l. Huszár i. m. 66–68.

[2] 1611: I. 14, 1629: III. 17, 1638: VI. 7. Péterffy i. m. II. 207, 257, 366.

[3] V. ö. Paquay, Les rapports etc. 15, 96, 112, 147. — Pasture, La restaur. relig. 315—28. — Schmidlin, Die kirchl. Zustände I. 20. stb.

[4] Karácsonyi. M. o. egyháztört.[3] 183, 314—17. — Fraknói, Pázmány Péter és kora III. 262. — Győr 1730, 1757, 1766; Vác 1785, Erdély 1788 és 1803, Várad 1836, Zeng 1822; Szombathely 1818-as referátum, Bosznia 1823-as, Csanád 1848-as felelet. L. a 139, 145, 149; 271, 105, 128, 301, 399; 244, 84, 90, l.

[5] V. ö. Pastor, Geschichte der Päpste VII. 286. — A zsinatnak a házasságra vonatkozó többi rendelkezésével itt nem foglalkozunk.

más pap előtt kell megkötni, s utóbbi cselekményt háromszori kihirdetésnek kell megelőznie. Ezt a fejezetet („Tametsi") a Tridentinum rendelése szerint minden plébánián külön kellett kihirdetni, és csupán e kihirdetés után 30 nappal kezdett kötelezni. *Nálunk ez a kihirdetés* az eddigi kutatások szerint nem történt meg. Hiszen még a Tridentinumnak általános kihirdetése is egy-két egyházmegye kivételével nem jött létre. A magyar királyoknak, Ferdinándnak és Miksának hangulata amúgy sem volt kedvező a kihirdetésre. A zavaros közállapotok és a papi fegyelem hanyatlása is a kihirdetés ellen szólnak. Az 1615-i zengi jelentés szerint ott a házasságot nemegyszer csupán tanuk jelenlétében, pap nélkül kötötték meg, mégpedig otthon, s minden előzetes kihirdetés nélkül. A házassági anyakönyvek vezetése nem volt szokásban. (357. l.) *Zsinataink* a házassággal nagyon ritkán és keveset foglalkoznak (1611-es nagyszombati, 1706-os diakovári, 1714-es pécsi, Péterffy i. m. II. 211—12, 410—11. és 419.), s még e néhány helyen sem teszik magukévá az egész trienti reformot, sőt a legfontosabbat, a másként történő kötés érvénytelenségét nem is említik. A trienti forma gyakorlata ellen bizonyít ama tény is, hogy a 17. sz. közepén az ausztriai protestánsok gyakran jöttek Magyarországra házasságot kötni, mivel itt nem voltak kénytelenek a trienti formát megtartani. Az esztergomi prímási levéltárban őrzött 17. századbeli házassági perek is még mind a trienti zsinat előtti jog álláspontját tükröztetik vissza. Mindezek alapján abban állapodhatunk meg, hogy a trienti zsinat házassági határozata *hazánkban csak 17. sz. végén vagy a 18. sz. elején jutott kötelező erőre.*[1] Utóbbiról a tőlünk közreadott anyagból biztos tanuságot nyujt az 1726-os *váci* jelentés. E szerint a házasságra nézve a trienti zsinat megtartatik, csak a hirdetések körül csinálnak zavart nagyobb világi urak, mintha e pontban nem lenne elfogadva; de a gyakorlatban azért inkább a püspökhöz fordulnak felmentésért, semhogy követeléseikhez ragaszkodnának. Hasonló értelmű az 1733-as váci jelentés is. Az 1761-iben azonban már azt olvassuk, hogy a Tridentinumot a házasságra vonatkozólag a katolikus nép és a mágnások egyaránt megtartják.[2] A házasságra vonatkozó trienti rendelkezések, elsősorban a trienti forma, a meghonosodás után egészen a polgári házasság törvénybe iktatásáig *zavartalanul érvényesülnek* a magyar katolikusok házasságkötésében, nemcsak egyházi, hanem állami szempontból nézve is. Még II. József laicizáló törekvései is tiszteletben tartották a trienti formát. Házassági rendeletén kétségtelenül meglátszik a Tridentinum hatása, ámbár határozatait egészen más szellem élteti.[3]

[1] Br. Roszner, Régi magyar házassági jog. Bpest, 1887. 121—23. és 127—31. — A trienti formának a 17. sz. végén Magyarországon való kötelező volta mellett bizonyít Kollonics prímás alább idézendő határozata 1696-ból. L. Hanuy, A vegyesházasságok jogtörténete. Pécs. 1904. 59—60.

[2] L. a 254, 259, 265—66. l.

[3] V. ö. Kováts, A házasságkötés Magyarországon. Bpest, 1883. 33—34, 52—55.

A trienti formának nemcsak a katolikusok, hanem az akatolikusok egymásközti és katolikusokkal kötött vegyesházassága szempontjából is nagy jelentősége volt. A *protestánsok egymással kötött házasságainak* a trienti rendelkezésekhez való viszonya a zsinat „Tametsi" határozatának kihirdetésével és a protestáns egyházközségek szervezésével függ össze. A Tridentinum törvényei u. i. ott, ahol a kihirdetés megtörtént, viszont a külön protestáns szervezkedés még nem következett be, a katolikus egyházjog felfogása szerint a protestánsokat is kötelezték. Mivel nálunk a megkívánt kihirdetés nem történt meg, a házassági határozatok pedig csak több mint egy század mulva emelkedtek gyakorlat útján törvényerőre, a protestáns egyházközségi szervezkedés ezt jóval megelőzte, s így a katolikus egyházjognak fentemlített jogvélelme alapján a magyarországi protestánsokat — hacsak egyes esetekben az ellenkező nem bizonyítható — a trienti forma alól menteseknek kell tekintenünk.[1]

A *vegyesházasság* magyarországi jogtörténetére jellemző, hogy lényegében egészen 1868-ig *kánoni alapon áll,* ezért a trienti szellem érvényesülése szempontjából erre a fejlődésre is ki kell térnünk.[2] A 16. században a vegyesházasság még ritkán fordult elő, hiszen mindkét fél mereven ragaszkodott tilalmazásához. Magyarországon vegyesházasságról szoros értelemben véve csak a protestánsok elismerése, a *bécsi béke után* beszélhetünk. S mint a külföldön, akként nálunk is a protestánsok ismerték fel előbb ezek kihasználásának jelentőségét, s ők kezdték meg a gyermekek vallása tekintetében való hódító fellépést. A katolikus plébánosok látva a két vallás közt kifejlődött versengésnél a katolikus Egyház károsodását, a kánonjog tilalma ellenére *összeadtak vegyesvallású feleket,* ha a katolikus fél nemebeli gyermekek katolikus neveltetése volt is csak biztosítva. *Kollonich* prímás rendelete (1696) sem volt képes feltartóztatni ezt a fejlődést. Utóda, *Keresztély Ágost* — minthogy III. Károly a vegyesházasságból származó gyermekek vallásának állami szabályozását nem teljesítette — a maga hatáskörében intézkedett (1715- és 1716-ban). Ezzel a rendelkezésével, amelyben a vegyesházasok egyházi összeadását csak a nemkatolikus féltől írásban adott *reverzális ellenében* engedte meg, két évtizeddel megelőzte az egyetemes egyházi fejlődést, a XIV. Benedek pápától bevezetett, eleinte csak részleges jogi jelentőségű kaució-rendszert. A reverzálisnak államilag kötelező voltát csak Mária Terézia mondotta ki, de rendelete nem volt hatályos minden szempontból.[3]

A vegyesházasságok legtöbbször, még reverzális adása esetén is a *katolikusok kárával* jártak, mert a protestánsok különféle mesterkedésekkel és ürügyekkel megtalálták a katolikus hitben neve-

[1] V. ö. Roszner i. m. 123. skv.
[2] Kováts i. m. 127. — Hanuy i. m. 54.
[3] Hanuy i. m. 54—56, 40—41. 58—62, 38, 67—68.

lendő gyermekek vallásuktól való elidegenítésének módját.[1] Ezért püspökeink a 18. sz. folyamán — különösen Mária Teréziának említett rendelete előtt — egymásután *teljesen eltiltják* egyházmegyéjükben *a vegyesházasságot.* Igy a váci egyházmegyében már gr. Leslie Vilmos (1716—17.) alatt honosodott meg e szokás a sok előfordult kellemetlenség miatt. A győri püspökség területén Zichy Ferenc gr. hozta be ezt a szigorítást, a protestáns félnek meg kellett térnie a házasságkötés előtt, megfelelő okból utána. A veszprémi egyházmegyében Biró Márton mindjárt kormányzása elején teljességgel megtiltotta a vegyesházasságot, s ennek eredményeképen szerinte, valamint gr. Althann Mihály Frigyes váci püspök szerint is sokan visszatérnek az Egyházba.[2] *II. József* megszüntette a reverzálisokat, s új módon szabályozta a vegyesházasságból származó gyermekek vallását. Batthyány József gr. prímáson kívül a főpapok közül főként Salbeck Károly szepesi és Andrássy Antal br. rozsnyói püspökök tűntek ki a katolikus elvek megvédésében. Továbbra is a régi gyakorlat folytatására utasították papjaikat.[3] Batthyány Ignác erdélyi püspök ugyanúgy mint Salbeck Károly papjainak külön utasítást adott a vegyesházasság mindenképen való megakadályozására, ha pedig ez sikertelen, az esketésről történő döntést magának tartotta fönn.[4] A vegyesházassághoz adandó *püspöki engedély* szükségessége egyébként nálunk a 18. sz. elején meghonosodott reverzális-rendszerrel függ össze, s egyházmegyéinkben általános elterjedettségre jutott. 1791 után azonban ritkák lévén a reverzálisok, ritkábbá lett a püspöki felmentésnek kérése is, később egészen el is maradt.

A *19. sz.* első évtizedeiben hazánkban egyáltalán *igen laza gyakorlat* állott fenn a vegyesházasságok megkötése terén: az ország legtöbb vidékén a papok mindenféle vegyesházasságot activa assistentiában v. i. egyházi áldásban részesítettek. Ezzel az egyházi szabályokkal ellentétes gyakorlattal *Lajcsák Ferenc* váradi püspök számol le először 1839-i nevezetes pásztorlevelében. Rendelkezése, vagyis a reverzális nélküli vegyesházasságoknak pusztán passiva assistentiában való részesítése, általánossá lesz az országban és véget vet az addigi laza fegyelemnek. Ezek az események a vegyesházasságok kérdését újra az országgyűlés elé hozták. Míg itthon folyt a nagy vihar, addig *Lonovich József* csanádi püspök a király s a magyar és osztrák püspöki kar megbízásából *Rómában* járt, s küldetésének eredményeként a Szentszék egyrészt megadta a passiva assistentia alkalmazásának jogát, másrészt

[1] A 18. sz. elejére, közepére és végére vonatkozó ily értelmű megállapításokat l. Kelemen, Keresztély Ágost 64; Várady, Lonovics József római küldetése, Bpest, 1924. 20. és Hornig i. m. 339.; Batthyány Ignác 1788-as erdélyi jelentése, 120—21. — A 19. sz. első felére: Besztercebánya 1805 és Szombathely 1833. L. a 68. és 247. l.

[2] Vác 1733, Győr 1752. L. a 259, 143—44. l. — Hornig i. m. 340—41.

[3] Hanuy i. m. 68. és 70.

[4] Erdély 1788 és Szepes 1780. L. a 107. és 207. l.

ezen messze túlmenően érvényeseknek ismerte el a trienti forma nélkül, tehát nem a katolikus plébános előtt kötött vegyesházasságokat. Utóbbit hazai közjogunk az *1844: 3.* törvénycikkben tette magáévá. Ezzel egyházi és világi szempontból egyaránt *megszünik nálunk* a vegyesházasság terén *a trienti formának egyeduralma.* A gyakorlatban azonban úgy látszik lassan ment az átkapcsolódás, mert Hám Jánosnak jelentése szerint, ámbár a reverzális nélküli vegyesházasságok a törvény értelmében a protestáns miniszter előtt is megköthetők, ez mégis ritkán történik meg.[1]

Ezzel a trienti rendelkezések magyarországi sorsának tárgyalásában befejezéshez jutottunk. Tudjuk és írásközben éreztük is, hogy némely helyen igen szűkmarkúak voltunk, más kérdéseket pedig egészen érintetlenül hagytunk. Erre a nem kívánatos eljárásra azonban egyrészt az anyag hiányossága, másrészt a helyszűke kényszerített. A jelentések alapján rendelkezésre álló anyag magyarázza meg egyúttal az egyes részek közti esetleges aránytalanságot is. Tanulmányunk folyamán a magyar egyházi élet fejlődését eszményi mértékhez, a trienti zsinat határozataihoz és a későbbi pápai rendelkezésekhez mértük. Eredményeink nem mindenben megnyugtatók ugyan, de a szabályok és végrehajtásuk közt minden téren, s így a tanulmányozott kérdésben is, nemcsak nálunk, hanem a külföldön is különböző mérvű eltérések tapasztalhatók. Tanulmányunknak épen az volt a célja, hogy *az eszmény és a való közti viszonyt, különbséget* az egyházfegyelmi élet egész területén fölfedjük. A mondottak helyes értékelésére nézve nem szabad megfeledkeznünk azokról a *sajátos körülményekről,* amelyek közt a magyarországi r. kat. egyház élete folyt s amelyeket iparkodtunk tanulmányunkban kellően hangsúlyozni: az állami befolyást, a főkegyúri jogot, a török megszállást s ennek hosszú időre kiterjedő és az egyházi újjáépítést gátló következményeit. A sok negatív jellegű megállapítás mellett azonban figyelemre kell méltatnunk *a magyar katolicizmusnak* e mű természete folytán itt megfelelő arányban ki nem domborodó *érdemeit* is, különösképen a vallás dolgában tanúsított konzervativizmust s a Szentszék iránti hűséget és ragaszkodást, amiben a magyarság nem egyszer nagy katolikus nemzeteken is túltett, s amit pápák és nunciusaik sokszor dicsérőleg elismertek.

[1] Hanuy i. m. 81, 97—99, 105—109, 100, 124. — Szatmár 1848. 201. l.

III.

Püspökeink és a Szentszék.

A címben kifejezett nehéz és kényes kérdést nem szándékozunk a maga egész terjedelmében tárgyalás alá venni, hiszen ennek feldolgozására az eddigi kutatások még semmiképen sem jogosítanak fel; mi csupán — elsősorban a limina-látogatások és püspöki jelentések alapján — a későbbi összefoglaláshoz akarunk néhány szemponttal szolgálni.

A limina-intézmény a *Szentszék számára alapvető jelentőségű;* általa a pápaság befolyásának egész súlyát érvényesíti a püspökök tevékenységében, a pápai ellenőrzés a főpásztorok állandó ösztönzője. Másrészt viszont a sixtusi rendelkezésnek kisebb vagy nagyobb szabályossággal való megtartása az egyes püspökök Rómához való hűségének és főpásztori buzgalmának mértékéül szolgálhat.[1] A rendelkezésnek a római látogatásra vonatkozó részét nem igen minősíthetjük jellegzetesnek, mert a *püspökök személyes liminája* az Alpeseken túli országokból úgy látszik *igen ritka* volt. A német és osztrák püspökök közül a harmincéves háborúig Schmidlin mindössze hét esetet említ, ami több mint 20 püspökség esetében három évtized alatt gyenge eredmény. Hasonló az eredmény a katolikus Németalföldön: 1590-től 1633-ig 12 püspökség részéről mindössze öt személyes látogatás történt. S hogy ez a helyzet később sem javult, azt a belga főpásztorok esetéből következtethetjük: az 1800-ig közzétett anyag szerint a belga püspökök nagyon ritkán látogattak személyesen Rómába.[2] *A magyar jelentések alapján* 1850-ig 10 személyes látogatást sikerült összeszámlálnunk (a boszniai püspökök közül 4, a zengiek közül 3; Vác, Győr és Csanád részéről 1—1), amit még az említett külföldi adatok után is rendkívül kevésnek kell mondanunk.[3] Az egyházjogászok személyes látogatás alól *mentesítőnek* tekintik a betegséget, kort, akadályozó mellékhivatalt stb. Nem szabad itt megfeledkeznünk a *világi hatalom* gátlásáról sem, hiszen tudjuk,

[1] Pasture i. m. 71. — Schmidlin i. m. I. k. XX.

[2] Schmidlin i. m. I. k. XXVI. Pasture i. m. 82. — Paquay i. m.-ben az egyes püspökségek elején. Pontos kimutatást azonban nem lehet ennek alapján készíteni, mert míg a megbizottakat rendszerint megemlíti, addig a személyes látogatást kifejezetten csak egyszer közli (a 6. lapon, 1721-nél). Másutt ismét sem megbizottakról, sem személyes liminárol nem szól.

[3] Bosznia 1600 (ugyanitt az 1591-iről), 1650, 1658; Csanád 1841, Győr 1730, Vác 1675, Zeng 1602, 1615, 1730. Hodinka i. m. 104. L. továbbá e kötet köv. lapjait: 75, 84, 138, 141, 248, 353, 356, 377. Jakusics György veszprémi püspök (1637—42) személyes limina-látogatására nézve l. Róka, Vitae Vesprimiensium praesulum. Posonii, 1779. 428—29.

hogy pl. Forgách prímásnak Rómába utazását Mátyás politikai szempontból nem engedélyezte. Pázmány látogatásának elengedését — belpolitikai okokból maga — II. Ferdinánd kérte 1621-ben a pápától.[1] A 17. században a püspöki kinevezések körül *kiélező-dött az ellentét* a magyar püspöki kartól támogatott királyi udvar és a Szentszék között. Ehhez járult a század végén és a 18. sz. elején a magyar kormányférfiak körében és az udvarban megérlelődött apostoli királyság gondolata, amely mintegy félszázadon keresztül érvényesült a Szentszékkel való érintkezésben, ami ennélfogva egyre ritkább és hidegebb lett. *Mária Terézia* 1767-ben a jogara alá tartozó püspököknek a Szentszékkel való összeköttetését uralkodói felügyelet alá helyeztette, a személyes római látogatást pedig nem engedte meg. *II. József* ennek folytatásaként mindjárt uralkodása elején teljesen megszüntette a püspököknek a pápával való közvetlen érintkezését s a nunciushoz fordulásnak is véget vetett. A jozefinizmus hagyományai, ha nem is II. József alatti formájukban, továbbéltek a 19. sz. első felében is, s ezért az érintkezés Magyarország és a Szentszék között 1840-ig jelentéktelen.[2]

Ha a püspök személyesen nem tudta elvégezni a római látogatást, akkor *helyettest* kellett küldenie, akinek számára külön megbízólevelet állított ki. A helyettesnek a pápai rendelkezés szerint elsősorban a káptalan kebeléből valónak kellett lennie, vagy esetleg más, a püspök alá tartozó egyházi méltóságnak, illetve legalább egyházmegyebeli papnak, s csak ezek hiányában lehetett bármely lelkiismeretes világipap vagy szerzetes. A püspökök sűrűn éltek a helyettes állíthatóságának jogával, külföldiek és magyarok egyaránt. A német és osztrák püspököknél a 17. sz. elején a helyettes gyakran volt kanonokjuk vagy egyházmegyés papjuk, sőt idegen pap is. A belga egyházfők belga papokat küldtek maguk helyett, legtöbbször székesegyházi kanonokot, továbbá szerzetest, elsősorban előljárót. A 18. sz. utolsó harmadában azonban a belga jelentésekben is a mi jelentéseinkből ismert *római prokurátorok* neveivel találkozunk. Ez a jelenség a XIV. Benedektől is említett, a sok püspöki teher és kiadás miatt előálló *lazább gyakorlattal* függ össze. Úgyhogy míg előbb a Szentszék csak kivételesen engedte meg állandóan Rómában időző ágens alkalmazását, XIV. Benedek idejében a püspök megfelelő okból — ha kéréséről a Concilii titkára a pápának jelentést tesz — Rómában lakó kanonokot, más világipapot vagy ágenst is delegálhatott.[3] A magyar

[1] Schmidlin i. m. I. k. XXVII. l. 2. jegyz. — Fraknói, M. o. összeköttetései III. 282. — Hanuy, Pázmány P. lev. I. 783.

[2] Karácsonyi, M. o. egyháztört.[3] 168—71, 174—75, 292, 295—98. — Marczali, M. o. tört. II. József korában II. 60. — Esterházy Pál gr. pécsi püspök levele (1781), Szepes 1780. L. a 179. és 203. l. — Hergenröther-Kirsch [4] i. m. III. 620—21.

[3] Schmidlin i. m. I. k. XVIII. és XIX, XXVI. és XXVII. l. 2. jegyz. — Paquay i. m. helyenkint, elsősorban 1—7, 29—31, 59, 69—70, 89—91, 103—104, 117.

püspökségek a *hazai helyettesek* alkalmazásának kérdésében is *igen gyenge eredményt* mutathatnak föl. Még húsz — otthonról küldött — helyettest sem sikerült megszámlálnunk. Ezek legnagyobbrészt kanonokok. Ha tekintetbe vesszük továbbá, hogy a liminalátogatások gyakoriabbak, mint a relációk; s hogy az említett helyetteseknek kb. kétharmad része a horvát püspökségekre: a boszniaira, zágrábira és zengire esik, akkor a szoros értelemben vett magyarországi püspököknek e terén való érvényesülését is rendkívül csekélynek kell minősítenünk. Az otthonról küldött helyetteseken kívül még honi helyetteseknek számíthatjuk a Rómában időző (apostoli gyóntató, kispap stb.) s a limina céljából felhasznált magyarokat. Utóbbiak száma azonban eddigi kutatásaink szerint nem igen múlja fölül a tizet.[1] A közölt eredményeket nem tekintjük véglegesnek, mert e részben kutatásaink nem teljesek. De azt hisszük, hogy a jövőben ily szempontból végzett alaposabb kutatások, ha a fenti adatok élét enyhíteni is fogják, lényegesen más képet nem fognak nyujtani. Már az eddigiekből is következik, hogy püspökeink nagyon gyakran igénybe vettek — már a 18. sz. első felében is — *állandó római ágenseket.* (Ezeket l. az egyes jelentések előtt, illetve után.)

Láttuk, hogy a sixtusi rendelkezésnek a személyes látogatásra vonatkozó része csak igen csekély mértékben vált valósággá. A helyettesek viszont ezt a fontos kapcsolatot csupán kis mértékben pótolhatták. Ezért a sixtusi intézmény szempontjából csak *az írásbeli jelentésnek* van — szinte kizárólagos — *jelentősége.* A törvény betűjét tekintve a német, osztrák, belga és magyar jelentések nagyon ritkák, csekély számúak. (Csak ezeket volt módunkban összehasonlítani.) Valamennyi közül azonban a *leggyengébben mi magyarok* állunk. A 7 bajor püspökségnek a harmincéves háború előtti 3 évtizedből 25 jelentése maradt fenn, ugyanebből az időből a mi kb. egyező számú püspökségeinknek (Bosznia, Zeng-Modrus, Zágráb, Győr, Esztergom, Nyitra, Eger) 5. A katolikus Németalföld 13 püspökségének 1800-ig 222 jelentése van, a 9 osztrák püspökségnek pedig 150. Nálunk viszont 1800-ig 19 püspökségre (nem számítva a görög katolikusokat és Pannonhalmát, amelyeknek egyetlen relációjuk sincs) 66 jelentés jut![2] Ha

[1] V. ö. Bosznia 1654, Eger 1765, Esztergom 1598, 1621, 1628, 1636, 1637; Győr 1775, Vác 1760, Várad 1738, Veszprém 1745 és 1758; Zágráb: 1607, 1619, 1622, 1634, 1675, 1700, 1707; Zeng 1684, 1695, 1708, 1728, 1757. Néhány helyettes hazai voltát a hiányos megnevezés folytán nem tudtuk eldönteni. A közölt évszámok részint jelentésekre vonatkoznak, részint a megbízó irat keltére; évrendbe állítva megtalálhatók a köv. lapokon: 75, 90, 135, 137, 153, 259, 286, 307, 328, 329, 335, 336, 361, 364, 372, 376, 388. l. Az 1621-es, 1628-as és 1636-os esztergomi megbizottakat l. Hanuy, Pázmány P. összegyüjtött levelei I. 784, 787. és II. 769.

[2] Schmidlin i. m. II. 3, 29, 73, 96, 125, 137. — Paquay i. m. VI. l. és 119. l. — Dengel, Berichte von Bischöfen. Forsch. u. Mitteil. zur Gesch. Tirols IV. Jgang, 1907. 314, 327, 342, 347, 349, 356, 361, 364, 370. lapokon jegyzetben. — A magyar püspökségek aránya — ha a Mária Teréziától alapított né-

e 66-ból levonjuk a négy horvátországi püspökség jelentéseinek számát: 25-öt, akkor a szorosabb értelemben vett magyar püspökségek arányszáma még jobban romlik: a 17. és 18. századra összesen csak 41 jelentés marad. 1850-ig menve a felkutatott jelentések száma 101-et tesz ki, közülük Horvátországra esik 34. Ha az *egyes püspökségek részletezésébe* bocsátkozunk, az eredmény még elszomorítóbb. Az esztergomi érsekségnek a 18. századból egyetlen jelentése sincs, a 19. sz. első feléből pedig csupán egy! Az egri érsekség a tőlünk tárgyalt kor határáig egyetlen jelentést sem tud felmutatni, 1762-től 1820-ig (még a nagy Eszterházy Károly hosszú püspöksége alatt is) szinte évről-évre ismétlődnek a halogatási kérelmek, de semmi eredmény! Kalocsa két, Csanád pusztán egy relációval szerepel.

A felhozott s még könnyen szaporítható esetekből egyúttal az is megállapítható, hogy az egész dolgot nem lehet a törököknek nyakába varrni, hanem másutt is kell keresni igen nyomatékos *okokat*. A halasztást kérő püspöki iratokról készített kongregációs referátumokban rendszerint csak semmitmondó általános okokkal, a körülményekre való hivatkozással stb. találkozunk. Azt szintén nem állíthatjuk, hogy a kormány tiltotta meg a jelentések elküldését. Mert bár igaz, hogy 1767-től kezdve a Szentszékkel történő érintkezés uralkodói felügyelet alatt állott, s a *királyi kancellária* még a 19. sz. elején is mereven ragaszkodott ahhoz, hogy a hivatalos egyházi levelezés az ő útján bonyolíttassék le, a Concilii levéltárában őrzött jelentések a mellett tanuskodnak, hogy még ily körülmények közt is lehetséges volt a Szentszékkel való kapcsolatnak eme formája. (Még II. József alatt is.)[1] *Róma* eleinte ellene volt annak az eljárásnak, hogy a püspököknek a magyar kancellária útján kellett jelentéseiket a római prokurátorok kezéhez juttatni, mert e körülmény szerinte elveszi a püspöki véleménynyilvánítás szabadságát, s ezért állandósulása végzetes volna. Utóbb azonban úgy látszik megnyugodott abban, hogy mindennek a királyi agencián kell átmennie, s e közvetítést egyenesen igénybevehetőnek jelentette ki.[2]

Mindezek után még egy felhozható ellenvetéssel kell foglalkoznunk, hogy t. i. *a Congregatio Concilii levéltára* nem őrizte meg hűen a befutott jelentéseket. Igaz, hogy ez a levéltár is Napoleon korában megjárta Párizst, s ez alkalommal főként francia jelentések mentek veszendőbe. A német relációkra nézve Schmid-

gyet és a szerémit leszámítjuk — még mindig kedvezőtlen, s a jelentések száma még jobban alászáll.

[1] V. ö. Marczali i. m. II. 60. — Meszlényi, Severoli bécsi nuncius egyházpolitikája. Bpesti Szemle 1932. 225. k. 248. — A II. József alatti jelentésekre nézve l. Dengel i. m. 327, 342, 356. Paquay i. m. 7, 31, 70, 91. A szövegben említett időszakra vonatkozó magyar jelentéseket l. e mű tartalomjegyzékében.

[2] Zágráb 1816-ról készült előterjesztés és a bécsi nunciushoz Rómából intézett irat (1835) fogalmazványa. L. a 348. és 74. l.

lin azonban megbizonyosodott arról, hogy *a hiányzó jelentések* nem vesztek el, hanem egyáltalán *nem irattak meg.* Ezt az álláspontot valljuk a magyarországi jelentések sorsára nézve nagyjában mi is. Néhány, a Kongregáció levéltárában ma már meg nem található jelentésnek ugyan nyomára akadtunk, de ezek figyelembe vétele csak nagyon kevéssel módosítja a relációk számát. A *magyar püspöki levéltárakat* nem kutattuk át ebből a szempontból, a háború előtti Magyarországra nézve ezt a mai politikai viszonyok is igen megnehezítenék, s a munka és költségek nem állanának arányban az esetleges eredménnyel. De 12 püspöki levéltártól nyert szíves felvilágosítás alapján megállapíthatjuk, hogy e levéltárak az említett szempontból nem kecsegtetnek nagy reménnyel. Jórészükben a Rómában általunk összegyüjtött jelentések csak részben vannak meg, illetve teljesen hiányzanak. A 12 püspöki levéltár mindössze két oly jelentést szolgáltatott, amelyek Rómában nem voltak megtalálhatók a Congregatio Concilii levéltárában.[1]

A jelentést elmulasztó püspökök a jog szerint suspensióba estek, s bár ez alól feloldozást is szoktak kérni, e büntetés súlyosságáról általában nem igen voltak meggyőződve, és gyakorlatilag nem igazodtak szerinte, sőt Róma sem sürgette nagyon. A meghosszabbítást, *haladékot* (proroga) könnyen megkapták a püspökök, pl. az egri főpásztorok hatvan éven át szinte minden évben további haladékot kérnek és kapnak, különösebben súlyos okok említése nélkül.[2] Mindent egybefoglalva, a magyarországi püspököknek a limina és reláció intézménye útján *Rómával volt kapcsolatát gyengének és gyérnek* kell minősítenünk, egy római irat szavával: úgy látszik, hogy a német püspökök s az Ausztriai Ház alá tartozók nem igen buzgólkodtak a Szentszéknek való eme hódolatos alávetettség tanusításában. (Referátum az 1827-es kalocsai jelentésről, 159. l.)

[1] Schmidlin i. m. I. k. XII. 1. és a XIII. 1. jegyzete. — A Concilii levéltárában meg nem talált jelentések a következők: Bosznia 1591, Győr 1781, Kalocsa 1833, Szatmár 1810, Veszprém 1769. L. Hodinka i. m. 104. s e mű 153, 402, 187, 307—308. l. Ezek közül a mi püspöki levéltárainkban csak a kalocsai és veszprémi jelentés volt megtalálható. A jelentésekre nézve megkérdezett és választ küldött 12 püspöki levéltár a következő: Esztergom, Győr, Gyulafehérvár, Kalocsa, Nagyvárad, Pécs, Szatmár, Székesfehérvár, Szombathely, Temesvár, Vác, Veszprém. A szíves levéltáros uraknak e helyütt is leghálásabb köszönetünket fejezzük ki.

[2] Schmidlin i. m. I. k. XXI. és XXII. A haladékért folyamodó püspöki kérvényeket többnyire a Kongregációtól készített olasz kivonatokból vettük, ezeket röviden l. az egyes jelentések elején, illetve végén. A haladékot rendszerint egy évre kapták püspökeink, néha kettőre is.

OKMÁNYTÁR.

Püspöki jelentések a Magyar Szent Korona Országainak egyházmegyéiről.

Besztercebányai Püspökség.

Besztercebánya, 1805. dec. 21. Zerdahelyi Gábor püspök jelentése.

A *püspökség* 1776-ban alapíttatott. Megkapta a Szt. Kereszturadalom (Bars m., a prímásé volt) összes javait s az esztergomi érsek Zólyom- és Túróc-megyei tizedeit. A püspökség magában foglalja egész Zólyom és Túróc megyét, Barsból a Felső, Alsó, Újbányai és Oszlányi Districtusokat, Nyitramegyéből a Bajmócit. A püspökség a Szentszéktől semmiféle privilégiumot nem kapott. Az ország részéről a káptalan megkapta a hiteleshelyi kiváltságot, a jezsuiták turóci Sz. Mária-konventjének átruházott jogaként. (1802: 15. tc.) Besztercebánya sz. kir. bányavároson kívül van 3 sz. kir., 3 szkir. bányaváros, 19 oppidum, 365 pagus. Katolikus templom 158, szerzetes-templom 4.

A *székesegyház* a jezsuiták kollégiumáé volt. A kollégiumból káptalani házak lettek. A sz. egyházban a főoltáron kívül (Xav. sz. Ferenc) van 4 mellékoltár (B. Szűz, Sz. József, Nep. sz. János, Sz. Mihály arkangyal), részint fából, részint márványból. A kanonokok a nagyprépositall együtt hatan vannak. Alapítványuk ingatlan javakból és fix censusból áll. A kóruskötelezettség betöltésére szolgál három egyházi férfiú. Ezek részben áld. papok, részben — a mostani paphiány miatt — felszentelt szerpapok vagy legalább alszerpapok. A praebenda poenitentiariát még az előd állította fel a sz. egyházzá nyilvánítás idején. A theologalist az 1801. évi vizitációkor a mostani pk. állította fel.[1]

[1] Az 1876-i Schemat. Hist. szerint a teológus praebenda 1802-ben állíttatott fel. 49. l.

Plébániatemplom van 112, filiális 33, kápolna 13. Felsorolja a *sz. egyház felszerelését* darabonkint. Többek közt „Imagines in festivitatibus exponi solitae: imago Nativitatis Domini, Circumcisionis, Epiphaniae, Depositionis Domini, Passionis Domini 6, Resurrectionis Domini, Adventus Spiritus Sancti, SS. Trinitatis, S. Petri, S. Pauli, S. Josephi, S. Aloysii 2, S. Joannis Nep., Salvatoris crucem baiulantis, S. Floriani, S. Taddaei, S. Ignatii, S. Stanislai." Ereklyék: sz. Vince vértanu teste réz-urnában, sz. Petronilla és Margit ereklyéi két szelencében, sz. Ignác, Xavér, Alajos ereklyéi, hitelesítő levelek nélkül s ezért csak díszül használtatnak. A sz. egyház fenntartására szolgálnak a Mária Teréziától adott 24.000 frtnak és a gyűjtésből összejött 2330 frtnak kamatai, évente 1316 frt 30 kr. Az egyházmegye többi templomának ellátása különböző; a szükséges mindegyiknek megvan. Az épület fenntartására szóló jövedelemben azonban hiányok vannak, mert ha a perselypénzen kívül még van is valami földjük a templomoknak, ezek hozama az istentiszteletre és a felszerelésre szükséges.

Az egyházmegyében 4 férfi-*szerzetesház* van: Körmöcbányán reformált franciskánusok (a növendékeknek filozófia), Breznóbányán, Korponán és Privigyén piaristák. A breznóbányai piaristáknak plébániájuk is van.

Az e. m.-nek nincs külön *szemináriuma*, hanem 35 növendékét az esztergomiban nevelik. Most az üresedésben levő eszt. érsekség jövedelmeiből a pk. a királytól segítséget kap s ezen épül a szem. ugyananyi növendék számára Bbányán, valamint a pki liceum is. A pk. a jövő évre reméli befejezésüket.

Több *szegényház* [hospitale] van, ahol tehetetlen férfiakat és nőket tartanak el. 1) Bbányán, Károlyi Péter alapította 1363-ban. Vagyona: 2 malom, földek és rétek, továbbá 4.000 frt; ezek hozamából 24 szegény kap eltartást és ruhát. Most azonban két tűzvésztől okozott kár után csak 15 szegény. A városi hatóság kezeli. — 2) Breznóbányán a város 1738-ban a szegényháznak két kertet (hortulum et cauletum) adott; van 992 frt 30 kr tőkéje is. 9 személyt táplál. A város kezeli. — 3) Zólyomlipcsén a sz. h.-nak malma, rétje, kis szántója, káposztáskertje és 500 frt tőkéje van. 3 szegényt lát el. A város kezeli. — 4) Zólyom városában a sz. h. vagyona 1879 frt 30 kr, a város negyedévenkint 39 kr-t és $^3/_4$ mérő rozsot ad; ezekből és alamizsnából 12 szegény részesül. A város kezeli.[2] 5) Ocsova possessión Michna Mátyás egykori plébános[3] gondoskodása folytán különféle jámbor adományokból keletkezett; 196 frt kamatjából és alamizsnából 7 szegényt tart el. A plébános kezeli. — 6) Gyetva poss.-ón a hívők adományából áll fenn. Ebből és 266 frt kamatjából 6 szegényt táplál. Mindegyikük régi szokás szt. a templom tizedéből 1 mérő rozsot kap.

[2] A város hozzájárulása elírás lehet: az 1829-es reláció szt. évi 31 frt 48 kr és 36 mérő gabona.

[3] A 18. sz. közepén, Schem. Hist. 218.

A helyi plébános kezeli. — 7) Korponán az alamizsna szt. majd több, majd kevesebb szegény részesül. Három osztályba vannak beosztva: az I. o.-ba tartozók napi 3, a II.-ba napi 2, a III.-ba tart. napi másfél kr-t kapnak. A városi előljáróság kezeli. — 8) Körmöcbányán két sz. h. van. A sz. Józsefről nevezett az esztergomi érsek bőkezűségéből alakult; 25.400 frtja van, kamataiból 10 szegényt tart el és 14 külső szegényt segít. A sz. Erzsébetről nevezettet a város kezeli. Ez 14 szegényt táplál s külsőket is segít. — 9) Újbányán Hekl Herman egykori kamaragróf alapította, ki Zsigmond császártól Magospart poss.-t kapta; Olasz Pál eszt. kanonok megújította s hozzájárult még a Janik-féle alapítvány is. 8007 frt kamatjából 8 személy részesül. A városi előljáróság kezeli. — 10) Zsarnócán Vangner Fülöp alapította 19.500 frttal, 1778-ban. A kamatból 5 szegényt támogat. A kamarai uradalom provizora kezeli. — 11) Oszlányban 673 frt tőkéből s a mindennapi adományokból a sz. h. 6 személyt tart el. A község kezeli. — 12) Németprónán 791 frt a tőkéje; ebből s a bajmóci uradalomtól kapott évi 26 frt-ból s a 14 mérős szántó jövedelméből 7 személy részesül. A helyi plébános kezeli. 13) Lazánban Zsilka Ferenc prépost és bajmóci plébános alapította,[4] 100 frt kamatból 7 személyt lát el. A helyi plébános kezeli. — 14) Bajmócon az uradalom s a hívők adományaiból és jámbor hagyatékokból 813 frt tőke gyűlt össze. Ebből 5 szegény részesül. A plébániatemplom inspektora kezeli. — 15) Privigyén a sz. h. jövedelme 991 frt kamatja és a bajmóci uradalomtól évi 26 frt. Ebből s a hívők adományaiból 7 szegényt táplál. A templom inspektora kezeli. — 16) Hájon 1760-ban alapította Körmöcbánya városa. 118 frt kamatából, Körmöcbánya és a körmöci kamara évi segítségéből 6 szegényt támogat. — 17) Szucsánban Thuróczy Benedek és Nyáry Pál alapították 1559-ben; 6 szegény lakik benne. Évente 8 mérő gabonát és a fél mérős szántó hozamát kapják. — 18) Turócszentmártonban a helybeli lakosok alapították. 700 frt kamatjából és 14 1/3 mérős szántó jövedelméből 5 szegény részesül. — A konfraternitások nyilvánosan még nem voltak visszaállíthatók. De egykori tagjaik a lehetőség szt. teljesítik vállalt kötelességeiket.

A *rezidenciát* a pk. megtartotta, csak 1802-ben volt 6 hónapig, s ez évben 5 hét és 5 napig az országgyűlésen. A *vizitációt* a püspök 1801-ben kezdte meg, a sz. e.-nál és káptalannál, 1802-ben az orsz. gyűlés miatt megszakította, de az év végén folytatta s ez évben jún. 29-én fejezte be. Tizenegy esperesével a kerületeket évente vizitáltatja s erről jegyzőkönyvet kíván. Elrendelte a negyedévi papi gyűléseket. Zsinattartás nem szokás, nem is könnyű dolog. Az említett gyűlések pótolják. Papjai a híveknek anyanyelvükön prédikálnak. A büntetéspénzek számára nincs letéti hely, az ily összegeket azonnal szegény templomoknak vagy jó célra ad-

[4] A 17. sz. végén. Schem. Hist. 371.

ják. Az irodai díjak csaknem valamennyi e. m.-ben egyformán csekélyek.

A *püspöki joghatóság* akadálya az eretnekségre való áttérési lehetőség. Erre ugyan a mostani uralkodó nehezebben és ritkábban ad engedélyt. Továbbá a vegyesházasság. Ismerteti a gyermekek vallására vonatkozó törvényeket. De e törvénynek kijátszására nemcsak sokféle módot és mesterkedést gondolnak ki, hanem gyakorolnak is, a gyermekek távoli helyekre vitelével vagy rejtegetésével (azokra nézve, kiket a kat. vallásban kellene nevelni.) A gyermekek eme védelmezése a plébános éberségét nagyon kifárasztja és a püspök gondjait jól megszaporítja.

Mivel az e. m. népe főként tótul és németül beszél (melyekben a püspök jártas, de nem annyira, hogy bármelyiken is prédikálni tudna, mivel 20 évig Migazzi váci pk. segédpke volt, tisztán magyarok közt), saját költségén *gondoskodott* róla, hogy a sz. e.-ban adventben és nagybőjtben mise közben német szentbeszéd legyen, az év minden vasárnapján pedig az általánosabban elterjedt tót nyelven keresztény tanítás adassék és az evangélium kifejtessék. Pásztorleveleit a nép nyelvére is lefordíttatja. — Az Oltáriszentség nagyobb tiszteletére püspöksége elején a nagycsütörtöki és nagypénteki szentségimádás számára saját költségén megfelelő helyről gondoskodott. Nyaralójának nyilvános kápolnáját egészen újjáépíttette, kifestette és fényes felszereléssel látta el. Birtokán egy összedőlt templom helyébe egészen újat emeltetett. A pki birtokon több templomot és paplakot újjáépíttetett, bővíttetett; elemiiskolákat emelt, bővített, javíttatott.

A *kanonokok* a statutumok szt. állandóan kötelesek a kóruson megjelenni, meg is teszik. Konventmise naponta a jótevőkért. Statutumaik az elődtől valók. A pk. vizitációkor részben megerősíti, részben módosítja őket. A poenit. kanonok nagyobb ünnepeken és teljes búcsúk alkalmával gyóntat. A teológus kanonokot a jelen pk. honosította meg, hogy ha a szeminárium idekerül, teljesítse hivatását.

A *plébánosok* a rezidenciát a legszigorúbban megtartják. Három napon túl csak pki engedéllyel és helyettes állítása mellett lehetnek távol. A plébánosok könyveit évente az esperesekkel átvizsgáltatja. Bár II. József alatt több poss.-n helyi káplánságok és plébániák létesültek, az e. m. papjai mégis rászorulnak — ugyan nem mind — más papok segítségére; főként a népesebb helyeken és a hegyek közt, ahol egymásnak nehezen tudnak segíteni. A néhány év óta tekintélyes népszaporodás folytán is növekedett a lelkészek munkája. De ennek ellenére sem alkalmazhatott a pk. több állandó káplánt vagy plébánost, mert a kat. nép nem tudja őket eltartani; a földesurak pedig részben eretnekek vagy hideg katolikusok, s így parasztjaikon nem hajlandók segíteni, részben anyagilag gyengén állanak, és gyakran sok gyermekük miatt, ha akarnának is, nem tudnak segíteni. Az e. m.-ben a tolerancia óta 34 ágostai oratórium van, 36 miniszterrel. A protes-

tánsoktól előbb a kat. lelkésznek járó szolgáltatások elvétele az e. m. legtöbb helyén a papi jövedelemben nagy csökkenést idézett elő. A vallásalap képtelen ezek pótlására. Ezért a lelkészek szaporítása szinte lehetetlenség. Az előző kormány alatt bevezetett tandíj miatt is kevesen tanulhattak. A szerzetesek feloszlatása következtében az onnan kérni szokott segítők megfogyatkoztak. A mostani uralkodó vallásosságában van a remény, hogy lassan e téren gondoskodás történik.

A lelkészek vasár-és ünnepnap prédikálnak, katekézis főként a nyári időben van. Vannak passim elemi iskolák; az előző kormány alatt vegyesek (kat. és eretnek) voltak, s a püspökök intézkedése alól kivonva. Most már e vegyesek megszűntek s az iskolák a plébánosok igazgatása alá kerültek. Az esperesek ellenőrzik őket.

A *szentelendők* a kisebb és nagyobb rendek előtt egyaránt lelkigyakorlatot végeznek. Az áldozópappá szentelendők szigorú vizsgán is mennek át: a Szentírásból, a Cat. Romanusból, Amatus Pouget Institutiones Cath.-ből és erkölcstanból. Mind az e. m. címére szenteltetnek. Papi ruhát és tonzurát valamennyien viselnek. A privilegium fori megtartatik. A lelkipásztorok negyedévenkint gyűléseket tartanak. A casusokat az esperesek terjesztik elő. Az akták mind a pkhöz kerülnek. A lelkészek így mind a legszorgalmasabban hozzálátnak a morális tanulásának. Az e. m. szabályok szt. a szertartásokban és szentbeszédekben is gyakorolják magukat, s a *gyűlésen* egy pap a lelkipásztor kötelességeiről beszél. A papok erkölcsei tisztességesek, tehetségükhöz mérten vendéglátók, józanok, szerények, kötelességtudók; az esetleg eleesettekről idejében gondoskodik a pk., hogy hírük a nép közt el ne terjedjen.

Szerzetesek csak egy helyen lelkipásztorkodnak: Breznóbányán a piaristák. Mind vizsgát tesznek előzőleg a püspök és szentszéke előtt és jóváhagyást nyernek. A plébániai joghatóságot és rendelkezést külön a rektor kapja meg. A lelkipásztorkodásban sokan vannak az eltörült rendek tagjai közül. A feloszlatott rendek tagjai, férfiak és nők egyaránt, a kolostoron kívül élnek. A szerzetesekre vonatkozó átruházott joghatósággal a pknek nem kellett élnie.

A székhelyen nagyrészt kat. *a nép*, az ágostaiak számát 800-zal meghaladja. Az e. m. bizonyos részeiben a kat. az ágostaiakkal keverten élnek. Az e. m.-ben van 131.523 kat., 53.249 akat., 7 szakadár és 415 zsidó. A kat. buzgók, nincsenek veszélyes és botrányos erkölcseik, mert ezektől a törvények és az állandó buzdítások visszatartják őket.

A *pk. kéri* az év végén lejáró quinquennalis facultast a Poenitentiariatól, továbbá felhatalmazást katonaszökevényeknek a templomokból és immunis helyekről történő elővezetésére. Felhatalmazást kér a plébánosokat vizsgáló ú. n. examinatorok ki-

jelölésére a zsinati vizsgálók helyett.[5] Kéri ama miséknek redukálását, amelyeknek nincs stipendiumuk, s az igazán szegényeknek feloldását az elmellőzött misékért; továbbá, hogy az e. m. más oltárain és templomaiban is lehessen elmondani azokat a miséket, amelyeket a meghatározott oltárokon nem tudnak elvégezni; e fakultások egy év mulva járnak le. Az áld. papságnál a kor alóli felmentésnek 12 hónapról 15 hónapra szóló felemelését kéri, a paphiány, a nehéz és költséges Rómába való fordulás miatt, mert erre előbb engedély kell a bécsi Államtanácstól. Kéri a pápa közbenjárását az uralkodónál, hogy a könyvek cenzurázása, főként a dogmatikusoké és morálisoké, a Tridentinumnak megfelelően adassék vissza a pknek.

Végén keltezés mint fent és a pk. s. k. aláírása.

Referátum. Ne veszítse el szeme elől a szem. felállítását, amellyel a paphiányon hamar segíteni fog. A szegényházaknál: Őrködjék a kezelés felett a Trid. XXII. 8. és 9. de ref. szt. Ajánlani lehetne a feleletben a papi gyűlések gyakorabbiságát, vegyenek részt ezeken a lelkészeken kívül a szent rendekben levő klerikusok is. Rendkívüli fontosságú, hogy a vegyesházasságnál a törvény kijátszása megakadályoztassék, szükség esetén vegyék igénybe a világi kar támogatását is. A teol. kanonok tiszte nem függhet a szem. felállításától. Gondoskodjék a pk., hogy a teol. kanonok évente a 40 szentírási előadást megtartsa. A paphiánynál: buzdítsa a pk. eme annyira szükséges gondoskodásra az uralkodót s ezzel egyesítse a maga eszközeit is. Beszélnie kellene az esztergomi szem.-ban levő növendékeiről is. Az ötéves felhatalmazást kérje ágense a Poenitentiaria Kongregációnál, a katonaszökevények ügyét az Immunitásnál. A 12 examinator kijelölésébe a Concilii beleegyezik. A stipend. nélküli misékre: vegye figyelembe, amit előír XIV. Benedek De Synodo Dioec. 13. könyv, utolsó fejezet. Az elmulasztottakra u. ott. Hasonlóan a máshol elmondandókra. A kor alóli felmentést a Concilii titkára kieszközölhetné a pápánál. A cenzúra ügyében az államtitkárság útján írni kell a bécsi nunciusnak. Dicséret.

1807. júl. Felelet. A katekézis más időben is kívánatos lenne. A papi gyűlésekre a papsághoz közel állókat is vonja be. A cenzúrára nézve az államtitkárt szorgosan kérték a bíborosok, hogy a bécsi nuncius beszéljen ez ügyben a császárral.

1806. A liminára a megbízott *Pinto Poloni Ferenc* helyett (mivel nős) *Cettem János* kapott meghatalmazást.[5/a]

1828. Halasztást kér és kap a liminára.

[5] Az examinatores synodales az e. m. zsinat nevezi ki a pk. előterjesztésére; ahol nincs e. m. zsinat, ott a pk. nevez ki a káptalan tanácsával examinatores prosynodales. [Ez a mi esetünk.]

[5/a] Nős ember nem végezhette el e tisztet.

Besztercebánya, 1829. dec. 20. Belánszky József püspök jelentése.

Az *e. m.* 4 főesperességre és 12 esperességre oszlik. A sz. e.-i főesp.-hez tartoznak: a bbányai, breznóbányai, korponai, libetbányai és zólyomi esperességek. A turócihoz: a turóci felső és alsó. A barsihoz: a körmöcbányai, szentkereszti és újbányai. A nyitraihoz a bajmóci és oszlányi esperességek.

Bbányán kívül van az e. m.-ben 3 szkir. bányaváros, 3 szkir. város, 21 oppidum, 383 pagus és villa, 189 kat. templom és kápolna, 4 szerz. templom. 147.744 kat., 59.645 ágostai, 6 helvét, 1 görög szakadár és 683 zsidó.

Van 6 *kanonok*. Javadalomul Mária Teréziától az ipolysági, turóci és liptói prépostságok birtokaiból részesültek. Sorrend: nagyprépost, lector, cantor, custos, sz. e. főesp. és a iunior kanonok. A kóruson a szabályok szt. állandóan részvesznek, hacsak nincsenek akadályozva.

A *sz. e.* eredetileg az 1647-ben behozott jezsuiták kápolnája volt, a 18. sz. elején kapta jelenlegi alakját (a jezsuitáktól). Sz. e.-zá 1776-ban lett Xav. sz. Ferenc címével. 1715-ben szentelték fel. A pápától engedélyezett teljes búcsúja van (1802. jún. 28.) márc. 25-re és három más, a pktől meghatározott napra. (Xav. sz. Ferenc, Fehérvasárnap, Szentháromságvas.) Tizennégy változatú [mutatio] orgonája van és más zenei szerei. Két harang. Négy gyóntatószék a mellékoltároknál. Ezután darabonkint felsorolja a sz. e. felszerelését. A sz. e. jövedelme: 24.000 frt. kamatja (5 %), a tanulm. alaptól évi 1.200 frt. Van még 5.879 frt tőke, úgyhogy összesen 29.879 frt a tőkéje.

Plébániatemplom van 111, ötnek kivételével valamennyinek van kegyura. A szükséges felszerelés mindnél megvan. Az épület fenntartására szolgáló jövedelem a legtöbbnél hiányzik.

Az e. m.-nek 182 áld. papja van; közülük 12 nyugalomban, 150 a lelkipásztorkodásban, 20 a káptalanban, az e. m.-i hivatalban és tanintézeteknél. — A *szem.* 1806-ban épült; felépítésére az uralkodó az üresedésben levő eszergomi érsekség jövedelméből juttatott. A növendékek, tanárok ellátására stb. az uralkodó e fundo regulatorum episcopatuum bizonyos évi összeget utalványozott. Jelenleg 33 növendék van. — A deficiens papok számára az előd alatt gyűjtött összeg növelésére törekszik a pk., mivel ház nincs.[6]

Négy *kolostor* van az e. m.-ben. Körmöcbányán ref. ferencesek (Salvat.), 25-en, a helybeli gimnáziumban kötelesek a grammatikai tárgyak előadására. Növendékeik számára itt filozófia van. Breznóbányán 9 piarista, szintén grammatikát tanítanak és a plébániát látják el. Korponán 7 piarista, Privigyén 26, mindkét helyen tanítanak a gim.-ban, Privigyén noviciátusuk is van. A szerzetesek

[6] De még a jelentés évében a pk. házat szerzett e célra. Schem. Hist. 417.

közül 34 áld. pap, 6 laikustestvér-tanár, 27 klerikus és novicius. Lelkiekben a pknek vannak alávetve.

Szegényházak mint 1805-ben. Bbányán még egy Pauperum Institutum van, kat, és lutheránusok számára, a város alapítása. Itt több szegényt tart el, mások bizonyos időnkint segítséget kapnak. A város kezeli.[7]

A rezidenciát megtartja, csak 1825 végétől 1827 aug.-ig az orsz. gyűlésen volt, de a husvétet az e. m.-ben töltötte. E. m.-je *vizitálása* ezért megakadt, csak a népesebb helyeket látogatta meg, a szomszédos parókiák népét is megbérmálva. Ebben az évben az e. m.-nek azt a részét vizitálja, melyet elődе a veszprémi pkségre való áthelyezése miatt nem tudott. Az esperesek által évente vizitáltat. — Az 1822-es nemzeti zsinat pontjainak előzetes megvitatásán kívül más zsinatszerű összejövetel nem volt.

Megfelelő időben *szentel*, eddig 33-at szentelt, saját e. m.-je számára 25 szerpapot és u. annyi áldozót. Bérmált 20.000 hívőt. A *pki hivatás* akadályai közt említi a vegyesházasságot, amilyen 1.400 van az e. m.-ben. Az ilyenek gyermekeinek szinkatolikus távolabbi vidékre való átvitele, kellő taníttatásuk és ellátásuk a pk. terhe marad. — Eddig a sz. e.-nak nem volt rendes szónoka, a pk. ilyen számára szilárd alapítványt tett, gondoskodván, hogy ezentúl a nagyböjtben és nagyobb ünnepeken német szentbeszédek legyenek. Ómaga is beszélt kan. vizitációi alkalmából. Több templomot javíttatott és megújíttatott, felszereléssel és könyvekkel látott el. Több parókiát és iskolát jobb állapotba hozott, sőt néhány újat is építtetett. Székhelyén a B. Szűz és Nep. sz. János szobrát megújíttatta, fenntartásukra, az előttük végzendő nyilvános ájtatosságokra és tanulóifjak számára megfelelő alapítványokat tett.

A *kanonokok* szabályai az elődtől származnak. A jelenlegi pk. vizitációkor az időknek megfelelő változtatásokat tett rajtuk. Megtartják őket. A teológus kanonok a szem. megnyitása óta ott tanár. Ahol szükséges, ott a pk. állandó gondoskodás egyenlőre való lehetetlensége folytán kisegítő papokat alkalmaz. Minden parókián van népiskola, a *plébános* igazgatása alatt. A plébánia elnyerésének föltétele, hogy az illető előbb az évente tartott vizsgálaton jóváhagyassék, vagy hogy a pk. ez alól felmentse. E vizsgálatra csak 3 éves káplánság után lehet jelentkezni. Kisebb és nagyobb rendek előtt 3 napos lelkigyakorlat és megfelelő vizsga van. — Keresztelési stb. könyvekből egy példány a pki levéltárba, egy másik az orsz. törv. szt. a nyilv. levéltárba szolgáltatandó be.

Az alapítványi misék táblái ki vannak téve a sekrestyékben, teljesítésüket az esperes ellenőrzi. A papok külön könyvecskébe

[7] Az egyenkint felsorolt sz. h.-ak tőkéjénél néhol az 1805-i állapothoz képest eltolódások vannak, de ezeket nem közöljük. Csupán megemlítjük, hogy e jelentés szt. az előző relációban felsoroltakon kívül még a plébános kezelésében vannak a köv. sz. házak: a háji, turócszentmártoni, a körmöcbányai sz. József és az oszlányi.

kötelesek beírni sajátkezűleg, hogy mely napon milyen al. misét mondtak el. A *templom pénzét* szkir. városokban a helyi előljáróságtól kijelölt inspektorok kezelik, falun a plébánosok. Amint vigyáznak, hogy a plébános a pk. és kegyúr beleegyezése nélkül nagyobb kiadásokat ne csináljon, hasonlóképen a kassza-fölöslegeket gyümölcsöztetésre nem hagyják a számadók kezén, hanem az e. m. jámbor alapok kezelőjének kell azokat beszolgáltatni kamatozás végett. Ez egyik kanonok szokott lenni.

Szerzetesek két helyen lelkészkednek: Breznóbányán és a szomszéd Polhorán a piaristák. Előzetesen zsinati vizsgálatra kötelesek.

Az ágostaiaknak 31 oratoriumuk és u. annyi miniszterük van. Nem ritka a kat. hitre való áttérés. A jelenlegi pk. kormányzása alatt több mint 150 felnőtt akat. tért át. *A kat.* általában vallásosak, keveseket leszámítva, kiket e világ szelleme járt át, de ezeket is a közvélemény és derék férfiak tekintélye megakadályozzák abban, hogy másoknak kárára lehessenek. Botrányos erkölcsöket sehol sem tűrnek. Ezeket nemcsak egyházi intézkedésekkel és beszédekkel, hanem a törvények és a világi hatóságok őrködése által a legfőbb kormány példájával és tekintélyével hathatósan elnyomják.

1810-ben a pk. az *alap. miséken* mérsékelt csökkentést vitt végbe. Azóta a pénz eredeti értékének $^1/_{12}$-e alá csökkent, úgyhogy az akkori pktől redukált egy al. mise stipendiuma 46 kr alá süllyedt, holott általános szokás szt. egy al. mise stipendiuma legalábbis 1 frt, vagyis 60 kr. A pk. kéri, hogy a misék csökkentésére szóló felhatalmazás a már csökkentett misékre is kiterjesztessék. Az 1823. dec. 12-i apostoli brévével kiváltságolt oltárok kijelölésére 7 évre kapott felhatalmazása s a pksége első évében általa adott oltár-kiváltságok a köv. évben lejárnak; kéri megújításukat. Vizitációkor tudta meg, hogy a radványi (Kisasszonynapja) és végleshutai templomoknak nincs teljes búcsújuk, ami az e. m. valamennyi templomának megvan. Kéri számukra. [Keltezés mint a jelentés elején és sk. aláírás.]

Referátum. Előterjesztette Mr. *Macioti,* a Kongregáció 1835. aug. 26. ülésén. A jövőben tartsa magát a pk. jelentése elkészítésében a Benedek-féle utasításhoz. A referáló hangsúlyozza a vegyes vidékek hitben való megerősítésének fontosságát s a Cat. Romanus használatát. Vegyes vidéken a vallási viszonyok javulása nagy mértékben a papságtól függ, ezért csak a Sz. Páltól megkívánt tapasztalatok után tegye rá kezét a felszentelendőkre. A szem.-nál a pk. nem mondja meg, miféle iskolák vannak benne, az oktatás józan-e, vas. és ünnepnap asszisztálnak-e, van-e deputatio conciliaris. A vegyesház. nézve: feltételezi, hogy ezek pápai felhatalmazással és az előírt feltételek megtartásával jönnek létre. E tárgyra nézve ajánlja a pknek: amit XII. Leó a jubileumot kiterjesztő enciklikájában mond, XIV. Benedek instrukcióit, VII.

Pius válaszát. (Bebonensis pk. 1804.) Ha a Szentszéktől kívánt feltételeket nem tartják meg, a pk. használja fel a rendelkezésére álló eszközöket és szükség esetén forduljon az uralkodóhoz.

Felelet. 1835. nov. 21. Dicséri. Vigyázzon, hogy híveit semmiféle gonosz tan meg ne fertőzze. E célból ajánlja a felelet a lelkigyakorlatokat, a szentségek gyakori vételét, a gyermek megfelelő nevelését.

1830. A jelentést elküldve, a pk. a liminára halasztást kér és kap.

1834. és 1839. Halasztást kér és kap.

1835. nov. 9. [E keltezés az irat hátán, elején: Neosolien.][8] Adja tudtára a nuncius a pknek, hogy a postulatio az ágens munkájához tartozik. Törekedjék a pk. *prokurátort* szerezni. Egykor a magyar pköknek voltak Rómában ágenseik, most az új törvény szt. mindennek a királyi agencián kell átmennie. A bbányai pk. is használhatja az agenciát, annyi más pktársához hasonlóan.

Boszniai (Diakovári) Püspökség.

A boszniai pkség *1600-ból* való rendkívül érdekes jelentését a vatikáni Borghese-gyűjteményből kiadta *Hodinka*, Tanulmányok a bosnyák-djakovári püspökség történetéből, Függelék IV. alatt, 103—114. lapokon. (Ért. a tört. tud. köréből XVII. k. 3. sz. Bpest, 1898.) Közlése szószerint megegyezik a Concilii levéltárának általunk használt példányával, csupán az írásban és egyes szavakban (így különösen a török adónemeknél) különbözik.

1650. Maravich Marián püspök jelentése.

Emmi et Revmi Dni! In visitatione liminum apostolorum frater Marianus Marauich episcopus Bosnensis in partibus Turcarum exposuit statum eiusdem Ecclesiae.

Regnum Bosnae, olim Dardania, exstat inter Dalmatiam, Croatiam, Slauoniam et superiorum Seruiam. Ecclesiam cathedralem non habet, ideo episcopus suam residentiam tenet Plumbi in conventu fratrum minorum de observantia, provinciae Bosnae Argentinae. Fructus nulli. In eodem regno exstant ecclesiae parochiales ad praesens 27. In illa vero parte suae dioecesis in Slauonia 25. In eodem regno exstant X conventus eorumdem fratrum et in parte Slauoniae 2, in quibus recitatur officium divinum iuxta ritum S. Romanae Ecclesiae. In eisdem conventibus

[8] Úgy látszik, bár kifejezetten nem mondja, hogy ez a bécsi nunciushoz intézett irat fogalmazványa.

ad praesens sunt plusquam 220 fratres, e quorum numero tot deputantur ad curam animarum dictae dioecesis, quot sunt necessarii. In sua iurisdictione capitulum, sacerdotes saeculares, societates, seminarium, monasteria monialium nulla sunt. Populus vero catholicus mixtim manet inter Turcas, schismaticos, hebraeos et zingaros, qui ad praesens invenitur plusquam 75.196. et in Slauonia suae dioecesis parte plusquam 12.200; e quorum numero in sua visitatione sacramento confirmationis munivit utriusque sexus 23.600. Pro munusculis Turcarum per annum, praecipue peragendo visitationem, non sufficiunt episcopo 300 scuta. A quo orbatus fuit fructibus illarum parochiarum suae dioecesis in Slauonia, contraxit multa debita. Humilis orator etc.

A jelentés a közölt csonka módon fejeződik be. A reláció lapjának jelzése: 521.

1650-ben a mellékelt igazolvány szerint a liminát a pk. személyesen végezte el, 1654-ben pedig *Bernardinus a Plumbo* ferences kapott rá megbízást.

Plumbum, 1655. márc. 30. Maravich Marián püspök jelentése.

A diakovári sz. e.-at már régen megszentségtelenítette a török, ezért a pk. saját hazájában, Plumbumban a ferenceseknél székel. E helyen a ferencesek lelkipásztorkodnak. Jövedelem nincs. Boszniában 27 plébánia és 10 ferences konvent van, Szlavoniában 2 ferences konvent. E kolostorokban 300 rendtag él. A kat. nép száma 83.459, közülük vizitációkor 12.631-et bérmált. A törökök megajándékozására 300 tallért fordított. Azon idő alatt, amelyben a szlavóniai részben fekvő parókiáktól jövedelmét nem kapta meg, sok adósságot vett föl.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás. A jelentés a 190. jelzésű íven található.

1658. Maravich Marián püspök jelentése.[1]

A pkség Boszniát foglalja magába és Szlavoniából Valkómegyét. Az egész e. m. török uralom alatt áll, kb. 200 év előtt foglalta el. Diakoban volt a sz. e. Sz. Péter tiszteletére. Az e. m.-ben 12 ferences *konvent* van. Mindegyiknek van plébániatemploma és más templomok is tartoznak hozzájuk, amelyekben az istentisztelet és a szentségek kiszolgáltatása római szertartás szt. latin nyelven történik. Csak ők lelkipásztorkodnak, mivel világi papoknak Boszniába való belépését a török megtiltotta. A katolikusok *száma:* 73.383, közülük az elmult évben az egész e. m. vizitációjakor 6.563-at bérmált s 25 alkalmas férfiút szentelt áld.

[1] A jelentés nincs keltezve. Az 1658-as évszámot a liminának a pk. által személyesen történt elvégzését bizonyító igazolványokból vesszük, amelyek kelte 1658. jan. 25.

pappá. Bosznia vidéke a Száva és Dalmácia között terül el, hosszában 3, szélességében ugyanannyi napi út; benne a katolikusok szakadárokkal és törökökkel vegyesen laknak, utóbbi két felekezet híveinek száma igen nagy. A pk. *vizitációjakor*, hogy a töröknek embertelenségét elkerülje, legtöbbször titkon és éjjel utazik s a zaklatásokat kénytelen pénzen megváltani, úgyhogy erre minden évben nagy összeget kell fordítania. A velenceiekkel való mostani háború idején a törökök vadsága oda fajult, hogy alig engedték meg a pknek, hogy e. m.-jében maradhasson. A pki asztalnak nincs semmi jövedelme s a jelenlegi pknek a Propaganda nem ad semmiféle segélyt és ezért még az étkezéshez szükségesekben is szükséget szenved.

Sk. aláírás.

Referátum. Őrködésre kell buzdítani a pköt, hogy a szomszéd szakadárok szertartása ne szivárogjon át a katolikusok közé. Habár nincs szem., gondoskodni kell róla, hogy legalább iskola legyen és tanító, aki a fiúkat grammatikára, a hit alapjaira és jó erkölcsökre oktassa. Buzdítani kell a pköt, hogy töltse be türelemmel hivatását.

1745-ben Draghichievich Pál duimeni püspök és Török-Bosznia apostoli vikáriusának megbizottjaként *de Sigismundi Ferenc*, az illírek római Sz. Jeromos-templomának arcipreteje végezte el a liminát.

1783. Kertiza Máté püspök jelentése.

Bár kinevezése 1773-ban, felszentelése pedig 1774-ben történt, eddig nem végzett liminát és nem küldhetett jelentést, mert az *e. m.* csak az ő kormányzása alatt *olvadt össze az egyes részekből* s teljes birtokába, joghatósága gyakorlásába és megismerésére a pk. csak egy év óta jutott a következő sorrendben: 1.) a boszniai és szerémi e. m.-ét XIV. Kelemen egyesítette 1773. júl. 9-i bullájában. 2.) A négy tagból alló káptalant Mária Terézia alapította 1773. jún. 11-én, ennek megvalósulása 1777. elején következett be. 3.) Az eszéki plébániának filiájával együtt az esztergomi főegyházmegyétől való elszakítása és a boszna-szerémi pkségbe való bekebelezése VI. Pius 1775. máj. 13-i bullája által történt s 1776. szept. 29-én valósult meg. 4.) Több parókiának a pécsi és zágrábi e. m.-éktől való elszakítását és a boszna-szerémibe való bekebelezését VI. Pius 1780. aug. 8-i bullája által rendelte el. 5.) II. József 1781. febr. 16-i oklevelével két új kanonokságot és négy dignitást alapított, úgyhogy a káptalan összesen 6 tagból áll.

Az *e. m. határai* a Drávánál Eszék, a Szávánál Bród, a Duna és Száva összefolyásánál Zimony. Magábanfoglalja az egész Szerémmegyét s Verőcemegyének polgári közigazgatás alatt álló egy részét, továbbá a pétervárad és bródi katonai határőrezre-

dek egész területét. E pkség elsősorban a Száván túli Boszniára terjedt s innen a neve is; az elődök gyakorolták is ott pki joghatóságukat Patachich György pkig bezárólag. Ő a boszniai ferenceseknek adta a joghatóságot és felhatalmazásokat, amint a diakovári pki könyvtárban levő naplójában olvasható. De most Boszniában — talán az ottani hívek és szerzetesek nagyobb kényelmére — van fölszentelt pk, mint apostoli vikárius, s ama szerzetesek nem fordulnak többé ide, mert a diakovári pknél csak a cím maradt, a töröktől megakadályozott joghatóság gyakorlása pedig az említett vikáriust illeti.

A pkség székhelye Diakovár mezőváros, egyúttal a pk. birtoka és javadalmazása a szomszédos falvakkal együtt. Itt van a *sz. e.* Sz. Péter apostol tiszteletére, eléggé elegáns oltárokkal és megfelelő felszereléssel, de tágasabbnak kellene lennie. A kanonokok száma 6, köztük 4 méltóság. A kanonokokon kivül még a két praebendarius is kórusköteles. Az e. m.-ben 50 plébánia és 9 helyi káplánság van. Sok templomnak nincs szilárd épülete és megfelelő felszerelése. A Kapisztrán-tartományhoz tartozó *ferenceseknek* 7 konventjük és 1 rezidenciájuk van, a kapucinusoknak 1 kolostoruk. Női kolostor nincs. Az e. m.-nek nincs *szem.-a*, hanem Őfelsége rendelkezése szt. 10 alapítványi helye van a budai egyetemesben; továbbá néhai Marczibány Lőrinc családja a szerémi e. m. számára 1 kispapra szóló alapítványt tett, aki a pécsi szem.-ban tanul. Eddig volt a boszniai e. m.-nek egy helye a lorettói Illír Kollégiumban, amelyből mindig kiváló munkások származtak, de a legújabb uralkodói rendelkezés folytán nem szabad klerikust külföldre küldeni. A pk. azonban kéri, ne vegyék el ezt a helyet az e. m.-től, egyrészt mert Török-Boszniában is szükség van munkásokra, másrészt mivel reméli, hogy ez a rendszer nem marad változatlan.

Eszéken és Pétervárad van egy-egy szegényház, mindkettő a világi hatóság kezelésében. A sz. e.-ban meg van szervezve a Szentolvasó Társulata, jövedelmei nincsenek; a többi jámbor társulatot, amelyek a ferenceseknél voltak, az uralkodó eltörültette. A sz. e. jövedelme előbb a pécsi e. m.-hez tartozott tizedeknek negyedrészéből áll, kir. rendelkezés szt; egy másik negyed a szem.-nak jutott, a hátralévő $^{2}/_{4}$ rész pedig a káptalannak. Övéi azonkívül a pozsegai Sz. Péter-prépostság birtokai, amelyeket előbb a szerémi pk. bírt kir. adományozás folytán, most pedig elvették tőle.

A pk. a rezidenciát megtartotta, csak 3—4-szer volt távol, egy, legfeljebb két hónapra, az Udvarnál. Szerémben négyszer végzett *vizitációt*, a székhelyéhez közeli helyeken — amelyek állandóan szeme előtt vannak — egyszer s a legújabban bekebelezett helyeken is egyszer. Szentbeszédet nagyobb ünnepeken, adventben, nagyböjtben és vizitációkor mondott. Az e. m.-ben nincs használatban sem pénzbüntetés, sem irodai díj. Pki joghatóságának nincs semmi akadálya. Eddig négy pl. templomot és 1

paplakot *épittetett* szilárd anyagból a saját költségén, a hívők munkájával; másokat kijavíttatott, a sz. e.-t fölszereléssel, a pki palotát könyvekkel és bútorokkal látta el, mert teljesen üresen találta és az épületet is jelentékenyen díszítette.

A 6 *kanonok* és a két praebendárius állandóan megjelenik az egész karimán. Még nincsenek szabályaik, hanem az ország többi káptalanjáét tartják meg. A plébánosok közül egyesek a nép nagyobb összejövetelei alkalmából az e. m.-ben jóváhagyott más papok segítségét is igénybe veszik a szentségek kiszolgáltatásában. Kisebb és nagyobb rendek előtt a pk. a kánonok előírásait és a lelkigyakorlatokat megtartatja. A papi gyűlések eddig még nem voltak meghonosíthatók, mivel az e. m. egyes részekből csak most alakult ki. Szerzetes nem él a kolostoron kívül, csak mint adminisztrátor és káplán. Konventet eddig nem vizitált a pk. Bizonyos templomok sekrestyéjében ki van függesztve az *alapítványi misék* táblája s pontosan teljesítik őket; másokban kifüggesztésüket a pk. nem tudja elérni s nem tud megbizonyosodni róla, vajjon megtartják-e őket, a világi előljáróságnak — amely a hagyatéki tőkéket kezeli — ellenállása folytán.

A kat. *nép*, főként a falusi és a mohamedánok közelében élő, szent egyszerűségében becsületes, jámbor, úgyhogy a pknek vizitáláskor bőséges vígasztalásban volt része. Sok helyen a szakadárokkal vegyesen él a nép.

A pk. megújítja *kérését*, hogy az Illír Kollégiumban ne töröljék el a boszniai e. m. egy növendéke számára szolgáló helyet. Mivel a legújabb rendelkezések szt. nehezebb lesz a Szentszékhez fordulni, a pk. kéri, hogy az 1782. júl. 18-án e részek pkeinek Őszentségétől egy időre adott *felhatalmazásokhoz* hasonlóan a minden templom számára megadott s 1781. jan. 30-án 7 évre megszorított oltárkiváltságot Őszentsége terjessze ki belátása szti időre. Hasonló kiterjesztést kér ugyanazon okokból az e. m. különböző templomai és kápolnái számára évenkint egy vagy több napra, 7 évi időtartamra engedélyezett búcsúkra nézve, amelyek már lejártak vagy legközelebb lejárnak. Továbbá kéri a pk., hogy — mivel vizitáció alkalmából nagyon sokan szoktak mindenütt összejönni szentbeszédjének meghallgatására s a bünbánat és az Oltáriszentségnek kezéből való vételére, úgyhogy egyedül nem elégséges erre — az első vizitációra engedélyezett és csak az e. m. jelentősebb helyeire szorított búcsúkat terjessze ki a Szentszék minden vizitációra és minden parókiára, mert különben a városoktól távolabbi, de buzgóbb hívőknek csak kevés alkalmuk van búcsú elnyerésére.

Felelet. 1784. máj. 12. Nem szól a poenit. és teol. kanonokokról; ha nincsenek, honosítsa meg őket. A templomok nemcsak szilárdak és biztosak legyenek, hanem — mint az Isten házához illik — díszesek is. Vegye rá a kegyurakat a templomok újjáépítésére és megfelelő fölszerelésére s bőkezűségével járjon

elől jó példával. Őrködjék a katolikusokra, hogy a szakadárokkal való érintkezés folytán bizonyos bűnöket ne sajátítsanak el. Évenkint vagy legfeljebb kétévenkint tartson egyházlátogatást, ha személyesen nem lehetséges, helyettesek által. Zsinatot évente tartson, ha nem teheti, akkor papi gyűléseket. A pápa megigérte a bíborosoknak, hogy az Illír Kollégiumban lévő helyet nem fogja elvonni az e. m.-től, s bármikor is jön oda a pknek növendéke, elfogadják. A búcsúkra vonatkozó feleletet megbizottja az Indulg. Kongregációtól fogja megtudni.

1806-ban a liminára és jelentésre haladékot kér és kap a pk. 1807-ben *Sala Domonkos* volt a megbizottja.

Diakovár, 1807. febr. 15. Mandich Antal püspök jelentése.

1806. szept. 28-án Budán, Nagyboldogasszony templomában pkké szentelve, sietve ment székhelyére, hogy ezen az igen elhanyagolt e. m.-én erőihez mérten minél előbb segítsen. Október 26-án, a szerémi e. m. védőszentjének, Sz. Demeternek napján foglalta el székét; ez alkalommal mondott beszédét 2) alatt mellékeli. Mindjárt megérkezése után arra törekedett, hogy — mivel az e. m.-ben nagy a *paphiány:* jelenleg 10 parókia és több mint 24 kápláni hely betöltetlen, s ezen máshogy segíteni nem lehet, csupán a *szem.* azonnali felállításával — az innen Bródra áthelyezett ferencesek kolostorát szem. céljaira megkaphassa s már 1806. nov. 1-én ez megkezdhesse működését. Isten meg is áldotta törekvéseit, mert nemcsak az épületet kapta meg, hanem nov. 1-én már be is vonult 16 klerikus, kiket külső szemináriumokban neveltetett az előd, és más 37 ifjú, akiket alulírt vett fel s a tanárokkal együtt sajátjából tart el. Összesen tehát 53-an vonultak be, előljárókkal: a kanonok-rektorral, vicerektorral, spirituálissal, tanulmányi felügyelővel és 6 tanárral, akiket a pk. nagy gonddal az e. m.-én kívül keresett és szerzett meg. Közülük négyen teológiát tanítanak: két világi pap, akiknek egyike dogmatikát, a másik erkölcstant, lelkipásztorkodástant és kánonjogot tanít; két piarista pedig egyháztörténetet, apologetikát, ó- és újszövetségi hermeneutikát tanít a szent nyelvekkel együtt. A hátralévő két tanár egyházmegyebeli papja, akik a filozófiai tanulmányokat látják el. E tanfolyamra a második évben 13, az első évben 6 klerikus jár. A szem. megnyitásakor mondott beszédét 3) alatt mellékeli. Gondoskodott számukra alkalmas orvosról és patikusról, akik itt eddig nem voltak. Mivel a sz. e.-ban sem orgonista, sem korális ének nem volt, ezekről is gondoskodott megfelelő egyéneknek máshonnan való kiválasztása által s a káptalani kórust más sz. e.-ak mintájára és a római szertartás szt. szabályozta. Mindez annyiba került, hogy előbb szerzett vagyonának legnagyobb részét erre fordította s a többit is e szent célra fogja adni és biztos benne, hogy a király pártfogolni fogja törekvését.

A *sz. e.-at*, amelyet a törököktől lerombolt réginek romjain a mult század elején Patacsich György pk. kezdett építtetni, romlás fenyegeti. Az alúlírt pk. más, alkalmasabb helyen újat szándékozik emelni. Felszereléssel eléggé jól el van látva; a pki kápolnát csaknem egészen ő szerelte fel.

Az e. m.-ben nagy a paphiány. Legközelebb kikerülnek ugyan négyen a szem.-ból, de még más 30 hiányozni fog. Egyenlőre a szomszédos plébánosok munkáját kell segítségül igénybe venni. Januárban az e. m.-ét hosszában futólag átvizsgálta. A *Szerémségben* most főként szakadár rácok élnek, úgyhogy két nap alatt a Szerémségen elég gyorsan áthaladva, egyenes vonalban csupán 6 kat. parókiát talált és igen sok görög szakadárt, akiknek több férfi-kolostoruk is van. Érsekük Karlovicon székel, művelt ember, a latinban is kiválóan jártas. A Szentlélek világosítsa fel, hogy *Rómával egyesüljön.* „Si Sanctitas Vestra non improbat Memoriale praesentatum per doctores Sorboniae Petro I., Russorum imperatori 19 Julii 1717, quod refert Le Clerc dans L' Histoire Physique, Morale de la Russie ancienne Tom. I. editionis Parisinae 1783. pagina 275., forte nanciscerer occasionem, illis principiis, in quantum per S. Apost. Sedem probarentur, insistendo cum hoc eodem Metropolita de isto gravissimo merito conferendi."

Keltezés mint fent. Sk. aláírás. A 2) és 3) sz. melléklet csatolva.

Felelet. 1807, júl. 25. Alig mondható el szavakkal az öröm, amellyel jelentését olvasták. Dícsérik a vizitáció és különösen a szem. miatt, bár akadna ebben több párja az Isten egyházában! A pápa bízik a pk. erényének állhatatosságában, hogy a fellépő tévedéseket meg fogja zabolázni s mindenképen rajta lesz, hogy a kat. hit tisztasága az idők bajai miatt kárt ne valljon. A biborosok mindnyájan a pkben az igazi pásztor példaképét dicsérik.

1814, 1817, 1818 és 1819-ben haladékot kér és kap. 1820-ban *Emiliani Alajos* kanonok végezte el a liminát.

Diakovár, 1820. április 11. Raffay Imre püspök jelentése.

A törökök betörése folytán a boszniai e. m. területe annyira megkisebbedett, hogy 1751-ben csak négy parókiára terjedt ki a pk. joghatósága; ezek számát Chiolnich pk. hárommal növelte, s ez a hetes szám megmaradt utódáig, Kertizáig, aki alatt 1773-ban a szerémi pkséggel örökre egyesítették. Az *e. m. területe* mint 1783-ban, továbbá hozzátartozik még a zágrábi e. m-től elvett 4 parókia a gradiskai ezred területén, néhány mással együtt. Az e. m. egyetlen sz. kir. városa Eszék. Ennek várában a pkségnek adómentes telke van, amelyet Mandich Antal pknek adott ingyen a király, hogy ott székházat építtesen. A szerémi e. m.-ben nincs sz. e., de van a pétervaradi erődben pki székház, bár nagyon

szűk, kibővítése végett a pk. megvette a szomszédos házat. Ha ott tartózkodik, a főpapi ténykedéseket a jezsuiták egykori templomában, a mostani plébánia-templomban végzi. Diakovárott van a pki székház és sz. e., amelyet régen az elődök gyakrabban gondosan újjáépíttettek, most túlságosan szűk, tisztátalan és romladozó állapotban van. A jelenlegi pknek idejövetelekor meg volt a szándéka újnak építésére, de sokféle akadály meghiúsította, azonban továbbra is remél. A székeskáptalan 8 kanonokból áll, hozzájuk járul még 2 praebendarius. A *kanonokok* közül négy méltóság, egy sz. e.-i főesperes és három mesterkanonok. De ez csak 1811-től van így. Mert az 1773-i alapítás szt, amely 1777-ben került végrehajtásra, csak négy kanonok volt; 1781-ben II. József számukat kettővel emelte és négyet méltóságnak nyilvánított s a káptalannak adta a szerémi tizedek felét azzal a kötelezettséggel, hogy ebből 600 frtot kell fizetnie a két karkáplánnak, 400 frtot az alsószerémi főesperesnek és 300 frtot a helynöki iroda kiadásaira. A tizedek másik feléből egyenlőképen a sz. e. és a szem. részesedett. De mindez csak 1782. jún. 26-án került végrehajtásra. 1807-ben Mandich pk. kir. beleegyezéssel a hetedik kanonokságot alapította, a pki jövedelemből évente 1.500 frtot adva a káptalannak; ezt a többi jövedelemhez kell csatolniok s a hetedik kanonok az előbbiekkel teljesen egyenlő részt kap. A sz. e.-i főesperes — mindig kanonok — e címen a pkségtől évi 100 frtot kap. I. Ferencnél végül ugyanaz a pk. elérte, hogy a 8. kanonoki stallum a diakovári plébániával legyen örökre egyesítve, de a plébános a káptalan jövedelmeiben nem részesedik, csak a votivmisékből és más esetleges jövedelmekből. A pk. a káptalanban nem talált teol. és poen. praebendát, a káptalan 1818-i vizitációjakor mindkettőt meghonosította. A poenitentiariusra vonatkozó intézkedés már végre is van hajtva, a teol. számára fönn van tartva egy már harmadik éve üresedésben lévő stallum.

Az e. m. *plébániáinak* száma 81. Több pl. templom új felépítést, mások nagyobb javítást kívánnak, a pk. ezek érdekében megtette illetékes helyeken a lépéseket. A filiák közül is soknak van kápolnája, úgyhogy szinte egy possessio sincs ennek híjával; ezek közül is sok szorul javításra, néhány romladozó állapotban van, ezeket a pk. interdictum alá helyezte, amíg a nép újakat nem épít. A sz. e. felszerelése nem mindenben felel meg, a plébánia-templomok közül is néhány jobb gondozást kíván, erre vizitációkor figyelmeztette a népet. Női kolostor nincs. A ferenceseknek 7 kolostoruk és 1 rezidenciájuk, a kapucinusoknak 1 kolostoruk van. A szem.-ot Mandich pk. alapította, újabban jelentős épületszárny került hozzá; benne állandóan kb. 30 klerikus tartózkodik. A szem. jövedelme: évi 1.975 frt 55 3/4 kr kamat, a szerémi tizedek 1/4 része, a pki asztaltól évi 3.840 frt s amire még ezenfelül szüksége van. Taksa nincs.

A pk. a székhelykötelezettséget megtartotta, csak egy-két hétre távozott el az e. m. ügyeinek intézésére. 1817-ben súlyo-

sabb betegség után lévén, csak a Szerémség főbb helyeit *látogatta* meg és bérmált, 1818-ban a boszniai e. m.-ét, 1819-ben pedig a szeréminek többi részét látogatta. E. m.-i zsinat nem volt, nem is lehetett, bár legalább is nemzeti zsinat nagyon szükséges lenne. A vasárnapi mise közben mondott prédikáción legtöbbször a pk. is megjelenik. A büntetéspénz nincs szokásban, az irodai díjszabás csekély. Pki joghatóságának nincs semmi akadálya. Jövedelmeit, amelyek tisztán indusztriálisak és gazdaságiak, csak kis részben tudta pénzzé tenni; különböző címen teljesítendő fizetési kötelezettségektől még most sem szabadult meg teljesen s ezek megakadályozták a *jótékonykodásban*. De azért a Pétervároadon vett 7.500 frtnyi telken kívül, amelyet a pki székház fokozatos bővítése miatt vásárolt, két csaknem teljesen összeomlott templomot egészen fölépíttetett, másokat javíttatott, több új pki épületet emeltetett és javíttatott, az Afflicta Humanitas társulatnak 3.000 frtot adott, a sz. e. fölszerelését gyarapította.

A *kanonokok* állandóan résztvesznek a kóruson. Vizitáció alkalmával a pk, mivel eddig nem volt, rendeletet adott ki a kóruskötelezettségről. A matutinumon és laudesen, valamint a többi kánoni hórán kívül mindennap konventmise van a jótevőkért. Mivel a kanonokoknak nem voltak szabályaik, a pk. megparancsolta, hogy közös tanáccsal készítsenek ilyeneket és megerősítés végett terjesszék eléje, ami meg is történt. A poenit. kanonok, amióta a pk. a káptalanban meghonosította, teljesíti hivatását. Az e. m.-ben jelenleg 46 káplán van. A keresztény tanítás előmozdítására a pk. hazai nyelven *katekézist* tett közzé, amelyben minden vasár- és ünnepnapra el van osztva az anyag s a szentbeszéd után a szónok ezek közül a megfelelőt tiszta hangon és helyenkint megállva a kérdésekkel és feleletekkel együtt fölolvassa, úgyhogy az év folyamán a legfontosabb vallási igazságok mind előkerülnek; a felolvasás végeztével a szónok a néppel együtt elmondja a miatyánkot, üdvözlégyet, hiszekegyet, a tízparancsolatot, az ötparancsolatot, a hét szentséget, a hit, remény és szeretet indulatait, a népnek már eddig is tapasztalt nagy lelki hasznára. A *teol. konferenciák* elkerülhetetlen és súlyos akadályok miatt nem voltak bevezethetők, de pótolják őket a pki szentszéktől minden papnak föladott erkölcstani és szertartásbeli esetek; a rosszul megoldók megrovásban részesülnek s egyúttal a helyes megoldást is megkapják. A papságban nem volt semmi nagyobb botrány, a fegyelem megőrzéséről gondoskodott Mandich pk, amikor 4 főesperességre és 9 esperességre osztotta az e. m.-ét; ezek fejei őrködnek a papság fölött s a kisebb bajokat maguk hozzák rendbe.

Csak egy szerzetes vezet plébániát, egy ferences Kanizsán; öreg kora miatt legközelebb kolostorba fog visszakerülni, mivel már van elég világipap. — A *szem.-i* tárgyak között a görög és héber nyelvet is említi a jelentés. Évente kétszer van nyilvános vizsga. A javítóvizsgán megbukottat a pk. elbocsátja. Némely jobb reményre jogosító klerikusnak, de ritkán, megengedik az

osztály ismétlését. A pk. minden nehezebb ügyet tudat a káptalannal. — Jámbor társulatok nincsenek. A szegényházakat a világi hatóság kezeli. Az alapítványi misék táblájának kitételét és teljesítését a pk. vizitációkor megparancsolta, és teljesítik.

A katolikusok száma 133.543, a körösi pk. alá tartozó gör. katolikusoké 439, a szakadároké 161.761, az ágostaiaké 5.399, a helvéteké 3.243, a zsidóké 437. A kat. nép hű Istenhez és Egyházához.

A pk. kéri 1.) a mellékletben felsorolt szentek miséjének és officiumának az e. m.-be való bevezetését.[2] 2.) Vannak kispapjai, akik tanulmányaik végeztével is kénytelenek a szem.-ban maradni, mivel korhiány miatt nem szentelhetők fel; a pk. a Szentszék engedélyével egy év alól fölmenthet, most 12 klerikusra szóló, másfél évre is érvényes fölmentési felhatalmazást kér. 3.) Az 1816. júl. 23-i brévével az e. m. összes templomai számára oltárkiváltságot kapott, kéri ennek a Rómába fordulás nehézsége miatt s a nép jámborsága érdekében további időre szóló kiterjesztését. 4.) Kéri az e. m. egyes templomainak és kápolnáinak egy vagy több napra szóló és 7 évre engedélyezett búcsúk meghosszabbítását, továbbá mindkét e. m. összes pl. templomai számára a védőszent napjára, Gyümölcsoltó- és Nagyboldogasszony ünnepére örökre teljes búcsút. 5.) A pk. első vizitációjakor a kiválóbb helyekre, ahol főpapi misét mondott, teljes búcsú engedélyezését kapta meg VII. Piustól. Mivel ilyenkor a nép nagyobb számmal járul a szentségekhez, kéri ennek megengedését az összes vizitált templomok számára.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Referátum. 1822. Előterjesztette: Mr. *Pandolfi*. A sz. e. fölépítésére buzdítja. Siettesse a teol. kanonok kinevezését. A sz. e. fölszerelésére nézve megjegyzi, hogy a kanonoki javadalmak és plébánosi jövedelmek az ilyen szükségleteknél kötelesek közreműködni, azonkívül ott vannak az üresedésben lévő kanonokság jövedelmei. Zsinat helyett időközben gondoskodjék főpásztori utasításokról. Az előadó megjegyzi, hogy kissé nehezen tételezhető fel, hogy ily helyeken és időkben a pki hatalom gyakorlásának nincs semmi akadálya a jelentés szt; de mégis illik elhinni. Jó lenne megismerni, hogy mik a papi gyűlések akadályai. A főespereseknek stb. a papok erkölcsi életénél való szerepére nézve megjegyzi: „Non è troppo chiara, nè sembra troppo uniforme al commune sistema questa istituzione, forse equivalente alle vicarie." A pk. kérései a megfelelő kongregációkhoz kerültek. Általánosságban meg lehet elégedni az e. m. állapotával és a pk. viselkedésével.[3]

[2] E melléklet természetesen, mivel az illetékes kongregációhoz került, nincs a jelentés mellett.

[3] A referálónak sok, kissé túl kicsinyes megjegyzése át van húzva. Igy a mons pietatis és a jámbor társulatok fölállítására vonatkozó sürgetések is.

Diakovár, 1823. ápr. 19. *A pk. levele az apostoli nunciushoz.* E levelében, amelyhez csatoltan az 1820-i jelentés másolatát és kérelmeivel összefüggő szentek jegyzékét is elküldte, a pk. nuncius közbenjárását kéri, hogy említett jelentésére és kérelmeire választ kapjon, ami eddig nem történt meg.

Felelet. 1823. jún. 18. A legnagyobb akadályok miatt nem tartható papi gyűléseknek a jelentésben említett pótlását helyeslik a biborosok. Nem kételkednek, hogy a pk. törekedni fog a plébániatemplomok megfelelő felszerelésére, e célra szükség esetén a kanonoki javadalmakat és plébánosi jövedelmeket is bizonyos mértékben fölhasználhatja. Biztosra veszik, hogy ha csak fölülmulhatatlan akadályok nem állnának útjában, nem hagyná az e. m.-jét legalábbis egy női kolostor és férfi-konfraternitás nélkül. Az Afflicta Humanitas társulatról felvilágosítást kérnek. A Szertartások Kongregációja a kívánt officiumok és misék mondásába beleegyezett. A pk. hihetőleg megkapta e rendelkezését.

Csanádi Püspökség.

1739. Prokurátor: de *Gentili József Callixtus* apát. [Mellékelve Adalbertus (Falkenstein) pk. Szeged, 1738. dec. 7-ről kelt megbízó levele.] A jelentésre haladék.

Haladékot kérnek és kapnak a pkök a liminára és relációra egyaránt a köv. években: 1801—1809. évente s 1814-ben és 1816-ban; utóbbi esztendőben két évre, az előbbiekben egyre.

1841. márc. 29. Róma. *Lonovich József* csanádi pknek sk. aláírásával ellátott *levele a pápához.* Ebben elmondja, hogy már régebben szerette volna a jelentést elküldeni, de az igen terjedelmes e. m.-nek vizitálása négy évet vett igénybe. A vizitáció elvégzése után a szükséges rendeletek kiadásával volt elfoglalva. Most személyesen jött a limina elvégzésére és a jelentés átadására.

Róma, a Tizenkét Apostol Konventjében, 1841. márc. 29. Lonovich József püspök jelentése.

Említi a szentistváni alapítást, azután sz. Gellértről szól, majd a 16. sz.-i török beözönlésről, amely a pköt, káptalant, papságot és híveket egyaránt pusztította. A csanádi pköt ezután is kinevezték. De a pkök távoli káptalanokban székeltek s a török alatt maradt kevés hívük gondozását kénytelenek voltak a ferencesek szegedi konventjére bízni. 1716-ban a pki szék és káptalan *visszaállíttatott,* de nem a régi székhelyen, Csanádon, hanem először Szegeden, majd 1738-ban Temesvárott. S miután a bolgárok, kik már régóta ebben az e. m.-ben laktak, s kik a török

uralom alatt magukra hagyva a pogányságba süllyedtek, vagy szakadárok lettek, a jezsuiták munkálkodása folytán megtértek; a néptelen területekre pedig részint szomszédos hazai lakosok, részint a német császárságból tiszta kat. telepesek kerültek, a *hívők száma* annyira emelkedett, hogy 1781-ben 103.000 volt, most pedig 404.987. Az e. m.-hez tartoznak egészében: Arad, Csanád, Krassó, Temes és Torontál megyék; Csongrád egy része, Békésből egy falu, és három határőr kerület, a bánáti német, illir és oláh. Kiterjedése 697 földr. □ mérföld. Az e. m.-ben van 3 sz. kir. város, 66 oppidum, 954 lakott pagus és praedium.

A *sz. e.* Temesvárott van, VI. Károly császár és Mária Terézia bőkezűségét hirdeti, ők emeltették. Bár nem plébániatemplom, van keresztkútja, s méltóságánál fogva az ünnepi körmenetek mind, mint a búzaszentelő, keresztjáró, úrnapi, nem a pl. templomból, hanem innen indulnak ki. Van mellette 6 tényleges *kanonokból* álló káptalan; ezekhez járul 6 tiszt. kanonok, kiket az érdemes plébánosokból szoktak kinevezni s javadalmas helyükön székelnek. A káptalan javadalmazása ingatlanokból áll, ezek jövedelmeiből kapja meg a sz. e. is a maga részét. Mindkétfajta kanonokot a pktől előterjesztettek közül Őfelsége szokta kinevezni. A kanonokokon kívül a sz. e. szolgálatára van négy javadalmas áld. pap, közülük az egyik sz. e. hitszónok, a másik kápt. jegyző. Mind a négyen a karimádságon állandóan jelen vannak. A poenitentiarius tisztét egy kanonok viseli, akire a pk. rábízza; hűségesen teljesíti, szükség esetén a többi kanonok és javadalmas is gyóntat. A teológiai professzorságot is mindig egy fiatalabb kanonok viseli, kinek canonicus scholasticus a neve, vagy személyesen, vagy a pktől jóváhagyott helyettes által, akit kanonoki jövedelméből kell eltartania. A káptalan a pk. senatusa, az ügyek intézésében tanácsával él. Mivel kevés a kanonok, más érdemes e. m. papokat is nevez ki szentszéki ülnökökké.

Az e. m.-ben 175 *parókia* van, 21 esperesi kerületbe osztva. Mindegyiknek a hívők számához mért, szilárd és díszesen felépített temploma van. De vannak, főként az újabb parókiákon oly templomok, melyek sebtiben és csak bizonyos időre épültek; ezek további gondozást kívánnak. Kötött és biztos jövedelmük, csekély kivétellel, nincs a templomoknak, kisebb szükségleteiket a hívők adományai fedezik, a nagyobbakat a kegyúr köteles. Összesen 166 templom tartozik földesúri kegyuraság alá; a többi 9 templom kiadásait a községek és a pk. fedezik. Temesvárott 3 parókia van: egy a városban, kettő a külvárosokban. A legtöbb pl. templom számára a jelenlegi pk. a pápától teljes búcsút eszközölt ki a védőszent ünnepére. Van 40 filiális templom, a szükségessel ellátva; a megfelelő községek, illetve uradalmak tartják fenn őket.

Az e. m.-ben van négy minorita *konvent*, u. annyi obszer-

váns ferencrendi, két piarista kollégium és egy irgalmas konvent.[1] A házi fegyelemhez tartozó eseteken kívül elismerik a pki joghatóságot.

A *szem.-ban* 38 növendék van. Olyanokat vesz fel, kik a filozófiai tanulmányokat kellő eredménnyel elvégezték és jó erkölcsűek. A szem.-ban négy évig maradnak. A szem. alaptőkéjéből, a vallásalaptól kapott segélyből s a céljára adott pki jövedelmekből él. A kispapoknak ingyenes ellátásuk és felső ruházatuk van, taksát nem fizetnek, még ha a felszentelés előtt kilépnek, akkor sem. Ketten vannak még a Pazmaneumban és ketten a pesti Központiban, közköltségen. Igy az e. m. szükséglete évről-évre kielégíttetik.

Szegények és betegek számára szolgáló intézmények minden városban s több nagyobb oppidumban vannak, de mindenütt a helybeli civil hatóság kezelésében. A plébánosoknak a lelki szükségletek kielégítésére mindenütt szabad kezük van.

A rezidenciális kötelességet a pk. az orsz. gyűlésen való megjelenés és mint a nagyváradi kerület kir. igazgatójának hivatalból eredő elfoglaltságán kívül megtartotta. Pksége 6 éve óta e. m-jét egyszer teljesen meglátogatta, az összes plébániát s a legtöbb filiát is. Az e. m. terjedelme miatt erre négy év nyári hónapjai voltak szükségesek. Vizitációkor minden templomban bérmált, összesen 107.000 hívőt. Klerikusait s az elbocsátólevéllel rendelkező más hozzáfordulókat ő szokta felszentelni. Sem tart., sem megyei *zsinat* nem volt az ő idejében. De a pk. behozta e. m.-ben a régi magyar szokást, hogy a lelkészkedő papság félévenkint az esperes elnöklete alatt egyházfegyelmi és lelkipásztori kérdések tárgyalására összegyűlik. A prédikáció kötelességét a pk. a sz. e.-ban és alkalomadtán más templomban is nem mulasztotta el; azonkívül, hogy a kanonokok néha beszélni szoktak a néphez, van sz. e.-i szónok. Ez vasár- és ünnepnap beszél, s nagyobb ünnepeken a szertartások és az ünnep célját és jelentőségét fejti ki.

A pk. a kirótt és beszedett bűntetéspénzeket azonnal jámbor célra, javadalom nélküli templomok javítására, vagy az amerikai missziókra fordítja; ezért külön letét nincs számukra. A pki hivatalban a hirdetések alóli felmentésért szedett mérsékelt *díjakat* írószerekre és árvákra fordítják. A szentszéki díjakat, bár az orsz. törvények szerint is járnak, a pörösködők legnagyobb részének szegénysége miatt csaknem mindig elengedik. A pki joghatóság gyakorlásában nincs semmi akadály.

Egyházmegyéje javára a következőket tette: a) saját adományából s a papságtól kért hozzájárulásból több ezer frtból álló alapítványt létesített s ebből a kiérdemült plébánosok a csekély

[1] Minoriták: Lugos, Arad, Szeged, Pancsova; ferencesek: Arad, Vinga. Radna, Szeged; piaristák: Temesvár, Szeged; irgalmasok: Temesvár. (Névtárak alapján.)

nyugdíjon felül segítséget kapnak; b) hogy az ifjak fiatalabb korban is papnak mehessenek, a pk. arra törekszik, hogy székhelyén nyilvános filozófiai studiumot állitson fel, épületet emeljen e célra s négy tanár eltartásáról gondoskodjék. Erre több ezer frtot adott; a káptalan tagjai is, kik főpásztoruk szándékait készségesen támogatni szokták, jelentékeny adományokkal járultak hozzá. Az építkezés már megkezdődött, a jövő évben reméli megnyitását. A király nemcsak elismerte a nyilv. jogot, hanem nagyobb összeggel segítette is és elrendelte, hogy a tanárokat mindig szabadon nevezi ki a pk. e. m.-jének papjai közül.

A *kanonokok a karimán* mindig megjelennek, s minthogy kevesen vannak, a megjelenés mindenegyesre kivétel nélkül komolyan kötelező, csak a teol. kanonok van felmentve a tanítás órái alatt. Reggel a matutinum, laudes, prima és tertia elvégzése után konventmise következik, amelyet a hetes kanonok mond; utána jön a többi hóra, nagybőjtben a vesperae is. Vasár- és ünnepnap a prédikáció miatt nem reggel mondják a matutinumot és laudest, hanem az előző napi completorium után. A káptalannak vannak az általános kanonoki szabályok alapján készített s a körülményekhez alkalmazott konstitucióí, melyeket Cristovics Imre pk. 1792-ben megerősített s a káptalan megtart. A *plébánosok* a rezidenciát pontosan megtartják. Egy napon túli távolléthez az esperes beleegyezése szükséges, három napon túl pedig az ordináriustól kell írásban engedélyt kérni. Ahol szükséges, ott állandó kápláni állások vannak; összesen 79 van jelenleg. A plébánosok hivatásuknál és az e. m.-i szabályzatnál fogva kötelesek minden külsőleg megülendő ünnepen és vasárnapon szentbeszédet mondani, a plébániai mise előtt, illetve után. D. u. pedig a templomban összegyűlt ifjúságnak a felnőttek jelenlétében katekézist tartani, az elemiiskolában hetenkint legalább kétszer a katekizmust magyarázni, a husvéti áldozásra az ifjúságot előkészíteni, a jegyeseket oktatni. E lényeges kötelességeiket általában mind teljesítik; ha nem, akkor meghatározott büntetésben részesülnek.

A *szentelésre* csak a kellő feltételeknek megfelelőket bocsátja. Minden rend felvétele előtt a spirituális vezetése alatt 10 napos lelkigyakorlat tartatik. Ezt a jelenlegi pk. ezekben az években vezette be. Mint egész Magyarországon, úgy itt is az e. m. címére történik a felszentelés. „Titulus patrimonii in Hungaria non obtinet." A teológiai és morális *konferenciák* helyett, amelyekre a pki székhelynek a legtöbb parókiától való távolsága miatt a lelkészeket összegyűjteni nem lehet, az erkölcstanból, egyházjogból és dogmatikából gyakorlati kérdéseket szoktak a papoknak feladni. A megoldást el kell küldeni a központba, ahol felülvizsgálják és dícsérettel vagy gánccsal illetik. A világi papság erkölcsei az előírásnak megfelelőek. A gyengeségből vétkezőket a kánonok szt javítják meg (intés, a deficiens házban recollectio, suspensio, privatio beneficii); a botrányosan vétkezők kolostorba kerülnek és csak állandó javulási tünetek után távozhatnak onnan.

Az e. m.-ben 8 konventhez csatolt plébánia van, mind a pknek alávetve. Két *szerzetes* él a kolostoron kívül; az egyik már több mint 20 éve vezet ritka lelki erővel egy a hegyek közt fekvő, nagyon nehéz terepű plébániát; a másik tanításban kiérdemült piarista, ki főnemesi házban él nyugalomban. Mindkettő előljárói engedéllyel. A konventekhez tartozó plébániákon és a szerzetesházak melletti nyilvános istentiszteletű templomokban a szerzetesek a pk. engedélyével működnek s ő vizitál. A belső fegyelem a tartományfőnök dolga.

A *szem.-ban* 38 növendék nevelkedik; négy évig, napi imádságok, elmélkedés, gyakoribb exhortációk és évenkint kétszeri lelkigyakorlat közepette. A tanmenet a köv. Az első évben héber nyelv, ószövetségi hermeneutika és exegézis, vallás- és egyháztörténet. A második évben görög nyelv, újszövetségi hermeneutika és exegézis, egyházjog. A harmadik évben a dogmatika első része és erkölcstan. A negyedikben a dogmatika második része, teol. pastoralis, homiletika, kateketika, liturgika és pedagógia. Ezek tanítására négy tanár van, kiket a pk. a klérusból választ ki. A kispapok vas. és ünnepnap az istentiszteleten jelen vannak és segédkeznek, d. e. és d. u., a szertartásokban és egyh. énekben szorgalmasan nevelődnek. A kanonokok közül egy a szem. élén áll, fegyelmi és anyagi ügyeit intézi, a jövedelem- és kiadásról évente beszámol; egy másik kanonok (scholasticus) teol. tanár. Egy harmadik kanonok a tanulmányi ügyeket vezeti, a tanárokra is ügyel s a havi és félévi vizsgákon résztvesz. A pk. gyakran meglátogatja a szem.-ot, a vizsgákon mindig jelen van s ügyel, hogy a pksége elején javított háziszabályokat pontosan megtartsák.

Az e. m. r. k. *népéről* a következőket mondhatja. Ősi hitéhez szívvel-lélekkel ragaszkodik s életét és erkölcseit ennek szabályaihoz törekszik mérni. Az istentiszteletet szívesen látogatja, az Egyház törvényeit megtartja, szívesen segít a szegényeken s ad jámbor célokra; papjait tiszteli, szereti s engedelmeskedik nekik. A gyermekek tisztességes és vallásos nevelésére, amit különben a kir. kormány is nagyon sürget, szorgosan törekszik. Akkora benne az Isten félelme és parancsainak megtartása, hogy sok község van az e. m.-ben, ahol nem is emlékeznek arra, hogy valaki bűne miatt börtönbe került, vagy nyilvános büntetésben részesült. De az sem tagadható, hogy a városokban és nagyobb mezővárosokban, ahol a lakosság jövevényekből olvadt össze, elég gyakori az erk. romlottság: ilyen helyeken vannak emberek, kik vallásos kötelességeiket megvetik, a jámbor oktatásokat utálják, testi bűnökbe merültek, a hitvesi viszonyt megszentségtelenítik. Ezek fölkutatását és megjavítását, a körülmények szt. a világi hatalmat is bevonva, a pk. legszentebb kötelességének tekinti. Vannak az e. m.-ben oly helyek is, hol a kat. lakosok kis száma miatt nincs sem pap, sem iskola, s ahol az emberek a tudatlanságban elvadulnak s önmagukra, szenvedélyeikre és gonosz szokásaikra hagyva, bűnökbe merülnek. A pk., mivel a lakosság nap-

ról-napra szerfölött szaporodik és több lakatlan vidék új telepesekkel benépesíttetik, a plébániák és papok szaporítására törekszik. A visszaélések közül említésre méltó: mivel oly tartományokból, amelyekben a szombati megtartóztatás el van törölve, sokan jönnek az e. m.-be, részint mesterségük gyakorlására, részint letelepedésre, ezek nemcsak hogy szombaton húst esznek, hanem példájukkal másokat is erre indítanak. E baj már annyira elharapódzott, hogy egyénenkinti felmentéssel nem lehet segíteni s a gyóntatók nem tudják, hogy mit csináljanak ilyen gyónókkal.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Referátum. A templomoknak kért búcsúknál: bátorítani kell a pköt, hogy mindig egyre nagyobb fiúi szeretettel forduljon hasonló kegyekért a Szentszékhez, hogy a távoli nép ezek révén mindig érezze a r. k. Egyház nemes nagylelkűségét. A pknek ajánlani lehetne, hogy neki fenntartott kezelésű szegényházakról gondoskodjék s a nagyobb városokban zálogházról. A pk. főigazgatói hatáskörénél: sugalmazni kell a pknek, hogy e minőségben távolítsa el a gyanús könyveket és tanárokat. Nagy jótétemény az Egyházra nézve egy ily bölcsen viselt hivatal. A zsinatnál: vegye rá kollégáit tart. zsinat tartására; vagy legalább jelezni kell a feleletben, hogy mennyire ajánlják a kánonok az e. m.-i zsinatot. Az e. m.-i taksánál: feltételezi, hogy ez megegyezik az Ince-félével, vagy legalábbis a Szentszéktől jóváhagyott. A szem.-nál: ajánlani kell, hogy valamennyi iskolafajta legyen meg a szem.-ban. A karimára nézve: a jelentés nem szól az énekről; megkérdezhető, vajjon egyszerűen recitálják-e az offíciumot, avagy éneklik. A teol. kanonoknál: megtartatik-e a Concilium Romanum szabálya, hogy 40 éves legyen stb. Konkurzus által választott-e? Bár Magyarországon a Conc. Rom. nem kötelező, mégis méltó példaképnek a távoli pkök számára.[2] A jegyesoktatásnál nagyon hangsúlyozza, hogy a szentség felvétele előtt történjék; leglényegesebb a semmisítő akadályokról való kioktatás. Tudjuk — mondja — hogy mennyi nehézség van Magyarországon a vegy. ház.-kal, és hogy a legnagyobb akadály a feltétlenül megkívánandó ígéretek körül van. A papi gyűléseknél, ajánlani kell a pknek a liturgikus casusok bevezetését, s mivel az Egyház a kérdések megvitatását és kijavítást szorgalmazza, a pk. tán elrendelhetné, hogy minden kerület lelkészei a főesperes vezetése alatt összegyűljenek, fenntartva magának e gyűlésekről beterjesztett jelentések felülvizsgálásának jogát. A szem. tanulmányoknál a pknek figyelmébe lehetne ajánlani, hogy távolítsa el a gyanús könyveket és elveket, főként a jogi kérdésekben s a házasságra vonatkozókat, ha ilyenek felütnék a fejüket. A kanonokoknak a szem.-ban való közreműködésénél: hiányzik a deputatio conciliaris a Trid. XXIII. 18.

[2] XIII. Benedek alatt 1725-ben Rómában a Lateránban tartott prov. zsinat.

de ref. szt. előírt formában.[3] A számadásra legyen egy a pktől és egy a káptalantól választott kanonok; e helyett azt is megengedhetőnek mondja a referáló, hogy az egész káptalan gyakorolja ezt; de ezenkívül szükséges, hogy a pk. kettőt még a városi klérusból is nevezzen ki, kik közül egyiket a pk, a másikat a klérus választja. Örül a nép jámborságának s a visszaélések elleni harcra buzdítja. A pkre igazán alkalmazhatók azok a szép kifejezések, amelyekkel Nagy sz. Gergely és sz. Bernát az igazán apostoli pköt leírják.

Felelet. 1848. márc. 28. Már előbb akart volna a Kongregáció felelni, de az ügyek sokasága megakadályozta. Örülnek a bíborosok a kanonokok pszallálásának és a konventmisének. A completorium utáni praeoccupálásra nézve engedély kérését ajánlja. A teológia tanításának módjára XIV. Benedek De Syn. Dioec. L. 13. c. 9. n. 17. helyet ajánlja figyelmébe. A külön teol. és poenit. praebendára pedig Trid. V. 1. de ref. és XXIV. 8. de ref. A plébánosoknál az adventi és nagybőjti prédikációkat hangsúlyozza, a keresztény tanításnál a Cat. Romanus szemelőtt tartását és XIV. Benedek Etsi minime, 1742., a szerzetes parókiáknál XIV. Benedek Firmandis, 1744. Teol. és liturgikus konferenciák tartását nagyon üdvösnek látja. Azok számára, kik nem tudnak megjelenni, a kalendáriumban adjon fel a megoldásra eseteket, amelyeket utóbb írásban be kell küldeni. Dícséri a szem.-ban való négy filozófiai tanszék felállítását, ajánlja az alsóbb iskoláknak is meghonosítását, amelyekben a fiúk kora ifjúságuktól fogva neveltessenek. A szem.-ra nézve tartsa meg a Trid. XXIII. 18. de ref. Sajnálatos, hogy az e. m.-ben nincs női kolostor. Leányok nevelésével foglalkozó apácák letelepítésére buzdítja. A jövő limina-látogatásoknál ezek igazolványát adja le a Kongregációban.

Egri Érsekség.

1762—1765 között évente *haladékot* kér és kap a pk. 1765-ben a limina elvégzésével Marton Jeromos pálos perjelt bízta meg, de jelentést nem küldött.

1767, 1769, 1771, 1772, 1773 és 1775 években mindkét

[3] Mint egy másik, a jelentésről készített, latin referátum mondja: bár a káptalan résztvesz a szem. igazgatásában, de nem a benedeki norma szt. Mert a szem.-nál említett kanonokok nem mint a pk. tanácsosai szerepelnek, hanem mint a szem.-hoz tartozók, különösen a két elsőnek említett kanonok. Ezért ajánlani kell a pknek, hogy válasszon ki két idősebb kanonokot, kiknek egyike lehet a tanulmányok felügyelője, a másik pedig a rektortól és a tanártól különböző, más kanonok s ők ketten legyenek a pk. tanácsadói, segítői, hogy ő ne csupán egyetlen rektornak (amint történni szokott) legyen kénytelen hitelt adni.

kötelezettségre *haladékot* kér és kap. 1776-ban Bernini Pál római pap végezte el a liminát, jelentést azonban nem küldött a pk. 1779-ben újabb haladékot kért és kapott.

1780-ban ismét Bernini Pál végezte el a liminát, a jelentésre egy évi haladékot kapott a pk.

1785—1790 között évente haladékot kér és kap. 1790-ben Merenda György ágens megbízásából ismét Bernini Pál végezte el a liminát.

1790—1798 között mindkét kötelezettségre évente *haladékot* kér és kap. 1807, 1809, 1814, 1816, 1818, 1819 és 1820. években az elmulasztottak alól föloldozást, illetve orvoslást s mindkét kötelezettségére haladékot kér és kap az érsek.

A pkségnek illetve érsekségnek *egy jelentése sincs* 1850-ig.

Erdélyi Püspökség.

Gyulafehérvár, 1788. június 21. Gróf Batthyány Ignác püspök jelentése.

Kétszeri haladék elnyerése után most sáfárkodása első 5 esztendejéről ad számot. Nehéz dolog volt ezt a jelentést a többször megmozgatott pki levéltár irataiból összeállítani; mert ez a jelentés nemcsak az ő kormányzásából az első, hanem egyáltalán azon idő óta, amióta a pkök e jelentésre kötelesek.

A pkség alapítója Sz. István kir. *Alapításának* kezdetét egyesek Gyula vezér megrendszabályozásának évére teszik, amely a hazai krónika szt. 1003 [1]; mindamellett nem kétséges, hogy Sz. István joghatóságát épúgy, mint a vallás terjesztését már az említett év előtt is érvényre juttatta ebben a tartományban. De az alapítás emléke annyira feledésbe ment, hogy egyáltalában nem lehet tudni, miféle javadalmazást adott a pkségnek a Szent Király. A következő királyok oklevelei mélyen hallgatnak erről, sőt a pkök nevei is ismeretlenek 1106-ig, amely évben Simon volt a pk. A királyok bőkezűsége és a híveknek Sz. Mihály főangyal iránti áhítata e pkséget *gazdag jövedelmekkel* gyarapította, a pknek Magyarországon is igen tágas birtokai voltak. Birtokain kívül övé volt csaknem egész Erdélyben a tized, negyed, census, amikben a káptalan is részesült. Sok kolostor is erősítette az igaz hitet. A váradi pkségéi voltak a kalotaszegi kerület tizedei, az aradi (Orodiense) káptalané több falu. *Luther eretnekége* leginkább Erdély-

[1] Gyula fogságba vetését a Hildesheimi Évk. teszik 1003-ra, a Pozsonyi és Budai Krónika, valamint Túróczi 1002-re. Szabó Károly, Kézai Simon mester Magyar Krónikája, Pest, 1862. 58. l. 1. jegyzet.

nek az eszt. érsek alá tartozó részén[2] terjedt el; azonban az érsekek távol voltak, s nem tudtak megfelelő orvosságról gondoskodni, s így történt, hogy miként gátszakadáskor, az egész tartományban szétterjedt. Ferdinánd és János királyok viszálya alatt az eretnekség megerősödött, a pk. birtokait a kincstárnak foglalta le, a pköt elűzte, a káptalant eltörölte. Mielőtt ez megtörtént, az 1556-i szászsebesi gyűlésből követeket küldöttek *Abstemius Pál* pkhöz, hogy ha akarja — Ferdinánd pártját elhagyva — Erdélyben maradhat, egyébként távozzék, amíg ezt biztonságosan felajánlják. A pk. a kat. vallás helyrehozhatatlan kárára s az egész pkség romlására eltávozott Erdélyből. Nem kell ugyan elhallgatni, hogy már a kiköltözés előtt elragadták a pk, az egyházak és a monostorok javait, amint ezt tanúsítja az 1556 : 10. tc. Bizonyos az is, hogy a pk. távozása után az eretnekek még kíméletlenebbek lettek s a szekularizációra tértek át. Abstemiusra V. Pius pápa 1560-i brévéjében a nyitrai pkség adminisztrálását bízta. Csaknem 50 évi üresedés után *Náprági Demeter* 1600-ban Báthory Zsigmond nominációjára a Szentszéktől megerősítve, ezután Erdélyben hívei oldalán állott. Utóda, *Csíki István*, gyakran halálra keresve, szinte mindenétől megfosztva menekült csak meg 1612-ben, ezután mint földönfutó mások jóságából élt Lengyel- és Magyarországban. Mindent megtett az Egyházért s e célból alkalmas papokat híva segítségül a kat. ügyet emelte. A veszprémi pkségre való áthelyezése után, ami 1618-ban történt, a katolikusok ügye oly állapotba jutott, hogy azt nem lehet elmondani.[3] Erdély rendjei ugyanis igen szigorú törvényt hoztak a kat.-ok ellen, amellyel az egész lelki vezetést *vikáriusokra* korlátozták, s a nyilvános istentisztelet számára bizonyos helyeket állapítottak meg. Appr. Const. I. pars 5. art.[4] A vikáriusok nevei közül csak keveset ismer a pk., s az sem eléggé világos, hogy kitől kapták a joghatóságot. De kétségtelen, hogy nehéz szolgaságban éltek. A pknek vizitációkor kezébe került egy irat, amelyben a vikárius valamit elrendelt, s amit a pki névvel kevélykedő kálvinista superintendens megerősített. *Szebelebi Bertalan* emléke mindig kedves lesz a pk. előtt, mert az ő fáradozása folytán az erdélyi örmények szakadár pkükkel együtt elfogadták a kat. hitet, s máig is a kat. nyájnak kiváló részét képezik. A Szentszék apostoli vikáriusokat küldött segítségül, de 1689 előtt a pk. egy ilyent sem talált. A nevezett évben[5] tűnik fel *Kada István* augustopolisi vál. pk.; egy másik *Domokos Kázmér* ferences volt 1668-ban. *Illyes András* pk. már visszatérhetett nyájához, bár az eretnekektől zaklatva. Jobb sorsa volt már *Mártonfy Györgynek*. De ennek ellenére a törvények fennmaradtak. Mária Terézia

[2] A szebeni és barcasági kerület.

[3] Az említett áthelyezésnek nyomát seholsem találtuk. Valószínűleg Szentandrásy István erd. pknek áthelyezésére vonatkozik, 1632-ben.

[4] A vikáriusokról: Appr. C. I. pars I. tit. 9. art. és I. pars VII. tit.

[5] Igazában 1687-ben v. ö. Szeredai, Series . . . Episcoporum Transilv., A. Carolinae. 1790. 220.

töröltette el őket az *1744-i országgyűlés* 7. cikkében. Anyagiakban is törekedett az egyház a fölemelkedésre, de többnyire semmi eredménnyel. Báthory Zsigmond 1597-ben ugyan visszaadta Gyalu várát és Szászfenes mezővárost, továbbá birtokrészeket Gyalu és Zilah mezővárosokban, valamint a következő birtokokat: Szászlona, Nagykapus, Sólyomtelke, Hévszamos, Hidegszamos, Gorbófő, Darosz, Vista, Körösfő, Egerbegy és birtokrészt Türén. 1602-i levelében Boros-Bossárdot is említi a gyulafehérvári pki házzal s Kolozsvár városa és Kisselyk szász falu tizedeivel. A pk. nem tudja, vajjon Náprági Demeter megkaphatta és megtarthatta-e ezeket. Mert csak 1600-ban kapta meg a megerősítést. Hogy mi késleltette fölszentelését nem világos, ugyanis 1602-ben azokban az okmányokban, melyekbe a pkök neveit fel szokták jegyezni, csak választott pkként szerepel. Az bizonyos, hogy ugyanez a fejedelem a most említett évben a pki javak kezelését — amint mondja, a kezelésnek sok akadálya miatt — ünnepélyes okiratban a jezsuitákra bízta. Ámbár a fejedelemnek az igaz vallás iránti buzgósága méltó dicséretet érdemel, mégis nem nagyon sajnálatos, hogy ez az alapítás nem élte túl korát. Egyrészt azért, mivel a pknek javadalomként adományozott birtokok legnagyobb része régtől fogva a pkségé volt, amiért ő is a „restitutio" szót használja, másrészt ámbár ez az elvett javaknak igen kis része volt, az Egyház jogát ezzel meg akarta szűntetni; hogy t. i. a pk. és utódai eme visszaadással elégedjenek meg, és semmi mást ne követeljenek vissza. Továbbá nehéz terhet rakott a pkségre az által, hogy a javak jövedelméből Fehérvár nagyobb templomában 6 ártatlan életű és erkölcsű papot örökre köteles legyen eltartani. Az eretnek fejedelmek alatt szinte még a remény is eltűnt. Az erdélyiek ugyanis törvényt hoztak, amelynél fogva a pki birtokok a kincstári javak sorába kerültek, úgyhogy még a fejedelemnek se legyen szabad azokból bármit elvenni.[6] A kat. rendek törekedtek a vikáriusok számára életfenntartásul valamit szerezni, s bizonyos tizedeket kaptak is. Ezeket alulírt pk. kormányzása tartamára a szem.-re iratta át.

Lipót király hozzáfogott a pkség *visszaállításához.* Visszaadatta az alvinci javakat Illyes András pknek 1702. febr. 13-án. VI. Károly Mártonfy Györgynek és utódainak 1715-ben új alapítás címén a fehérvári uradalmat adta, de erről nem adott ki semmiféle oklevelet. Mária Terézia az erdélyi rendekhez fordult, hogy a pki javak elidegeníthetetlenségének törvényét visszavonják, s ez meg is történt *1751-ben.*[7] A pkök nem tartották ezt jótéteménynek, s ezért időnkint az elévüléssel szemben mindig tiltakozni

[6] A kincstári javakról: Appr. C. II. pars VIII. tit.

[7] Az 1715-i kir. rendeletet hozza Szeredai i. m. 222-23. A kat. ellen hozott törvényeket az 1744-i erd. orsz. gyűlés törölte el. A kat. egyházi javak felszabadulását teljesebbé tette az 1751-i o. gyűlés első cikkelye, amely a pki birtokokat a kincstári lajstromból kivetteknek és örökös jogon adományozhatóknak jelentette ki.

szoktak. És valóban *kettős jogtalanság* érte a pkséget: egyrészt mert az elidegenített javak visszaszerzésének jogát megvonták tőle; másrészt mivel az említett törvény Drombár birtokot, amely a pkség megszűntetése előtt is a pki asztalhoz tartozott, s amelyet utóbb Mártonfy György pk. 2.000 frton megváltott és végrendeletileg újból a pki asztalra hagyományozott, a sz. e. birtokába utalta. Az első sérelem ellen nem lehet mást tenni az ellenmondásnál. A második még nem került végrehajtásra. Egyes nyugtalan emberek besúgásaira most először kezdte meg az erdélyi kir. kormányzóság ezt a kérdést mozgatni, s pörrel szándékozik az említett birtokot a pk. kezeiből kiragadni. Méltányos birák mellett a pk. a birtoklásból nem eshetnék ki, mert nyilvánvaló, hogy a törvény ama része orsz. gyűlésen kívül, egyedül kir. akaratból származott, a Karok és Rendek e birtok elszakítására mégcsak nem is gondoltak. Bár a dolgok így állanak, mivel kevesekben van meg az az erő és kitartás, hogy a törvényhozó hatalom visszaélését és a törvény érvénytelenségét kimondani merjék, ezért a pk. tanácsosabbnak véli, ha még egyáltalában lehetséges, ezt a veszedelmet néhány ezer forinttal megváltani és a pk. jogát megerősíteni. Szükségesnek látja még a pk. fölfedni, hogy a pki birtokokból egyesek részben vagy egészben egykor a *káptalanéi voltak*, s ezekhez bizonyos miseköteleztetségek terhei is kapcsólódnak. Továbbá a pk. gyanítja, hogy egyes birtokrészek bizonyos *kolostorokéi* voltak. Ezt nem tudták a pk. elődei, s visszaadáskor nem vizsgálták meg ezeknek eredetét, hanem egybefoglalva a pknek adták. Az igazságot nehéz világosan megállapítani, de ha mindent ki is lehetne deríteni, a káptalannak ez nem használna, mert a kir. kincstártól pénzt kap; egyébként ilyesfélékről inkább azoknak kellene gondoskodni, akik a pkség birtokait a törvény oltalma alatt birtokolják. A pk. megkísérelte, hogy a miseterheket a legnagyobb részben az előző pkök hagyatékaiból keletkezett sz. e.-i dosból fizetett 2 karkáplánra hárítsa; de mivel e rendelkezés végrehajtása sok nehézséggel járt, a pk. eltitkolandónak vélte annál is inkább, mivel a káptalannak e célból adott 3 birtok közül most csak 1 a pké, s még ez sem egészen világos, jelenleg pedig nem tanácsos ilyen kérdéseket bolygatni. Azonfölül Hunyadi János, aki a misealapítványokat tette, 1442-ben arra kötelezte magát, hogy ha valamely birtokot a káptalantól elvesznek, ő és utódai mást kötelesek helyette adni.

Az *e. m.* igen tágas, csaknem egész Erdélyt foglalja magában. Az erdélyi pknek egykor éles ellentéte volt a *határokra nézve* az egri pkkel, mert Máramarost mindketten maguknak követelték. III. András kir. a kalocsai érsekkel akarta eldöntetni az ügyet, miután azonban az egri pk. ennek ítéletét nem volt hajlandó elfogadni, a király 1299-ben az erdélyi pkség javára döntött. De a döntésnek nem volt eredménye, mert ama király összes aktáit, intézkedéseit törvénnyel visszavonták. Az egri pkök tovább

gyakorolták Máramarosban joghatóságukat.[8] Az esztergomi érsek is szűkitette az erdélyi pk. joghatóságát, mert a *szebeni és bárcai kerületre* jogot tartott azon a címen, hogy ezek parókiái exemtek. Egyesek azt állították, hogy mindkét dekanátus a milkói pkség maradványa. A pk. elismeri, hogy a szebeni kerület, vagy helyesebben szólva a szebeni prépostság a pápák levelei szt. egykor teljes joggal az eszt. érsek joghatósága alá tartozott. U. i. III. Ince valamennyi kir. prépostságot az eszt. érseknek rendelt alá; hogy a szebeni a kiválóbbak közé tartozott, az abból is világos, hogy a magyar királyok soká törekedtek pkséggé emelni, az erdélyi pköknek állandó ellenkezése mellett, amint III. Ince 1211-i leveléből is kitűnik. A barcasági dekanátusnak az eszt. érsekség alá tartozása azonban abból a tévedésből keletkezett, amellyel ezt a milkói pkséghez tartozónak hitték; e címen kezdte ezt magának követelni az eszt. érsek. Tanu erre V. Miklós pápa 1453-i levele, amelyben elmondja, hogy György milkói pk. kifejtette neki, hogy az említett e. m.-ben fekvő Brassó könnyen pki székhellyé lenne emelhető, s a milkóit helyettesíthetné. Ezért a a nevezett pápa Brassót székhellyé tette, s a milkói pköt ezután brassóinak hivatta. De kevéssel utóbb fölfedezve a tévedést, ő maga javította ezt ki előbb említett levelében. De a prímási tekintélyre támaszkodó tévedés erősebb volt. Kedveztek neki a lutheránusok, mert így a nagyon távoli érsektől kevésbbé félve az erd. pkség belsejében nyugodtabban garázdálkodhattak. XIV. Kelemen az említett kerületeket az erd. pk. joghatósága alá helyezte. A pápai okmány nem található meg a pki levéltárban, ezért a pk. kéri Őszentségétől.[9]

A *lembergi örmény érsek is* iparkodott joghatóságát az e. m.-re kiterjeszteni, és az örményeket igen gyenge bizonyítékok alapján magának követelni, hogy t. i. ezek e. m.-jéből költöztek el, s nála kevés a papok és a papságra készülök száma, az erd. pk. pedig ezekben bővelkedik. Ezen az alapon nem átallotta a pköt és elődeit a kir. trón előtt bitorlással vádolni, s a királytól teljes restituálást kért. 1) alatt mellékeli a pk., amit a lembergi érsek követelése ellen írt.

Ha az eszt. érsekek iparkodtak az e. m. határát megszűkiteni, viszont voltak a pk. elődjei között olyanok, akik kiterjeszteni törekedtek. Mert az egész *Havasalföldet pki joghatóságuk alatt* tartották az erd. pkök, amint ezt László havasalföldi vajda és bán 1369-i oklevéléből kitűnik, amelyben az akkori erd. pköt, Demetert meghívja. Ezt a levelet a pk. szükségesnek látja közölni, hogy Őszentsége lássa, mennyire méltóképen terjesztette ki gondoskodását Moldvára, amikor a Moldvában és a Besszará-

[8] III. András 1299. aug. 10-i oklevele Szeredainál i. m. 53-54.

[9] V. Miklós pápa 1453. szept. 22-i levele kiadva Theinernél, Vetera monum. hist. Hungariam sacram illustr. II. 267-68. — A két dékánság bekebelezése az e. m.-be 1771-ben ment végbe. Vorbuchner, Az erd. püspökség, Brassó 1925. 72.

biában élő magyarok üdvéért könyörgött. Ezután közli László vajda oklevelét.

Csaknem az egész Erdély az e. m.-hez tartozik; ugyan egy parókia, *Körösbánya filiáival* együtt a csanádi e. m.-hez tartozott és tartozik jelenleg is, de mivel Őfelségének jelentették, hogy e parókia kezelése a csanádi pk. számára nagyon terhes, az uralkodó közölte az erdélyi pkkel, hogy azt a parókiát vegye ő gondjába. Alulírt pk azt hitte, hogy a csanádi pk. a Szentszékkel elintézte a dolgot, s egyúttal kérte, ha még ezt nem tette volna meg, akkor Őszentsége intézkedéséig ruházza át rá joghatóságát. Mert inkább akar szomszéd pk. vikáriusának, mint elfoglalónak látszani. Ezért kéri a dologhoz Őszentsége beleegyezését. E kérésre nem az e. m. határainak kiterjesztése indítja, hanem az idők bajai, "quae nos coarctat omnes exquirere modos, ut Sedis Apostolicae auctoritatem ita, ut quoad fieri potest, Maiestati Suae salva conscientia deferre valeamus." Azonkívül ez a parókia az erd. pk. számára kedvezőbben fekszik, s innen jobban lehet ama lelkekről gondoskodni. Az ügy bővebb megvilágítására 2) alatt mellékeli a kir. ediktumot, a csanádi pk. és a maga leveleit.

A pkségeknek már semmiféle *kiváltsága* sincs érvényben. A főrendiházi tagságot is elvette Őfelsége, az alulírt pknek teljesen hibáján kívül, amint ez Őfelségének leveléből kitűnik. Ezt németről latinra fordítva 3) alatt mellékeli. Jobbágyai és az összes Erdélyben lakó zsidók ügyeiben a pk. volt a legfőbb bíró, ez a kiváltság az újonnan meghonosított állami adminisztráció folytán megszűnt. Jus gladii joga is megvolt, s ebben a többi földesurakkal közös a sorsa: ma senkinek sincs megengedve.

Az *e. m.-ben* a székhellyel együtt 10 város (civitas) van, 50 mezőváros és 2.506 falu, amelyek közül sokban kizárólag oláhok laknak. A latin szert. kat. száma 1766-ban 93.135 volt, most 125.255. Tehát attól kezdve a gyarapodás 32.120. Az örmények száma 7.335. Tehát az összes katolikusok száma: 132.590. A kálvinistáké 140.043, a lutheránusoké 130.365, az unitáriusoké 28.647. Nem veszi számba az oláhokat, akik a népesség legnagyobb részét alkotják, de nem tartoznak joghatósága alá. Az unitáriusok számát az elődök fáradhatatlan gondoskodása csökkentette; az ő munkájuk eredménye, hogy az anabaptisták teljesen megszűntek, a szombatosok pedig elnyomattak.

A pki ingatlanok évi *jövedelme* 16—18.000 frtnál többre nem tehető. De ebből sok szükségletről kell gondoskodni, így pl. a sz. e. zenészeit és szolgáit a pk. tartja el és fizeti, de semmiféle pensio nem terheli a pköt. Ugyan Őfelsége a minap a pkre és káptalanra 20 % fizetését rótta ki, a multra nézve is; de a pk., a káptalan és e. m. kérésére a multra és a jövőre nézve is elengedte. A jövőre nézve ugyan csak további kir. rendelkezésig, amint ez a 4) alatt mellékelt dekrétumból kitűnik.

A *káptalan* dignitásai: a nagyprépost, aki XIII. Kelementől megkapta a főpapi jelvények használatának jogát, az olvasó, éneklő

és őrkanonok. Az V. kanonokságot Kollonitz László kalocsai érsek, az alulírt pk. elődje sz. e.-i főesperesi rangra emelte, a jelenlegi pk. pedig az esperesek (vicariis foraneis) fölé helyezte. A méltóságokon kívül vannak még: a teol., skolasztikus és mester kanonok, akik alapításuknál fogva kötelesek teol.-át és kánonjogot tanítani. Minthogy azonban ők különböző okok folytán nem taníthatnak, a pk. beleegyezésükkel 200 frtban állapította meg azt az összeget, amelyet mindegyik helyettesének fizetni tartozik. A szem. Pestre helyezése után Őfelsége elvette tőlük ezt a 200 frtot. A kanonokságok közül a 3 első méltóságot Őfelsége, a többi 5 stallumot a pk. adományozta ez évig; most ugyanis Őfelsége még egy kanonokságot tart fönn magának azon a címen, hogy annak a kanonokságnak az alapja a pki udvartól sok éven át nem fizetett adósságból gyűlt össze; ezt, amikor már jelentős összegre emelkedett, Sorger György pk. megtérítette. Egykor a káptalannak több ingatlan java volt, de az idők viszontagságai folytán teljesen elvesztette és semmit sem tudott visszaszerezni, hanem részben a kir. kincstár, részben a kálvinisták enyedi kollégiumának birtokában vannak. VI. Károly új alapítás címén 4 kanonoknak jövedelmet állapított meg a kir. kincstártól; hogy t. i. a szászok tizedéből, amelyeket a szekularizáció óta a király kap meg, 3.000 frtot fizessen s ebből a prépost 1.000, az olvasókanonok 800, az éneklő és őrkanonok 600—600 frtot kapjanak. Az ötödik kanonokságot Mártonfy pk. alapította, a hatodik a hátralékos adósságból és Sorger pk. pótlásából keletkezett, a hetediket Stojka Zsigmond báró, a nyolcadikat Bajtay báró. Mária Terézia a VI. Károlytól alapított s a többi kanonoknak is egyenkint évi 200 frt segítséget adott.[10] Társaskáptalan nincs az e. m.-ben, s úgy látszik nem is volt.

„Parochiales ecclesiae latini ritus sunt 186, filiales 886. Armenae parochiales ecclesiae sunt 4. Ecclesiae publicae 206, oratoria publica 81." E *templomok állapota* többnyire gyenge, bár van közöttük néhány kiváló; mások megfelelően vannak javadalmazva, „paucae tamen adsurgunt ad congruam conciliarem." Közülük egyesek szinte teljesen felszerelés nélkül állanak, azok, amelyeket nem régen vettek vissza az eretnekek kezéből, vagy most emelték őket. Az idők és helyek körülményeihez képest gondoskodni fognak róluk. A sz. e.-nak 18.529 magyar frtja van kamatozásra kihelyezve. Ez az összeg a következőképen jött össze: Antalfy János pk. hagyatékából 5.515 frt, Zorger György pkéből 2.000 frt, Stojka Antal hagyatékából 2.908 frt; Demeter Márton kanonok, aki 3.000 frton felül hagyott parókiák és templomok segítségére, a sz. e.-ra 700 frtot hagyott. A kolozsvári templomnak 36.639 frtja kamatozik, vannak cenzuális házai, bor- gabona- és méh-tizedekből is részesül. A somlyói templomnak 3.492 frtja

[10] A káptalan újraalapításának oklevele (1716. okt. 4.) Szeredai i. m. 224-25.

van; a brassói, szebeni, udvarhelyi templomoknak földjeik vannak, ezekből a szebeni és udvarhelyi templomnak évente 200, a brassóinak 100 frt. jut. A jobbmódú templomok közé számítandók: Torda Borbánd, Kolos, amelyeknek negyedeik, tizedeik és ingatlan javaik vannak. Ezeken kívül a következő templomoknak van ingatlanuk, szántójuk, rétjük, bértfizető házaik: Abrudbánya, Abosfalva, Bálványosváralja, Bardos, Bőő, Csomafalva, Ditró, Ernye, Etéd, Felvinc, Gelence, Gyergyószentmiklós, Killyenfalva, Kozmás, Köröspatak, Köszvényes, Remete, Marosszentgyörgy, Gyergyóremete, Szárhegy, Szászfenes, Szászrégen, Szentháromság, Csikszentmárton, Szováta, Teke, Tekerőpatak, Türkös, Ujfalu, Várfalva, Verespatak. A csíki templomoknak hegyi legelőik és többnyire erdőik vannak. Más templomoknak kamatra kihelyezett tőkéjük van: Atyha, Ákosfalva, Bereck, Csicsókeresztur, az összes csíki templomok, Györgyfalva, Hodos, Deményháza, Jobágytelke, Kajántó, Kál, Karátsonfalva, Kend, Kolos, Kozmás, Köszvényes, Lengyenfalva, Lövéte, Madaras, Menaság, Mindszent, Nagyboldogasszony, Oláhfalu, Orozhegy, Rákos, Szászrégen, Szentdomokos. Mások a v. alapból évi 30 vagy 50 frt. segélyt kapnak: Bőő, Dobra, Harasztos, [Hosszúaszó], Mercurium, [Szeredahely], Kiskapus, Sámsond. Egyesek a tanulmányi alapból kapnak 30 frt segélyt: Báts, Kajántó, Sinkfalva, [Sinfalva], Nagysink, Várfalva, Zsombor. Magánföldesurak birtokán fekvő templomok közül is van egyeseknek meghatározott évi jövedelmük, mint Szentpálnak, [Kerellő-] évi 45 frt. A kincstári birtokon fekvőknek a kir. pénztárból van meghatározott évi jövedelmük: a parajdinak 36 frt, a vizaknainak 50 frt. Az aranybányák helyein a templomoknak vagy a bányatermékekben van részük, vagy a bányászok társulatának pénztárából nyerik ellátásukat. E pénztár a heti garasból keletkezik, amit közszükségletekre mindenkinek le szoktak vonni. Az örmény templomok gazdagok voltak, de az új és tágas templomok mindent felemésztettek. Ez a sorsa az erzsébetvárosi és szamosújvári templomoknak, amelyek már sok ezer frtba kerültek és még messze vannak a befejezéstől. VI. Károly a szamosújvári javak árából, amelyeket Erzsébetváros a kincstártól megvett, 12.000 frtot elengedett az örményeknek, hogy a föléjük állítandó örmény pknek évi 600 frtot fizessenek. De miután négy plébánia nem látszott oly jelentősnek, hogy külön pke legyen, a jövedelmet részben az erzsébetvárosi templom, részben a káplánok kapták meg.

Vannak azonban templomok minden jövedelem nélkül is, bár kevés. Ezeket és más szegényebb templomokat *a v. alap* [*erdélyi*] segíti. Ez a következőképen keletkezett. Egy lisszaboni német kereskedő 400.000 frtot az indiai missziók költségeire Jézustársaságának hagyományozott. Utóbbiaknak Luzitániából, Spanyolországból és Franciaországból történt előzetése után a luzitán király ezt az összeget Mária Teréziának ajánlotta föl azzal a kikötéssel, hogy ne adja a jezsuitáknak. Bajtay Antal erd. pk. sok

kéréssel megszerezte ezt az összeget, amely bécsi bankban elhelyezve gyümölcsözik az e. m.-nek. Az alap származása után megtartotta a Luzitán nevet. Ebből az alapból évente templomépítésre 9.000 frt. jutott, a többi a gyengébben javadalmazott plébánosok segítésére szolgált. Ehhez az alaphoz csatolta a jelenlegi uralkodó az eltörölt trinitáriusok és pálosok vagyonát, az eladott fogadalmi táblák összegét, ami több mint 6.000 frtra rúg, a szemináriumoknak, kiérdemelt és deficiens plébánosoknak, a konfraternitásoknak jövedelmeit, továbbá az üresedésben lévő parókiákéit és az összes alapítványi összegeket. Az így összegyült alapnak neve: vallásalap. Ebből kell eltartani a klerikusokat, a a deficiens plébánosokat, segíteni a gyenge jövedelmű plébánosokat, parókiákat, és templomokat építeni.

A pki székhelyen a következő *kolostorok* vannak: a bolgár és a Sz. István-tartományoknak ferences kolostorai. A Sz. István-tartomány az e. m. határain belül van elterjedve, a bolgár a csanádi e. m.-re és Oláhországra is átnyúlik. Az e. m.-ben a következő kolostorok vannak: 1.) piaristák Besztercén és Medgyesen. Kolozsvárott is, de ott kollégiumot és rezidenciát nem alkotnak. 2.) Reformált ferencesek konventjei a következő helyeken: Szeben, Kolozsvár, Brassó, Csíksomlyó, Deés, Esztelnek, Fogaras, Hunyad, Medgyes, Mikháza, Szárhegy; rezidenciák: Szék, Marosvásárhely, Szászváros, segesvári sziklák, Szászsebes, Torda, Torockó. Hátszegen hospitium. 3.) A bolgár tartomány ferenceseinek Alvincen és Déván konventjük, Körösbányán rezidenciájuk van. 4.) A minoritáknak Kolozsvárott és Kantán konventjük; Besztercén, Enyeden, Marosvásárhelyt és Etéden rezidenciájuk van. Utóbbi helyre a pk. helyezte őket Firtos-hegyről, ahol a hó csaknem összenyomta szállásukat. Mert ama hegyen nem tudtak sem szerzetesi életet élni, sem a lelkeknek szolgálatára lenni. 5.) A pki székhelyen volt a trinitáriusoknak rezidenciájuk, de ezt Őfelsége eltörölte, a templomot és házat katonai kórháznak adta, a szőlőt és kertet pedig nyilvános árlejtésen eladatta. 6.) Volt az e. m.-ben 3 pálos rezidencia: Tordán, Tövisen, és Illyefalván. Az uralkodó ezt a rendet is feloszlatta, az utóbb említett két kolostorból parókia lett, a 300 frton felüli jövedelem pedig a v. alaphoz került.

Szegényház, amelybe nyomorult személyeket befogadnak és táplálnak, a székhelyen egy van. Ezt Sztojka Antal pk. alapította az Irgalmas Szamaritánus nevére. E célból 5.000 frtot adott kamatozásra, ami évi 250 frtot hoz, s ebből 8 szegényt lát el, egyre napi 3 kr jut. A szegényeket a pk. fogadja fel. Az intézmény gondját egy kanonok viselte, Őfelsége azonban nemrégen az előljáróság kezelésére bízta. Kolozsvárott két szegényház van. Az egyiket, amely híres és régi s a Sz. Péter-külvárosban fekszik, a Deső-család alapította, s idők folytán a hívők adományaiból is gyarapodott. Hosszú időn át 24 személyt látott el, most csak 20-at. Van egy faluja, malma, földjei, ebből évi 1000

frt a jövedelme. Van továbbá 2.155 frt. tőkéje, amely évi 106 frt. és 15 krt hoz. Gondozását az új kormány elvette a pktől, s az uralkodó eretnekek befogadását is elrendelte. A másik xenodochium seu hospitale alapítója Bándi Ferenc udvari tanácsos, aki végrendeletben 10.000 frtot hagyott a szegények táplálására, de 5.000 frtot felesége életére az ő haszonélvezetére engedett; most 5.000 frt. gyümölcsözik 7 szegénynek, naponta mindegyik 5 krt kap. Udvarhelyt nem annyira szegényház, mint inkább nyomorult személyek számára szállástadó hely van. Igen kevés ingatlana van, amely ritkán jövedelmez 18 frtot. Hasonló ház van Szebenben, amelyet bérbeadnak. A bér feléből munkaképtelen egyéneknek alamizsnát adnak, a másik fele a ház fenntartására szolgál. Van itt a lutheránusoknak 1281-ben alapított sz. házuk, amelyet utóbb maguknak foglaltak le. A pk. vizitáció alkalmával talált ugyan benne hét katolikust, de utóbb a magisztrátus intézkedése folytán a más házba átvitt katolikusoktól minden segítséget megtagadtak. Segesvárott is luth.-ok kezén van a sz. h., mellette a pk. vizitációkor újonnan emelt kápolnát látott. Őfelsége parancsára kat.-okat is befogadnak. A jövedelemről a pknek nincs tudomása. Hasonló a helyzet Marosvásárhelyt, ahol ismételt kir. rendelkezésre végre katolikusokat is befogadnak.

Mons pietatis nincs, de a pk. teljesen le is tett ennek fölállításáról, mert tüstént rátenné kezét a világi hatalom, s ami még rosszabb, nem lenne ment a gonosz uzsorától, ami az uzsora ellen alakult.

A *rezidenciát* megtartotta. De 1784-ben megtörtént, hogy amikor prágai fogadalmi utazásáról hazatért a pk., az oláhok zavargása miatt 6 hétig Tömösvárott volt kénytelen tartózkodni a távollétre engedélyezett időn kívül. Akkor is törekedett népe közé visszamenni, de az utak mind meg voltak szállva, s így nem tudott. A tágas e. m.-ét kevés parókia kivételével személyesen vizitálta. Egyébként rendelete szt. a főesperesek és esperesek évente látogatják a parókiákat. Ő szentelt. A *bérmálás* szentségében 16.488 személyt részesített, köztük előrehaladott, sőt öregkorú férfiakat és nőket is. A betegeket is elment megbérmálni. E. m.-i *zsinatra*, minthogy Őfelsége engedélye nélkül nem tartható, a legsúlyosabb indítóokoktól vezérelve engedélyt kért, de csak annyit ért el, hogy Őfelsége válaszában megdícsérte buzgalmát. Ezt törekvéseinek tanúságaként szükségesnek látja itt közölni. Ezután közli a Bécs, 1781. nov. 28-án kelt levelet, amely a zsinat szükségszerű összehívására fennforgó körülményeket nem lát. Ha azonban Őszentsége azt kívánja, hogy zsinaton kiadandó rendeleteket a kir. kormánnyal megtárgyalja és jóváhagyást szerezzen rájuk, s ezek után kir. biztosok jelenlétében megtartsa a zsinatot, újra kérni fogja Őfelségét, és minden követ meg fog mozdítani ennek érdekében. — Nemcsak adventben és nagyböjti vasárnapokon beszél a néphez, hanem egyházlátogatáskor szinte mindennap prédikál, néha kétszer is. A büntetéspénzek számára

nincs letéti hely, mert nem szokott senkit sem pénzzel megbüntetni, de nem is lenne eléggé biztonságos eme gonosz időben. Az Ince-féle *díjszabás* az e. m.-ben nem alkalmazható, mert Őfelsége csaknem az összes díjakat eltörölte. Nemhogy a házassági fölmentésekért fizetendő díjakra az egyháziaknak gondjuk lenne, hanem örülnek, ha valaki lelkiismeretétől vezetve felmentést kér. A meglevő díjak a következők: címzetes apát megerősítéséért 30 frt, de ilyen esete pknek nem lehet; kanonoki beiktatásért 20 frt, és bármilyen házassági felmentésért 3 kr.

Egész Európában nagyon ismeretes, hogy mit tart Őfelsége a maga számára megengedettnek. Mégis föként *három dolog aggasztja* a pköt. Először a házassági rendelet, ezt A) alatt mellékeli. Csak egy olyan plébános találtatott, aki tiltott fokú akadály mellett előzetes felmentés nélkül esketni merészelt. A pk. fél, hogy a jövőben többen lesznek, akikből hiányzik a papi bátorság. Egyes plébánosok kérik a pköt, hogy minden esetben, ha a jegyesek nem is kérik, fölmentést adjon. Ő úgy véli, hogy ezt semmiképen sem teheti meg. Mert nemkért fölmentés esetében szükséges lenne magát az akadályozó törvényt megszüntetni, amit csak a legfőbb törvényhozó tehet meg. Az új házassági akadályok miatt történt elválási esetet még nem jelentettek a pknek; egyesek ugyan megkísérelték ezt nála, de elutasítva megnyugodtak. — Másodszor az aggasztja a pköt, hogy a császár a legszigorúbban megtiltotta a kir. kormányzóság előzetes engedélye nélkül a pki enciklikáknak a papság számára történő szétküldését, akár nyomtatva, akár írva. — Harmadszor: a császár bűnügyekben a klérust teljesen a világi bíróságnak vetette alá, úgyhogy a bíró az elfogatást is elrendelheti, s a pknek nincs hatalmában sem megismerni az ügyet, sem közbeszólni. Csupán az ítéletet küldik meg neki, tanuvallomások és bizonyítékok nélkül. E bajok között nincs más orvosság, mint sírni az Úr előtt, s annak irgalmát kérni, akinek kezében van a királyok szíve.

A pk 55 templomot szentelt fel. A sz. e.-at új orgonával, a főoltárt szentségházzal látta el, egy mellékoltárt, szószéket és kanonoki stallumokat készíttetett több mint 6.000 frt költségen. A pki palotát, amely 200 évig romokban állott, több mint 10.000 frt kiadással megfelelő állapotba hozatta; ártatlan szórakozás céljából kertekről és viváriumokról is gondoskodott.

A *lelkek megszentelése* érdekében az alapról gondoskodván, a hit ajándékáért mindennapi imádságot rendelt el. E rendeletét B) alatt közli. Továbbá papságához rendeletet bocsájtott ki a havonkinti papi gyűlésekről, egy másikat Borr. Sz. Károly mintájára a közös imádságról, továbbá utasítást adott ki a betegeknél követendő eljárásra nézve. Mindezeket C), D), és E) alatt mellékeli.

A pápának háláját fejezi ki, hogy élőszóval teljes *búcsút* engedélyezett a rózsafűzér ájtatosságát látogatóknak, továbbá Sz. Alajos 6 vasárnapjára; hogy megújította a Jó Halál Társulatának

és az ifjúsági Mária-kongregációknak búcsúit; azonkívül ünnepet és officiumot engedélyezett Sz. József Pártfogásáról, akinek a pk. kormányzása elején e. m.-jét felajánlotta; Sz. Farkas, Kapisztrán János, Picenus Jakab és a Jobb Latornak miséjét és officiumát engedélyezte.

G) alatt mellékeli a hitehagyók kezeléséről kiadott utasítását. Kormányzása alatt jelentős *áttérések* is fordultak elő, így egy egész falu a kat. hitre tért, pedig előbb azt vallotta, hogy volt idő, amikor az Ige nem volt Isten, s a Szentlélek Isten ereje, az egek erőihez hasonló. Továbbá a 13 szombatos család, akik az unitáriusokhoz készültek áttérni, a kat. egyházéi lettek, s így ismét vissza lehetett szoritani a szombatosokat. Az unitáriusoktól templomokat vett el, s ami csodálatos, Erdély luth. kormányzójának hasztalan ellenállása ellenére. Luther tévedéseitől is sikerült megtisztítania egy templomot. Több paplakott emeltetett és templomtetőt készíttetett. Az isteni jóság arra is segítette, hogy 30 esztendős pör befejeztével kiváló birtokot szerzett vissza a pkségnek. Az újraalapítás után más pkség által elragadott birtokokat pedig pénzen visszaszerezte.

A *kanonokok* a kóruson állandóan jelen vannak, segítik őket a kispapok a mansionáriussal, azaz karkáplánnal és a zenészekkel. Három hónapi téli szünetet engedélyezett nekik akként, hogy olyankor az egész officium csak egy hetes-kanonok jelenlétében mondassék el. A kanonokok a karimát az 5) alatt mellékelt pki rendelet szt. végzik. Bár a rendelkezésnek megfelelően a napi osztalékot eddig nem sürgette, a kanonokok mégis jelen vannak a karimán, hacsak nincs törvényes akadályuk. Mindennap konventmisét mondanak a jótevőkért, szabályaikat lehetőleg megtartják. Teol. javadalmat 1754-ben Sztojka Antal br. püspök állított föl. Külön poenit. javadalom ugyan még nincs, de Szereday András megbizatást kapott e tisztre, s a legteljesebben elvégzi. Egyébként hacsak az említett dignitásokra nem ruházza e terhet, a pk. nem tudja, hogy miképen állítható föl. Az igazságnak megfelelően dícsérettel kell itt megemlékeznie kanonokairól, főként a sz. e.-i főesperesről, aki a lelkipásztorkodás gondjait a pkkel megosztja. A *plébánosok* parókiájukon élnek; a pk. azt hiszi, hogy föntemlített rendeletében megfelelő módon intézkedett, mert azóta ritkábban vannak távol. Szükséges anyakönyveik és a Rit. Rom.-tól megkívánt könyveik megvannak, s ezek az említett papi gyűléseken felülvizsgáltatnak. Egyeseknek segítségül káplánjuk van, de legtöbbször szerzeteseket használnak föl; ezeknek munkája nélkül a lelkekről nem lehetne eléggé gondoskodni. Amióta a pk. a prédikáció beküldését rendelte el, s a parókiákon kívülre vezetett körmeneteket megszüntette, a plébánosok szorgalmasabban hirdetik az Isten igéjét, és sokan gyümölcsözően teljesítik hivatásukat. A hit elemeit főként vasárnapokon, amikor már az időjárás melegebbé lesz, fejtik ki. Meghagyta nekik, hogy az iskolák fölött őrködjenek s a gyermekek iskolába

küldéséről gondoskodjanak. A plébániai misét vasár- és ünnepnap a népért ajánlják föl; minthogy a pk. észrevette egyes helyeken, hogy ezt a kötelességet a vasárnap tartani szokott temetési mise miatt más napon teljesítik, az ily gyászmiséket vasár- és ünnepnapokon eltiltotta. Csak kevesen szegték meg a papi ruha viselésének szabályát, s hogy ez visszaéléssé ne váljék, ha a figyelmeztetés nem használna, a pk. alkalmasan gondoskodni fog róla. *Casus-konferenciák* minden hónapban vannak, bár egyes fegyelmet nem tűrők sokat és hevesen támadták ezt az intézményt. A pknek erre vonatkozó rendelkezését kétszer is cenzúrázták a kir. udvarban, s mindenkor hibanélkülinek találták. Ebből az intézményből igen nagy előmenetel származik; előzi a tudatlanságot és száműzi a henyélést. Mikor egy alkalommal bűnül rótták fel ezt az intézkedést a pknek, voltak olyanok, akik megvallották, hogy egész életükben a jó könyvekkel való foglalkozásnak nem szenteltek annyi időt, mint most. Sokakra kiterjedő romlás nincs a papságban, sőt dícsérnie kell engedelmességét és buzgalmát. F) alatt mellékeli a névtárt.

A lelkipásztorkodó *szerzetesek* a szerzetesi fegyelmen kívül ugyanazon törvények szt. kötelesek élni, mint a plébánosok. De arra nehezen vehetők rá, hogy a havonkinti papi gyűlésekre elmenjenek. Kolostoron kívül élnek Kolozsvárott a piaristák, akik humaniorákat és filozófiát tanítanak, de semmi botrányt eddig még nem hallott a pk. Továbbá többen a mágnásoknál házikáplánként tartózkodnak; ha a pk. meg nem felelő erkölcseikről tudomást szerez, javulásra a kolostorba parancsolja őket vissza. Két ferencrendi a kolostorban élve, azon kívül nyilvános bűnökbe esett. Az egyiket, aki igen ocsmány bűneit hitehagyással és Moldvába való meneküléssel tetézte, a pk. elővezetés, bebizonyítás és vallomástétel után a tartományfőnök tanácsával egy évi börtönre ítélte; ezt a pki palotában az év nagyobb részén át türelmesen viselte, s ezáltal és lelki orvosságok igénybevételével annyira megjavult, hogy a legjobb reményt nyujtja. A másik, aki az igaz hit felől volt gyanús, szemérmetlen szenvedélyének adta át magát; őt a consistorium, a pk. megbízásából a pört lefolytatva, övéi között eltöltendő börtönbüntetésre ítélte. A bűnbánat jeleinek adása mellett azonban kevéssel utóbb meghalt, s övéit a legnagyobb kellemetlenségtől szabadította meg. Mert rendtársait ismételten megrágalmazta a kir. trónnál, amit a pknek ismételten helyre kellett ütnie.

A pknek nem volt szüksége az átruházott joghatóság használatára, de egy minorita konventet mégis vizitált, amelyben megszállt, s épen jókor történt. Mert annyira gyűlölködtek egymás ellen, hogy a kölcsönös gyilkosságtól is aligha álltak volna el; a legtöbbnek cellájában ugyanis fegyvert találtak. Ezért a pk. minden cellát átvizsgálva a fegyvereket maga elé hozatta, s részben azoknak a világi embereknek adta, akikéi voltak, részben eladatta őket. A fegyelmetleneket más konventekbe küldette, másokat

pedig lelkigyakorlatnak vetett alá. Bizonyos, hogy nagy és terhes feladat hárult azokra a pkökre, akiknek szerzetesekkel szemben kell joghatóságukat gyakorolniok. Hogy mily nehéz és veszélyes e feladat, abból is kitűnik, hogy a bolgár tartomány ferenceseinek főnöke a leghívságosabb ürügyeken Őfelségétől a rendtartománynak eltörlését kérte. A pknek jelenleg sikerült e törekvést megakadályoznia, de mindennap más és más nehézség jő elő. Az említett rendtartománynak 3 konventje van Oláhországban: Bukarestben, Campolongban és Rimnikben. Az utóbbi konventből szétszóródott szerzetesek ide fordultak, s ezért szükséges volt, hogy a pk. joghatóságát valamiképen Oláhországra is kiterjessze; nem ugyan lelki joghatóságot adva, hanem a választások megerősítésével, a hiányok pótlásával, egyesek visszahívásával és mások odaküldésével. Hogy ezt megteheti, arról a nyilvánvaló szükség győzte meg.

Méltóztassék Őszentsége az *Oláhországban lakó katolikusokra* atyailag tekinteni, s a kat. vallásra nézve valami hasznosat kigondolni. Mert ezeknek a ferenceseknek száma napról-napra csökken, újoncokat ugyanis nem vehetnek fel, s nemsokára a meglévők még Erdély számára sem lesznek elegek; egyesek nehezen vehetők rá, hogy Oláhországba menjenek, de ezek segítsége nélkül a katolikusok teljesen elhagyatottak lesznek. A pk. már háromszor kérte Őfelségét, hogy a szükségre való tekintettel újoncok fölvételét engedélyezze, de eredménytelenül.

Még a bolgár tartománybeliek *szegénységi fogadalmára* nézve van jelenteni valója. XIV. Kelemen ennek a tartománynak megengedte, hogy a helyi előljárók és a plébánosok pénzt kezelhessenek és maguknál tarthassanak, oly helyeken, ahol syndicusaik egykönnyen nem lehetnek.[11] A 12 év letelte után egy egész évig ugyanúgy cselekedtek. Majd a lelkiismerettől indíttatva alkalmas orvoslást kértek. A pk. erre meghosszabbította a fölhatalmazást addig, amíg a Rómába folyamodás eredményét meg nem tudják. A pk. kéri, hogy Őszentsége megerősítse, vagy ha szükséges, szanálja ezt az ügyet. Erre vonatkozó pki rendelkezését 6) alatt csatolja.

A szerzetesek részéről az átruházott joghatóság gyakorlásában semmiféle sérelem nem éri a pköt. A kolozsvári ferencesek és a plébánia papsága között *a temetésekre nézve ellentét* keletkezett, amely botrányra vezetett. A ferencesek ugyanis azt állították, hogy amikor temetést elfogadnak, a plébánosnak nincs joga az ő templomukba menni és ott misét énekelni. A pk. az e. m.-nek X. Leótól adott döntésére és a régi szokásra támaszkodva úgy határozott, hogy az ilyen halott testét először a plébániatemplomba kell vinni s onnan a temetés elvégzése után a szerzetesekhez,

[11] A ferencesek szabályaik szt. anyagi ügyeik elintézésével világi embereket bíztak meg, ezek az ú. n. apostoli syndicusok vagy konfráterek. Szabó, Ferencrendiek a magyar történelemben, Bpest, 1921. 89.

ahol a kripta szája előtt adják meg neki az utolsó föloldozást, s a plébánosnak nincs ott joga misét énekelni, sem a plébánosi jognak nincs ellenére, ha a ferencesek a halottat újból föl akarják oldozni.

XIV. Benedektől De Synod. Dioec. lib. 13. cap. 18. no. 10. helyén a pköknek adott tanács szt. megemlítendőnek tartja, hogy a *ferencesek* nemcsak rendi templomaikban, hanem a pl. templomokban és nyilvános kápolnákban is felállítják a keresztút képeit, s ezek látogatóinak ötszörös teljes búcsú megnyerését hirdetik. A pknek ezek a *búcsúk* apokrifeknek, illetve kevésbbé bizonyosoknak látszanak, ezért a búcsúk föliratait levakartatta, ami meg is történt. De mivel a hívők a búcsúk minőségéről olykor érdeklődnek, azért a pk. szükségesnek látja Őszentségét megkérdezni. A pk. könnyen elhiszi, hogy az Üdvözítő vérehullásától megszentelt helyeknek teljes búcsú van engedélyezve, de hogy a ferencesek minden templomában ugyanaz az ember néhány perc alatt ötszörös teljes búcsút nyerjen, azt nem tudja elhinni, s annál kevésbbé, mivel pápai bullákat fölmutatni nem tudnak. Azt is tapasztalta a pk, hogy szerzetes misszionáriusok kereszteket állítottak föl, s ezekről az a hit járta, hogy aki előttük 3 Miatyánkot és Üdvözlégyet elmond, sokezer éves búcsúban részesül. A pk. ezeket a búcsúkat is levakartatta, mert Bellarmin tanítása szt. meg van győződve arról, hogy a leghosszabb emberi életkort meghaladó búcsúkat apokrifeknek kell mondani.

A pknek nagy gondja van az *orsolya-apácákra*. Ismételten vizitálta őket, szabályaik és a klauzúra megtartására őrködik, s a köztük fönnállott ellentéteket teljesen kioltotta. Gondoskodott róla, hogy évente kétszer, Sz. József napján és Expectatio Partus B. V. M. ünnepén[12] pápai áldást adhasson nekik teljes búcsúval. Évente gyakrabban gondoskodik rendkívüli gyóntatóról, s mint hogy állandóan nem lehet Szebenben, a ferencesek tartományfőnökének teljes jogú hatalmat adott fölöttük. A kir. kormányzóságnak számot adnak, u. i. Őfelsége jövedelmeiknek kamarai kezelését rendelte el. Bizonyos, hogy az anyagi javaknak általuk történő kezelését a pk. sohasem tudta helyeselni. Dícséretesen szolgálnak az Úristennek. A pköt csak az aggasztja, hogy ki fognak halni, vagy oly kis számúvá zsugorodnak össze, hogy föloszlatásuk biztosra vehető. Mert fogy a számuk, s ámbár a pk. Őfelségétől megnyerte az engedélyt, hogy újoncnőket vehessenek fel, sem ők nem törődnek ezzel eléggé, sem megfelelő jelölteket nem találnak.

Összesen 33 *kispapja* van, közülük 32 a pesti általános szem.-ban, 1 pedig Bécsben. Hogy kitűnjék, vajjon az egyházi fegyelemben helyesen vannak-e nevelve, az örökös tartományok pkei házi szem.-ra, ú. n. domus presbyteralisra nyertek engedélyt; ebben a kispapok igazhitűségét, erkölcseiket és tudásukat vizsgál-

[12] Dec. 18.

ják meg. Hogy mily eredménnyel tanulnak Pesten, az még nem bizonyos. Mert akik eddig kikerültek, előzőleg a pki szem.-ban a pktől megállapított rendszer szt. nevelődtek. Gyászos körülmény, hogy az egyháztörténelmi előadások Schrök [Schröckh] Mátyás mérgező könyve alapján folynak, amelynek szinte minden lapja rágalmakkal illeti a kat. Egyházat. De vigasztaló, hogy a tanár buzgó és jól képzett pap, s parancsot kapott, hogy amit ennek alapján előad, azt lépésről-lépésre cáfolja. Az általános szem.-ban élők semmiféle templomban sem segédkeznek, s ezért a szertartásokban járatlanul kerülnek ki, ezt a házi szem.-ban kell majd megtanulniok. A pk. a Trid.-nak megfelelően szemináriumi deputatióról gondoskodott, de a császár a Pestre való átvitellel mindent megzavart. A házi szem. számára szabályokat írt elő, de ezt még nem tudta ünnepélyes rendelkezésbe foglalni, mert a császár mindig új változásokat rendel el, úgyhogy minden idő a változások örökös sorozata. Taksa nincs, nem is volt rá szükség. E gondtól az elődök a pköt mentesítették. Illyes András a szem.-nak 6.683 frt 20 krt adott, testvére Illyes István 5.300 frtot, Mártonfy György pk. 5.000 frtot; Sztojka Antal báró borospincét és szőllőt adott neki, amit az idő viszontagságai folytán el kellett adni 1.476 frt 13 krért. A jelenlegi pk. az elmult év febr. 7-én nagy munka árán, Őfelsége kedvező itélete folytán visszaszerzett 4.608 frt 41 és 1/2 krt, amelyet Illyes István hagyott, s a kolozsvári nemesi konviktus fölemésztett. A kanonokok sem voltak tétlen szemlélők, köztük kiemelkedik Demeter Márton, aki 5.500 frtot hagyott a szem.-ra. Ezekből és más adományokból 43.907 frt 42 krnyi összeg gyűlt egybe, amely most egészen az általános szeminárium céljaira szolgál. A házi szem. szükségleteire Őfelsége a v. alapból fejenkint évi 180 frtot rendelt.

A sz. e.-ban és erzsébetvárosi templomban ki van téve az *alapitványi misék* táblája. A pk. elrendelte, hogy minden új alapítványt a táblára írjanak. A jámbor társulatokat Őfelsége mind eltörölte, az alapokat pedig a v. alapba utalta.

A *nép* makacssága miatt a pk. nem panaszkodhatik, inkább lanyhaság észlelhető egyes helyeken és hanyagság a szentbeszéd hallgatásában, továbbá a templomok magukrahagyatottsága. De vannak vigasztaló jelenségek is. — Sokan megsértik a házastársi hűséget kicsapongás által, a házas felek tulajdon tekintélyükkel válnak el egymástól. A pki székhelyen és az e. m.-ben egyaránt a szombati húsevés tilalmát sokan megszegik. A pk. meghagyta a szónokoknak és gyóntatóknak, hogy a romlásnak álljanak ellen; a felmentések megadásában a pk. engedékeny volt, hogy legalább az Egyház tekintélyét mentse meg, de alig jutott valamire. Teljességgel nem tudja, hogy mit tegyen. A könyvtilalomnak sincs semmiféle értelme.

Az *uzsoráról* is kell beszélnie. Ha a hitelező évi 6 %-nál többet kap, azt itt uzsorának nevezik. Ha a kamat nem haladja meg a 6 %-ot, akkor uzsorától mentesnek tekintik a szerződést,

még akkor is, ha nincs lucrum cessans et damnum emergens. Ezért a templomok, kolostorok, szemináriumok, árvaházak, szegényházak alapítványai mind az említett uzsorán alapulnak. Nem csodálatos, hogy az uzsora fogalmára és meghatározására nézve annyira helytelen tanítás elterjedt: ezt tanítják az iskolákban, hirdetik a könyvekben, sőt ezt még a magyar katekizmusban is megtalálta a pk., de ez egyházmegyéjében nincs használatban. A pk. XIV. Benedek tanácsát és a zsinatok szokását követve figyelmeztette a jámbor alapok gondnokait, „ut omnes contractus mutui revocent et ad contractus census ab utrimque irredemptibilis reducant iuxta formulam a S. Pio V. scriptam. At nihil egi." A világi törvényekhez pedig hiába fordulnak, mert a hazai törvények a kölcsön címén kívül bárminek elfogadását is uzsorának minősítik, s amikor 6 %-ot engednek meg, hozzáteszik, hogy a lucrum cessans, illetve damnum emergens címén. Továbbá hozzájárul, hogy a pk. véleménye szt. az uralkodóknak nincs meg a joguk, hogy a javak birtoklását az isteni, természeti és tételes törvény ellenére másra ruházzák át, egyébként a lopás is megengedetté válhatnék, ha valaki a spártaiak törvényével versengve az ügyes lopást törvényben dicsérné. A pk. azt találta, hogy a Propaganda Kongregációnak gondja volt rá, hogy az örmények ne fogadjanak el uzsorát; de az ügy folytatásáról és az eredményről nincs tudomása. Az említettekre Őszentsége tanácsát kéri.

A említett Kongregáció valamikor csodálkozott azon, hogy miképen jöhet létre a *vegyesvallásúak házassága*, még a pk. tekintélyének közbejöttével is. A pk. most ezt meg fogja magyarázni. A pk. ezeket a házasságokat kárhoztatja és elítéli, és a zsinatoknak ellenük való rendelkezését ki is írta magának; a belőlük származó bajokkal hosszú beszédben foglalkozott s azokról az eszközökről is megemlékezett, amelyekkel e házasságok megakadályozhatók. Mindezt még akkor, amikor a kir. kormányzóság megkérdezése nélkül meg lehetett tenni, körlevélben foglalta össze. De mivel erkölcsileg lehetetlen, hogy ily házasságok létre ne jöjjenek, s a kir. tekintély mindenképen meg akarja őket engedni; továbbá, ha tilosak lennének, sokan inkább a kat. hitet hagynák el, semhogy kedves jegyesüktől elváljanak, ezért — amint tudvalévő — Európa sok országában nem akadályozhatók meg. Továbbá minthogy sokan a vegyesházasságokat nemcsak hogy nem itélik el, hanem mint a vallás terjesztésének eszközét tekintik; hogy bizonyos esketési nehézség folytán ritkábban jöjjenek létre, s mivel az eretnekek előbbi házasságuk megsemmisítése után gyakran és könnyen új házasságra lépnek: a valódi szabad állapot megismerése érdekében a pk. elrendelte, hogy ezentúl senki sem esketheto meg a nélkül, hogy az esetet a pknek jelentsék, továbbá hogy ily esetben a papok az erenekeknek soha áldást ne adjanak, s hogy a gyermekek egy részének az eretnekségben történő neveléséről semmiféle szerződés se jöjjön létre; sőt minden eszközt

föl kell használni arra, hogy az eretnek fél a nemének megfelelő gyermeknek az eretnekségben való neveléséről, amire a kir. rendelkezések értelmében joga van, lemondjon. Ha pedig a menyasszony valamely nem tűrt valláshoz tartozik, a kat. férj hitében nevelendő mindkétnemű gyermek. Minden vegyesházasságnak a kat. plébános előtt kell történnie, egyébként érvénytelennek tekintendők. Eme körlevelét 8) alatt mellékeli.

A *clandestin házasságokról* a következőket kell jelentenie: ugyan úgy látszik, hogy a Trid.-nak a tőle megkívánt forma szti kihirdetése Erdélyben nem történt meg, mert 1556-ban a pköt kiűzték, mégis a saját plébános nélkül létrejött házasságot mindig érvénytelennek jelentették ki. S ez nem jogtalanság, mert világos, hogy szokás által is létrejöhetnek semmisítő házassági akadályok. Ez a szokás a XI. században Magyarországon tartott zsinaton alapszik, amelynek határozata Kálmán király alatt a királyi zsinatok közé van fölvéve. Ezután idézi a pk. a tőle kiadott magyar egyházi törvénykönyv I. kötetének 459-ik lapjáról. E kánont a többiekkel együtt ő maga írta ki a XII. századi kódexből.[13]

Gyakrabban azzal a kérdéssel fordultak a pkhöz, vajjon a luth.-oknak és más *eretnekeknek minisztereik előtt minden föltétel nélkül kötött házassága* érvénytelen-e azért, mivel ezek a miniszterek nem igazi értelemben vett plébánosok. Azt gondolják, hogy hasznos lenne ezeket érvénytelennek nyilvánítani mert így — ha új házasságot köthetnének — többen térnének át. Mások viszont azért maradnak meg az eretnekségben, hogy azután vegyesházasságban töltsék el nyomorult életüket. De bármi legyen is e kellemetlenségekkel, a pk. azt látja, hogy ezek a házasságok semmiféle okon sem nyilváníthatók a plébános hiánya folytán érvényteleneknek, akár megtörtént a Trid. kihirdetése, akár nem. Utóbbi esetben a kétkedésnek nincs semmi alapja. Ha az elsőt tételezzük föl, ellent mond neki XIV. Benedeknek hasonló tárgyban Belgium számára adott döntése, ahol tudjuk, hogy a Tridentinumot kihirdették. Ez a Benedek-bullarium I. kötet 34. konstitúciója, 1741-ből. A kat. vallásnak ebből származó hasznát pedig, azaz az áttérések reményét, a velejáró bajok teljesen leszállítják. Mert a kat. vallás igen gyűlöltté válnék, és sokat a hitmegvallásától visszatartana a hitvesi szeretet, azonkívül a világi hatalom sem engedné ezt meg semmiképen. Az így remélhető áttérések nem érdemelnek figyelmet, mert gyakran színleltek lennének, s többnyire új házasságkötés fonák inditékából származnának. Ez a pk. meggyőződése, de ha a pápa máskép látja, ő aláveti magát.

A kálvinistáknak „ameddig tisztességben és tisztaságban megmaradsz" *feltétellel kötött házassága* XIV. Benedeknek kinyilvánítása után érvénytelennek tekintendő; eddig mégis a katolikus hitre

[13] A hivatkozás a II. esztergomi zsinatra vonatkozik, amelynek 15. fejezete (Batthyánynál 47.) elrendeli, hogy a házasságkötés az egyház színe előtt, pap és tanuk jelenlétében történjék.

áttérni óhajtó fél előbb a kálv. fórum előtt elválasztatá magát a békesség kedvéért; mert engesztelhetetlen gyűlöletre gerjednek, ha látják, hogy a katolikusok házasságaikat semmiseknek tekintik. A pk. tapasztalta ezt a kir. kormányzóság ülésein való részvétel alkalmával. Most azonban, miután az összes házassági ügyek a világi hatóság elé kerültek, a katolikusoknak más utat kellett választaniok.

Az *unitáriusok házasságát* a hitetlenekével egyenlő értékűvé nyilvánítottnak találta a pk., úgyhogy a kat. hitre tért és föltételesen megkeresztelt félnek a szokásos interpellatio után új házasság kötését megengedték. A pknek nem tetszett ez az eljárás. Egyrészt azért, mivel ennek a szokásnak semmiféle nyomát sem találta a régi korban, bár az ariánusok is tagadták Krisztus istenségét és igen gyakran voltak oly eretnekek, akik a keresztség üdvös vizét beszennyezték; másrészt mivel a keresztséget mindig föltételesen szolgáltatták ki, bár a legtöbbször érvénytelensége elég biztosnak látszik, akár a hamis alak, akár a vízhintés és az alak elkülönítése miatt. És mivel a felnőttek keresztelésük körülményeit eléggé nem tudják kinyomozni, mind föltételesen újra kereszteltetnek. Ugyanezt teszik a kálvinisták és lutheránusok is az unitáriusokkal, ha hozzájuk térnek át.

A búcsúkra nézve még megjegyzi a pk, hogy az egri pkkel együtt megbeszélve elhatározták, hogy bár a pl. *templomoknak engedélyezett teljes búcsúk* lejárnak, azok megújítását nem kérik, mert sokféle búcsú van engedélyezve az összes hívők számára különféle ájtatossági gyakorlatok elvégzése esetére; inkább akarják, hogy a hívők híjával legyenek a templom-búcsúknak, amelyek egyébként is vásárra és ivásra szoktak alkalmul szolgálni, semhogy a pápai brévék tekintélyét tettükkel a kir. tetszésjog szolgaságának vessék alá.

Nem tartoznak ugyan a pk. joghatósága alá a *görög kat. oláhok*, mivel azonban a lelkek vesztét fájlalja, szükségesnek látja Őszentségének jelenteni. Gyakrabban megtörténik, s jelenleg is élnek egyes olyan papok, akik felszentelésük után az első feleség halálával mással kelnek össze. Ha ezt följelenti valaki, pkük a szent rendek gyakorlása alól föl szokta őket függeszteni; de feleségüket azért nem kötelesek elbocsátani, hanem az egyházfi és kántor tisztjét végzik. Alulírt pk. a birtokán levő ily papot putativ feleségének elbocsátására kötelezte, de a gör. pk. vikáriusa azt válaszolta neki: ezt azért engedik meg, hogy a szakadárságba ne térjenek; mintha ebben az esetben nem állana: „qui in uno offendit, omnium reus est." A pk. azt látja, hogy az oláhok szinte mind nincsenek megbérmálva; mert tudvalévő, hogy a Szentszék megbizatása nélkül egyszerű papok nem szolgáltathatják ki ezt a szentséget. Erről a megbízásról pedig nincs tudomása. Ezért a lelkekre nézve igen hasznos lenne, ha Őszentsége a fogarasi pköket e megbízás kegyelmében részesítené.

Végül egyrészt a már említett *kéréseket* foglalja össze, más-

részt újakat is hoz. Kéri, hogy Őszentsége jelentse ki, hogy a pk. a *káptalan birtokait* nyugodt lelkiismerettel bírhatja mindaddig, amíg a pknek és a káptalannak hatalma lesz az elidegenítettek visszaszerzésére. A Szentszék ilynemű engedélyére több példa van. Az érvek e mellett súlyosak és nagy jelentőségűek: 1.) a káptalan joga nem olyan világos, hogy minden ingadozás nélkül el lehetne ismerni, mert egyes helyeken együtt voltak a birtokok, s az adományozók között különféle ellentétek támadtak és megállapodások, foglalások; a pknek pedig alig néhány régi oklevél van a kezében s így joga kétségben marad. 2.) A birtoknak visszaadása, mégha minden egész világos is lenne, erkölcsileg lehetetlen; mert ellentétes törvények jöttek létre, amelyeket főként manapság senkisem vethet alá vizsgálatnak. 3.) A kérdést veszélyes most feszegetni, amikor nyugtalan emberek az erősen és biztosan álló dolgokat is iparkodnak szétmorzsolni. Ezért a kat. vallás java kívánja ezt az engedélyt, amilyent magáncsaládoknak is adtak. — A pk. kéri a *körösbányai plébániának* filiáival együtt az erdélyi e. m.-be való bekebelezését, mert ezt óhajtja Őfelsége, a pk. és káptalan beleegyezett, s így könnyebb a lelkek gondozása. — Kéri, hogy a teológus, mester és *skolasztikus kanonokoknak* tanítási, illetve 200 frt fizetésének alapítási terhe mindaddig szüneteljen, amíg a pki szem. újra megkezdi működését. Az ok: az alapító szándéka és a dolog lehetetlensége. Mert az alapító szándéka az volt, hogy a kispapok a pk. szeme előtt nevelkedjenek, s hogy az e. m.-i papság a tanári székeket elfoglalva a tudományban előrehaladjon. Ez nem éri el célját, ha a kanonok a 200 frtot más tanárnak fizeti. Továbbá lehetetlen, hogy a 3 kanonok a pesti ált. szem.-ban tanítson, s így a káptalantól állandóan távol legyen. Igaz, hogy az egyik alapító, Sztojka pk. úgy rendelkezett, hogy ha a kanonok nem tanít, az alapítvány az egeregyházmegyebeli szigeti szegényháznak jusson. De ez a kikötés az előbb említett vélemény szt. értendő. — Kéri, hogy a pápa a hit ajándékáért való imádság intézményét örök búcsúval lássa el. — A sz. e. számára az Ereklyék és Búcsúk Kongregációjától kiválónak tartott *ereklyéket* kér, amelyekről aztán officium mondható, mert ez az országrész szent ereklyéktől teljesen üres. — Kéri, hogy a pápa a kórus végzése alól a kanonokoknak a 3 téli hónapra adott vakációt erősítse meg. — *Miseterhek* csökkentését is kéri. Egyes plébánosok u. i. egykor igen csekély alamizsnáért elővigyázatlanul örökös miseterheket vállaltak; ezeket a hagyaték soványsága miatt kéri csökkenteni. Más papok a túlságosan megnőtt szám és csökkent jövedelem miatt kérnek redukciót, ismét mások számára az énekes misék csendesekké lennének változtatandók. Mivel ezekkel kapcsolatban a rendes joghatóságot meghaladó esetek merülnek fel, a pk. a XIII. Benedek alatt tartott Római Zsinat szabálya szt. átruházott joghatóságot kér. [Megengedve a Concilii részéről az 1788 nov. 26-i emlékirat által; oldalt odaírva.] — Feleletet kér a jelentésben kifejtett ferencrendi pénzkezelésre és a keresztúti

búcsúkra nézve. — A tiszta élet elhanyagolását fájlalja a pk., s bizalmát a sértetlen Szűz Máriába helyezi; hogy pártfogását kiérdemelje, a néhány egyháznak már megengedett, Szűz Mária tisztaságáról szóló officiumnak és misének e. m.-jére való kiterjesztését kéri. — Ebből a ze. m.-ből származott Isten szolgája, az erényekben kiváló *Kelemen Didák* minorita áld. pap.[14] Ügye beterjesztésének az áll útjában, hogy először a pki tekintély alapján kell eljárni; az egri pk. előtt alulírt részvételével a dolog meg is indult, s a XIV. Benedektől említett proba superlativa, azaz a sír látogatása is megtörtént, valamint a VIII. Orbán dekrétumának való engedelmesség; de ítéletet mégsem mondott az egri pk, bár ezenfelül az alulírt pk. is kérte erre. Méltóztassék Őszentsége kijelenteni, hogy a továbbiakra lehet térni. — A pk. kéri, hogy *B. Margit* tiszteletére az officiumot és misét, amelyet egykor a magyar domonkos rendtartomány tagjai mondtak, a jelenlegi karimádság szabályai szt. összeállítva, legyen szabad mondani január 28-án. Az indítóokokat külön mellékletbe foglalta össze. — A császár területén levő pköknek a pápa megadta a *fölmentési fölhatalmazást* „in tertio et quarto gradu simplici et mixto." Kérdés, vajjon másodfokot érintő harmadfokú akadály esetén a fölmentés megengedett-e vagy sem. A pk. megvallja, hogy oly súlyos okokat lát az igenlő feleletre, hogy a nemleges mellett csak Őszentségének tekintélye áll. A pk. érvei a következők: 1.) XIV. Benedek De Synod. Dioec. 1. 8. c. 6. n. 12. helyén használja ezt az elvet, annak a kimutatására, hogy az egyesült Belgiumban a kat. pap jelenléte nélkül létrejött vegyesházasság érvényes; azt mondja u. i. „exemtio, quae uni ex partibus competit, ad alteram secundum etiam civiles leges extenditur, eidemque communicatur." 2.) A szavak közhasználatú értelméből következik, különben nem lenne értelme a „mixto" szónak, mert ki kételkedett valaha is abban, hogy aki a harmad- és negyedfokú akadály alól fölmentést adhat, megadhatja ezt akkor is, amikor a harmad-és negyedfokú akadály egymással keveredik. 3.) Bizonyítja a pkségek eljárása, mert ebben az e. m.-ben az elődök másodfokot érintő harmadfokú akadály alól fölmentést adtak s a jelenlegi pk. is nyugodtan fölmentett ez alól a pápa Bécsbe menetele előtt. 4.) A felhatalmazások szövegösszefüggéséből, mert az eretnek áttérőkről szóló szöveg után ez áll „dummodo primum non adtingat." Ebből látszik, hogy a kivételeket és kikötéseket, ahol megkívánják, kiteszik, egyebekben a közkeletű értelmet kell tartani érvényesnek. Még felemlíti, hogy nem kevés teológus és egyházjogász az igenlő feleletet védi, s hogy Őfelsége minap kiadott és 7) alatt mellékelt rendeletében kinyilvánítja, hogy a másodfokot érintő harmadfokú akadály esetében nem szükséges felmentés. Így egyrészt a teológusok és egyházjogászok valószínű véleményére támaszkodó kir. akarat, másrészt az esetek gyakorisága és sürgőssége, amely a Rómába fordulást

[14] Meghalt 1744-ben. Karácsonyi, Magyarország egyháztört.[3] 311.

kizárja, a pköt igen súlyos válságba hozza. Ez a veszély hajlítsa Őszentsége szívét a kegy megengedésére!

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Mellékletek.[15]

1) Az erdélyi örmények egyházi hovátartozandóságának ügye.

A lembergi érseknek Őfelségéhez intézett levele. A Moldvából és Oláhországból Erdélybe költözött örmények a XVIII. század közepéig a lembergi érseknek maradtak alárendelve, s pkeik az érsek suffraganeusainek számítottak. Több mint 40 évvel ezelőtt az egyházak és papság kormányzása, nem tudni mi módon, a latin pkre háramlott át, kivéve a papszentelést, amelyért az erdélyi örmény papságnak Lembergbe kell fordulnia. Érseki elődei nem tudták visszaszerezni e joghatóságot, mert Erdély idegen uralom alatt állott. Most kéri a császárt, hogy engedje meg ezek visszakebelezését a következő okok alapján. 1.) Ez a régóta Erdélyben lakó nemzet ide tartozott. 2.) Mert csak egyedül így maradhat egyházi fegyelme és szertartása sértetlen. 3.) Erdély városaiban az örmény papság a szükségesnél nagyobb számú s a fölösleget a latin szertartású hívek gondozására használja a pk, pedig sokkal alkalmasabban lennének fölhasználhatók Galiciában a saját szertartásuknál, ahol most igen nagy a paphiány, s az általános szem.-ban csak egy növendék van, aki csak négy év mulva kerül felszentelése alá. 4.) Leginkább az aggasztja az érseket, hogy még a kevés papnak jelentkezőt sem vehette föl a szem.-ba, mert nem fejezték be filozófiai tanulmányaikat. Filozófiát ugyanis csak a lembergi egyetemen tanítanak, az örmény parókiák pedig csaknem mind Pokutiában vannak; anyagi eszközök híján a papságra készülők nem végezhetik el Lembergben a filozófiát. 5.) A tapasztalat megtanította rá, hogy a papságra jelentkezők az említett akadályok felismerése után kénytelenek voltak lemondani hivatásukról. 6.) Minthogy Erdélyben a filozófiai tanulmányok elvégzésére sokkal nagyobb az alkalmatosság, nagyobb lesz a szem.-ba jelentkezők száma és sokkal hasznosabb lesz, ha a galiciaiak Erdélyben, az erdélyiek Galiciában vezetik a parókiákat: ez sok egyenetlenségnek elejét venné, ami a leggyakrabban oly parókiákon lép föl, ahol a pap a rokonság miatt az emberi tekinteteket nem tudja teljesen elkerülni [Keltezés stb. nélkül.]

Batthyány Ignác erdélyi pk. válasza a lembergi érsek kérésére. A levéltár minden sarkát föl kellett kutatnia, vajjon nem találja-e valami nyomát az érsektől említett joghatóságnak, s ezért késett a válaszszal. Először az érsek állítását cáfolja meg, majd a saját jogha-

[15] A jelentéshez 8 melléklet (másolat) van hozzáfűzve.

tóságát támasztja alá. Az érsek azt mondja, hogy az ő e. m.-jéből távoztak el s azért van fölöttük joghatósága. Ez semmiképen sem állhat meg, mert mind a világi, mind az egyházi joghatóság területi. Egyébként az Erdélybe költözött örmények világi joghatóság szempontjából is Lengyelországnak maradtak volna alávetve. Ilyen vándorlások, elköltözések mindig voltak, s a lembergi érsek elvei szt. akkor az e. m.-ék határait egyáltalán nem lehetne megvonni. Csodálatos, hogy az erdélyi örményeket magának követeli, amikor bizonyos, hogy az örmények a török iga levetése után saját szertart. pküket magukkal hozták Erdélybe; tehát vagy nem jöttek át a lembergi e. m.-én, vagy ha úgy is történt, a lembergi érsekek soha sem voltak főpásztoraik. Mert ha föltételezzük, hogy Galiciában szálltak meg, hogyan tartozhattak volna a lembergi főpásztor alá, amikor saját pkük volt? Az érsek szt. u. i. az a pk. magával vitte a joghatóságot; vagy ha saját pkük joghatósága megszűnt, amikor Galiciába költöztek, akkor miképen nem szűnt meg az érsek joghatósága fölöttük, amikor az erdélyi e. m.-be költöztek? Vajjon nem ugyanaz-e minden pknek helyzete és méltósága saját e. m.-jén belül az Isten Egyházában? Csodálatos, hogyan volt eme örmények fölött joghatósága, hiszen ezek eutychianus szakadárok voltak, amikor Erdélybe jöttek. Az érsek azt állítja, hogy pkei az ő suffraganeusai voltak. De mely kat. érseknek volt valaha is szakadár eretnek suffraganeusa? Hogy pedig Mena pk, aki ezekkel az örményekkel bejött, szakadár és eretnek volt, Erdély évkönyveiből nyilvánvaló. De még ha lett volna is felettük joghatósága, ez csak azt bizonyítaná, hogy az örmény erdélyi pkök fölött volt joghatósága; azonban a metropolita joghatósága nagyban különbözik az ordinárius joghatóságától. De hogy necsak okoskodásokkal, hanem a tények igazságával is szóljon, meg kell említenie, hogy az örmények a mult század végén érkeztek Besztercére s magukkal hozták *Mina* vagy *Mena* nevű pküket, aki — miután népe *Szebelebi Bertalan* erd. pki vikárius munkálkodása folytán lassan az igazi hitre tért — ő maga is otthagyta a szakadárságot s a lengyel nuncius kezébe letette a hitvallást[16], de nem sokáig élte túl; utána VIII. Sándor *Viczireschi Auxentius* aladiai pköt küldte a Székelyföldön lakó örmények apostoli vikáriusának 1690-ben; ezt A) alatt mellékeli. Ez a hiteles jegyzőkönyvek tanusága szt. örmény és latin szertart. papokat is szentelt, és mindkét szertart. főpapi tényked̄eseit végezte. Halála után, amikor a latin pkök megtelepedhettek Erdélyben, saját szertartású főesperes kinevezését kérték az örmények, amint ma is megvan; B) alatt mellékeli az örmény papságnak előde alatt tett erre vonatkozó nyilatkozatát. Az okmányokból az is kitűnik, hogy amikor saját szertart. pkségük felállítása szó-

[16] Az említett örmények Moldvából, ahová a Krim-félszigetről vándoroltak, 1672-ben költöztek be Erdélybe. Minász 1686-ban tette le a kat. hitvallást, majd utána az összes erdélyi örmények. Karácsonyi i. m. 219.

bakerült, az örmények ellenmondtak, s megelégedtek a latin pk. kormányzatával; ezért Őfelsége a pk. számára 600 frtot rendelt a klérus eltartására. — A pk. ezután az örmények fölötti joghatóságát bizonyítja. 1.) Az örmények Erdélyben telepedtek le. 2.) Elődei a joghatóságot zavartalanul s ellenmondás nélkül gyakorolták. Mártonffi pk. a papságot és népet megtisztította az eretnekségtől, még nyomait is eltörölte, amint a C) alatti mellékletből kitűnik. Ő annyira gyakorolta joghatóságát, hogy nekik papokat is szentelt. A pki levéltárban megvannak 1727-ből származó, a fegyelmezetlen örmény papok ellen tett intézkedései. Vannak a levéltárban egyházlátogatási jegyzőkönyvek is 1734-, 1735- és 1737-ből, hogy az újabbakat ne említse. 3.) Az erdélyi pknek az örmények fölötti joghatóságát nemcsak elismerte és jóváhagyta a király tekintélye, hanem az erzsébetvárosi és ebesfalvai örményeknek adott kiváltságlevélbe beleszőtte 1726-ban, hogy a latin szertart. erd. pknek legyenek alávetve. Kivonatát D) alatt mellékeli. 4.) A Propaganda Kongregáció az örményeket illető ügyekben számtalanszor írt a pk. elődeihez, mint főpásztorokhoz; mellékelve E) alatt. 5.) A lembergi érsek annyira nem követelt magának semmiféle joghatóságot az örmények fölött, hogy officiálisa, azaz vikáriusa és lembergi suffraganeusa, Roszka István gondosan óvakodott attól, hogy az erd. pk. akaratából az örmények között gyakorolt vizitátori tisztje alkalmából sarlóját idegen vetésbe lássék bocsátani. Ezért először az F) alatti melléklet szt. ünnepélyesen kijelentette, hogy a vizitációt a pk. akaratából végzi; 2. akkor kiadott rendelkezéseinek megerősítését a latin pktől kérte, ami a G) alatti mellékletből kitűnik; 3. említett rendelkezéseinek istápolására a latin pk. tekintélyére hivatkozik; 4. gondja volt rá, hogy az örmények az erd. pknek megadják a tisztelet külső jelét s ezzel is elismerjék rendes joghatóságát; ezért a Szentháromság-társulat szabályainak 9. pontjában kötelezi a tagokat, hogy az érkező erd. pköt kötelesek lovon fogadni és kísérni. Mivel a lembergi suffraganeus az erd. pknek az örmények fölötti joghatóságával annyira törődött, ebből következik, hogy az érsekeknek az erd. örmények fölött semmiféle joguk nem volt, s hogy a lembergi érsek, amikor azt írja, hogy az örmény pkök az ő suffraganeusai voltak, az említett *Roszka Istvánra* gondolt; s mikor tudomására jutott, hogy a lembergi suffraganeus egykor vizitátorként működött Erdélyben, tévedésbe esve azt hitte, hogy elődeinek joghatósága Erdélyre is kiterjedt. — Ezek után nem szükséges, hogy a pk. a paphiányról fölhozottakra feleljen, mert ebből egyáltalán nem következik az, hogy az erdélyi örmények az érseknek legyenek alávetve, sőt inkább ellene szól. 1. Az erdélyi és lengyelországi örmények között nagy a különbség, mert az erdélyiek a Szertartások Kongregációjától a latinból fordított misekönyvet kaptak. A papság és a nép már régen elhagyta az ónaptárt s egyebekben is annyira a latin szertartásokhoz alkalmazkodott, hogy a kettő között csak csekély a

különbség; a papság és a nép a bőjtökben is teljesen a latinokhoz igazodott s ezért a papságnak a lembergi e. m.-ben való működése megzavarná a lelkeket. 2. Sokba kerülne, ha az erdélyi örmények a messzi Lengyelországból lennének kénytelenek papjaikat kérni. Egyébként milyen jogon pályázhatnak a lembergiek az itteni jobb javadalmakra, amelyet az itteniek rokonaik javára gazdagítottak? Erre törekszik az érsek a 6. pontban a kölcsönös papcserével, amely a papok kóborlásának széles teret nyitna, mert majd itt lennének káplánok, majd Galiciában plébánosok, majd ismét jobb erdélyi parókiákra térnének vissza. 3. Ellene mond a távolság, ennek következtében az érsekek nehezen gondoskodhatnának a nép minden szükségletéről. Erdélyben pedig veszélyes lenne, ha a nép távol lenne pásztorától; ezért terjedt el Luther vallása a szebeni és brassói kerületekben. Az örmény papok közül a pk. egyet sem használ föl a latin hívők gondozására. A pk. elhatározta ugyan, hogy az örmény papságból a humanisztikus iskolák számára tanárokat képeztet ki, de a kiképzés által nem idegenednek el szertartásuktól, sőt benne mindnyájan megmaradnak. Amit az érsek a rokoni kötelékről mond, annak ellenkezője történik. S még ha úgy is lenne, mindenütt van több káplán, akiknek a rokonok föltárhatják lelki sebeiket. A pk. jogtalannak minősíti az érsek ama állítását, hogy elődei és ő nem ismerik az örmény szertartást és megőrzésére nem alkalmasak. Vannak erről könyvek s vannak alkalmas nyelvtudású embereik is, úgyhogy még az örmény nyelven folyó ügyeket is éber szemmel képesek figyelni, amire fényes példát nyujtott Mártonffi pk. Nem lesz az érseknek hiánya az egyházi pályára jelentkezőkben, ha követi Borr. Sz. Károly intelmeit: papjaival jelentesse magának az erre alkalmas ifjakat s vigyázzon rájuk. Ha nem tudják folytatni tanulmányaikat, gondoskodjék segélyről.

A) *VIII. Sándornak* Róma, 1690. okt. 3-áról kelt *irata*, amelyben Viczireschi Auxentius örmény világi papot, c. aladiai pköt a Székelyföldön lakó örmények apostoli vikáriusának nevezi ki, a Propagandától való függésben. [Másolat.]

B) *Theodorovich Mihály és az erd. örmény papság kérvénye* az erd. pkhöz. Ebben maguk közül való főesperes kinevezését kérik a pktől, aki mindenben neki legyen alávetve, kifejezetten átruházott joghatósága legyen, hogy mindenben, ami nem tartozik a pki tekintélyhez, intézkedhessék. [Másolat, keltezés nélkül.]

C) *Mártonffi erd. pk. levele a Propagandához.* Gyulafehérvár, 1719. jún. 1. Elején elmondja, hogy Sacripantes József, a Propaganda bíboros prefektusa hozzá írt az erd. örmények között levő tévedések és visszaélések ügyében s ennek megvizsgálásával bízta meg. Ő teljesítette is e kívánságot 1719. május 24-én, amikor a tőle ez alkalomra összehívott örmény papokból és előkelőségekből álló bizottság az előterjesztett 12 pontra a következőképen felel. 1.) Papjaikkal együtt közösen tagadták, hogy a szentmisében az eretnekekről megemlékeznének vagy értük imádkoznának, ezt

misekönyvük is bizonyítja. 2.) Állítják, hogy a karácsonyt külön dec. 25-én és a vízkeresztet január 6-án ülik meg a régi [?] naptár szt. 3.) Hitvallásaikban Krisztus két természetét vallják, amit katekizmusaikból is megmutattak. 4.) Esküvel tagadják az állati áldozatok bemutatását. 5.) A csecsemőket nem áldoztatják meg, hanem keresztelésкor áldást adnak a Szentséggel, a csecsemő szája előtt keresztet írva le és mondják: „a mi Urunk Jézus Krisztus teste őrizzen és tartson meg téged az örök életre". A pk. meghagyta nekik, hogy az egyöntetűség kedvéért ezentúl ezt a visszaélést szüntessék meg. 6.) Nyiltan megvallják, hogy eddig az utolsó kenetnél nem használtak olajjal való megkenést. A pk. megparancsolta, hogy használjanak és a szokott alakot mondják, s ők megigérték. 7.) Nem tiltották ugyan meg eddig a nagy leányoknak a templomba járást, hanem csak bizonyos szokás folytán terjedt el ez a gyakorlat; de azért évente háromszor-négyszer gyónásra és áldozásra is megjelentek. A pk. megparancsolta, hogy az egyházi törvény szt. vasár- és ünnepnap menjenek templomba. 8.) Ámbár bizonyos lehetetlenség miatt, a Szentséget nem viszik nyilvánosan a beteghez, de azért tisztességes capsulában és aranyozott pixisben. 9.) A pápát említik a misében s másutt is, ahol szükséges. 10.) A szentmisében a borhoz vizet öntenek, a nemegyesült örményektől eltérően. 11.) A Trisagiumot teljesen a római Egyház szt. éneklik. 12.) Nem mondanak anathemát Sz. Leó pápára, sem a calchedoni egyetemes zsinatra; de megvallják, hogy a török részeken lakó nem egyesült örmények szokták ezt gyakorolni. [Másolat. Keltezés mint fent.]

D) Bécs, 1726. október 17. *Károly király kiváltságlevele a szamosújvári örményeknek.* Csak a 11. pontot közli. Ebben a király a szamosújvári r. kat. templomnak a lakosság számának megfelelő fölépítését, illetve kibővítését engedélyezi; a város gondoskodni fog megfelelő papokról s javadalmazni fogja őket, akik az erd. latin pktől fognak függni, s az ő hivatása lesz az örmény kat. szertartás megtartására ügyelni. [Másolat, keltezés mint fent.]

E) Róma, 1721. március 17. Sacripantes Józsefnek, a *Propaganda prefektusának levele* az erd. pkhöz. Értesíti a pköt, hogy a Kongregáció fájdalommal tudta meg, hogy az erd. örményeknek a Szentszéktől jóváhagyott ritusának megtartását egy Minas nevű örmény pap alkalmatlanul zaklatja, a megszokott böjtöktől el akarja téríteni honfitársait s ezek miatt szakadároknak mondja őket. Hallotta továbbá a Kongregáció, hogy a pk. az ő tanácsára e böjtök megtartását eltiltotta. Figyelmezteti a pköt, hogy e dologban járjon el óvatosan, hogy ebből botrány ne származzék, s a szakadárok ne féljenek az Egyházba térni. Kéri a pköt, hogy Minas papról tájékoztassa. [Másolat. Keltezés mint fent.]

F) 1729. december 2. *Roszka István* vikárius és stanislaui örmény prépost *levele* az erd. pkhöz. Az örmény papság és nép sok kérésére, római előljárói engedélyével, Létai vikárius beleegyezését is bírva e templomok vizitálására indult s a Szentszék

szabályainak megfelelően rendelt el mindent. Erzsébetvárosban 5, Ebesfalván ugyanannyi, Gyergyószentmiklóson 2 konfraternitást alapított azok mintájára, amelyeket a Szentszék Lengyelországban jóváhagyott. Kéri az ordináriust, hogy ezeket jóváhagyja. [Kivonatos másolat.]

G) *Roszka István* vikáriusnak az erd. pkhöz intézett *leveléből.* 1730. aug. 12. Hálát ad Istennek, hogy a haza és az örmény nép nagy vigaszára a pk. oly pásztort adott az örményeknek.[17] Az általa elrendeltek megerősítéért, valamint leveleinek Rómába és Bécsbe való továbbításáért a pknek nagy hálával köszönetet mond.

2) A Körösbányai plébánia átcsatolásának ügye.

1786. aug. 31. 7.521. E. 267. sz. alatt. Az erdélyi *Gubernium értesíti* a *pköt,* hogy a csanádi pk. ismételt kérésére a Gubernium előterjesztésére Őfelsége 1786. júl 25-i rendeletével Körösbánya plébániának az erd. e. m.-be való bekebelezését jóváhagyta. [Másolat.]

Az *erdélyi pk. levele a csanádi pkhöz.* [Batthyány-Cristovich.] A pk. közli a plébánia átcsatolását elrendelendő uralkodói intézkedést, s minthogy tudja, hogy ez a Szentszék engedélye nélkül nem lehetséges, ezért kérdi a csanádi pköt, hogy kérte-e, vagy elnyerte-e már ezt a beleegyezést.

[Másolat. Keltezést nem ad, de mint a következő darabból kitűnik, ez 1786. szept. 15.]

1787. márc. 27. A *csanádi pk. válasza* az erdélyi pknek. Az 1786. szept. 15-i levélre nézve, amelyet csak ezekben a napokban kapott meg, megjegyzi, hogy a körösbányai terület átcsatolása teljesen megkérdezése nélkül történt s ennélfogva a Szentszék beleegyezésének megszerzésére még csak nem is gondolhatott. Amíg a Szentszék eldönti az ügyet, addig e levelével a papok és hívek feletti joghatóságot átadja az erdélyi pknek, hozzátéve, hogy ezáltal a legkevésbbé sem szándéka ezt a területet e. m.-jétől elszakíttatni és az erdélyibe bekebeleztetni a Szentszék engedélyének elnyerése előtt. [Másolat.]

3) 1787.? 16. *József* császár leirata az erdélyi pk.-höz.

A császár arra hivatkozva, hogy senki sem töltheti be két helyen a rezidencia kötelességét s ezért az, akinek ilyen javadalma van, sem politikai, sem bírói tisztet nem viselhet, felmenti a pköt mind a Gubernium ülésein való megjelenéstől, mind az egyházi bizottság elnökségétől s ugyanezért a kir. tábla újonnan felállított státusába sem vette föl. [Copia B.]

4) A Gubernium leirata a püspökhöz. Szeben, 1788. ápr. 3.

Értesíti a pköt, hogy Őfelsége február 28-i, 2.684. sz. rendeletével őt, káptalanját és papságát az erődítésekre fizetendő

[17] Az örmények számára kinevezett pki helytartóra vonatkozik. V. ö. Karácsonyi i. m. 360.

subsidiumnak nemcsak hátrálékától, hanem a jövőben teljesítendő szolgáltatásától is további rendelkezésig fölmenti. [Másolat.]

5) Decretum erectionis chori. Cibinii, 1785. Inv. S. Crucis.

Ebben a pk. a káptalannak az alulírt módon és rendben, jövendő örök időkre megparancsolja a sz. e.-ban az állandó zsoltározást s kezdetnek pünkösd napját választotta ki. A trienti zsinatnak megfelelően napi osztalékot egyenkint 35 krban állapít meg; ebből 10 a konventmiséért, 9 a matutinum- és laudesért, a tertiáért és sextáért együtt 3, a többi hóráért egyenként 3—3, a vesperásért 4, a completoriumért 3 krt állapít meg. A távollevők mentségére nézve annyi törvény intézkedik, hogy csak egyet csatol hozzájuk: azok is megkapják az osztalékot, akik a király és az ország nyilvános hivatalaiban vannak elfoglalva. A 3 téli hónapban (november, december, január) az idő zordsága miatt szünidőt engedélyez. Ekkor az osztalék nem jár s a karimát a sz. e. többi minisztere végzi el. A hetes kanonok minden hórán legyen jelen, a konventmisére pedig mind jöjjenek el, a jogos ok nélkül távollevők pedig mindannyiszor büntetésben részesüljenek. A 3 hónapi vakációt így, amelyet a jog mindenkinek megenged, a téli hónapokra korlátozza, de az egészség helyreállítására máskor is engedélyez szünidőt. A kanonokok kis számára való tekintettel megengedi, hogy a karimát az alant felsorolt ünnepek kivételével a lecke tónusában, moduláció nélkül végezzék, de tisztán, érthetően s a csillagnál szünetet tartva. Elrendeli, hogy a karkáplánok, a kispapok a kántorokkal és zenészekkel együtt, akik bevett szokás szt. a pktől kapják a fizetésüket, az egész karimán jelen legyenek, ezenfelül a kispapok a konventmisén is. A Ritus Kongregációnak 1755. június 14-én in causa Firmana adott döntése alapján a kanonokokat a halotti officium, a bűnbánati és lépcső-zsoltárok elmondása alól menteseknek jelenti ki. A kóruson való megjelenést a következőképen állapítja meg. 1. Fél 9-kor a hajnali haranggal adott jeladás után jelenjenek meg s a kis hórákat egyfolytában végezzék el, 2. az előírások szt. azonban közbeiktatva a konventmisét. 3. Nagybőjtben kapcsolják a vesperást is a konventmiséhez. 4. A konventmise mindennap segédletes és énekes legyen. Az orgonán kívül hétköznap más hangszert ne alkalmazzanak, azonban az antiphonáléból az introitust, graduálét, offertoriumot, gloriát, credot, sanctust és postcommuniót énekeljék a kóruson. 5. Karácsonykor, újévkor, vízkeresztkor, nagyhét utolsó 3 napján, husvétvasárnap, áldozócsütörtökön, pünkösdvasárnap, Úrnapján, Szűz Mária fogantatása ünnepén, gyertyaszentelő-, gyümölcsoltó- és nagyboldogasszonykor, Sz. Mihály napján, a sz. e. felszentelésének évfordulóján, Sz. Péter és Pál napján, Sz. István kir. és Mindenszentek ünnepén, ideértve a halotti officiumot is, a matutinumot a laudessel énekelve végezzék; az év többi ünnepén és vasárnapján pedig a tertiát, vesperást és completoriumot, úgyhogy a tertia éneklése alatt is szóljon az orgona; a martyrologiumot pedig

mindennap, a nagyhét utolsó 3 napjának kivételével, énekelve végezzék. 6. Köznapokon a nagybőjt kivételével d. u. 3-kor mondják el a vesperást és completoriumot és csatolják hozzá a következő matutinumot és laudest. 7. Vasárnap a tertia után asperges legyen. 8. A kanonokok sorrendben kivétel nélkül hetesek legyenek. A hetes kötelessége a hórák elkezdése, a capitulum és oratio mondása, kivéve ha a pk. megjelenik, mert akkor az oratiót ő imádkozza. A konventmise számára más hetes legyen. 9. Amikor a pk. a népért misét mond, akkor a hetes csendes konventmisét végez. A nagyhét utolsó 3 napját kivéve mindennap kell lennie konventmisének. 10. A kanonokok kis száma miatt a pk. elrendeli, hogy az éneklőkanonok végezze a puntator tisztét. E célból a távol- és jelenlevőket egyaránt egy erre szolgáló könyvbe jegyezze fel s évente kétszer tájékoztassa a pköt a karima fegyelméről. Jutalmul számára a hiányzók részének $^1/_3$-át állapítja meg. [Másolat. Keltezés mint fent.]

6) Gyulafehérvár, 1786. dec. 29. Batthyány Ignác gr. pk. rendelkezése a bolgár tartomány ferenceseinek pénzkezelése ügyében.

Elején megemlíti a pk., hogy Schneperger Vencel tartományfőnök kérte, hogy a pénz érintésére vonatkozó engedélyt, mivel most a Rómába fordulás meg van akadályozva, s minthogy súlyos szükség kívánja, mert másként a testvérek szükségleteiről alig lehet gondoskodni, hosszabbítsa meg és terjessze ki valamennyi rendtagra. A pk. a fenyítékbe esett szerzetesek feloldozására Fangh István kanonokot jelöli ki. Mivel a Szentszék a felhatalmazást csak a helyi elöljáróknak és a plébánosoknak adta meg, a pk. azt hiszi, hogy nem megfelelően járna el, ha az összesekre kiterjesztené; főként mivel tudja, hogy ép erkölcsű és hitű, jeles syndicusokat lehetne találni. Ezért a kért felhatalmazást a helyi elöljáróknak, a parókiák adminisztrátorainak és helyi káplánoknak engedi, illetve hosszabbítja meg addig, amíg a Rómába fordulás nem lehetséges. A többieknek pedig a szent engedelmesség nevében megtiltja.[18] A pk. óhajtja, hogy a konventeknek syndicusaik legyenek s ezek által gondoskodjanak magukról. Ahol a helyi elöljárók az élelem beszerzésére laikusokat szoktak használni, ezután is megengedi a pk. és az engedélyt e laikusokra is kiterjeszti.

[Másolat. Keltezés mint fent.]

7) 1788. febr. 21. A Gubernium átirata a pkhöz a házassági akadályokra nézve.

Értesíti a pköt, hogy Őfelsége Lukáts György halmágyi lakos kérésére, amelyben engedélyt kért fia számára, hogy nővérének unokájával házasságra léphessen, megengedte a kért házasságot; egyúttal pedig a jövőre nézve szabályként megállapította, hogy a

[18] Úgy látszik ezeknél is volt pénz, mert levele elején a pk., a tart. főnök referálásaként ezeket írja: „Fratres nihilominus facultatem illam usurpare et hodie etiam pecunias tum contrectare, cum apud se retineri deprehensi sunt."

házassági pátensben kimondottan tiltott okok kivételével, ha az egybekelendők között különböző fokú akadály van, mindig a távolabbit kell tekinteni s ilyen esetekben minden engedély nélkül megengedhető a házasság. [Másolat.]

8) Batthyány Ignác gr. pk. magánutasítása a vegyesházasságra nézve.

Az utasítás elején Sz. Ágostonra hivatkozva megjegyzi, hogy most is sokan vannak olyanok, akik az ilyen házasságokat nemcsak hogy mentik, hanem ajánlják is. A házasságnak három java van: a *gyermek, a hit és a szentség.* Lássuk, hogy az ellenségtől elvetett gaz miként fojtja meg ezeket a jókat.

Mit szóljunk a *gyermekről?* E téren nem veszedelem, hanem nyilt pusztulás fenyeget. Nem tudni, vajjon a gyermekeket vagy a hitvestársat fenyegeti nagyobb veszedelem? Mindkettőt bizonyára a legsúlyosabb. A gyermekeket, mivel többnyire mindkétneműek az akat. fél tévedését követik; a hitvestársat, mivel a kat. fél a helyes hittől nagyon gyakran eltér. A vegyesházasságnál gyakrabban, hogy ne mondjuk legtöbbször, a nő a kat., aki gyengébb természeténél és könnyelműségénél fogva a nem ritkán erőszakos férfinek nem tud ellenállni; ez megakadályozza vallása gyakorlásában, nem engedi meg, hogy gyermekeivel imádkozzék s velük a hit elemeiről beszéljen. S ha valamit az ő üdvük érdekében megkísérel, szóval, sőt veréssel is megfenyegeti, úgyhogy a nyomorult feleség még felfedni sem meri sérelmeit orvoslás, vagy tanácskérés céljából. Ha pedig a férfi kat., az ő hite is hajótörésnek van kitéve. Mire nem képes a női hízelgés, főként érzékies, a szerelemtől elragadott és igen gyakran lanyha, ha nem hideg kat. férfivel szemben, aki hitének csak nevét viseli? Hátha a nő parancsoló? Valóban nagy baj, a pokolnál is rosszabb! Ha őt a hamis buzgóság lángra gyujtja, a miniszterek ösztökélik, a templomok gondnokai tüzelik, a rokonok lelkesítik! A férfi megutálva a veszekedést, örökség, pártfogás, barátság után vágyakozva a gyermekek nevelését elhanyagolja s a maga lelkének gondozását is elhagyja. Ne említsük az eretnekségről való mindennapi beszélgetéseket, a hitről való vitákat, a könyvek legragadósabb nyavalyáját; ezek mind alkalmasak arra, hogy a hitet kioltsák, vagy legalább is csökkentsék, s a szánandó gyermekek a kat. hitben ingadozni fognak.

A gyermekekről bővebben kell tárgyalni s *a veszélyeket* részletezni. Mert megtörténik, hogy 1. az akat. fél a gyermekeket a saját tévedésében való nevelésre elragadja. 2. Szegénység miatt másoknak adják át őket nevelésre. 3. Gyakran a kat. fél állhatatlan s olykor távol van, közben az akat. fél rokonai a gyermeket lefoglalják maguknak és csak későn lehet visszaszerezni őket. 4. A kat. hit iránti gyűlöletet és ellenszenvet csöpögtetik a gyermekbe. 5. A plébánost nem engedik oda a gyermekek tanítására, a gyermekeket letagadják, elrejtik, máshová menesztésüket ajánlják s néha azt hazudják, hogy eltávoztak. 6. A gyermekeket akatoli-

kusok szolgálatába adják. A földesurak nincsenek a plébánosnak segítségére, a bíróságok még kevésbbé.

Lássuk saját megszégyenülésünkre, *mennyire irtóznak a vegyesházasságtól az akatolikusok!* A helvét hitvallásúak agendáiban és könyveiben a következők találhatók. 1.) A kálvinisták agendájában, amely Melotai István agendájából[19] van kivéve s az erdélyiek használatára 1755-ben kiadva, a 28. lapon ez áll: ‚Tisztességes az hazasság azok között, akik edgyek valással, mert a felemás vallásuak házassága Isten előtt nem kedves, nem tisztességes. 5 Moys. 7. 3.' Majd ez az agenda azt mondja, hogy az ilyen házasság csak akkor megengedett, ha a másik fél megígéri a hitvallást, de e dologra kevés a példa. Sőt ha meg is ígéri, ütlegekkel kényszeríti a feleséget, hogy hitetlen, eretnek és bálványimádó vallást kövessen. 2.) Az 1653-ban nyomtatott váradi agendában a 183. lapon a 3. §-ban a 3. pont alatt a máshitűvel való házasságra ez áll: ha semmit sem beszélnénk is erről a dologról, elég Salamon király példája, akit a máshitű asszonyok stb. Valens császár, kit felesége eretnekségre vitt; végül hozzáteszi, hogy a magyar Pluto leányát is elvenné, ha szép és gazdag. 3.) A komjáti zsinat[20] kánonai közül a 40. és 57. erről szólva azt írja, hogy a Szentírásból ismeretes, hogy Isten egykor ezeket a házasságokat megtiltotta a választott népnek, nehogy az igaz hitben megrontassék; ugyanezért tilos a kat.-okkal való házasság. 4.) A Zoványi György superintendenstől összegyűjtött s 1733-ban megjelent kánonok közül az 54., a 25. lapon az ily házasság tilalmára nézve 2 Kor. 5, 14-re hivatkozik. 5.) Mártonfalvai György debreceni tanár Exegesis libri secundi Medullae Amesianae c. művében, megjelent Debrecenben 1675, c. 19. §. 37. pag. 1052. helyen azt mondja, hogy nem szabad a hívőnek hitetlennel, s ide számítja a katolikusokat is, házasságra lépni, szentírási helyekre hivatkozva. Az ágostai hitvallásúak rituáléjában a 127. lap szélén ez a megjegyzés található: ‚pogányokkal, zsidókkal, eretnekekkel valo házaság tilalmas!' Salamonra hivatkozik s a bálványimádás veszélyére. Ezután Bidembachius Bódognak a házasságról írt, Frankfurt 1612, könyvéből idéz e tilalomra nézve, végül pedig Alstedius Henrik János: Theol. Didactica, Hannover 1627. c. műből. Ha tehát az eretnekek ezeket a házasságokat megvetik, akkor nem történik semmi jogtalanság sem velük az által, ha távoltartjuk őket tőlük. — Ezután a pk. a kat. Egyház álláspontját fejti ki, mondván, hogy a keleti és nyugati Egyház egyaránt elítélte az eretnekekkel való házasságot. A következőkben zsinatokra és pápai döntésekre hivatkozik.

Minthogy oly tilos és káros a különböző vallásúak házassága, ezért semmi fáradság sem kímélendő ezek *megakadályozásá-*

[19] Melotai (Milotai) István ref. superintendens (1571—1623.) Agendája 1621-ben jelent meg először Kolozsvárott.

[20] 1623-ban volt.

ra vagy legalább is legritkábbá tételére. 1.) A pk. figyelmeztette papjait, hogy az ilyenek megakadályozása még az eljegyzés megtörténte előtt történjék, de még később sem kell abbahagyni a munkát. 2.) A plébános a nép pásztora, ismernie kell nyáját. Ne gondolja senki, hogy hivatásának eleget tesz, ha a szentbeszédet megtartja és gyóntat; a jó pásztor gondoskodásának is meg kell lennie benne „et ideo identidem statum animarum procuret", vegye számba a férjhez menendő leányokat, nyomozzon ő maga utánuk s a kántorok, szomszédok és más becsületes emberek által is, hogy mit gondolnak a szülők, rokonok a leányok eljegyzéséről, hogy ilyképen lássa, vajjon van-e veszedelem. 3.) A férjhezmenő leányok szüleit még eljegyzés előtt figyelmeztessék és kérjék a plébánosok, hogy akatolikusokhoz ne adják oda leányukat. 4.) A gyóntatószékben szorgalmasan, a legsúlyosabb szavakkal és minél gyakrabban keltsék fel a borzadást az ilyen házasságoktól a szülőkben, leányokban és ifjakban. 5.) Legyenek rajta a plébánosok, hogy a leányok szerények és jámborak legyenek, „id si fecerint, corpora sua non prostituerint, vagis amoribus non vacaverint, rariora erunt matrimonia talia." 6.) Minden helyen legyen a plébánosoknak becsületes és mérsékelt emberük, aki a házasságok keletkezésére őrködjék, szükség esetén akadályozza s egyúttal jelentést tegyen. 7.) Ha a plébánost ilyen házasságról értesítették, kéréssel és buzdítással ostromolja a szülőket, jegyeseket, rokonokat, barátokat, szomszédokat s főként a szülőket figyelmeztesse a bűnre, a jegyeseknek pedig a veszélyeket és károkat idézze figyelmükbe. 8.) Becsületes emberek tanácsával iparkodjék az ily házasságok útjába akadályokat állítani. 9.) Ha a plébánosok munkájukat hiábavalónak is látnák, ne hagyják abba; vegyék igénybe a halasztás mindenféle nemét, hogy amit az ész nem tud, az idő gyógyítsa meg, s e közben ne szűnjenek meg a lelkekre hatni. 10.) Ahol látják, hogy ez sem használ, a kat. felet a hit elemeiből a legszigorúbb vizsgálatnak vessék alá s meg nem felelő tudás esetén utasítsák további tanulásra. 11.) Szentbeszédekben a vegyesházasságok ellen ne szónokoljanak. 12.) De beszéljenek gyakrabban a gyermekek neveléséről, az igaz hit szükségességéről, a Szentírás szti házasságok kötéséről. Ha törekvéseiknek nincs eredménye, saját tekintélyük alapján ne eskessenek, hanem jelentsék a pknek. Vegyék rá a jegyeseket, hogy az akat. fél reverzálist adjon. Ezután közli a reverzális szövegét. Ebben először is kijelenti az akat. fél, hogy tudja, hogy a türelmi rendelet értelmében nem lehet kényszeríteni mindkétnemű gyermeknek a kat. vallásban való neveléséről adandó reverzálisra. Majd ki kell fejezni az akat. félnek, hogy mindamellett szabadon beleegyezik a nemének megfelelő gyermekek kat. nevelésébe s ezt nemcsak hogy nem fogja megakadályozni, hanem törekedni fog reá. Erre az aláírt tanuk előtt a legszilárdabban kötelezi magát és esküvel erősíti. Keltezés, a jegyesek és két tanu aláírása.

Külön mellékletek.

A) alatt. József császár *házassági rendelkezése.* Bécs, 1786. márc. 6. Nyomtatásban.

B) alatt. A pk. rendelkezése: Edictum orationis *pro dono fidei* eiusque conservatione. Szeben, 1782. febr. 1. Nyomtatott.

C) alatt. A pk. rendelkezése *De vicariis foraneis* és *De conferentiis casuum.* Összefűzve és együtt számozva. Alvinc vára, 1782. aug. 12-ről keltezve. Nyomtatott.

D) alatt. Constitutio dioecesana *de oratione communi* eiusque ordine. Claudiopoli, 1784. Belül a pk. keltezése: Szeben, 1783. dec. 5. Nyomtatott.

E) alatt. Instructio de ratione *aegris adsistendi.* Nyomtatott.

G) alatt. [F-t nem említ.] A pk. körlevele a klérushoz a kat. *hitehagyók* kezeléséről. Szeben, 1782. nov. 21. Nyomtatott.

Külön, de meg nem jelölt melléklet: Rationes et motiva ob quae concessio missae et officii proprii *de Beata Margaretha Hungara* Belae IV. Regis Filia petitur. A pk. kéri az V. Pius-féle breviárium előtt a magyarországi és erdélyi domonkosoktól mondott és a jelen karima fegyelméhez alkalmazott külön B. Margit-officiumnak az erd. e. m. világi papsága számára való engedélyezését azon a címen, hogy az említett Boldog régóta tiszteletben áll s tiszteletére nézve régi engedélyek vannak. Ezután a XIV. Benedektől hangoztatott négy körülmény fönnállását bizonyítja, hogy a martyrologiumba került, szentsége történetileg bizonyított, a Szentszék engedélyt adott tiszteletére, saját officiumot és misét kapott. Végül közli az officiumot s utal a commune misére, a külön oratiót pedig leközli.

* * *

A pk. Gyulafehérvár, 1788. június 21-i, saját aláírásával ellátott *levele* szt. a jelentést római ágense, de *Angelis Aurélián* teol. doktor által nyujtja be.

Referátum. Az ágens szerezze meg Braschi bíborostól a szebeni és barcasági kerület joghatóságára vonatkozó bréve másolatát. Az örményekre és a lembergi érsek törekvéseire nézve a pköt dícsérendőnek mondja jogai megvédéséért. [Más írással:] Okosabb lenne azt válaszolni, hogy ez a Propagandához tartozik s e részt oda átküldeni, annál inkább, minthogy négy parókiájuk is van. Katolikusoknak és eretnekeknek a kórházakban, illetve szegényházakban való vegyes elhelyezése kapcsán föl kell gyujtani a pk. buzgalmát, hogy ezt szűntesse illetve akadályozza meg, amint a jelen körülmények között lehetséges. Súlyos az elromlás veszedelme, mert nem remélhető, hogy a katolikusok a szentségeket illetőleg jól el legyenek látva, s még ha ez meg is történnék, az eretnekek szentségtörő gúnyjának lennének kitéve. Vagy legalább iparkodjék elérni, hogy külön helyiségekben legyenek. A

főesperes vizitálási jogára nézve figyelmeztetni kell a pköt, hogy ezt függésben és delegált módjára végezze, hogy idő multán a pk. tekintélyét ne bitorolja, amint más századokban megtörtént. Az e. m.-i zsinatra vonatkozó erőfeszítéseit a Kongregáció tetszéssel fogadta, a maga részéről kíséreljen meg továbbra is minden eszközt. [Más írással:] De mindig az Egyház és pkség tekintélyének megóvásával; jelen körülmények között nagyobb bölcseségnek látszik minden ünnepélyesen összehívott zsinattól tartózkodni, hogy az Egyház tekintélye kétessé, sőt szolgaivá ne váljék. Pótlásul inkább látogassa vagy látogattassa szorgalmasan egy vagy két évenkint az e. m.-ét. A papokat és más egyháziakat hivassa maga elé megjavítás végett. A pk. eljárása a házassági felmentéseknél kívánt biztosítékokra nézve helyes. A császár 3 említett rendelkezése különösképen romboló az egyházi tekintélyre; jól megfontolandó, vajjon hallgatni kell-e erről, vagy pedig a pápa által válaszolni, mivel az ausztriai államokban közös rendszerből folynak s így valamennyi válasszal összefüggnek. Az eretnekekkel szemben való hathatós viselkedésre kiadott rendelkezések és buzgalom dícséretet érdemelnek, a pk. valóban apostoli. A kórusosztalékra szolgáló részt különítse el a többitől, mert ez a leghathatósabb sarkaló. A poenit. praebenda ügyében helyeselni lehet a pk. vélekedését és szorgalmazni a végrehajtást, ha új javadalom nem állítható fel. [Más írással:] A zsinat [Trid.] azt mondja: praebendam primo vacaturam, ezért a pápa engedélye szükséges. Jó lesz megmondani, hacsak a főesperes nem kir. vagy laikus kegyuraságú, a Kongregáció gyakran megengedte, hogy a káptalan fizessen egy gyóntatót. Helyesli a pk. eljárását a plébánosok vasár- és ünnepnapi applicatiójára nézve, föltételezve, hogy nincs XIV. Benedek Cum semper bullája által kivett esetről szó. A papi gyűlések megtartására ajánlani lehet a Conc. Rom.-tól megállapított legjobb módszert. A pk. kényszerítheti a megjelenésre a világi és szerzetes plébánosokat egyaránt. A szerzetes gyóntatók számára elégséges, ha a házaikban tartott konferenciákon vesznek részt. A szerzetesek mind a klauzurán belül éljenek, a piaristák is. A ferencesek bolgár tartománya ügyében a prefektus vagy a titkár beszélhetne Őszentségével. A temetésekre vonatkozó rendelkezés a Tridentinum fegyelmével s a Concilii és Ritus Kongregációk rendelkezéseivel ellenkezőnek látszik, mert a plébános nem követelheti meg, hogy ő végezze a temetést a pl. templomból, sem stólával nem léphet be a szerzetesek templomába. A holttestnek egyik templomból a másikba való átvitele, a temetés kettőzése kellemetlen az örökösöknek, amit a jelen körülmények és az uralkodók újításai között nem jó megkezdeni. A búcsúk ügyében az ágens az Indulg. Kongregációhoz forduljon. Az apácák utánpótlására buzdítja a pköt; az Úristen neheztelésére és más lelki büntetésekre hivatkozva vezesse őket vissza a helyes útra, hogy újoncnőket vegyenek föl s a pk. személyesen is legyen segítségükre. Kíséreljen meg a pk. minden eszközt, hogy Schröckh

könyve ne taníttassék. [Más írással:] Jobb lesz ezt az Officiumhoz küldeni. Mindkét szem.-ra a legnagyobb éberséggel őrködjék; az otthoniban megvalósíthatja, amit a Trid. előír. Ha ebből hitben és tudásban jól megalapozott papok kerülnek ki, sok veszélytől meg fogják tudni magukat őrizni. Iparkodjék megőrizni a pk. az Úristentől a pkökre bízott tanítás letétét. A kamatról való vélekedését dicséri, jó és bölcs plébánosok és gyóntatók e téren sokat elérhetnek; az uzsorára nézve alkalmazkodjék XIV. Benedek Vix pervenit enciklikájához és De Synod. c. művéhez. Az örmények uzsorájáról küldjön pontosabb jelentést a Propagandának. Az unitáriusok házasságának ügyét jó lesz átküldeni az Officiumhoz. Legyen rajta a pk, hogy e házassági rendetlenségek ne forduljanak elő. A templomok búcsúira vonatkozólag az Indulg. Kongregációhoz és a brévék titkárságához utasítja. A gör kat. papok házasságára megjegyzi, hogy egyes esetekben az egyházi hatóságok tudomása és bölcsesége szt. történjék. [Más írással:] E botrányt jelenteni lehetne a Propagandának. Az oláhok bérmálását a referáló ugyanoda utalja. A pkség káptalani eredetű javairól adjon a pk. a Conciliinek bizonyos fölvilágosítást. [Más írással:] Kérje titkos szavazással a káptalan beleegyezését. A körösbányai plébánia átcsatolását a Consistorialis Kongregációhoz terjessze be az ágens. A 3 kanonok-helyettes tanár fizetésére nézve a pk. feleljen arra nézve, vajjon meg lehet-e bolygatni ezt a kérdést a nélkül, hogy a kormánnyal kellemetlenebb összeütközésbe kerüljön; ebben a szükségben jó lenne 3 kanonok-tanár, kik józan tanításuk és a pktől való függés miatt alkalmasak lennének a klerikusok számára; a helyettesítésre nézve meg kellene hallgatni az egri pköt. [Más írással:] A Conciliihez, amely a pktől adandó pontosabb értesítés alapján határozni fog. A hit ajándékáért végzett ima számára előterjesztett búcsú-kérést lemásolták és az ágensnek adták az Indulg. Kongregáció számára. A ereklyék ügye az Ereklyék és a Szertartások Kongregációihoz kerül. A kanonokok 3 hónapos vakációját kérje a Conciliitől. A mise-redukciókra a szükséges felhatalmazást megengedték. A ferencesek pénzkezelését a Disciplina, a keresztúti búcsúkat az Indulg., Szűz Mária tisztaságának s B. Margit miséjének és officiumának, valamint Kelemen Didák kanonizációjának ügyét a Ritus Kongregációhoz utasítja. A pknek adott házassági felhatalmazás értelmezésére nézve kérvényt intéztek a Propagandához.

Felelet. 1789. Dicsérik az alapos és kimerítő jelentést. A bíborosok mind Isten különös jótéteményének tartják, hogy az erd. e. m. őt kapta meg pásztorául és tanítójául: mert a legnehezebb időben úgy viselkedik, hogy hivatása egy részét sem mulasztja el, s példájával a testvéreket tanítja, miképen kell a lelkipásztori hivatásban a galamb egyszerűségével a kígyónak bölcs ravaszságát egyesíteni; mert mindkettőt csodálatos módon tanusítja a jelentés. XIV. Kelemen levelének, amely a barcasági és szebeni kerületekre vonatkozik, megszerzésére figyelmeztették a prokurá-

tort. A bíborosoknak gondjuk volt rá, hogy a lembergi érsek ne zavarja, de ez az ügy a Propagandához került, ahová az örmények tartoznak. A pköt főpásztori működéséért a legbőségesebb dicséretben részesítik. Legyen gondja a poenit. praebenda felállítására. A szerzetes papsággal szemben való viselkedését mindenképen megfelelőnek tartják a bíborosok, a ferencesek bolgár tartománya érdekében a bécsi nuncius tanácsával további munkára buzdítják. Az apácákat komolyan figyelmeztesse, hogy a jelentkezőket könnyen vegyék föl. Az általános szemináriumról jelentett dolgok „acerbissima acciderunt S. Congregationi," Schröckh könyvének tanítása miatt is igen sajnálkozik. A népet körlevéllel figyelmeztesse a szombati húsevés tilalmára. Az uzsoráról elterjedt gonosz tanítást szóval és írással megfelelő határok közé kell szorítani XIV. Benedek Vix pervenit konstitúciója és De Synod. írt munkája alapján. Egyébként mind az uzsoráról szóló gonosz tant, amelyet az örmények nem akarnak elhagyni, mind a határai közt fellépő egyéb bajokat, főként amelyek a házassághoz tartoznak, a Propaganda elé terjesztették, hogy megszüntetésükre alkalmas időben a pknek segítségére legyen. A misék csökkentését külön leirattal már megengedték; a káptalani eredetű pki javakról, a kanonokok 3 hónapos szünidejéről s a 3 kanonoktól fizetendő összegről a Kongregáció külön fog dönteni.

Kolozsvár, 1803. november 25. Martonfi [!] József püspök jelentése.

A pkség határai azonosak az Erdélyi Nagyfejedelemségéivel, Kraszna és Középszolnok megyék kivételével, amelyeket Magyarországtól Erdélyhez csatoltak, s amelyek a váradi pkséghez tartoznak. Egyházi *kiváltsága* e pkségnek nincs. A politikaiak a következők: a pk. a Kir. Kormányzóságnak első belső titkos tanácsosa; van bírói széke, joga jobbágyai ügyeinek elintézésére, ius gladii, amit más bírák által gyakorol. Ezeket II. József elvette, II. Lipót visszaadta. A pkség alá tartozik 10 város, 50 mezőváros, kb. 2.506 falu, ámbár egyesekben csak kevés a r. kat., másokban egyáltalán nincsenek. A sz. e. régisége miatt állandóan javításra szorul. A *káptalan* infulás prépostja a pk. után az első méltóság, majd következnek az olvasó, éneklő, őr, főesperes, teol., mester és skolasztikus kanonokok. A csillagász-kanonokot Batthyány Ignác pk. alapította, de mivel az alapítvány nem volt biztos, már csaknem teljesen elenyészett. A kolozsvári főesperest is a kanonokok közé szokták számítani, de miután nem székel a káptalan helyén, csak tiszteletbelinek mondható. Poenit. praebenda még nincs fölállítva. Más a kóruson állandóan résztvevő egyének itt nincsenek. — A pl. *templomok* száma 172, köztük négy örmény. Helyi káplánság 37 van. A legtöbb templomnak megvan a szükséges fölszerelése, egyeseké gyenge. Az épület számára biztos jövedelemmel rendelkeznek a következő templomok: a szebeni,

brassói, marosvásárhelyi, udvarhelyi, zalatnai, kapniki, kolosi s néhány kisebb a királyi bányahelyeken; egyeseké bővebb, másoké szűkebb, de esetlegesek és bizonytalanok. Némelyeknek semmi jövedelmük sincsen. — A piaristák Besztercén és Kolozsvárott vannak; utóbbi helyen az akadémiai templomot is ellátják, de saját rendházuk nincs, hanem a nemesi konviktusban laknak és a világi szem.-ban, amely házaknak gondját viselik. A ferenceseknek 22 házuk van, a minoritáknak 6, az obszervánsoknak 4, az örmény mechitaristáknak 1, az orsolyáknak 1. A pknek való alávetettséget valamennyien elismerik. A kolostorban saját előljáróik vezetik őket. — A gyulafehérvári *szem.-nak* jelenleg 30 növendéke van. A nagyszombatiban van 3, a bécsi császári szem.-ban szintén 3. Szemináriumi taksa nincs a javadalmak gyengesége miatt. De a meghalt plébánosok vagyonából bizonyos részt elvesznek a szem. számára, végrendelet nélkül elhaltaktól szintén megfelelő arányban; az olyan végrendeleteket, amelyekben a plébánosok semmit sem hagynak a szem.-ra, e részben érvényteleneknek tekintik. Ez az e. m. gyakorlata, amelyet Magyarországon kir. rendelet is megerősített. A szemináriummal nincs egyesítve semmiféle javadalom s nem is található olyan, amely egyesíthető volna. A szem. jövedelme, ha pontosan fizetnék a kamatokat, közel 4.000 r. frtot tenne ki. — Az e. m.-ben csak egy *szegényház* van a pknek teljesen alávetve, a gyulafehérvári; jövedelme nem több 300 frtnál. A kolozsvárinak több a jövedelme, a pk. felügyelete alatt áll ugyan, de a kegyúr a városi hatóság s az akatolikusok is részt követelnek benne. Az e. m. többi szegényháza a városokban és mezővárosokban különféle vallásúak számára van és a világi előljáróságnak alárendelve.

A rezidenciát pontosan megtartja a pk. Hivatásánál fogva 1802-ben 5 hónapig volt távol a magyar orsz. gyűlésen és a kir. udvarban. Az e. m. egy részét évente maga vizitálja, az egészet pedig a főesperesek által. A *pki ténykedéseket* mind maga végezte, mert kívüle nincs latin pk. Erdélyben. E. m.-i, tartományi és nemzeti zsinatok tartása e részeken nincs megengedve. A pk. évente gyakrabban prédikál, egyébként minden templomban van tőle jóváhagyott szónok. Az Ince-féle *taksa* nincs használatban, sem más kötött díjszabás. Ha az irodai irnokoknak valami tiszteletdíjat felajánlanak, a pk. ezt elnézi. A pki szentszék az ítéletekért 12 frtot szokott bevételezni, de a szegényektől nem. A pknek hivatása gyakorlásában nem kevés akadálya van oly vidéken, ahol az akatolikusok a törvényhozásban is túlsúlyban vannak. De az uralkodó segítségével a pk. rajta van, hogy amennyire a hazai törvények s a jelen idő megengedik, eltávolítsa őket.

A *kanonokoknak* itt nincs állandó kórusuk, ezt megakadályozza kis számuk, betegség, szegénység, különböző e. m.-i, káptalani és szentszéki elfogultságuk. De ha a pk. megjelenik a kóruson, ők is eléneklik a kánoni hórákat. Konventmise mindennap van. Szabályaikat súlyosan nem sértik meg. A régi szabályok-

hoz Batthyány [Ignác] pk. hozzáadta a kóruskötelezettséget, de a jelenlegi püspök vizitációjakor a kanonokok azt vallották, hogy a fentemlített okok miatt ez sohasem volt gyakorlatban. A teol., mester és skolasztikus kanonokok tisztjüket helyettesek által gyakorolják, akiknek 200-200 frtot fizetnek. Mivel a poenit. praebenda eddig nem volt megalapítva, ennek tisztét egyenlőre a pk. költségén Gyulafehérvár plébánosa tölti be. Régen a kanonokok közül került ki a plébános, de a jelenlegi pk. ezt nem tartotta megfelelőnek. Az e. m.-nek két papja öregsége miatt kápláni segítségre szorul. Bizonyos *plébánosok* erkölcsei eléggé siralmasak, akik ivásnak, henyélésnek és más ebből származó bűnöknek adták át magukat. A pk. iparkodik ugyan őket megjavítani, bizonyos időre kolostorba zárva őket; de mivel ezekben sem legjobb a fegyelem, nem nagy eredménnyel. A paphiány és az általános szegénység megakadályozza a pköt a hathatósabb eszközök igénybevételében. Csak a jobb idők reménye vigasztalja a pk. szomorú lelkét.

A lelkipásztorkodó *szerzetesekről* ugyanazt kell mondania, mint előbb a plébánosokról. Ezeknél a vétkesek megjavítása ugyan könnyebben menne a kolostorba-zárással, de itt is nehézség a paphiány. Több szerzetes lakik kolostoron kívül, mint helyi káplán. A botrányosan vétkezőket a rendi szabályok szt. megfenyítik, de nem elég hatékonyan, mert látják magukról, hogy szükségesek. Az elmult években a szerzeteseknek és maguknak a szabályoknak megvetése is fokozódott. A noviciátus néhány évig meg volt tiltva, most már újra megnyilt. Hosszabb időre lesz szükség, amig a meglazult fegyelem helyreáll. A pk. még nem élt a kolostorok vizitálásának delegált joghatóságával, csak intéseket alkalmazott. Eddig a pki joghatóság gyakorlásában a szerzetesek részéről semmiféle sérelem sem érte, mert ő ebben a siralmas állapotban nem annyira a pörösködésről, mint inkább a lelkipásztorkodásban való bárminemű segítségről kénytelen gondoskodni. — Az e. m.-ben csak az orsolyáknak van egyetlen kolostoruk, amelyben bennlakó nemes leányokat tanítanak, de van iskolájuk a külső leányok számára is. A pknek vannak alávetve, szabályaikat megtartják. A klauzúrát a férfiakra vonatkozólag megtartják, nőket szabadabban szoktak bebocsátani, de a pk. ezt megszorította. „Dotes monialium hic nullae."

A szem.-ban jelenleg 30 kispap van. Az előd alatt többen voltak, de akkor annyira eladósodott a szem., hogy a létszámot le kellett szállítani. Egyháztörténelmet, ó- és újszövetségi szentírástudományt, dogmatiko-polemikus teológiát, erkölcstant, egyházjogot, szertartástant és ékesszólást tanulnak. Nagyobb részüknek dicséretes az előmenetele, a túlságosan gyengéket elbocsátják. A sz. e.-ban s egyúttal plébániatemplomban mindennap szolgálnak. Van deputatio seminarii. A pk. minden évben meg szokta látogatni a szem.-ot. Taksa nincs.

A sz. e. sekrestyéjében ki van téve az alapítványi misék

táblája. Más templomokban szinte egyáltalán nincsenek ilyen terhek. A konfraternitások uralkodói parancsra el vannak törülve. Az iskoláknak állami igazgatóik vannak, a népiskolák a plébánosoknak vannak alávetve.

Erdély *népessége* kereken 1,600.000. E számból csak kb. 135.000 r. kat. Ezek erkölcsei sokban romlottak, főként a városokban. E világ szelleme, a közelmult idők állapota, a felekezetek, népek és bűnök összekeverődése az erkölcsökben súlyos sebeket ejtettek, amelyek csak a papok hosszas türelmével, buzgóságával és példaadásával s elsősorban Isten segítségével gyógyíthatók.

Keltezés mint fent. A jelentésével egyező aláírás.

Referátum. 1804. júl. 24-én előadta Mr. *Valenti*. Ha a sz. e.-nak nincs elégséges alapítványa, a pki asztalnak kell pótolni, amint XIV. Benedek előírja a Pius et misericors Deus konstitúcióban. A nagyprépost főpapi ruházatánál egy kétszer áthúzott megjegyzés: újdonság, amelyet nem minősítenek a régi példák, de haszon nélkül csökkenti azt az elsőbbséget, amelyben egyedül a pknek kell ragyognia. Az első kanonoki javadalom üresedésénél vagy az első dignitásénál a pknek jóvá kell tennie az elődeitől elkövetett hibát a poenit. praebenda felállításával. A szem. növendékeinek száma nagyon kevés ily nagy e. m. számára. A szegényházak vegyesvallású lakóira nézve meg lehetne újítani a jó katolikusok megromlására és a szertartások profanációjára vonatkozó megjegyzéseket; sokkal jobban ismert a pk. előtt az a féltékenység, amellyel az első keresztények minden vallásbeli közösködéstől, különösképen a szentségek kiszolgáltatásában tartózkodtak. Egyes pkök jelentéseiben megnyilvánult az a fölfogás, hogy a kanonokok fölmenthetők a teljes officium mondása alól a kanonoki jövedelmek csökkenése és az osztalék csekélysége címén, hivatkozva egyúttal elődeik példájára. Bár Gaetano bíboros és Suarez kedveznek e fölfogásnak, a Concilii s következésképen a Szentszék ehhez sohasem csatlakozott, hanem inkább fölkeltette a pkök buzgóságát, hogy erősen álljanak ellen egy ily újszerű fölmentés bevezetésének; ezt lehetne felelni az erd. pknek is. A papság erkölcsi állapotáról szóló résszel kapcsolatban a pköt az uralkodó segítségének igénybevételével erélyes cselekvésre látja buzdítandónak; „exturbentur malae bestiae, quo greges securi in pascua educentur."

Gyulafehérvár, 1819. november 20. Rudnay Sándor püspök, vál. esztergomi érsek jelentése.

Nem tudja, hogy előde, Mártonfi József pk. nyujtott-e be jelentést; ő, ámbár már dezignált eszt. érsek, 3 évet meghaladó itteni működéséről beszámol.

Az erd. pkök *kiváltságai* között megemlíti, hogy Mária Terézia rendelkezése folytán a pk. a kir. Guberniumban első a

kormányzó után; hogy végrendelkezési joga, amelyet a magyar pkök a kincstártól évi jövedelmük 1/3 részével váltanak meg, nincs egyáltalán határok közé szorítva; a *káptalan* tagjait a 3 columna kivételével ő nevezi ki. A nagyprépost a Szentszék és király engedelméből pki süveget és ruhát viselhet. A pknek székhelyén kívül Kolozsvárott is van palotája, ahol a Kir. Kormányzóság ügyeiben főként télen tartózkodik. A káptalan jelenleg 10 kanonokból áll: nagyprépost, olvasó, éneklő, őrkanonok-, sz. e.-i főesperes- és 5 mesterkanonokból; közülük az egyik a Kir. Kormányzóságnál az egyházpolitikai és tudományos ügyek előadója s egyúttal teol. kanonok, a másik a szem. rektora s a könyvtár és csillagvizsgáló igazgatója, egy harmadik a kir. gimn. prefektusa s a világi ifjúság szemináriumának régense, egy negyedik poenitentiarius, a népiskola igazgatója és gyulafehérvári plébános. Ezek ellátásukat részint a királytól kiutalt stipendiumokból, részint alapítványi misék hozamából, főként pedig a birtokok jövedelméből nyerik; a pknek adandó számadás mellett, nem ugyan fényes, de tisztességes ellátásban részesülnek, fokozatos sorrendben. Az említett 9 kanonokhoz tizediknek járul Kolozsvár plébánosa, a hiteleshelyi iratok megőrzése miatt örökre egyesítve a káptalannal; a kanonoki javadalmazást plébánosi jövedelmei pótolják. A távollevő teol. kanonokot alkalmas tanár helyettesíti. A poenit. tisztjét egyszerű kanonoki javadalom és bizonyos plébánosi jövedelmek mellett a gyulafehérvári plébános látja el. A kanonokok, a teol. tanárok és a pki udvar alkotják a pk. senatusát, amelynek még néhány tiszteletbeli tagja is van, a nevelésben és lelkipásztorkodásban érdemeket szerzett papok közül.

Az eretnekségek elterjedése folytán a társasegyházak megszűntek, a parókiák száma is csodálatos módon csökkent s Gyergyó, Csík, Kászon, Kézdi és Orbai *székely székekre* szorult vissza; utóbbiak lakói János király seregét, amely az új hit hirdetőinek útját készítette elő, határaikról fegyveresen előzték [21] s a győzelem után a ferencesek csíksomlyói templomában hálát adtak Istennek. Ennek emlékére pünkösd szombatján ama részek megszámlálhatatlan népe megy e templomba, minden évben nyilvános hitvallást téve; eddig magukat minden eretnek fertőzéstől megőrizték. Idő multán a kat. hit lassankint a szomszédos székely, sőt szász székekre és a magyar megyékre is elterjedt, úgyhogy a katolikusok száma 150.000-re emelkedett, a lelkésszel ellátott pl. templomok száma pedig több nyilvános és magánkápolnán kívül 198; a szükséges fölszereléssel mind el van látva s részben kir. és községi kegyuraság, részben a vallásalap és magánadományok tartják fenn őket.

Egy magyar e. m.-nek sincs annyi *szerzetese*, mint az erdélyinek, amelyben 35 szerzetesház van. Közülük 2 piarista, 22 a

[21] János Zsigmond fejedelem seregéről van szó, amely az unitárius vallás érdekében szállt síkra. Névtár 1882. 70—71.

ferencesek Sz. István-tartományához tartozik. A bolgár-oláh ferencesek tartományának Oláhországban 3, Erdélyben szintén 3 háza van, a minoritáknak 6, a velencei kongregációhoz tartozó mechitaristáknak 1, az orsolyáknak szintén 1. Ezek a pki joghatóságnak teljesen alá vannak vetve.

Az *e. m.-i szem.* növendékeinek száma 27-ről 50-re emelkedett. Részint a kb. 8.000 r. frt kamatából, részint a pki asztaltól nyerik eltartásukat. A szem.-mal összekapcsolt pki liceumot nagyrészben szintén a pki asztal látja el; itt a filozófiának 2, a teológiának 4 tanára van. A jámbor intézmények között említendő a szerzetes ifjúság nevelésére szolgáló intézmény Gyulafehérvárott, amelyet a mostani pk. állított föl; ebben mindkét ferences provinciának noviciátusból kikerült növendékei a szerzetesi jámborságban, a pki liceumban pedig a világi kispapokkal együtt a szent tudományokban nyernek oktatást. Kolozsvárott kir. liceum van a jogi, filozófiai és kirurgus tudományok számára. Kir *gimnáziumokkal* rendelkeznek a következő helyek: Kolozsvár, Gyulafehérvár, Marosvásárhely, Szeben, Udvarhely, Beszterce, Kanta, Csíksomlyó; Szeben és Beszterce kivételével mindegyikben nemesi konviktus vagy szem. is van. A Kir. Kormányzóság felügyelete és a pk. legfőbb vezetése alatt állanak. Szebenben Teréziánum nevű nemesi árvaház van, amely kir. alapításból mindkétnemű árvákat katolikusan nevel s az összes élethivatásokra előkészít. Tisztán kat. *szegényház* 2 van az e. m.-ben, a pk legfőbb felügyelete alatt; az egyik Gyulafehérvárott 12, a másik Kolozsvárott 80 különböző osztályokba sorolt szegényt lát el részint ingatlanokból, részint tőkekamatból, legnagyobbrészt azonban 2.000 sókő árából, amelyet a közelmultban rendelt az uralkodó évenkint a kolozsvári sz. h. számára; a számadást évente a pknek és a Kir. Kormányzóságnak kell benyujtani. Az említetteken kívül csaknem minden városban vannak sz. házak, amelyek — kivéve a legnagyobbrészt örmény katolikusok számára szolgáló szamosújvárit és erzsébetvárosit — mindenféle vallásúak számára nyitva állanak s a Kir. Kormányzóságtól függenek.

A pk. beiktatása óta annyira megtartotta a rezidenciát, hogy ettől kezdve utolsó bécsi útjáig, amikor a hála kifejezése és a hitvallás letétele miatt a nunciusnál járt, lábát sem tette ki az e. m.-ből. Minthogy elődeinek meglett kora, halála és egyéb akadályok miatt az e. m. távolabbi helyeire több mint 30 éve nem jutottak el az evangéliumot hirdetők lábai, 1817-ben megkezdte a *vizitációt* s 1818-ban és 1819-ben is folytatta oly sikerrel, hogy az egész e. m.-ét — eddig hallatlan példa — három év alatt bejárta, s ez alkalommal a vizitációs ténykedéseken kívül parókiákat, iskolákat stb. emelt, számtalan harangot, szent edényt és 12 új templomot szentelt fel, 44.000 hívőt bérmált és több mint 100, az eretnekségből áttérő személynek hitvallását fogadta el. E. m.-i *zsinatot* a pki megye nagy kiterjedése miatt ugyan nem tartott, de a kanonokok, főesperesek, plébánosok és rendi előljárók összehívá-

sával alkalom szt. több egyházfegyelmi rendelkezést adott ki. Bár a szentbeszédeknek a pktől megkívánt kidolgozásától sokféle mindennapos ügye elvonta az időt s azért az Isten igéjét nem tudta úgy hirdetni, amint igen kívánná; mégis vizitációkor nem mulasztotta el az alkalmat a papságnak és népnek intelmeket adni. Pénzbüntetés itt nincs használatban. Az e. m.-i hivatalban az aktákat többnyire ingyen adják ki. A házassági hirdetések alóli fölmentésért járó 5 r. frt, s ha valami kanonok és plébánosi beiktatás címén bejön, az iroda költségeire szolgál. Ámbár nyája mindenütt farkasoktól van körülvéve, a fejedelem kegyéből és a pknek a Kormányzóságnál való személyes tekintélyénél fogva a pki hivatás gyakorlásában felmerülő akadályokat könnyen eltávolítja s a felekezetek minisztereit, ha a kat. egyháznak valamit ártanak, a világi tekintéllyel fékezi meg. Beiktatása után 3.000 frtot osztott szét szegény plébánosok között, hogy szükségükön segítsen; a pki udvartartás és a szem. számára szükséges mennyiségen kívül minden gabonáját szétosztatta, valamint kenyeret is az éhezők között s ezáltal az összes pki alattvalókat és számos mást is megmentett az éhhaláltól. Minthogy mindjárt kormányzása elején látta a paphiányt, s mivel jó az embernek, ha ifjúságától kezdve viseli az igát, minden törekvésével azon volt, hogy a *kispapok* számát 50-re emelje fel s a szem.-ba a filozófiai tanfolyamot is bevezesse. Minthogy pedig csak három tanár számára volt megfelelő gondoskodás, a többi háromnak a sajátjából egyenkint 600 frt fizetést rendelt. A kispapok, előljárók és a szem. házi személyzetének eltartására az alapítványon fölül 220 köböl gabonát, 50 köböl kölest, 300 urna bort, 120 bécsi öl fát, 12 hízott sertést, mészárszékből a szükséges húst, amely évente közel 2.000 frtot tesz ki, készpénzben pedig több, mint 2.000 frtot adott.[22] A világi ifjak szemináriumában s a szebeni Teréziánum-árvaházban több eretnek vagy vegyesházas szülőtől származó ifjút addig, amíg alapítványt nyertek, saját költségén tartott és tart el. Mivel továbbá észrevette, hogy a ferencesek mindkét tartományában a fegyelem meglazult s a lelkipásztorkodás tudománya a kolostorokból szinte száműzve van, általános *szerzetesi szem.-ot* alapított Gyulafehérvárott, ahol a noviciátus végeztével 18 ifjú, a szerzetes előljárók és a pk. felügyelete alatt a legjobb erkölcsben, a filozófiát és teológiát az e. m.-i kispapokkal tanulva, nevelkedik. A felszentelésre nem bocsátja őket, amíg a lelkipásztorkodáshoz szükséges tudományokkal nem végeztek. Ennek az intézménynek megalapítása nagyon sok nehézséggel járt, a szükségleteket eleinte ő maga fedezte, majd a két tartomány általi eltartásra nézve a provinciálisokkal a lehetőség szt. a legjobban megegyezett. A tordai templom újraépítésére 4.000 frtot, a káptalannak egy új ház vételére ugyanannyit adott, a vásárhelyi szegényháznak 1.000 frtot,

[22] A szem.-ra évente összesen 16.000 frtot költött. Az erd. kat. multja és jelene, Dicsőszentmárton, 1925. 187.

„iudicibus orphanalibus dotandis in Comitatu Albensi fl. 1.000", sok más templomot és parókiát is segített. A káptalanba a visszaállításától fogva mellőzött karimát behozta. Sok székely katonatisztnek a katonai törvények ellen elkövetett vétségeire kegyelmet és előbbi rangjukat eszközölte ki az uralkodónál. A kat. ügy nagy nyereségére elérte a pk, hogy a Kir. Kormányzóságon az egyházpolitikai és tudományos ügyek előadója egyik kanonokja legyen, ő maga pedig az összes kat. iskolák legfőbb vezetését és a tanulmányi alapok kezelését kapta meg. Az orsolyák konventje számára, amelynek évente 20 öl tűzifát ad, Őfelségétől jelentős évi segítséget eszközölt ki. A 3 évi vizitációra sajátjából kb. 20.000 frtot költött.

A *kanonokok* a pk. vizitációs dekrétuma értelmében a karimán állandóan jelen vannak, ami — mint minden kezdet — nehéz; a karima a napi hórák, vesperás és completorium elmondásában áll, mégpedig minden vasár- és ünnepnap és a nagybőjt összes napjain a sz. e.-ban; a matutinumot és a laudest a nagyobb ünnepek és a nagyhét kivételével magányosan végzik. A poenitentiarius személyesen végzi tisztjét, a teológus más rábizott hivatal miatt helyettes által. A *plébánosok* az anyakönyveket s vegyes vidéken az alúlírt pktől elrendelt külön könyvet a vegyesházasokról szabályszerűen vezeti. A népnek és gyermekeknek vasár- és ünnepnap prédikálnak és tanítják őket, erre néhányan káplánokat is használnak. A népért való misét elvégzik. A kispapok az iskolaév elején és a nagyhéten a spirituális vezetése alatt lelkigyakorlatot végeznek. Ebben az időben a pktől kijelöltek megkapják a hajkoronát és a kisebb rendeket. A nagyobb rendeket bizonyos időköz megtartásával nyerik el a teológusok, mindig előzetes lelkigyakorlat után. A papok valamennyien mindig viselik a papi ruhát s törvény előtti mentességet élveznek, kivéve felségsértés, hűtlenség és szándékos emberölés eseteit; ez esetekben világi törvényszék elé kell járulniok, s ha halálos az ítélet, előbb az egyházi hatóság lefokozza őket. A plébánosok időközben a főesperesek vezetése alatt összegyűlnek s főként házassági esetek megoldásában gyakorolják magukat, amelyeket a pki szentszéknek kell átküldeni. Általában kevés kivétellel a világi papok erkölcsei állásuknak megfelelőek, a javulni nem akarókat a botrány elkerülése végett kolostorba záratja a pk.

Szerzetesek részben a konventhez csatolt parókián, részben a világi papság hiányában azon kívül is lelkipásztorkodnak; teljesen a pki joghatóságtól függnek, s ha nem szolgálnak méltóan, a pk. elmozdítja és a kolostorba küldi őket. Ezzel az eljárással vizitációkor sok botrányon segített a pk., s a vétkesek utóbb a kolostorban jóvátették botlásukat. De a szerzetesek többi összes házát is részint saját joghatósága alapján, részint *delegált hatalommal* vizitációkor meglátogatta a pk. s a szerzetesi intézménytől eltérőket nekik előzetesen adott igen szigorú intelmek után fenyítés céljából az előljárókra bízta. Ezekben és az egyházi fe-

gyelemre vonatkozó más pki rendelkezésekben a pk. élt jó szerzetesek tanácsával. — *Női konvent* csak egy van az e. m.-ben, az orsolyáké Szebenben, kik nemes leányokat tanítanak és nevelnek. A pktől függenek, szabályaikat megtartják, a szebeni főesperes őrködik felettük. Van állandó rendkívüli gyóntatójuk, akit annyiszor használhatnak föl, ahányszor akarják. A konvent jövedelmei igen gyengék, 800 frtnyi tőke kamata s bizonyos alamizsnák és segély. Szabályosan kezelik. A tanítóapácák oly tekintélyt szereztek maguknak, hogy a lutheránusok is hozzájuk küldik iskolába leányaikat.

A *szem.-ban* 50 kispap ingyen nevelkedik az egyházi fegyelemben, szertartásokban, énekben, filozófiai tanulmányokban (logika, metafizika, erkölcsbölcselet, egyetemes történelem, fizika, matézis, gazdaságtan) és teológiában (egyháztörténet, ó- és újszövetségi Szentírás, exegézis, keleti nyelvek, dogmatika, erkölcstan, lelkipásztorkodástan, egyházjog). Ezeket oly eredménnyel tanulják, hogy szinte $^2/_3$ rész eminens jegyet érdemel. A pk, ki a félévi vizsgákon résztvett, mindig a legbőségesebb vígasszal távozott. A kispapok Borr. Sz. Károly üdvös szabályai szt. nevelődnek, a sz. e.-ban mindennap szolgálnak.

A kat. *nép*, főként amely a havasok alatt az eretnekségtől még mentes területeken lakik, ámbár határőr, többnyire sértetlen erkölcsű s az isteni és emberi törvényeket annyira megtartja, hogy papjaiban sem tűr meg semmiféle hibát. A méltóság és születés szt. előkelők közben jobb úton járnak, de a bakok között elszórt hívő nyájat az akatolikusok példája könnyebben az Egyház parancsainak megsértésére viszi. A nyilvános botrányokat vagy egyházi büntetésekkel sujtják lelki téren, vagy testi büntetésekkel a világi hatóság. Végén kéri a pápát, hogy utódát, Szepesy egri kanonokot, akit a király az ő forró kívánságára már kinevezett, működésében atyai jóindulattal kísérje és támogassa s mindkettőjüknek, papságuknak és híveiknek apostoli áldását adja.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Referátum. 1820. ? 20. Előterjesztette Mr. *Lanzoni Lázár*. A poenit. kanonokság fölállítását sürgeti, valamint a teljes karima elvégzését. Buzdítja a pköt, hogy küldjön gyakran a nép közé misszionáriusokat. A vegyesvallásúakat befogadó szegényházakkal kapcsolatban a pk. emlékezetébe kell idézni az őskeresztények óvakodását a máshitűekkel való mindennemű közösködéstől; iparkodjék a kormánnyal egyetértésben eljárni s a szent célhoz megfelelő eszközöket alkalmazni. Ajánlani kell a pknek valamely eltörült konvent felállítását, hogy a világban élő volt apácáknak otthonul szolgáljon. Tanácsosnak mondja az Oltáriszentség Társulatának minden parókián való felállítását.

Felelet. 1820. júl. 29. A bíborosok ítélete szt. mindenképen óvakodni kell attól, hogy a katolikusoknak másvallásúakkal közös szegényházuk legyenek, a vallási közösködés és a szent

dolgok megvetésének és megszentségtelenítésének veszélye miatt. A kat. szegényházak ne fogadjanak el másvallásúakat, vagy legalább is a katolikusok legyenek tőlük elkülönítve. A világi hatóságok megnyerése érdekében iparkodjék az uralkodó támogatását megszerezni. Új női kolostor alapítása és az Oltáriszentség Társulatának fölállítása stb. mint az előterjesztésben.

Esztergomi Érsekség.

Pozsony, 1598. aug. 15. *Kutassy János eszt. érsek megbízólevele* Diotalenius Ferenc sági prépost és Győri Márton (Martinus Jauriensis) vasvári kanonok részére a limina elvégzésére. Hátán: Strigonien. exhibiti per D. Diotaleun procuratorem die 8. Februarii 1600. Utóbbi keltezés fontos a következő jelentés benyujtásának idejére nézve. Ugyancsak a hátlapon: Obtinuit archiepiscopatum sex ab hinc mensibus. Exped. die 20. Julii 1600. [A 497. és 498. jelzésű iveken.]

1598—1600. Diotalenius Ferenc sági prépost jelentése Kutassy János esztergomi érsek megbízásából.[1]

Ecclesia Archiepiscopatus Strigoniensis in Regno Hungariae, quae a viginti quinque annis[2] vacavit, Dei benignitate recuperata ex manibus infidelium superioribus annis, Ecclesia habet pro suo pastore Rmum Dominum Joannem Kutassy, qui pro nunc, (sicut et sui praedecessores) una cum capitulo a tempore, quo ab infidelibus Ecclesia praedicta fuit occupata, residet Tyrnaviae. Habet viginti quattuor canonicos, inter quos quattuor sunt dignitates, videli-

[1] E jelentés a 496. jelzésű íven olvasható. Évszám nincs rajta. A tőlünk közölt kettő a lehetőség két határát jelenti. — A Congregatio Concilii levéltárában őrzött valamennyi esztergomi reláció magyarnyelvű kivonatát adja Huszár Elemér, A visitatio liminum c. tanulmányában (Hittud. Folyóirat 1904. és különlenyomat, mi az utóbbit használtuk) a 78—92. lapokon, több hibával és pontatlansággal. Ugyanő hozza id. műve függelékében a három legfontosabb esztergomi jelentést eredeti szövegben. (1650, 1676, 1825.) Az 1676-os jelentésben a helynevek közlése igen hibás. Történészeink ezt a három terjedelmes és rendkívül érdekes jelentést csodálatos módon figyelmen kívül hagyták. Csak Meszlényi Antal használta föl a Concilii levéltárában végzett kutatásai alapján érdemlegesen az utolsó két relációt; Szelepcsényiét a Sz. István Akadémián tartott felolvasásában (1931), Rudnayét Az esztergomi főegyházmegye a reformkor elején c. cikkében. (Kat. Szemle 1932.) De Huszár művét ő sem idézi. Pázmány 1621, 1628 és 1636-os jelentéseit eredetiben közli Hanuy Ferenc, Pázmány Péter összegyűjtött levelei c. forráskiadvány I. és II. kötetében. Ezért e helyütt csupán a teljes szövegükben még meg nem jelent Kutassy- és Lósy-féle relációt hozzuk.

[2] Valójában 23 évig, 1573—1596.

cet praepositura maior, prima post pontificalem, lectoratus, cantoratus et custodiaria, tres aliae praepositurae et novem archidiaconatus; praeter hos sunt plures presbyteri et clerici pro divinis persolvendis, illicque est sacrarium rebus ad divinum cultum et ad pontificalia exercenda necessariis copiose instructum. Peramplam habet dioecesim, quae multa insignia oppida, aliaque loca quamplurima et ecclesias parochiales habuit aliquando; sed per communem hostem Christiani nominis sunt devastata, praesertim anno praeterito per Tartaros igni ferroque maiori ex parte depopulata. Quae dioecesis maiori ex parte est infecta haeresi. Praedictus autem Rmus Dominus magnum specimen doctrinae, prudentiae, zeli ac pietatis dedit circa regimen Ecclesiarum, quibus hactenus praefuit, munera episcopalia exercendo, pro catholica religione disputando, ac verbum Dei praedicando, ecclesias e manibus haereticorum eripiendo, jurisdictionem temporalem et spiritualem, et bona ecclesiae tuendo, apostolicas constitutiones servando, atque erga hanc ipsam Sanctam Sedem omni qua decet reverentia se habendo. Sex habet episcopos suffraganeos, Agriensem, Quinqueecclesiensem, Vaciensem, Wesprimiensem, Jauriensem et Nitriensem.[3] Ego Franciscus Diotalenius, obtinens praeposituram Saghiensem in Dioecesi Strigoniensi et procurator Rmi Archiepiscopi.

1637. Lósy Imre esztergomi érsek jelentése.[4]

Relatio Ecclesiae Strigoniensis.

Civitas Strigonii in Inferiori Ungaria posita, a pluribus annis occupata a Turcis una cum maiori parte dioecesis. Unde archiepiscopus non valens Strigonii residere, immo neque loca a Turcis occupata visitare, residet partim Tyrnaviae, partim Posonii, et licet vix quarta pars dioecesis sit ad praesens in ditione Christianorum, tamen reperiuntur in ipsa ultra quadraginta millia animarum, quarum tertia pars est Lutheranorum, Calvinistarum et Anabaptistarum, inter quos multi nobiles, sed ex proceribus vix aliquis. In tota dioecesi sunt ultra ducenti sacerdotes et ecclesiae. Tyrnaviae est cathedralis ecclesia sub invocatione S. Nicolai, cum viginti tribus canonicis, qui ultra curam animarum concionantur singulis dominicis et festis diebus ac per totam quadragesimam. Reperiuntur etiam Tyrnaviae duo monasteria, alter S. Francisci de observantia, alter monialium S. Clarae, et duae aliae ecclesiae, quae omnes habent suas campanas et supellectilem necessariam. Posonii est ecclesia collegiata sub invocatione S. Martini, cum duodecim canonicis. Est ibi monasterium S. Francisci, alter S. Clarae monialium. Et Scepusii est alia collegiata, pariter cum duodecim canonicis. Duo

[3] Innen kezdve az aláírás.
[4] A 792. jelzésű íven.

tamen aedificia claustralia, a bonae memoriae Card. Pazmanno incepta, unum Tyrnaviae, alter Posonii, erunt ad perfectionem reducenda expensis moderni archiepiscopi. Qui proventus suae Ecclesiae ultra necessitates dictae Ecclesiae et suas proprias debet exponere in delectum militum pro custodiendis confinibus in contributiones ordinarias et in sustentationem miserabilium personarum, quae praecipue in dies connectuntur. Ultra nominata monasteria reperiuntur in dioecesi tria alia monasteria fratrum S. Francisci et unum monachorum S. Pauli primi eremitae, cuius ordinis in hisce partibus reformatio pluribus de causis est maturanda, plerumque generale[5] celebrandum. Additur supradictis, quod a viginti sex annis et ultra in istis partibus esus ovorum et lacticiniorum in vigiliis ex dispensatione fuit communis. Modo insurrexit Frater Fulgentius a Jesi ord. S. Francisci de observantia impingens patribus Societatis Jesu, quasi ii sub reatu peccati mortalis cogant populum, ut dispensatione praefata utantur, quod tamen falsum est. Curent ergo provideri, ut hoc scandalum amoveatur.[6]

1808, 1809. Meghosszabbítást kér és kap a limina-kötelezettségre és a jelentés elküldésére.

Fogarasi gör. kat. püspökség.

1806—1809 között évente mindkét kötelezettségre *haladékot* kér és kap a pk. 1814, 1816, 1817, 1819, 1820, 1822, 1823, 1824 években egy, illetve két évi haladékban részesül.

A pkségnek egyetlen jelentése sincs 1850-ig.

Győri Püspökség.

Informatio de Episcopatu Jaurinensi, anno 1629.

Megjelent magyarul a *Pannonhalmi Szemle* 1931. évfolyam 135—39. lapjain.

[5] Sc. capitulum.

[6] A visitatio liminum elvégzésével megbízott helyettesekre (Szelepcsényi György és Baghy József kanonokok) és a bőjti előterjesztésre vonatkozó római feleletre nézve (hogy a bécsi nuncius figyelmeztesse e tévedést állító szerzeteseket) Huszár i. m. 80—81. lapjára utalunk.

Róma, 1730. augusztus 28. Sinzendorf Fülöp bíboros, győri püspök jelentése.

Az elején megjegyzi, hogy mivel semmiféle más, elődeitől írt jelentés nem található a Conciliiné, e jelentését egészen előről kell kezdenie. *Az e. m.* szélessége Ausztriától kelet felé a Duna partjához közeli Szanyig [Szőny] kb. 50 olasz mérföld. Hossza a Dunától a Muráig és Stájerország határáig 80 olasz mérföldnyi. Egész Magyarországot 47 megyére szokták osztani, ezek közül 3 megye egészen (Sopron, Vas, Moson), 3 pedig (Győr, Komárom, Veszprém) részben az e. m. határain belül fekszik. Négy, az Osztrák Főhercegséghez tartozó, Magyarországgal szomszédos falu, melyek egykor magyar uralom alatt állottak, szintén az e. m.-hez tartozik.[1] A pki székhely az egykor híres várban van; itt a szkíták betörése előtt Arabo oppidum volt, amelyet a szkíták nyelvükön Győrnek neveztek, innen mai neve.[2] A pkség alapítását Sz. István királynak tulajdonítják, bár nincs reá hiteles bizonyíték. A sz. e. melletti kőre be van vésve az 1040-es évszám, amikor az említett király meghalt.[3] A sz. e. többször összedőlt, Szécsenyi [!] György pk. szentelte föl. A *kanonokok* száma 14, közülük 4 méltóság: a nagyprépost, az olvasókanonok, akiről meglevő jelek szt. bizonyítható, hogy egykor a teol. szerepét látta el; az éneklő- és őrkanonok. Ezután következik két kisebb prépost, a sz. adalberti és a pápóci Sz. Lászlóról nevezett[4] ezeket a káptalan tagjai szokták megkapni. Majd 7 főesperes következik: a győri, soproni, mosoni, locsmándi, pápai, rábai, komáromi; ezekre és a vasvári főesperességre oszlik a pkség, de az utóbbi élén nem áll kanonok. Végül jön az utolsó kanonok. A poenit. praebenda még nincs fölállítva. A kanonokok jövedelme 200 arany scudóra tehető, a Sz. Adalbert-prépostságé 500, a Sz. László-prépostságé 300; a nagyprépost javadalma a kanonoki duplája. A nagyprépost kivételével, akit a kir. nevez ki, a többi mind pki adományozású. A kanonokok kötelesek a konventmisén, a vesperáson és completoriumon résztvenni; a többi hórán nem, ezeket kevés énekes egy káplán jelenlétében énekli el. A kanonokok kötelesek pki hivásra a szentszéken résztvenni, a hiteleshelyi teendőket elvégezni. Gyakran ki vannak küldve tizedszedésre, a káptalan javainak ellenőrzésére, országgyűlésekre és a papság gyűléseire. Napi osztalék nincsen, ezért a pk. fájlalva, hogy a kanonokok nem elég gyakran látogatják a

[1] Au, Hof, Mannersdorf és Zillingdorf. II. József alatt Bécsegyházmegyéhez csatolták őket. Prikoszovich Endre internátusi igazgató úr szíves közlése.

[2] Győr nevét Pais Dezső a bolgár-török eredetű, régi magyar *Gyëü eredetileg török méltóságot jelölő személynévből magyarázza. V. ö. Magyar Nyelv XXIV. 149. és XXIII. 507.

[3] Téves olvasáson alapszik, a kérdéses emlék a XV. századból származik. V. ö. Romanus, Syllabus praesulum Jaunrin., Jaurini, 1822. VI.—VII. p.

[4] Hibás, a pápóci prépostság az Üdvözítőről nevezett.

karimát, kijelenti, hogy a legközelebbi vizitáció és a szabályok javítása alkalmából ezt orvosolni fogja. A kanonokok egész éven át kötelesek székhelyükön tartózkodni s pki engedély nélkül nem lehetnek távol. A javadalmasok vagy káplánok a lelkipásztorkodást vezető két kanonok irányítása alatt állanak; ezekhez a pk. egy harmadikat állíttatott föl a nyitrai, veszprémi és belgrádi pkök költségén, akik a kanonokságot pkségükkel együtt pápai felmentéssel az Egyház nagy kárára mostanig megtartották. A *klerikusok* az ünnepélyesebb istentiszteleteken segédkeznek. A győri szem.-ban tizenketten vannak és a humaniorákat tanulják, „quantum per magistrorum barbariem licet". Filozófiára és teológiára többnyire a Pázmáneumba mennek, ahol a győri kispapok számára 10 hely van, és egy a nagyszombati Vörösök Kollégiumában. A római Sz. Apollinaris Kollégiumba ritkán megy ki valaki, mert nincs aki megfizesse az útiköltséget. A sz. e.-ban kiváló ereklyék vannak: Sz. László király koponyája, Sz. Konstantin és Sz. Lőrinc vtk szájának jelentékeny része, Sz. Orsolya egyik társnőjének feje, Sz. Basilides vt. feje, pecsét nélkül. A szent felszerelés tiszta és elégséges.

Kegyes *alapítványok:* 1.) Szécsenyi [!] György pk. 30.125 frtot hagyott, ennek kamataiból a szegény plébánosokat segítik; 2.) a kir. köteles a Subsidium Ferdinandeum nevű alapból évente 6.000 frtot Magyarország szegény plébánosainak adni, ebből 400 frt esik a győri e. m.-re; 3.) Sgodics Mihály olvasókanonok a deficiens plébánosok számára házat építtetett és 1000 frtot hagyott rá; ebben beteg és öreg, állásuk betöltésére képtelen plébánosok élnek, mivel a legtöbb parókia gyenge jövedelmű s nem elégséges koadjutor tartására.

Győrött ref. ferencesek, jezsuiták és sarutlan kármeliták élnek. Az orsolyák kolostorát négy évvel ezelőtt kezdették meg, a leánytanításban és nevelésben dicséretesen működnek. A külvárosokban két pléb. templom van s a Kálváriahegy alatt egy kápolna. Győrött két sz. h. van, a magyar a káptalan vezetése alatt, a németet a katonai prefektus irányítja. Az e. m. nevezetesebb helyein is vannak szegényházak, világiak vezetése alatt, ezek kezelése miatt senki sem panaszkodik.

Az *e. m. nevezetesebb helyei* a következők: Sopron sz. kir. város, jól javadalmazott pléb. templommal, amelyben a plébános egyedül működik; van ott 14 egyszerű javadalom, székhelykötelezettség nélkül, csak misék elvégzésére kötelezve; van jezsuita kollégium, ref. ferencesek konventje s nem régóta domonkosok. A lakosság $^2/_3$ része luth., akiknek kiváló templomuk van. — Kismarton sz. kir. városban a pléb. templomon kívül ref. ferencesek konventje van, ugyanilyen konvent a városon kívül is a Kálváriahegyen, ahol a csodás Mária-képet látogatják; ágostonrendi apácák kolostora, amely az eredeti fegyelemtől eltért, s amelyet ennek követésére a jelenlegi pk. vezetett vissza vizitációkor. — Kőszeg sz. kir. városban a pléb. templomon kívül jezsuita

kollégium van. — Szombathely kiváló mezővárosában társaskáptalan van, amely a prépostból és három kanonokból áll, akik csak a konventmisén, vesperáson és completoriumon vannak jelen; a prépost jövedelme 250 arany scudo, a kanonokoké 150. Pki adományozásúak. Van pléb. templom és domonkos konvent is. — Nezsider mezővárosban, amely kir. birtok, jól javadalmazott pl. templom és pálos konvent. — Pápa a lelki joghatóság és tizedszedés szempontjából az esztergomi érseknek alávetett; hasonló példa más egyházmegyékben a leggyakoribb, pápai engedélyből származik s talán az igazság elhallgatása által szerezték meg. Ez a pkökre fölötte káros s az egyházi fegyelem megzavarása származik belőle, mert semmi sem árt inkább a pki tekintélynek, mintha a jelesebb helyeket alóla kivonják. — Óvár kir. birtokon eléggé javadalmazott pl. templom s nem régen épített kapucinus konvent van.

Az e. m. *egyéb konventjei:* Prata Mariana [Kisboldogasszony] nevű faluban ferences konvent és nagyon látogatott Mária-kép van. — Loretomban szerviták, Fraknón ugyanazok. — Lékán sarus ágostonrendi remeték. — Vimpácon minoriták. — Nagymartonban kármelita remeteség. — Németújvárott ferencesek. — Bánfalván pálosok, Dus Hevar-on [! Tüskevár] ugyanazok.

A pki joghatóság alá tartozó *apátságok:* 1.) Szentgotthárd, egykor a ciszterciéké volt, most világipap-apát áll az élén, a kir. adományozza, jövedelme 3.000 arany scudo. 2.) Laki [! Jáki] Sz. Jakab-apátság, a kegyúr, az Erdődy-család adományozza. — A szentmártoni apátság exemt s a Szentszéknek közvetlenül alávetett, apátja [!] nemcsak a kolostor falain belül gyakorolja joghatóságát, hanem bizonyos, a trienti zsinatot megelőző és soha a gyakorlatba át nem ment pápai bullák ürügyével a konvent összes javaira iparkodik kiterjeszteni; úgyhogy a plébánosok vizitációját akadályozni s házassági ügyeket eldönteni merészel. A pk. alkalmas időben és módon a Szentszék elé fogja ezt terjeszteni.[5]

Prépostságok. 1.) De Borna [! Csorna] ciszterci [!]. 2.) De Duskie [! Türje], világipap-prépost áll az élén. 3.) De Kismarton, adományozója Eszterházy herceg.

A *parókiák* száma 262, főesperességenkint a következő eloszlással: a győriben 17, a sopronban 42, a mosoniban 37, a locsmándiban 45, a pápaiban 9, a rábaiban 13, a komáromiban 6, a vasváriban 93 parókia. Utóbbi élén a szombathelyi társaskáptalan prépostja áll. Egyes parókiák javadalmazása eléggé jó, mások a plébánosok segélyalapjából kapnak pótlást, ami a megélhetéshez rendszerint elégséges, ismét mások a szegény plébánosok alapjából nyernek segítséget; egyes parókiák nincsenek örök időre fölállítva, hanem csak addig állanak fenn, amíg fenntartha-

[5] L. a 8. jegyzetet.

tók; csak kevés parókiának van földje, miután a sok háború folytán az eredeti iratok elvesztek.

Az *eretnekségek* büntetlenül grasszálnak az e. m.-ben, úgyhogy a népnek kb. negyedrésze tévedésekkel van megfertőzve; a lutheránusok erősebbek a kálv.-nál. Az ország törvényei szt. néhány helyen nyilvános templomuk és pásztoruk van, aminek a papság mindig ellentmond; sőt mindkét felekezetnek a győri külvárosokban is van imaháza. A pk. mindenképen iparkodik az eretnekség előhaladását megakadályozni. Pksége alatti kb. 20 áttérésért adhat hálát Istennek.

A pktől személyesen végzett *kánoni látogatás* emberemlékezet óta nem volt, sem iratai nincsenek; a főesperesek által végzett utolsó 1713-ban volt. Négyéves pksége alatt még nem tudta vizitálni az e. m.-ét: az első évben a buzainség akadályozta meg, a második és harmadik évben az orsz. gyűlés, a negyedikben a pápaválasztás és a Rómában való időzés. E. m. zsinat ugyanezen okok miatt nem volt. A *lelkek üdve érdekében* személyesen prédikál, a katekézisek megtartását szigorúan meghagyta. Megparancsolta továbbá az áldozók, aposztaták, a kat. szülőktől származó, de kat. nevelésben nem részesülteknek eddig nem szokásos pontos összeírását. Ómaga szolgáltatja ki a szentségeket, a haldoklóknál megjelenik. A javadalommal rendelkezőkön kívül senkit sem bocsátott szentelésre, akit előbb megvizsgálva nem talált a lelkipásztorkodásra alkalmasnak, ugyane záradékkal küldte el az elbocsátóleveleket is. A helybenlakás kötelességét nem hanyagolta el, jogos ok nélkül nem volt távol. Az Udvarban gyakran sürgette az Egyház és a vallás ügyeit. A bíborosi kalapot személyesen kellett átvennie, az orsz. gyűlésen a vallás, király és ország érdekében őrködve részt kellett vennie; a salzburgi érsek választásán, amely egyháznak kanonokságát a pkséggel együtt a Szentszék engedélyéből bírja, nem mulasztotta el résztvenni.

Pksége idején a következő *különösebb esetek* fordultak elő. 1.) A győri jezsuita kollégiumot egy odamenekült szökevény katona miatt a katonák ostromzár alá fogták; a pk. e katonát szentséges körmenet segítségével a sz. e.-ba akarta átvezetni. A katonák az Oltáriszentséget vivő pap oldaláról az illetőt elragadva a földreesett Szentostyának széttörését okozták. Ennek az erőszakosságnak főszerzőit halálra ítélték, majd e büntetést életfogytiglani börtönre változtatták, de a pk. kérésére megszabadultak s a sz. e.-ban mind a kiközösítés és fenyítékek alól ünnepélyesen föloldozást és üdvös penitenciát kaptak; a szökevény katona szabadságát visszanyerte, az uralkodó pedig e büntény kiengesztelésére saját költségén kápolnát emeltetett. 2.) „In materia immunitatis localis rector collegii Soc. Jesu Soproniensis meis mandatis pervicaciter resistens reo evadendi tempus reliquit, hoc vero ad instantiam fiscalis mei episcopalis ad meam curiam citato superiores debitam satisfactionem et obedientiam se praestituros promiserunt."

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Győr, 1752. május 6. Gr. Zichy Ferenc püspök jelentése.

Az elején mentegeti magát, hogy a vallás- és közügyek miatt nem tudta egész e. m.-jét személyesen vizitálni, hanem csak részben, részben pedig általános helynökével helyettesíttette magát. Ezért késlekedve nyujtja be jelentését.

A pki palotát 1745-ben céljának örök jogon visszaszerezte. A *sz. e.* Nagyboldogasszony tiszteletének van szentelve. Az idők viszontagságai és a török zsarnokság folytán többször, így 1594-ben is összedőlt. A visszafoglalás után is sokáig romokban hevert, a katonai parancsnokság gabona-és fegyverraktárnak használta. Majd Pethe Márton és Naprági Demeter újjáépíttették; Szécsényi György 1660-ban mai állapotába hozta, ami a toronyba és a kapuba is be van vésve. A *kanonokok* közül a hat első a jelenlegi pk. kérésére adott pápai engedély alapján az apátok kiváltságában részesül, a többiek pedig viola birétumot viselhetnek. A Sz. Adalbertről címzett kisprépostnak a Szentszék különös engedélyéből két kanonoksága van: a győri és a trienti. Neve Pilati L. B. A káptalannak 1749-ben adott s a pktől jóváhagyott beleegyezése folytán Trientben székel, hogy Őfelségének szolgálatára lehessen. A kanonokok jövedelme a következő: az egyszerű kanonoké 600 frtra tehető, a Sz. Adalbert-préposté 1.600, a Sz. Üdzözítőről nevezett préposté 1.700, a nagyprépposté 1.000, az olvasókanonoké 500, az őré 800, az éneklőé 800, a pké 25.000 frt. Napi osztalék nincs. Van két karkáplán, a káptalan területén ők végzik a lelkipásztorkodást. Egyébként az egész város plébánosai a kanonokok voltak, akik káptalani káplánokkal vezették a parokiát; de miután Győr sz. kir. várossá lett, a város által a káptalan kebeléből bemutatott egyik kanonok a pk. megerősítésével végzi a pléb. a teendőket.

A *szem.-ban* 40 kispap nevelkedik egy kanonok vezetése alatt, aki felügyelő és gondnok. A jezsuita tanárok tanítják őket. Utóbbiaknál a jelenlegi pk. a papneveldére való tekintettel a magasabb tudományok számára iskolát állított föl pksége elején. Filozófiát és teológiát, a kánonokat és kontroverziákat tanulják. Mivel az e. m. öt nyelvet beszélő lelkipásztorokat kíván, azért a szem.-ba minden évben fel kell venni magyarokat, németeket, horvátokat, tótokat és vendeket.

Sz. László koponyáját Erdélynek Magyarországtól való elszakítása után Székesfehérvárra vitték át, majd onnan a török elől 1660-ban Győrbe s a kanonokok gondjaira bízva, itt őrzik és tisztelik.

A kegyes *alapítványok* kőzött Szécsényi Györgyét csak 3300 frtnyinak mondja. Sgodics András olvasókanonok viszont e jelentés szt. 4.000 frtot hagyott a deficiens papok házára. A szükséget szenvedő plébánosok a pki jövedelemből évente 6.000 frtot szoktak kapni.

Az orsolyák kolostorát, amely harmadik pk-elődje alatt

meglehetősen gyengén alapíttatott meg, 3 év előtt kánonilag meglátogatta s a klauzúrára, az anyagi és lelki javakra nézve az egyházi törvények szt. intézkedett. A városi külvárosban a jelenlegi pk. családja által emelt pl. templom van, a pki külvárosban szintén van pl. templom.[6] A városi külvárosban a görög szakadároknak templomuk van, a luth.- és kálv.-nak is megvolt u. ott a maguk külön-külön, már 141 éven át birtokolt imaházuk két iskolával. Ezeket többszöri kérésre 1749-ben kir. parancsra elvették tőlük, s a lutheránusoké katolikus templomul szolgál, a kálv. imaház pedig kórházul. A zsidókat előbb megtűrték a városban, de öt év előtt el kellett távozniok.

Az e. m. *nevezetesebb helyeiről* szólva Sopronnál megemlíti az orsolyáknak a jelenlegi pk. alatt emelt kolostorát; a lutheránusok a lakosságnak csaknem 1/3 részét teszik. — Kismartonban az ágostonrendi apácák kolostorának kormányzása, kellő megfegyelmezés után, a lelkiekben és anyagiakban egyaránt a pk. vigasztalására szolgál. — Szombathelyen a társaskáptalan temploma egyúttal pléb. templom is. A prépost jövedelme 400 arany scudo, a kanonokoké 250. Ferencrendi kolostor is van a városban. — Óvárott előde, Adolf pk. alapított piarista rezidenciát. Lánzséron a jelentés kamalduli konventet említ.

A pki joghatóság alá tartozó szentgotthárdi *apátságot* a ciszterciek bírják, jövedelme kb. 12.000 frt, azaz 6.000 arany scudo. A jáki apátság jövedelme 500 frt. A szentmártoni apátság [!] exemt, jövedelme kb. 3.000 frt; a főapát a konvent javain plébánosokat iktat be és házassági ügyeket dönt el.

A *plébániák* száma 318, kerületek szt. a következő megoszlással: a mosoniban 47, a soproniban 44, a felső locsmándiban 24, az alsó locsmándiban 23, a rábaiban 16, az alsó győriben 17, a felső győriben 6, a komáromiban 11, a pápaiban 16, a hegyháti és eörsöghiben 19, a totsághiban 9, a kemenyesallyaiban 15, a sárváriban 11, a szombathelyiben 24, a rohonczban 36. Az e. m.-ben az ágostai és helvét prédikátorok száma összesen 83, még pedig: Sopronmegyében 3 ágostai prédikátor, Vasmegyében 2 ágostai és 1 helvét, Komárommegyében 18 helvét és ágostai, Győrmegyében 11 helvét és ágostai. Veszprémmegyében 48 helvét és ágostai. A pk. több lélek áttéréséért adhat hálát Istennek.

A *lelkek üdve érdekében* a plébánosoknál a katekézist komolyan sürgette, az 1730-as jelentésben említett összeírásokat is megparancsolta. Eretnekeknek katolikusokkal való házasságát, amely előbb az e. m.-ben meg volt engedve, eltiltotta, hacsak jogos ok és szükség nem forog fenn; minthogy az ily házasságból rendszerint botrányok, károk és lelki veszélyek eredtek, ezért az eretnek félnek a házasság előtt a kat. hitre kell áttérnie; vagy

[6] A városi külvárosnak Nádor- és Ujváros, a pkinek Győrsziget és Révfalu felelnek meg. Mohl Adolf apátkanonok úr szíves közlése.

ha jogos ok forog fenn arra nézve, hogy a hitvallást a házasságkötés utánra halassza, az áttérésre időpontot kell neki megállapítani s komolyan meg kell igérnie, hogy közben születendő mindkétnemű gyermekeit a kat. hitben fogja fölnevelni; ezekről és egyéb föltételekről, melyeket a körülmények szt. a pkhöz kell fölterjeszteni, azután pontosan megtartandó reverzálist készítenek. Ezenkívül a pk. eddig nem gyakorolt eljárást honosított meg egyházmegyéjében, t. i. a könyvkereskedőket és nyomdászokat szigorúan figyelmeztette, hogy a jövőben semmiféle eretnek könyvet ne merjenek eladni illetve kinyomatni; sőt katolikusokat sem, az arra hivatottak előzetes vizsgálata és jóváhagyása nélkül, valamint a pk. engedélyével; máskülönben a Trid. előírása szt. szigorúan meg fogja őket büntetni.

Keltezés mint fent. S. k. aláírás.

1752-ben a liminát *Poloni* végezte el.

1757. Gr. Zichy Ferenc püspök jelentése.

Senki sem emlékszik arra, sem a régi írásokban nincs nyoma, hogy a teol. és poenit. praebendát, akár a sz. e.-ban, akár a vasvári társasegyházban valaha fölállították volna. Első jelentése óta Sopronban két jámbor társulat alakult a felebaráti szeretet gyakorlására, egyik a polgároké, a másik a szolgáké. Mindkettőnek jövedelme csak a hívek adományaiból áll s az inségesek megsegítésére fordítják.

A rezidencia-kötelességet megtartotta, az e. m. egy részét meglátogatta, s ahová terjedelmessége folytán nem tudott elmenni, ott részint egyházi méltóságban levő férfiú, részint esperesei által végeztette el a vizitációt. Ómaga és segédpüspöke is ordinált és bérmált. E. m. zsinatot nem tartott, ez nem szokás Magyarországon. Ha törvényes akadály miatt nem prédikálhatott, alkalmas szónokokról gondoskodott. A keresztény tanítás előmozdítására a jezsuita misszionáriusok által az e. m. nagyobb parókiáin megszerveztette a Congr. Catecheticát. A papok lelki emelésére egész e. m.-be behozta a lelkigyakorlatokat, amelyeken már minden évben 8 napig az összes lelkipásztorok részt szoktak venni. A nyomtatásban kiadott pásztorlevelekben szinte mindaz elő van írva, ami a kánonjogból és a pápai konstitúciókból a körülmények figyelembevételével a helyes kormányzáshoz, az erkölcsök javításához és a pontos lelkipásztorkodáshoz szükséges.

A *kanonokok* mindennap miséznek és régi szokás szt. csak a vesperáson és completoriumon vesznek részt. A *plébánosok* parókiájukon székelnek, vannak házassági, keresztelési és a Rit. Rom. szt. megkívánt más könyveik. Most már, a pásztorlevél kiadása után, vasárnap és parancsolt ünnepeken hivatalból mind a népért miséznek. A hajkorona és a kisebb rendek előtt vizsga van, a szent rendekhez járulók pedig néhány napos lelkigyakorlatot

végeznek. A klérus állandóan papi ruhát visel. Papi gyülések eddig nincsenek a távolság és a pléb. szegénysége miatt.

A pki joghatóság alá eső *lelkészkedő szerzetesek* hivatásukat hűen teljesítik. A kolostoron kívül nyilvánosan és botrányosan vétkező szerzetesekről nincs tudomása. A mendikánsok rendje egyik kolostorának előljárója Sz. Alajosnak ama hely földesurától megszerzett és az említett előljáró beleegyezésével a kolostori templomban nyilvános tiszteletre kitett képét, a szokásos 6 vasárnapi ájtatosság kihirdetése után, a nép nyilvános megbotránkozása mellett levétette és elvitette. A pk. az illető előljárót magához hivatta, s bár először az exemtio címén vonakodott, utóbb egyházi fenyítékek kilátásba helyezésével mégis rávette őt a pk. s megparancsolta neki, hogy a kép Sz. Alajosról szóló ünnepélyes dicsőitő beszéd kiséretében helyeztessék vissza, s ugyancsak az ő tiszteletére az említett földesúrtól a templomban föl-állítandó oltár emelését ne merje megakadályozni. Ezek teljesítése után a botrány megszünt. Az e. m.-ben 3 női kolostor van, a pki joghatóságnak alávetve. Miután a pk. a becsúszott visszaéléseket megszüntette, a vizitáció után most már szabályaikat és a klauzurát is pontosabban megtartják. A rendes gyóntatón kívül évente gyakrabban rendkívüli áll szolgálatukra. A győri orsolyák jövedelme oly gyönge, hogy ha a bennlakó leányoktól nem kapnának pénzt, élelem- és ruha-szükségleteik semmiképen sem lennének kielégítők.

A szem. javadalmazása elégséges a növendékek eltartására, ezért taksa nincs.

A kat. *nép* erkölcsei eléggé jók, de sokkal jobbak lennének, ha az eretnekekkel való érintkezés folytán a hit és az igaz vallás iránti buzgalom megfogyatkozásával a szeretet is el ne hidegednék.

Van *néhány nehézség* és ezeket a Kongregáció elé terjeszti megoldásért. 1.) Vajjon a plébános, ha két eretnek fél házassági szerződésénél asszisztál, megengedetten használja-e az Egyház szokott imádságait és áldásait? 2.) Hát ha az egyik fél katolikus? 3.) Ha a jegyesek különböző egyházmegyékből valók s a pktől fölmenthető semmisítő akadály van közöttük, elégséges-e, ha a felmentést csak az egyik fél pke adja, nem szükséges-e mindkettőé? 4.) Ha a plébános nálunk tűrt eretnekeket temet, meg van-e engedve a stóla és superpelliceum használata, vagy csak a superpelliceumé? 5.) Vajjon u. azok a tűrt eretnekek eltemethetők-e megengedetten a katolikusokkal egyugyanazon megáldott temetőbe? 6.) Eltemethetők-e a templomon belül? 7.) Ahol zsinatok hiányában nincsenek zsinati vizsgálók, a szabadadományozású és az egyházi kegyurasághoz tartozó parókiák mégis konkurzus által töltendők-e be? 8.) Ha az említett parókiát konkurzus nélkül töltötték be, vajjon ezért semmis-e ez? 9.) Zsinatok hiányában a pk. állíthat-e és köteles-e állítani vizsgálókat, mégpedig mindenben a Trid-

nak erről kiadott törvénye szt?[7] 10.) Vajjon oly községben, amely egyenlőszámú kat. és eretnekből áll, s mely a bemutatói jogot még akkor szerezte meg, amikor színkatolikus volt, ha kat. plébániára vagy más egyszerű javadalomra prezentál, figyelembe vehetők-e az eretnekek szavazatai abban az esetben is, amikor a katolikusok nagyobb része más egyházi férfiúra szavazott? 11.) Vajjon ily vegyes községek eretnekei hosszú vagy emberemlékezetet meghaladó gyakorlat illetve bitorlás útján képesek-e elévíteni a parókiára és más egyházi javadalmakra szóló bemutatói jogot?

1758-ban megbízásból *Poloni Péter* végezte el a liminát.

1762. Gr. Zichy Ferenc püspök jelentése.

A teol. prebendát egy üresedésben levő sz. e. kanonoksághoz csatolta a pk, bár a pápai előírások szti állapotba még nem tudta hozni, de ezt nem fogja elmulasztani; a poenit. még nincs fölállítva, de erre is törekedni fog. 1760. június 13-án Kismarton külvárosában 7 irgalmasrendű telepedett le, kiknek Eszterházy Antal herceg oly alapítványt tett, hogy kizárólag ebből, koldulás nélkül meg tudjanak élni. 1761. november 6-án Győr külvárosában kir. engedéllyel két Sz. Kamill-rendbeli szerzetes telepedett le, kik magánházban alapítványból élnek.

Az e. m. bizonyos részét a pk. személyesen vizitálta, a többit évente esperesei által. Az emberemlékezet óta elhagyott zsinatot főként a jelen háborús körülmények miatt sem ő, sem mások nem tudták megtartani. Az évi papi lelkigyakorlat kötelezettségét sürgette. A győri sz. e.-ban, a többi társasegyházban, valamint az összes parókiákon részben már föl van állítva, részben pedig most folyik szervezése a Doctrinae Christianae társulatnak; a római főtársulattal egyesítve van. Néhány jelentősebb helyen kir. tekintéllyel elvették az eretnekektől a templomokat és iskolákat s katolikussá alakították őket. A minisztereket és tanítókat pedig ilyen helyekről vagy elűzték, vagy magánéletre kötelezték. — A kanonokok istentisztelete olyan, mint előbb. A papi gyűléseket a távolság és a plébánosok szegénysége miatt még nem vezette be. — Egyes szerzetesek a szentbeszédekben és jóvá nem hagyott csodák hirdetésével hibákat követtek el, ezek megjavításával most foglalkozik a pk. A szerzetesnők megtartják szabályaikat, rendkívüli gyóntatót kapnak. — A Keresztény Tanítás Társulatának megszervezése és a pk. pásztorlevele által felállított fegyelem óta a nép erkölcsei javultak.

A következő *kéréseket* terjeszti elő: 1.) a győri káptalanhoz két egyszerű javadalom, a pápóci és a sz. adalberti prépostság, minden teher és kötelezettség nélkül az emlékezetet meghaladó idő óta úgy vannak hozzákapcsolva, hogy csak a káptalan tagjai-

[7] V. ö. Sess. XXIV. 18. de ref.

nak adományozhatók. 1761. szept. 18-án a pápóci prépost halálával az egyik megürült; a kanonoki helyet a pk. betöltötte, de a prépostságot 3 évig a Szentszék felmentésével rezerválni kívánná s jövedelmét a sz. e.-ra fordítani, leginkább a szükséges padok és székek beszerzésére. Ezt főként két okból kéri: egyrészt mert a sz. e. az idők viszontagságai és a török háborúk folytán javadalom nélkül áll s igen szűkölködik, másrészt a rezervációból semmiféle kára sem származik az istentiszteletnek és a káptalani tisztségeknek, mivel ehhez a javadalomhoz semmi kötelezettség nincs hozzákapcsolva. A pk. a sz. e. szükségleteiről addig nem tud gondoskodni, míg a különböző perek és ügyek után jobb helyzetbe nem jön. Ő egyébként a pki palotának készpénzen való megszerzésére és építésére s a pki javaknak a világi hatóságok előtt való megvédésére nagy kiadásokra kénytelen s már saját családi vagyonából is több mint 100.000 frtot költött e célokra. 2.) Az e. m.-ben néhány parókiát a pápai rendeletek különféle értelmezése folytán kellő számú zsinati vizsgáló nélkül s néha nem zsinati vizsgálók közbenjöttével is töltöttek be; mivel az ily parókiák lelkészei új vizsgára nagy nehézség és a köznyugalom megzavarása nélkül nem hívhatók, az ilyenekre szanációt kér. 3.) A pápától kapott rendkívüli felhatalmazás 19. pontja így szól: „Dispensandi, quando expedire videbit, super esum carnium, ovorum et lacticiniorum tempore ieiuniorum et praesertim quadragesimae." Kételkedik, vajjon a felhatalmazásban benne foglaltatik-e az évközi péntekeken és szombatokon a húsevés tilalma alóli fölmentő hatalom, amikor nincs bőjt, csak megtartóztatás. 4.) Cuen Henrik anabaptistát, aki most 33 éves és az Esztergom-e. m.-i Szoboticza [Sobotist, Nyitra m.] mezővárosból származik s jelenleg a győri jezsuitáknál tartózkodik, 12 éves korában felekezetének két miniszstere, azaz seniora úgy keresztelte meg, hogy az egyik a vizet öntötte, a másik pedig tenyerét tartotta a keresztelendő fölé s nem lehet tudni, vajjon mozgatta-e a kezét vagy sem; s mikor kezének ujjai között a keresztelendőnek fejére folyt a víz, a kezét tartó miniszter ezeket a szavakat ejtette ki: „Ad tuam notam fidem ego te baptiso in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti." Most, amikor a kat. hitre akart áttérni s az áttérést súlyos okokból nem lehetett elhalasztani, a pk. ezt föltételes keresztség után megengedte neki. Mivel olykor más hasonló személyek is vannak Magyarországon, a pk. utasítást kér, mit kell ilyenkor tennie: a) vajjon az, ki jelen esetben kiejtette a formát, tartható-e leöntőnek is? b) Vajjon a forma kiejtőjének föltétlen szándéka volt-e keresztelni vagy csak föltételes, azaz csak abban az esetben, ha a keresztelendő hisz? c) Vagy a forma kiejtőjében csak a vizet öntővel való együtt-keresztelés szándéka volt-e meg?

Referátum. A Kongregáció 1762. márc. 30-i üléséből. Dicséri a pköt tetteiért. Majd négy kérésére a következőt válaszolja: 1.) a pápóci prépostság 3 éves rezerválását a referáló

jogosnak és méltányosnak látja. [Oldalt odaírva:] a bíborosprefektus beszélni fog ennek érdekében Őszentségével. [Más írással:] Őszentsége 3 évre beleegyezett. 2.) A szanáció megadását javallja. [Oldalt:] Őszentsége szanálta, a Kongregáció figyelmeztesse a pköt, hogy a jövőben hasonlók ne forduljanak elő. 3.) Őszentsége itéletétől függ. [Oldalt:] a prefektus beszélt róla a pápával, aki az Officiumhoz utalta. 4.) E pontot a referáló, hivatkozván hogy teljességgel az Officiumhoz tartozik, szórul-szóra átírja, a pk. majd onnan kapja meg a feleletet. [Oldalt:] Azt kell válaszolni rá, hogy kétes keresztség eseteiben a pk. értesítse a Conciliit, a körülményeket mind fölemlítve, s a Kongregáció meg fogja adni a választ, mivel általános szabály nem állapítható meg. Ha a pk. feltételesen újra megkereszteltette, az ügy el van intézve. Szükséges tudni, vajjon a víz valóban érte-e a keresztelő kezén át a keresztelendő fejét, vajjon az illetőnek meg volt-e a szándéka ily cselekedettel azt tenni, amit az Egyház tesz s amit Krisztus elrendelt.

1762-ben a megbízott *Pinto Poloni Bertalan* helyett *Rinaldi Ferenc* végezte el a liminát.

1766. Gr. Zichy Ferenc püspök jelentése.

Az utolsó jelentés óta a győri sz. e.-at kívül-belül megújították és földiszítették, s a munka jelenleg is folyamatban van. A teol. praebenda még nincs teljesen az előírásoknak megfelelően megszervezve, mivel a szem. már harmadik éve épül. De azért e közben a *kispapok nevelése* semmiféle kárt sem szenved. Mert a jezsuiták akadémiájában tanulják a tudományt, otthon pedig a prefektus az erényekre és egyházi fegyelemre oktatja őket. A szem. épületének befejezése után a pk. gondoskodni fog róla, hogy a teol. kanonok tisztjét az apostoli előírások szt. gyakorolja. A pk. azt hiszi, hogy a szombathelyi társasegyházban, ahol csak négy kanonok van és szem. nincs, nem kell teol. javadalmat fölállítani. A poenitentiariát a sz. e.-ban már kijelölte és gyóntatót kinevezett. — 1765-ben Tatán az Eszterházy grófok alapítványa folytán hét piarista telepedett le. Ugyanezen évben a betegeknek szolgáló Sz. Kamill-féle szerzetesek, a királynőtől alapítványt nyerve, a győri külvárosban telepedtek le. — A pléb. templomokat a lehetőség szt. javítják s a szükséges fölszereléssel ellátják. A *plébániák* száma a népszaporodás és az istentisztelet s a szentségek kiszolgáltatásának alkalmasabb végrehajtása miatt csaknem minden évben növekedik, jelenleg már 318 plébánia van.

A rezidenciát megtartotta, csak 1764-és 1765-ben kellett az orsz. törvényei szt. Pozsonyban az orsz. gyűlésen hosszabb ideig tartózkodnia. 1764-ben a *karima* végzésére nézve új rendet hozott be. Ennek értelmében a kanonokok mindennap tono feriali elvégzik az egész officiumot, nagyobb ünnepeken tono sollemni-

ori. A vesperást és completoriumot régi szokás szt. mindig ünnepélyesen éneklik.

A *szerzeteseknek* az előbbi jelentésben említett hibáit a szentbeszédekben és egyes csodák hirdetésében a pk. már rendbehozta. Delegált joghatóságának gyakorlásában a szerzeteseknél semmiféle sérelem nem éri, csak a *pannonhalmi főapáttól.* Röviden érinti a főapátság történetét, majd a III. Ferdinándtól 1639-ben történt visszaállítást. Az előbbi székhelyükre visszatért főapátok nemcsak a passzív exemtióval éltek, hanem a monostorban s a hozzájuk tartozó apátságokban és a főmonostorhoz tartozó helységekben pki joghatóságot követeltek maguknak, mintha szoros értelemben vett nulliusok lennének, X. Leónak 1514. június 1-én kelt Regimini universalis Ecclesiae kezdetű konstitúciója ürügyén. Pk.-elődei ellenmondása ellenére ezt gyakorolták is s jelenleg is gyakorolják a nélkül, hogy — amint a pk. véli — a Szentszék erről a joghatóságról valamit is tudna, vagy hogy a jelzett apátok [!] a Szentszéknek valaha is készítettek volna relációt, amit pedig meg kellett volna tenniök, ha magukat pki hatalommal fölruházottaknak tartották volna. Ha a jelzett konstitúciót a pannonhalmi főapátok valóban megkapták volna, azt a trienti zsinat és IV. Piusnak 1565-ben kiadott In Principis Apostolorum kezdetű konstitúciója és XIII. Gergelynek 1573-i In tanta konstitúciója szt. visszavontnak tekinthető, s emberemlékezetet meghaladó gyakorlattal pk. elődeinek állandó tiltakozása folytán nem erősíthető. A pk. utasítást kér a bíborosoktól a követendő eljárásra nézve, s ha jogosnak látják a bíborosok, tiltsák el a főapátot minden pki joghatóság gyakorlásától s a pk. sértett hatalmát megfelelő orvoslással állítsák helyre.[8] — Bár az e. m.-ben 3 zárda van, 2 orsolya: Győrött és Sopronban, és az ágostonrendű kanonoknőké Kismartonban, egyik sincs szerzeteseknek alávetve. A pk. részint személyesen, részint helyettesek által az utóbbi években mindegyiket vizitálta.

A *szem.* 1763. június 28-án heves földrengés folytán nagyon megrongálódott; a pk. újat és tágasabbat építtetett, még most is dolgoznak rajta. Az e. m. papság önként nem megvetendő segítséggel járult hozzá. Taksa nincs.

A *nép* erkölcsei a Keresztény Tanítás Társulatának meghonosítása és a jezsuita missziók óta sokkal jobbak. Közben nem ritkán elromlanak a lutheránusokkal, kálvinistákkal és szakadárokkal való érintkezés és együttélés folytán. — Minthogy a zsinati vizsgálók felhatalmazása csak egy évre szokott szólni s a megújítást az idők nehézségei miatt olykor csak később kapja meg a pk., előfordult, hogy e közben parókiákat töltött be, egyébként szabályszerű vizsga után. Ha eme intézkedései érvénytelenek

[8] IV. Pius említett konstitúciójának helyes kelte: 1564. febr. 18 Bullarium, Taurinen. Ed. VII. 277-79. Neapoli, 1882. A főapát főpásztori joghatóságának egész kérdése részletesen a Pannonhalmi Rendtört. III. 170-77, IV. 168-74. és különösen V. 65-103. lapjain.

lennének, minthogy a plébánosok nagyobb nehézség nélkül új vizsgálatra nem hívhatók, érvényesítésüket kéri.

Felelet. A pannonhalmi főapát quasiepiscopalis joghatóságára nézve a pk. iudicialiter agat. A zsinati vizsgálók nélkül történt plébánia-betöltésekre nézve a pápától szanációt kell kérni. A pk. a jövőben hasonló esetek elkerülése végett megfelelő időben kérje a meghosszabbítást. Végül figyelmeztetik, hogy a jövőben a jelentéseket írja alá.

1766-ban *Rinaldi Ferenc* Mária végezte el a liminát.

1771. Gr. Zichy Ferenc püspök jelentése.

Bár elhatározta, hogy a szem. épületének befejezése után felállítja a *teol. javadalmat* s a teol. kanonok által kispapjait a Szentírásra taníttatja, a káptalan tanácsára mégsem állította föl, noha a szem. építése már befejezést nyert. Mert a magyarországi klérus rendszere mellett sem állandónak, sem hasznosnak nem látja, hogy világi papok, különösen pedig kanonokok nyilvános iskolákban tanítsanak. Mert más, nem könnyen legyőzhető nehézségeken kívül igen nehéznek látja az egyházi tanárok folytonosságáról s a váratlanul bekövetkezendő esetekben való gondoskodást. Magyarországon ugyanis csak olyant vesznek föl az egyházi rendbe, aki a lelkipásztorkodásra alkalmas. Mihelyt tehát valamelyik klerikus befejezte tanulmányait és felszentelték, azonnal helyi káplánságra vagy parókiára küldik; ott a lelkipásztorkodás és a házi gondok annyira lefoglalják, hogy a jövendő tanári hivatásra nem tud készülni. Ha idő multán érdemeiért kanonokságot kap, más akadályok lépnek föl. Mert ha öreg, nyugalmat kíván és nem használható tanárnak; ha fiatal, más — az orsz. törvények és a pk. rendelkezése folytán a kanonoksághoz csatolt — egyházi és világi ügyek elintézésére használják. Mert Sz. István alapítása és az ország alkotmánya szt. a székes- és társaskáptalanok tagjai sok világi ügy elintézéséhez szükségesek. Ilyen és hasonló elfoglaltság mellett alig remélhető, hogy a kanonokok kis számából a teológus tisztjét szabályszerűen teljesítse. A győri sz. e.-nak 14 kanonokja van, közülük többen erőtlenek és öregek, s ezért nem használhatók, a fiatalok és erőteljesek pedig az említett dolgokkal eléggé el vannak foglalva. De még ha valaki a teol. kanonok tisztjét el is vállalná és buzgón teljesítené, mily nehéz, majdnem lehetetlen lenne hirtelen betegség, halál vagy más akadály esetén az alkalmas utódról való gondoskodás, — ez a jelzett körülmények mérlegelése után világos. Továbbá a kanonokoknak, amennyiben elfoglaltságuk engedi, még a kóruson is meg kell jelenniök, amihez nem csekély idő szükséges. Az e. m. nagy és népes voltára való tekintettel az ügyek könnyebb elintézése céljából minden héten két consistorium van, hétfőn és pénteken, s ennek tagjait a pk. a matutinum és a konventmise alól fölmentette; azonban a consi-

storiálisok — akik mind kanonokok — tapasztalatból tudva, hogy távollétükben a kórus üres lenne s az istentisztelet kárt vallana, az említett napokon is megjelennek. Ezt a tanár-kanonokoknak is meg kellene tenniök, ami igen terhes lenne. Azonkívül Győrött hely sincsen, ahol az egyházi tanárok előadásaikat megtarthatnák. A jezsuiták ugyanis akadémiájukon nem engednék meg, a szem.-ban pedig kizárólag klerikusokat tanítani nem lenne hasznos, mert az egyházi pályára készülő világi ifjak a szükséges tanulmányoktól meg lennének fosztva; őket pedig a szem.-i előadásokra beengedni sem lehetséges, sem hasznos nem lenne, mert nincs hely számukra s a szükséges fegyelmet és csendet is zavarnák. Másképen áll a dolog a szerzetes-tanároknál, akik a házi gondoktól és nyilvános ügyektől szabadok, egészen tanulmányaiknak adhatják magukat; náluk betegség, halál esetén könnyű a pótlás, mert több, kizárólag a tanításra szánt embert képesek tartani s tényleg rendelkeznek is ilyenekkel. Ily okokból a pk. kispapjait a káptalan tanácsával az összes egyházi tudományokban való kiképzés végett a jezsuiták győri akadémiájára járatja. Náluk a kispapok 4 tanártól a filozófiát, kettőtől a dogmatikát, egytől a Szentírást és egytől a kánonjogot oly eredményesen tanulják, hogy hivatásuk teljesítésére mind alkalmasak lesznek. A pk. több év előtt poenit. kanonokot nevezett ki, aki — amennyire más elfoglaltsága engedte — hivatását teljesíteni is törekedett; de mivel néhány éve dékán, azaz a káptalani javak gondnoka lett, ez kötelességében megakadályozza. Egyébként e dologban a győri népről a káplánok és szerzetesek eléggé gondoskodnak, nagyobbrészt a szerzetesek-nél szokott gyónni. — A parókiák száma a e. m. népének szaporodásával szinte évről-évre nő, jelenleg 322.

A székeskáptalant a pk. maga vizitálta, a vasvári társaskáptalant megbizott kanonok által. Az e. m. összes parókiáit évente az esperesek látogatják. Papi gyűlések a távolság és más kellemetlenségek miatt nincsenek szokásban, ezeket a pk. a plébánosok és káplánok gyakori vizsgái által pótolja.

A *szem.* épülete be van fejezve, benne 46 klerikus él. Az elmult évben a pk. számukra állandó gyóntatóról gondoskodott, aki minden szombaton és nagyobb ünnepek előtt (B. Szűz és az apostolok) szent konferenciákat is tart nekik.

Nem ritkán megtörténik, hogy a szentszék előtt oly *házassági ügyek* merülnek föl, amelyekben előzetes örök impotentia címén a kötelék megsemmisítését kérik. Ezekben minden XIV. Benedek „Dei miseratione" konstitúciója szt. történik. Fölmerült a kétely, vajjon a testi vizsgálatra hivatott orvosok és bábák annyiszor kötelesek-e esküt tenni, ahányszor vizsgálatot végeznek; vagy elégséges-e, ha mindenegyes alkalommal azon eskü alatt tanúskodnak, amelyet hivatásuk elnyerése elején tettek le. Mert az eskü ismételése részükről nagy nehézségekkel jár s azt hiszik, hogy ezáltal hitelükből vesztenek, ha első hivatalbeli esküjükkel nem törődve új esküre kötelesek.

Referátum. A teol. javadalommal kapcsolatban fölhozott nehézségeket hosszasan ismerteti. Ezekből azt látja, hogy sem a pknek, sem a győri sz. e.-i kanonokoknak nincs helyes fogalmuk a teol. kanonok hivatásáról. Először is úgy látszik azt hiszik, hogy a teol. kanonoknak nyilvános egyetemi tanár félének kell lennie, akinek minden- vagy csaknem mindennap előadást kellene tartania a Szentírásról. Majd föltételezik, hogy tanítania kell a nyilvános akadámián vagy a szem.-ban s e miatt nem tudná a kórust látogatni, illetve az említett előadások számára nem található helyiség. Tudvalévő, hogy elég, ha a teol. kanonok évente 40 előadást tart. (XIII. Benedek a Római zsinaton, I. cím 7. fej.) S bár e napokon föl van mentve a karima alól, a többin nem szenvedhet kárt a kórus s ezeken nem lehet a teol. a szentszék és más ügyek miatt akadályozva. Azonkívül tudvalevő, hogy eme előadások helye a pk. intézkedésétől függ, bár rendesen a sz. e. szokott erre szolgálni, minthogy ezekre a kanonoknak és a többi papnak is el kell menniök. (S. Congr. Concil. 1618. aug. 11.) Ezeknek és más általánosan ismert alapelvek figyelembevételével a referáló azt látja, hogy a pk. minden nehézsége megdől. A jelenlegi magyar klérus rendszerének — amelyre a pk. jelentésében hivatkozik — mivel általános az országban, ugyanazon rossz eredményt kellene az összes magyar pk-megyékben előidézni, de ilyenről nincs Rómában tudomásuk. A Concilii 1671. okt. 3-i ülésén megvitatták, vajjon a poenit. kanonok tartozik-e a káptalani javak kezelésének vagy a punctatornak tisztét elvállalni, s nemlegesen határoztak. De a káptalan bízhat reá oly kötelességeket, amelyek őt nem nagyon foglalják el, mint pl. káptalani titkár, levéltáros stb., amint a Concilii egy 1690. ápr. 15-én felvetett kérdésre az említett dologban válaszolt. (In Vicen. visit. 55. LL.) A győri poenit. kanonok nem használható a káptalani javak kezelésére, mihelyt ez hivatásában akadályozza s erről a pköt értesíteni kell. Az orvosok és bábák eskütételére nézve a kérdés első felére igenlően, második részére nemlegesen válaszol. Indokolás: az említett konstitúció a házasságvédőtől az eskü ismétlését kívánja meg, valahányszor perben a házasság érvényességét védenie kell, tehát hasonlóképen az orvosoktól stb. Egyékként is illik megtartani ezt az általánosan alkalmazott gyakorlatot.

1771-ben Pinto Poloni Bertalan subdelegáltja, *Rinaldi Ferenc* végezte el a liminát.

1775. Gr. Zichy Ferenc püspök jelentése.

A kat. száma az e. m.-ben növekszik, ezért már 332 plébánia van. Ámbár a teol. javadalmat az 1771-es jelentésben kifejtett okok miatt nem állította fel, most mégis egyik kanonokja a helybeli akadémián dogmatikát ad elő. Most egyébként a fölállítás módját sem látja könnyűnek, mert Mária Terézia a jezsuiták eltörlése után az összes nyilvános iskolák alapítását és a szabályo-

zását magának tartotta fönn. Hetvennégy éves kora és megtört erői miatt az e. m.-ét látogatni nem tudta, de mások által évente vizitáltatja. Az egyházirendet és bérmálást ő és segédpke szolgáltatják ki. A sz. e. nagyszerűségét márvány oltárokkal, festményekkel és drága felszereléssel emelte. A kórust a kanonokok megtartják. A világi papság elég buzgón eleget tesz kötelességének, jelentős és általánosan elterjedt hibáról a pk. nem tud. A morális konferenciák helyett azt a szokást hozta be, hogy a plébánosoknak és káplánoknak 3 havonta bizonyos esetet ad föl megoldásra, amelyet írásban kötelesek a pknek elküldeni. A klerikusok az akadémián tanulnak, otthon pedig időnkint a katekézisekben, szentbeszédekben, szertartásokban és egyéb a lelkipásztorkodáshoz tartozó dolgokban gyakorolják magukat. Az e. m. népe között semmiféle jelentős romlottság nincs, de a másvallásúakkal való érintkezés folytán a vallási dolgokban gyakran lanyhává lesz.

1775-ben Pinto Bertalan subdelegálta a nagyváradi e. m.-i *Fogarassi András* magyar papot.

A *győri pk.* 1781. szept. 29-éről kelt, Poloni számára meghatalmazást adó *levele* szt. jelentést is küldött. Ezt sem a győri pkök, sem más magyar pkök jelentései között nem találtuk föl. 1782-ben Poloni subdelegáltja, *Rinaldi* végezte el a liminát.

Kalocsai Érsekség.

1788-ban haladékot kér és kap, 1789-ben *Tioli Péter* Antal végezte el a liminát; 1790—98. közti időben évente kér és kap haladékot, 1800-ban *Sala Domonkos* végezte el a liminát; 1802—1807. között évente haladékot kér és kap, 1808-ban Sala Domonkos, 1812-ben pedig *Zucchè József* Mária végezte el a liminát.

Kalocsa, 1827. október 24. Klobusiczky Péter érsek jelentése.[1]

A Sz. Istvántól alapított pkségek egyike. Első pke a szentkoronát hozó Asztrik. 135 évig állt fönn a kalocsai pkség, azután a Sz. Lászlótól 1093—95 közt fölállított bácsi érsekséggel egyesítette II. Ince. Az egyesítés elveszett bulláját István kalocsai érsek kérésére 1376-ban megújította XI. Gergely, de ez is elveszett. Az említett egyesítés miatt nevezik kalocsa-bácsi érsekségnek. IV.

[1] Ez az első és egyetlen jelentés 1850-ig. Egy mellékelt külön kis cédulára írva: „Si avverte, che non esiste altra relazione, quantunque ricercata anche negli antichi registri."

Kelemen 1266-ban használja ezt.[2] Az érsekség *kiterjed* Pestmegye egy részére, egész Bács-Bodrogra s egy csongrádmegyei parókiára is. Három főesperessége van: a kalocsai vagy sz. e.-i, a bácsi és tiszai. Mindegyik főesperesség 3 esperesi kerületre oszlik: felsőre, középsőre és alsóra; a tiszaiban még egy negyedik is van, az 1811-ben felállított szabadkai. A kalocsai érsek alá 6 megyéspk. tartozik: a zágrábi, a zeng-modrusi vagy korbávai, a boszniai vagy szerémi és diakovári, a csanádi, a nagyváradi latin szertart. és az erdélyi. Továbbá két fölszentelt pk. e. m. nélkül: a tinnini s a belgrádi a szemendriaival. Az összes pköknek kijáró jogokon és kiváltságokon kívül a kalocsai érseknek XII. Kelemen 1738-i bullájával megerősített oly emlékezetet meghaladó és meg nem szakított gyakorlással erősített *külön kiváltsága* van, hogy a fóruma előtt lefolyt ügyekben egyenesen a Szentszékhez kell fellebezni és nem a prímáshoz. Világi kiváltságai közül megemlíti: a prímási szék üresedése esetén ő koronáz; egyébként is végez külön ténykedéseket a koronázáskor: a királyra ráadja a palástot, a szentáldozáshoz oda- és visszavezeti, a koronát fejéről leveszi s áldozás után a nádorral együtt fölteszi, a prímással együtt megesketi a királyt, a koronázás utáni ünnepi ebéden a prímással és nádorral együtt az ország összes előkelői közül egyedül ő ül a királyi asztalnál. 1723 óta a Hétszemélyes Tábla coiudexe.

Az e. m.-ben 215 helység van. Az érseki székhelyen kívül, amelyben csak katolikusok laknak, több mint 11.000-en, az e. m.-ben van 3 sz. kir. város: Szabadka, Zombor és Ujvidék, ezekben a számos katolikuson kívül gör. keletiek is élnek. A nagyobb mezővárosok száma 17, az egyéb népes helyeké 198, beleértve a praediumokat és diverticulumokat is.

A *sz. e.*[3] a törökök betörése és a hajdúk pusztítása után megmaradt régi sz. e. romjaiból, sziklákból és négyzetes kövekből, továbbá égetett téglákból a mult században épült. Hossza 32, szélessége 13 hexaped. Teteje a két toronyéval együtt rézből való, utóbbiakon arannyal diszítve. A tornyokban 5 megáldott harang van, a legnagyobb 54 cent. A templom boltozatát különféle szentek képmásai stb. diszítik. Két sekrestyéje van, különkülön a kanonokok és a többi pap számára, előbbiben a szent Kereszt oltára. A sz. e. Nagyboldogasszony tiszteletének van szentelve. A szentelés évfordulóját aug. negyedik vasárnapján évente megülik. A főoltáron kívül 8 mellékoltár van benne, mind illően fölszerelve. A sz. e.-nak *10 stalluma* van: nagyprépost, olvasó,

[2] Történészeink mai felfogása szt. Sz. István Kalocsán érsekséget alapított, amelyet Sz. László Bácsra helyezett át. Karácsonyi, Magyarország egyháztörténete, 3. kiad. Veszprém, 1929. 7. és 17. Hóman, Magyar történet I. 204. és 309. Erdélyi László más véleményen van, felfogását l. Igaz történetet tanítsunk, Szeged, 1932. 27. l. — IV. Kelemen 1266. dec. 11-i levelét l. Theiner, Vetera monum. hist Hungariam sacram illustr. I. Romae, 1859. 291.

[3] Bővebben l. Winkler, A kalocsai érseki főszékesegyház 1010-től napjainkig. Kalocsa, 1929.

éneklő, őrkanonok, bácsi Sz. Pál-prépost, sz. e. főesperes, bácsi főesperes, tiszai főesperes, idősebb mesterkanonok, ifjabb mesterkanonok. A kanonokok közül egynek — a királyi rendelet szt. is — a teol. kanonok tisztjét kell teljesítenie, egy másikat az érsek poenit.-nak szokott megtenni. A 10 kanonok kivételével a kórus szolgálatára van még 2 áld. pap, a succentor és praebendatus. Bár 1526 előtt Bácsott volt templom és társaskáptalan, de többé nem lehetett fölújítani. Emlékének fönntartására a sz. e. ötödik stallumához hozzá van kapcsolva a bácsi préposti méltóság.

Az e. m.-ben 100 pl. templom van, filiális templom és oratórium pedig együttvéve 12. A pl. *templomok állapota* a legjobb. Egykettő kivételével mind szilárd anyagból épült, díszesen és nagyszerűen, főként a Kir. Kamara, az érsek s a gazdagabb kegyurak birtokain fekvők; többnyire tágasak. Közülük sok, a sz. e.-zal együtt, díszes fölszereléssel van ellátva, a szükségessel pedig mindegyik. A sz. e.-nak a főként hagyatékokból összegyült tőke kamatain kívül van évi 1500 frtja, amit az őrkanonok fordít a szolgák fizetésére, gyertyára s a mindennapi szükségletekre. Ha a jövedelem a tetőre nem elég, a többit az érsek pótolja, hasonlóképen a templom belső fölszerelésénél is. A templomok közül összesen alig 10-nek van földje, a többiek jövedelme főként a hagyatékokból, a hívők adományaiból s a halotti harangozásból kerül ki, s ezeket a templom mindennapi szükségletére fordítják, míg a tető fenntartása csaknem mindenütt a kegyúr gondja. A kegyúrnélküli templomokat a v. alapnak kellene fönntartania, minthogy azonban ennek anyagi erői az idők viszontagságai folytán nagyon meggyöngültek, az említett templomokat az e. m.-nek saját alapja tartja fönn; ez az alap a végrendelet nélkül meghalt Kollonitz érsek hagyatékának egyharmad részéből alakult. — Az e. m.-ben 5 *szerzetesház* van. Kalocsán piarista kollegium, Bácsott és Baján a Kapisztrán-tartományhoz tartozó ferences konventek, Szabadkán salvatoriánus ferencesek, Újvidéken a mechitaristáknak van rezidenciájuk; utóbbi az egyetlen, mely lelkipásztorkodást gyakorol s így szorosabban alá van vetve a pki joghatóságnak. A többi szerzetesházat elöljárói kormányozzák a pki felügyeleti jog épségben tartásával. Női kolostor nincs. — Az e. m.-nek tágas *szem.-a* van. A növendékek száma 32-ben van megállapítva. Minthogy ezekből kir. rendelkezésre kettő a pesti Központiba, kettő a bécsi Pázmáneumba szokott menni, itthon marad 28, s ha a szükség nem kívánja, még kevesebb. A szem.-ról való gondoskodás az érseki javak terhe, amelyek az utolsó, 1805-i szabályozás szt. évi 12.353 frtot fizetnek készpénzben. Ezen felül is segíti az érsek pénzzel és természetbelivel a szem.-ot, a különböző évek szt. 4—5—6.000 frt értékben. A szem.-i alap megteremtésére minden javadalmas egyszersmindenkorra évi jövedelmének egytizedét köteles lefizetni vagy végrendeletben hagyni; ennek fele a szem.-ra, fele a deficiens papok alapjára esik. Az így összegyült tőke együttesen van kamatozásra kihelyezve. — A *szegényházak* nem tartoz-

nak az érsek alá, hanem a földesurak és világi hatóságok alá. De újabban Lovass Imre kalocsai kanonok hagyatékából 20 személyre szóló szegényház épült, épületéhez az érsek is hozzájárul. Ennek szegényei étkezési és ruházati szükségleteik megszerzésére bizonyos összeget kapnak. A jövedelem nem megy többre évi 1.200 frtnál, de jámbor hagyatékokból növekedés remélhető.

A *rezidenciát* az érsek megtartja, csak az 1822-i nemzeti zsinaton volt távol, továbbá csaknem két évig az orsz. gyűlésen, de ez idő alatt is a nagyheti ténykedések elvégzésére és a húsvéti istentiszteletre hazatért. A jövőben mint a Hétszemélyes Tábla coiudexének csaknem az év felét kell majd Pesten töltenie. E tisztség nincs ugyan az érsekséghez kötve, de 1733-tól kezdve, a II. József uralkodása alatti 5—6 évet kivéve, a kalocsai érsekek mindig tagjai voltak s a jelenlegi érsek sem térhetett ki ez elől érseki székének kára nélkül; biztonságból a Szentszéktől felmentést kért és 1825-ben meg is kapta. Megyéje vizitációját megkezdte s négy kerületet meg is látogatott, de befejezni nem tudta az orsz. gyűlés s az e. m. nagysága miatt. A jelentés elkészítésére haladékért prokurátora útján évről-évre a Kongregációhoz fordult és meg is nyerte. Ő ordinál, ő maga bérmál is, székhelyén évente a pünkösdi ünnepek alatt, az e. m.-ben pedig a vizitált parókiákon; már 30.000 hívőt bérmált. E. m. zsinatot nem tartott, de gyakran tart *consistoriumot*, ahol az ő személyes vagy a vikárius elnöklete alatt nemcsak a házassági és más pörös ügyek kerülnek elő, hanem az e. m. kormányzásához tartozó összes ügyeket is tárgyalják. Tartományi zsinatot sem tudott eddig tartani, de az alája tartozó pkökkel együtt részt vett az 1822-i *nemzeti zsinaton*, ahol — úgy véli — érseki székének kiváltságai, a kánonok és pápai konstitúciók szt. nem kellett volna megjelennie. Ez ugyanis a *primási intézmény* kezdeti adományozásánál, V. Miklós bulláiban, még csak meg sincs említve. Nem gyökerezik zsinati határozatokban sem, mert ezek (Later. IV. can. 6., Basiliense Sess. 15, Later. V. Sess. 10, Trid. XXIV. 2. de ref.) csak a tartományi zsinatokról szólnak s azt akarják, hogy a prímások is alá legyenek ezeknek vetve, a prímásiakról még csak említést sem tesznek; a magyar egyház gyakorlata sem erősíti meg, mert a prímásság felállításától, 1452—1630-ig a 15 prímás közül egyik sem tartotta ezt őt megilletőnek s még erre alkalmas időben sem hozta gyakorlatba. Ezért a török hódoltság idején a csak címet viselő kalocsai érsekek, akik egyúttal az esztergominak suffrageneusai voltak, az esztergomi zsinatra meghíva jogaik védelmére mindig kinyilvánították, hogy mint az eszt. érseknek suffraganeusai jelentek meg, mint kalocsai érsekek sem meg nem hívhatók, sem megjelenni nem kötelesek. Ezt a török kiűzése után, 1733-ban Patatich [!] Gábor kalocsai érsek is megismételte. Ebből folyik ennek az érseki széknek eljárása, hogy a hozzá beterjesztett elsőleges vagy fellebbezett ügyeket nem felebbezi a prímáshoz, hanem

egyenesen Rómába. Hogy a prímásság adományozásakor sem éltek az eszt. érsekek e joggal, bizonyítja I. Mátyásnak a letett zágrábi kanonok ügyében a Sz. Angyal bíborosához 1464-ben intézett levele,[4]; továbbá, hogy a legújabb időben is Khlósz, az eszt. szék nótáriusa szt.[5] e szék üresedésekor az eszt. érseki széktől az ügyeket egyenesen Rómába fellebezték meg; továbbá a prímási fórumnak nincs semmi nyoma a hazai törvényekben s Fleury és Thomassinus szt. a lyoni prímáson kívül már századok óta az egész keresztény világban egy érsek sem fogad el fellebezéseket. Hogy az egri érsek ezt megteszi, akit nyolszázados függés után csak nemrég vettek ki az eszt. érseknek való alávetettségből, e körülmény a már szinte hét százada független kalocsai érseknek nem szolgálhat kárára s nem vonhatja magával. A jelenlegi érsek sok jót remélve tőle mégis megjelent az eszt. érsektől kir. tekintélyel összehívott nemzeti zsinaton s ott deklarációt akart fölölvasni. A prímás azonban megelőzte s a vele való előzetes megállapodás alapján az első zsinati gyűlésen kinyilvánította, hogy a kalocsai érsek megjelenésével jogait semmiféle kár nem érheti, de hozzátette „salvis Primatiae iuribus."

Bár az érsek már 76. évében van, nagyobb ünnepeken *pontifikálni* és mise közben beszélni szokott. Nagybőjtben híveinek minden héten szentbeszédet mond. Egyházlátogatáskor a magyarajkú plébániákon szintén ő maga prédikál. Az Ince-féle díjszabás nincs az országban használatban, ebben az e. m.-ben sem.[6] Az iroda személyzete ugyanis más forrásból kapja fizetését. A díjak nagyon mérsékeltek s a szegényeknek elengedik őket. Hivatása gyakorlásában semmi különös nehézsége nincs, azonban azt hiszi, hogy mindenkinek egyformán kell a modern idő gonoszságával harcra kelni. Mindennap misézik, minden vasár- és ünnepnap elmegy a sz. e.-ba s a konventmisét az előírás szt. concelebrálja, a szentbeszéden is jelen van. Háza népével együtt minden szombaton résztvesz palotája nyilvános kápolnájában a sz. olvasónak és a lorettói litániának kitett Szentség előtti elimádkozásán; gyóntatója ilyenkor gyakran buzdító beszédet mond. Karácsony előtt évente 8 napos lelkigyakorlatot szokott végezni. Az áttérés előmozdítására az áttért eretnekeket, szakadárokat és zsidókat természet- és pénzbeliekkel segíti. Jövedelme jórészét fordítja a szegényekre, akik mindenfelől nagyszámmal jönnek hozzá. Kalocsán a piaristák 30 diákját élelmezi, egyeseket pedig

[4] E Carvajal bíboroshoz írt levelet közli Fraknói, Mátyás király leveleiben I. Bpest, 1893. 43—44. Keltezését 1463 őszére teszi.

[5] Paulus Khlósz: Praxis seu forma processualis fori spiritualis in Mariano-Apostolico Hungariae regno usu recepta. Tyrnaviae, 1756. (S még több kiadásban.)

[6] Az Ince-féle taksát XI. Ince pápa alatt e célra kiküldött egyházi bizottság állapította meg 1678-ban. E díjszabás a pki kancellária bizonyos iratai után járó összegeket határozta meg. Olaszországon kívüli kötelező voltáról sok vita folyt. Wetzer-Welte, Kirchenlexikon, II. kiad. VII. Freiburg i. Br. 1891. 104.

pénzzel lát el. Az áhítat emelésére sz. olvasókat, imakönyveket szentképeket és egyéb lelki ajándékokat nagyszámmal oszt szét. Papságának és népének Isten kegyelmével mindenben iparkodik példájával előljárni.

A *kanonokok* és kóruskötelesek szorgalmasan résztvesznek a karimán. Mindennap van énekes konventmise. A káptalan statutumait a kanonokok megtartják. A teol. és poen. kanonokok hivatását is betöltik. — A népesebb helyeken egy, két, három sőt több káplán is van. Ily helyeken fölváltva prédikálnak. Katekézist nemcsak a templomban tartanak a papok vasár- és ünnepnapokon, hanem az iskolákban is, amelyekből minden possessiónak sajátja van. A nagyobb rendek előtt 3, 4, sőt 6 napos lelkigyakorlat van a szem.-ban a spirituális vezetése alatt. A papok mind egyházi ruhát viselnek, mást büntetlenül nem hordhatnak. A Trid. és a Conc. Rom.-nak a priv. forira vonatkozó előírásai, amennyiben az orsz. törvényekkel és szokásokkal megegyeznek, érvényben vannak. A plébánosok és káplánok évente kétszer kapnak föl erkölcstani eseteket megoldás végett, a megoldásokat a consistorium vizsgálja fölül; ez az intézmény nagy haszonnal jár. A világi papság erkölcsei egy-két kivétellel eléggé példásak, de ezek is megfelelő orvoslás után megjavulnak.

Az örmény származású mechitarista, aki Újvidéken saját szertartású híveit gondozza, teljesíti hivatását. A kolostoron kívül nem él szerzetes. A *szerzeteskonventeket* az érsek „auctoritate sibi competente" még nem vizitálta. Erkölcseik eléggé megfelelők.

A *szem.* javadalma 32 növendékre szól. A kispapokat maga az érsek tanítja a gyümölcsöző elmélkedésre; hónaponkint, amikor a havi védőszenteket kiosztja, buzdítja őket. Teológiát, kánonjogot, egyháztörténelmet és a szertartásokat tanulják; tanulmányaikat négy év alatt végzik el. Négy tanár oly eredménnyel tanítja őket, hogy a negyedik év végén azonnal a lelkipásztorkodásba helyezhetők és dicséretesen működnek. Vasár- és ünnepnap a sz. e.-ban segédkeznek és a szentbeszédet meghallgatják. Külön szabályaik vannak 1735-ből, ezekhez a jelenlegi érsek a káptalan tanácsával egyeseket a szükség szt. hozzátett, másokat az időknek megfelelően átjavított. Káptalanával minden évben generális vizitációt végez a szem.-ban s a szükség szt. javít, pótol, változtat. Taksa nincs.

A kat. *száma* 321.559, a görög szakadároké 108.000, az ágostai hitvallásúaké 28.668, a helvéteké 29.330, a zsidóké 5.407. A nép erkölcsei általában elég jók, hajlik a jámborságra. Itt-ott s főként a városokban nagyobb a romlás. Egyéb bűnök között főként a szombati megtartóztatás és az egyházi böjtök megsértése erősbödik. Az érsek nem mulasztotta el a vizitáció alkalmával személyesen s a plébánosok által is szorgosan sürgetni, de a jelentések szt. az eredmény csekély s a modern idők szelleme folytán e baj orvoslására az érsek nem tartja magát elégségesnek.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Referátum. Dicsérendőnek, mondja az érseket a jelentésért, amelyet elődei oly hosszú időn át elhagytak, hogy előzőnek nincs is emléke. „Sembra, che questo debbasi rimarcare, giacchè i Vescovi di Germania e de' Paesi Soggetti alla Casa di Austria non sono molto diligenti in tributare, questo omaggio di sommissione alla Sede Apostolica." Hangsúlyozza, hogy a teol. és poen. kanonokok számára külön javadalmaknak kell lenniök s ezek konkurzus útján töltendők be. (XIII. Benedek, Pastoralis Officii.) Kétségtelen, hogy az érsekek kötelesek megjelenni a nemzeti zsinaton, de nem látszik hasznosnak e tárgyba beleszólni, mert a kalocsai érseknek lehet külön kiváltsága az esztergomival szemben, mivel a kalocsai érsekség a primácia fölállításakor már megvolt. Minthogy e pontról hallgatni nem lehet, sem a vitában résztvenni, a felelet erre szorítkozhatnék: az érsek dicséretet érdemel, hogy az együttműködés céljából résztvett a nemzeti zsinaton. Az egyenesen Rómába történő fellebbezésre megjegyzi, hogy erre nem szükséges feleletet adni, minthogy ez tény s a valóságban is ennek megfelelő a jelenlegi egyházi fegyelem; egyébként az érsek buzgalma, önzetlensége és bölcsesége dicséretet érdemelnek. A papokat tartsa meg ebben a legjobb szellemben, vezessék a népet a szentségek gyakori vételére s alakítsák meg a Sz. Utravaló társulatát, amely a külső országokban általában el van hanyagolva. Nem kételkedik, hogy a szerzeteseknél arról az átruházott joghatóságról beszél a pk, amelyet a Trid. megenged, s amelyet X. Ince konstitúciói megerősítettek. (Instaurandae, Ut in parvis.) Tudva egyébként, hogy Magyarországon is, mint a többi német államban a pkök az ismert józsefi törvényekhez hasonlóan maguknak kívánják a szerzetesek fölött való rendelkezés jogát, nem ismervén el őket többé exemteknek, hasznos lenne erre nézve valamit óvatosan megjegyezni, pl. hogy a Kongregáció elégtétellel vette tudomásul, hogy a pk, tekintettel a szerzeteseknek az egyházi törvényektől annyira biztosított exemtiójára, nem vizitálta őket, és csupán arra az átruházott joghatóságra céloz, amelyet egyes esetekre a Trid. és X. Ince konstitúciói a pköknek megengednek. Ez az észrevétel annál szükségesebb, mivel az érsek annak említése után, hogy a kolostorokat saját előljáróik kormányozzák, hozzáfűzi: "salva archiepiscoporum superinspiciendi et ut disciplina observetur procurandi potestate." De e két dolog teljesen a kolostorok belső életére való felügyelet! A kispapok számát a Kongregáció kevésnek találja az e. m. nagyságához mérten, kíséreljen meg mindent az érsek e szám növelésére. A jelentésből nem állapítható meg pontosan a deputatio conciliaris létezése. Meg kell említeni a válaszban a tanítás és a források tisztaságának fontosságát. A felszentelés előtti lelkigyakorlat idejét kevesli, 10 napot mond VII. Sándor a római klérus számára, XI. Ince és XI. Kelemen Itália és a környező szigetek számára is ezt írja elő, XIV. Benedek ugyanazt a bolognai papságnak (Inst. Eccl. 104.) s mint pápa az összes pköknek. (De Syn. Lib. 11. cap. 2. § 16.) S ez annál szükségesebb Kalo-

csán, „ove non si legge, che vi sia prescritto per qualche tempo il Convitto Ecclesiastico nel seminario, come analogamente alle disposizioni del Concilio Romano (Tit. 30. cap. 2.) è stabilito in molte diocesi." Ha az e. m.-ben — hegyes vidékére való tekintettel [!] — el is hagyhatók főként télen a papi összejövetelek, de a városokban gyakrabban kell tartani papi gyűléseket s ezeken nemcsak a plébánosok és káplánok kötelesek megjelenni, hanem mindazok, különösképen a gyóntatók, akikre áll a kötelezettség. Az érseknek a sz. e. fényes állapotban tartásáért elismerést kell kifejezni; nem kételkedik a referáló abban, hogy a többi templomokról is hasonlóképen gondoskodik. Konfraternitás hiányában legalább egyet állítson föl minden parókián, a Sz. Utravalóét. Az e. m.-ben jelentős a máshitűek száma, az egyetlen orvosság az érseknek és munkatársainak irántuk való szeretetük és a megtérítésükre való törekvés. Sejthető, hogy nagyszámú a vegyesházasság. E szempontból figyelmébe ajánlja az érseknek a Jubileum egész világra való kiterjesztésének enciklikáját. [Aláírás: *Paolo Polidori.*]

Felelet. 1828. jún. 21. Annyi dicséretet érdemel az érsek, ahány fejezete van jelentésének, egyszóval: nincs a híveiről valóban gondoskodó pásztor hivatásának egy része sem, amelynek nem tett volna a legszorgalmasabban eleget. A teol. kanonok a templomi szentírásmagyarázathoz a legtisztább forrásokat használja. A többi hasonló a referátumhoz.

Nyitrai Püspökség.

1717. A pk. eleget akarna tenni a limina-kötelezettségnek, amelyet elődei elhanyagoltak, de nem tudja jelenleg valóra váltani, ezért halasztást kér és az esetleges cenzúrák alóli feloldozást. Megkapta.

1718—24. Évente kér és kap egy-egy évi haladékot.

1725: *Dusini Bertalan* bécsi kanonok mint a pk. prokuratora elvégezte a liminát.

1725. Gr. Erdődy László Ádám püspök jelentése.

Relatio Status Ecclesiae et Dioecesis Nittriensis.

Ad Ecclesiae Nittriensis gubernium nominatus sum a piae memoriae Hungariae Rege Josepho, anno Domini 1706, consecratus anno 1707, ob tumultus vero rebellium Hungarorum dictum gubernium primo aggressus sum anno 1709, post obitum Praedecessoris mei, Ladislai Mattyassovszky, qui cum in hac Aula Caesarea Cancellarii Hungarici munere fungebatur, in supradicto episcopatu non multum resedit.

Inveni *Ecclesiam* a praefatis rebellibus ita ruinatam, ut nonnisi nudi spectarentur parietes. Illam autem tractu temporis meis expensis, ac quadraginta circiter florenorum insumptione refeci, ita ut inter Regni Hungariae Ecclesias primo ferme loco sit collocanda. Adsunt in ea praeter altare maius, mundi Salvatori dicatum, altaria septem, quae omnia duobus exceptis a me sunt noviter erecta; organum magnificum, sumptibus quoque meis instructum, fons baptismalis ex aere affabre elaboratus. Sunt in ea canonici undecim, ex quibus novem actu resident, duo vero secundum consuetudinem usitatam curam animarum in parochiis exercent.

Sunt *in Civitate*, in tres regiones divisa, praeter cathedralem Sancto Emeramo dicatam, ac in Episcopali Arce in edito loco sita exisitentem, ecclesiae tres; quarum una parochialis mater est, S. Jacobo Maiori dicata, in qua exercetur animarum cura per unum ecclesiasticum saecularem, de praesenti simul canonicum; alia filialis S. Stephano Regi, ac supradictae parochiali matri subiecta; tertia PP. Ordinis S. Francisci reformatorum provinciae S. Mariae Hungariae, SS. Apostolis Petro et Paulo dicata. Adest etiam PP. Piarum Scholarum capella ac locus pro futura ecclesia designatus.

Plebs adest in hac Civitate sat copiosa, iique omnes catholici; in dioecesi vero numerus sat considerabilis et copiosus animarum, inter quas magna acatholicorum, eorumque Lutheranorum pars, ex quibus a mei regiminis tempore usque ad praesentem annum 1725 *conversae sunt* ad fidem catholicam per factas a me dispositiones triginta unum mille quadringentae et sedecim animae, prouti videre est in annexo folio authentico.

Praeter cathedralem gravissimis sumptibus a me refectam, Kosztolnensis, Csekeiensis, Negyediensis, pluresque aliae ecclesiae reperatae. Ex parochiis una a me erecta, plures vero in meliorem redactae sunt statum. Catechismus quolibet die dominico in omnibus parochialibus habetur ecclesiis. Ordinationes autem iis temporibus habitae, quibus me officium, quo apud Augustam fungor Aulam, eo excurrere sinebat.

Monialium nullum *monasterium* adest, virorum habentur tria. Franciscanorum unum in Civitate Nittriensi, secundum in Oppido Pruszka, tertium Ordinis Sanctissimae Trinitatis de Redemptione Captivorum in Oppido Illavia dicto. Praeter haec monasteria adest Patrum Piarum Scholarum collegium, ubi publicum studiorum usque ad rhetoricam inclusive viget gymnasium. Adest etiam Convictus Juventutis Hungaricae sub cura dictorum patrum, a supramemorato praedecessore meo una cum collegio ac gymnasio praedicto fundatus.[1] In civitate Trenchinium nuncupata adest quoque domus probationis Societatis Jesu, gymnasium priori par, uti et convictus Nobilitatis Hungaricae sub cura eorundem. In Civitate porro Nittri-

[1] Nyitrán.

ensi seminarium octo clericorum reperitur, a suprafato Praedecessore meo fundatum, a me vero notabiliter auctum, sub cura capituli mei Nittriensis, cui unus ex eiusdem gremio semper praeest. Hospitale unum in saepedicta Civitate Nittriensi adest, aliud in oppido Mocsonok, ad mensam episcopalem spectante, ac plura alia minoris considerationis in variis pagis ac oppidis exsistentia.

Hic status, haec ratio Ecclesiae ac Dioecesis meae, Pater Sanctissime, quae vi obligationis meae Sanctitati Vestrae humillime subiicio ac submitto. Sanctitatis Vestrae [a] humillimus et indignus servus, filius et capellanus

Ladislaus Adamus Erdődy, Episcopus Nittriensis.

Mellékelve a következő kimutatás. (A pkhöz intézve.)

Trencsén, 1725. január 20. Győri Ádám nyitrai kanonok kimutatása a nyitrai püspökség területén 1709—1724. közt a kat. hitre tért protestánsokról.

„Excellentissime ac Reverendissime Domine Comes, Domine Praesul nobis Gratiosissime. Pro solamine spiritali Exc. Vrae humiliter informationis loco repraesentare voluimus: quod sub salutari regimine Episcopatus Nittriensis praescripta ab Exc. Vra catechisatione, eademque per parochos iurisdictione Exc. Vrae subiectos practicata, in duobus archidiaconatibus, signater autem Comitatu Trenchiniensi exsistentibus et habitis, complures Sancti Spiritus gratia illuminati haeretici catholicam fidem sint professi, iidemque catalogo infrascripto subinserti:

Primo. *In Archidiaconatu Trenchiniensi* ab anno 1709. usque ad annum 1715. inclusive conversa sunt Lutheranorum 15.362, id est quindecim millia trecenti sexaginta duo.

Secundo. Anno 1716. et 1717. ac anno 1718. conversa sunt 4.127, id est quattuor millia centum viginti septem.

Tertio. Anno 1719. conversa sunt 2.020, id est duo millia et viginti.

Quarto. Anno 1720. conversum est 1.476. id est unum mille quadringenti septuaginta sex.

Quinto. Anno 1721. conversum est 1.049, id est mille quadringenta [!] novem.

Sexto. Anno 1722. conversum est 1.152. id est mille centum quinquaginta duo.

Septimo. Anno 1723. conversi sunt 920, id est nongenti viginti.

Octavo. Anno 1724. conversi sunt 1.535, id est mille quingenti triginta quinque.

In Archidiaconatu Gradnensi, ab anno 1709. ad annum 1723. inclusive conversi sunt Lutherani ad fidem catholicam 3.775, id est tria millia septingenti septuaginta quinque.

[a] Innen kezdve sajátkezűleg. Az irat alján baloldalt vörös viaszpecsét.

Anno autem 1724. in eodem archidiaconatu conversi sunt 88, id est octuaginta octo."

Összesen tehát a két főesperességben 1709—1724. bezárólag „diversae conditionis et status acatholici *susceperunt universim fidem Catholicam 31.416*, id est triginta unum millia quadringenti et sedecim."

Azonkívül Trencsén városában a plébánia- és a jezsuitatemplomban s az illavai trinitárius templomban 1710—1719. közt a jelenlegi pk. 843 hívőt bérmált. [Ezután az aláírás:] Archidiaconatuum Trenchiniensis et Gradnensis Parochi et Curati animarum.

E számbeli kimutatást a plébánosoktól kapott eredetiekkel összehasonlította s 31.416-nak találta és ezért ezt lelkiismeretére hitelesnek ismeri el és tanúsítja: Trencsén, 1725. jan. 20. *Győri Ádám* gagyi apát, nyitrai kanonok, és trencséni főesperes.[b]

[Ez alatt más írással:]

„Praesens copia collationata cum suo originali mihi exhibito quoad omnia concordat. In cuius rei fidem hic me subscripsi ac Sacrae Apostolicae *Nunciaturae* sigillum apposui. Viennae, ex Cancellaria dictae Apostolicae Nunciaturae, hac die 10. Februarii 1725. Augustinus *Lucidi*, notarius, prothonotarius apostolicus ac eiusdem Nunciaturae Apostolicae v. cancellarius."

[Az aláírástól balra leragasztott pecsét.]

1729-ben egy évi, 1731-ben 6 hónapos haladékot kap.

1746-ban *Rota Károly Ferenc* klerikus végezte el mint prokurátor a liminát.

1746. Eszterházy Imre gr. püspök jelentése.

A nyitrai sz. e.-ban 12 *kanonok* van, ezek közül három címzetes, v. i. domicillaris. Utóbbiak a lelkipásztorkodásban működnek. A csekély jövedelem miatt már régtől fogva csak kilenc helyben székelő kanonok van, kik a sz. e.-ban az istentiszteletet megszokott időben mindennap elvégzik. A kilencből három dignitas a káptalan részéről (lector, cantor és custos,) három pedig az e. m. részéről (sz. e.-i, trencséni és gradnai főesperes.) A sz. e.-ban van két áld. pap, kik a kápláni teendőket végzik s szükség esetén a kanonokokkal együtt a szentségeket és szentelményeket kiszolgáltatják. Van ezenkívül Nyitrán plébános, kinek szintén van káplánja. A *szem.-ban* egy kanonok vezetése alatt nyolc, a tonzurát és négy kisebb rendet felvett klerikus humaniorákat tanul, vasár- és ünnepnap a sz. e.-ban segédkezik. A humaniorák elvégzése után a nagyszombati egyetemre mennek filozófiát és teológiát tanulni, a lelkészetre kiképeztetni. Ott az elődeitől létesített alapítványi helyeken, a jezsuiták vezetése alatt a Generális és a Sz. Adalbert Szemináriumban neveltetnek. Nincs az e.

b) Az egész kimutatás és az aláírás ugyanazon kézé. A közölt latin részletek szórul-szóra adják a kimutatást.

m.-ben oly pap, ki az említett módon nem készíttetett elő a lelkipásztorkodásra kora ifjuságától kezdve. Kóbor, lelkészi vagy egyszerű javadalom nélküli klerikus nincs az e. m.-ben, annál kevésbbé áldozópap. A kiérdemült lelkészekről is gondoskodás történt.

Az e. m.-ben részben régtől fogva, részben újabban a szükséglet folytán összesen 71 kihelyezett *lelkész* van. Közülük többen filozófiai és teol. doktorok. Káplán négy van. Nyitra városában a plébániai hívek száma kb. 2.500, ezek lelki gondozása a plébános, káplánja, a szerzetesek és kanonokok segítségével szorgos és fáradhatatlan. A város lakosai kitartóan katolikusok, sőt régi kir. kiváltság folytán eretnek nem is telepedhetik meg. A pk. minden igyekezetével rajta van, hogy *Luther eretneksége*, mely a trencséni és gradnai főesperességekben elszórtan némely parókián előfordul (az e. m.-ben két artikuláris hely van, ahol luhteránus prédikátorok vannak,[1] azonkívül sok (complures) nemes tart házában u. olyan minisztert) a kat. lelkészek buzgó munkájával visszaszorítsa és kiirtsa, s az eretneket a kat. Egyházba visszavezesse. Püspökségének ideje alatt (öt év) Isten segítségével „assistentia dominorum terrestrium Romano-Catholicorum, curatorumque meorum ad conatus meos concurrente, conversi per eosdemque curatos, in spiritualibus officiali meo numero bis mille ducenti sunt repraesentati." Egész erejével arra törekszik, hogy az e. m.-ét jó papokkal lássa el s az Egyház előírásai pontosan megtartassanak.

Női *kolostor* nincs. Férfiszerzeteseknek az e. em.-ben 9 házuk van. Négy obszerváns ferences (Nyitra, Beckó, Pruszka, Zsolna), két jezsuita (Trencsénben noviciátus és Zsolna), kik mindkét helyen a humaniorákra tanítják az ifjúságot; Illaván trinitáriusok, a Nyitrához közeli Zoborhegyen pedig a kamalduliaknak van egy házuk, azaz remeteségük; végül Nyitrán piaristák, kik szintén a humaniorákra tanítják az ifjúságot. Az ő kezelésükben van az elődétől alapított konviktus, amelyben akat. szülőktől származó ifjak, kik vagy már áttértek, vagy kiknél szinte biztos az áttérés reménye, nevelkednek és tanulnak. [Végén a pk. sk. aláírása.]

Kimutatás Eszterházy Imre gr. főpapi tevékenységéről. 1726. jan. 13—1740. decemberig és 1741. nov. 18—1746. jún. 19-ig.

I. 1726. jan. 13—1740. dec.-ig mint az esztergomi érsek segédpke:

áld. papot szentelt	627	apátokat és prépostokat	4
szerpapot	656	lunulát a monstranciának	34
alszerpapot	627	Nep. sz. János szobrát	1
tonzúrát és kisebb rendeket	612	harangokat	171
nagycsüt. sz. olajokat szentelt	14	hitelesítette a sz. Kereszt ereklyéjét és ereklyéket nyilvános tiszteletnek átadott	2-szer
kelyhet	266		

[1] Sztrázsa és Nyitraszerdahely. (1681: 26. tc.)

paténát	216	apácát lefátyolozott és megáldott	1
cibóriumot	27	püspökszentelésen résztvett	3-szor
szilárd oltárt	10	esketett	2
kápolnát	3	templomalapkövet letett	6
templomot	4	zsidót megkeresztelt	1
hordozható oltárt	257	Alamizsnás sz. János testét felemelte s az új pozsonyi kápolnában helyezte el	1
bérmált	24.513	Sasvárott a Fájd. Szűz szobrát körmenetben körülvitte s nyilv. tiszteletnek kitette	1
szentségmutatót megáldott	3		
katonai zászlókat	4-szer		
pixist az Oltáriszentség számára	17		
füstölőt	1		
papi ruhákat és oltárterítőket megáldott	17-szer		

II. 1741. nov. 18—1746. jún. 19. közt mint nyitrai pk:

pköt szentelt	1	sz. olajokat az e. m.-nek	5-ször
áld. papokat	26	pkszentelésnél segédkezett	2
szerpapokat	20	prépostot benedikált	1
alszerpapokat	38	katonai zászlókot	4-szer
hajkoronát és kisebb rendeket	70	katonai kardot	1
bérmált	2663	harangot	47
kelyhet szentelt	40	lunulát	2
paténát	39	törököt keresztelt	1
cibóriumot	3	esketett	1
szilárd oltárt	7		

1808- és 1809-ben egy-egy évi haladékot kap.

Nyitra, 1823. febr. 16. Kluch József püspök jelentése.[2]

A nyitrai *e. m.* Nyitra m. egy részére és az egész Trencsén m.-re terjed ki. Semmi különös kiváltsága nincs a pkségnek, csak amit az országos törvények megadnak. Ami kiváltságot II. Gézától kapott, az idők folyamán már régen annyira feledésbe ment és elvétetett, hogy már szinte emléke sincs meg.[3] Az esztergomi

[2] Az 1823. és 1832-es jelentések az elején a pkség multjával foglalkoznak, az állítólagos Fritigildis-féle alapítástól kezdve Sz. Istvánig. Ezeket a részeket, mivel egyrészt nagyon is kétes hitelűek s az egykorú (1833) schematismus elején úgyis megtalálhatók; másrészt minthogy a mult században az alapítás körül lefolyt vita alkalmából élénk megbeszélés tárgyai voltak, mellőzzük. (E régi vitairodalom jól összeállítva: Lányi-Knauz, Magyar Egyháztört. I. 336—44.) A jelenlegi felfogásra nézve megemlítjük Hóman megállapítását, aki szerint Kálmán király 1105 és 1110 közt szervezte meg a nyitrai pkséget. Lényegében ugyanezt vallotta már Balics is. (Magyar Történet I. 309. és Balics, A r. k. egyház tört. Magyarországon, Bpest, 1885. I. 92.)

[3] A II. Géza-féle kiváltságlevél közölve (Vurum:) Episcopatus Nitriensis eiusque praesulum memoria, Posonii, 1835. 130—31.

e. m. dismembratiójakor, 1777-ben a nyitrai e. m. is több parókiát kapott meg a Szentszék engedelmével.[4] Nyitra városán kívül alája tartozik Trencsén sz. kir. város, 20 kisebb-nagyobb oppidum és 423 pagi seu villae. Az e. m. népének vallási megoszlása a következő:

katolikus	282.611
ágostai	21.064
zsidó	9.634
görögkeleti	2
összesen	313.311

A *sz. e.* voltaképen két templomból áll, amelyeket csak egy közös fal választ el egymástól. Az alsó igen régi, sz. Emerám vértanú és püspök tiszteletére épült, sz. István korát messze megelőző időből való. A másik későbbi munka, Telegdy János kalocsai érsek és nyitrai adminisztrátor emeltette 1630-ban. Erdődy Ádám gr. pk. ellenséges betörésektől szenvedett károk után 1730-ban a jelen állapotba hozta. Magányos hegyen fekszik, csak egy oldalról közelíthető meg, másfelől meredek sziklák veszik körül. Csak a sz. e., pki palota és kevés pki épület van a hegyen. Javadalmazása az eredeti alapítás szt. semmiféle határozott ingatlanból nem áll, csak a szomszédos Nagytapolcsányból jár a tized negyede világításra (gyertyák). Ez 63 frtot tesz ki, amit a nagytapolcsányi földesurak a mai napig fizetnek. Mária Terézia jóvoltából 1777-ben a szkacsáni uradalom a nyitrai pktől elvétetett. A káptalan kapta meg, a sz. e., kanonokok és szolgák javadalmazására. A sz. e.-nak külön évi 2.240 frtot állapított meg. A szkacsáni és tapolcsányi jövedelmen kívül a sz. e. tőkéje, amely a pk, kanonokok és más papok adományából gyűlt össze, 55.203 frt; ennek évi kamata 2.320 frt.

A sz. e.-nak régen csak 9 kanonokja volt, majdnem állandóan préposti méltóság nélkül; 1778 óta, amikor Mária Terézia megalapította a prépostságot,[5] 10 *kanonok* van. Ebből négy columna, három főesperes, s az elmult esztendőig u. annyi mesterkanonok volt. De miután a trencséni főesperesség nagyon terjedelmes, hegyes vidék, az egyházi ügyek könnyebb intézése céljából a jelen pk. két részre osztotta, úgyhogy a trencséni főesperesség alatt, jövedelmeinek meghagyásával, maradt 5 esp. kerület és 48 plébánia, 89.155 lélekkel; a másik, középpontjáról, Zsolnáról elnevezendő főesperesség 6 esp. kerületből és 46 parókiából áll, 130.592

[4] Tizenhárom parókiát. VI. Piusnak 1775-ből való dismembratiós bulláját l. a Vurum i. m. 420—22. lapjain. A végrehajtás 1776-ban történt meg. U. o. 422.

[5] A Szkacsán-uradalmat 1779-ben kapta meg a káptalan, a nagyprépostság alapítása ugyanebben az évben történt. VI. Pius bulláját és Mária Terézia alapítólevelét l. Vagner, Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez, Nyitra, 1896. 507—22.

lélekkel. Az új pk. már megfelelő javadalommal ellátta.[6] Igy ezentúl a káptalanban lesz 4 columna, 4 főesperes, 2 mesterkanonok. A kanonokokon kívül az istentiszteletben való segítségre van még 3 áld. pap: egy succentor és két praebendatus. A sz. e. 10 világi zenésze közül öt a korális énekre van szánva és az éneklőkanonok közvetlen vezetésének van alávetve. „Officiumque suum veste talari, utpote camisiis et cottis induti exsequuntur." A sz. e.-ban sohasem volt praebenda poenit., a templom fekvése miatt. A nép nem egykönnyen jön föl, csak sabaoth-on [!], a védőszent és a templomszentelés évfordulóján. Külön teol. praebenda sem volt. 1815-ben a pk. meghonosította a teol. kanonokot, aki a pki liceumban dogmatikát tanít. De nincs ezért külön javadalma, hanem kanonoki stalluma van, a tanítás kötelezettségével.

Az e. m.-ben van 143 plébániatemplom, 63 filiális és 8 nyilv. kápolna. Ebből néhány régi plébániatemplomnak nincs *kegyura* s így szabadadományozású, számszerint 8. Ezek ellátása részint a VI. Károlytól 1733-ban felállított egyházmegyei alapból, részint a vallásalapból, részint a pki jövedelemből történik. 93 pl. templom egyházi és világi kegyurak alá tartozik s az egyes kegyurak buzgósága és tehetsége szt. különbözőképen vannak ellátva. Más 42 parókia újonnan, a plébániáknak 1782-ben történt szabályozásakor létesült régiek felosztásából, s a vallásalap pénzén részint már készen áll, szilárd és díszes templommal, részint ideiglenesen csak fából valóval. De folytatólagosan ezek is a rendes formába és módba jutnak. Ezeknél a kegyúr kötelességeit a vallásalap teljesíti, amely szükéges felszereléssel is ellátta e templomokat. Több helyütt a használat folytán a felszerelés tönkrement, ezeknél pótlásról a jelen pk. gondoskodott. A plébánosok és káplánok javadalmazásában, amennyi az alapítólevél szti és a nép szolgáltatása utáni jövedelemből a számukra megállapított 300, illetve 150 frt évi összegből hiányzik, azt a vallásalap fedezi.

Női *kolostor* nincs az e. m.-ben. A férfi szerzetesek közül a mariánus ferenceseknek Nyitrán a Felsővárosban van házuk s ott a plébániát is vezetik; a salvatoriánus ferenceseknek három kolostoruk van: Zsolnán, Pruszkán és Beckón. A piaristáknak Nyitrán az Alsóvárosban és Trencsénben van kollégiumuk. Mindezek a kolostorok csak az esetleges lelkipásztorkodás címén s a Trid.-ban megállapított esetekben tartoznak a pk. joghatósága alá, egyébként a saját előljárójuknak alávetettek.

A nyitrai *szem.-ban* a növendékek száma 55-ben van megállapítva. De mivel egyrészt az eltörült szerzetesek fogyása, másrészt új parókiák alapítása miatt több utánpótlásra van szükség, a király elrendelte, hogy az e. m. céljaira még 10 klerikust a

[6] Az új főesperesség felállítása 1821-ben történt. Az alapítólevél közölve Vagner i. m. 18. s köv. — A szövegben közölt számok csak a kat. hívőkre vonatkoznak.

vallásalap neveltessen. Az újonnan kibocsátottakon kívül az e. m.-nek növendékei így oszlanak meg:

a nyitrai szem.-ban	48
a nagyszombatiban (alap. hely) . . .	3
a Pazmaneumban	2
a pesti Központiban	6
összesen	59

Közülük négyen a v. a. terhére neveltetnek, a többiek a szem. alapjainak kamataiból. A szem. alap a pkök, a káptalan és a papság adományaiból alakult. Növeléséhez nagy mértékben hozzájárult VI. Károly, aki 1730-ban elrendelte, hogy a kanonokok és papok kötelesek érvénytelenség terhe alatt végrendeletükben bizonyos összeget hagyni a szem.-ra. Ezáltal a szem. alapja 116.822 valut. frtra emelkedett. Ennek évi hozama 5.054 val. frt. Ami ezenfelül szükséges, azt a Fundus Regulatorum Episcopatuum pótolja. Ha ez sem lenne elégséges, akkor a pki jövedelmet kell igénybevenni.

Xenodochium és más jámbor intézmény 20 van az e. m.-ben. Kevésnek van földje, a legtöbbnek pénzalapja van. Ennek kamatjaiból és a hívők adományaiból tartják el a szegényeket, sőt esetleg szerény ruhával is ellátják őket.

A *rezidenciát* eddig a legpontosabban megtartotta; háromízben volt távol: egyszer két, másszor egy hónapra az orsz. gyülésen, harmadszor 1810-ben, amikor a szemináriumot sebesülteknek foglalták le s a pki palotában is katonai hivatal szállt meg; ő ekkor palotájában adott helyt a klerikusoknak, s így kiszorítva szükségből szomszédos birtokán, az eszt. e. m.-i Radosnán tartózkodott. Az egész e. m.-t egyszer a bérmálás alkalmából, másszor canonica visitatiókor személyesen bejárta. Valahányszor az e. m. egyik-másik részében elintézendő ügye van, az esperesseket küldi ki, akik neki jelentést tesznek. Jelenleg a sz. e. és káptalan vizitációjával van elfoglalva.

Minthogy Magyarországon már régen nem volt zsinat, ebben az e. m.-ben sem. Mult évben a primás *nemzeti zsinatot* hívott össze s pontjait előzetes e. m. zsinati megbeszélésre szétküldte, de a pk. ennek megtartásában akadályozva volt egyrészt betegsége miatt, másrészt mivel az idők körülményeire való tekintettel nem akarta a klérust távoli helyeiről jelentős kellemetlenségek és károk miatt összehívni. De a klérusnak a pontokról való vélekedését a káptalannal megtárgyalva, írásban elküldte a nemzeti zsinatnak. — Vizitációkor minden templomban személyesen beszélt a néphez. — Minthogy a magyar e. m.-kben a pénzbeli büntetést már régen eltörülték, nincs szükség depositoriumra, sem jámbor célra nem alkalmazható. A pki irodában nincs taksa. A helynökségi hivatalban a királytól meghatározott díjak vannak érvényben, melyek csekélyek. Nem követelik szigorúan, hanem elfogadják azt, amit ki-ki felajánl.

Legnagyobb akadály a pki joghatóság gyakorlásában, hogy

főként a türelmi rendelet óta az *erkölcsi süllyedés és szabadosság* nagyon elterjedt s a másoknak élén állók közül is sokra napról-napra átterjed. „Uti enim contra late diffusum et cum vehementia decurrentem torrentem omnis, etiam intensior nisus et opera, ita contra multitudinem peccantium omnis conatus fere infructuosus est: quando nempe, qui ad compescendum peccatum proximi sunt, et illud compescere, aut ad compescendum assistentiam et operam conferre deberent, nonmodo non compescunt, nec opem praestant, verum peccando alios quoque infirmiores ad peccandum audaciores reddunt, exemploque suo trahunt." Most reménytkeltő e dologban, hogy Őfelsége, miután mindenfelől jelentették neki az erkölcs általános süllyedését, e jelenség okainak és orvosságának megvitatását a nemzeti zsinatra bízta. A pk. reméli, hogy a király a bajokkal szemben érvényesíteni fogja hatalmát s a pki hivatás gyakorlását könnyebbé és eredményesebbé fogja tenni.

Nem dicsekvésből, hanem eleget akarva tenni a kérdésnek, jelenti a pk. *tetteit* a) *a sz. e.-ért.* Mivel előkelőbb felszerelése lassan tönkrement, azért a pk. több mint 28.000 frt. értékű ünnepi és fekete ornátust vásárolt és neki adományozta. Továbbá egy remek aranykelyhet készíttetett számára 315 aranyért. A sz. e. dotációját 1.000 arannyal növelte. Az új zsolnai főesperes javadalmazására 2.500 ezüstnyi tőkét adott. b) *A népért.* Trencsénben leányoknak a keresztény tanításban és a női munkában való oktatására iskolát alapított és tanítónőt alkalmazott s megfelelő javadalmazásul a városnál letett 6.000 frntnyi tőkével gondoskodott. A nagyszombati orsolyáknál egyházmegyéje számára 7 nemes leánynak a ker. tanításban, erkölcsben s a finomabb női munkákban való tökéletesbülés céljából 5.000 aranyból álló alapítványt tett. Nyitrán 12 lányt taníttat hasonló munkára. Gimnáziumi szegény tanulók támogatására különböző helyeken 5.000 frtot költött. c) *A papságért.* A káptalannak a jámbor alapok kezelése fejében 11.500 frtnyi összeget ezüstben letéve, az évi jövedelmet 690 frttal növelte. Minthogy a kanonokoknak nincs elegendő házuk, egynek számára telket vett s rajta minden kényelemmel ellátott házat építtetett, fényesen berendeztette s benne sz. József és Nep. sz. János tiszteletére oltár-javadalmat alapított, 500 arannyal, s a mindenkor ott lakó kanonokra bízta örök időre e javadalom kezelését. Hogy a klerikusok a szem. kápolnában hallgathassanak mindennap szentmisét, az eddigi misealapítványhoz még 4.000 frtot adott, a tanárok és szem. előljárók által végzendő misékre és még 500 frtot gyertya beszerzésére. — Akatolikusok közt működő 6 plébános és tanító eddigi jövedelmének javítására 5.000 aranyból álló alapítványt tett. Tizenkilenc plébános és tanító számára pedig, kik nagyon szegény katolikusok közt működnek s gyengén vannak ellátva, segítésükre 30.000 frtos alapítványt tett. Két paplakot emeltetett (ahol nincs kegyúr) több mint 11.000 frt. költséggel. S egyik mellé, mivel a templom meredek és magas helyen

fekszik s a csecsemőket keresztelésre odavinni nagyon veszélyes, szilárd anyagból nyilv. kápolnát emeltetett s mindennel ellátta, 4.000 frt. költségen; javadalomul a jövőre 400 frtot adott neki.

A *kanonokok* az elődök rendelkezése szt., mivel a sz. e. különösen télen nehezen közelíthető meg s a kanonokok többnyire sok lelkipásztori év után jutnak a stallumba, korban és erőben megtörve, évente 34 meghatározott sollemnitáson, valamint vasár- és ünnepnapokon az összes hórákon jelen vannak; a többi napon a kisebb hórákat a sz. e.-ban személyesen végzik el, a karima más részeit egy hetes kanonok jelenlétében az említett nyolc koralista mondja. A konventmisét mindennap megtartják.

A *plébánosokat* a kerületi esperesek az évente kétszeri vizitációkor ellenőrzik. Az éltes, beteg, kedvezőtlen fekvésű, sok hívővel rendelkező plébánosok mellett többnyire állandóan káplánok vannak. Számuk 61. Vasár-és ünnepnapokon a plébánosok részben maguk, részben káplánjaik által a népet oktatják. Beszédeiket az évente többszöri papi gyűléseken írásban be kell nyujtaniok az esperesnek s ő az e. m. hatóságnak küldi el. A hit alapjaira, Isten és a szülők iránti kötelességekre vasár- és ünnepnapokon kívül főként advent idején, bevett szokás szt. s a nép jellemének megfelelően, amely a kenyérkeresés gondjaitól szinte kizárólag akkor szabad, részint maguk a plébánosok, részint a káplánok oktatják a népet. Ahol sok a hívők száma, a tanítók közreműködésével. A plébánosok vasárnap és ünnepeken a népért miséznek. A hajkorona és kisebb rendek felvételére csak olyanok bocsáttatnak, kik már a szem.-ba fel vannak véve s az egyházias szellemben bizonyos mértékben kipróbálva; előzőleg a rendekről vizsgát tesznek. A szent rendek felvétele előtt lelkipásztori vizsga van és lelkigyakorlat a szem.-ban, legkevesebb három napig, a spirituális vezetésével.

Az egyháziak „exceptis casibus longioris peregrinationis, vel intensioris frigotis, quibus aliqui, iique pauci vestem alias saecularibus propriam per aliquam conniventiam et usum precarium adhibent" mind papi ruhát viselnek és hajkoronát „pro more Patriae." Minden évben kitűzetnek lelkiismeretbeli esetek; ezeket otthon egyedül kell kidolgozni, leírni s a papi gyűlésen bemutatni. Ott megvitatják az eseteket, amíg egy álláspontra jutnak. Ezt azután felterjesztik az esetleges ellenkező nézetek megemlítésével. Az e. m. papság erkölcsei „in hac universali corruptione et defluxu . . . graviorem quampiam censuram in communi adhuc non merentur." Mert ama kevesek, kik emberi törékenységből s még kevesebben, kik gonoszságból olykor a botrányig is eljutnak, mihelyt ez tudomásra jut, megfelelő cenzúrában vagy büntetésben részesülnek; eddig nincs javíthatatlan vagy reménytelenségre okot adó egyházi személy.

A *szerzetesek* közül nincs senkisem a kolostoron kívül, ama kevesek kivételével, akik főuraknál és nemeseknél házikáplánok s egyúttal a lelkipásztorkodásban is segítenek. A mult évben

az a három szerzetes, kik parókiák ellátására voltak kihelyezve, visszahivatott. A konventek vizitálásának és a delegált joghatóság gyakorlásának szükségessége nem merült fel.

A *szem.-ban* jelenleg 48 növendék van. Az arab és szír nyelv kivételével mindazokat a tárgyakat tanulják, amelyek a pesti és bécsi egyetemen elő vannak írva, a tehetségek szt. különböző, de azért kielégítő eredménnyel. Ha valaki megbukik a vizsgán és intés után sem jobb az előhaladása, magasabb rendelkezések szt. elbocsátják. A kispapok a sz. e.-ban és szükség esetén más templomban is vas.- és ünnepnap segédkeznek. Semmiféle taksának nyoma sincs, de nem is szükséges.

Az *alap. misék* táblája a sekrestyékben ki van téve. A konfraternitásokat már 30 év előtt eltörülték, az iskolák és a hozzájuk tartozó alapok mások igazgatása alá kerültek. Csak a sz. h.-ak maradtak fönn; ezekben az alapítók szándékának teljesítése a plébános és a kezelő gondja. Az esetleges hiányokat orvoslás céljából a pknek jelentik. A sz. h. vezetőitől és minden templomtól évenkinti számadást kíván a pk. Kimondott kórház nincs az e. m.-ben.

„Pro moderni admodum malignantis saeculi genio in multis, praesertim antiquioris temporis et educationis hominibus, sed cumprimis *in plebe* probi mores, vetus devotio et pietas adhuc maxima in parte vigere cum veritate dici potest; impletur nempe, quod scriptum est: pauper et inops laudabunt nomen Tuum." Erős a remény Őfelségében, hogy a bomlásnak határt vet s a pkök és papok törekvéseit segíti.

A pk. kérései a nemzeti zsinat határozataitól függenek. Mert bár a pk. nem volt ott jelen s így, mivel még nincsenek a maguk módján közzétéve, teljesen nem ismeri őket, mégis azt hiszi, hogy az e. m. igazgatásában néhány dologban jó szolgálatot fognak tenni.

Fenti keltezés és sk. aláírás.

Referátum. Bár 1808. júl. 11. óta nyitrai pk, még egy jelentést sem adott be az 1823-on kívül, amely pontosan a Benedek-féle utasítás szt. készült. A poenit. kanonokra nézve: mivel a nép ünnepnapokon látogatja a sz. e.-at, nagyon hasznos lenne a poen. kanonok; könnyen megalapítható, neki adván az első üresedésbe jutó kanonoki javadalmat. A teol. kanon.-nál: nem nevezhető valóban annak, mivel nincs a Trid. V. 1. de ref. szt. alapítva, amely kifejezetten kívánja, hogy a teológusnak külön praebendája legyen, és XIII. Benedek Pastoralis Officii konst. szt. pályázat útján kell betölteni, s a teológia borostyánosának kell lennie. A pknek az egyház törvényei szti teológusról kell gondoskodnia; ne a szem.-ban tanítson, hanem tartsa meg a Szentírásról szóló oktatásokat, amint kötelessége. Az e. m. vizitálásánál: meglepő, hogy a pk, ki annyira buzgólkodik e. m.-je érdekében, oly kevéssé vizitálta, illetve vizitáltatta. Tizenöt éven belül

csak egyszer látogatta végig. Emlékeztessék a Trid. XXIV. 3-ra de ref. c) A kancelláriai taksánál: nem helyes, hogy nincs; vagy az Ince-félét vezesse be, vagy más alkalmasabbnak tartottat állapítson meg. d) Az e. m. érdekében tett cselekedeteiért végtelen dicséretet érdemel, buzdítani kell, hogy gondoskodjék a két hiányzó intézményről: zálogházról és kórházról. Papszentelés előtt a háromnapos lelkigyakorlat igen kevés, szabályosan 10 napos-nak kellene lennie. Legyen rajta, hogy papjai ne öltözködjenek teljesen világi módra, hanem paphoz illően. A kolostoron kívül lakó szerzeteseknél: ajánlani kell a pknek, hogy a szerzetesek valódi szükség nélkül ne lakjanak a kolostoron kívül.

1824. júl. 24. Felelet. Teljesen hasonló, a c) és d) jegyzetben közöltek figyelembevételével.

Nyitra, 1832. nov. 30. Vurum József püspök jelentése.

A nyitrai egyház sokáig fő nélkül maradt.[7] Hogy mikor állítatott vissza, annak nincs biztos nyoma. Csak annyi bizonyos, hogy 1133-ban Miklós volt nyitrai pk, utána a pkök sora máig ismert. Hihető, hogy a nagyprépostság, amely a káptalannal együtt fennmaradt, utóbb pkséggé emeltetett: mert amióta püspökökről említés történik, a prépostság megszűnik. Csak 1779-ben állította fel újra Mária Terézia VI. Pius pápa beleegyezésével.

Nem valószínű, hogy az *e. m. határai* régente is annyira zavarosak és szűkek voltak; mert Nyitra közvetlen közelében fekvő községek már az esztergomi megyéhez tartoznak. Sőt az 1777-es feldarabolásig a nyitrai pk. nem tudott átmenni a joghatósága alá tartozó Trencsén megyébe, csupán az eszt. érsek területén keresztül. Most az e. m.-hez tartozik Nyitra m. egy része, az egész Trencsén m. és néhány filiális helység Bars m.-ből. A pkségnek nincs különösebb kiváltsága. A Károly Róberttől kapottat Mária Terézia óta világiaknak adományozzák.[8] Az e. m.-hez tartozik a székhelyen kívül Trencsén sz. kir. város, 21 oppidum és 457 pagus seu vicus. Villae, praedia et extirpaturae No. 232.

A *sz. e.* tornyát a mult évben a sz. e. pénzén rézlemezzel fedték. Az eredeti alapítás javadalmazása nem állapítható meg. Nagytapolcsánytól évi 63 frt. A pkök és kanonokok végrendeleteiből fokozatosan 65.395 frt 30 kr gyűlt össze, ennek évi kamata 2911 frt 15 kr. Az alulírt pk. a káptalan vizitációja alkalmából, annak beleegyezésével elrendelte 1828-ban, hogy a kanonokok

c) Ezután más írással: finoman kell ezt megjegyezni, mivel a pk. beteges és az e. m. nagyon tágas.

d) Az irodai díjra tett megjegyzés vékonyan áthúzva s utána az említett más írással: mivel a díjakat a kormány meghatározta, jobb lesz a meglevőt ismerni, vajjon magasabb vagy alacsonyabb-e az Ince-félénél.

[7] A jelentés elején a pkség régi történetével foglalkozik, mint ez az 1833-i névtár bevezető tanulmányában olvasható. E részeket mellőzzük. V. ö. még az 1823-as jelentés eléjéhez tett 2) jegyzetet. (165. l.)

[8] Nyitra vm. örökös főispánsága.

haláluk esetére legkevesebb 200 frtot kötelesek a sz. e.-ra hagyni; ha végrendelet nélkül halnak meg, ez az összeg elvehető. A sz. e. bőven el van látva sz. edényekkel s egyéb felszereléssel.

A *kanonokok* száma a multban majd 9, majd 8, majd 10, sőt közben több is volt. 1779 óta a nagypréposttal együtt 10. Az egyik kanonok praebendájával össze van kötve a teol. kanon. kötelessége, nevelnie kell a szem. klerikusait és a teol. tárgyakból előadást tartani. A jelenlegi erkölcs- és lelkipásztorkodástant tanít. Poenit. kanon. az új pkig nem volt. Ő székfoglalása után rövidesen a Trid.-nak és az egyházi törvényeknek megfelelően a hozzákapcsolt jogokkal és kötelességekkel a káptalanban meghonosította. Még 3 pap és világi zenészek is a sz. e. szolgálatára vannak. A sz. e.-ban több altaria van (házakban, szőlőkben, készpénzben) misék kötelezettségével, ezeket a pk. adja a kanonokoknak.

Az *e. m.* négy főesperességre oszlik; ezek mindegyike ismét több esperességre. A sz. e. főesperesnek három esperesi kerülete van s ezekben 27 parókia, 69 filia és 14 kápolna. A trencséninek 5 esp. kerülete, 48 plébániatemplommal,[9] 230 filiával és 29 kápolnával. A zsolnai főesp.-hez tartozik 6 esp. kerület, 46 pl. templom, 128 filia, 15 kápolna. A gradnaihoz 2 esp. kerület, 23 pl. templom, 192 filia, 14 kápolna. Összesen van 145 parókia, ebből kettőt az új pk. alapított. 133 kegyúri, 12 szabadadományozású. A keleti kolerának multévi s ez év eleji pusztítása után a

kat. száma	284.899
ágostaiak	22.448
helvétek	8
görögkeleti	2
zsidók	11.683
összesen	319.040

A plébánosoknak segítségére vannak a *káplánok*, akik lakáson és ellátáson felül évi 60—90—100 frtot és még többet is kapnak az egyes helyek szt. A plébánosok kongruája az új parókiákon 300 frtban állapíttatott meg. A régi plébánosok, akik földbirtokkal és nem pénzben vannak javadalmazva, sokkal jobban állnak. A plébániatemplomoknak megvan a szükséges felszerelésük, sőt egyeseknek díszes ruháik is vannak. Szükség esetén az elődtől e célra szánt és a káptalan kezelésére bízott alapból vesznek felszerelést.

Az e. m.-ben a *lelkipásztorkodás nagyon nehéz* a felszíni tagoltság miatt; ezért több plébános idő előtt kimerül s a további lelkészi munkára képtelenné lesz. Ezek számára külön ház van Nyitrán; de mivel valamennyiüknek nem volt elég, a jelen pk. ez évben saját költségén tágasabbat építtetett. A kiérd. lelkipásztorok évi 300 frtot kapnak, ebből az élelemért, lakásért stb. 200 frtot fizetnek, a többi kezüknél marad. A káptalan kezelésé-

[9] Helyesen 49, v. ö. az 1833-i schemat. 135. l.

ben levő deficiens papok alapja 36.584 frt 7 krból áll. Az e. m. szabályok szt. a végrendeletekből kötelezően növekszik.

A *kispapok* száma 55-ben van megállapítva. Közülük 6 a pesti Központi Szem.-ban, 2 a Pazmaneumban, 3 Nagyszombatban az érseki szem.-ban, a többi Nyitrán nevelkedik. A Pestre és Nagyszombatba küldötteken kívül a pkök és papok adományaiból alakult s jelenleg 120.745 frt. 33 1/5 kr-t kitevő tőke kamataiból nyerik ellátásukat. Ez az összeg az e. m. szabályok szt. a végrendeletekből kötelezően növekedik. Ha ez az alap nem elég, a Helytartótanács kezelésében levő Szabályozott Pkségek Alapjából pótoltatik, amelybe a nyitrai pk. évente 47.300 frtot köteles befizetni.

A pki birtokon levő, a pköktől alapított és ellátott *sz. h.*-kon kívül (4 db.) az e. m.-ben még 17 van, a plébánosok vezetése alatt. Ingatlanuk nincs, csak tőkéjük. Zálogházak nincsenek, de ezeket pótolják a káptalan kezelésében levő jámbor alapok. Ezek tőkéit az orsz. törvény szt. megállapított mérsékelt kamat fejében kikölcsönzik, „pro magno adiutorio indigentium, ne in usurarias manus, hoc tempore speculationem cum usuraria pravitate exercentes, incidant."

Az e. m.-ét maga *kormányozza*. Már első évében megkezdte a vizitációt, a sz. e.-zal és káptalannal, a legnehezebb helyekre is személyesen elment, s látogatását a mult évben teljesen befejezte.[10] Vizitációkor minden parókián bérmált, székhelyén csaknem évenkint bérmál. E. m. zsinatot itteni pksége alatt még nem tartott, mert királyi beleegyezés nélkül nem lehet összehívni; „et hac aetate, qua omnis consociatio et plurium congregatio suspicionem incurrit, sine publica attentione celebrari nequeat."

A sz. e.-ban fekvése miatt csak nagyobb ünnepeken, amikor a pk. pontifikál, van szentbeszéd. A pk. és a kanonokok mondják, az éltesebbek helyettes által. A pk. vizitációkor, ahol szükségét látta, prédikált; mindenütt oktatta a nép véneit s a rászorulókat javulásra sarkalta; kateketikus kérdésekkel az ifjúságot mindenütt megvizsgáztatta.

Büntetéspénzt a papok nem szednek. A pki irodában nincsenek díjak, minden felmentés ingyenes, hacsak valaki az irnokoknak nem ad valamit.

Pki hivatása gyakorlásában nem talált oly akadályra, melyet vagy őmaga, vagy a segítségül kért kir. tekintéllyel nem tudott legyőzni. De gyülölség okának tapasztalta a *házassági felmentéseket*, ha másodfokot érintő harmadfokú vérrokonság vagy sógorság akadálya forog fenn. Minthogy az e. m.-ét körülveszi az esztergomi, gyakran megtörténik, hogy a jegyesek két e. m.-be valók s akadály esetén mindkét e. m.-hez kell fordulni. Ő a neki adott felhatalmazás alapján nem tartja megengedhetőnek az említett akadály esetében való felmentést, „putatque facultatem dispensandi

[10] 1827-ben került a pkség élére.

in gradu tertio et quarto simplici et mixto tantum restringi ad mixtum tertium et quartum; particulamque tantum e) limitem ponere, ut ultra memoratos gradus facultas non extendatur." Az esztergomi érsek és vikáriusai „canonicam regulam, vi cuius in linea collateralium inaequali gradus remotior a communi stipite computandus est, secuti, in impedimentis, etiam si una ex parte gradum secundum attingant, vigore earundem facultatum abs difficultate dispensant." S így, mikor a másik félnek a pk. megtagadja a felmentést, ezt zaklatásnak tekintik, az érsekkel pedig egyenetlenségek származnak belőle. Legújabban az érseki széküresedés idején a káptalani helynökkel voltak hasonló nézeteltérések. A pk. alkalmas orvoslást kér.

Az Egyház, a papság és a nép érdekében a *következőket tette:* a) a pki palotát és a gazdasági épületeket rossz állapotban találta, ezeket újjáépíttette s részben újakat is emeltetett több mint 100.000 frt költségen; vizitációkor tapasztalta, hogy Felsőporubának külön lelkész kell a távolság és fekvés miatt, ezért ott saját költségén templomot és paplakot építtetett s a káptalannál elhelyezett összeggel a templom, plébános és tanító számára megfelelő javadalmazásról gondoskodott; c) a leégett szolopnai templomot és parókiát díszesen restauráltatta; d) több régisége miatt roskadozó templom, paplak és iskola megújításához segítséget nyujtott, több községnek harangot vett; e) a sz. e.-ban sz. Mihály oltárjavadalmat alapított, néhány parókián is misealapítványt tett; f) Xavér Ferenc elődje által a nagyszombati apácáknál leányok nevelésére tett alapítvány csaknem teljesen elértéktelenedett, a pk. a magáéból helyreállította;[11] g) évente 14 szegény diáknak ad stipendiumot; h) a Nyitrán épülő közkórháznak nemcsak segélyt adott, hanem megbetegedő zarándokok számára alapítványt is tett; i) mivel a legutóbbi kolera[12] folytán sok gyermek jutott árvaságra, megélhetési eszközök nélkül maradva, ezek közül sokat saját költségén mesterségre taníttatt. S hogy ezentúl az ilyeneknek állandó ellátásuk legyen, nagy házat vásárolt és árvaház felállítását határozta el. A ház felszerelése már folyamatban van. Az árvák ellátására a káptalannál 60.000 frtot helyezett letétbe s ezt fokozatosan növelni fogja; k) a kóbor koldulás megszüntetésére Nyitrán sz. h.-at (Institutum Pauperum) létesített, a felvett szegényeket jórészben a pk. és a káptalan tartja el.

A konventmise mindennap énekes, a jótevőkért. A kanonokok mind megjelennek rajta. Ha az előírás azt kívánja, egy második, sőt néha harmadik k. misét is mondanak, de nem énekeset. Vizitációkor a *káptalani szabályokat* a modern idők körülményeinek megfelelően átalakította, a káptalan hozzájárulásával.

e) A tantum szó az eredetiben aláhúzva.

11 Fuchs püspöknek a nagyszombati orsolyáknál négy nemes leány nevelésére 1803-ban tett alapítványára vonatkozik. 1833-as névtár, 131. l.

12 Az 1831. és 1832. évi kolera betegeinek, meggyógyultjainak és áldozatainak számáról plébániánkinti kimutatást közöl az 1833-as névtár, 172—76. l.

A poenit. kanon. alkalomadtán, csak ritkán gyóntat. A teol. kanon. a kispapokat morális-, pasztorális-, kateketika- és homiletikára tanítja. Mindketten teljesítik kötelességüket.

A parókiák szabályozásának rendszere szt. a káplánságok száma 91-ben van megállapítva. De nincs mind betöltve, mivel egyes plébánosok, akik még jó erőben vannak, egyedül akarják hivatásukat teljesíteni. A Trid. és az e. m. szabályok szt. a *plébánosok* maguk, ahol káplán van, ott váltakozva, vagy mind a ketten (ha a nép sokasága miatt két szentbeszéd szüséges) prédikálnak. Az évenkint négyszer tartott kerületi gyűléseken a szentbeszédeket írásban kell benyujtani s a pkhöz felterjeszteni, hogy a készületről meggyőződést szerezhessen. Az e. m. előírások értelmében a plébánosok hetenkint legalább egyszer kötelesek az elemiiskolába elmenni s az ifjúságot a katekizmusra tanítani. Falvakon és filiákon főként adventben és nagybőjtben szokták a plébánosok a gyermekeket az iskolában összegyűjteni s a tanító segítségével a hit alapjaira oktatni és nevelni.

A sz. rendek felvétele előtt háromnapos szentgyakorlat van. A kánonok és az e. m. szabályok szt. a kisebb- és nagyobbrendűek egyaránt állandóan kötelesek papi ruhát és hajkoronát viselni. E téren nincs jelentős áthágás. Nemcsak az erkölcstanból, és a lekiismereti kérdésekből, hanem az egész teológia és a kánonjog területéről, a jelenben vitatott és az Egyház új ellenségeitől megtámadott anyagból a pk. évente háromszor kérdéseket ad fel a papságnak megoldás végett. Az évenkint négyszeri *kerületi gyűléseken* ezeket felolvassák, megvitatják és a pkhöz felterjesztik. A klérus erkölcsei általában elég jók, bár e romlott korban vannak néhányan, akik a világ rossz erkölcseit utánozzák. Ezeket, ha többszöri figyelmeztetés után sem javulnak, a pk. megfosztja a lelkészi állástól és javításnak veti alá. Ilyenek azonban nagyon kevesen vannak.

A nyitrai ferenceseken kívül, akikre plébánia van bizva, más *szerzetesek* az e. m.-ben nem foglalkoznak állandó lelkipásztorkodással, hanem csak időnként segítenek a plébánosoknak. Néhány ferences házikáplánon kívül más szerzetesek nem élnek a kolostoron kívül. Nincs kivetett szerzetes, de a kir. rendelkezések ilyet nem is tűrnek meg. Ily szerzetest örökre kolostorba kell zárni, ahol kisebb botrányt okoz. Az e. m.-ben lévő szerzeteseket, mivel az ordináriusi joghatóságnak alávetettek, vizitációkor a pk. a provinciális jogának épségben hagyásával „tam in disciplinaribus, quam et temporalibus canonica norma observata visitavit."

Apácák nincsenek az e. m.-ben. De van két alapítvány[13] a nagyszombati orsolyáknál szegény nemes leányok nevelésére. Az apácák nevelésével eddig a pk. és szülők teljesen meg vannak elégedve.

[13] Fuchs pk. 1803-i és Kluch pk. 1819-i alapítása. 1833-as névtár 131. l.

A *szem.* növendékek száma az e. m. számára 55-ben van megállapítva, de a szükség szt. majd nagyobb, majd kisebb. Jelenleg 45 klerikus van. Közülük 6 Pesten a Központiban alapítványi helyen, 1 a Pazmaneumban, 3 Nagyszombatban az érsekiben, a többi Nyitrán. „Educantur autem non tantum in studiis, sed et in pietate, virtutibus et disciplina ecclesiastica formantur sub cura et vigilantia praefecti, seu rectoris seminarii", ez kanonok szokott lenni. A vicerektor a gazdasági ügyeket intézi s a tanulmányi felügyelővel együtt a fegyelemre is ügyel. Van spirituális is, aki nemcsak a kispapok lelkiismeretét irányítja, hanem beszédeket mond nekik, exercitiumokat és recollectiót tart s a jámborság és erények kialakításával törődik. Az ifjakat a humanisztikus tanulmányok elvégzése után veszik fel a szem.-ba, ahol filozófiára és teológiára tanítják őket az egyetemeknek és akadémiáknak előírt terv szt. A következő teológiai tárgyakat tanulják: keleti nyelvek, héber és görög nyelv, szentírásmagyarázat, bibliai régiségtan, egyháztörténet, dogmatika és polemika, patrológia, morális, pasztorális és kateketika, ékesszólástan és liturgia, továbbá kánonjog. E célból a szem.-hoz pki liceum kapcsolódik. Ez egy igazgatóból, két filozófia-tanárból, egy hitszónokból s egyúttal vallástanárból és négy teológiai tanárból áll, ideértve a teol. kanonokot is. A filozófiát két, a teológiát négy év alatt fejezik be. A tanárokat a pk. nevezi ki; de, ha nincs doktorátusuk, akkor az egyetemen képesítő és jóváhagyó vizsgát kell tenniök. A pk. az előhaladásról nemcsak az időnkinti tájékoztatásból és osztályozásból értesül, hanem ha nincs akadályozva, résztvesz a havi és félévi vizsgákon. Akik a megkívánt előhaladásnak nem tesznek, vagy nem tudnak eleget tenni, figyelmeztetés és ismételt vizsga után elküldetnek. Mert a teológiai tanfolyam elvégzése előtt senki sem kapja meg a sz. rendeket. A pk. a káptalan vzitációjakor a szem.-ot is meglátogatta és megállapította szabályait. Az áthágást az előljárók kötelesek a pk.-nek jelenteni. Vizitációjakor a pk. egyúttal a Trid. szt. két szem.-i vizitátort is kijelölt, egyiket ő, a másikat a káptalan nevezte meg. Semmiféle taksa nincs a szem.-ban.

A plébánosok kötelesek az alapítványi misék elvégzéséről félévenkint a pknek táblázatos kimutatást küldeni, az új alapítványokat pedig rögtön jelenteni az e. m. hivatalnak.

Scholae vernaculae, vagy amint nálunk nevezik, triviales minden plébánián, sőt egyes filiákon is vannak, a plébános vezetése és az esperes felügyelete alatt. Ezekben a tanítók olvasást, írást, számolást és vallástant tanítanak kateketikus módon. A plébános, illetve káplán köteles hetenkint legalább egyszer a katekizmust magyarázni. Egyes helyeken levő könyv- és jutalomalapnak a plébánosok eleget tesznek. Van az e. m.-ben 3 nagyobb gimnázium, grammatikus és humanisztikus tárgyakkal: Nyitrán és Trencsénben a piaristáké, Zsolnán a ferenceseké. Ezek a nyilvános iskolák igazgatósága alá tartoznak. A pknek azonban nemcsak joga, hanem kir. határozat szt. kötelessége is a vallástanításra

felügyelni; vizsgálni, vajjon az ifjúságnak előadottak egybehangzóak-e a hittel, a félévenkinti hittan-vizsgákon személyesen vagy helyettes által megjelenni s ettől jelentést kívánni.

Nyitra megye Rendei most állítanak fel a városban *kórházat* (más kórház nincs az e. m.-ben); ehhez a pk. nemcsak segítséget adott, hanem egy ágyra alapítványt is tett megbetegedett zarándokok számára, kiket a plébános utasítására fogadnak fel.

„In hac aevi corruptionis *spiritus* quidam *irreligiositatis* et praeceptorum Ecclesiae praevaricatio notatur, non quidem in rurali populo, sed in ea hominum classe, quae se cultiorem et de meliori luto formatam existimat; cuius exempla ipsam adeo plebem ad similia provocant. Sed apud hanc, ne corruptela serpat, aut radices agat, parochorum zelosis exhortationibus impeditur; difficilius impediri potest apud eos, qui audire verbum Dei contemnunt, nec vocem pastoris sui audiunt. Quominus tamen publica exoriantur scandala, politica etiam auctoritate praecavetur. Lex ieiunii et praesertim abstinentia sabbati in civitatibus, maioribusque oppidis passim et sine conscientiae scrupulo ab illis etiam, qui secus religioni suae sincere adhaerent, violantur; idque ideo, quod in ditionibus Austriacis generalis et universalis dispensatio, quae abrogationem legis involvit, tum in quadragesimali ieiunio, tum in praecepto abstinentiae dierum sabbati data et promulgata sit; cuiusmodi generalis dispensatio, etsi in singularibus casibus, dum petitur, difficultari non soleat, per episcopos Hungariae nec data est, nec absque plebis scandalo, quae ieiunium et abstinentiam religiose observat, dari potest. Plebs in simplicitate cordis praecepta Dei et Ecclesiae observat . . . Mores proinde universim corrupti et depravati non sunt. Scandala publica non tolerantur."

A pk. *felhatalmazást kér* másodfokot érintő harmadfokú vérrokonsági és sógorsági akadály alóli felmentésre. Ok: az eszterg. érsek ezek alól már régen és állandóan felment. A hegyek közt nagyon sok szegény lakik szétszórva, kik csak odavalót vehetnek el s már annyi köztük a rokoni kötelék, hogy alig lehetséges házasság felmentés nélkül. A mindennapi kenyérkereset szükségessége főként özvegy férfiaknál és nőknél nem tűr halasztást a házasságban; ezek érdekében minden esetben Rómába fordulni felmentésért, minthogy legtöbbször csak a hirdetések alatt derül ki az akadály, hosszadalmas lenne és sok nehézséggel járna. Ez okokból kéri a pk. a jelzett felhatalmazást, ha általánosságban nem lehetséges, legalább 50 esetre.

Mivel VII. Pius az e. m. minden pléb. templomát örökre tartó teljes *búcsúval* látta el, a pk. kéri ezt az újonnan felállított három plébánia számára; hogy ezeknek is két alkalomra, a védőszent és az ordináriustól meghatározott évenkinti szentségimádás napjára, örökre teljes búcsú engedélyeztessék. Az említett parókiák: a) Kesselőkő-Podhragy, védőszent: sz. Margit szűz és vértanú; b) Felsőporuba, sz. Katalin szűz és vértanú; c) Nagysztrice, sz.

Oszvald király. A szentségimádás napját a pk. állapítja meg, hogy szomszédos plébániákon ugyanegy időre ne essék.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

1832. Prokurátor: *Alessandri Péter*, a Római Kúria tisztviselője.

Pécsi Püspökség.

Pécs, 1781. jún. 14. *Gr. Esterházy Pál pk.* olasz nyelvű *levele* Eugenj Lőrinchez, Őszentsége titkos írnokához. A pk. mivel a személyes látogatást előbb a királynő nem engedte meg, most pedig körülményei akadályozzák, elvégzésével a nevezettet bízza meg helyettes állíthatóságának jogával; kéri egyúttal a pápai áldás kieszközlését, hogy azt híveinek Sz. Péter és Pál napján megadhassa. Ennek vigiliáján egyúttal szándéka megkezdeni a káptalan és sz. e. vizitálását, ami nem történt emberemlékezet óta. A levél alján a prokurátor megbízó írása *Lavizzari Ferenc* részére, 1781. szept. 17-ről; a megbízott a mellékelt templomlátogatási igazolványok szerint a liminát el is végezte.

1784. Gr. Esterházy Pál püspök jelentése.

Elvégezve a sz. e., káptalan, Pécs és az egész e. m. vizitációját, beterjeszti jelentését. A sz. e. Sz. Péter apostol tiszteletének van szentelve. Sz. István alapította 1009-ben. A mohácsi vész[1] utáni visszaállítás óta 7 teljes javadalmú kanonokja van. Ezek közül az egyik javadalmat előde két félre osztotta, úgyhogy most 8 kanonok van. A pk. reméli és kérte is Őfelségét, hogy legalább 10 kanonokja legyen, ami szükséges az egyházi ténykedések szabályos elvégzésére, viszont az évi jövedelemből tisztességesen elláthatók.

A püspökségnek sok *kiváltsága* volt Sz. Istvántól, III. Béla, II. András és I. Mátyás királyoktól, de az idők változtával már nincsenek gyakorlatban.[2] Ujabbak: a pallium és az érseki kereszt XIV. Benedektől 1754-ben visszaállítva. A mitra és főpapi jelvények használata a kanonokoknak örökre engedélyezve.[3] Doktorráavatás joga a filozófiából, teológiából és kánonjogból azoknak, akik a nevezett tárgyakat a pécsi egyházi kollégiumban tanulták, a

[1] Értsd: a török kiűzése.

[2] L. e kiváltságokat Koller, Prolegomena in hist. Ep. Quinqueeccl. p. 131—143.

[3] XIV. Benedek bulláját közli Koller, Hist. Ep. Quinqueeccl. VII. Pesthini 1812, 265—70. A főpapi jelvények viselésének jogát XIII. Kelementől kapta meg a káptalan 1764-ben. Aigl, Hist. Capituli Quinqueeccl., Quinqueecclesiis, 1838. 22.

pknek és székűresedés esetén a kápt. helynöknek, XIII. Kelementől. Privilegium aggregationis a vatikáni Sz. Péter-bazilikához. (A sz. e.-nak.)

A *sz. e. jövedelme* az összes ingatlanoknak és az egész egyházmegyei javadalmas klérusnak, valamint a szem.-nak Lipót királytól juttatott tizedek nyolcadából áll; továbbá attól az időtől kezdve kihelyezett elég jelentős évi gyümölcsöt hozó tőkéből. Ez a kamat és a többi jövedelem bőségesen elég a sz. e. szükségletére, szolgák és muzsikusok fizetésére. Megfelelő fölszereléssel a sz. e. el van látva.

Az e. m. joghatósága két megyére, Baranyára és Tolnára egészen, kettőre pedig, Somogyra és Verőcére, részben terjed ki. Egy sz. kir. városa van, Pécs, amelynek egyik fele előbb a pké, másik fele a káptalané, székesegyháze és szemináriumé volt földesúri jogon is; 18 oppidum, kb. 500 falu. Az e. m.-ben nem kevés eretnek és szakadár van, néhány zsidó is. A katolikusok 218.274-en vannak, közülük kb. 70 a jelenlegi pk. kormányzása alatt részint az eretnekségből, részint a szakadárságból tért át. A most bevezetett nagyobb tolerancia óta az eretnekek és szakadárok imaházai az uralkodó kedvezése folytán szaporodnak. Ker. Sz. János régi társasegyházából már csak kevés rom van és a préposti cím.

Pécsett az utolsó székűresedéskor állították fel a *pl. templomot*[4] a jezsuiták egykori templomában s ezzel a városi parókiát a sz. e.-tól, amely alapítása óta mindig plébániatemplom volt, elválasztották. A jelenlegi pk. vizitációkor a sz. e.-ba a városi plébánostól különböző személyt nevezett ki új plébánossá, akinek a pk, káptalan, székesegyház személyzete és a szem. szolgái lelkileg alá vannak vetve. Az említett városi plébánián kívül van az e. m.-ben 105 pléb. templom, 129 filiális; 17 kápolna, amelyekben olykor misét mondanak. E templomokat és kápolnákat részben a kegyurak, részben a nép adományai tartják fenn. — Férfi szerzetesház 14 van az e. m.-ben; 15 volt, de a jezsuiták eltörlése óta egy megszűnt és templomuk pléb. templommá lett. Szerzetesnők nincsenek.

A *szemináriumnak* 36 növendéke van. Eddig több volt, egyesek előbb Nagyszombatban, legújabban Budán is tanultak teológiát. Ezentúl a császár parancsára felállítandó pozsonyi általános szem.-ban fognak mind nevelkedni, csak kevesen maradnak otthon a lelkipásztorkodásra való előkészítés miatt és a püspöknek való segédkezésre.

Szegények és betegek számára Pécsett sz. h. van, kb. 24 személy számára. Alapja a hívők adományaiból napról-napra növekszik. A köv. konfraternitások vannak: a sz. e.-ban Sanctissimi Corporis Christi, amely az egész e. m.-ben el van terjedve; a pálosoknál Sacri Scapularis, a domonkosoknál Sacri Rosarii, az

[4] 1780-ban. Névtár 1910. 35.

ágostonrendieknél Sacri Cinguli Mariani, a ferenceseknél Cincturae S. Francisci.

A rezidenciát a kánonok szt. pontosan megtartotta, nem volt távol a zsinati hónapokon túl. A három év alatt, mióta pk, az egész e. m.-ét vizitálva bejárta. A papszentelést az előírt időben személyesen elvégezte. Több ezer hívőt bérmált, részint pünkösd ünnepén, részint a vizitáció alkalmával. E. m. zsinatot eddig nem tartott. De amennyire rajta áll, 5 éven belül kíván tartani. Ismételten is kibocsátott pásztorleveleket a klérus és a nép buzdítására. Gyakrabban szónokolt az sz. e.-ban s vizitációkor mindenütt; az igehirdetést mások, kanonokok és próbált szónokok által törekszik előmozdítani. Az irodai ügyeket az illetések legnagyobbrészt ingyen végzik el, s ha valamit kívánnak, azt mindenképen szerényen teszik és csekély díjért. A pki joghatóság gyakorlásának néhány helyhatósági szabály, a Magyarországon tűrt eretnekek miatt, nem kevéssé ellene van. „In patienta . . . et doctrina, caritate . . . et exemplo caelestis providentiae salutare praestolandum." — A sz. e. vizitációjakor a karima fegyelmét jobb állapotba hozta. Közös megegyezéssel a káptalannak új szabályokat adott s ezáltal üdvös rend honosodott meg. Ebből nem csekély előmenetel és lelki vigasz származik az alsóbb papságra és a szertartásokat látogató népre. Azt is elrendelte, hogy a lelkipásztorok helyettest állítván minden évben valamely szerzetesházba vonuljanak 8 napi lelkigyakorlatra.

A *kórusban,* amelyen a javadalmas kanonokok és néhány világi zenész vesz részt a zsoltározásban, s nagyobb ünnepeken a pk. is megjelenik, minden nap van konventmise a jótevőkért. Duplex ünnepeken és vasárnapokon a kanonokok éneklik, egyébként más papok. A kanonokok kötelességeiknek mindenben eleget tesznek, s ha valamit tán elhanyagolnak, azonnal iparkodnak kijavítani. Ha több kanonok lesz, mindent jobban fognak tudni végezni. A kisebb rendek előtt a kispapok tudományát és erkölcseit megvizsgálják az erre hivatottak, a nagyobbak előtt a szem.-ban minden alkalommal 3 napos lelkigyakorlat van. A papok nyilvánosan mind talariter jelennek meg. A Trid.-nak a priv. forira vonatkozó előírásai mind megtartatnak. Gyakrabban vannak papi gyűlések, amelyek kérdéseit írásban beküldik a szentszéknek átvizsgálás végett; ugyanez cenzúrázza a plébánosoknak a néphez intézett beszédeit. — A szerzetesek a lelkipásztorkodást illetőleg a pk.-nek engedelmeskednek és a lelkek üdvének előmozdítására sokban közreműködnek.

A pécsi *szem.-ban* most 30 növendék van, a budai általánosban 6. Utóbbiakat kivéve a többieknek császári rendeletre Pozsonyba kell majd menniök. Lélekben és tudományban jól haladnak előre. A szem.-ot az öreg kanonokoktól is jóváhagyott szabályok szerint kormányozzák, a pk. kánonilag vizitálta. A prefektus-kanonok, a tanárok és a spirituális nagy gonddal veze-

tik. Alapja a növendékek tisztes ellátására és az épület fenntartására elégséges.

A konfraternitásoknak nincs külön alapítványuk, hanem csekély alamizsnából és a tagok bőkezűségéből tartják fenn magukat.

A *nép* az idők új válságához képest eléggé jámbor erkölcsű. Az illírek hajlamosabbak a káromkodásra és részegségre s a gyermekek nevelésével és tanításával kevésbbé törődnek. De a lelkészeknek és a világi hatalomnak van gondja rá, hogy ezek a hibák megjavíttassanak.

A sz. e.-ba való első bevonulásakor Sz. Fausztin vt. testét, melyet Odescalchi bíboros ajándékozott, a nép nagy ájtatossága mellett tette ki nyilvános tiszteletre. Kéri, hogy egyik fehérvasárnap utáni napon a commune martyrumból ünnepi misét lehessen celebrálni s bizonyos búcsút hirdetni. — Mivel már néhányszor megtörtént, hogy a gyónók idegen egyházmegyében személye iránt bizalommal voltak, anélkül hogy meg lett volna az alkalom a pkhöz vagy a vikáriushoz engedélyért folyamodni, kéri a pk., hogy a jövőben hasonló esetben hozzá forduló híveket meggyóntathassa. Kéri továbbá, hogy ha halálos ágynál van jelen, a kereszt átnyujtása által a betegnek a Szentszék engedélyéből teljes búcsút adhasson. Végül magára, papságára, híveire áldást kér a pápától.

Sk. aláírással. Keltezés hiányzik, az 1784-es évszám a jelentést burkoló irat címlapján fordul elő.

Felelet. 1785. aug. 4. Megdicséri a lelkipásztori működésért. Buzgalma jelének tekinti a Kongregáció, hogy minden hónapban vannak a papságnak gyűlései; bárcsak tarthatná meg ezeket hetenként és vonná be a szent szertartásokat is tárgykörükbe![5] Kéréseire nézve: az elsőt átadták a prokurátornak, hogy a Szertartások Kongregációjától kérje a pk. nevében; a másodikra: hallatlan dolog, hogy a pápa bármily kiváló méltóságú pknek is megengedné, hogy más egyházmegyében gyóntathasson. Legjobb lesz, ha pktől vagy vikáriusától meg nem határozott időre felhatalmazást kér; a harmadikra: XIV. Benedek már régen megadta Pia Mater kezdetű konstituciójában az összes pköknek a felhatalmazást, hogy híveiknek a halál pillanatában teljes búcsúval járó áldást adhassanak. Az van tehát csak hátra, hogy római megbizottja a szokott brévét kérje, amelyet rögtön megadnak.

1785-ben a liminára haladékot kér és egy évit kap.

1786-ban megbizottja *Lavizzari Ferenc;* a jelentésre egy évi halasztást kap.

1788-ban a jelentésre további egy évi haladékot kap.

[5] A jelentésben szó sincs havonkinti gyűlésekről.

Pécs, 1789. február 26. Gr. Esterházy Pál püspök jelentése.[6]

A *kanonoki stallumok* közül kettő 3/4 év óta üresedésben van, halál illetve áthelyezés folytán, jövedelmüket a császár átmenetileg a vallásalapba utalta. Ker. sz. János kisebb prépostságával, amely halálozás folytán megürült, ugyanez történt. A császár 8-ban állapította meg Magyarország sz. e.-inak kanonokszámát s így a pknek ezek szaporítására vonatkozó 5 év előtti reményei megszüntek.

Az eretnekek és szakadárok megerősödése, az újonnan emelt imaházak és a szaporított akatolikus miniszterek a szentségek kiszolgáltatásában sokat elvontak, akik előbb a kat. pap lelki gondozása alá tartoztak. A kat. papok száma is emelkedett ugyan, *új parókiák* és helyi káplánságok fölállítása folytán, amelyeknek részben az eltörölt szerzetesházak vagyonából keletkezett alapból kell kapniok a javadalmazást. Ebben az e. m. ben 7 eltörölt ház van. A kat. hitre 61-en tértek át. A sz. e.-on és a városi plébánián kívül a külvárosokban még két plébániai egyház fog létesülni, miután már négy szerzetesházat töröltek itt el. Az e. m.-ben a leányegyházak közül 17 anyaegyházzá lett. Helyi káplánság 12 létesült. A régi parókiák közül 18-an kaptak új káplánt. Szerzetesház még 8 van az egyházmegyében.

A szem. épülete részint a papságra előkészülőknek, részint deficiens papok otthonául szolgál. *A klerikusok* mind egyházi ruhát viselnek, s négy éven át részben a pozsonyi, részben a pesti általános szem.-ban teológiát tanulnak; azután az e. m.-be küldik őket s egy év multán, ha a pk. megfelelőknek találja őket, felszenteltetnek és fokozatosan előkészítik őket a lelkipásztorkodásra, hogy azután az e. m.-be szétküldjék őket. A szem. és a deficiensek házának alapítványát kir. adminisztrátorokra kellet bízni. A v. alap a kispapok számára évi 200, a deficiens papoknak 150 frtot fizet. A szegényházak alapjainak gondozása a pki joghatóságtól el van véve és világiakra bízva. A házassági ügyeket a szentszékektől teljesen elvonták és világiak ítéletére bízták. A konfraternitásokat kir. parancsra mind föloszlatták. Pécsett is, mint az ország más nagyobb helyein, meghonosították az Institutum Pauperum. Erről a keresztények alamizsnája útján elég nehéz a gondoskodás, meg lévén tiltva az utcán való koldulás. Az említett szegényintézmény neve: Congregatio Christianae Caritatis.

A pk. egyszer már egészen elvégezte a vizitációt s a parókiáknak kir. parancsra most folyó szabályozása után újra meg fogja kezdeni. E. m. *zsinat* tartását az uralkodó megtiltotta, tehát magánintelmekkel, a szószékről való buzdításokkal, üdvös példákkal iparkodik a pk. a lelkek üdvét előmozdítani. Az irodában az iratokért alig szednek valami díjat.

[6] Két teljesen egyező példányban van meg e jelentés. Az egyik nagyon kicsinybetűs és rendkívül sűrű írású. Mi a nagyobb betűs példányt használtuk.

A sz. e.-ban a kánoni hórákat mindennap mondják, nagyobb ünnepeken énekelni szokták. A konventmiséket és votívmiséket a maguk idejében a kanonokok vagy a praebendatusok elvégzik. A kanonokok száma, mint minden nem érseki helyen, 8-ban van megállapítva. Mivel kettő már csaknem egy év óta üresedésben van, egy harmadik kanonok pedig állandóan Budán tartózkodik a kir. tanácsban és az egyházi bizottságban, csak 5-en vannak itthon feladataik elvégzésére.

Az e. m.-ben még megmaradt kevés *szerzetes*, amennyiben lelkipásztorkodást folytat, a pki joghatóság alá tartozik. Nincs botrányt okozó szerzetes, de a karimában a szerzetesi fegyelmet mégsem tudják megtartani az egyének kis száma és öregsége folytán; leginkább áll ez az éjjeli vigiliákra.

A kat. *köznép* az idők jelen válságához mérten, amikor főként a nemesek és polgárok között az erkölcsi lazaság erősbödik, még eléggé a korlátok között marad. Fájdalommal kell megvallani, hogy amit az egyik oldalon a lelkek munkásai építenek, a másik oldalon a libertinusok bűnös példájukkal megingatják.

Mivel az uralkodó képesítette a *szerzeteseket* a plébániai javadalmakra való beiktatásra és a szabad végrendelkezésre, ezért a pk. az ilyen kánonok alóli fölmentésre hatalmat kér, hogy a kir. rendelkezésnek való ellenállás miatt nagyobb bajok ne származzanak. Továbbá kéri, hogy miután a Szentszék egyes szerzeteseket a rendszabályok alól fölmentett és szekularizált, ezeket világi papok hiánya miatt szükség esetén Rómába való új folyamodás nélkül plébániákra helyezhesse.

Keltezés mint fent.

Referátum. A kanonokoknál: buzdítandó a pk, hogy a praebendák a jog szerint betöltessenek. A főpapi tényked̈ések végzéséhez a kanonokok kis számára való tekintettel más papokat is vegyen igénybe. Fölösleges — mondja a referáló, hogy a Budán tartózkodó kanonoknak szükséges engedélyről szóljon. A házassági ügyek-, zsinat-, szem.-nál: „Contro questa inondazione di novità non si puo oppore, che Dio colla sua onnipotente mano. La S. Congregazione non ha più che contraporre, nulla servendo, nè canoni, nè concilj, e sotto questi Stati converra adottare il sistema de' Propaganda, come in partibus infidelium . . . vigilanza instancabile e prudente in questo bisogno." A még úgy látszik nem tiltott vizitációk elvégzésére sürgeti a pköt. Mivel a pknek csak egy éve van a növendékek kiismerésére, a felszentelés előtti legpontosabb vizsgálatra buzdítja. A brugesi reláció egyéb császári ediktumok közt említi, hogy a feloszlatott házak szerzeteseit előnyben kell részesíteni a plébániákra való pályázásnál, hogy így a nekik járó fizetések megszűnjenek. Ebből látszik, hogy ott ez a rendszer elfogadott. A Propaganda felhatalmazásai között az osztrák államok püspökei számára ez a felhatalmazás nem található, a Bécsben Őszentségétől a megengedettek között sem. Ha

Őszentsége emlékeznék rá, hogy egyes esetekben ilyeneket más római hatóság engedélyezett, jó lenne vagy ahhoz elküldeni ezeket a kéréseket, vagy tudni a formulárét, mert e pk. után valamennyi többinek is illik megadni. A Poenitentiaria a szekularizációnál hozzáteszi: „adimpletis quotidie aliquibus piis operibus suae religionis, a proprio confessario praescribendis, ad excitandam iugiter istius gravissimae obligationis memoriam, sub obedientia et iurisdictione episcopi in casu etiam sollemnis obedientiae voti specialiter subiectus."

Felelet. 1789. szept. 15. A jelentésből látszik a hanyatlás, amelybe a szent fegyelem és a püspökségek jogai a világnak szinte hihetetlen szabadossága folytán jutottak. De jelentése biztató dolgokkal is tele van hintve. A szent pkök példájára kitartásra buzdítja. Az áttérések mérsékelik a fájdalmat. A bíborosok elsősorban kérik a pköt, hogy kispapjai erkölcsben és tanításban a leghelyesebben neveltessenek. Mindenekfölött ajánlott dolgot cselekszik a pk, ha minden gondját szeminárium alapítására, illetve visszahozatalára fordítja. Ezt most annál könnyebben teheti, mert a belga pköknek visszaadták a szemináriumokat. A pápa 5 évre megadja a pknek a jogot, hogy föloszlatott szerzeteseknek, érintetlenül megmaradván fogadalmaik lényege, a végrendelkezést megengedhesse, de az átruházott apostoli felhatalmazás legyen kifejezve s minden esetben bizonyos összeget jámbor célokra adjanak. A pápa megengedi, hogy javadalmat is adhasson azoknak akik apostoli engedéllyel megengedett módon viselik a világi papság ruháját; e felhatalmazást 5 évre azzal a feltétellel engedélyezi, hogy egyenlő érdemekkel rendelkezők pályázása esetén a világi papok mindenkor előnyben részesítendők, s a pápai engedély a nagyobb botrányok veszélyének elkerülésére kifejezetten megemlíttessék és a kánonjog egyéb előírásai is megtartassanak.

1791-ben a liminát *Lavizzari Ferenc* római áld. pap végezte el, a jelentésre a pk. egy évi haladékot kapott.

Pécs, 1792. február 26. Gr. Esterházy Pál püspök jelentése.

A sz. e. körülményei csak abban változtak, hogy a kisprépostságot a király egynek a hét kanonok közül adományozta ugyan, azonban a nagyprépostság már $^{5}/_{4}$ éve üres, az uralkodónál megismételt kérések ellenére.

A pk. lelki joghatóságát most még kevésbbé veszik figyelembe, mint régen, mert az uralkodó jobban *kedvez az eretnekeknek*, mint valaha. A libertinusok száma is jelentékenyen emelkedett, de az isteni Gondviselés folytán az e. m.-ben eretnekek térnek át a kat. hitre, a nélkül hogy a katolikusok közül több elhagyná vallását, bár büntetlenül megteheti.

A sz. e.-on és a másik városi pléb. templomon kívül újabban

két külvárosi parókia létesült,[7] egyet a ferencrendiek igazgatnak. Az e. m. többi temploma mint 3 év előtt. De Pécsről a kapucinusokat kir. parancsra szétbocsátották két papjuk kivételével, hogy ezek környékük híveinek misét mondjanak. Tehát az e. m.-ben csak 6 ferences konvent van.

A *kispapok* visszakerültek a pki szem.-ba. Négy tanár tanítja őket teológiára. A Kir. Kamara a szem. összes javait visszaadta, ezeket a prefektus-kanonok kezeli. A lelki és anyagi ügyekben egyaránt a pk. és a káptalan felügyeletet gyakorol.

A *vizitációt* személyesen újra még nem végezhette el, részben mert 6 hónapig az orsz. gyülésen kellett lennie, részben mivel a királytól elrendelt parókia-szabályozás még nem kész, és hosszabb betegsége miatt; de arról gondoskodott, hogy a népnek vallásos életében semmilyen hiánya ne legyen.

Az említett ferencrendieken kívül a többi *szerzetes* részben a lelkipásztorkodásba van kihelyezve, részben a konventeken kívül egyenkint él. De még a ferencesek sem tudják, csekély számuk miatt, a szerzetesi fegyelmet teljesen megtartani.

Az erkölcsi romlás, a hit- és a cselekvésbeli szabadosság a nemesek között fokozódott. A *köznép* azonban, amely a szónokok beszédeire könnyebben és hűségesen hallgat, az Úr félelmében és a kat. vallás buzgóságában megmarad.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Referátum. Buzdítandó a pk, hogy buzgalommal és evangéliumi bölcseséggel odahasson, hogy a tolerancia minél kevesebb kárt okozzon a kat.-nak, s hogy az ország pkeivel együtt kérje Őfelségét az új törvények hatályon kívül helyezésére, a kat. vallás akadályainak elmozdítására és az eltörült konventek visszaállítására.

Felelet. 1792. máj. 25. A bíborosok gratulálnak a szem. visszaállításához s ebből remélik, hogy Isten segítségével a pkök el fogják érni, hogy teljes joghatóságuk és tekintélyük visszaállíttassék abban az országban.

1797. A liminára és a jelentésre egy évig haladékot kap.

1798: a liminát *Lavizzari Ferenc* apát, pápai titkos írnok végezte el.

Pécs, 1797. december 10. Gr. Esterházy Pál püspök jelentése.

A sz. e.-ban most 8 betöltött kanonoki szék van. A diginitásokat, a poen. és teol. tisztet is ők viselik. A Szentszék kegyelme folytán az őrkanonok[8] segédpkké lett, hogy az erőiben megfogyatkozott pknek segítsen. Az utolsó jelentés óta a kat. hitre tért 70 luth., 67 kálv., 18 zsidó és 1 ariánus. — Pécsett most is négy plébánia van. Az e. m.-ben sem szünt meg egy sem. A kapucinu-

[7] 1789- és 1790-ben. Névtár 1910. 36—37.
[8] Petheő József, l. Aigl i. m. 104.

sok konventjét, amelyet a többi szerzetesházhoz hasonlóan feloszlattak, a mult évben a várostól letelepített irgalmasok lakják, s a mellette levő templomot a nép állandóan látogatja. A szegényházak a világi előljáróság joghatósága alá vannak helyezve. — A főpapi ténykedéseket és a vizitációt ezentúl a segédpüspök által fogja végeztetni. Az e. m. lelki vezetésében a hanyagságot nem tűri és nem is fogja.

Hat *szerzetes*-konvent van az e. m.-ben. A tagok kis számához mérten fogadalmaik szerint példásan élnek és Isten dicsőségét a lelkek üdvével előmozdítják.

Az e. m. *népe* buzgó az istentiszteleten és a szentbeszéden való részvételben, valamint a szentségek vételében. Isten irgalmából további haladásra van remény.

Keltezés mint fent. A jelentéssel egyező aláírás.

Felelet. 1798. júl. 30. A jelentésből ragyogóan tűnik elő a pk. erénye. Mérhetetlen az öröm az akat. és zsidók megtérésén. „Iam vero perge, Illme Dne, cursum tenere, quem mirifica constantia ad praesentem diem perfecisti."

1808, 1809, 1814, 1816, 1818, 1819, 1820, 1822, 1823 években a pk. a liminára és a jelentésre haladékot kér és kap.

Szatmári Püspökség.

1805- és 1806-ban a pk. mindkét kötelezettségére halasztást kért; 1808-ban csak a jelentésre, a liminát *Sala Domonkos* végezte el; 1814-ben mint 1808-ban.

Szatmár, 1816. október 20. Klobusiczky Péter püspök jelentése.

Azt írja, hogy az első jelentést 1810-ben küldte el, de ezt sem a szatmári, sem más pkségek iratai között nem találtuk fel.

Elején az 1804-i *alapításról* beszél. E szt. a pk. és káptalan Szatmárnémetiben székel s a pkség 5 megyére terjed: Szatmár-, Ugocsa-, Ungvár-, Bereg- és Máramarosra. Az új pkség birtokai a következők: Tisza-Nána, Kömlő, Kisköre, Sarud, Tisza-Halász Hevesmegyében; Zsérc Borsodmegyében, Magyaród és Hidvég; ezek előbb az egri pkséghez tartoztak, továbbá az egri pkség tizedei Bereg és Máramarosmegyékben. Ezek Őfelsége alapítólevelében foglaltatnak (1804. márc. 23.), amelyben tisztán megvan, hogy 1.) IV. Bélától 1261-ben az egri pkségnek adott alapítólevélben említett, a negyedik király fiúgyermek nevelésére vo-

natkozó kötelezettséget ezentúl a szatmári pk, egri érsek és kassai pk. együttesen kötelesek gyakorolni. 2.) Hogy a szatmári pk. iuxta Normales Resolutiones a pkség jövedelméből a Generalis Politico-Fundationalis Kasszába 10 %-ot, a Magyar Udv. Kamara pénztárába pro Fortificatorio szintén 10 %-ot, összesen tehát 20 %-ot köteles fizetni. 3.) A király magának s utódainak a m. kir. trónon fönntartja a káptalani javadalmak adományozásának jogát, a pk. csak prezentál.[1] Mivel a fölállításkor megfelelő templom és épületek nem álltak rendelkezésre, a kir. meghagyta a pknek a plébániatemplom kibővítését és felszerelését, valamint pki palota és szem. építését. Erre az első pknek adott segítségen kívül neki és utódainak — amíg az épületek el nem készülnek — a szentjobbi apátságot adományozta. Az előd[2] a pki palota egy részét felépíttette, ahol most a kispapok laknak; a jelenlegi pk. pedig a saját és az apátság költségén a templomot már csaknem befejezett állapotba hozta, a palota fölépítését szorgalmasan folytatja s a maga idejében a szem. fölépítésére is lesz gondja.

A *kanonokok* eltartásukat a Hevesben fekvő s az egri pkségtől elszakított birtokokból nyerik, amelyeket a király örök időkre nekik adott. Ebből középszerűen megélnek s a szükséges káptalani személyzetet (zenészek stb.) is részben ellátják. Segítség címén az egri érsektől és káptalantól is kapnak valamit. A *sz. e.-at*, mely egyúttal pl. templom is, néhány évvel előbb a város emeltette. Csak meg van áldva. Négy harangja s illő toronyórája van. A főoltár most készül, képe: a mennybemenő Üdvözítő. A templom felszerelése nem bőséges, de a szükséges megvan. Javadalmazása: mint pl. templomot a város látja el, mint sz. e. Ugocsa és Szatmár megyékből a kir. tizedet kapja.

Az *e. m.-ben* két sz. kir. város van, Szatmárnémeti és Nagybánya, mindkettőben főként akat. helvétek és gör. kat. élnek, úgyhogy Szatmáron csak 1264, Nagybányán 1792 a r. kat. száma. Öt szerzetesház van az e. m.-ben: piaristák Nagykárolyban és Máramarosszigeten, minoriták Nagybányán, szalvatoriánus ferencesek Kaplonyban és Nagyszőllősön. A piaristáknak Nagykárolyban, a ferenceseknek Kaplonyban parókiájuk van; erre vonatkozólag közvetlen a pknek vannak alávetve. Pksége területén van néhány szegényház, földesurak és városok kezelésében. Az e. m.-ben 72 parókia van és 17 káplánság. A templomok száma jóval nagyobb a parókiákénál, mert sok filiában is van templom. Huszonegy ilyen filiát sorol el. Mellékeli a névtárt, ebből láthatja Őszentsége, hogy mily nehéz az e. m.-ben a lelkipásztorkodás a legtöbb parókiához tartozó sok filia miatt; ezekben ugyan kevés kat. él, de állapotuk az akat. közt annál veszélyesebb. A r. kat. hívek száma 58.893, a többi — amely jóval meghaladja a kat. számát — helvét és ágostai; nagyszámmal vannak görög szertartásúak is, ruté-

[1] A 2.) pont nem szerepel az alapítólevélben.
[2] Fischer István püspök.

nek és oláhok, de kevés kivétellel mind egyesültek, a munkácsi és nagyváradi g. kat. pkök alatt.

A pk. már az egész e. m.-ét *vizitálta*, sőt Ung, Bereg és Ugocsa megyéket másodszor is. Mindenütt bérmált is, a sz. e.-ban pedig évente pünkösdkör és más alkalmakkor. Nagyobb ünnepeken a sz. e.-ban pontifikál és prédikál, ilyenkor sok akat. is eljön meghallgatni. Nagybőjtben minden vasárnap ő prédikál. Minden vasár- és ünnepnap elmegy a sz. e.-ba s a konventmisét concelebrálja, 40 napi búcsút ad, a szentbeszédet is meghallgatja. *Zsinatot* nem tartott, de gyakran tart consistoriumot, amelyen az e. m. kormányzatának ügyei is előkerülnek. Pénzbüntetést eddig senkitől sem szedett. Az irodában az elődtől bevezetett díjak vannak érvényben. A szem.-ra, mivel alapja elégtelen, jelentékeny összeget költ a magáéból. Az e. m. kormányzásának átvétele napján votívmisét mond, halála utánra pedig e napon a káptalantól végzendő misére 1.000 r. forintos alapítványt tett. Idejövetelekor csak egy szónok volt a sz. e.-ban, reggel 8-kor; erre főként az előkelőbbek nem voltak hajlandók eljönni, ezért a pk. egy második prédikációt honosított meg a konventmise után, s a szónokot sajátjából fizeti, ellátást és lakást ad neki. Az irgalmasság cselekedeteit a hozzá fordulókkal, elsősorban a konvertitákkal és a vegyesházasságból származó gyermekekkel gyakorolja. Utóbbiak közül, hogy az akat. szülő a kat. vallástól el ne vonja őket, többet gondjába fogadott, ezek itt szeme előtt tanulnak, s a szükségesekkel egészen vagy részben ellátja őket. Ezért évenkint több ezer frtot ad ki.

A világi klérus 6 osztályból áll: kanonokok, főesperesek, esperesek, tanárok, plébánosok, káplánok. Tényleges kanonok 6 van, tiszteletbeli 6, főesperes 5, esperes 6, tanár 11, plébános 70, káplán 17. A *kanonokok* a kóruson állandóan jelen vannak. Szabályaik az egri káptalan mintájára készültek. Poenit. javadalom nincs, de egy a pktől e célra kiválasztott kanonok teljesíti hivatását. A teol. javadalmas hic et nunc helyettes által tanít, aki megfelelő fizetést kap; a főesperesek és esperesek vizitálnak, erről jelentést készítenek és kerületi gyűléseket tartanak. A tanárok teol.-ra, filozófiára és humaniorákra tanítják nemcsak a kispapokat, hanem a világi fiatalokat is, kivéve a vasár- és ünnepnapot, csütörtököt és olykor keddet is. A világi fiatalság erkölcseire őrködnek. A plébánosok a népért miséznek, a káplánok szándéka szabad.

A *szerzetesek* 3 plébániát vezetnek: a piaristák Nagykárolyban, a ferencesek Kaplonyban és a minoriták Giród-Tótfalun. Nincs az e. m.-ben szerzetes, aki ellen a pknél panaszkodtak volna. Az említetteken kívül a szerzetesek még 3 parókiát ill. helyi káplánságot látnak el.

A *szem.-nak* 32 növendéke van, közülük 2 a Pázmáneumban, 2 a pesti Központiban tanul. A tanulmányok közt a gregorián éneket is említi. A pk. szabályokat készített nekik. Havonta legalább egyszer hozzájuk megy és a lelkiéletről buzdító beszédet mond. Havonta kétszer gyónnak és áldoznak, szentgyakorlatot évente

kétszer végeznek, december végén és a nagyhéten. Taksa nincs. A régi egri szem. alapítványából, amelyet a kir. javadalmazásként adott, 6%-ra kihelyezett tőkéből és földekből nyerik ellátásukat, úgyhogy egy növendék ellátására összesen 200 frt esik. Az alapításkor ez elég volt de most nem, s így a pknek sajátjából kell jelentékenyen hozzájárulnia.

A *nép* erkölcsei általában eléggé jók, kivéve a városokat és a nagyobb mezővárosokat, mert ezekben jelentősebb a bomlás. Egyebek között a megtartóztatásnak, főként a szombatinak kevésbevételét látja megemlítendőnek, ezt a közönséges emberek közül is sokan megszegik. A pk és papsága figyelmeztetik a népet, de kevés a haszna. A pk. — ítélete szt. — egymaga, magasabb hatalom támogatása nélkül, ennek megjavítására képtelen.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Referátum. Jó lenne, ha a pk. előbbi jelentését elküldené. A Trid. szt. már négyszer kellett volna meglátogatnia egyházmegyéjét, mivel elég nagy, helyettes igénybevételével. Az e. m. zsinatnál megjegyzi, hogy nem tudja, jó-e szorgalmazni, mivel az összejövetel ellenkezhetik a kormány rendszerével s a Kongregáció a pistojai zsinat óta[3] nem igen szokta sürgetni. Törekedjék a pk. valamilyen konfraternitás fölállítására. Az eretnekek nagy számára való tekintettel a referáló szükségesnek látja a szerzetesek és konventek növelését, jámbor társulatok fölállítását, a gyakori vizitációt, valamilyen helyi jubileumot, a papság számára lelkigyakorlatokat s liturgikus és erkölcstani gyűléseket. Egyes falvak lelki elhagyatottságának pótlására (pl. Nagyberezna plébániához 48 falu tartozik, köztük az egyik 12 óra járásra) misszionáriusok alkalmazását látja ajánlatosnak. Aláírás: *Angelo Costaguti.*

Felelet. 1817. okt. 3. Az 1810-es jelentés nem érkezett meg. A Kongregáció meg akarja ismerni az alapítási oklevelet, hogy a javadalmak adományozásának jogát megvizsgálhassa; mivel úgy látszik elveszett, küldjön újat a pk. Elismeréssel szól építkezéseiről; sok dicsérettel járna, ha mons pietatis felállításáról gondoskodnék. A szegényházaknak számát tudni kívánná a Kongregáció. Látogatásukra finoman buzdítja a pköt. A vizitációnál a Trid.-ra hívja fel figyelmét. Az irodai díj megfelel-e az Ince-félének? Eszközöljön ki a Szentszéktől valamilyen jubileumot.

1820-ban a liminát *Sala Domonkos* végezte el.

Szatmár, 1820. október 15. Klobusiczky Péter püspök jelentése.

Először a Kongregáció *feleletére reflektál.* 1.) Mentegeti magát a Kongregáció ama megjegyzésével szemben, hogy annyi idő alatt gyakrabban kellett volna jelentést küldenie, illetve iga-

[3] Gallikán, janzenista és jozefinista szellemű e. m. zsinat 1786-ban. VI. Pius 1794-ben 85 tételét elítélte.

zolja, hogy közben kérvényeire halasztást kapott. 2.) A Kongregáció kívánsága szt. A) alatt mellékeli az alapító oklevelet. 3.) Annyi a kiadása a pki palota építésének folytatására, a szem. építésére, a sz. e. és a vegyesházasságból származó gyermekek stb. számára, hogy mons pietatis felállítására nem gondolhat. Pesten és Pozsonyban van kir. tekintéllyel alapított zálogház, ez valahogyan pótolja. 4.) A szegényházakról ebben a jelentésben bővebben beszámol. 5.) Amikor ezeket írja, már kétszer megvizitálta egész e. m.-jét s ez évben Ungmegyét már harmadszor is. Az e. m. kétévenkinti vizitációjában több dolog akadályozta: a magyar-erdélyi Commissio Regnicol. Limitanea elnöke volt, az orsz. gyűlésen való részvétel. Az e. m. felének vizitálása is több időt kíván és nagy nehézségekkel jár. Nagy kiadást jelent a pknek, mert *Magyarországon a vizitáció* nagyobb felkészültséggel és ünnepélyességel szokott történni. (A pk. és kisérete, szolgabíró, uradalmi tisztviselő stb, a plébánosokat ezek megvendégeléséért kárpótolni szokta.) Tudja, hogy helyettesek által is lehet vizitálni, de ez sohasem fog oly figyelmet kelteni, nem történik meg oly külső körülmények között, nem jár oly haszonnal a kat. és akat számára, mint ha a pk. személyesen teszi. Úgyhogy a lelkeknek nagyobb javára válik, ha a pk. évente e. m.-jének csak egy részét személyesen látogatja meg, mint ha két év alatt az egészet megvizitáltatja. Egyébként ebben és hiszi, hogy az orsz. egyéb e. m.-éiben is vannak évente főesperesi ill. esperesi vizitációk, amelyek a pkieket részben pótolni látszanak; a kerületi papi gyűlések is szokásban vannak. Az esperesek annyiszor jelentést tesznek a pknek, hogy súlyosabb hibát nehezen lehetne hosszabb ideig elrejteni. De ezek ellenére is, bármit kiván Őszentsége, a legnagyobb fáradozás árán is megteszi. 6.) A kancelláriai taksát B) alatt mellékeli. Még elődjétől kapta és használatban hagyta. Ez az egri e. m.-ben még a fölosztás előtt érvényben volt. A másolat az egri levéltár egy régi példányáról készült, amelyre rá volt vezetve, hogy a Szentszék jóváhagyta. Az alap. misék tábláit minden pl. templom sekrestyéjében kifüggesztette. 7.) A kat. nép megoltalmazására előírtakat tiszteli, de jó részük nincs hatalmában. A szerzetesek növelése egyedül az uralkodótól függ. A jámbor társulatok létesítése annyira nincs a pknek hatalmában, hogy még az előbb fennállókat is eltörölték felsőbb parancsra. Az évenkinti papi lelkigyakorlatokat nagyon hasznosnak látná, de ennek akadálya, hogy a szem. épülete még nincs meg s nincs ház lelkigyakorlatok számára; továbbá a plébánosoknak nem lenne helyettesük, minthogy a szerzetesek kevesen vannak, más plébánosra pedig nem bízhatják, mert sokan egymástól jelentős távolságra vannak. A pk. iparkodni fog legalább valamit belőle megvalósítani. Erkölcstani esetek megoldása az e. m.-ben szokásban van. A pk. előre kihirdeti őket, a papok a ker. gyűlésre írásbeli megoldást hoznak, ott megvitatják s a szentszékhez terjesztik fel. A szertartásokra a klerikusokat a szem.-ban oktatják. Jubileumot előzetes kir. engedély nélkül nem kérhet a Szentszéktől. 8.) Misszionáriu-

sok alkalmazására nincsenek sem alkalmas egyének, sem számukra való alap. Még ha lennének is, magasabb engedély nélkül nem volna lehetséges. Nem tudja megengednék-e a világnak jelen gondolkodásmódja mellett. Egyébként expoziturák létesítésével iparkodik a lehetségest megvalósítani.

Utolsó jelentése óta a köv. *jelenteni valói* vannak. C) alatt mellékeli a szem. fölépítéséig kapott szentjobbi apátság adományozásáról szóló másolatot. A templomi munkálatokat már befejezte, utolsó jelentése óta új kanonoki stallumokat, szószéket, a fő- és egyik mellékoltárra új képeket, új húsz változatú orgonát vett a saját költségén. A pki palota egy szárnyát lakhatóvá tette, mivel azonban még a többi rész nem készült el s a meglevőben a szem. nyert elhelyezést, nem lakik benne, hanem a régi jezsuitaházban. Palotájába addig úgysem költözhetik be, amíg az új szem. föl nem épül. A sz. házakról a D) alatti mellékletben számol be. A kat. száma az e. m.-ben az ezévi névtár szt. 61.548. Ebben az évben kezdte meg a pk. az e. m. harmadszori vizitációját. — A teol. kanonok most személyesen tanít. A szerzetesek négy parókiat vezetnek, közülük 3 mint az előbbi jelentésben, és egy negyediket a minoriták Csicseren. — A pestiekkel és bécsiekkel együtt 35 növendéke van. A szem.-ra gyenge alapítványa miatt az utolsó 6 évben kb. 40. 000 papirfrtot fordított saját jövedelméből. — Kéri, hogy a vizitációt úgy végezhesse, mint eddig, négy év alatt az egész e. m.-ét; évente egy-egy megyét, Bereget és Ugocsát egy évben.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Az A) alatt mellékelt alapítólevélben a főkegyúri vonatkozású részek oldalt meg vannak húzva.

B) melléklet. Kancelláriai taksa. Az egri e. m.-ben a Szentszék jóváhagyásával régtől fogva használatban van, a szatmári e. m. is elfogadta és 1806. dec. 10-én közzétette. In iudiciariis: a mandatis citatoriis obvenium xri 45, a mandatis compulsoriis xri 45. — In gratiosis: a külső fórum számára harmadfokú akadály alóli felmentésért 1.) Magnates et praenobiles bene possessionati, aurei 12. 2.) Nobiles possessionati quidem, non tamen cum prioribus comparandi, aurei 6. 3.) Reliqui nobiles et cives, aurei 2. 4.) Coloni, R. flor. 4. — A dispens. similibus quarti gradus sub No. 1.) collocati solvunt aureos 6, sub No. 2.) aureos 3, sub No. 3.) aureos 1, sub No. 4.) R. flor. 2. — A dispens. cognationis spirtualis 1.) aureos 4, 2.) aureos 2, 3.) aureos 1, 4.) R. flor. 1. — A dispens. promulgationum: mint az előbbi.

D) melléklet. Az e. m.-ben levő egyházi kezelésű xenodochiumok.

1.) Xenodochium *Beregsáziense*. Néhány százada áll fenn, közben az akat. kezére került, a helvétek skolasztikusaikat és minisztereiket láttál el belőle. 1715-ben, amikor a kat. templomot a protestánsok kezéből visszavették, restauráltatott. Alapítójára

stb. nézve nincsenek okmányok. A szegények száma nincs meghatározva, annyit tart el, amennyire a jövedelem elégséges. Van két szőlője, a városban egy — 25 házas zsellértől lakott — utcája, ezek mindegyike évi 1 r. frtot fizet és a szőlőben 18 napi kézimunkára köteles. Övé a plébános javadalmához tartozó malom jövedelmének fele, a malom és töltések fönntartásának kötelezettségével. Ezenkívül még 4.000 r. frt tőkéje van, kamatra kihelyezve. A plébános kezeli. Jelenleg négy nő él benne, mindegyik havonta egy pozsonyi mérő lisztet és 30 garast kap, valamint a közös tűzhelyhez szükséges fát. A nap meghatározott óráiban az alapítókért és jótevőkért imádkozniok kell.

2.) Xenodochium Boni Pastoris *Szigethiense*. A mellette fekvő kápolnától kapta a nevét. Máramarosszigeten kb. 1780-ban épült e sz. h., a kápolna néhány évvel később, mindkettő Sztojka Zsigmond akkori erdélyi pk. költségén.[4] Az alapítványi összeget az erdélyi káptalan kezelésére bízta. Három vagy több személy részesül benne. A helyi plébános kezeli.

3.) Xenodochium *Nagy-Bányense*. 1408-ban alapította Omechin János nemes, csak katolikusok számára, neki adva Giród-Tótfalut és egy malmot. Idő multán a helvét hitvallású város csaknem kizárólag protestáns emberekre fordította. 1692. márc. 8-án kelt alapítólevelével Lipót a birtokot és összes tartozékait a minoritáknak adományozta, a szegények eltartásának kötelezettségével; 1716. dec. 1-i dekrétumával Károly ezt megerősítette. A 6 személy mindegyike hetenként 12 krajcárt, kenyeret, sót, fát stb. kap.

4.) Hospitale *Magno Karoliense*. A Gr. Károlyi-család alapította a mult században, 12 mindkétnemű személy számára, elsősorban a család szolgáinak és konvenciósainak, akár latin, akár gör. katolikusok. A felügyelet joga a család világi tisztjéé, egyháziaknak nincs reá semmiféle joguk. Két kis szobája és egy kápolnája van. A szegények a családért imádkozni kötelesek.

Referátum. 1820. Mr. *Costagutitól*. Az alapítólevélről megemlíti, hogy a pápa még csak elő sem fordul benne, majd a főkegyúri jogra hivatkozó kifejezéseket idéz belőle. A szentjobbi apátság adománylevele szintén nem említi a pápát, ebből a következő kifejezéseket emeli ki: eligimus, nominamus, damus, conferimus. A pknek adott kánoni institúció, bármilyenek is e diplomák kifejezései, hallgatag, ha nem kifejezett jóváhagyása ez egyházmegye kiszakításának az egriből s föltételezi, hogy a pápa és császár között erre és a szentjobbi apátság adományozására nézve megegyezés jött létre. A felhozott érvekre való tekintettel a pknek meg kell engedni a négy év alatt történő vizitációt, de személyesen tegye. Legnagyobb elismerést érdemel a szem. érdekében való buzgólkodása; a Kongregáció nem kételkedik, hogy a pknek

[4] Az alapításnak előbb kellett megtörténnie, mert csak 1759-ig volt erdélyi pk, 1770-ben pedig meghalt.

van rá gondja, hogy otthon és idegenben tanuló kispapjai egyaránt a legtisztább könyveket és a józan tanítású szerzőket használják.

Felelet. 1821. aug. 11. Megengedik a négyévenkinti vizitációt, de személyesen végezze. [Egy ide betett cédulán:] Mivel a Kongregáció nem engedheti meg egyszersmindenkorra a négyévenkinti vizitációt, ezért a feleletet mindaddig a titkárságon kell tartani, amíg Őszentsége a szükséges fölhatalmazást meg nem adta.

Szatmár, 1835. márc. 22. Hám János püspök jelentése.

Székfoglalása óta[5] az e. m. legnagyobb részét már megvizitálta. A pkség alapításakor még 1.000 r. kat. sem volt Szatmáron. A sz. e.-at, mivel szűknek és nagyon egyszerűnek találta, bővíttette, két toronnyal látta el stb. Az építkezés még nem fejeződött be. Szándéka 7 oltárral ellátni, ezekből négy mellékoltár már több mint félig készen van, két mell. oltár és főoltár ez évben készülnek el. A piaristák nagykárolyi kollégiuma és a ferencesek kaplonyi konventje az 1829-i gyakrabbi földrengések, de főként a multévi okt. 15-i borzasztó földrengés következtében annyira megrongálódtak, hogy a nagykárolyi kollégium felső emeletét le kellett bontani, a kaplonyi konventet pedig nagyon régi templomával együtt teljesen le kellett rombolni; mindkettő a gr. Károlyi-család bőkezűségéből fog ujjáépülni. Az előző jelentésben említett szerzetesházakhoz járul a szatmári irgalmasoké, amely most épül. Jótevői közül Vécsey Miklós br. főispánt emeli ki. Addig is az irgalmasok, egy pater és három frater, az újonnan fölépített városi kórházban foglalkoznak betegápolással. A plébániák száma 75, az utolsó jelentés óta kettő a gyarapodás; újak fölállításáról a pk. most tárgyal. A többi adatra nézve a névtárra utal, amely szt. a kat. száma 80.926-ra emelkedett.

Az e. m.-ét a nagybányai és máramarosszigeti kerület kivételével egészen *megvizitálta*, a hátralévőben az orsz. gyűlés megakadályozta. Vizitációkor egyéb tényked*é*sek mellett minden parókián bérmált, továbbá a sz. e.-ban két pündkösdkor, Nagybányán egy pünkösdkor. A *kanonokok* a szokott időben elvégzik a kánoni hórákat s tudomása szt. a többi pap is. A tanárok a gimn.-ban, a fil. és teol. tanfolyamon józan tant hirdetnek s az ifjúságot vallásosan nevelik. A főesperesek és esperesek az erkölcs ellen vétő papokat a pknek jelenteni kötelesek. Papi ruhát, collarét és övet viselnek, valamint hajkoronát, amit nemcsak a pk., hanem a nép is megkíván. A *papok* erkölcsei általában jóknak mondhatók, a meg nem felelőket már a szem.-ból eltávolítják, a kihelyezett fiatalokra őrködnek. A pk. vizitáció alkalmával tapasztalta, hogy bár papsága igen gyengén van javadalmazva, mégis tisztán öltözködik s a házi körülményei közepette is rendes, úgy-

[5] 1828.

hogy a papi szerénység és a testületi szellem mindenütt kiemelkedik.

A *szerzetesek* tanítással és lelkipásztorkodással foglalkoznak. A piaristák Nagykárolyban a legnépesebb parókiát vezetik és a gimn. 6 osztályában tanítanak. Ugyanezt teszik a szigetiek. A nagybányai minorita konvent látja el egyúttal a giródtótfalvi plébániát. Kaplonyban a ferenceseké a parókia, a nagyszőllősi rezidencia atyái pedig a szomszédos plébániákon s szükség esetén a pktől küldve bárhol segítenek a plébánosoknak. Az irgalmasok a mult év július 1-e óta ideiglenes helyükön a betegeknek szolgálnak, úgyhogy még a más hitűektől is becsülést érdemelnek. Az egész e. m. szerzetesei ellen nincs pknek panasza, szabályaikat pontosan megtartják.

Kispapjainak száma 23, közülük kettő a Pázmáneumban, kettő a pesti Központiban tanul. A szem.-ban rendszerint 6 évet töltenek el, kettőt filozófiával, négyet teológiával; de közben egyeseket, kik erkölcseikkel és előmenetelükkel kitűnnek, a filozófiából, sőt a teológiából is felvesznek, úgyhogy a világban végzett osztályaiknak megfelelően kevesebb ideig maradnak a szem.-ban, azonban a rendek fölvétele előtt valamennyien hivatásukra nézve szigorú próbán mennek át. A teol. hallgatói a konventmisén mindennap jelen vannak és ministrálnak, vasár- és ünnepnap segédkeznek. Kéthetenként, adventben és nagybőjtben minden vasárnap gyónnak és áldoznak. Lelkigyakorlatot évente háromszor végeznek: az iskolaév elején: októberben, december végén s a nagyhét első 3 napján a spirituális vezetése alatt. A pk. évente többször meglátogatja őket, vizsgáikon is meg szokott jelenni s a papi életre buzdítja őket. Alapítványukból látja el őket; ehhez, mivel nem elégséges, a Helytartótanács évente mindig hozzájárulást ad. Ha az unitus bazilita protohegumenus a szem. filozófiai tanfolyamára klerikusokat küld, az ellátásért mérsékelt díjat fizetnek s ugyanoly élelmet, ruhát stb. kapnak, mint a többi kispap. Ugyanazon szabályoknak vannak alávetve s itt tartózkodásuk alatt a római ritust követik. Minden nagyobb rend előtt külön vizsga és külön lelkigyakorlat van. Az áld. papság előtt lelkipásztorkodás-, dogmatika-, erkölcstan- és kánonjogból vizsgáznak, a pki joghatósággal és a haldoklóknak föladandó teljesbúcsús áldással ruházza fel őket a pk. s káplánoknak küldi őket. Annyi a jelentkező a papi pályára, hogy belőlük a legbőségesebben lehet választani, úgyhogy ez az e. m. nemcsak a szükséges mértékben van ellátva papokkal, hanem bővelkedik bennük.

A falusi *nép* erkölcsei eléggé jók. A pk. tapasztalata szt. különösképen a svábok buzgó hívei a kat. vallásnak. Néhányan engednek ugyan az ivásnak és lerészegedve más bűnökbe is beleesnek, de minthogy legtöbbször keveretlenül laknak, a lelkipásztorok könnyebben tudják őket a jó útra visszavezetni. A magyarok és szlávok főként másvallásúakkal keverten élnek s ezektől a bűnöket is könnyeben elsajátítják. Másvallásúakkal összeházasodnak,

s ennek következtében még azokat a gyermekeket is, akiket kat.-nak kellene nevelni, az akat. fél a maga felekezetére vonja és így lelkük veszélynek van kitéve. A pk. és papsága ugyan ellene van ezeknek a házasságoknak, de mivel a törvény tiltja megakadályozásukat, a trienti forma szt. megengedik őket. Sokan, főként a városokban és mezővárosokban lakók, akik magukat előkelőbbeknek szeretik tartani, a megtartóztatás törvényeit megszegik s példájukkal az alsóbbrangú embereket is elrontják.

Az e. m. népének egyesek lanyhaságától, mások eretnek tanaitól veszélyeztetett buzgósága növelésére a pk. az alábbi templomoknak teljes *búcsút kér.* Az aknasugataginak Sz. Péter és Pál ünnepére, az aknaszlatinainak áldozócsütörtökre; a csalánosinak, amelyet 1832-ben tűzvész, 1834-ben földrengés pusztított, s amely most megújítás alatt áll, a Szentszéktől feketevasárnapra teljes búcsút engedélyező levele elégett, feketevasárnapra kér teljes búcsút; a szaniszlóinak Sz. György vt. ünnepére, a csomaközi filiálisnak Sz. István kir. ünnepére, a tőketerebesinek áldozócsütörtökre; a nevetlenfaluinak Szentkereszt feltalálása utáni vasárnapra, mivel e helyen az akat. közt élő katolikusokra s a környékről is oda menőkre való tekintettel az ünnep napján kellően meg nem ülhető; a nagyszőllősinek, mely pl. templom volt, de az előző századok forrongásai alatt kétszer esett a tűzvésznek áldozatul s most épül föl, Nagyboldogasszonyra, mert az ő, mint Magyarok Nagyasszonyának tiszteletére van szentelve; a kőnigsfeldi [Királymező] filiálisnak Sz. Mária Magdolna ünnepére. A sárosoroszinak, amely most épült, Sz. Annát követő vasárnapra, hogy a kevés kat.-ra való tekintettel méltón megülessék.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Referátum. 1836. aug? 29-én a Kongregációban előterjesztve. Az elmulasztott liminák és jelentések miatt alkalmas szanálást és felmentést kell adni. A Kongr. örül a szerzetesek és plébániák szaporításának. Jó lesz megadni a jelenlegi pknek is a vizitációra nézve az elődjének adott engedményt, mert a nehézségek ugyanazok, ha nem nagyobbak. Az orsz. gyülésen való részvétel a rezidencia alóli mentességre kánoni ok. (Reiffenstuel.) Mivel a jelzett engedély a Trid.-nak derogál, a pápa beleegyezését kell kérni. XIV. Benedek „Allata sunt" konstitúciója szt, 1755. júl. 26, a görögök nem mehetnek át a latin ritusra pápai felmentés nélkül. Jó lenne a pköt részletesebben megkérdezni vagy a Propagandához utalni az ügyet. Siralmasnak mondja, hogy oly könnyedséggel jönnek létre a vegyesházasságok. A jelentés eme szavaira: „a trienti forma szt." a referáló föltételezi, hogy az akat. fél nem részesül házassági áldásban. A vegyesházasságra nézve a pknek ajánlható XIV. Benedek De Synodo c. műve. A megtartóztatás elleni visszaéléseknek a pk. egész buzgalmával álljon ellen. Búcsúkérését az Indulg. Kongregációhoz utalták át. A jövőben a Benedek-féle utasításhoz alkalmazkodva részletesebb jelentést küldjön az e. m.-ről.

Felelet. 1837. jan. 10. Az elődnek adott vizitációs könnyebbséget a pápa engedélyével neki is megadják. A Kongregáció sajnálja, hogy a kispapok száma csökkent. A bíborosok buzdítják a pköt és papjait, hogy a vegyesházasságoktól ijesszék el az embereket. Erre vonatkozó szabályok XIV. Benedeknél a „Magnae Nobis" konstitúcióban, 1748 jún. 29. és De Synod. lib. VI. c. 5., lib. 9. c. 3. A szentbeszédekben a Szűzanya tiszteletét terjesszék, mert benne biztos a remény.

1837-ben *Emiliani Alajos* kanonok végezte el a liminát.

Pest, 1848. december 8. Hám János püspök jelentése.

Mivel közben a sz. e., más templomok és egyéb egyházi intézmények megvalósításával foglalkozott, nem tudott volna befejezett jelentést küldeni; most szándékai egy részének megvalósultával elküldi jelentését. 1837-ben befejeződtek a *sz. e.* munkálatai, ugyanazon év aug. 20-án Urunk mennybemenetelének tiszteletére felszentelte. Részletesen leírja a templomot. Hét oltár gipszből, ugyanannyi kiváló képpel; a főoltáron Urunk mennybemenetele, a kerek kápolnákban az egyik oltáron a megfeszített Krisztus, a másikon a keresztről való levétel a Fájdalmas Anyával. A többi négy mellékoltár Sz. István kir., az e. m. védőszentje, Sz. János Ev., Nep. Sz. János és Sz. Alajos tiszteletére van szentelve. Az oltárok el vannak látva portatilékkel stb. A főoltár a pápa 1809-i engedélyéből kiváltságolt. A szószék gipszből való márvány-utánzat. A Szentség a főoltáron van. A templom alatti kriptába temetkeznek a pkök és kanonokok. A sz. e. egyúttal pl. templom is. A székhelyen még két kápolna van, Nep. Sz. Jánosé, amelyben az oktáva alatt istentisztelet van; a másik kápolnát a temetőben 1839-ben a pk. építtette, alatta kripta. A feltámadt Krisztusnak van szentelve. Itt halottak napján és nyolcada alatt reggel misét mondanak az elhunyt hívekért, d. u. halotti olvasót és litániát. Évközben havonta egyszer van itt mise s ezenkívül bármikor, ha valaki kívánja.

A e. m.-ben 7 *szerzetesház* van. A székhelyen az irgalmasok háza és a Vince-nővéreké. Az *irgalmasok* 1839 óta már a pk. költségén épült saját házukban laknak, teteje Vécsey Miklós br. szatmári főispán bőkezűségéből készült. Kis templomuk, amelynek alapját 1834-ben vetették meg, a protestánsokkal való sok összeütközés után 1838-ban befejezéshez jutott. Ebben a főoltár Sarlósboldogasszonyé, a mell. oltár Istenes Sz. Jánosé. A betegosztályról ide be lehet látni s így misét hallgathatnak a betegek. Férfibetegek számára 6 alapítványi ágy van, a jelenlegi pktől; ugyanő az e. m. papoknak két szobát különíttetett el és szereltetett föl s külön alapítvánnyal gondoskodott róluk. Ezenkívül van még 6 ágy, közülük négyet Leonhard Mihály, a közös hadsereg apostoli vikáriusa, egyet Linczy József szatmári nagyprépost s egyet a br. Vay-család alapított. A konventben a perjelen, ki a

sebészet mestere, és az áld. papon kívül 6 frater van. A *Vincenővérek házát* és leánynevelő intézetét 1839-ben alapították Leonhard Mihály apostoli vikárius és az alulírt pk. Az előbbi katonák leánygyermekeinek nevelésére 76.000 frtnyi (monetae conventionalis) alapítványt tett, utóbbi nagy összegen épületet emeltetett. Az északi és déli szárny egyenlőtlen hosszúságú, mert a ref. kollégium felé tekintő déli szárny kiépítését a főként helvét hitvallásúakból álló városi előljáróság magasabb rendelkezések ellenére a kat. vallás iránti gyűlöletből 3 éven túl makacsul megakadályozta. Az épület közepén templom van a szepl. fogant. Szűz Mária tiszteletére, alulírt pk. szentelte fel 1846. júl. 19-én; a főoltár a Szepl. Fogantatásé, jobboldalt Sz. Vince-oltár, baloldalt a szószék áll. A nővéreknek van magánkápolnájuk is, Szentséggel és mindennapos misével s a kórházban is van egy kápolna a szent Kereszt tiszteletére. A közöshadseregbeliek leányain kívül, akik 70-en vannak, nemesebb családokból származó leányokat is nevelnek a nővérek s 3 osztályra osztva tanítják őket. Az ellátásért havi 10 frtot fizetnek (bonae monetae), 6 leány számára a jelenlegi pk. alapítványt tett. Van még ugyanitt 3 osztályú nyilvános leányiskola, amelyben bármily származású leányokat a nemzeti iskola számára megállapított norma szt. 3 nővér tanít. A nővérek fogadalmuk szt, amelyet szepl. fogantatáskor évente megújítanak, betegápolással foglalkoznak. E célból a jelenlegi pk. alapítványt is tett és az északi szárny erre van szánva. Hat beteg nő számára van alapítvány. Házi gyógyszertárral is fel vannak szerelve. Tizenkét árva lányt is nevelnek itt a nővérek, hogy a helyzetükkel járó erkölcsi veszélytől megmeneküljenek. Ezek alapítványa részben a jelenlegi pktől való, részben előző alapokból vett.

A székhelyen *pki konviktus* is van, ahol a pki szék fölállítása óta a főpásztorok mindig neveltettek főként vegyes házasságból származó ifjakat. Székfoglalása után a pk. ezt az intézményt szilárd alap és megfelelő épület nélkül találta, úgyhogy csak 16 fiú nevelkedett benne; ő megértvén az intézmény fontosságát, más, nemcsak vegyesházasságból származó, árva és szegény ifjakat is vett föl, számukat 40-re emelte s az épületet kibővíttette. Az utóbbi években a régi épület meghagyásával új kétemeletnyi magasat emeltetett nemes ifjak számára, akik itt papi felügyelet alatt nevelkednek. Ennek saját pénzén szándékozik földet venni. Az épületben vannak tanító- és kántorképzésre szolgáló helyiségek; ezt az intézményt 3.000 frtnyi segítséggel e fundo publico emeltette.

Van még a székhelyen nyilvános *ptochotrophium*, amelyet a pk. a koldulás megszüntetése érdekében a városi előljáróságga együtt, de főként saját költségén alapított 1829-ben. Ebben keresetképtelen szegények vallási különbség nélkül ellátást és szállást kapnak, mások viszont — munkaképtelenek — heti segélyt. Van az épületben Sz. Józsefnek oltára, ahol vasár- és ünnepnap azok, akik a sz. e.-ba nem tudnak elmenni, szentmisét hallgatnak. Ugyanebben az intézményben árva fiúk és leányok is vannak,

akiket külön tanító oktat a hit elemeire s a fiúkat mesterségre is. A földrengéstől megrongált nagykárolyi piaristák és kaplonyi ferencesek házát az alapító gr. Károlyi György újjáépíttette. Ugyanő Kaplonyban bizánci stílusban templomot emeltetett, amelyet 1848. jún. 18-án szentelt fel a pk. Sz. Antal tiszteletére. A templom mellett a ferencesek kezelésében a család számára mauzóleum van.

A e. m.-ben 81 *plébánia* van, kívánatos lenne még több. Világi pap 100 van a lelkipásztorkodásban, szerzetes 6. Az eddig említetteken kívül u. i. a premontreiek Kiskaposon vezetnek plébániát, más két parókiát pedig ideiglenesen piaristák látnak el. A pl. templomok között kiválik a beregszászi. Itt már 1418-ban Mindenszentek tiszteletére Zsigmond király nagyszerű templomot építtetett, 1657-ben a lengyelek földúlták és fölgyujtották, úgyhogy csak romjai maradtak. A pkök hiába hívták föl a *patrónust restaurálásra*. A jelenlegi pk, miután vizitációkor látta a nagyszerű romokat s a kegyurat igyekvése ellenére sem tudta az újjáépítésre rávenni, a megyétől kézi munkát és fogatokat kapva, a kegyúr hozzájárulásával 1837-ben megkezdte a restaurálást és sok gond és költség után fölépítve, 1846-ban Mindenszentek ünnepén a szent Kereszt felmagasztaltatása és Mindenszentek tiszteletére felszentelte. A templom gótikus. A főoltár képe helyett hatalmas kereszt van az Üdvözítő alakjával, a B. Szűz és Sz. János Ev. szobrával. A hajóban két oltár, Mindenszentek és a B. Szűz tiszteletére, a negyedik oltár a templomba beépített kápolnában, az Úr sírján van. A kegyúr, gr. Schönborn, az orsz. hatóságoktól utasítva és igéretet is adva rá, bizonyosan megtette volna kötelességét, hacsak a kat. hittől idegen tisztjei titkos mesterkedésekkel akaratát az ellenkezőre nem fordították volna. A templom befejezése után a pk. fölhívta a kegyurat, hogy az építkezésre fordított összeg fejében csak 12.000 frt jó pénzt fizessen vissza, amely főként az uradalmain és falvaiban levő iskolák javadalmazására lenne fordítandó, de eredménytelenül. Ezért jogi útra kellett terelni az ügyet, ami azonban csak béke idején biztatna sikerrel. 1838-ban a pk. költségén régi romjaiból fölépült a szőllősi templom, az Úr mennybemenetelének tiszteletére.

A *világi papság* áll 6 kanonokból, 4 főesperesből, a káptalan kebelén kívül, 8 esperesből; 3 teol. tanárból, a teol. kanonokon kívül, akinek teol. praebendája van és Szentírást tanít; 5 fil. tanárból, 6 gimn. tanárból és 81 lelkészből. A *kanonokok* a matutinumon fölül a laudest és a többi hórát is állandóan mondják a kórusban. S mindennap személyesen vagy a praebendáriusok által konventmisét mondanak. Más e. m.-i tisztet is töltenek be, egyik a szem. rektora, másik a gimnáziumi, a harmadik a fil. és teol. tanfolyamot vezeti, a negyedik javadalomhoz a lelkipásztorkodás van kapcsolva. A tanárok józan tanítást hirdetnek és semmiféle újítási szellem sem ragadja el őket. Évente négyszer van kerületi papi gyűlés. Az esperes évente táblázatot nyujt be az együtt nem élő házasokról, a jámbor alapokról és a templompénz kezeléséről,

prédikációkról, misékről stb. A pk. fájdalommal említi meg, hogy e. m.-jének egyik papja, aki már több mint 20 éve volt az e. m. kebelében s ezalatt kihágást kihágásra halmozott s az összes kánoni büntetési fokozatokon végigment, de nem javult meg, az irgalmasok kolostorából, ahová bűnbánat tartása miatt volt becsukva, megszökött s bizonyos ideig rokonainál tartózkodva, áttért a protestantizmusra; bizonyos idő után ugyan vissza akart térni, de mivel az őszinte, komoly elhatározás és az igazi bűnbánat jeleit nem adta, arra kapott utasítást, hogy a főesperes és megfelelő plébános őrködése alatt elhatározásának biztosabb megnyilvánulásait nyujtsa, de ilyennel eddig nem szolgált.

A *szerzetesek* mind hivatásuk szt. élnek. A kolostoron kívül csak két piarista tartózkodik, kik a pk. és előljáróik beleegyezésével missziók módjára újonnan fölállított parókiákat haszonnal vezetnek. S bár e szerencsétlen időben a magyarországi piaristák rendjébe behatolt a világ szelleme, az e. m.-ben levő házaik eddig még mentesek tőle. — Szatmáron Vince-nővérek vannak, élükön egy mater; van továbbá 14 fogadalmasnővér, 11 másodpróbás és 4 elsőpróbás újoncnő, valamint 4 jelöltnő. Hivatásukat dicséretesen teljesítik. Lelkiatyjuk egy teol. tanár, előljárójuk az egyik kanonok.

A 30 *kispapból* 26 tanul otthon, a többi mint előbb. A fölvételi vizsgálaton, ahol a pk. elnököl és a szentszék ülnökei is jelen vannak, főként oly ifjakat vesz föl, akik gimn. tanulmányaikat dicséretes eredménnyel elvégezték. A fölvettek az első két évben filozófiát, majd négy éven át teológiát tanulnak. Naponkint misét hallgatnak, vasár- és ünnepnap a szentbeszéden is résztvesznek. Tanulmányaik végeztével a pk. maga mellé veszi őket, megvizsgáztatja és szeme előtt vizsgálja őket; mindennap elmondja velük a kánoni hórákat, különböző hasznos tanulmányokkal foglalkoztatja és jó lelkipásztorokká törekszik alakítani őket. A szem. az egri érseki pénztárból és szem.-tól kapott évente bizonyos összeget, s ha ez nem lenne elég, a jobban javadalmazott pkök jövedelméből keletkezett fundus publicusból. Az utóbbi zavaros időkben az egri érsekség és szem. gyöngülése folytán a szem. javadalmazása nagyon ingadozóvá lett, a pk. iparkodik szilárdabbat szerezni. Külön szem. épület még nincs, a pki palota egy része szolgál erre; most tárgyal az új szem. fölépítéséről.

Az utolsó jelentés óta épült *új templomok* a beregszászin, kaplonyin és nagyszőllősön kívül: a lázári Sz. László tiszteletére, a csekei a Szentháromság, a sárosoroszi Sz. Anna, a dobosi Nep. Sz. János tiszteletére. Jelenleg munkában vannak: a jenkei, kászonyi, mindkettő Sz. István kir. tiszteletére. Valamennyi főként a pk. költségén épült. Ezekhez járulnak ugyanazokon a helyeken emelt *paplakok*, valamint még a következő községekben: Papos, Vitka, Nevetlenfalu, Császlóc, Jánk, Fancsika, Szinyérváralja, az alulírt pktől emelve. Az iskolák között kiválik szintén a pk. költségén a protestánsok között épített mátészalkai, kápolnával.

Sz. h. van Szatmáron, a pk. felügyelete alatt; Ungváron, Szigeten és Beregszászon a helyi plébános gondozásában, Nagybányán a minorita konvent kezelésében. Vizitációkor ezeket is meglátogatja. Kálvária kápolnával és állomásokkal a köv. helyeken van: Ungvár, Felsőbánya, Rónaszék. Szatmáron most készül a kálvária-kápolna a pk. költségén. E helyeket a nép főként nagybőjtben keresi föl. Valamennyi nyilvános keresztnek és szobornak van alapítványa.

Az *e. m. hívei* különféle nemzetiségűek, magyarok, németek vagy svábok, és szlávok. A svábok a jámborság külső megnyilvánításával, a szlávok az erkölcsök egyszerűségével, a magyarok nyiltszívűségükkel tűnnek ki. Uralkodó bűnök: a test bűnei, részegség és káromkodás, az úgynevezett műveltebbeknél a vallási közömbösség, a liberalizmus szelleme s vallási és politikai dolgokban egyaránt minden magasabb hatalomtól való függetlenség. A bőjti megtartóztatás elhanyagolása is fokozódik. A reverzális nélküli vegyesházas feleket, ha a kat. pap passzív asszisztenciája mellett megesküdni nem akarnak, a törvény szt. a protestáns miniszter is összeadhatja, de az utóbbi eset ritka. A hitehagyás megengedésének szomorú következményei vannak; mert hidegebb katolikusok, csakhogy a gyűlölt házastárstól megszabaduljanak s új házasságot köthessenek, otthagyják a kat. hitet, s egyesek közülük a protestánsoknál felbontott házasság után újra a kat. egyházba való visszatérésre gondolnak. Ilyen botrányok elsősorban az előkelőbb nemesek közt történnek meg. Vannak az e. m. keretén belül egyesült ruténok és oláhok, a munkácsi illetve váradi görög pknek alávetve. A vegyes ritusú házasságok és más körülmények gyakran kívánják a ritusváltoztatást s a pk. e dologban, amikor a lelkek java kívánja, kellő megfontolás után nem is támaszt nehézséget, de a jelenlegi munkácsi pk[6] a latin szertartásra való áttérés megtagadásában hajthatatlan s ezért egyesek protestánsokká lesznek.

A pk. a következő templomok számára teljes *búcsút kér:* a Vince-nővérek szatmári temploma számára Páli Sz. Vince utáni vasárnapra, a lázári templomnak Sz. László ünnepére, a beregszászinak Szentkereszt felmagasztalására, a szatmári kálvária-kápolnának Szentkereszt feltalálására, a felsőbányai kálvária-káp.-nak Szentkereszt felmag.-ra, a szigeti kálv.-káp.-nak Jézus Sz. Vére ünnepére, Szentháromság utáni hétfőre; a rónaszéki kálv.-káp.-nak Szentkereszt felmag.-ra, a csekei templomnak Szentháromság ünnepére, a dobosinak Nep. Sz. Jánosra, a sárosoroszinak Sz. Annára, a nagyszőllősinek Urunk mennybemenetelére. — Továbbá a másodfokot érintő harmadfokú vérrokonság akadálya alóli *felmentő hatalmat* kér a svábok érdekében, akik magyar

[6] Popovics Vazul.

akatolikusokkal vegyesen laknak s irtózva a vegyesházasságtól, főként saját családjukra vannak utalva.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Referátum. Nincs nyoma annak, hogy a liminát megbízottja által időközben elvégezte, vagy haladékot kapott volna. Meg kell erősíteni a pköt abbeli szándékában, hogy a kegyúr kényszerítésére a törvényes eszközöket is igénybe vegye. Gyakrabban kívánná a referáló a papi gyűléseket, a Szentszék előírásai szt. havonta kétszer. [Más írással:] N. B. a Conc. Rom. ez előírása nem alkalmazható mindenütt. Jó lenne a pknek a válaszban ajánlani, hogy ama rossz pappal tudassa érte való gondoskodását és így visszahívja az üdvösség útjára. A jelentés nem szól a kanonokok szabályairól, nem említi a poenit. kanonokot, talán nincs is. A szerzetesekről nem mondja meg, hogy hányan vannak az egyes házakban stb. A szem.-i fegyelemért megdícséri, a növendékek gyarapítására buzdítja. A vegyesházasságokra nézve tartsa magát a Szentszék utasításaihoz. A ritusváltoztatás ügyét a Propagandához utalja az előterjesztés. A szószéken és máshelyütt is fejtsék ki a hitehagyás fölötte bűnös voltát. A pápának a munkácsi g. kat. pkhöz intézett szava megszüntethetné annak keménységét és megakadályozná a belőle származó bajokat.

Felelet. 1852. máj. 4. Főpásztori gondoskodását és bőkezűségét dicséri. A Kongregáció egyetért vele a Schönborn elleni eljárásban. E dologban tartsa szemelőtt XIV. Benedek Inst. Eccl. 100-on írtakat. Sürgeti a vizitációt és az e. m. zsinat összehívását. Utóbbinak pótlására különösen alkalmas az egész klérust évente lelkigyakorlatra összehívni. A szerzetesektől ellátott parókiákra nézve a pk. bizonyosan megtartja, ami XIV. Benedek „Firmandis" konstitúciójában van. A szerzetesnőknek évente kétszer vagy többször rendkívüli gyóntató jár. Majd valamennyi között a legnehezebb és leghasznosabb műről, az e. m. szem. fölállításáról szól, amelyben a grammatikai iskolától kezdve legyen meg minden tanfolyam. A vegyesházasságokra nézve tartsa magát a pk. az elmult alkalommal neki írt levelekhez, a többit is vegye figyelembe, amit az egyházkormányzatra nézve sürgettek. A Kongregációnak igen kedves dolgot fog cselekedni, ha következő jelentését a Benedek-féle utasítás szt, amelynek példányát is mellékelik, fogja elkészíteni.

Szepesi Püspökség.

Schavnik vára, 1780. nov. 4. *A pk. levele Costanti János római ágenséhez.* A limina elvégzésére helyettes állítását kéri. Ha jelentésében valami hiba lenne, kéri ennek kijavítását, mert ez az

első, „nec facile illius instituendae exemplum habere potui, quod ea pluribus Patriae episcopis in more posita non videatur." [Sk. aláírás.] — A liminát *Costantius Septimius* végezte el.

Schavnik vára, 1780. november 4. Salbeck Károly püspök jelentése.

Nagy örömmel ment volna Rómába, ahol az Apollinaris tanítványa volt, azonban a kormányzása elején megkezdett és még be nem fejezett vizitáció, az út hosszúsága s ama körülmény, hogy az Udvar engedélye nélkül nem lehet Rómába utazni, megakadályozzák.

Az e. m. *alapítását* mondja el. A pk. a szepesi prépostság és schavniki apátság jövedelmét kapta meg. Joghatósága Szepes, Árva és Liptó megyékre terjed. Székhelye, előbb a szepesi társaskáptalané, Váralja, amely csak a sz. e.-at, pki kúriát, kanonoki házakat, a fölöszlatott jezsuiták rendházát a mellette levő iskolával foglalja magában, semmiféle világi házat nem. Fallal övezett. A pkség fölállítása által a pápai bullával város nevét nyerte. A székhelyen kívül joghatósága alá tartozik 2 sz. kir. város, 39 oppidum, 364 falu. A *sz. e.* a pkséggel együtt Sz. Márton pártfogása alatt áll. Régi szilárd munka két toronnyal. A főoltáron kívül van 12 oltára, sekrestyéje, conservatoriuma, sz. e.-i és káptalani kincstára, hiteleshelyi levéltára. A sz. e. javadalma 20.000 r. frt. A templommal drága művű kápolna függ össze, a megkoronázott Szűz Mária tiszteletére, bár *Sacellum Corporis Christi-nek* is mondják. Zápolya István építtette, özvegye bő javadalommal látta el s a szepesi prépostságra bízta. A javakat az idők folyamán teljesen elragadták, Lipót alatt az esztergomi érsek közbenjárására a megmaradt földeket a jezsuiták kapták meg, akik a fölöszlatásig e kápolnát kezelték és a grammatikai iskolában tanítottak. Utánuk a káptalan kezeli. Javadalmából már csak egyetlen falu maradt meg, ezt Mária Terézia a szepesi pkségnek adományozta, a többi földet különféle nagybirtokokhoz csatolták. A sz. e. fölszerelése inkább a szükségnek, mint a méltóságnak felel meg. A kápolna jobban van fölszerelve. Ezután foglalkozik a prépostság eredetével, amelynek okleveles anyaga a tatárjárás alatt elveszett, s valószínűnek mondja az erdélyi szebeni prépostsággal való egyidejű alapítását.[1] A *templom* szűkebb volt. Stock János szepesi prépost kezdte bővíteni 1462-ben, a munkát folytatta utóda, Back Gáspár, 1478-ban[2] Siroka László egri suffr. pk. fölszentelte. Tíz kanonokja és egy prépostja volt, most is 10 *kanonok* van. A nagyprépostnak új javadalmazása Mária Terézia akaratából, a pápa beleegyezésével, a váraljai parókia jövedelme. A jelenlegi nagyprépost két káplán

[1] A nagyszebeni prépostságot III. Béla, a szepesit Imre királyunk alapította. Pirhalla, A szepesi prépostság vázlatos története, Lőcse, 1899. 5—7.

[2] 1479-ben. Pirhalla i. m. 103.

által gyakorolja a lelkipásztorkodást, az egyik német, a másik szláv, ő csak a nagyobb ünnepeken pontifikál. Vasár- és ünnepnap két nyelven van a prédikáció. E káplánokat is a pk. nevezi ki. Ugyancsak Mária Terézia alapítása minden megyében egy, tehát összesen 3 főesperes, kik a kanonokokból kerülnek ki. Ezek jövedelme a 700 r. frton megváltott tizedekből kerül ki, 3 részre fölosztva. A kanonokok küzül egyik a környék falvaiban lakó népnek plébánosa, a parókia a káptalanba van bekebelezve, a lelkipásztorkodás a sz. e.-ban történik. Van két káptalani káplán. A plébános jövedelme stólából és tizedekből áll. Az említett káplánokon kívül, kik a karimán résztvesznek, a kórus szolgálatára van még négy világi énekes, kik misék és vesperások alatt a zenész-kóruson vesznek részt. Van továbbá 3 világi sekrestyés.

Poenit. praebendát a pk. e káptalanban nem talált, minthogy ez ebben az országban nincs használatban. Mert a kanonokokat a királynő nevezi ki, de gyóntatót sem ki nem nevezett, sem nem alapított. A pk. nem állíthatja föl, főként mert nincs rá javadalom. A kanonokok a többi pappal nagyobb összejövetelek alkalmával gyóntatnak. Teol. javadalom sincs, de nem is szükséges, mert a növendékek a budai egyetemen tanulnak. E szem. legfőbb gondja az eszt. érseké, aki vezetésére káptalanából egy kanonokot nevez ki. A prefektus időnkint értesíti a pköt. A szentbeszéd miatt nincs szükség teol. javadalomra, mert a káplánok fölváltva prédikálnak s az Úr ünnepein a kanonokok, kik azonban többnyire az alsóbb papsággal helyettesítik magukat.

Pl. *templom* 119, filiális 74 van, nyilvános kápolna 11, magán 4, templom nélkül van 212 hely. A legtöbb templom szilárd anyagból épült, néhány fából. Jobb azoknak helyzete, amelyek kegyura a Kir. Kamara vagy a község, rosszabb a magánföldesurak alá tartozóké, főként amelyek eretnekek közt vannak, mert ezeket csak a katolikusok áldozatkészsége tartja fönn. A templomok jövedelme tőkekamatból, a föld hozamából, a perselypénzből és temetési harangozásból áll. E jövedelem szolgál az épület számára is, a kegyurak és községek hozzájárulásával együtt. A *lutheránusok imaházainak* száma egy, két, sőt három miniszterrel is: 21. Szepesmegyében a két sz. kir. és 13 kir. mezővárosban 15 van. Ugyane megyében két nagyobb falu van régtől fogva kijelölve szabad vallásgyakorlatukra: Toporc és Batisfalva; hasonlóan Árvában: Isztebne és Lesscsin [Lestin], Liptóban: Palugya és Hibbae [Hibbe], ezek u. n. artikuláris helyek, a XVI. századból származnak. [!] Az e. m.-ben két zsinagóga van, egy Szepesben, egy Liptóban. A három megye lélekszáma: 201.500. Ebből r. és gör. kat. 150.897, luth. 49.983, zsidó 620. A pknek a világi és szerzetes papokat fölgyujtó buzgalma folytán azok közül, akik vallási közömbösségben élték át ifjúságukat, az *Egyházba tértek* 71-en; a luth. közül 712-en, zsidó 11 keresztelkedett ki s így pksége első négy évében a kat. Egyház 794 lélekkel gyarapodott. A közömbösségben

élőkön itt azokat érti, akik semmiféle határozott dogmát nem vallottak.

Az e. m.-ben 9 *szerzetesház* van. Szepesben: Váralján irgalmasok, Csütörtökhelyen és Lőcsén minoriták; utóbbi helyen a feloszlatott jezsuiták 6 humanisztikus osztályát rájuk bízták; Késmárkon pálosok, akik a város kívánságára szintén tanítani kezdtek. In Valle Lechnitz kamalduliak, ezt Vörös Kolostornak is nevezik. — Árvamegyében: Tersztenán salvatoriánus ferencesek telepedtek le 5 évvel ezelőtt s a nép örömére elemi iskolát nyitottak, bár a bécsi udvar még nem állandósította őket. Remélhető, hogy ez lassan megtörténik és kolostort fognak építeni. A helység egy másik templomát, amely eddig a plébános joghatósága alá tartozott, már nekik adományozta a királynő. — Liptómegyében: Rózsahegyen a piaristák humanisztikus osztályokat tanítanak, Okolicsnán [Okolicsnó] a salvatoriánus ferenceseknek van konventjük; ugyanők vannak Szentmiklóson is, akiknek néhány év előtt az uralkodó a jezsuiták házát adta a grammatikai osztályok tanítására s az áttért ifjak nevelésének terhével. Női kolostor nincs.

A pk. kinevezése előtt az eszt. érsek a generális *szem.-ban* az alapítványból az e. m. számára 38 klerikusnak való helyet különített el. Ezt a számot a király az említett szem.-ban az e. m. számára örökre megállapította. A pköt nagyon bántotta, hogy növendékei nem szeme előtt nevelődnek s ezért meg is kapta az uralkodótól Kolbach falu közelében a jezsuitáknak egy házát, amelyben három-négy, legfeljebb hat jezsuita élt, a mellette levő iskolaépülettel együtt. Itt rendez be a pk. szem.-ot. Az akadémiai tanulmányokat elvégzett növendékek közül 4—6 papot szándékozik itt évente elhelyezni, akik a csütörtökhelyi kápolnában az alapítványnak megfelelően miséznének s pk. szemei előtt alkalmas lelkipásztorokká alakulnának, a pknek az oltárnál segédkeznének, a világi jogot tanulmányoznák, az Oltáriszentség imádásának módszerét elsajátítanák, amelyet az alulírt pk. honosított meg az e. m.-ben s ennek az ájtatosságnak az e. m. templomaiban való elvégzésében segítőkezet nyujtanának. A papságra való felvétel a szentszék előtti szigorú vizsgával kezdődik, azután pedig a budai egyetemre kerülnek a fölvettek.

Jobban és állandóbban megalapított *szegényházak* nincsenek. Csupán nagyon szerény szegényházi épületek vannak koldusok és betegek számára több mezővárosban és faluban, de kis létszámra; alig van jövedelmük, úgyhogy a szegények csak lakást kapnak s az életfenntartáshoz szükségeset kéregetéssel szerzik be. A házakat a községek kötelesek karbantartani. Konfraternitás nincs. Montes pietatis nincsenek az országban. Gyakran pótolja ezeket a pk. bőkezűsége; főként a szegényebb konvertitákat segíti, de nemeseket is, akiket az atyai házból vallásváltoztatás miatt kizártak.

A rezidenciát megtartotta, csak a mult év őszén volt Bécsben az uralkodónál az említett szemináriumi ügyben. Arra is rávette az uralkodót, hogy főként Árva- és Liptómegyében a meg-

rongált templomokat a kir. kincstár megújíttassa, a fából valók helyébe pedig lassankint kőből valókat építtessen. Őfelsége továbbá legalább két *misszionárius* számára tartózkodási helyet és eltartást ígért a sziklás bányavidéken és erdős hegyekben szétszórt kb. 1.000 hívő gondozására.

Pksége első évében megkezdte a *vizitációt* és először Árva és Liptó megyéket látogatta meg, amelyekben 39 pl. templom van, a filiálisokkal együtt 93 templom. A többi 80 templom Szepesre esik. Azután a második és harmadik évben az ú. n. Szepesi Földet vizitálta, amely megye az előbbi kettőnél együttvéve is nagyobb, s most pksége negyedik évében a még hátralévő rurális dekanátusokkal van elfoglalva. Ezzel is már elkészült volna, ha az előjövő fontos közügyek és időjárás meg nem akadályozták volna. Látogatásának bőséges gyümölcsei voltak. A pk. rajta van, hogy vizitációkor az egyes községeknek különösen meghagyott intézkedések végrehajtassanak, ezeket a főesperesek által ellenőrizteti és sürgetteti. Vannak az e. m.-ben gör. katolikusok is, 11 parókia, külön esperesi kerület, papjaik közül egy a dékán. A pknek engedelmeskednek, ő is vizitálja őket. A felszentelést saját szertartású pkeiktől nyerik, a javadalmat a szepesi pk. adja. Pünkösdkor a sz. e.-ban, vizitációkor a nagyobb számmal összegyűlt nép körében bérmált, pkségének néhány [4] éve alatt 40.000 embert.

A *zsinattartás* nem szokás az országban, egyébként is kir. beleegyezés szükséges hozzá. Amennyire lehetséges helyettesítik a pki parancsok, körlevelek, a főesperesek elnöklete alatti konventek, a plébánosok kerületi összejövetelei, amelyeket Liptóban és Árvában az esperesek, Szepesben pedig a dékánok vezetnek. A pk. vizitációja végén összehívta egy-egy kerület papjait. Megparancsolta továbbá, hogy a falusi dékánok és esperesek kerületük papságával *3 havonta ülést* tartsanak; előírta, hogy elején a Szentlélek segítségülhívása után mise legyen, majd sorrendben egyikük szentbeszédet mond; az ülésen kutassák a nép hibáit és az orvosságot; tárgyaljanak a nép erényeinek növeléséről is, a paptól megkívánt egyenes életről, egymásnak a hivatás betöltésében való buzdításáról, a templomok díszének növeléséről, a szertartások pontosságáról és nehezebb lelkiismereti esetekről.

A pk. vizitációkor mindenütt magyarázta a *keresztény tanítást*, a helyi nyelvet ismerő papok körülötte álltak és szükség esetén tolmácsoltak; ő maga kérdezte ki a hitigazságokat s a nép nyelvén imádkoztatott. Bár a szláv nyelvet nem beszéli tökéletesen, mégis e nyelven felelőket többnyire megértette. A dicséreten kívül kisebb ajándékokat is adott. A sz. e.-ban és az egész e. m.-ben is megfelelő szónokokról gondoskodott. A szentbeszéd formáját és módját s gyermekek és tanulatlanok oktatásának módját szintén előírta.

Pénzbűntetés nincs használatban s ezért letéti hely sincs. Ha néha mégis kimérnek ilyet, a helyi templom kapja meg.

Az irodában a királytól előírt díj van érvényben, a pk. a fölmentésért semmit sem kíván.

A *pki hivatás gyakorlásának több akadálya* van, ezeket kifejteni nehéz, orvosolni még nehezebb. A pk. alig tud valamit végrehajtani a világi magisztrátusok segítségével, mert ezek a támogatásról gyakran vitatkoznak vagy pedig késlekednek. Az uralkodó megszorította a klerikus megütésekor alkalmazandó kiközösítési hatalmat. Eme rendelet után nemrég felmerült az e. m.-ben egy fenyíték alá eső bűntény. A pk. a kir. tekintély meg nem sértésének és a zaj elkerülésének céljából jobbnak látta magánfeddéssel élni és gyengébb lelki orvosságot alkalmazni. Ezután a vegyesvallású felek összeadásának kötelezettségét elrendelő ediktumról szól. A pk. a vegyesházasságra nézve a köv. utasítást adta papjainak: ha az akat. fél nem akar áttérni, a kat. felet beszéljék le a vegyesházasságról, de makacs, a házasáldást megtagadó hasztalan fenyegetések nélkül. Ha az eljegyzés már megtörtént és sem az akat fél nem akar áttérni, sem a felek egymástól megválni nem akarnak, akkor tudakozódjék a pap, van-e a jegyeseknek állandó lakóhelyük, elég erős-e a hitben a kat. fél, és vajjon plébánia- vagy legalább is filiális templommal rendelkező helyen lakik-e. Ezeket terjesszék föl a pki irodába s onnan várjanak utasítást. A vegyesházasságból származó gyermekeket pedig, mihelyt a hit megvallására és a szentségek felvételére képesek, a hanyagság büntetésének terhe alatt a r. kat. hegyelmi eszközökben kötelesek részesíteni. A templomok immunitását is félti a pk, mert a kir. szabályozás a menedékjogot nagyon megszorította, úgyhogy alig lesz bűn, amelynél ezzel élni lehetne, azonkívül a menedékjog csak az Oltáriszentséggel rendelkező templomokra vonatkozik. A pk. papjainak a köv. utasítást adta: a templomba menekülőnek mondják meg, hogy a szentegyház falain belül sincs kellő biztonságban; ha nem akar elmenni, erre ne kényszerítsék. Ha a világi hatóság ki akarja vonszolni, a plébános erővel ne álljon ellen, hanem csak mérsékelt szavakkal figyelmeztesse őket s tegyen a pknek jelentést.

A pk. tettei az Egyházért. A sz. e.-at belülről illően rendbeszedette, a szentélyt a főpapi ténykedések céljából kibővíttette, a kanonoki stallumokat kényelmesebbekké tette, a zenei kórust kibővíttette; „altaribus, ipso aevi tractu ut sit diminuto fulgore, pristinus decor citra antiquitatis labem, qua fieri poterat restitutus", ezáltal a sz. e. derűsebb megvilágítást nyert. A felszerelést növelte. A schavniki birtokhoz tartozó Kravján és Vidernik templomait restaurálta, a teljesen meghasadozott vikartóci templom helyébe alapjaitól újat építtet, a szükséges előkészületek már megtörténtek. Több, főként szegény templomban, ahol nem volt örökmécses, ennek táplálására rávette a községet. Másoknál csak akkor engedte meg az Oltáriszentség őrzését, ha az öröklámpa égni fog. Minden filiát is meglátogatott s közülük egyeseket megfelelőbb materekhez csatolt. Egész e. m.-jében fölállította az Oltáriszentség Társulatát

s ezt a római Sopra Minerva-templom főtársulatához csatolta. A pápától engedélyezett búcsúkkal is ellátta. Az év minden napján, a nap minden órájában az e. m. valamely templomában szentségimádás van. Az év összes nappali és éjjeli óráiban az Oltáriszentséget néhány adoráló tag jámbor elmélkedésekkel és könyörgésekkel imádja. A rákövetkező vasárnapon vagy ünnepen mise előtt a pap az Oltáriszentséget körülviszi a templomban, szép idő esetén a templom körül, jámbor énekszó kíséretében. Ez az ájtatosság napról-napra növekedik, a nép versengve lép be a társulatba, a királynő is beiratta magát, imádási óráját születésenapján, május 23-án reggel 6-tól 7-ig választotta ki.[3] Az e. m. minden templomában a meghatározott sorrendben kora reggeltől késő estig, mindenütt ugyanazon a módon, nagy látogatottság mellett ki van téve a Szentség, s a hívek anyanyelvükön himnuszokkal és imádságokkal állandóan imádják; mindenegyes község népe osztályokba van beosztva s a kijelölt vezetők alatt óráról-órára adott harangjel mellett jámbor énekszóval csapatonkint vonul a templomba. A szomszédos plébánosok és papok ebben egymást kölcsönösen segítik. Az ájtatosság a szokott áldással kezdődik s sz. Ambrus himnuszával és áldással végződik. Az Agónia tiszteletére ugyanazon konfraternitás előírásaként a pk. az egész e. m.-re elrendelte, hogy minden csütörtökön az esti Urangyala után a nagyharanggal jel adassék, a nép erre 3 Miatyánkot és 3 Üdvözlégyet szokott imádkozni. A kat. helyekre nézve a pk. elrendelte, hogy vasár- és ünnepnap, amikor a nép jelen van, az Utravalót a pap a nép kíséretével nyilvánosan vigye a beteghez. Elrendelte továbbá a pk, amit a kánonok a szent Szinek megújításáról előírnak, s ami az Oltáriszentség méltó őrzésére szolgál.

A pk. tettei *a nép érdekében*. Az egyik házasfél eretnek volta esetén a gyermekek az elromlás veszélyének vannak kitéve. Főként Liptómegyében a fiatalok a házasság megkötéséig egyik valláshoz sem tartoznak s közömbösek arra nézve, hogy a sors milyen vallású házasfelet hoz nekik; a pk. ezeket nagy igyekezettel, a megyei hatóságokat is segítségül megnyerve, a veszélyes kezekből kiragadta és az Egyházzal egyesítette, úgyhogy több mint 770 luth. tért át, köztük nem kevés nemes, az előkelőbbek között pedig legújabban a lutheranizmusnak az egész Szepességen volt protektora. Szegény és nemes gyermekeknek egyaránt, akiket övéik a hit iránti gyülöletből űztek el, a pk. lakást, ruhát és ellátást ad, másoknak pénzt és gabonát, ismét másoknak szolgálati helyről, mesterség tanulásáról és iskoláztatásról is gondoskodik. A nagycsütörtöki lábmosás után 12 szegényt felöltöztet és vendégül lát házában. A falusi népet vizitációkor fölbuzdította, hogy gyermekeit a helybeli népiskolába küldje; s hogy szegénységüket ne hozhassák fel ürügyül, a tandíj helyett, amelyet előbb minden gyermeknek el kellett vinnie, a községeket arra kötelezte, hogy a

[3] Téves elírás május 13. helyett.

tanítónak a szükséges fizetést megadják; így a legszegényebbek is iskolába mehetnek, hogy az anyanyelvi imádságokat és szükséges hitigazságokat és még legalább olvasni és írni tanuljanak. Megparancsolta a papoknak, hogy gyakran menjenek az iskolába, s a tanítókról, a tanítás módjáról és a tanulókról évente a pknek jelentést küldjenek.

A pk. tettei *a papságért.* A szem. körüli fáradozásokon kívül buzdította a kegyurakat, hogy a lelkészeknek alkalmasabb házakról és jobb életfönntartásról gondoskodjanak. Közben a kir. hivatalok is a pk. sürgetésére eme szándéknak kedvező rendeleteket bocsátanak ki. A pki rezidenciául szolgáló régi préposti házhoz új épületszárnyat és kápolnát emeltetett. Schavnik várában gazdasági épületeket építtetett s a már romló várban a pk. falusi pihenésére szóló palotát díszíttette.

A régi társaskáptalan sokat szenvedett a barbárok betörésétől. E veszélyek és a bizonytalan jövedelem miatt nem voltak a pontos *kórustartásra* vonatkozó törvényei. Hasonló volt a helyzet a trienti zsinat előtti és utáni évszázadokban, belső és külső háborúk és az ország állandó fosztogatása miatt. A jelenlegi pk. úgy találta a kórust, kedve ellenére, hogy az egész officiumot mindennaposan egy káplán és négy világi kántor végzi. A kanonokok közül a hetesen kívül csak kevesen jelennek meg, vagy senki sem; az évi jövedelem elosztásában azonban mindnyájan egyenlőképen részesülnek, napi osztalék nincs. Azonkívül a kanonokoknak az orsz. törvény szti köztevékenysége és bírói működése is egyebek között oka lehet annak, hogy a Trid.-nak a kanonoki karimára vonatkozó fegyelme — bár a pkök kívánnák — teljes szigorúságában Magyarország egyetlen káptalanában sincsen bevezetve és megtartva. A szepesi káptalant ugyan két eszt. érsek megvizitálta s Barkóczy szigorú szabályokat szándékozott megállapítani a karimára nézve, de meghalt.[4] A jelenlegi pk. szívén viseli a kórus ügyét, ezért kormányzása első néhány hónapja után a kanonokoknak vizitáció céljából kérdéseket adott fel, mivel azonban a feleletek sokáig elhuzódtak, az e. m. látogatásához fogott hozzá. De a vizitáció befejezése után is akadályai lesznek a megvalósításnak, mert más magyarországi káptalanok sem teszik meg s így az itteniekre nagyobb teher nehezednék, mivel sem az ország szokásai, sem a káptalan statutumai nem kívánják meg a napi osztalékot. Az is nehézség, hogy székeskáptalanná emelve jövedelmei csökkentek, mert a jövedelem jó részét, amely nemesi földek tizedeiből állott, a nemesek pört indítván, az ország bíráinak ítélete alapján 4 év előtt teljesen elvesztette; az Urbarium következtében szintén jelentékenyen csökkent a jövedelem. A pk. mindenképen rajta lesz, hogy a kanonokok annyit megtegyenek, amennyit más, a kívánságoknak leginkább megfelelő magyar káptalan tagjai

[4] Az első vizitációt 1629-ben Pázmány megbízásából Lósy Imre váradi pk. végezte. Pirhalla i. m. 407.

tesznek. A pk. szt. talán inkább megfelelne az országnak, ha az osztalék mellőzésével a hetes kanonok az egész officiumon a káptalan által felfogadott papokkal és miniszterekkel együtt jelen lenne, a többi kanonok pedig csak a konventmise előtt és után végzendő részeken, nagyobb ünnepeken azonban az egész karimán. A konventmise mindennap énekes, a karkáplánok végzik. Legnagyobb ünnepeken, amikor a pk. pontifikál, előtte csak csendes konventmise van. Van 3—4 votívmise is azonkívül egy-egy napon, ezeket a kanonokok éneklik s rajtuk mindnyájan tartoznának megjelenni, de közös megegyezés folytán mégis a távollevők is részesednek. A konventmisét vasár- és ünnepnap a kanonokok végzik. A kanonokoknak vannak régi szabályaik, amelyeket azonban vizitáció híján nem tartottak meg. Ezért nincs a sz. e. sem kellően gondozva, a káptalani házakat is elhanyagolták; most a pk. sürgetésére már javíttatják őket. A konstitúciók elhanyagolása folytán „acta capitularia in scripturas non redigebantur, saepeque determinationes capitulares per unum tantum aut alterum fiebant." Ezeket és hasonlókat a pk. idejövetele után helytelenítette s káptalani consistoriumok összehívásával és más alkalmas módokon orvosolva, már jobb rend kezdődik. A kanonokoknak szőllőkben és földek tizedében magánjavadalmaik vannak. Ezeket maguk kezelik, a pk. vizitáció után fogja őket jobban megismerni.

Csak egy olyan *plébános* van, aki nem rezideál. Mikor ugyanis a 13 szepesi város, amelyeket ezelőtt 9 évvel kapott vissza Magyarország, zálogjogon Lengyelországhoz tartozott, a lengyel király az egyik legjobb, halál folytán megüresedett javadalmat, Iglót, pápai felmentéssel egy lengyel papnak adta, akinek Lengyelországban parókiája és más javadalmai is vannak. Minden évben itt tölt bizonyos időt, mivel azonban a német nyelvet nem beszéli, e parókiát még jelenlétekor is 3, a szepesi pktől kijelölt vikárius által vezetteti. — A pk. elrendelte a parókiák fontosabb eseményeit tartalmazó könyv írását. Oly helyeken, ahol káplánra van szükség, vagy ahol káplánt eltartani nem tudnak, gyakran a szerzetesek segítenek. A plébánosok nem mondanak két misét. A pk. megengedte, hogy az elszórt hegyi és bányavidéki lakóknak fából összerótt, másra nem használt házban a misszionáriusok és átmenő papok hordozható oltáron misézzenek, míg a király állandó papokról nem gondoskodik. A pk. a teol. erények fölindítását a nép anyanyelvén kinyomatta és bőséggel szétosztatta. Prédikáció alkalmával a papok hangosan előimádkozzák és ez nagy lelki haszonnal jár. Nyáron minden vasárnapon, nagybőjtben mindennap van katekézis. A jegyesség megkötése után a hirdetési idő alatt az egybekelendők oktatásban részesülnek. Vasár- és ünnepnapokon, a szolgai munka számára fölmentett ünnepeken is, a plébánosok a népért miséznek. A szent rendek előtt vizsga van és legalább 3 napi lelkigyakorlat. Mivel a gör. katolikusoknak az e. m.-ben nincs szem.-uk, a pk. kérte Őfelségét, hogy a bécsi Keleti Szem.-ban tanuló két gör. szertartású növendéket a sze-

pesi e. m.-nek adja s van is erre vonatkozólag reménye. Felszentelésre saját szertartású pkükhöz fogja őket küldeni. Papjai mind az e. m. címére vannak fölszentelve. Csak fölszentelés után kapnak javadalmat. Talárt valamennyien viselnek, a kispapok is. Rövidebb ruhát csak utazás közben használnak, de akkor is fölismerhető papi voltuk. A hajkoronát is hordják. Papi gyűléseken lelkiismereti esetek, hitbeli ellentétek és a szertartások vannak tárgyalás alatt. A világi papságnak tisztes erkölcsei vannak. Különösen szép tulajdonsága az itteni papságnak, hogy belőle főként a jobbmódúak gyakran nagyon is segítik az eretnekségből áttérőket, amíg fenntartásukról gondoskodás nem történik.

Néhány *szerzetes parókiát* vezet, egyesek rendjük templomaiban, mások másutt, de a lelkipásztorkodást illetőleg mind a pk. joghatósága alatt állanak. Vizitációjukat még nem fejezte be, az eddigiek szt. szabályszerűen szolgálnak. Szepesben a jeruzsálemi Szentsírt őrző reguláris kanonokok négyen vannak, négy különböző plébánián. Kolostoruk Lengyelországban van. E falvak fölött földesurak voltak, a kegyuraságot a birtok elvesztése után is maguknak tartották fenn s ennek értelmében kolostoruk előljárója prezentálja őket e négy helyre. A pk. már megvizitálta őket. A lengyel tartományhoz tartozó piaristáknak Bélán lelkészségük van. A lengyel Lubomiry [!] hercegek a piaristáknak Podolinban kollégiumot alapítottak noviciátussal. Fönntartására a birtokon kívül a jelentős jövedelmű bélai plébániát adták nekik. E plébániára Podolinból két papot és egy laikus testvért szoktak küldeni, akik a fönnmaradó plébániai jövedelmet a kollégiumnak adják. A késmárki plébániát két városi templommal, a vártemplommal és a filiákkal együtt pálosok vezetik. A paplakból maguknak kis rendi konventet csináltak; külön rendi templomuk nincs a városban. Hunsdorfon [Hunfalu] is pálos a lelkész. A tartományfőnök disponálja, a pk. hagyja jóvá. A minoritáknak Csütörtökhelyt van konventjük noviciátussal, nagyobb magyarországi házaik egyike, ehhez van kapcsolva régtől fogva a parókia. Ők vezetik, külön rendi templomuk nincs. Liptóban és Árvában nincs szerzetesparókia. A plébániára helyezetteken, az e. m. határain túl is kolduló szerzeteseken s a nemesek házikáplánjain kívül minden szerzetes a kolostorban él. Egy-két szerzetes előljáróinak tudta nélkül s utóbb ezektől feddést is kapva a pköt bizonyos mértékben megsértette. Az átruházott joghatóság használatára nem volt szükség.

A *templomok pénze* a sekrestyében vagy más helyen két kulccsal van elzárva, ezek egyike a papnál van, a másik az aedituusnál. A pk. elrendelte, hogy utóbbi a kegyúr, az esperes és plébános jelenlétében évente leszámoljon s a számadás a pkhöz kerüljön. A pk. a kölcsönfölvételt és a kamatmentes kölcsönbeadást megtiltotta, viszont elrendelte nagyobb összegnek biztos helyen való kamatoztatását. Nagyobb templomjavításokhoz, ha a templom pénzén történnek, a pk. engedélye szükséges.

Az e. m.-ben egy *kórház* van, Szepesváralján az irgalmasoknál. E konventben tizenketten vannak, köztük kettő pap. Nyilvános templomuk van. A betegek számára 5 alapítványi ágy áll rendelkezésre. Hogy több beteget is vehessenek föl, a perjel koldulni küld. Van gyógyszertáruk. Szorgalmasan gondozzák a betegeket, lelkileg is. A holtakat temetőjükbe temetik el. Az 5 alapítványi ágyon kívül van még más 5 nem alapítványi.

A székhelyen igen kevés *nép* lakik, de mind kat. Az e. m.-ben azonban a *lutheránusok*, fájdalom, sok ezerre mennek. Árvát kiváló buzgóságú szláv nép lakja, csak a Lengyelországhoz közeli kerületben van elszórtan kevés luth. A Liptómegyéhez közeli kerületben azonban, ahol két artikuláris hely is van, nagyobb számú luth. él. Liptóban gyászosabb a lelkek helyzete. Itt mindkét kerület annyira tele van műveletlen szláv lutheránusokkal, hogy némely plébánosnak alig van néhány kat. híve s ezek is többnyire házanépe vagy szolgák vagy a templom szolgálatában állók. E szomorú romlásnak oka az említett artikuláris helyeken kívül főként a földesurakban rejlik; közülük u. i. sokan, mivel a legnyakasabban követik Luthert és jobbmódúak, a nekik alávetett falusi népet tekintélyükkel nyomorúságos vakságban és az igen tudatlan lutheri hitvallásban tartják. Az akat. nagy számát a liptói luth. alkotják. A liptói és árvai luth. az artikuláris helyek kivételével a keresztelésre, a házasságra, a temetésre és az összes külső egyházi jogokra nézve a kat. plébánosoknak vannak alávetve, időnkint azonban elmennek az artikuláris helyre a lutheri prédikációt meghallgatni.

Szepesben a *sz. e.-i főesperességben a vallás ügye kissé más képet mutat.* A szegény és jobbmódú nép egyaránt bizonyos kerületekben nagyobbrészt kat., másokban akat., ismét másokban kevert. A gör. katolikusok, pedig, akiket rusznákoknak, ruténeknek vagy russzoknak is neveznek, magánföldesurak falvaiban r. kat.-okkal keverten élnek. A két sz. kir. városban, Lőcsén és Késmárkon, valamint a 13 kir. mezővárosban (a többi 3 ugyanolyan kiváltságokkal rendelkező és színkatolikus város most a krakkói érsek alá tartozik), amelyek a szepesi földnek nemesebb részei, az Egyházra nézve gyászosabbak az állapotok. Mert ezek telve vannak műveltebb és gazdagabb lutheránusokkal. Lakóik, bár a szláv nyelvet is értik, mégis tudatosan szász nyelvjárásbeli német nyelvet használnak, mert legfőképen ez erősíti eretnekségüket. Téves hitelveikben makacsok. A szepesi luth.-nak ezenkívül még két artikuláris helyük is van. Továbbá mindkét sz. kir. város külvárosában nyilvános imaházaik és iskoláik vannak s minisztereik végzik az istentiszteletet. Mindkét városban a főtemplom a katolikusoké, kat. plébánossal és káplánokkal. Mindegyik helyen a mindkét nemzetiségbeli kat.-ok látogatják a pl. temlomot, Lőcsén a németek ott hallgatnak szentbeszédet is; a szláv nép, amely a lutheránusoknál is teljesít polgári szolgálatot, anyanyelvi prédikációra ugyanott a szerzetesekhez megy. — *A 13 koronavárosban kissé másként* van. A pl. templom és a lelkész mindenütt kat. A Luther hiteha-

gyása utáni zavaros időkben e helyeken s Lőcsén és Késmárkon is a luth.-ok elfoglalták a templomokat, de a harmincéves háború után lengyel kézbe kerülve, a templomok lassankint mind elvétettek a lutheránusoktól s a katolikusok visszakapták őket. Ekkor e helyeken egy-egy magánházban imaházat engedélyeztek nekik, ahol miniszterük csak imádkozhatott és prédikálhatott, egyébként eme helyek akatolikusait, mint ma is, a kat. templomban a plébános vagy káplánja keresztelte, eskette, s temette el őket a közös temetőbe ugyan, harangszó mellett, német temetési énekekkel, de az Egyháznak a holtakra alkalmazott imádságai nélkül. Mert a 13 város nem tartozik a becikkelyezett helyek közé. Mária Terézia e visszacsatolt helyeken a lutheránusokra hozott lengyel konstitúciókhoz ragaszkodik.

A pknek fáj, hogy nincs hatalmában a *vegyesházasságokat* megakadályozni, mert a kir. tekintély és a gyakorlat állandósította őket. Mert bár gondoskodás történik arról, hogy kat. pap előtt esküdjenek és reverzálist adjanak, a pk. mégis fájdalommal tapasztalta kormányzása első éveiben, hogy vegyesházasságból származó több gyermeket az eretnekségbe vittek, sőt a kat. házasfél is hitehagyásba esett; mások csak a kat. nevet viselik, de cselekedeteikben az eretnek félnél rosszabbakká lettek. Megtörtént, hogy míg az eretnek atya gyermekeit katolikusoknak akarta keresztelteti, a kat. anya nem félt őket ettől elvonni. Az ilyenek, akik a kat. névre is annyira méltatlanok, amikor olykor puszta szokásból gyónni mennek, a gyóntatóknak hihetetlen nehézségeket okoznak; mert ha mint méltatlanoknak megtagadják a gyóntatók a föloldozást, akkor azzal fenyegetőznek, hogy a feloldozás elnyerésére a luth. miniszterhez és felekezethez mennek át. — A lutheránusok tiltottfokú akadályokkal egymással házasságra lépnek, elsőfokú sógorsággal is a kir. kegy elnyerése után s a pk. nem tudja megakadályozni, hogy miniszterei előtt egybe nem keljenek. A katolikusok és lutheránusok között nagyon meghonosodott az *együvé temetkezés* szokása, azt állítják s úgy is látszik, hogy ez előbb mindig meg volt engedve, s most sem szünnek meg követelni. A pk. úgy rendelkezett, hogy az újonnan létesítendő temetőkben a katolikusoknak megfelelő helyet áldjanak meg, a többi ugyanazon kerítésen belüli hely pedig az akatolikusok számára szolgáljon. A kat. plébános a lutheránusok temetésének kisérésekor nem ölt magára szent ruhát. Az e. m. katolikusai gyakran fordulnak a pkhöz III. és IV. fokú vagy ezekkel egymás között kevert *házassági akadályok alóli felmentésért*. Nehezebben engedné meg, ha több indítóok ne lenne együtt. De e kegyet eddig csak polgári jegyesekkel szemben gyakorolta, nemeseknek nem engedte meg. A polgári jegyeseket főként szegénységük ajánlja, s ebből kifolyólag a birtokok összekötésének és fönntartásának vágya, továbbá az angustia loci; mert városokban és mezővárosokban, ahol a luth. birtokosok vannak többségben, a kat.-ok pedig egymással rokonságban állanak, nehéz a maguk helységében vagy

akár a szomszédban is ugyanolyan vallású házastársra találni. Élnek az e. m.-ben vegyes vallású szülőktől származott s eretnekségben fölnevelt felnőttebb gyermekek, akik az újabb kir. rendelkezések szt. már nem követelhetők vissza. Mások, akiket a hitehagyásból erősebb eszközök igénybevételével iparkodtak az illetékesek visszavezetni, inkább elviselik a megállapított bűntetéseket, semhogy magukba szálljanak. A pk. fölmentési hatalmat kér a IV. és III. fokú, a II. fokot is érintő házassági akadályok esetére, nemesek számára azonban csak abban az esetben, ha nyilvánvalóan sorsukon alúli szegények. — Sajnálattal jelenti, hogy a *menedékjog* sértetlenségét a kir. hatalommal szemben veszély nélkül nem tudja megvédeni, továbbá a fenyítékek miatt, amelybe a kivonszolók és az ellen nem álló papok esnek.

A gör. szertartású ruténekért is aggódik, mert bár oroszn yelvű papjaik a kb. félszázaddal előbbi állapottal szemben a tudományban, főként a latinban már ki vannak képezve, egyesek mégis a lelkipásztorkodáshoz tartozó dolgokban műveletlenebbek, mint ahogyan a lelkek biztonsága megkívánná s nincsenek mások, akikkel a pk. helyettesíteni vagy segíteni tudná őket. Továbbá a gör. kat. plébániákon igen alacsony sorsú s ezért műveletlenebb katolikusok is élnek s eme hegyes és erdős vidéken fekvő falvakban, sőt még a környéken sincs latin templom vagy pap. Ebből több kellemetlenség származik: 1.) a latin kat. népnek vasár- és ünnepnap a gör. misén kell résztvennie, 2.) az év ünnepeit, a bőjtöket stb. egyesek velük ünneplik, mások nem s ebből vetélkedés támad; 3.) kölcsönösen átmennek egyik szertartásról a másikra, 4.) kereszteléskor a görög pap szokás szt. a kat. gyermekeknek is föladja a bérmálást, 5.) mindkét ritusú hívő a gör. papnál gyónik, főként otthonukban a betegek. Az Oltáriszentséget a betegeknek saját szertartásuk szt. adják, a kovásztalan konszekrált szentostyákat más kat. latin templomból hozzák s mindkét fajtát a szentségházban őrzik. Nem mind ugyan, hanem egyesek, kiknek nehezebb latin paphoz jutniok. — E dolgokban a pk. egyenlőre a *következőképen intézkedett:* 1.) a r. kat. népet buzdította, hogy legalább a legnagyobb ünnepeken, hosszabb út árán is, iparkodjék résztvenni latin kat. templomban; 2.) kijelentette, hogy a görögök bőjtjei nem kötelezik őket, 3.) a ritusváltozásra nézve elrendelte, hogy ezentúl ne történjék meg engedélye nélkül; 4.) megtiltotta, hogy latin gyermekeknek kereszteléskor a bérmálás is kiszolgáltassék; 5.) buzdította a latinokat, hogy a gyónást és áldozást, valamint a sz. Utravalót iparkodjanak kat. szerzetesektől venni, amikor kéregetés alkalmából ott tartózkodnak. A pk. belátja, hogy ily akadályok közepette annyiféle szükségleten nem tud mindenütt óhaja szt. segíteni. A rutén nép itt több mérföldre terjed szét, a rutén parókiák azonban annyira távol vannak egymástól, hogy egyik görög pap sem tud segíteni a másiknak. A görög plébániák nagyon gyengék, a görög pap családjával együtt alig tud állásához mérten élni, annál kevésbbé lehet köztük latin pap

eltartásáról gondoskodni. A görögök egész Észak-Magyarországon teljesen saját szertart. pkük joghatósága alá tartoznak, csak a szepesi pkségben van ez az egy görög dekanátus latinok közé vegyülve. Továbbra is a szepesi pk. alatt akarnak maradni. Egy falu a latin szertartásra való áttérése óhajának jeleit adja. A pk. aggodalmát mérsékli a Római Egyházzal való őszinte egyesülésük. Amellett u. i., hogy a papok bizonyos idő óta a latin klérust külső ruházatban is utánozni kezdik, megfigyelték őket, hogy latin ünnepek alkalmából a sz. e.-ban és más templomokban nyiltan a latinok szent öltözetével és edényeivel, de görög misekönyvből a saját szertartásuk szt. miséznek a kat. nép rokonszenve mellett. A pk. erre nézve a Szentszéktől nyilatkozatot kér.

Többen kétségbevonják, vajjon a pk. egész Magyarországon fölmentett ünnepeken föladhatja-e a kisebb és nagyobb rendeket s vajjon ez ünnepeken a lelkészek kötelezhetők és kötelezendők-e a népért való misére. Erre is kéri a Szentszék feleletét.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Felelet. 1782. júl. 8. A bíborosok megdicsérik a pköt lelkipásztori cselekedeteiért, de a kívánnivalókat sem fogják elhallgatni: megtanulva a nyelvet a hívőknek anyanyelvükön prédikáljon, a teol. és poen. javadalmat állítsa föl, a teol. az eretnekek nagy száma miatt különösen szükséges; válasszon ki valakit a káptalanból, akinél — bárha nagyon ritkán is — a büntetéspénzek elhelyeztessenek. Hogy pedig zsinatot tartson, azt nemcsak kívánják, hanem szorgosan követelik; mozgasson meg minden követ ennek megtartása érdekében, ha pedig egyáltalán nem lehetséges, akkor legalább konstitúciókat adjon ki az e. m. számára. Addig is gondoskodjék a meglazult kórus-fegyelem helyreállításáról. A távollevők részesedését rossz szokásnak mondják, mert ez önkényes és teljesen távoláll az alapítók szándékától. Nagyon üdvös dolgot cselekszik tehát a pk, ha kanonokainak ajánlja, hogy a nem törvényesen megszerzett jövedelmekre nézve a Szentszéktől engedélyt kérjenek. A plébánosok a katekézis terén nem teljesítik jól kötelességüket, mert az év többi részén nem tartanak; gondoskodjék a Trid. XXIV. 4. de ref. végrehajtásáról, sőt iparkodjék meghonosítani a XIV. Benedektől „Etsi minime" és „Cum religiosi" konstitúciókban előterjesztett szokást.[5] A váraljai prépostnak két káplán általi lelkipásztorkodására nézve a bíborosok föltételezik, hogy csak azokra a tényekedésekre vonatkozik, amelyekben ő törvényesen akadályozva van. A császárnál és miniszteréinél érje el a pk., hogy sokat megengedjenek neki mint barátjuknak, amit egyébként nem engednének meg, ha ellenesüknek tudnák vagy hinnék. Csak a római pápa engedheti meg a nemplébánia templomok számára az Oltáriszentség őrzését, amint a Kongregáció kinyilvánította. XIV. Benedeknek „Ad passionis" kez-

[5] Mindkét konstitúció a keresztény tanításra vonatkozik.

detű konstitúciója szt. a haldokló Üdvözítőről való pénteki megemlékezésre buzdítandók a hívek, hogy a Miatyánknak és Üdvözlégynek nem háromszori, hanem ötszöri elmondása által búcsút nyerjenek. Hátra van még, hogy 4 kérdésére feleljenek, a többire ezt már megtette az Inquisitio Kongregációja. 1.) Ha a plébánosok és a templomok őrei megtartják a pk. által előírt szabályokat, akkor nem kell félni attól, hogy a templomok immunitását megsértők kánoni büntetéseibe esnek. Egyébként e dologban az Immunitás Kongregációhoz fordulhat, amely a szükséges felhatalmazást meg fogja adni. 2.) A Concilii kinyilvánította (Caesaraug. 26. Jan. 1581., Brixien. 1. Jan. 1689.), hogy a nagyobb és kisebb rendek csak oly napokon adhatók fel, amelyeket a nép ünnepekként ül meg, tehát nem szabad oly napokon, amelyeken a vasárnapi kötelezettség alól XIV. Kelemen a népet föloldotta. 3.) De viszont e napokon a népért kell misézni. 4.) Ha a helyi védőszentek megünneplésében a népnek akadályai vannak, forduljon a pk. a pápához, hogy a Kelemen-féle brévében közölt parancstól a népet fölmentse.

1792-ben haladékot kér és kap.

1793-ban *Sala Domonkos* végezte el a liminát.

Schavnik vára, 1793. május 14.
Gr. Révay János püspök jelentése.

Elején a *prépostság történetével* és az e. m. alapításával foglalkozik. A pk az előbbi jelentésben jelzetteken kívül még megkapta az egri jezsuita kollégium javait, amelyeket Szécsenyi [!] György esztergomi érsek vett meg a kir. kincstártól. Back Gáspárnak egyrészt nemességére, másrészt arra való tekintettel, hogy a tőle bővített templom egykor sz. e. volt, s hogy a szepesi prépostok a szepesi földön pki joghatóságot gyakorolnak, IV. Sixtus megadta a főpapi jelvények használatának jogát, más területen való gyakorlásra is. (1472. nov. 21. „Circa quamlibet ecclesiam.") A főoltáron kívül a sz. e.-ban 9 mellékoltár van. A Zápolya-kápolnát, amint a kórus falán levő feliratból kitűnik, 1493-ban szentelték fel. Bejárata közös a sz. e.-zal, csak két ív választja tőle el.

A tarnovi e. m. *lublói kerülete* a szepesi pk. joghatósága alá került,[6] mint örök vikáriusnak a plébániák adományozásának jogával.

A sz. e. *javadalmazása* 20.000 r. frt. E tőke kihelyezésére nézve a biztonságot a pk. a káptalannal együtt állapítja meg. A Zápolya-kápolna javai előbb magánkezekbe, majd a Kincstárhoz kerültek; Pethe László visszaváltotta őket és 1636-ban Pázmánynak adta át Felsőmagyarországon állítandó iskolákra. Egy részü-

[6] V. ö. Pirhalla i. m. 334. l. 2. jegyzet és 346. l. s ugyane lapon a 2. és 3. jegyzet.

ket az idejött jezsuiták kapták meg,[7] akik itt a grammatika elemeit tanították s a kápolnát adminisztrálták, föloszlatásuk után ezt a birtokot elvették, az Abaújban fekvő somodi birtokot pedig Mária Terézia a kórus szolgálatára a rozsnyói káptalannak adományozta. A másik, Szepesmegyében fekvő Kolbach nevű birtokot a pk. kapta meg a szem. számára.

A nagyprépost és plébániája mint az előző jelentésben. A négy méltóságon kívül van még 3 *főesperes*, ezek alapítványa az árvai és liptói tizedek megváltásának ára, 600 r. frt, három egyenlő részre osztva. A sz. e. plébánosa az egyik kanonok, aki a lelkipásztorkodást a káptalan káplánjai által gyakorolja. A karkáplánokon kívül a kórus szolgálatára van 4 laikus kántor. Poen. és teol. javadalom nincs, nagyobb összejövetelek alkalmával a pk. és kanonokok a többi pappal együtt gyóntatnak.

Az e. m.-ben 153 plébánia- és 80 filiális templom van. Templom nélkül van 200 helység. A nyilvános kápolnák száma 10, a magánkápolnáké 3. A legtöbb templom felszerelése gyönge. Női kolostor nincs, férfikolostor 7 van. A piaristák Rózsahegyen és Podolinban, minoriták Lőcsén és Csütörtökhelyt, a ferencesek Okolicsnán és Trsztenán, irgalmasok Váralján. A pki székhelyen a végzett *klerikusok* számára szem. van; itt a pk. belátása szt. egyideig segédkeznek, a rendek fölvételére előkészülnek, a szertartásokban és erkölcstanban gyakorolják magukat. Számuk az évenkint végzők szt. különböző. Hármat a pk. köteles eltartani, ezért övé a Kolbach-birtok. A többiek számára 2.000 r. frtos alapítvány van, az évi kamat 120 frt. A pozsonyi generális szem.-ban 38 növendéke van. — Több helyütt van szegényház, jövedelmük nagyon gyenge. *Konfraternitás* csak egy van, Sz. József tiszteletére; csak egyházi személyekből áll, akik jámborságuk fokozására közös beleegyezéssel alapították. Jövedelmei csak az összejövetelek költségeinek fedezésére szolgálnak.

A rezidenciát megtartotta, az orsz. gyűlésen való időzés kivételével. A vizitációt megkezdte, de nem fejezte be, egyrészt az orsz. gyűlés miatt, másrészt mivel a pk. a király és nemzet akaratából a Magyarország, Galicia és Lodoméria közti határkiigazító bizottság elnöke s ez sok időt igényel, továbbá mivel a parókiák szabályozása a köv. orsz. gyűlésre maradt. Káptalanát az elmult évben vizitálta. Minden évben ordinál s több ezer hívőt bérmált. E. m. zsinatot az idők körülményei miatt nem lehetett összehívni s nincs sok remény arra, hogy az uralkodótól engedélyt lehetne kapni; pótolják a pki körlevelek és papi gyűlések. Hangjának és tüdejének gyengesége miatt nem predikál, de alkalmas szónokokról gondoskodott. A kanonokok is prédikálnak, régi szokás szt. karácsonykor, husvétkor és pünkösdkor. Büntetéspénzek számára nincs letéti hely. Az az irodai díjszabás van használatban, amelyet már szinte emlékezetet meghaladó idő óta az érseki iroda hasz-

[7] V. ö. Pirhalla i. m. 435. l.

nál. A plébánosi beiktatás díja minden 100 r. frt. jövedelem után 6 frt, a tiltott fokok vagy a kihirdetés alóli fölmentés 6 r. frt. A *pki joghatóságnak* vannak *akadályai:* a hitehagyás, vegyesházasság, az eretnekek házassági ügyei, az eretnekek stólájának elvétele a plébánosoktól, a menedékjog, amint a mellékelt törvénycikkből világos. [Irásban mellékelve a vallásügyről szóló 1791: XXVI cikkely.] A pk. néhány templom fölszereléséről gondoskodott főként földesurasága alá tartozó helyeken, új paplakokat emeltetett, új orgonákat szerzett be. A sz. József-társulatot, amelyet a császár már csaknem eltörölt, a pk. visszaállította. Tizenkét Lőcsén tanuló, elsősorban konvertita ifjúnak évente jelentős segítséget ad. A pki épületekre több mint 16.000 frtot költött.

A *kóruson* jelen vannak: a káplánok váltakozva, a tanulmányaikat végzett, itt időző kispapok, a laikus kántorok és a hetes kanonok, nagyobb ünnepeken többen is. A konventmisét váltakozva a káplánok végzik. A nagyprépost távol van ugyan javadalmától, de csak $^3/_4$ órára; az összes ténykedéseket káplánok által végezteti, közben ő maga is működik. Népesebb helyeken és nagyobb távolságra lévő filiák esetében káplánok vannak. Ellátásukról és fizetésükről vagy a plébános, vagy a vallásalap gondoskodik. A *plébánosok* személyesen vagy káplánjaik által adventben és nagyböjtben csaknem minennap, egyébként vasár- és ünnepnap végeznek keresztény tanítást. Erre bizonyos időn át a e. m. egyes helyein olykor minorita misszionárius katekétákat is használtak. A pk. meghagyta a plébánosoknak, hogy az eltörült ünnepeken is misézzenek a népért. Megparancsolta továbbá, hogy minden kerület negyedévenként erkölcstani és rituális gyűléseket tartson. Az előző gyűlésen föladott esetet a következőn a kisorsolt oldja meg.

A lelkipásztorkodó *szerzetesek* többnyire hűen teljesítik kötelességüket. Ha ezt nem teszik, a pk. rászorítja vagy elmozdítja őket, mert mind ad nutum amovibiles, kivéve a csütörtökhelyi plébániát, amely régtől fogva a minorita konventé. Világi papság híján több szerzetes plébános, de a pk. lassankint világi papokkal helyettesíti s konventjeikbe szándékozik visszaküldeni őket. Nincs szerzetes a kolostoron kívül, csak a Csáki grófoknál lévő házikáplánok s az irgalmasok kéregetés idején.

Czabaffi János szepesi kanonok a Lőcsén tanuló szegény, elsősorban konvertita ifjúságnak *alapítványt* tett. Huszan részesülnek benne, az évi kamatból egyre 8 r. frt és 20 kr jut. Az irgalmasok kórházát elöljáróik vizitálják.

A *nép* erkölcsei, főként ahol nincsenek eretnekek, sőt közöttük is jók; keveseket kivéve, akik hitühet elhagyták, a törvényben oltalmat találva. A katolikusoknak nagy kárukra van az eretnekeknek adott imaház-építési szabadság, az aposztatálás és vegyesházasság. Minthogy a mellékelt törvényben sok olyan dolog van,

ami a pköt aggasztja, utasítást kér, hogyan viselje magát ezekkel szemben.

Mellékelve XXVI. tc., amelyet a Kongregáció az Officiumhoz utalt. — Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Referátum. 1793. szept. 16. Föltételezik, hogy a tarnovi e. m.-ből való kihasítás és a szepesihez való csatolás a Szentszék engedélyével történt. Az sz. e.-i tőke gyümölcsöztetésére buzdítják a pköt. Nem látszik a kánonoknak megfelelőnek az a vegyes szolgálat, amelyet a káplánok a parókián és a kóruson teljesítenek. Rendezze ezt a pk. a kánonoknak és a Trid.-nak megfelelően. (XXIV. 12, 17. 18. de ref.) A pknek tudnia kell, mit ír elő a Trid. V. 1. és XXIV. 8. de ref. a teol. és poen. praebendáról. A teol. javadalom szükségét eléggé bizonyítja a katolikusoknak az igazság ellenségeivel való állandó érintkezése. A Kongregáció szerette volna, ha a pk. felvilágosítást ad a templom nélküli filiákról; a Kongregációnak úgy látszik, hogy ez nem lehetséges. A referátum ama megjegyzése, hogy törekedjék a pk. a szem. hazavitelére, át van húzva s egy mellékelt cédulára az van írva, hogy a pozsonyi szem. a prímás felügyelete alatt áll s ezért nincs ok arra kötelezni a pköt, hogy onnan elvigye növendékeit. Az Ausztriai Háznak az Oltáriszentség iránt tanusított buzgósága, amellyel kiérdemelte, hogy Európa összes családjai közül kiemelkedjék, a pknek jó indítóként szolgálhatna arra, hogy a parókiákon az Oltáriszentség-konfraternitást visszaállítsa. A pknek ajánlani kell a rezidencia megtartását, XIV. Benedek „Ad universae" c. konstitúciójában éppen olyan prelátusokról beszél, akik nem rezideálnak az orsz. gyűlés miatt. Sürgeti a referáló az évi, illetve kétévi vizitációt. Kérje a pk, amennyire csak lehetséges, zsinat összehívását, mivel itt új e. m.-ről van szó, amelynek talán még nincsenek meg a zsinati szabályai. Nagyon szükséges, hogy a bűntetéspénzek számára legyen letéti hely, nemcsak a személyes igazolás érdekében, hanem azért is, mivel így a jámbor célokra szánt bűntetéspénzek nem tékozolódnak el. Válasszon ki a pk. e célból megfelelő férfiút. A kórusra kötelezetteknek személyesen és nem helyettesek által kell résztvenni a Trid. XXIV. 12. de ref. szt. A szentelés előtt 10 napos lelkigyakorlatot kell végezniök a kispapoknak. A pknek gyakoriabbakká kellene tenni a papi gyűléseket, az erkölcsi esetekre nézve a módszer szabályaként a Conc. Rom. függelékében XIII. Benedektől előírtakat véve, a ritusoka nézve XIV. Benedek előírását a Rituale végéről.

Felelet. 1793. dec. 20. Az előbbihez hasonló.

1797-1801. években a pk. mindkét kötelezettségére évenkint haladékot kér és kap.

1802-ben *Sala Domonkos* végezte el a liminát.

Schavnik vára, 1801. dec. 15. Gr. Révai János püspök jelentés

A birodalom területéről, az Udvartól szükséges engedé miatt, nehéz a távozási lehetőség; továbbá a költségek hiány a nyáj szükségletei akadályozzák meg a személyes liminába Csak az előző relációhoz mért változásokat közli. A *Kolbac birtokot,* amelyet Mária Terézia a szem. számára a csütörtökh lyi kápolna fönntartásának terhével adott a pknek, II. Feren 1800-ban elvette s a v: alap kezelésébe adta azzal a kötelezet séggel, hogy a kezelési költségek levonása után megmaradt jöv delmet a szem. kapja meg. Négy filia parókiává lett, egy paróki filiává. A nyilvános kápolnák száma eggyel gyarapodott. Miutá Kolbachot elvették, megszűnt a pk. kötelezettsége is 3 klerik eltartására. E birtoknak a v. alaptól szolgáltatott jövedelmei fog ják őket ellátni. A pk. az e. m. vizitálását megkezdte s nagyob részét el is végezte. Birtokán, Viderniken nagyszerű új templom emelt és fényesen szerelte föl. A kisidai templomot a saját és káptalan költségén megújíttatta. Az irgalmasok kórházában bete papoknak alapítványt tett: különszoba, ápolás, gyógyszer stb. — A *kóruson* a Concilii 1796. júl. 30-án kiadott dekrétuma ót nemcsak a káplánok, laikus kántorok és a heteskanonok jelen nek meg, hanem hétköznap is mindig többen a kanonokok közül A Conciliinek 1797. máj. 6-án engedélyezett facultása óta, hog t. i. a konventmiséket a káptalan kebeléből helyettesek végezhes sék, a káplánok stipendium fejében felváltva mondják. Ama napo kon, amikor a rubrikák több misét írnak elő, ezeket a misék száma szt. egy vagy több kanonok végzi. — A minoritáknak Árvame gyében felállított kateketikus misszióját 1800-ban kir. rendelkezés megszüntette. A Czabaffy-féle alapítvány mellé 1801-ben Platthy Mátyás besztercebányai kanonok bőkezűségéből Lőcsén egy másik és bőségesebb létesült Liptó- és turócmegyei nemesszármazású konvertita tanulóifjak számára.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Referátum. Nem kételkedik, hogy őrködni fog a pk, hogy a szem. és a csütörtökhelyi kápolna a Mária Teréziától kapott javadalomban meg ne rövidíttessenek. A Trid. szt. (XXIV. 3. de ref.) a vizitációt már be kellett volna fejeznie. A Kongregáció dekrétuma nem mondja, hogy több kanonok legyen jelen a karimán, hanem bizonnyal a kánonoknak megfelelő normát ír elő; sürgetni kell a dekrétum pontos megtartását. Az 1793-as válaszban a Kongregáció felhívta a pköt, hogy állítsa fel a teol. és poen. javadalmat. Mivel jelentésében erről nem szól semmit, szükséges újra figyelmeztetni kötelességére. A két jótékony kanonok kiváló dicséretet érdemel a Kongregációtól.

Felelet. 1803. febr. 16. Törekedjék egész erejével az elvett birtok visszaszerzésére. A Kongregáció dekrétumát, hogy a kano-

nokok köznapokon is megjelenjenek a kóruson, adamussim tar-assa meg.

1805, 1807, 1808, 1809, 1814 és 1816-ban mindkét kötelezett-égére haladékot kér és kap a pk.

Szerémi Püspökség.

1736-ban *Merenda József Mária* ügyvéd végezte el megbi-ásból a limiát.

Pétervárad, 1760. december 18. Givovich Miklós püspök jelentése.

A távolság, a csekély jövedelem, a szakadárok között levő .. m. szükségletei miatt nem mehet Rómába, sem e. m.-jéből nem üldhet papot, mivel igen kevés van. Megbízottja: *Giordani Pál Bernát.*

A pkség igen régi alapítású.[1] A török hódoltság miatt soká lem volt pke, Lipót alatt azonban a Szerémség jórészének meg-zerzése után újra egyházfőt kapott.[2] *VI. Károly* Szörényi László k. kinevezésekor a pétervárad kerületet hozzácsatolta a pkség-ez s így növelte a Lipót-féle állapothoz képest.[3] Ugyanő a szeré-ni pknek a tizedek helyett, amelyeket a pétervárad kerületből a zsuiták kapnak meg mint ottani plébánosok, Szerémség más helyei-ől pedig a Kir. Kamara, évi 1.200 frtot állapított meg[4] Szlavónia amarai jövedelmeiből, de levonva előbb 5%-ot arrha címén. Így szerémi pk. egész *jövedelme* évi 1.140 frtból áll. S amint a jöve-elem, akként a pkség *területe* is nagyon összeszorult, u. i. csak rra a területre terjed, amely a Duna és Száva között terül el, Odescalchi herceg Illok nevű várától Belgrádig; a két folyó össze-olyásánál végződik, pedig világosan bizonyítható, hogy a szerémi kség több egész megyéből állt. De e területek visszaszerzése után a pécsi pkséget hamarább állították vissza s a pécsi pk. több olyan elyet, amely a szerémi e. m.-hez tartozik, mivel senki sem köve-elte őket vissza, a maga számára foglalt el, s ezek később ez első oglalónál maradtak. Ugyhogy az e. m.-ben *csak 9 kat. parókia* van: a pétervárad, amelyet a jezsuiták; az illoki és rumai, amelyeket

[1] A jelentés itt az ősrégi sirmiumi pkségre céloz. A szerémi pkséget 1229-ben alapította Ugrin kalocsai érsek a dél felől terjeszkedő bogomilok ellen. Karácsonyi i. m. 25. és Balics, A r. k. egyház tört. Magyarországon, II. k. 2. rész, Bpest, 1890. 29.

[2] Jány Ferenc volt az első szerémi pk, aki a török hódoltság után visz-szatért székére, 1688-ban. Szörény, Vindiciae Syrmienses, Posonii, 1734. 23. és 70.

[3] 1733-ban. Szörény i. m. 71-74.

[4] V. ö. Lányi, Magyarföld egyháztörténetei III. k. Pest, 1844. 165.

a ferencesek; a karlovici, szemlini [Zimony], mitrovici, szotti, kamenici és szalankameni, amelyeket plébánosok vezetnek. A karlovici, szemlini és mitrovici plébánosok káplánjai világi papok, Őfelsége által alapítva. A szemlini plébános a pk. vikáriusa, kiváló jámborságú és tudású ember. Az említett helységekhez járul még két falu, Herkofze és Nikinze a Száva mellett, amelyekben az ú. n. klementínusok laknak (kat. nép, 1738-ban Szerbiából önként költözött Szerémbe, „lingua utens Albanica seu pirotica"), ferences misszionáriusok gondozzák őket lelkileg, akik ismerik nyelvüket, s kiket a Propaganda küldött ide. Az említett plébániák közül egyesek, elsősorban az alulírt pk. buzgólkodása folytán, jelentősen jobb állapotba kerültek. Mint pl. Karlovicon, ahol a plébános a templomtól messze, bérelt házban lakott, 5 éve már sajátja van a templom mellett; ennek építésére a pk. 1050 frtot adott abból a célból, hogy a rác szakadárok eme főhelyén a kat. plébános ne legyen egészen megvetett. Két éve, hogy a kamenici parókia, amelynek csak kicsiny és roskadozó kápolnája volt, egészen új templomhoz jutott. Ennek csaknem 3 órányira van egy filiája, Cserevicz. Az itt lakó hívek lelki vigasztalása érdekében a pk. vasár- és ünnepnápokon igen gyakran személyesen kimegy a székhelyétől 1 órányira fekvő Kamenicre misézni és prédikálni, hogy viszont a plébános ama filiába mehessen. Utóbbinak van oratóriuma, amelyet a szükséges fölszereléssel a pk. látott el. A szalankamenti parókia, amely előbb Karlovic filiája volt, négy éve saját lelkészt kapott s legújabban az előbbi, teljesen összedőlt oratorium helyébe újat, a király és pk. költségén. Utóbbi több mint 800 frtot adott. Pétervárad külvárosán kívül Havasboldogasszony tiszteletére templom áll, amelynek a városi plébániát adminisztráló jezsuiták viselik gondját. E helyen előbb csak kis kápolna állott, néhány éve kegyes hagyatékból templommá bővíttetett. Pétervárad külvárosában a pk. egy-két éve, miután jótevőket szerzett, új templom építését kezdette meg Sz. Rókus tiszteletére abból a célból, hogy ez idővel pl. templommá legyen, a várostól kissé távolabb lakó illír nép kényelmére. Már a tető is áll, de anyagi eszközök hiányában még nem volt befejezhető. Szemlinben a kórházban néhány éve Őfelsége költségén, kit a pk. kért meg, kápolna épült, amelynek külön káplánja van a helyi plébános irányítása alatt; ő lelki gondozásban részesíti a vizsgálat végzése miatt ott tartózkodó katolikusokat, valamint a Törökországból ezekre a részekre gyakran átkelőket. A legtöbb említett pl. templomot, amelyek nagyon szegények s a vasár- és ünnepnapi perselypénzen kívül semmijük sincs, néhány éve a pk. kérésére a királynő eléggé jól fölszerelte.

A kat. *nép* kénytelen a görög *szakadárok* között élni, akik csaknem az egész Szerémséget betöltik s kiknek Karlovicon metropolitájuk van. Mindenütt tehetősebbek a katolikusoknál. Ebből könnyű elgondolni, hogy a Szerémségben a katolicizmus milyen szűk határok közé van szorítva. Ami méginkább kitűnik abból, hogy a szerémi pknek nincs sz. e.-a, kanonokja, társas-

egyháza, szem.-a; utóbbi pótlására két alapítványi helye van a nagyszombati Sz. Adalbert-szemináriumban, egyiket az elöd, a másikat a mostani pk. alapította. E növendékek tanulmányaik folyamán ott fokozatosan minden rendet fölkapnak.

A *ferencesek* Kapisztrán-tartományának csak két konventje van az e. m.-ben: egyik Pétervárадon a városban, a másik Illokon, ahol egyúttal a plébániát is vezetik. Egyetlen ú. n. rezidenciájuk van csak Szemlinben, 5 pappal és két laikus testvérrel. A ferenceseknek *harmadrendű társulatuk* van, amelybe mindkétnemű, nem házas és házas embereket egyaránt fölvesznek. A pknek saját tapasztalatából merített sok ok alapján, amelyek kifejtésére azonban most nincs itt érkezése, az a véleménye, hogy ez inkább a hívők romlására, mintsem épülésére szolgál s ezért teljesen eltörlendő.

A pk. *Pétervárадon székel.* A rezidenciát elöde, Szörényi László vette 4.000 frtért. Bár elég szűk, van kis házikápolnája, amelynek az utcáról nyilvános bejárata van. Itt misézik mindennap. Az ünnepélyes pki ténykedéseket, mivel sz. e. nincs, a jezsuiták vagy a ferencesek templomában végzi, az ő segédletük mellett. A rezidenciát megtartja. Évente minden plébániát meglátogat s ez alkalommal prédikál, bérmál s a plébánosokat ellenőrzi. Eddig semmi jelentős kifogást nem talált. Plébánosai vasárnap a népért miséznek, de parancsolt ünnepeken nem, s ezt a túlságos szegénység miatt teszik; ezt a pk. megengedhetőnek tartja, mert e napokra kapott misepénzzel szükségükön segítenek. E. m.-i *zsinat* tartása a papság és a nép kis száma miatt sem nem hasznos, sem nem szükséges, mert az évi vizitációkor a pk. meg nem vetendő haszonnal el tudja intézni a lelki szükségleteket. A kat. nép jó erkölcsein kívül még az a vigasztalása is meg van, hogy pksége alatt több szakadár, lutheránus és kálvinista tért át s néhány hitehagyó is visszatért.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Referátum. Az egész világon el vannak terjedve a sok pápai bullával jóváhagyott harmadrendűek. E társulatokat nem kell eltörülni, hanem a megfelelő életre visszavezetni, figyelmeztetve erre ferences vezetőiket. A pk. nem mentheti fel plébánosait az ünnepeken való applikálás alól. Az említett körülmények közt a referáló az e. m.-i zsinat alól törvényesen felmentettnek hiszi a pköt. A válaszban sürgetni kell, hogy komolyan gondoskodjék sz. e.-ról. E kérdést úgy kell elintézni, hogy a sz. e. ne legyen kárára a világi papság parókiáinak s a tőle vezetett más templomoknak.[5]

Mellékelve külön *hosszabb irat a székesegyház fölállítására nézve.* Ez, miután a pk, papsága és a nép ehhez való szegénységét belátja, megfelelő plébániatemplomnak székesegyházzá nyilvánítását, illetve a réginek a pápa engedélyével történő translatió-

[5] Ez arra vonatkozik, ha valamely pl. templomot nyilvánítana sz. e.-zá a pk. Szerzetes-templom ilyenből ugyanis eleve ki van zárva.

ját ajánlja, de akképen, hogy ne ártson a plébános jogainak s vele együttjárjon a kényelmes rezidencia. Mivel azonban nagy a szegénység (Trid. XXIV. 13. de ref.), egyházmegyei zsinaton kellene eldönteni a segítés módjait s ezeket a pápának elküldeni; ha pedig nem lehetséges segítséget nyujtani ennek az e. m.-nek, akkor széküresedés esetén az utolsó kánoni eszközhöz kell nyúlni, szomszédos e. m.-vel való egyesítéshez.

Székesfehérvári Püspökség.

Szfvár, 1780. szept. 26. E *levelében a pk. Giordani Bernát* kanonokot bízza meg a limina elvégzésével, a jelentés elküldésére kétévi haladékot kapott. — 1795-ben *Battirelli Teofil* áld. pap végezte el a liminát.

Székesfehérvár, 1795. június 18. Milassin Miklós püspök jelentése.

A hosszúra elnyúlt orsz. gyűlés és a koronázás miatt csak 1793-ban kezdhette meg a vizitációt, 1794-ben folytatta s ez évben az aratás után, minthogy nagy az inség, iparkodni fog befejezni. Közben a papság és a nép fegyelmét gyakrabbi körlevelei által törekszik a kivánt rendben megtartani. Az akatolikusok áttérítésére ő és papsága minden lehető eszközt megragad, s így több kálv. és luth. tért az Egyházba s néhány zsidó is megkeresztelkedett. — *Pksége javait* nemhogy elidegenítette, hanem egy nemesi családdal szemben, amely azokat megtámadta, a törvényszék előtt megvédte és kedvező itéletet nyert. *Jövedelmét* a kispapok eltartásán kívül, mert ezek számára nincs alapítványa, valamint tisztjei és szolgái eltartásán kívül az összeomlással fenyegető gazd. épületek javítására, 2 parókia fölépítésére, a pki palota egy részének építésére, mivel a drágaság miatt nem volt egészen befejezhető, a francia háború céljaira évente adott subsidiumra, súlyos tűzvésztől megkárosított papjai segítésére s a főként ebben az évben végső inséget szenvedő és mindennaposan nagy számban hozzájövő szegényekre fordította. — Mivel bizonyos házassági esetekre szóló és 5 évre kapott föloldozási és fölmentési hatalma a legközelebb le fog járni, kéri ennek újraengedélyezését.

Keltezés mint fent, a jelentéssel egyező aláírás.

Felelet. 1795. szept. 10. Az áttéréseken a bíboros atyák örömüket fejezik ki s megdicsérik a birtok megvédéséért és bőkezűségéért. A Kongregáció ki fogja eszközölni, hogy megbizottja elvégezhesse a liminát. A felhatalmazás megújítására szóló kéré-

sét a megbizott útján az Inquisitióhoz továbbíttatta. Finoman figyelmébe ajánlják a bíborosok a jelentés elkészítésénél a XIII. és XIV. Benedektől előírt rendszer követését.

Szfvár, 1800. április 25. *Milassin Miklós pk. levele a Kongregációhoz.* A pk. örömét fejezi ki az új pápa megválasztása alkalmából, majd mentegeti magát, hogy a liminát személyesen nem tudja elvégezni, kor és fáradtság miatt, mert 24 évig volt katonapap, s azonkívül mivel az e. m. ügyei jelenlétét kívánják; más papja által sem tudja elvégeztetni, mert 6 kanonokja mind már erőben megtört; más világi papot és szerzetest sem küldhet, mert az eme részeken uralkodó nagy paphiány miatt mindenki annyira szükséges a maga helyén, hogy különösen hosszabb ideig helyettesíteni alig lehetséges. Sem Velencében, sem környékén nincs ismerős papja, ki helyette elvégezhetné a liminát és ezért kéri e kötelezettség alól való fölmentést. Kéri a VI. Piustól kapott és már lejáró 5 éves felhatalmazásnak hátralévő életére való meghosszabbítását, mert az idősebb magyar pkök többnyire így kapták meg. Kér továbbá Gaál József nevű kispapja számára az áldozópappá szenteléshez 18 hónap alóli fölmentést. A 4 kisebb rendet már megkapta, a teológiát a szem.-ban kiváló eredménnyel elvégezte és most mint szentszéki jegyző dicséretesen működik; erkölcseiben is annyira előrehaladt, hogy a pknek és az e. m.-nek főként a jelen paphiányban a leghasznosabb szolgálatára lehetne.

Székesfehérvár, 1800. április 25. Milassin Miklós püspök jelentése.

A pkséget Mária Terézia alapította 1777-ben s a pápa ugyanazon év június 17-én erősítette meg. Van egy sz. kir. városa, 12 oppiduma és 60 faluja. A sz. e.-at és a káptalant szintén Mária Terézia alapította és elégséges javadalommal látta el. A *káptalan* 6 kanonokból áll: nagyprépostból, olvasó-, éneklő- és őrkanonokból s két más kanonokból, kik főesperesek és egy közülük poenit. Mivel a kanonokok öregek és megtörtek, a pk. hogy a karimában fennakadás ne álljon elő, 1796-ban 2 praebendát állított föl. Az *e. m.-nek* 74 plébánia- és 27 filiális temploma van. Valamenynyiről felszereléssel és a tető gondozásáról a kegyurak a legjobban gondoskodtak. Az e. m.-ben 2 férfikolostor van, mindkettő a pki joghatóságnak alávetve; a mariánus ferencesek Szfvárott és a kapucinosok Mórott.

A székhelykötelezettséget a pk. pontosan megtartja, nem szokott távol lenni. Megyéjét a Trid.-tól meghatározott időkben vizitálni szokta, a mult évben az egészet meglátogatta. A pki irodában az esztergomi taksát használják. A pki hivatás gyakorlásában nincs akadály, erről a jámbor király ébersége gondoskodik. Mivel a régi pki palota nem volt megfelelő, alulírott saját költsé-

gén újat emeltetett, amelyet ez évben szándékozik befejezni. Fennmaradó jövedelmét az egyházi épületek javítására, szegényekre s a jelen veszélyes és a kat. vallás felforgatására törekvő francia háborúra fordítja.

A *kanonokok*, amennyire koruk és erőik megengedik, s a pktől alapított két javadalmas a karimán állandóan jelen vannak. A kánoni hórákon kívül mindennap van konventmise. — A *plébánosok* vasár- és ünnepnap prédikálnak s ugyanakkor a gyermekeket és más, kevésbbé művelteket a hit elemeire oktatják, adventben és nagybőjtben pedig mindennap katekizálnak. — A hajkorona, a kisebb és nagyobb rendek előtt szigorú vizsga van a szükséges tudományra, erkölcsre s lelki és testi adottságokra nézve. Ugyanez megvan akkor is, amikor valakit a lelkipásztorkodásba küldenek, vagy egyik javadalomból a másikba helyeznek. Az alulírott pk. előírása szt. az e. m.-nek minden papja évente 8 napos *lelkigyakorlatot* végez. A kispapok és a felszenteltek állandóan papi ruhát viselnek, a jelenlegi pk. városban és falun egyaránt szigorúan megtiltotta a világi öltözetet. A Trid. és a Conc. Rom.[1] által a priv. forira előírtakat megtartják. *Papi gyűlések* minden negyedévben vannak. Ezekről egy lelkésznek sem szabad elmaradnia törvényes ok nélkül, egy arany büntetésének terhe alatt a deficiens papok háza javára. E gyűléseken az esperes elnököl, néha a pk. is megjelenik. A föladott eseteket valamennyien írásban megoldják és cenzúrára a pki hivatalba küldik. A jelenlegi pk. elrendelte, hogy a kerületi esperesek negyedévenkint az alájuk tartozó templomokat vizitálják és erről, valamint a lelkészről, népről és tanításról őszinte jelentést készítsenek. A világi papság erkölcsei megfelelőek, botrányt okozó pap nincs.

Az említett kolostorokból néhány *szerzetes* a világi papság hiánya folytán a lelkipásztorkodásban van alkalmazva, a móri kapucinusokra is rábízták a helybeli parókiát. A lelkészszerzeteseken kívül a többiek mind a kolostorban élnek. A pk. az említett konventek látogatására vonatkozó átruházott joghatósággal időnkint élni szokott s a kolostorokban a szabályok gondos megtartását és jó erkölcsöket talált, joghatósága gyakorlásában pedig nincs semmi akadály.

Szem. eddig nincs Szfvárott, de a pk. meg akarja vásárolni az eltörölt kármeliták házát s a növendékek, tanárok, épület stb. szükségleteiről a pki jövedelemből gondoskodni. A király a benyujtott kérvényre nézve már hajlandóságának jelét mutatta s így van remény rá; addig is a veszprémi szem.-ban tizenkettőt, a szombathelyiben négy növendéket neveltet saját költségén. Szemináriumi taksa nincs.

A *nép* erkölcsei általában véve az evangéliumi törvénynek és az egyházi fegyelemnek megfelelnek és a jámborságban előhalad. Sok luth., kálv. és zsidó tért át.

Keltezés mint fent.

[1] 1725-ben Rómában a Lateránban tartott tartományi zsinat.

Referátum. Gondoskodjék a teol. kanonok fölállításáról. A referáló föltételezi, hogy a móri pléb.-ra nézve a pk. megkapta a Szentszéktől az engedélyt. A kármelitaház megszerzéséhez kérjen a Szentszéktől felhatalmazást. A jövendő szem.-ra nézve ajánlja a szükséges jövedelemről való gondoskodást, mert megtörténhetnék, hogy az utódok esetleg nem tudják, vagy nem akarják majd így fönntartani az annyira szükséges intézményt. Az 5 éves felhatalmazást és a kért időalóli felmentést a pk. megbizottja kérelmezze, hangsúlyozva a felhatalmazás meghosszabbítását.

Felelet. 1802. február 2. A szem. fölállításának tervét nagyon dicséri, de meg kell fontolni, vajjon ennek egyedül a pki jövedelemből történő fölállítását és fenntartását, ezt az oly súlyos terhet útódai is akarják-e majd viselni hasonló módon. Eljárásában a Trid. XXIII. 18. de ref.-hoz igazodjék. A válasz késése a közelmult elveszett idők bűne, amelyeket a pk. maga is sirat.

Székesfehérvár, 1806. január 26. Milassin Miklós püspök jelentése.

Utolsó jelentése óta már kétszer vizitálta e. m.-jét s a népet, ámbár többnyire akatolikusokkal vegyesen él, a hit alapjaiban kellően oktatottnak, jámbornak és vallástszeretőnek találta. A papok teljesitik hivatásukat, buzgóságuk folytán az utolsó jelentés óta 16 zsidó keresztelkedett meg és 49 eretnek *tért át.* A pk. azóta a pki palotát fölépíttette; a királytól megkapva a kármeliták kolostorát a *szem.* céljaira megfelelően átalakíttatta, a pki jövedelemből mindennel ellátta s két éven át 22 klerikust, 4 tanárt és a szükséges személyzetet eltartotta. Majd bizonyos javadalmazást szerzett a szem.-nak s a királytól is kapott erre segítséget.[2] Pki jövedelme fennmaradó részét közszükségletekre és az inségesek segítségére fordította. Kéri a pápát, hogy a limina alól mentse föl, mert hivatása és kora ezt nem engedik meg, különösen mivel más szomszédos, üresedésben lévő pkségekben is kell szentelnie és más pki ténykedéseket végeznie. A lejárt 5 éves felhatalmazás élethossziglani meghosszabbítását kéri.

Keltezés mint fent. Aláírás a jelentésével azonos kéztől.

Referátum. 1806. A kármelitaházra nézve figyelmeztetni kell a pköt, hogy a kir. engedély nem elég, hanem a Szentszék felhatalmazása is szükséges. Szeretné kifejtve látni, hogy mik azok a közszükségletek.[a)] A limina alóli felmentés és az 5 éves felhatalmazás megszerzése az ágens munkája. De utóbbiról megjegyzi, hogy csak újabb 5 évre fogják meghosszabbítani, mert nem szokás élethossziglan adni. Bár a pk. nem tesz róluk emlí-

[2] A szem. számára tett adományokat l. Pauer, Historia Dioecesis Alba-Regal. Albae Regiae, 1877. 395—97.

[a)] Utóbbi megjegyzés át van húzva.

tést, a referáló mégis szükségesnek látja az utolsó válaszban említetteket újra a pknek lelkére kötni, hogy t. i. az első üresedésbe jutó kanonoki javadalmat a teológusnak adja és a szerzetesek parókiára való helyezésére a Szentszéktől engedélyt kérjen.

Felelet. 1807. június 10. A megbízott által történő liminát a Kongregáció most elfogadja s jogos okokból a jövőben is, csakhogy minden esetben bízzon meg vele nőtlen klerikust. A VI. Piustól az összes magyar pköknek adott 5 éves fölhatalmazásokat különleges körülmények között kapták a püspökök. Hagyja meg prokurátorának, hogy ezeket külön kérje.

1814, 1816- és 1817-ben mindkét kötelezettségre haladékot ad a Szentszék.

Székesfehérvár, 1842. október 12. Br. Barkóczy László püspök jelentése.

A város elöljáróságának és népének jámborsága főként *Buffler jezsuita* misszionárius buzgólkodása folytán 1768-ban a régi társasegyház helyén Fehérvárott Sz. István király tiszteletére székesegyházat emelt.[3] Az *e. m.* az egész Fejérmegyére, Pilismegye legnagyobb részére s Veszprém megyéből 1—2 praediumra terjed ki. Egy sz. kir. városa, 17 oppiduma, 283 pagusa és praediuma van. Mikor pkség lett, Mária Terézia a sz. e.-nak 4.000 frtot adott javadalmazásként. A sz. e. egyúttal a falakon belüli városnak pléb. temploma is. Onnan indul ki minden ünnepi körmenet. Mellette Mária Terézia 6 tagból álló *káptalant* is alapított, ezt a számot V. Ferdinánd 8-ra emelte fel. Van 6 tiszt. kanonok is, e címet főként érdemes plébánosok kapják meg. A káptalan jó ingatlanokkal van javadalmazva. Mindkétféle kanonokot a pk. előterjesztésére a király nevezi ki. A sz. e.-nak van két javadalmas papja is, akik egyúttal a sz. e. szónokai. A poenit. kanonok kötelességét egy a pktől kinevezett kanonok végzi, a többiek is készséggel segítenek. A teol. tisztjét egy fiatalabb kanonok viseli, a skolasztikus kanonok; föladatát vagy személyesen kell betöltenie, vagy pedig a pktől kinevezett helyettest köteles javadalmából eltartani. A pk. a fóruma elé kerülő ügyekben a kanonok tanácsával él, de mivel kevesen vannak, más papokat is kinevez assessoroknak. A káptalan a jámbor alapokat kezeli, van hiteleshelyi levéltára és pecsétje.

Az e. m.-ben van két főesperesség, 10 esperesség, 81 parókia és 4 adminisztratúra. Ezeknek a néphez mért, szilárd és díszes *templomuk* van. Kevésnek van biztos jövedelme, a kisebb kiadásokat a hívők adományai pótolják, a nagyobbakhoz a kegyúr köteles hozzájárulni. A pl. templomok közül 76-nak van földesúr patrónusa, a többit a pk. tartja fönn. Fehérvárott 2 parókia van, a sz. e.-i és a külvárosi. Legtöbbnek a védőszent ünnepére

[3] Az építkezés 10 évig tartott, 1758—1768-ig. Pauer i. m. 196—97.

örökre engedélyezett teljes búcsúja van. A 36 filiális templomot a községek és földesurak tartják fönn. — Két ferences és egy ciszterci konvent van az e. m.-ben.[4] A *szem.-ban* 13 növendék van. Csak olyanokat vesz föl, akik a filozófiai tanulmányokat megfelelően elvégezték. A szem. tőkéje hozamából, a vallásalapból évente kapott összegekből és a pki rátából él. Taksa nincs. A Pázmáneumban és a pesti Központiban 2—2 növendék tanul. Nyomorultak és betegek számára való intézmény csak Fehérvárott van, a városi előljáróság kezelésében. Van házikápolnája is és ebben mindennap istentisztelet.

A rezidenciát az orsz. gyűlés kivételével megtartotta. A pk. kormányzása elején a lelkészektől parókiáikról és filiáikról írott fölvilágosítást kért s ennek birtokában a belőle merített tudással egyszer az egész e. m.-ét atyailag megvizitálta, kánonilag a körülmények szt. több parókiát látogatott meg. Útjában minden templomban bérmált és pápai engedéllyel 40 napos búcsút adományozott. A zsinatok helyettesítésére a pk. a régi magyar szokást, a negyedévenkinti ker. gyűléseket tartja fönn. A sz. e.-ban és más templomokban is alkalom szt. prédikál. Szorgalmazza, hogy a kanonokok is olykor szentbeszédet mondjanak, főként nagyobb ünnepeken, kifejtve a szertartások és az ünnep jelentését. Az esetleges büntetéspénzt azonnal jó célra fordítja. A házassági fölmentések után csekély irodai díj jár, amely írószerekre és jótékony célokra szolgál. A bírói díjakat, mivel a felek legtöbbször szegények, csaknem mindig elengedi. Pki hivatása gyakorlásában semmi különösebb akadálya nincs, kivéve a vegyesházasság folytán előállókat, ezek azonban a Szentszék közbelépésére nagy mértékben enyhültek. E. m.-je érdekében a *következőket tette:* a) a saját és papsága bőkezűségéből a kiérdemelt és deficiens papok alapját több ezer frttal növelte, legújabban házat emeltetett a sz. e. közelében; b) a harmadik és negyedik teol. évfolyamon magyar köz- és magánjogot adat elő, ami a falusi lelkipásztorkodásban is mindennaposan szükséges; c) azt akarja, hogy klerikusai már a szem.-ban tanulják a filozófiát; ezért a legmagasabb helyen tett előzetes lépések után a szem.-ban nyilvános filozófiai tanfolyamot akar nyitni, paptanárok vezetésével, akiket egyenlőre a pk. fizetne.

A kanonokok, ha nincsenek akadályozva, mindennap megjelennek a *karimán.* A teol. kanonok iskolai napokon föl van mentve. A karima rendje köznapokon a következő: a prima és tertia után következik a karkáplánoktól énekelt konventmise, utána a sexta és nona, hacsak bizonyos napokon a rubrikák mást nem kívánnak. Vasár- és ünnepnap, amikor a konventmisét a heteskanonok végzi, az utána következő prédikáció miatt a sextát és a nonát is pki engedéllyel a mise előtt mondják. D. u. 3-kor

[4] Helyesebben: 1 ferences konvent Szfvárott, 1 kapucinus Mórott és 1 ciszterci Szfvárott. Pauer i. m. 106—10.

imádkozzák a vesperást és completoriumot, a matutinumot és laudest; kivéve a nagybőjti időt, amikor a vesperást a hórák után folytatólagosan végzik. A kanonokoknak az általános kanonoki szabályok és a sajátos körülmények figyelembevételével készült konstitucióik vannak, amelyeket megtartanak. A poenit. és a teol. tisztét, bár ezért külön praebenda nem jár, a pk. rendelkezése folytán buzgón betöltik. A pk. elrendelte, hogy a *plébánosok* egy napnál tovább csak az esperes tudtával, három napon túl csak az egyházi hatóságtól írásban kért engedély alapján távozhatnak el. Az e. m.-ben jelenleg 43 káplán van. A plébánosok kötelesek az elemiiskolában hetenkint legalább kétszer a katekizmust magyarázni. A szent rendek felvétele előtt mindegyiknél külön 10 napos lelkigyakorlat van a szem.-ban a spirituális vezetése alatt. Mindenkit az e. m. címére szentelnek föl. A titulus patrimonii Magyarországon nincs szokásban. A klérus a papi ruhát nemcsak a kánoni, hanem a hazai törvények követelése folytán is állandóan viseli. Az összes személyi ügyekben néhány igen nagy bűntény kivételével a priv. forit élvezi. Az erkölcstani konferenciák helyett, egyeseknek a pki székhelytől való távolsága folytán, évente néhány gyakorlati kérdést szokás föladni, az erkölcstan, jog, lelkipásztorkodás és dogmatika köréből; ezt írásban be kell nyujtani, az egyházi hatóság átnézi és megfelelő dícséretben vagy gáncsolásban részesíti. A papság erkölcsei a tisztességnek és a kánoni kívánalmaknak megfelelőek. Az esetleg vétkezőket intéssel és az e. m.-i házban egyideig való tartózkodással javítják meg, a botrányosan vétkezőket a deficiensek házában tartják és csak a legkétségtelenebb javulás után bocsátják őket vissza.

A *szerzeteseknek 3 plébániájuk* van. A lelkipásztorkodásra nézve a pknek vannak alávetve. Két szerzetes előljárói engedéllyel a kolostoron kívül él; egyik egy mágnásnál, másik egy előkelőbb nemesnél. Mindkét helyen istentiszteletet és házi ájtatosságot tartanak. Ha a szerzeteskonvent lelkipásztorkodik, vagy ha a kolostor mellett nyilvános istentiszteletet végző temploma van, a pk. kánonilag vizitálja, a házi fegyelemre nézve időnkint a tartományfőnök. A pk. náluk joghatóságának semmiféle sérelmét nem tapasztalta. Szerzetesnők nincsenek az e. m.-ben.

A Sz. József-templom melletti *szem.-ban* 13 növendék él. Négy év alatt végeznek. Évente kétszer van lelkigyakorlatuk. A növendékek kis számára és a tanárokra való tekintettel az I.-II. és III-IV. évfolyamok hallgatói együtt tanulnak, a köv. módon. Az első évben héber nyelv, ószövetségi hermeneutika és exegézis, vallás- és egyháztörténet. A második évben: görög nyelv, újszövetségi hermeneutika és exegézis s a dogmatika első része. A harmadik évben: erkölcstan és egyházjog. A negyedik évben: a dogmatika második része, lelkipásztorkodástan, ékesszólástan, kateketika, liturgika és neveléstan. A harmadik és negyedik évben hazai jogot is tanulnak a kispapok. Van 4

teol. tanár, mind az e. m. papságából. A növendékek vasárnap- és ünnepnap d. e. és d. u. a sz. e.-ban résztvesznek az istentiszteleten és ministrálnak A szertartásokban és egyházi énekben gondos oktatást nyernek. A szem. élén a fegyelmi és gazd. ügyek intézésére egy kanonok áll, ugyanő vagy más kanonok mint teológus kanonok tanít. Egy harmadik kanonok a tanulmányokat vezeti, figyel a tanárokra s a növendékek havi és félévi vizsgáin résztvesz. A szem. évi számadását a pk. előtt a káptalan vizsgálja fölül. A filozófia hallgatói, akik nem tartoznak a papsághoz, az ételért és ruházatért a szem.-nak bizonyos összeget fizetnek.

A *nép* általában megtartja vallását, jótékony, gyermekei jó és vallásos nevelésére ügyel, papjait tiszteli és szereti. De a városokban és nagyobb mezővárosokban, ahol jövevények halmaza, s az erkölcsi romlottságnak jelei elég gyakoriak, vallásos kötelességeivel nem törődik, a szentbeszédet gyűlöli, testi bűnökbe és házasságtörésekbe esik; a pk. mindenképen visszavezetésére törekszik. Bár nagyon kevés, de mégis van az e. m.-ben néhány oly hely, ahol a lakosok kis száma miatt nincs templom, pap, iskola s ezek nélkül az emberek parasztiságukban elvadulnak s magukra hagyatva gonosz szenvedélyeiknek és szokásaiknak engednek. A pk. a plébániák és iskolák szaporításában és a szomszédos lelkészek munkájával iparkodik segíteni. Mivel oly tartományokból, ahol a szombati megtartóztatás el van törülve, sokan mesterségük gyakorlása vagy megtelepedés céljából az e. m.-be jönnek, ezek példájára sokan mások is húst esznek szombaton, sőt a bőjti ételek jelentős drágasága miatt nagybőjtben is meg merik ezt tenni. A városokban e baj annyira elhatalmasodott, hogy egyénenkinti fölmentéssel nem lehet segíteni s a gyóntatók nem tudják, hogy az intések ellenére ezekbe újra visszaesőkkel hogyan bánjanak.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Felelet. 1844. márc. 2. A bíborosok óhajtják, hogy a pk. a Trid.-nak megfelelően a teol.-és a poenit.-nak külön praebendákat is állítson föl. Megdicsérik a pköt a szem. iránti gondoskodásért, de szeretnék tudni, mekkorák a szem. jövedelmei. Biztosra veszik, hogy a pk. őrködik, hogy a szem.-ban és az e. m. összes iskoláiban a tanítás józan és szeplőtelen legyen. „Optime enim noscis, quanta contentione asperrimis hisce temporibus homines malos et evangelicae veritatis inimicos insidiosis erroribus improvidas atque incautas mentes inficere et in fraudem inducere conentur." A szombati bőjt megsértésére nézve a tennivalókat az Officium mellékelt rescriptumából tudhatja meg.[b]

b) Itt nincs mellékelve.

Szombathelyi Püspökség.

1781-ben *Pinto Poloni Ferenc* végezte el a liminát.

1781. augusztus 3. Szily János püspök jelentése.

Elején a *dismembratióról* szól, amikor Győregyházmegyétől az egész Vasmegyét, 3 falu és 2 szőlőhegy kivételével, v. i. 117 parókiát, a veszprémiből Zalamegye egy részét, v. i. 11, a zágrábinak is egy részét, azaz 16 parókiát számtalan filiával együtt az új egyházmegyéhez csatoltak. Szombathely pki székhely lett, a török elől 1578-ban Szombathelyre menekült vasvári társaskáptalan székeskáptalanná lett; a pkség a győri pkségtől a szombathelyi, a veszprémitől a zalaegerszegi uradalmat kapta meg összes tartozékaikkal, amint az alapító bullából kitűnik.[1] Az e. m.-ben van egy sz. kir. város. 37 oppidum, 825 possessió, pagus, illetve villa.

A sz. e. középszerű állapotban van, felszerelése elégséges, de a népnek kissé szűk; első törekvése ennek kibővítése és díszítése. A *káptalannak* 6 tagja van, közülük a nagyprépost, olvasó, éneklő és őrkanonok már századokkal előbb a vasvári társasegyházban kellő javadalmazással rendelkeztek; és még két kanonok, ezeket Mária Terézia 1780-ban a már több mint két évszázada főloszlott pápóci ágostonrendű perjelség birtokaiból javadalmazta.[2] A káptalannak csak egy káplánja van, aki minden istentiszteleten résztvesz. Poenit. praebenda még nincs fölállítva, részben a kanonokok csekély száma miatt, részben mivel a sz. e. egyúttal pléb. templom és így gyóntatokkal el van látva s a kanonokok is mindenkor szívesen gyóntatnak; a teol. praeb. sem volt eddig fölállítható a kanonokok csekély száma miatt, s mivel eddig még nem lehetett Szombathelyen kispapokat nevelni, mert az eddig fölvettek részint a budai ált. szem.-ban, részint a győriben nevelkednek s a Mária Terézia által alapított nyilvános iskolákba járnak.

A pl. *templomok* száma 147, a filiálisoké és nyilvános kápolnáké 196; közülük a legtöbbnek van kegyura, javadalmazása s a szükséges fölszereléssel el vannak látva; néhányan azonban kegyúr és javadalom nélküliek s lutheránusok és kálvinisták között állva javításra szorulnak. Nemcsak a pk, hanem a király is szorgalmazza a templomok anyagi javainak megfelelő kezelését és az évi számadást. Férfi *szerzeteseknek* 6 konventjük és 3 rezidenciájuk van az e. m.-ben: a piaristáknak 1 kollégiumuk, a bencéseknek egy

[1] Az alapítólevelet és bullát l. Géfin, A szombathelyi egyházmegye története I. függelék 1. és 2.

[2] 1779. dec. 31-i adománylevél, Géfin i. m. II. 307., egészében közölve u. o. a függelékben.

rezidenciájuk, a ciszterciekneknek 1 konventjük, a sarus ágostonrendieknek 1 konventjük, a szervitáknak egy rezidenciájuk, a domonkosoknak 1 konventjük és 1 rezidenciájuk, a ferenceseknek 2 konventjük. Női kolostor nincs.

A pkség fölállításának évében a *szem.* is javadalmazást nyert a győri és veszprémi pkségtől, úgyhogy a győri pki szeminárium évente 16 szombathelyi klerikust köteles nevelni; a veszprémi pktől pedig Nyul birtokot kapta. Minthogy ennek évi jövedelme legalább is 4.000 német frt, ebből Mária Terézia rendelkezése szt. évi 1.200 frtot a sz. e. tetőjének fenntartására, fölszerelésére, muzsikusokra és szolgákra kell fordítani, a többi 2.800 frt a budai generális szem.-ben nevelkedő 14 növendék eltartására szolgál. Az esetleg még fennmaradó összeget a sz. e.-ra, a kiérdemült papokra vagy más nagyobb egyházmegyei szükségletekre kell fordítani a káptalan beleegyezésével. A pk. a királynőtől szem. építésére fölhatalmazást és költséget kért, a királynő 10.000 német frtot adott. Ebből, sajátmaga, a kanonokok és a papság adományaiból a pk. már fölépítette a legkevesebb 40 növendéknek való szem.-ot amelybe a győri és budai klerikusokon kívül még ebben az évben néhány növendéket el tud helyezni.[3]

Kőszegen *konvertiták kollégiuma* van, ahová mindkétnemű, hitetlenektől, vagy eretnekektől származó s a kat. hitet fölvenni óhajtó gyermekeket vesznek föl, élelemmel és ruhával ellátnak és jámborul nevelnek. Ilyenek nemlétében kat. gyermekeket. A kezelés az alapító szt. a pkre és utódaira, a városi előljáróságra és plébánosra van bízva.[4] Más kisebb sz. h. négy van, az alapító földesurak gondozása alatt. Konfraternitás kettő: SS. Euchar. Sacr. és Doctrinae Christianae, amelyeket a pk. minden parókián és filián, a királynő akaratából is, felállíttatott. Mons pietatis nincs és Magyarország viszonyait tekintve nem is állítható fel egykönnyen.

A rezidenciát pontosan megtartja. Négyéves püspöksége alatt az egész e. m. vizitációját elvégezte s ez alkalomból minden parókián naponta kétszer-háromszor, a népet előzetesen kioktatva, bérmált; sőt az e. m.-ben kihirdettette, hogy minden vasár- és ünnepnap kész bárkinek e szentséget kiszolgáltatni. Amennyiben rajta áll, s klerikusai hazatérhetnek, ő szenteli fel őket. Elrendelte, hogy az e. m. minden klerikusa, a szerzetes is, csak akkor bocsátható az alszerpapságra, ha előbb ő megvizsgáztatja s alkalmasnak találja. Az e. m. szerzeteseinek, ha időben jelentik, készségesen kiszolgáltatja az egyházirend szentségét. E. m. zsinatot ex status ratione eddig nem tarthatott, mindazonáltal a pkségre lépésekor papsága nagyobb részét összehívta és Instructiót adott és nyomatott ki.[5] Tartományi zsinaton sem vett részt, mert nem volt; azonban a prímással már megbeszélte, hogy mi-

[3] A szem. alapítólevele Géfin i. m. II. k. függelékében.
[4] Később Kelcz-Adelffynak nevezett árvaház. Géfin I. 43.
[5] L. Géfin i. m. I. 35.

helyt a világi hatóság megengedi, megtartják. A sz. e.-ban főként nagyobb ünnepeken prédikál. A pk és szentszéke nagyon ritkán mér ki pénzbűntetést, s ezt jótékony célra, legtöbbször szegény templomokra fordítja. Az irodai és szentszéki taksa mérsékelt, a kir. rendelet szerinti. Minthogy most szűk és kényelmetlen házban lakik, 1779-ben új pki palotát kezdett építtetni s 3 éven belül be fogja fejezni. Fölépítéséhez a királynő 10.000 német frtot adott, a többit a pk. a saját jövedelméből pótolja.

Csak hét kórusköteles van. Ezért pksége elején a káptalan tanácsának meghallgatása után úgy intézkedett, hogy a *kanonokok* kötelesek reggel a konventmisén résztvenni, d. u. a vesperást és completoriumot gregorián módon elénekelni, vasár- és ünnepnap a tertiát a konventmise előtt szintén gregoriánban elénekelni. U. i. tapasztalatból tudja, hogyha oly kevesen az egész breviárum közös mondására kötelesek, csekély áhítattal végzik s a keresztény nép kisebb épülésére, hogy ne mondja, botrányára. Továbbá a kanonokok köz- és magánügyeik, betegség stb. miatt nem lehetnek mindig mind jelen s így képtelenség nemcsak az egész officiumnak éneklése, hanem mondása is. A konventmisét a jótevőkért naponta ők végzik. Szabályaik még a győri pktől elfogadottak, megtartják őket. — Egyes *plébánosoknak* káplánjuk van. Ezeket a pk. és szentszék előzetes vizsga és jóváhagyás után a világi vagy szerzetespapságból küldi nekik. Vasár- és ünnepnap nemcsak az evangélium szti szentbeszéd, hanem d. u. katekézis és a rózsafűzér elmondása az e. m.-i törvény szt kötelező s meg is tartják. Vasár- és ünnepnap a népért miséznek. A hajkorona és a kisebb rendek fölvétele előtt a pk. és szentszéke szigorúan megvizsgálja a jelölteket, majd 8 napos lelkigyakorlat következik; senkit sem öltöztet be, hacsak nem akar a szem.-ban élni és nevelkedni. Az alszerpapság fölvétele előtt is van lelkigyakorlat. A pk. elrendelte, hogy az e. m. összes világi papjai évenkint 8 napra valamely szerzetesházba vonuljanak vissza lelkigyakorlatra s ennek megtörténtéről a ház fejétől és a gyóntatótól adott igazoló írást küldjék el a pknek. A magyar papság szokása szt. papjai vele együtt, bármily méltóságban legyenek is, hajkoronát és papi ruhát viselnek. Csak a legritkábban, utazáskor öltenek rövid papi ruhát. A papi gyűléseket bizonyos, ezeken előfordulni szokott fogyatkozások miatt nem vezette be ugyan, de negyedévenkint írva szokott a lelkészekhez és más papokhoz bizonyos eseteket küldeni, amelyek megoldását ők írásban küldik vissza; a következő casus feladásakor a pk. az előző megoldását is elküldi, amelyet minden plébános külön e célra szolgáló könyvbe köteles beírni. A világi papság erkölcsei a kánonoknak megfelelők. Az elesettek javításáról a pk. gondoskodik. — A *szerzeteslelkészek* mindazt megteszik, amit a világi papok. Csak néhány házikáplán él a kolostoron kívül, az előljáró és a pk. engedelmével. Az átruházott joghatósággal nem élt, de megtenné, ha szük-

séges lenne. A szerzetesek részéről semmiféle sérelem nem érte. Rendi szabályaik szt. élnek. Szerzetesnők nincsenek.

Harmincegy *növendéke* van: 2 Rómában a Germ.-Hungaricumban (S. Apollinaris), a harmadikat néhány nappal ezelőtt hívta vissza; 12 a budai generális szem.-ban, 16 a győriben. Budán az egyetemen, Győrött a kir. akadémián filozófiát és teológiát tanulnak. Budán a szem. templomában vasár- és ünnepnap segédkeznek, Győrött a sz. e.-ban valamennyi istentiszteleten résztvesznek. A szem. ügyeiben a káptalan tanácsával jár el. Az említett alap meglehetősen elég a szem. fönntartására, ezért eddig semmiféle taksát sem vetett ki klérusára. — Az alapítványi misék táblái ki vannak függesztve a sekrestyében s a papok teljesítik őket. A templomok és alapok számadását a pk. maga vizsgálja fölül s Őfelségének is fölterjeszti. Vizitáláskor a szegényházakat is meglátogatja.

A keresztény tanítás megtartása óta a *nép* az isteni dolgok tudományában s a keresztény erkölcsben kiművelődik: még jobban menne a dolog, ha az eretnekekkel való állandó és szükségszerű érintkezés közben hideggé és lanyhává ne tenné. Alig lehet elmondani, hogy egyébként mennyire jóravaló katolikusokat is megrontanak, s a kat. Egyház terjedésének megakadályozására törekszenek. Olykor a kir. tekintély ugyan megszorítja őket, azonban merészségükkel sokat megkisérelnek. De azért minden évben vannak áttérők közülük. Egyébként semmi különös akadálya nincs a lelkipásztorkodásnak, mint a csász. és kir. rendeletek. Ezek lényegét röviden ismerteti: szerzetesek külföldi összeköttetése, placetum, Coena Domini és az Unigenitus bulla tilos, teol. könyvek cs. és kir. cenzúrája. Ezek megváltoztatásáért a császárnál közben fog járni s nem kételkedik, hogy a többi magyar pk. is megteszi ezt. A pápa irányítását, segítő kezét és tanácsát kéri a maga és a magyar egyház számára.

Sk. aláírás.

Referátum. A Kongregáció nem hagyja helyben a kórustartásról hozott intézkedést. Meg kell hagyni a pknek, hogy tegye kötelezővé a karimán való mindennapi megjelenést és az egész officium mondását, hozza be az osztalék-rendszert a Trid. XXIV. 12. de ref. szt. Állítsa fel a teol. és poen. praebendákat. A tőle fölhozott okok nem elégségesek a Trid. meg nem tartására; ügyeljen, hogy a kanonokok ne hagyják el az isteni szolgálatot világi ügyekért. A pk. állandó figyelmébe ajánja a lutheránusok és kálvinisták között levő kat. pl. templomokat és szükségeiket. Legyen rajta a pk, hogy a kolostoron kívüli szerzeteseket elöljáróik visszahívják, mert a Szentszék engedélye nélkül nem élhetnek a kolostoron kívül. Buzdítja a pköt a szem. megnyitására, hogy a növendékek saját szeme előtt nevelkedjenek. Sürgeti a legalább két havonkinti papi gyüléseket, mert sokkal több haszonnal jár, ha személyesen beszélik meg az eseteket, semmint irás-

ban. A rendetlenségek megelőzésére szolgáljon az elnöklő prefektus és a jegyző. Vigyázzon a népre, hogy az eretnekekkel való gyakori érintkezés kárára ne váljék; ezért gondoskodjék tanult és okos misszionárusokról, akik nemcsak a katolikusokat erősítik meg, hanem az eretnekeket is megvilágítják. Buzdítja, hogy a jövőben is tartson ki, nem helyeselvén sem tettekkel, sem szavakkal a világi hatóság bármely törvényét, amely ellenkezik az apostoli rendelkezésekkel.

1785-ben a püspök *Pinto Poloni Bertalant* és Ferenc nevű fiát bízza meg a limina elvégzésével. [A pk. levele Szhely, 1785. aug. 20.]

Szombathely, 1785. augusztus 20. Szily János püspök jelentése.[6]

A pki palota már kész, benne lakik. Most a sz. e. bővítése és díszítése a gondja. Bár a Kongregáció az 1785. szept. 16-i feleletben a *teol. és poen.* praebenda felállítását sürgette, a pk. eddig törekvése ellenére sem tudta ezt megtenni a kanonokok csekély száma miatt, továbbá mivel klerikusait nem tarthatja szemináriumában, s minthogy manapság nehéz a pknek újítást behozni.

A rezidenciát megtartotta s a jövőben is törekedni fog reá. Ha valaha, most szükséges, hogy a pk. állandóan őrködjék nyájára. A négy év előtt befejezett vizitáció óta nem látogatott, de esperesei által ezt minden évben elvégezteti s róla jelentést kíván. Ordinált, valahányszor a szükség kívánta és Őfelsége megengedte. Székhelyén és másutt is bérmált. E. m. zsinatot a közállapotok miatt nem tarthatott és tartományin sem jelenhetett meg, bár elismeri s nagyok és kicsinyek előtt egyaránt hangoztatta mindkettőnek hasznos voltát.

A Kongregáció feleletének megfelelően gyakrabban törekedett a kanonokokat az egész *officiumnak,* ha nem pszallálva, legalább recitálva való elvégzésére rávenni, de nem tudta őket meggyőzni. Mentegették magukat, hogy csak hatan vannak, néhányan gyakran betegek, másokat a kanonoksággal magyar törvények és szokás szt. együttjáró kötelesség szólít el s így gyakran alig egykettő tud résztvenni a konventmisén és a vesperáson. A szigorúbb eszközökkel való föllépést manapság nem látja hasznosnak, hogy a világi hatósághoz ne forduljanak s így nagyobb botrány és lelki kár származzék belőle, mint haszon. Egyébként a kanonokok teljesítik kötelességüket s idegen dolgokba nem avatkoznak be. Világi foglalatoskodásaik, a hiteleshelyi ügyek s a nyilvános dolgok megbeszélése pedig egyenesen használnak a papi tekintélynek és a kat. vallásnak. Az erkölcstani feladatokat nemcsak írásban oldják meg a papok, hanem a római feleletnek megfelelően évente egyszer kerületi gyűlést is tartanak.

[6] Egyes részeket közöl belőle Géfin i. m. I. 67—68.

A császárnak a szerzetesügyekbe való beavatkozása óta azt tapasztalja a pk, hogy a *szerzetesi fegyelem* lanyhul s az előljárók kevésbbé tudnak boldogulni az alattvalókkal, részben mivel maguk a szerzetesek, kik előbb egyébként szabályaikat megtartották, jövendő sorsuk bizonytalansága miatt ingadoznak, részben mivel egyesek a szabadságot kívánják és keresik. A pk. ezeknek helyes irányba terelésére törekszik. Pki engedély nélkül egy szerzetes sem él a kolostoron kívül, de egyesek káplánok plébánosok mellett, mások földesurak mellett, részben a Magyarországon emberemlékezetet meghaladó szokás alapján, részben a paphiány és az uralkodó akarata folytán. A szerzetesnőknek az e. m.-ben nincs kolostoruk, de a fölöszlatottak közül néhányan világi ruhában példás életet élnek.

A *szem.-ot* az alulírott pk. emeltette, legkevesebb 40 növendéknek. De most a generális szem.-ban vannak, az övéi 37-en Pozsonyban. Legalább levelekkel és küldöttek útján iparkodik gondjukat viselni, s a nyáron hazatérőket üdvös oktatásban részesíti. Valamennyit a szem. jövedelméből tartja el. — A jámbor társulatok föl vannak oszlatva. A kőszegi árvaházban több mint 50 mindkétnemű gyermek nevelődik, ezekből a jövőben buzgó lelkipásztorokat remél, amit a tapasztalat már igazolt.

A túlságos írói szabadság és a tolerancia óta a hívő *nép* az erényben és jámborságban sokat hanyatlott. Veszélyes és a kat. vallásról tárgyaló úgyszólván botrányos könyvek szinte szaporodtak, s ha nem rontották is el az emberek szívét, de bizonyos, hogy lanyhákká és kételkedőkké tették őket a vallás dolgaiban. A tolerancia által az eretnekek száma a máshonnan jövőkkel és a hitehagyókkal gyarapszik. Eretnekségüket gyakorolhatják. Előbb az *eretnekeknek* csak négy helyen volt szabad vallásgyakorlatuk az e. m.-ben, két luth. és két kálv. helyen. A tolerancia bevezetése óta 29 magán imaházuk van, 22 ágostai és 7 helvét hitvallású; ezek mellett minisztert és kántort tartanak, hogy vallásukat gyakorolják. Hozzájárul ehhez, hogy most a hithagyókat nem éri büntetés, hanem csak 6 heti előzetes kat. vallási oktatásra kötelesek. Az e. m.-ben néhányan ilyen oktatás után az eretnekekhez mentek át, de Isten jósága folytán a szabadság ellenére is eddig több az áttérők, mint a hitehagyók száma. Kat. pkök és világiak eléggé kérték az uralkodót, hogy ne tágítsa ki az eretnekek szabadságát, de hasztalanul „ob subversantes rationes politicas." A pk. a pápa segítségét kéri. 1782-ben Bécsben adott intelmeit örök emlékezetben fogja tartani.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Felelet. 1786. május 30. A papi konferenciáknál fínoman a gyakorabbiságot említi és azt a kívánságot, hogy liturgikus dolgokat is vonjanak bele. Megdicséri, hogy személyesen nem tudván másokkal vizitáltat. A teol. praebenda, a karima, az e. m. zsinat dolgában az előbbi jelentés válaszában mondottakat akként vegye,

hogy amidőn végrehajtásukról az idők következményei folytán el kell állnia, lelkében ismételje meg XIV. Benedektől a Zsinatról írt munkában a pknek adott intelmeket arra az esetre, amikor a klérust ünnepélyesen nem lehet összegyűjteni. A szerzetesrendekből az egyházra áradó jók főként ebben a korban azt kívánják, hogy a pkök ama elvek sértetlenségéről és örök érvényéről nagyon meg legyenek győződve s ezért a szerzeteseket az engedékenyebb élettől és a szerz. élet elhagyásának hajlamától elidegenítsék. A pápa, kinek a jelentés lényegét előterjesztették, dicsérte a pk. erényét, igen jól visszaemlékezve arra a buzgóságra, amellyel Bécsben iránta viseltetett.

1791-ben *Rinaldi Ferenc* végezte el a liminát.

1791. április 2. Szily János püspök jelentése.[7]

Ez évben új sz. e. építését kezdte meg. A teol. és poen. praebendákat nem tudta felállítani a kanonokok kis száma és más nehézségek miatt. A szem. élén álló kanonok maga is vizsgáztat és tanít. A fölöszlatott rendek tagjaiból a parókiák és helyi káplánságok száma, valamint a kápláni állások szaporodtak; most 156 parókia és 15 helyi káplánság van. II. József az e. m.-ben *2 szerzetesi rezidenciát törölt el:* a bencésekét Pórdömölkön és a szervitákét a Váth melletti szentforrásnál. Pórdömölkön most is van bencés apát, kit az uralkodó a legutóbbi orsz. gyűlésre szokás szt. meg is hívott; a szerzetesek többnyire az előbbi rendházban laknak, de évi bérért, amelyet a vallásalapnak fizetnek; az apát azonban a kolostoron kívül székel. A pk. mindig iparkodott a bencéseket ott tartani, mert plébánia és búcsújáróhely. A Szentforrás szervitáit részint rendjük más házaiba küldték, részint helyi káplánoknak helyezte el őket a pk. Csak az előljárót hagyta ott az istentisztelet végzésére. E templomot exsecrálni kellett volna és világi célokra fordítani, de míg a pk. a végrehajtást húzta, közben a császár visszavonta rendeleteit, majd meghalt. Halála után a pkök törekedtek a szerzetesrendek visszaállítására és javaik visszaadására, de sikertelenül; ez az ügy az 1792-es orsz. gyűlésen kerül majd szóba. II. Lipót visszaadta a pki szemináriumoknak javaikat, most Szombathelyen van a 32 klerikus. Eddig a konfraternitások nem voltak visszaállíthatók, de a pk. mindent el fog követni főként az Adorationis SS. Sacramenti, Doctrinae Christianae és a tanulóifjúság jámbor társulatainak visszaállítására. A Kőszegről Pozsonyba vitt és a generális árvaházzal egyesített kőszegi árvaházat 1790-ben visszaadták. Jelenleg több mint 70 növendék van benne. E ház akat. között sokat használ a lelkek ügyének.

A rezidenciát megtartotta, még a megengedett hónapokat sem vette igénybe, csak az orsz. gyűlésen volt. Új egyházlátogatást utolsó jelentése óta nem végzett, de részenként vizitált és egyenkint

[7] Egyes részletek belőle Géfinnél i. m. I. 90—91.

látogatta a plébánosokat. Egyébként esperesek által. E. m.-i zsinatot nem tartott, de reméli az új uralkodótól az engedély megnyerését.

Még mindig nem tudta az egész *karimát* meghonosítani az előbbiekben ismertetett okok miatt. Papnak csak olyant fogad el, aki a szem. életre s az annak idején gyakorlandó lelkészi hivatásra magát elszánja. A beöltözés előtt 8 napos lelkigyakorlat van, a klerikusok évenkint 3 napos lelkigyakorlatot tartanak, az alszerpapság előtt vizsga és szintén 3 napos szentgyakorlat van. Évente négyszer erkölcs- és szertartástani eseteket ad föl papjainak megoldásra. Kerületi koróna évente egyszer van, ezen néha a pk. is megjelenik, a kanonokok pedig gyakrabban.

A II. József-féle föloszlatás óta a *szerzetesi fegyelem* nagyon aláhanyatlott. Egyesek a nagyobb szabadsággal visszaélnek; a pk. iparkodik őket a hivatásban megtartani, ezért a következő hónapokban meg fogja őket látogatni. A szombathelyi domonkosok 1788-ban a vasvári rezidenciába mentek át, de a mult évben visszatértek.

II. Lipótnak az Egyház érdekében véghezvitt legnagyobb tettének a *szemináriumok visszaállítását* tartja a pk, ami a mult évben következett be. Amely szem.-nak a javadalmazása nem volt elég, a tanárok fizetésére a vallásalaptól kapott megfelelő összeget. A pk. a tanárokat a világi papságból választotta, mégpedig tényleges plébánosokat is, mert a teol. tanszék kedvéért senki sem akarta elhagyni az állandó javadalmat. Mivel a pk. kanonokjai közül senkit sem akart oldala mellé venni, kénytelen volt egy tényleges plébánost házába fogadni, plébániájára adminisztrátort állítván. A szem.-ra vonatkozó fontosabb dolgokat a káptalan beleegyezésével, a kisebbeket a rektorral rendezi el.

Szomorúan meg kell vallania, hogy a *katolikusok* közül sokan, különösen a nemesekből, a hitben, erényben és jámborságban túlságosan *lanyhák*, sőt csaknem közömbösek és szinte vallástalanok. Ennek okai a gondolat- és írás-szabadság, a Magyarországon is erősbödő szabadkőművesség. Ezt főként az orsz. gyűlésen márciusban tapasztalták az egyháziak kat. részről, ezért kaptak a luth. és kálv. akkora szabadságot. A pknek és klérusnak akkor nem maradt más hátra, mint tiltakozni; vigasztaló dolog, hogy nem kevesen a világiak, mágnások és nemesek közül is együtt éreztek. A pk. jobban fél a vallásnélküliektől, mint a protestánsoktól. Fő törekvése, hogy e felekezetet klérusától távoltartsa s ne hagyjon közülük senkit sem semmiféle módon megfertőzni, ami némely egyházmegyéről fájdalommal jutott tudomására. Segítségül a pápa közbelépését kéri az őszintén vallásos uralkodónál. Végül a Szentszék iránti hűségét fejezi ki.

Felelet. 1792. aug. 30. Dicséri nehéz időkben kifejtett munkája miatt a pköt. A parókiákra vonatkozólag a jövő orsz. gyűlésen erős tevékenységre buzdítja. A kanonokok stb. körüli nehézségekkel járó dolgok megvalósítását, amely az e. m.-nek és neki

is a legkedvesebb lesz, a bíborosok is legforróbban kívánják. A szerzetesek vizitációjára nézve a bíborosok bíznak benne, hogy ezt törvényes tekintélyre támaszkodva akarja tenni. Törekedjék egész erejével az új szekták elfojtására. Könnyű lesz ellenük neki és a többi pknek a királyhoz fordulni.

Referátum. A jövő orsz. gyűlésről szóló résznél megjegyzi: „Si vede, che Monsr. nostro, come pure gli altri di Ungheria, sentono benissimo, quali debbano essere le loro massime: quali quelle sieno della S. Sede e della S. Congregazione."

1794-ben *Rinaldi Ferenc* végezte el a liminát.

1794. augusztus 19. Szily János püspök jelentése.

A sz. e. nagyobb része ez évben tető alá kerül. A teol. és poen. praebenda mint 1791-ben. Az utolsó jelentés óta egy új helyi káplánság létesült. A parókiák szabályozása és a szerzetesek visszaállítása a király halála és az új koronázás miatt a következő orsz. gyülésre maradt. A kőszegi árvaház alapja Kelcz Imre prépost és győri kanonok adománya folytán annyira megnövekedett, hogy több mint százan nevelhetők ott. Az e. m. zsinatot nagyon sürgette, de nem tudja, mikor kapja meg rá a hatalmat. A karima mint 1791-ben. A növendékeknek évente kétszer, az iskolaév elején és husvét előtt, 3 napos lelkigyakorlatuk van, alszerpapság előtt 8 napos, beöltözéskor ugyanannyi. A fölosztalott rendek tagjai szétszórtan élnek, de hivatásuknak nem egészen megfelelően, sőt magukra hagyva erre nem is képesek. A pk. oldala mellett tényleges kanonok van, a teol. tanárok közül csak egy plébános. Az e. m. falusi népe, sőt a városinak is középső és alsó osztálya eléggé vallásos. De a nemesebb származásúak között, akik magukat jobban fölvilágosultaknak képzelik, nem csekély fogyatkozást tapasztal. A pk. egész erejével azon fáradozik, hogy a népből a francia elvek teljesen kiirtassanak, illetve befogadást ne nyerjenek. Bízik a Gondviselésben és a királyban, kéri a bíborosoknak és elsősorban pápának nála való közbenjárását a papság és vallás érdekében. Eddig az e. m.-ben évente jóval többen voltak az áttérők, mint a hitehagyottak.

Referátum. 1795. febr. 26. Amíg a praebendákat fölállítja, addíg megadhatná a poenit. felhatalmazást egy kanonoknak; gondoskodjék, hogy valamely alkalmas férfiú a szem.-ban a Szentírást és az erkölcstant előadja. Nagyobb mértékben buzdítható lenne a pk, hogy a kanonokokat az összes kánoni hórák éneklésére rávegye. Ha kevesen vannak, a káplánok segíthetnének nekik; főként pedig ünnepeken, amikor a klerikusok is megjelennek, akiknek a Trid. szt. meg kell tanulniok a gregorián éneket. (XXIII. 18. de ref.) Az uralkodónál való közbenjárást a nuncius útján lehetne eszközölni.

Felelet. 1795. márc. 30. Dícséri a pköt s a még hátralévő

sok és igen súlyos ügy elintézésére a nunciussal való közreműködésre inti.

1800, 1801, 1802, 1803, 1806 években mindkét kötelezettségre halasztást kér a pk.

Szombathely 1814. július 13. Somogy Lipót püspök levele a Concilii Kongregációhoz.[8]

Elején örömét fejezi ki a pápának székére való visszatérése alkalmából és 6 évi hősies kitartása miatt, mondván, hogy ez az egész magyar egyház álláspontja. Kéri a pápát, hogy a limina alól a sok akadályra való tekintettel mentse föl. Főpásztori működéséről jelenti, hogy 1806-i székfoglalása óta minden törekvésével iparkodott hivatásának eleget tenni. E. m.-je vizitációját nem hanyagolta el, de sok akadályozó körülmény folytán befejezni nem tudta. Az e. m. 15 kerülete közül eddig csak tizenkettőt látogatott meg, a többi hármat a következő évben tervezi. Az eddigiek alapján jelenti: az egyszerű nép vallásos, a városokban és nagyobb mezővárosokban azonban a hitetlen elvekkel többen át vannak itatva, kik ugyan nem nyiltan, de titokban mégis a vallás megdöntésén dolgoznak. De a kir. buzgalma és főként a pápa főpásztori gondoskodása folytán reméli, hogy mesterkedéseik ellen az egyházat sikerül megvédeni.

Keltezés mint fent. A levél írásával egyező aláírás.

Válasz. 1814. szept. 24. Elején a bíborosok a Szentszékhez való hűségét dicsérik a pápa nevében, majd kijelentik, hogy a liminát sem személyesen, sem helyettes által nem végezte el, sem az V. Sixtustól megparancsolt jelentést nem küldte el. A bibarosok apostoli engedély alapján az áthágó bűntetései alól fölmentik, buzdítják a vizitáció elvégzésére és a XIII. Benedektől előírt jelentés elküldésére, majd a gonosz mesterkedések elleni küzdelemre. Erre legalkalmasabbnak a jó szem.-ot mondják.

1817-ben *Emiliani Alajos*, a S. Maria in Via Lata társas-egyház kanonokja végezte el a liminát.

Szombathely, 1817. október 28. Somogy Lipót püspök jelentése.[9]

Joghatósága alá tartozik egy sz. kir. város, 21 oppidum, 764 falu és lakott praedium. Az új sz. e. több mint 3000 embert tud befogadni. Felszerelése és javadalmazása még nem kielégítő. Sarlósboldogasszony tiszteletére van megáldva. A káptalan 6 tagból áll, mindegyik főesperes. Az ő kezelésükben vannak a jámbor alapítványok: a szem., a deficiens papok háza, szűkölködő papok

[8] Tartalmát hozza Géfin i. m. I. 285—86.
[9] Részleteket közöl Géfin i. m. I. 296—97.

kasszája, a sz. e. zenészeké, az árvaházé, más szegényeké, különböző alapítványi misék. Teol. és poen. praebenda nincs fölállítva. Van két egyszerű javadalom, apátság. A plébániatemplomok száma 180, a filiálisoké 114, a magánkápolnáké 10.

A e. m.-ben a következő *kolostorok* vannak: 1.) a ferenceseknek két kolostora templommal, az egyik parókia, mindegyikben kb. 8-an vannak; 2.) egy domonkos konvent templommal és négy pappal, továbbá egy rezidencia, egyúttal parókia is, templommal és 3 pappal; 3.) egy ciszterci apátsági konvent, mely a helybeli és két más bekebelezett parókiát is ellát. A konventben csak négy pap van, a prelátus a szentkereszti apátságban székel; 4.) bencés apátsági konvent templommal, egyúttal parókia is, és egy székház templommal és gimnáziummal, amelyben ők tanítanak. Mindkettő Pannonhalmához tartozik. Mindegyikben 7—8 tag él; 5.) premontrei rendház templom nélkül, benne 7 rendtag, akik Szombathelyen a gim.-ban tanítanak. Csornához tartozik. 6.) Ágostonrendi remeték konventje parókiával; de e konvent a legújabb kir. rendelet szt. eltörlendő és kétkáplános világi plébániává alakítandó át, mivel az egész Monarchiában nincs a rendnek háza s ezért az itt élő 3 rendtag a rendi felsőbbségtől való függés nélkül sem anyagiakban, sem szellemiekben nem hozhatta meg gyümölcsét s a jövőben még kevésbbé. Szerzetesnők nincsenek.

A *szem.-nak* 44 klerikusa van, majd több, majd kevesebb, egy kanonok-rektor, vicerektor, spirituális, tanulmányi felügyelő és négy teol. tanár vezetése alatt. Ha a Mária Teréziától adott birtok nem elég, a vallásalap adja a pótlást. — Van egy árvaház 60 gyermek számára és 5 kisebb sz. h., mindegyikben kb. 6 szegény kap ellátást.

A rezidenciát a pk. megtartotta, kivéve az orsz. gyűlésen való tartózkodás idejét, amikor az ált. helynök és a pki szentszék helyettesítette; a francia betörés idején sem távozott el. Az orsz. gyűlés, a franciák, az e. m. nagysága s hegyes-völgyes vidéke miatt 1808-tól 1816-ig egyszer *vizitálta* végig az e. m.-ét. Ez alkalommal minden pl. templomban a Pontificale Rom. szt. a halottaknak föloldozást adott, majd megáldotta az élőket, kifejtette a népnek a főbb hitigazságokat, s ezután a szentségháztól kiindulva elkezdte a vizsgálatot. Utána az előkészülteket megbérmálta, a gyermekeket hittanból vizsgáztatta, majd a nép előkelőbbjeit összehíva, a plébános jelenlétében az ő kötelességteljesítése és anyagi viszonyai után érdeklődött. Megadta a szükség szerinti buzdításokat. Ezután következett a pléb. könyvek megnézése, a plébánosok és hívek közti ügyek elígazítása és áldás. Sehol sem kértek a vizitációkor pénzt vagy természetbelit, a plébános vagy a kegyúr ingyen látta vendégül a pköt. A többi költséget a pk. viselte. Minthogy a vizitáció irásbafoglalása most hosszabb időt fog igénybevenni, nem tudja előre megmondani, hogy mikor kezdhet újabbat. A szenteléseket a maguk idejében végzi, időn kívül csak a Szentszéktől kapott felhatalmazással. A sz. e.-ban évente pünkösd napjaiban bérmál.

A bérmáltak anyakönyvét vezetteti. E. m. és tartományi zsinat, bár nagyon üdvös lenne, nem volt, mivel szinte lehetetlen tartani. De van évente korónagyűlés. Vizitációkor minden pl. templomban prédikált, az sz. e.-ban többször, olykor advent és nagyböjt összes vasárnapjain. A pki irodában csekély taksa van a jegyzők és írnokok javára. Pki hivatása gyakorlásának nincs akadálya. A sz. e. belső munkálatai alatta nagy mértékben előhaladtak, úgyhogy már nincs másban hiány, mint a méltóságának megfelelő ruhában és edényekben.

A kanonokok közelfoglaltságuk és a jámbor alapok kezelése miatt kezdettől fogva nincsenek az egész *karimára* kötelezve. Az officiumra nézve most is az eredeti konstitúciók vannak még életben, de a nagyhét 3 utolsó napján, karácsony éjjelén és husvétkor a matutinumot és laudest a kispapok részvételével ünnepélyesen énekelve végzik. Az utolsó vizitáció alatt alkotott szabályokat megtartják. Egyikük a szem. gondját viseli s egyúttal a teol. liceum igazgatója. Felszentelés előtt 3 napos lelkigyakorlat van. A papi gyűlések nincsenek szokásban. A pk. szándéka félévenként megoldandó eseteket föladni. A világi papságban többen rászorulnak a javulásra, de erre elég a rendes pki joghatóság. — A *szerzetesek*, bár exemtek, „isthic tamen in spiritualibus ordinariae episcopi iurisdictioni subiecti exsistunt"; ahol parókiájuk is van, évente az esperes vizitálja. A pk. is minden akadály nélkül vizitálta konventjeiket és templomaikat. Néhányan a kolostoron kívül élnek, egyrészt a pk. jóváhagyásával a lelkipásztorkodásban, másrészt mint házikáplánok illetve nevelők. A szerzetesek erkölcsei eléggé megfelelők, de a pk. rendi szabályaik pontosabb megtartását kívánná, a tart. főnöktől és a generálistól nagyobb függést; e függés hiányából folyónak véli, hogy többen nem tartják meg kellően az előljárójuknak való alávetettséget, a szerzetesi szerénységet és fegyelmet.

A *szem.-ban* rendszerint 44-en vannak, a tanfolyam 4 éves. Tanulmányaik a következők: 1.) ó- és újszövetségi hermeneutika és exegézis, héber és görög nyelv; 2.) egyháztörténet, teológiai és patrológiai irodalomtörténet; 3.) dogmatika és kánonjog, 4.) erkölcstan és lelkipásztorkodástan. A pk. félévenkint növendékei előmeneteléről jelentést kap s félévi vizsgájukon részt szokott venni. Vasár- és ünnepnap a székesegyházban résztvesznek a kóruson s a kanonokoknak, nagyobb ünnepeken a pknek segédkeznek. Havonta kétszer s nagyobb ünnepek előtt gyónnak és áldoznak. Vasár- és ünnepnap ebéd alatt próbaprédikáció van, ezen a pk. is meg szokott jelenni.

A *feloszlatott ágostonrendi konvent* évi 419 énekes és 1.118 csendes mise elmondására volt kötelezve. A három főre leszorított pap-konventtagok ezt nem tudták elvégezni, úgyhogy 1802-től 1815-ig bezárólag 3.285 énekes és 6.521 csendes misét hanyagoltak el, ezekre a pk. condonatiót kér s bízik benne, hogy a fölöszlató uralkodó a redukcióra nézve a Szentszéknél alkalmas előterjesztést

fog tenni. Jámbor társulatok nincsenek. Iskolák számára sincsene alapítványok, csak egyes tanulók számára, ezeket az illetékese pontosan teljesítik.

A kat. száma 237.996, az ágostaiaké és helvéteké 62.809 A szakadár görögöké 17, a zsidóké 3.997, összesen: 304.819 A katolikusok bizonyos helyeken erősen keverve laknak más vallásúakkal, azonban az eretnekségre való nyilvános átmenet nen fordul elő. De a vegyesházasságok nagyobb gondot igényelnek Mert megtörténik, hogy midőn a felek egyike akat., a másil pedig engedékenyebb kat., a gyermekek mind eretnek elvekke telítve nőnek fel. A plébánosok föladata, hogy a kat. vallás érdekében álló törvények megtartását szorgalmazzák. Évente kb. 30—40 eretnek tér át. A *nép erkölcsei* eléggé jók, főként a falvak lakóié A városokban az anyagi javak rendetlen vágya, a szabadabb élet a vallástalanság illetve hitetlenség erősbödött. Sokan az egyház bőjtöket kevésre becsülik, főként szombaton szabadon esznek húst ennek oka részint a közönyösség, részint a szomszédos osztrák egyházmegyék példája, ahol a pkök ez alól általános fölmentést adtak. Gyakrabban megtörténik, hogy a gyónók a szombat megtartóztatás megsértésével vádolják magukat, hozzátéve, hogy a házban, ahol szolgálat stb. okából tartózkodnak, csak húst adnak föl. A pk. felhatalmazást kér, hogy gyóntatóinak ily esetekben az ott tartózkodás idejére a szombati megtartóztatás alóli fölmentésre megbízást adhasson.

A pk. a pápóci prépostság és a győri kanonokság addig való megtartására *kér* engedélyt, amíg az sz. e. eléggé föl lesz szerelve. Sarlósboldogasszony oktávájára a II. és III. nocturnumhoz lectiókat kér. Kér továbbá a II. fokú s az I. fokot érintő II. fokú vérségi és sógorsági akadályok felmentésére hatalmat, a kánonoktól elismert súlyos okokból, legalább is a szegények számára; mert a jelzett esetekben a kérelmezők, akik nagyobbrészt szegények, Rómába fordulva ezek felmentéséért, egyrészt az idő hosszusága, másrészt a díjak miatt, amelyeket megfizetni képtelenek, gyakrabban vérfertőzésbe esnek, s ebből nyilvános botrány származik.

Keltezés mint fent, a jelentésével egyező aláírás.

Referátum. 1818. márc 12-én a Kongregációban előterjesztette Mr. *Alessi János Károly*. Buzdítani kell a pköt a sz. e. mielőbbi fölszentelésére. Az ágostonosok föloszlatásánál: a Szentszék jogos okokból változásokhoz, föloszlatásokhoz hozzá szokott járulni, de a világi hatalom gondoskodása e tekintetben nem illetékes. Kérjen a pk. alkalmas beleegyezést. A pknek ajánlani lehet, hogy női kolostor fölállítására az eszközök hiányában iparkodjék meghonosítani tanító apácákat (le cosi dette Maestre Pie), vagy valamely leánynevelő intézetet. A szem.-nál a Kongregáció föltételezi, hogy a veszprémi pki birtokra nézve pápai megerősítést nyert. Hangsúlyozza a növendékek nevelésében az éberséget. A Kongregáció tudni akarná pontosan, hogy mi a vallásalap.

A teológia tanításánál megjegyzi, hogy kívánatos lenne a teol. tudományok tanításában egyenlő módszer az egész kereszténységben. A Kongregáció hiszi, hogy a pk. aggályosan vigyáz a tanítás tisztaságára, különösen ezekben az időkben, amikor az újítók annyi bajt okoznak a hit tisztaságának, a vallás szentségének, a vallási és politikai rendnek. Bármily beszédesek is az okok, mégis túlságosan hosszú időre húzódott el a vizitáció. A pk. figyelmét fel kell hívni a vizitáció előnyeire; ezért a trienti zsinat egy, nagy e. m.-éknél kétévenkint kívánja, akadályoztatás esetén helyettesekkel. Ahol az e. m. zsinatnak akadályai vannak, ott figyelembe kell venni XIV. Benedek De Syn. lib. 1. cap. 2. N. 5. tanítását a pótlásra nézve. A Kongregáció reméli, hogy az irodai díj nem nagyobb az Ince-félénél, melyet minden főpásztornak mindig ajánlanak. A karimára nézve megjegyzi, hogy a kanonok kis száma észszerűvé teszi a karima nem teljes mondását; de a káptalan tanulékonysága, a pk. buzgalma reményt ad a Kongregációnak, hogy a teljes officiumot fogják mondani, legalább is az egész nagyhéten, a nagy ünnepeken, a védőszent és a templomszentelés évfordulóján. A Kongregáció hiszi, hogy a fiatalabb papság, elsősorban a kispapok is könnyűszerrel elmehetnek majd ily napon az officium éneklésére. A poen. és teol. praebenda felállítását sürgeti. Bár a lelkigyakorlatokra nézve nincs általánosan előírt eljárás, mégis az állandó gyakorlat azt a szokást szentesítette, hogy a szent rendek fölvétele előtt 10 vagy legalább is 8 napos lelkigyakorlat legyen. Az erkölcstani konferenciáknál a Concil. Rom. tit. 15. cap. 9-re és a függelékre, valamint XIII. Benedek előírásaira utal. A szerzetesek parókiára való helyezéséhez a Szentszék engedélye szükséges; a magánházakban — bármily tiszteségesek is — élő szerzetesek térjenek vissza kolostoraikba. A szerzeteseknek az eredeti fegyelemre való visszatérését hangsúlyozza, majd a generálisnak való hiányos alávetettségre megjegyzi: „insubordinazione per lo più se non proposta e voluta, almeno protetta dalla potestà laica." Az ágostonrendiekre nézve ágensétől fogja megtudni az eredményt, mert külön került a Conciliihez. A népnek a jóban való megtartására és a rossz útról való visszatérítésére legjobb eszköz a papság jó példája és a missziók. Kérelmeire ágense útján a megfelelő kongregációktól fogja megkapni a választ.

Felelet. 1819. máj 26.[10] Az ágostonrendi kolostor feloszlatásánál a világi hatóság átlépte tekintélye határait, a pápa ezt nem erősíti meg. A parókia felállításához megadja a felhatalmazást; ha ez már megtörtént volna, a multra szanálást kell kérni. A vallásalapra nézve olasz nyelven jegyzi meg: a referáló úgy látja, hogy ez a fölöszlatott szerzetesek jövedelméből keletkezett s a világi hatalom visszaélése, oly alap, amelyet a Szentszék nem ismerhet el. Ezzel szemben a felelet írója jobbnak látja ezt nem

[10] V. ö. Géfin i. m. I. 308.

említeni. Erről itéljen a bíboros-prefektus. A Kongregáció m van győződve, hogy a pk. ismeri a szerzetesek fölötti joghatósá határait.

1833-ban a megbízott Alessandri Péter subdelegálása alá ján *Conti Vince Mária* áld. pap végezte el a liminát.

Pozsony, 1833. március 30. Bőle András püspök jelentése.

Az e. m.-ben van 6 főesperesség, 20 esperesség, 1 sz. ki város, 36 oppidum, 986 falu és lakott praedium. A sz. e. mé nincs fölszentelve. Az e. m. területén van 4 tényleges apátsá ebből kettő magánkegyúri, egy bencés, egy ciszterci; 2 ki adományozású c. apátság, 2 tényleges prépostság és a pápó perjelség. Utóbbi és egy prépostság kir. adományozású, a másik prépostság a győri pké. A *szerzetesházak* a következők: 1 Szombathelyen premontreiek mint 1817; 2.) Celldömölkön é Kőszegen bencések, 8-an illetve 10-en. Utóbbi helyen tanítana a gim.-ban, de prédikálnak is és más istentiszteleti dolgokkal i foglalkoznak; 3.) a szentgotthárdi ciszterciek a perjellel együt 8-an vannak, Szentkereszthez tartoznak; 4.) Szombathelyen domonkos konventnek 8 tagja van, vasvári rezidenciájuknak 5 utóbbi helyen a parókia is az övéké; 5.) a mariánus ferencrend konventek közül az egyik Szombathelyen van 19 rendtaggal, a másik Németújvárott 17-tel. Utóbbiak a helyi plébániák kívül mé egy bekebelezett plébániát is vezetnek. — A szem. rektora a káptalannak elszámol s ezt azután a király elé terjesztik. A kőszeg árvaház átlag 60 személy számára van. Egy világi pap gondozza A növendékek nyilvános iskolába járnak, illetve mesterséget tanulnak.

A rezidenciát megtartja, csak az orsz. gyűlésen volt három szor. Az orsz. gyűlésen való részvétel, majd súlyos betegség miatt csak kormányzása negyedik évében kezdte meg a vizitáció s 4 éven át főként a mezei munkától mentes időben az e. m.-nek több mint felét meglátogatta. Egyes parókiák nehéz fekvése s esetleges egyéb akadályok miatt nem tudja, hogy mikor fejezi be, még kevésbbé, hogy mikor kezdhet újat. A szenteléseket a meghatározott idők betartásával fokozatosan végezte. A vizitációkor minden parókián és pünkösdkor évente a sz. e.-ben bérmál. Résztvett az 1822-i nemzeti zsinaton mint káptalani helynök. Pksége alatt nem volt e. m. zsinat, miután semmiféle nyomós okok nem kívánták, az évenkinti esperesi koróna úgyis helyettesíti. Pénzbüntetés nincs, a taksa csekély. Hivatása gyakorlásának nincs akadálya. Tettei az e. m. érdekében: a tűzvész folytán elpusztult zalaegerszegi templom tetejét nagy költséggel újra megcsináltatta, más falusi templomok és plébániák építéséhez, javításához hozzájárulást adott.

[11] Egy-két részletet hoz Géfin i. m. I. 379—80.

A kanonokok karimája mint az előbbiekben, továbbá az 1817-es jelentésben említett ünnepeken. A plébánosok miséje hétköznapokon nincs időhöz kötve, maguknak és a népnek megfelelő időben végzik. Vasár- és ünnepnapon az istentisztelet meghatározott idejét megtartják. Az énekesmise előtt vagy után van az evangéliumhoz alkalmazott prédikáció. D. u. a gyermekek és tudatlanok keresztény tanítása és vecsernye, litánia vagy rózsafűzér.

A *szerzetesek* házaikban élnek, kivéve a kevés lelkipásztort és házikáplánt. Fegyelmileg előljáróiktól függenek; a lelkipásztorkodók azonban, még az exemt Pannonhalmához tartozók is, mindenben tisztelik a pki joghatóságot, az évenkinti ker. gyűléseken megjelennek s a pk. vizitációjának alávetik magukat. Erkölcsi és házi fegyelmük megfelelő.

A papságra jelentkezőket a pk. filozófiai tanulmányaik befejezése után, jó erkölcsi ajánlás és a szentszék előtti vizsga alapján veszi föl. A spirituálisnál és más próbált papoknál havonta kétszer s nagyobb ünnepek előtt gyónnak és áldoznak, vasár- és ünnepnap a házi áhítatosság elvégzése után egyesek az sz. e.-ban segédkeznek, mások a tertiát mondják a kanonokokkal és a szentmisét hallgatják, d. u. a vesperáson és completoriumon vesznek részt. Az egyházi énekben és a szertartásokban megfelelő tanítóik vannak. Négy tanáruk van. Tanulmányaik a következők: 1.) erkölcstan, lelkipásztorkodástan, ékesszólástan, katekétika és pedagógia; 2.) hermeneutika, exegézis, héber, görög; 3.) dogmatika és polemika, 4.) teol. irodalomtörténet, egyháztörténet és egyházjog. A pk. előmenetelük után többször érdeklődik, az év végén írásban kap fölvilágosítást; vizsgáikon, prédikációikon és kateketikus beszédeiken, hacsak nincs akadályozva, személyesen megjelenik. A tanároktól előadottakat meghatározott időben tartott összejöveteleiken ismétlik és a tanulmányi felügyelő bővebben megmagyarázza. Ő ügyel föl a házi fegyelemre.

A kat. száma 265.800, a szakadár görögöké 20, az ágostaiaké 56.849, a helvéteké 11.157, a zsidóké 5.570, összesen: 339.396. *A nép* nagyobb része magyarajkú, a többi német és szláv. Az akat. a katolikusokkal vegyesen laknak, de a királynak a kat. vallás iránti vonzódása és a papság buzgalma folytán nyilvános hitehagyás nem fordul elő. A vegyesházasságok sokat ártanak a katolikus ügynek: a szerelem vagy közönyösség folytán akkor is megakadályozzák a gyermekek kat. nevelését, amikor azoknak a törvény szt. is kat.-nak kellene lenniök; ezeket a közönyben vagy más hitben fölnevelteket nehéz visszavezetni, sőt az is megtörténik, hogy megmaradnak benne. Ily körülmények között is van évente 30—40 áttérés az áttértek jegyzőkönyvének tanusága szt. A falusi nép nemcsak szóval, hanem tettel is vallásos, a nagyobb helyeken és városokban sok polgár és nemes laza erkölcsi felfogású és nincs gyakoribb, mint a bőjt és megtartóztatás megsértése. Gyakrabban előfordul, hogy egyes hívők elsőfokot érintő másodfokú és másod-

fokot érintő harmadfokú rokonsági vagy sógorsági akadályok alól házasságkötés céljából igen súlyos okokból felmentést kérnek. Erre a pk. felhatalmazást kér. Okok mint 1817-ben.

Keltezés mint fent. A jelentésével egyező aláírás.

1838-ban Alessandri Péter római kuriai tisztviselőtől subdelegált *De Angelis Antal* áld. pap, a Sz. Péter-templom javadalmasa, végezte el a liminát.

Szombathely, 1838. február 10. Bőle András püspök jelentése.[12]

Az e. m.-ben 183 parókia van. Falu és lakott birtok 988. A sz. e. egyúttal pl. templom, még nincs felszentelve. Szerzetesek mint 1833-ban, csak a rendtagok száma különböző, általában mindenütt egy-kettővel kevesebb. A pk. a vizitációt évente a népnek legmegfelelőbb időben folytatja, s mivel már csak 1/6 rész, 31 parókia van hátra, reméli, hogy a következő évben befejezi. A tűzvész folytán megkárosodott zalaegerszegi templomot nagy költségen újjáépíttette. A kispapok havonként gyónnak és áldoznak; előhaladásukról félévenkint írott jelentést kíván. A kat. száma 267.730, a görög szakadároké 30, az ágostaiaké 58.436, a helvéteké 11.155, a zsidóké 5.589, összesen: 342.940. Az 1833-as jelentésben említett vegyesházasok gyermekeinél a kir. rendelet szti 6 hetes kurzus sem segít. Évente kb. 20-an térnek át a kat. vallásra. A bőjt és megtartóztatás megsértése általános „adeo, ut hodie vix reperiatur, qui eadem observaret." Ebben oly újítást látna szükségesnek, amely az új nemzedék gyengeségeivel számol, a hívők lelkiismeretét eligazítja s a gyóntatók zavarát megszünteti. Évente több kérvény érkezik a pkhöz az I. fokot érintő II. fokú, illetve a II. fokot érintő III. fokú vérségi és sógorsági akadály alóli fölmentésért. A többi mint 1833-ban. A pk. legalább a II. fokot érintő III. fokú akadály alóli és csak szegényeknek adandó felmentésre kér felhatalmazást.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Váci Püspökség.

1675. Pongrácz György püspök kérései.

Személyesen megy a limina elvégzésére, hogy annál hatásosabban elmondhassa e. m.-jének siralmas állapotát, amely olyan mint a férfi nélkül örök fogságban sínylődő özvegyé. Majd Jeremiás

[12] Az 1833-as és 1838-as jelentésekre való feleletet l. Géfin i. m. I. 387.

Siralmainak szavaival írja le az e. m. nyomorúságát. Kéri, hogy teljesítsék *kéréseit:* 1. Minthogy egyáltalán nem tud egyházmegyéjébe menni, nagyon szükséges lenne, hogy szerzetes *segédpköt* adjanak mellé, kit mint az e. m.-nek ismerője ő maga terjesztene elő és akit az e. m.-be kellene helyezni; mivel a pkség jövedelmei gyengék, részben a pk, részben a Szentszék kegyéből kellene kapnia ellátását. Hogy ne kelljen tovább a népnek panaszkodnia, hogy nincs aki kenyeret szegjen, mert már hosszú idő óta éhezik és szomjazik. A nép bérmálatlan marad, a templomok és oltárok fölszentelés nélkül, a harangok áldás nélkül és így tovább; 2. a pk. kéri, amit Információjában említ[1], hogy *székhelyt* jelöljenek ki neki és a káptalant állítsák föl újra. A váci pköknek volt ugyan megfelelő rezidenciájuk nem megvetendő jövedelemmel, de messze a pkségtől; ennek ellenére azonban onnan is kormányozható lenne továbbra is a pkség. Mindamellett ha bizonyos javadalomnak a királytól történő adományozása által a káptalan felállítása megtörténnék, ez esetben a pkség és a káptalan székhelyéül legjobb lenne Besztercebánya, amely az esztergomi e. m.-ben fekszik ugyan, de közel a vácihoz; mert innen a pk. legjobban őrködhetnék saját e. m.-je fölött mint megyés pk. és az esztergominak része fölött mint suffraganeus. A káptalannak ama városban való fölállítása az országnak és városnak sokat használna, mert a papság szavazatai eggyel gyarapodnának és a minap kiűzött eretnek prédikátorok után a bányavárosokban a vallás megerősödne; hiteleshelyül szolgálna a környéken lakó nemességnek, amely e célból elég messze kénytelen elmenni a török veszély miatt, s így ez nagy könnyebbség lenne. A pk. kéri a pápát, hogy mivel a dolog Őfelségétől is függ, előterjesztett kéréseit ajánlja az uralkodónál.

Keltezés és aláírás nincs az iraton, csak kívül van rávezetve: „Ad Sacram Concilii Congregationem demissum memoriale Georgii Pongratz Epi Vaciensis."

1675. Szentháromság vasárnapja [jún. 9.] Az esztergomi káptalan átíró levele a Pongrácz pk. parancsára Cseke Mihály vikáriusa által összegyűjtött, a Püspökhatvanban történt csodákra vonatkozó tanuvallomásokról.

1.) Vajjon tudja-e a tanu, hogy *Kaczor Pál* püspökhatvani lakos fia súlyosan megbetegedett, e betegségben a hús elvált az állától, szülője az állat a fogakkal együtt kiszakította és temetőben eltemette; és hogy nevezett e betegségből hogyan gyógyult meg? — 2.) Vajjon tudja-e, hogy Libertinus vulgo Szabados Mátyás temetésén mi történt két leánnyal, akik közül az egyik, *Szalatnyay Erzsébet* vaknak tetette magát, a másik száját görbítette meg, kinevetve a koldusokat. — 3.) Vajjon tudja-e, mi történt *Huszka*

[1] A többször említett Információt sajnos sem a váci, sem a többi magyar pkség iratai között nem találtuk meg. Bő szemelvényeket közölt belőle Knauz a Magyar Sion 1869. évfolyamában, 889—904. ll. Erre az Információra nézve l. még Chobot, A váci e. m. történeti névtára I. Vác, 1915, 8—10.

Bálint püspökhatvani lakossal, aki farsangkor fehér női ruhába öltözve hitszónoknak tettette magát atyjának, Huszka Györgynek házában. — *Ad primum.* Első tanu az említett Kaczor Pál kb. 45 éves, hittel vallja, hogy 8 éves fiának állát fogaival együtt kiszakította és a temetőben eltemette; s mivel a fiú rosszul volt, luth. létére fogadalmat tett, hogyha fia meggyógyul, kat.-sá lesz. Két év alatt új áll nőtt ki fogakkal, a gyermek meggyógyult s ő és felesége kat. lettek. A tanuvallomások összegyüjtője látta a gyermeket, kinek szája mozgott. A második tanu György bíró kb. 48 éves, ugyanazt hittel vallja. Harmadik tanu Szabados György kb. 35 é. u. azt u. úgy. Negyedik tanu, Pap Márton kb. 50 éves u. a. u. ú. Ötödik tanu: az összes püspökhatvani lakosok u. a. u. ú. E csoda 1672-ben történt. — *Ad Secundum.* Első tanu Prohusz György, az említett hely első bírája, hittel vallja, hogy Szalatnyay Erzsébetnek a legkisebb fogyatkozása sem volt. Szabados Mátyás temetésén azt mondta egy másik leánynak: Én vaknak fogom magam tettetni, te gőrbítsd meg a szádat és vezess körül engem! Az egyik rövid időn belül megvakult, a másiknak pedig csunyán elgörbült a szája. Mindkettő él jelenleg. Második tanu: u. azt vallják hittel a pkhatvani lakosok. Történt: 1670-ben. — *Ad tertium.* Első tanu Dudás Pál, kb. 40 éves, hittel vallja, hogy Huszka Bálint farsangkor felállva a söröshordóra, fehér női ruhába felöltözve hitszónoknak adta ki magát és gyóntatott mondván: gyónjatok nálam, mert süket vagyok; ugyanabban a hónapban elvesztette eszét és süketté lett. Jelenleg is él. Második tanu Richlik András citerás, kb. 30 éves, u. a. u. úgy vallja. Harmadik tanu Dudek György felesége, Tót Erzsébet, kb. 25 é., u. a. u. úgy, hozzáadva hogy egyeseket esketett és temetett is ének és fuvolaszó mellett. Negyedik tanu Rohoszka Gábor kb. 28 é., hittel vallja, hogy az említett Huszka Bálint gyóntatott, temetett, esketett, szenteltvízzel meghintette az embereket, kigúnyolva a szertartásokat, bár ő maga kat. volt. A pkhatvani lakosok mind készek ugyanazt hittel tanusítani, ha szükséges. Ez a csoda 1674-ben történt.

A káptalan leragasztott pecsétjével.

Nápoly, 1726. okt. 15. Althann Mihály Frigyes bíboros, váci *pk. megbizó levele de Grassis József Emőd* jeruzsálemi lovag számára. Nevezett a mellékelt igazolványok szt. a liminát el is végezte.

Nápoly, 1726. okt. 15. Gr. Althann Mihály Frigyes bíboros, püspök jelentése.

Az e. m. négy teljes magyar megyére és a kun földekre terjed ki, hosszában 30, szélességében 8, másutt 10 és több magyar mérföldre. Sz. István alapította. Az e. m. összes plébániai és filiális templomainak száma 116, de ezek mindegyikének nincs meg a maga papja, hanem a jövedelmek gyengesége és a hívők szegénysége miatt többnyire kettőt, hármat és többet is csak egy pap lát el

nagy nehézséggel; a parókiák eme száma elég nagynak mondható, a jelenlegi és a négy előző pk. alatt növekedett így meg; mert előbb igen kevés plébánia volt, részben a szem. és papok hiányában, részben mivel a jelentősebb mezővárosok és helységek, valamint az e. m. nagyobb része luth.- és kálvinistákból áll; maga a pki város is ily lakosokkal volt keverve és csak a második előd, a mostani bécsi érsek óta, miután az eretnekeket kiűzte, lakják kizárólag katolikusok;[2] a pki uradalom falvait is eretnekek lakták és csak a jelenlegi és előző pkök alatt, az akat. miniszterek elmozdítása után, kezdtek az Egyházba térni és plébániákba szerveztetni.

Az egykori sz. e. s a pki rezidencia a kanonoki lakásokkal együtt a Várban voltak, az alsó részen, kissé emelkedettebb helyen, a Duna partján. A sz. e.-at I. Géza építtette és abban temették el.[3] A várat az előbbi századokban való sok változás után az utolsó török háborúban Lipót alatt visszavették a keresztények és teljesen lerombolták. A sz. e. javadalmazásáról, mivel az okmányok elvesztek, nincs tudomásunk. A jelenlegi *sz. e.-at,* mely a város közepén fekszik, a plébániatemplom romjaiból Dvornikovich pk.[4] emeltette saját költségén és ő is szentelte fel. A főoltárral együtt 6 oltára van, egy kápolnája (Sz. Antal), egy sekrestye és a szentély. Nem elég tágas, a jelen népességet nem tudja befogadni. Teteje javításra szorul; de minden szükségletéről, mint az örökmécses, gyertyák, tömjén és másokról a temetési és harang-jövedelmek, valamint a kanonokok hagyatéka és a hívők adománya által történik gondoskodás. Szent edényekkel Dvornikovich és Kollonitz pkök és a jelenlegi főpásztor látták el; aranyozott ezüst kereszttel, amelybe a Szent Keresztnek részecskéje van foglalva, becses úrmutatóval, ruhákkal és más fölszereléssel. Az istentisztelet illő szertartással és rendben folyik, amennyire a papság csekély száma megengedi. Mivel a bíboros pknek segédpke van, a főpapi ténykedéseket ez hiány nélkül elvégzi. A sz. e.-ban a reggeli órákban több csendes- és meghatározott időben énekes konventmise van mindennap. Minden vasár-és ünnepnap a nép számára magyar, német és tót szentbeszéd van. Mindenben a római ritust tartják meg.

A *pk. javadalmazása* a pki uradalom jövedelmeiből és tizedekből áll. Utóbbiak termény-, bor- és báránytizedek, amelyek a piaci ár és a különböző évek termékenysége szt. kisebbek vagy nagyobbak. E jövedelmekből a pk. állásának megfelelően tud élni és az egyház szükségleteiről gondoskodni, bár régi birtokaiból

[2] Kollonitz Zsigmond. A városban lakó kálvinistákat 1712-ben telepítette ki. Chobot i. m. II. 608—609.

[3] De ez nem jelenti azt, hogy addig a pkség sz. e. nélkül lett volna; sőt azt is tudjuk, hogy Vác eme temploma a B. Szűz tiszteletére volt szentelve. I. Géza a mogyoródi csata után fényesebb egyházat emeltetett. Chobot. i. m. I. 114.

[4] 1689—1706. közt volt váci pk.

idők folytán nem keveset vettek el. Földesurasága Vác városára és kb. 17 lakott falura terjed ki s kb. ugyanannyi, a néphiány miatt lakatlan birtokra. A pki rezidencia nem eléggé megfelelő. Tüzvész után és félig rombadőlt állapotból Kollonitz pk. sebtiben építtette fel; ebben szokott a pk. székelni, a sz. e.-tól csak két kanonoki ház választja el. A pki kúria, amelyben hetenkint két, gyakran több ülést is tartanak, tagjai a következők: az officiális és általános helynök, ki jelenleg segédpk. és nagyprépost is egyúttal, négy assessor, kik a teológiában és a jogban jártasok, a jegyző és a szentszéki ügyvéd. A kúria a pki palotában van, a jelenlegi pk. helyezte oda.

A *káptalan* hajdan virulló és nagyszámú volt. A török háborúk, belső zavarok és az akat.- üldözései folytán elvesztette birtokait és okmányait s ennek következtében régi jövedelmeit. Most a prépost-, olvasó-, éneklő-, őrkanonokból (utóbbi jelenleg üresedésben), főesperesből és két közönséges kanonokból áll. Az officiaturát vasár- és ünnepnap személyesen végzik, hétköznap pedig a konventmisén vesznek részt. A káptalannak régi alapítás szerint 3 falunak a felén, Vác városa jövedelmeinek a nyolcadán és a Sügyi nevű birtokon kívül nincsenek más közös javai; hanem a káptalan tagjainak jövedelme bizonyos falvak tizedeiből áll, amelyeket Őfelsége 1700-ban a káptalan felállításakor adott, továbbá más falvak negyedeiből, az 1712-i orsz. gyűlés alkalmával Keresztély Ágost prímás előtt kötött transactio szt., és kevés votivmiséből. Ezért eddig nem volt felállítható sem a poenit., sem a teol. praebenda. A prépostság kir. adományozású, a többi pki.

Vácott a következő *szerzetesek* vannak: a domonkosok konventjét 1699-ben alapította Dvornikovich pk, 1724. máj. 6-án formális konventté lett; van noviciátusuk, teológiai tanfolyamuk a pki szem. és filozófiai a saját növendékeik számára. — Reformált ferencesek rezidenciája, a jelenlegi pk. adta a helyet és segítséget hozzá, most épül Koháry István országbíró, együttes alapító költségén. — A piaristákat Kollonitz Zsigmond telepítette le, házuk szintén épül. Jelenleg a syntaxisig bezárólag tanítanak.

A pki székhelyen kívül: Pesten, amelyet előbb a pléb. joghatóságra nézve, néhány év óta azonban az egész pki joghatóságra nézve kivettnek és az esztergomi érseknek alávetettnek mondanak, s amely hívságos és meg nem álló követelésnek a váci pk. ellentmond[5], domonkos konvent van, Dvornikovich pk. alapítása; van itt még a ferenceseknek konventjük, a pálosoknak monostoruk, a szervitáknak kolostoruk és a városi előljáróságtól alapított piaristarezidencia; Szt. Klára apácáinak monostora most épül. — Jánoshidán premontrei rezidencia van, ők igazgatják a parókiát is. — Szolnokon ferences rezidencia, szintén vezetik a parókiát. — Kecs-

[5] Mindkét vitatott helynek, Pestnek és Szegednek a váci pkség számára való odaitélésére irányuló törekvés eredménytelenül végződött. Chobot i. m. I. 11—12. Ugyanott a Pestre vonatkozó érvek ismertetve.

keméten a ferencesek konventjének majd teol., majd filozófiai tanfolyama van, a rendtartomány szükséglete szerint, a parókiát is ők vezetik; a piaristák kollégiumát Koháry István országbíró alapította, most épül; de a piaristák már itt vannak és a syntaxisig bezárólag tanítanak. — Szegeden a ferencesek konventjének a szükség szt. majd teol., majd filozófiai studiuma van. A piarista rezidencia tagjai a retorikáig bezárólag tanítanak. De e város kettős cimen is pör alatt áll: a helyre nézve a csanádi egyházmegye követeli, a pléb.-ra nézve mint exemtet az eszt. érsek, de a váci pk. eme követeléseknek ellentmond. „Bulla Inscrutabili [Dei providentia] Gregorii XV. edita de exemptorum privilegiis citra curam animarum, administrationem sacramentorum et praedicationem verbi divini observatur."

A Pázmány-féle zsinatból s a kir. kancellária gyakorlatából kitűnik, hogy *ebben az e. m.-ben voltak* prépostságok: Sz. Kereszt, jánoshidai, dornaui, albaei, a hatvani Sz. Mihály, cuchnisi, grabai, thenői; apátságok: a monyoródi és monostori, de ezeknek puszta nevein kívül, amelyek az idők folytán talán szintén megváltoztak, helyük sem található meg.[6]

Az e. m. szem.-ot Kollonitz Zsigmond pk. kezdte alapítani, 6 klerikus számára, a jelenlegi pk. gyarapította jövedelmeit, az elhalt kanonokok és lelkészek után is gyarapszik a Trid. és a jelenlegi pk. e. m.-i szabályai szerint. Az e. m.-nek egyébként van 5 klerikus számára állandó alapítványa Nagyszombatban a Generális Kollégiumban; ezekből 3-at néhai Nagyfalvay György,[7] kettőt Dvornikovich váci pk. alapított. Ez alapítvány és a szem-ból kikerülő klerikusok révén az elhaló plébánosok utánpótlása eléggé biztosított. Egyébként a vallási megújhodás esetében az e. m. nagyobb számú növendékségre szorulna. Montes pietatis nem voltak, nincsenek és nincs is mód felállításukra.

Az ország pkei eddig nem tartottak *zsinatokat,* különösen a papság kis száma miatt, mivel kevés napi távollét mellett is a szentségek kiszolgáltatása jelentékeny kárt szenvedne, és mivel a világi hatalmasok részéről, akikkel sok ellentét, főként a tizedek körül kiegyenlítendő lenne, oly nehézségek keletkeznének, amelyeket csak az orsz. gyűléseken szoktak kiegyeztetni, az eddigi megrögzött eljárás, vagy inkább siralmas félrevezetés szerint. A zsinatok hiányát a gyakoribb pki és vikáriusi körlevelek helyettesítik. Irányításul elfogadottak az 1609-i nagyszombati, 1629-i eszt. érseki zsinatok s a jelen pktől 1719-ben nyomtatásban megjelent Instruc-

[6] A jelentés az 1629-i nagyszombati e. m. zsinatra hivatkozik. Ennek második függeléke a magyarországi szerzetesekről kimutatást közöl. Péterffy, Sacra Concilia II. Posonii, 1742. 273. s köv. A reláció felsorolása hiányos. Az itt közöltekre nézve bővebb összefoglalás: Chobot i. m. I. 77 89. A szövegben közölt nevekre vonatkozólag a szentkereszti prép. Aszódon volt, Dornau = Darnó, Albaei = Albey, Cuchnis = Csukás, Graba = Garáb.

[7] Nagyfalvay Gergely és nem György, amint a névtárak sokáig tévesen hozták. Chobot i. m. II. 570. Életrajzát l. Pannonhalmi Szemle, 1932. 213. skv.

tio Pastoralis, újra kinyomatva Nápolyban 1724-ben.[8] Az e. m. általános *vizitációját* 1718-ban a jelenlegi pk. végezte el, egyébként az általános helynök szokta különleges pki megbizásból és Őfelsége parancsából (az akat. miatt, mert az ő templomaikat és minisztereiket is meglátogatja) végezni. A kerületi vizitációt pedig pki vagy szentszéki megbízásból ahányszor szükséges, a főesperesek végzik és róla a pknek vagy távollétében a pki szentszéknek számolnak be.

Az *egyházi joghatóság és immunitás* túlságosan megszorítottnak lenne mondható, hacsak az ország törvényei és konstitúciói nem állanának ennek útjában; mert azonkívül, hogy a klérus ingatlanai után, mint a világiak, adózásra köteles, anyagi javakat illető pörökben világi bíró elé tartozik a Tripart. I. rész 10. cím szt. Az összes ügyek, amelyek előbb a pki kúriához tartoztak, kivéve a házasság, misztériumok és a szentségek hiányainak ügyét, világi hatóság elé kerülnek az 1618: 70. s az 1638: 31 tc. szt. A tizedügyek az 1608: 5. tc. szt. a pki kúriából „sub poena sequestrationis fructuum episcopatus de mandato laicalis potestatis, quod diclinatorium vocant, transmitti debent." Ebben az e. m.-ben ugyan meg szokták fizetni a tizedeket a pknek, a negyedeket a káptalannak, a tizenhatodokat a plébánosoknak; de ezek beszolgáltatásánál igen sok a kánonokra káros kivétel, megtagadás és aránytalan bérlet szokott előfordulni. — A *házasság* ügyében a Tridentinum elfogadott és megtartatik, csak a házasság előtti hirdetésekből csinálnak kérdést a hatalmas világiak, mintha ebben a pontban nem lenne elfogadott. De gyakorlatban inkább a pkhöz fordulnak felmentésért, semhogy követeléseikhez ragaszkodnának.

A *plébánosok* a külső főesperesekkel [!] és adminisztrátorokkal együtt 53-an vannak az e. m.-ben. Ebben az évben plébániák szétosztása és néhány hely benépesítése folytán számuk hárommal vagy néggyel növekedni fog. Az évi gyónók száma eléri a 32.000-t, a kicsinyekkel a 42.000-t. A papok száma a kat. néphez mérten meglehetősen elég lenne, ha az egyes községekben kizárólag kat. laknának, és együtt laknának, s a falvak közel lennének egymáshoz. De legtöbb mezővárosban és faluban a kat. az akatolikusokkal vegyesen laknak s minden vallásnak megvan a maga minisztere; a filiális falvak közül egyesek igen messzi távolságra vannak, úgyhogy a plébánosoknak két, sőt több órai utat kell lóháton megtenniök. Két megyében van ez így, Pest és Nógrád megyében. Nagyban különböző és terhesebb a plébánosok helyzete Szolnok, Csongrád megyében és a Kun Kerületben, ahol kevesebb pap van. A helységek egymástól távolabb vannak, a falvak és lakosaik akatolikusok, többnyire kálvinisták, de mindenütt elszórtan nem kevés katolikus is található. Utóbbiakhoz

[8] Az 1609-i zsinat valószínüleg elírás 1611 helyett. — A pki utasítás teljes címe: Instructio pro archidiaconis ruralibus ac parochis Dioecesis Vaciensis. Chobot i. m. II. 613.

nem annyira az igazságosság követelményéből, mint inkább a szeretet erénye folytán, az evangéliumi munkások egész napi lovaglással vagy kocsizással a legkészségesebben ki szoktak menni; mégpedig hajózható vizen, t. i. a Tiszán át, mert e vidéken oly hatalmas elhagyatott térségek vannak, hogy néha négy, öt, sőt több magyar mérföldre sem található lakott hely.

A *plébániai javadalmak* régente csaknem mind szabadadományozásúak voltak, most azonban az uradalmak és birtokok tulajdonosai a kegyúri joggal együtt többnyire ezt is ki szokták eszközölni maguknak Ófelségénél; de a pk. ezeknek, hacsak nincsenek meg az egyházjogtól kivánt feltételek, ellentmond. Szigorú értelemben vett gazdag plébániai javadalom ebben az e. m.-ben nincs, sőt a legtöbb oly gyenge, hogy alig elégséges a lelkészek ellátására és ruházkodására; u. i. mind a vizitációkor megállapított jövedelemből és gazdálkodásból élnek. A pléb. templomoknak keveset kivéve, amelynek kevés szőlőjük és földjük van, semmi javadalmazásuk nincs, még az örökmécsesre sem, hanem minden szükségeset a hívők jámbor adakozásából és a plébánosok élelmességéből kell megszerezni.

A lelkészkedő papság, kivéve a szolnoki, kecskeméti, szegedi ferences konventeket és a jánoshidai premontrei konvent adminisztrátorait, világi papokból áll; közülük többen a teológiában és a kánonokban kiválóan műveltek, néhányan a teológiának borostyánosai és doktorai. Az e. m.-i hatóság szorgosan rászorítja őket a papi ruha állandó viselésére, a római ritus szti szentségkiszolgáltatásra, az istentisztelet rendes végzésére, a minden vasár- és ünnepnapi prédikációra s meghatározott időben a délutáni keresztény tanításra, és ők a nép mérhetetlen lelki hasznára a lehetőség szerint eleget tesznek. A kánoni hórákat a papság a római szertartás szt. végzi, a sajátos ünnepeket kivéve, a pk. parancsára évente kinyomatott direktórium szt. Egyébként az egész klérus a jelenlegi és az előző pkök alatt a közvélemény tanusága szerint oly dicséretesen viseli és viselte magát, hogy az előző belső mozgalmakban egy sem tért közülük a szabadosabb élet útjára s háború, pestis és éhség idején sem hagyta el híveit és ritka az eset, hogy egyesek súlyosabb megrovásra érdemesek lennének. A papság tudományos képzéséről pedig a jelenlegi pktől a szemináriumi növendékek számára a domonkosok konventjében felállított teol. tanfolyam által elégséges gondoskodás történt.

A mohácsi vész után a török bejövetelével az *eretnekeknek* is kapu nyílt Magyarországba s ők lassankint megerősödve annyira gyökeret vertek, hogy a váci e. m. népének $^2/_3$-a jelenleg kálvinistákból, lutheránusokból és rác szakadárokból áll, s a népesebb és nagyobb mezővárosokat is, kivéve Vácot, Pestet és Szegedet, többnyire ők lakják. És bár az előkelők közül már csak kevesen, de a nemességnek nagy része vallja és védi a kálvini és lutheri eretnekséget. Mégis minden évben gyarapszik a kat.

vallás és megfogyatkozik az eretnekség a pkök éber gondoskodása, a lelkészek munkája és az e. m. szerzetesek missziói által; s még nagyobb előmenetel remélhető az igen jámbor császár pártfogásától, amelyre támaszkodva a főpapok szabadabban mozdíthatják el a külső akadályokat, amelyek az embereket igen gyakran elvonják az üdvösség útjától. Több jelenteni való is lenne az általános magyarországi viszonyokról, de az az esztergomi érseknek mint primásnak van fönntartva s a pk. nem akarja idegen aratásba vágni sarlóját. Nyomda nincs az e. m.-ben. A könykereskedőknek és könyvkötőknek pedig a pk. megtiltotta, hogy eretnekséget tartalmazó könyveket behozzanak, bekössenek és eladjanak katolikusoktól lakott helyeken. E külön megbízásából elkészített és elküldött jelentést sajátkezű aláírásával jóváhagyja.

Keltezés mint fent. A bíboros pk. sk. aláírása.

1733-ban *Grassi József* Emőd lovag, császári auditor végezte el megbizásból a liminát.

Vác, 1733. október 30. Gr. Althann Mihály Frigyes bíboros, püspök jelentése.

A pkség Pest, Solt, Csongrád és Szolnok megyék egész területére, Nógrád jelentékeny részére és Kumániára terjed ki. Sz. István alapította, vagy amint mások akarják, I. Géza.[9] Az e. m. kat. templomainak száma 121, nem számítva a kápolnákat. A templomok és parókiák száma az előző pkök alatt 35-ig emelkedett, a jelenlegi pk. alatt 59-re. Vácról az eretnekeket a mostani bécsi érsek, a zsidókat a mostani pk. űzte el. A szakadárokat, hacsak nem egyesülnek az Egyházzal, a városi jog tilalmazása folytán ki fogják zárni, amint a pk. ünnepélyes rendelkezése tudatta velük. A pki uradalom falvait is ugyanolyan felekezetűek lakták, csak a jelenlegi pk. mozdíttatta el az akat. minisztereket és tanítókat, a népet — ahol lehetséges volt — az Egyházba visszavezetve és parókiákat szervezve.

Az *új sz. e.* Sz. Mihály arkangyal tiszteletére van felszentelve. A főoltárral és Pád. sz. Antal kápolnájával együtt, ahol a Szentség van, hét oltára van. A tető fenntartásáról a pk. gondoskodik. A főpapi ténykedéseket ugyanő végzi. Mindennap van énekes konventmise, amelyen a kanonokok mind megjelennek. A *karimának* és napi osztaléknak bevezetését a papok csekély száma, a jövedelmek gyengesége és egyéb nehézségek, mint a többi pkségben, akként a váci egyházmegyében is eddig lehetetlenné tették. A pk. azonban minél előbb iparkodni fog ezeket megvalósítani, emelvén a kanonokok és papok számát.

[9] Az alapításról vallott kétféle felfogást és védőit összefoglalóan ismerteti Chobot i. m. I. 17—19. A szentistváni alapítás bebizonyítottnak tekinthető, I. Géza, csak folytatta Sz. István művét és nagyobb egyházat emeltetett. U. o. 19.

A *pki jövedelemnél* a jelentés az 1726-ban említetteken kívül még megemlékezik a székhely és pki uradalom többi helyének alattvalóitól készpénzben fizetett bérről és a dunai vámról és átkelésről, amelyet a pkség minden évben bérbe szokott adni. A tizedek összegyűjtésében nem kevés kár éri pköt, mert a nemesek napról-napra egyre inkább azon vannak, hogy a jobbágyföldeket, amelyek után egyébként tizedet szoktak fizetni, a magukéhoz csatolják és így különböző ürügyekkel a tizedfizetés alól kivonják őket, „praetendentes et oggerentes illud in Regno tritum, fundos ex eo dumtaxat nobilitari, adeoque etiam a decimarum solutione eximi, quod a nobilibus occupentur et colantur." A pki uradalom 19 lakott faluból és kb. ugyanannyi birtokból áll. A pki palotát a jelenlegi pk. egyharmadával megnagyobbította; a város alsó részében néhány év előtt megkezdte az új pki palota építését. — A pki kúriában a négy assessorból kettő kanonok, a többi világi- vagy szerzetespap. A kúria élén, miután a pki vikárius és az assessorok ezelőtt két évvel a világi hatalom kényszerítése miatt az országot kénytelenek voltak elhagyni,[10] maga a pk. áll.

A *káptalan*, mint mondják, 34 kanonokból állt, akik közül 5 volt dignitás; jelenleg csak a prépost-, olvasó-, éneklő-, őrkanonokból és a főesperesből áll. A káptalan jövedelménél az 1726-os állapothoz hozzáadandó: néhány a pknek fenn nem tartott falu tizedének a negyede az 1712-i transactio szt, amelyet 1730-ban a jelenlegi pk. kérelmére a Szentszék megerősített. Ezenkívül votívmisék, az elhalt kanonokok végrendelkezéséből. A jövedelem csekélysége oka a kanonokok kis számának. A pk. 1730-, illetve 1733-ban, amikor kanonoki javadalmak üresedésben voltak, felállította a teol. és poenit. praebendákat.

Vácott a ferencesek monostora elég szépen felépült és a minap formális konventté lett. A piaristák rezidenciája a minap szintén formális kollégiummá lett, benne gimnázium van az ifjúság számára, retorikáig bezárólag tanítanak; ez évben skolasztikus teológiai tanfolyamot vezettek be a maguk és mások használatára. A domonkosok a pki területből kihasított darabhoz megszerezték az apostoli beleegyezést. A többieket a pk. gyakrabban intette, hogy ugyanazt szerezzék meg. *Pesti joghatóságának ügyét* Őszentségétől e célra külön kijelölt bizottság elé vitte 1731-ben és attól az eszt. érsekhez intézett idézést megkapta; de nem tudja, hogy tudatták-e vele, mivel az Államtitkárság a bécsi nunciushoz küldte, aki a pknek eddig semmit tudomására nem hozott. — Hatvanban a kapucinusoknak helyet, segélyt adott és házat építtetett gr. stahrembergi Gundaker. — Az e. m.-ben összesen 3 eremitorium van, ezek remetéit a pk. veszi föl a zsinatoktól előírt szabályok szerint és azoknak megfelelően élnek.

[10] Ez a király és a bíboros püspök közt a protestánsokra vonatkozó kir. rendelet körül keletkezett viszály következménye volt. Az egész ügyet l. röviden Chobot i. m. II. 616—19.

A *szemînárium* alapítását Kollonitz kezdte meg 6 klerikus számára, de kevés jövedelmet juttatott e célra. A jelenlegi pk. növelte a kispapok számát és az intézmény anyagi alapjait, mégpedig a trienti zsinatnak és az őtőle kiadott egyházmegyei szabályoknak megfelelően az elhunyt kanonokok és plébánosok hagyatékából; mivel azonban ezek mind a szükséges kiadásokra nagyon is elégtelenek, a pki jövedelemből ad pótlást. A szem. épületét, amely 1731-ben Vác nagyrészével együtt elégett, szilárdabban, tágasabban és rendezettebben saját költségén ez évben építtette fel.

Az 1718-i általános *vizitációt* a pk, mivel a bíborosi kalap átvételére Rómába utazott, és egyéb akadályok miatt, nem fejezte be; az e. m.-be való visszatérésekor, 1730-ban újra megkezdte, de a pápaválasztásra való utazása folytán ismét megszakadt, visszatérése után pedig a pápának, az Officium és az Immunitás Kongregációknak fölhozott okok miatt, minthogy a világi hatalom megakadályozza, a vizitáció függőben maradt. Az eretnekek cselszövényei miatt sem lenne látogatása annyira biztosítva, mint előbb. Egyébként a vizitációt pki megbízásból és kir. parancsra az általános helynök szokta végezni.

A *pki joghatóságnak* a helyhatóságok némely szabályai és az ország egyes konstitúciói ellenére vannak, úgyhogy az egyházi joghatóság túlságosan megszorítottnak mondható ebben az országban. Említi a jelentés az anyagi ügyeket, a bűnügyeket és a tizedügyeket, majd folytatja: sőt a jelen idők annyira ellenségei az immunitásnak, hogy szinte egy eset és ügy sincs, amelyet a világiak világi bíróság elé tartozónak ne állítanának; a kir. tanácstól ebben az évben a pkhöz küldött több rendelet alapján a tisztán egyházi javak fölött is maguknak szabad rendelkezést kívánnak. A vallás ügyében továbbá nagyon korlátozza a pk. és az egyház tekintélyét a két évvel ezelőtt kiadott kir. rendelet, amelyet az összes megyékben kihirdettek.[11] Ez a dekrétum a pk. kötelességévé teszi, hogy a helvétek és lutheránusok házaspereit az ő saját elveik szerint itélje meg; e körülmény és más hasonlók, az alulírt pknek alkalmul szolgáltak az egész keresztény világban ismert tiltakozásra. Az ünnepsértőket a Helytartótanács rendelkezéséből ezentúl a világi bíróság bünteti a klérus kizárásával. A papság személyi immunitása és a privilegium fori lassankint annyira korlátozódik, hogy hovatovább csak névlegessé lesz; úgyhogy a plébánosok bármilyen ügyben és akármilyen kohclt ürügy alapján minden tekintet nélkül világi bírák, még kisebb helyi bírák által is a legszabadabban világi törvényszék elé idéztetnek és ott megitélik őket, személyi ügyekben is. A pk. iparkodik ellenállni annak, hogy a szent dolgok világiakkal keverődjenek össze, mert ennek következtében az eretnekek egyre dölyfösebbekké lesznek és az Úr nyájának egyre szabadabban ártanak. A máshitűekre és a kat.-ra vonatkozó egyházi joghatóság most akadályozva van, az

[11] Resolutio Carolina.

előző időktől eltérően, hacsak a világi kar segítségét nem kéri; ezt viszont a világi hatalom vonakodik addig megadni, amíg az ügyet megismerte és érdemlegesen felbecsülte. E bajokra nincs orvoslás, csak a Szentszék tekintélyének közbevetésével. A *házasság* ügyében ebben az e. m.-ben az a szokás, hogy eretnekeket kat.-okkal az ebből származó sok kellemetlenség miatt nem adnak össze; ennek következtében sokan térnek vissza az Anyaszentegyház kebelébe. A Trid. megtartatik, a pléb. és tanuk jelenlétére s a hirdetésekre nézve is, bár egyes hatalmasabb világiak inkább szavakkal, mint cselekedetekkel el nem fogadottnak minősítik, de a gyakorlat az ellenkezőt mutatja. Az eretnekek egyes helyeken a prédikátor előtt, másokban a kat. plébános előtt kelnek egybe egymással eddig tűrt szokás szt.; ámbár azok, akik a prédikátor előtt esküdtek, ha a kat. hitre térnek, megfelelő módon figyelmeztetést kapnak, hogy saját plébánosuk és tanuk előtt a beleegyezést újítsák meg.

Az e. m.-ben 59 plébános van. A plébániai javadalmak mind pki szabadadományozásúak. A pk. 1729-ben, e. m.-jébe való visszatérésekor, elrendelte a kat. hitre térők összeírását; az eredmény több mint 455 lélek. A pk. úgy rendelkezett, hogy azok a könyvkereskedők, akik vásár idején eretnekséget tartalmazó könyvet adnak el, az elkobozásért a kockázatot viselik, ha a pki hivatal nyomozói bármelyiküket ebben bűnösnek találják.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

1760: a liminát *Puchberger Márton* jezsuita, vatikáni magyar gyóntató végezte el a pk. megbízásából.

Vác, 1761. december 31. Gr. Esterházy Károly püspök jelentése.

A személyes látogatásban megakadályozták: a szem.-i tanulmányok új szervezése, az új székesegyház emelése, az egri pkségre való gyors áthelyezése és a személyes jelenlétét kívánó e. m. szükségletek.

Az e. m.-nek 140 kat. *templommal* rendelkező lakott helysége van. Templom nélkül van 56 helység, kivéve a nemegyszer előkelő kápolnákat, amelyeket a nép szorgalmasan látogat, továbbá a magánkápolnákat. A szegénység miatt két, sőt több helyre illetve templomra esik csak egy pap. A parókiák száma az előző pkök alatt 76-ra emelkedett, a jelenlegi alatt hattal gyarapodva 82-re. A lutheránusoknak 19 imaházuk van pseudominisztereikkel, kálvinista imaház van 34, összesen: 53. De legújabban e szám kettővel csökkent, mert egy minisztert a jelenlegi pk. előzetett és helyébe ünnepélyesen kat. plébánost vezetett be; egy más helyen, meghalván a miniszter, újat nem engedélyezett s a népet a kat. plébános alá vezette vissza. Az *eretnekek* a katolikusokkal vegyesen élnek; sőt a nemesi kiváltságokkal rendelkező akatolikusok többnyire egyúttal földesurai nemcsak a saját felekezetbelieknek, hanem a

katolikusoknak is, nem ritkán az ő elromlásuk veszedelmével. Azt is igazolta a tapasztalat, hogy ahol a szektáriusok a katolikusokhoz közelebb élnek, ezek jámbor gyakorlataik és példájuk által magukkal ragadják őket és gyakrabban visszatérnek az Egyházba.

Vácot Kollonics Zsigmond tisztította meg a *kálvinistáktól*, nem messze a várostól külön helyet jelölt ki nekik. Az utána jövő pkök ezt jóváhagyták, mégis az egész közbeeső idő alatt senki sem tért át közülük. Most pedig, miután néhány kat. lakos telepedett meg közöttük s a város is ebben az évben kat.-okkal benépesítve egészen a kálvinisták említett falujáig[12] terjeszkedett, már 18-an tértek át, s ha ott majd főlépül a templom, még több remélhető. Vácott zsidó nincs. Van néhány a jelen idők körülményei miatt tűrt rác kereskedő, imaház és miniszter nélkül. A stóla dolgában a helybeli plébánosoknak vannak alávetve, betegségben és a halál pillanatában őket kötelesek hívni. Ha az igaz hitre akarnak térni, vezetésben nincs hiányuk.

Az elődnek szándéka volt *új sz. e.-at* építeni, azonban az akkori gyenge jövedelem, a viselt nyilvános tisztségek s a velük járó nagyobb kiadások, majd a korai halál megakadályozták. Ezért a jelenlegi pk. látva jegyesének valóban nyomorult sorsát, a rosszulfekvő, túlságosan szűk, nedves, alacsony, sötét, összeomláshoz közelálló sz. e.-at, amelynek érdekében a káptalan kb. 9 év előtt Őfelségéhez fordult, ennek lerombolását és újnak építését látta szükségesnek. S valóban, 1761 elején le is bontatta. Átmenetileg az istentiszteletet a domonkosok szomszédos templomába tette át és jelenleg is ott folyik az atyák zavarása nélkül. A sz. e. kibővítésére Althan Károly alatt a szentély bizonyos részén szerény alapokat raktak le, amelyekre Forgách Pál gr. szentélyt emelt és tetőt húzott.[13] De az építészek tanácsára ezt is le kellett rombolni, egyrészt azért, mivel fölösleges szögletekkel és ablakokkal volt elcsúfítva és inkább hasonlított világi házhoz, mint az Isten házához, másrészt és főképen, mert olyan szűk volt, hogy sem a pk. nem végezhette benne szabályosan a főpapi ténykedéseket, sem a papság nem tudott megfelelően segédkezni; körül volt zárva káptalani és polgári házakkal, úgyhogy nehezen lehetett megközelíteni. Továbbá nagyon közel volt a domonkosok templomához s ennek folytán egymás istentiszteletét zavarhatták volna. Ezért a pk. előzetes tanács után a városnak sokkal alkalmasabb, központi helyén, az Althan Frigyes bíboros pktől építeni kezdett pki palotával szemben határozta el az új sz. e. felépítését. Az alapokat ebben az évben egy a rómaiak épületeit saját tapasztalatból ismerő építész tervezete után,[14] nagyrészben elkészíttette. Körülötte könnyen elhelyezhetők a kanonoki házak és a szem. Ezután

[12] Kisvác. Chobot i. m. II. 609.

[13] Gr. Althann Mihály Károly 1734—56., Forgách Pál gr. pedig 1756—57. volt váci pk.

[14] Pilgram építész. Chobot i. m. II. 639.

rövid leírását adja az *új bazilika tervének*. A szentély keletre néz, a külső fallal együtt 12 és fél öl hosszú lesz, belső szélessége 8 öl és négy könyök. Kifelé az első szinten egyik oldalt a pk, a másikon a káptalan sekrestyéje. Fölöttük mindkét oldalt oratórium. A templom kupolája a külső falakkal együtt 20 öl, belül 17. Az egész templom az alappal és a falakkal együtt kívül 41 öl hosszú lesz, belül 36, magassága 15. A kupolát az arányoknak megfelelően fel fogják emelni. Az egész padló alatt különböző személyek számára külön kripták lesznek. A templomnak 9 oltára lesz. A bejáratnál két 42 és fél öl magas torony fog emelkedni, négy haranggal. A tornyok előtt és a templom körül arányos oszlopcsarnok lesz. A tetőzet cserépből vagy rézből készül. A templom és a tornyok között lesz a kórus: a templom szintjéhez itt 11 lépcső fog fölvezetni. Eddig a szinte teljesen javadalom nélküli sz. e. kiadásait a püspökök bőkezűségéből, a kanonokok hagyatékaiból, a hívek adományaiból, a harangok és kripták jövedelméből fedezték. Lassankint összegyűlt 4053 frt, ennek kamatja s a hívők adományai eddig gyengén elég volt. A fölszerelés szintén gyenge és nincs meg a szükséges. Van 9 aranyozott ezüst kelyhe, közülük becsesebb Forgách Pál pk. drágaköves adománykelyhe, a többit az előző pkök hagyták a sz. e.-nak. Az említett pk. ércből készült és teljesen bearanyozott 2000 scudo értékű tabernákulumot ajándékozott az Oltáriszentség őrzésére. Van 3 szentségmutató, közülük az egyik becses drágakövekkel Kollonitz Zsigmondtól; 3 áldoztató kehely, 3 pacificale, egyikük a szent Kereszt részecskéjével Kollonitz Zsigmondtól. Ezüst foglalatban üveg alatt Sz. István magyar király és Sz. Vencel cseh király ereklyéi; továbbá ezüst foglalatban Sz. Viktor főpap, Aqu. Sz. Tamás és több szent ereklyéi, amelyeket Althan bíboros hagyott a templomnak. Becses egyházi ruhák a pk. számára Althan Károlytól.

Az istentisztelet római szertartás szt. jelenleg a domonkosok templomában folyik. S ami az elődök alatt a papság kis száma, az előző templom szűk és sötét állapota miatt nem volt végezhető, azt — a jelenlegi pk. által jelentősen növelvén a papság száma, a lehetőség szerint újra megtartják; mert alkalmas, világos és tágas ez a templom s a főpapi ténykedések a papság segédkezése mellett elvégezhetők benne. 1761-ben 2190 személyt bérmált. A pki ténykedéseket ő maga végezte az előírt alkalmakkor. Prédikált is, a legtöbbször magyar nyelven, amely itt az uralkodó, de németül is. Gyakran ül a gyóntatószékben és sokakat kiengesztel az Úristennel. A plébános az említett templomban hivatalos ténykedései között egyáltalában nincs zavarva. A mindennapos konventmisét, az előforduló votívmiséket, hasonlóképen a vesperást és a completoriumot a szokott időben éneklik, ezeken a fontos dolgok miatt nem akadályozott *kanonokok* és klerikusok megjelennek. Althan Károly néhány évvel ezelőtt a papság kis számára való tekintettel a *karimának* csak recitálását hozta be; utóbb a kórusra járók száma két praebendarius alapítása által, az egyik

Forgách Pál, a másik a váci káptalan által alapítva, megnövekedett s a jelenlegi pk. is jóváhagyta. Megállapított időben a változó hetes kanonok jelenlétében folyik a karima. Nagyobb ünnepeken (karácsony, nagyhét és husvét) a pk., kanonokok és az egész klérus jelenlétében ünnepélyesen végzik a matutinumot. A kanonokok kis száma és a fellépő nehézségek, mint Magyarország több pkségében, úgy itt is kivihetetlenné teszik a napi osztalék bevezetését. Ünnep- és hétköznapokon nagyon gyakran vannak misék. Vasár- és ünnepnapokon, valamint nagyböjtben az itt használt nyelveken nemcsak elégséges, hanem fölösszámú szentbeszéd is van. A keresztény oktatást a plébánosok megtartják, a Congregatio Doctrinae Christianae is be van vezetve. A gyóntatószékek a templom nyilt helyein állanak, a megkívánt felszereléssel el vannak látva; minden gondoskodás megtörtént, hogy tiltott időben [!] főként a másik nemnek ne álljanak rendelkezésre. Húsvéti időben és jelesebb ünnepekkor igen zsúfoltak.

A *pki jövedelem* a birtokok hozamából, kilencedekből és tizedekből áll. Más jövedelem, mivel itt a pkök a mágnásokkal egyenrangúak, nincs. Minthogy a jövedelem főként terményekből áll — kivéve a pki uradalomtól kapott cenzust, továbbá a dunai vámot és átkelőhelyet, amit évente bérbe szoktak adni változó. A pköt az által is kár éri, hogy a nemesek közben azokat a földeket és szőlőket is, amelyek után járna a tized, különböző ürügyeken iparkodnak kivonni. Per útján néhányat visszaszerzett. A pk. a jövedelemből megfelelően tud élni és az e. m. szükségletén segíteni. A pki uradalom Vácból és 20 lakott faluból áll, miután Althan Károly alatt egy elhagyott falu katolikusokkal benépesült, és kb. u. annyi praediumból. A Kollonitz Zsigmondtól épített pki rezidencia alig ért fel egyszerű polgár házának kényelmével. Althan bíboros nagyobbította és kényelmesebbé tette, úgyhogy legalább három-négy familiárisát és a szükséges személyzetet maga mellett tarthatta, a többi tisztviselőt és szolgát a kibérelt szomszédos polgári házakban helyezte el. Utóda, Althan Károly alatt oly állapotba jutott, hogy a pk. egész udvartartását kényelmesen befogadja. A pki rezidencia a domonkos templomhoz egészen közel van, a kanonoki házak szintén.

A *pki szentszék* régen az általános helynökön és egy-két kanonokon kívül főként szerzetesekből állt, azonkívül világi személyekből: jegyző-, ügyvéd-, és kancellistából. A jelenlegi pk. nyomós okokból, mivel amúgy sincs hiány világi papokban, a szentszék tagjainak létszámát fölemelte és csak egyházi személyekkel töltötte be; hogy pedig az ügyek annál jobban menjenek, a szerzetesek pedig kevésbbé vonassanak el a házi fegyelemtől, az általános helynökön és három kanonokon kívül még 3 teol. tanárt (szentírástudomány, teológia és kánonok) nevezett ki assessornak, azonkívül kancellárt és levéltárost, csupa a teológiában jártas egyházi személyt. A szentszék csaknem mindig a pk. elnöklete alatt ülésezik. A kancellár és levéltáros vezetik a jegyzőkönyveket és ír-

ják a szétküldendő iratokat; ügyvédet a körülményeknek megfelelően alkalmaz a szentszék. Legújabban a szentszék levéltárát rendezték.

A kanonokok a konventmisén és a vesperáson mindennap megjelennek, a karimán pedig hetenkint váltakozva; a pknek segédkeznek. A jelenlegi pk. vizsgálata alkalmával azt találta, hogy a *poenit.* kanonok eléggé teljesíti kötelességét, a *teol. kanonok* azonban nem, mert a Szentírásnak a Trid.-tól előírt magyarázatát 30 éven át állandóan elhanyagolta. Ismételt figyelmeztetés után is iparkodott az igát magáról lerázni, az utolsó figyelmeztetéskor is jelentősen ellenállt. A pk. látva alkalmatlanságát a praebendát nem vette el tőle, de helyettest állított, akit ő köteles jövedelméből megfelelően fizetni. A káptalan és szentszék tanácsadása után pki tekintélyével arra kötelezte, hogy javadalmazásából meghatározott összeget negyedévenkint letétbe helyezzen. — Csak a prépost kir. adományozású. Külön javadalma nincs, hanem csak a káptalani jövedelemnek $^1/_7$ része; ez igen kevés lenne e méltóság fenntartására, hacsak még egy kanonokságot nem kapna. Ezért először mint utolsót s másodszor mint prépostot és elsőt iktatják be.

Vácott az e. m. klerikusai most a szem.-ban tanulnak és nem a domonkosoknál; utóbbiakhoz csak saját növendékeik és az esetleg érdeklődő világiak járnak. — A ferencesek kolostorának és tágas templomának építése 1760-ban befejezést nyert; majd filozófiát, majd teológiát tanítanak szükséglet szerint. — A piaristák intézete 1730-ban rezidenciából kollégiummá lett, néhány év előtt Althan Károly pk. segítségével és néhány kanonok adományából csinos templomuk épült. Kb. tíz év előtt skolasztikus teol. tanfolyamot állítottak föl saját kispapjaik és néhány világi számára. Althan Károly pk. alatt a szem. klerikusai a domonkosoktól hozzájuk tétettek át; kb. 8 év óta nem utolsó sikerrel és haszonnal tanítják a teológiát.

A Vácon kívüli *kolostorok* közül nem említi a pestieket és szegedieket — mondja. E városok ügyében Althan bíboros a Szentszékhez fordult, arra támaszkodva, hogy a nevezett városok a váci pk. joghatóságának voltak alávetve és most is alája kellene tartozniok. Ezzel szemben az esztergomi érsek a szab. kir. városokban általánosan magának követelvén a joghatóságot és nagyobbrészt gyakorolva is, Pesten és Szegeden azt csak via facti gyakorolja. A jelenlegi pk. joggal mellőzendőnek ítélte e magatartást. Az egykori követelések ugyanis alig tarthatók fenn, részben mivel a pk. elődei az őket megillető jogon kívül semmi mást nem kerestek, részben mivel okmányok nem voltak a kezükben, részben mivel közben az eszt. érsek e helyeken mindig megmaradt joghatóságának békés gyakorlásában. — Hatvanban a kapucinusok rezidenciája már formális konventté lett, három évvel ezelőtt felszentelt, megfelelő templommal. Most Grasalkovics Antal gr. uradalmához tartozik. A helyi plébánosnak nagy segítségére vannak. — Szolnokon a ferencesek 1753-ban bevezették klerikusaik számára a filozófiát,

illetve a morálist. — Kecskeméten a piaristák kollégiuma illő templommal főlépült. Két év óta övéik és világiak számára filozófiát tanítanak. — A szerzetesek szabályaik szt. élnek, a pknek nem okoznak nehézséget, sem a népnek botrányt. Apácazárda nincs az e. m.-ben. Remeteség 4 van, a pk. irányítja őket és a plébánosok felügyelete alatt példásan élnek.

A *szem.* létszámát Althan Frigyes kettővel növelte s jobban ellátta. A pki hozzájárulást, a mostani pköt is belefoglalva, mind haladék nélkül megadták. Migazzi pk. látva, hogy többek számára van hely a szem.-ban, a kispapok számát tízre emelte. Az e. m.-nek ezenkívül 7 állandó alapítványi helye van a nagyszombati Generális Kollégiumban, három Nagyfalvay pk., kettő Dvornikovics, egy Kalo Ferenc kanonok, a szem. volt rektora, és egy a Sz. Péter és Pál-prépostság terhére. Ezekkel együtt tehát a kispapok száma 18-ra emelkedett. De még ez sem volt elég ily nagy és népes e. m.-nek és ezért igen gyakran kellett más egyházmegyéből papokat hívni nem minden nehézség nélkül. A jelenlegi pk. a növendékek számát emelte és a helyet kibővíttette. Jelenleg 23 klerikusa van a szem.-ban sub regulata clausura, a rektoron és négy tanáron kívül; utóbbiak közül kettő a teológiának, egy a Szentírásnak és egy az egyházjognak tanára. Spirituálist is adott nekik, s ezeket mind az e. m. papságából. A kórus számára két javadalmast alapított. Mindezek lakásáról és megfelelő eltartásáról s fizetésükről nemcsak a jelenre, hanem a jövőre nézve is tartósan gondoskodott. Bővíttette a múzeumokat, ebédlőt, hálókat; új tantermeket, betegszobát és az újoncok számára elkülönített helyiséget építtetett. A könyvtárt és a házikápolnát a következő tavaszra hagyta. S mindezt úgy tette, hogy a régi és új alapítványok tőkéje egyáltalán nem csökkent. Mindehhez egyes kanonokok és a gazdagabb e. m. plébánosok közül is többen a nép nagy épülésére bőségesen hozzájárultak. Rómában a Sz. Apollinaris-kollégiumban[15] az e. m.-nek két növendéke van, Egerben egy, Nagyszombatban kettő, a többieket a váci szem.-ba hívta vissza. Összesen tehát 28 növendéke van. Az említett tanulmányokon kívül a szentbeszédben, a gregorián énekben, a szertartásokban, a lelkipásztorkodásban, a szentségek kiszolgáltatásában és más jámbor gyakorlatokban is gondos oktatást nyernek.

Vácott két kis *szegényház* van, egy férfiaknak, egy nőknek. Ezeket a gyenge alapítvány miatt főként az adományok tartják fönn. A pk. most fáradozik jobb lakás és eltartás biztosításán.

Az utolsó általános *vizitációt* Althan Károly végezte személyesen 1744—46-ig. A pk. nem kételkedik abban, hogy ennek eredményét a Szentszékkel kimerítően közölte. A jelenlegi pk. 1761. jún. 21-én a távolabbi helyeken, ahol igen nagy szükség volt, kezdte meg a vizitációt s a következő évben befejezte volna, ha

[15] Másként Coll. Germ. Hung. V. ö. Steinhuber, Geschichte des Coll. Germ. Hung. in Rom. I. Freiburg i. Br. 1895. 100. és 103.

az egri e. m.-be át nem helyezik. Vizitációkor Csongrád megyében 7434 személyt bérmált. Egy leányegyházat, amely két magyar mérföldre van a matertől, a rossz útra s a Tisza áradásaira való tekintettel parókiává emelt.

A trienti zsinattól előírtakat megtartotta és alantasaival megtartatja. A kir. tekintélyre támaszkodva, amelynek a *másvallásúak* föltétlenül engedelmeskednek, a vizitáció biztosabb volt; a keresztelésre nézve a felekezetek prédikátorai kénytelenek voltak a pk. előtt megjelenni és neki magukat alávetni. A jegyes és házassági ügyekben előforduló ellentéteket pedig a pki szentszék elé kötelesek vinni. A jelen pk. rendeletére a papság minden negyedévben kerületenkint papi gyűléseken a lelkipásztorkodásban időszerű ügyeket tárgyalja.

Az *egyházi joghatóság* korlátozott, az ingatlan javak tekintetében a papok ugyanolyan elbánásban részesülnek mint a világiak. De minthogy ez az eljárás hosszú és emlékezetet meghaladó gyakorlattal, az orsz. gyülési határozatok állandó szokása és gyakorlata folytán, a pkökhöz intézett és tőlük elfogadott kir. parancsok és helytartótanácsi rendeletek útján nagyon megerősödött, orvoslására többé nincs mód. Azáltal azonban az egyházi joghatóság emelkedett, hogy az egyházi személyeknek az orsz. hivatalokban szavazatuk van, az orsz. ügyekben tanácsosok és társbírák s így az egyházi joghatóságra sérelmes dolgokat idejében mérsékelni tudják és megelőzni. „Haereticorum tolerantia regio defacto paret iudicatui et Apostolicae Reginae reservatur." Úgyhogy tekintve az *eretnekek* multját és jelenét, biztosra vehető, hogy az erős fejsze, ennek a hatalmas fának a gyökere ellen, nem lehet más mint a királyi; hogy az eretnekek, akik a Szentszék iránti engedelmességet megtagadják s a pki parancsokat megvetik, a világi hatalomhoz fordulnak és övéiket provokálják, hasonlóképen kir. hatalommal megfékeztessenek. Ha látják, hogy a fejedelem jogara, amelyet mindig tisztelettel fogadnak, vakmerőségüket és kemény nyakukat fenyegeti, többé nem dölyfösködnek. Az igen kegyes és apostoli királynő ily módon nyujtott segítségétől megszelidítve, végre engedelmeskednek a pköknek. Vizitációkor a felekezetek imaházai és miniszterei is meglátogattatnak. A keresztségre és kiszolgáltatására nézve kénytelenek magukat vizsgálatnak alávetni. Legújabban elveik ellenére, amelyek szt. szükség esetén is csak a miniszterek szolgáltathatják ki a keresztséget, kötelesek az Egyház álláspontjához alkalmazkodni. Jegyes és házassági ügyekben való ellentéteknél a pki hatósághoz kell fordulniok. Az imaházak és a prédikátorok száma lassankint csökken; ha imaházuk összeomlik, újjáépítéséért az uralkodóhoz kell fordulniok s többnyire csak vályogból vagy fából felépítendőre kapnak engedélyt az előbbinek mérete szt., olykor azonban szilárd anyagból valóra is; sőt több nagy és díszes, egykor kat. templomot még manapság is igaztalanul birtokolnak.

A *Tridentinumot* a házasság dolgában a kat. mágnások és

a nép sértetlenül megtartják. Az ünnepek megszentségtelenítőit, a kat.-kat és akat.-kat is olykor a plébánosok, a kir. rendelet szt. pedig a világi hatóságok megbüntetik s a büntetéspénzt az illető templom kapja meg. A szabad *végrendelkezést* a király és kamarája a főpapoknak még nem engedték meg, mert hagyatékukat a királyhoz tartozónak vitatják; így van ez már több éven át. A Kamara a hagyatékot 3 részre szokta osztani: egyet magának tart meg, egyet a rokonoknak és egyet az Egyháznak ad, Kollonics eszt. érsek transactiója alapján. Sokan Őfelségéhez fordulnak és bizonyos fizetség fejében szabad végrendelkezést eszközölnek ki. Az előd alatt a plébánosok a főesperesekkel és adminisztrátorokkal együtt 76-an voltak e. m.-ben. Legújabban számuk 82-re emelkedett. Néhány öreg beteg pap és hivatalosan elfoglalt esperes mellett káplánok vannak, összesen kb. 9. Az évi gyónók és a bűnbánat szentségét fölvenni képesek száma kb. 72.984, a gyermekeké és a szentség fölvételére nem képeseké 28.343. A *papság* száma a neki segítő, főként kolduló szerzetesekkel együtt elégséges lenne, ha a kat. együtt, egymáshoz közelebbi falvakban laknának. De sok helyütt vegyesen laknak, különösen Csongrád, Szolnok, Pest megyékben és a Kun Kerületben; ezek egyes részeiben a kat. több egymástól távoli helységben szétszórtan laknak. Ezért a papok számát még tovább kell növelni. A pléb. javadalmak, bár gazdagok nincsenek közöttük, szabadadományozásúak voltak. Most az uradalmak elnyerői a földesúri joggal együtt a kegyúrit is meg szokták szerezni Őfelségétől és élnek is vele. A jelenlegi pk. a bemutatókat és a bemutatandókat, ha lehetséges, meg szokta előzni s a javadalmakra tapintatosan méltókat ajánlva a kegyuraknak, azokat a parókiákra helyezi és beiktatja. A plébániákon levő e. m. papság négy adminisztrátor kivételével világi papokból áll; közülük sokan jártasak a teol.-ban és egyházjogban, egyeseknek fokozatuk is van. Ennek folytán a jelenlegi pknek a szem. tanáraiért nem kellett más egyházmegyéhez, vagy az országon kívülre fordulnia, mert otthon is válogathatott. A papság tanulékony, az egyházi fegyelmet megtartja. Állandóan papi ruhát hord, a római ritus szt. szolgáltatja ki a szentségeket, prédikál stb. A kánoni hórákat naponként elimádkozza a római szertartás szt., a saját ünnepek figyelembevételével.

A *népnek* közel $^2/_3$ része lutheránus és kálvinista, szakadár és zsidó; az alsóbb nemesség nagy része luth. és kálv. „ . . . a lapsu quadriennii, nempe ab anno 1757. usque ad annum 1761. trecenti sex, et sub moderno episcopo eiusdemque quadriennii cursu personae in summa 416 ad fidem Romano Catholicam gratia Dei conversae sunt." A királynő pártfogása folytán napról-napra több eredmény remélhető.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

1765, 1767, 1768, 1771—74. években mindkét kötelezettségre egy-egy évi haladékot kér és kap a pk.

1775-ben *Pierantonio Tioli* pápai titkos kamarás végezte el a liminát, a jelentésre a pk. halasztást nyert.

1777—1784. években mindkét kötelezettségre egy-egy évi haladékot kér és kap. 1785-ben, miután a jelentést már elküldte, a liminára haladékot kér, és egyévit kap.

Bécs, 1785. május 27. Gr. Migazzi Kristóf bécsi bíboros-érsek, váci adminisztrátor jelentése.

A pkség kiváltságai között megemlíti, hogy a váci pk. a király kancellárja volt. 1773-ban megkapta a végrendelkezés jogát. Az e. m.-ben van 17 oppidum, 274 praedium és villa vagy pagus, közülük egyesek csak néhány házból állanak.

Eszterházy pknek az sz. e.-ra vonatkozó tervét áthelyezése meghiusította. *Az új sz. e.-at* a jelenlegi pk. építtette föl, ezért leírását adja.[16] A sz. e. körül pki épületek vannak. Jobbszárnyon az új szem., tőle balra 12 árva vagy áttért nemes ifjú számára szolgáló ház, e mellett népiskola. A tér többi részét más elegáns épületek töltik ki. A sz. e. és pki palota közti térre rövidesen kőből való obeliszk kerül. Az új bazilika alapjainak megvetéséhez 1761. jún. 20-án fogtak hozzá, 1772. aug. elején a belső munkálatok is befejeződtek. Ugyanazon év aug. 15-én a jelentésttevő pk. Nagyboldogasszony és Sz. Mihály főangyal tiszteletére Istennek szentelte és 5 oltárt is felszentelt. Augusztus 23-án történt a káptalan és papság ünnepélyes bevezetése, amelyre előkelő vendégeket hívtak meg. (Néhányat fölsorol, majd oldalakon át hosszan leírja az ünnepélyes istentiszteletet.) A drága egyházi ruháknál megemlíti, hogy ezeket legnagyobbrészt Althan Mihály és Károly rendelték meg Rómában, Martony sz. e.-i őrkanonok jelentékeny hozzájárulásával.[17] Alulírott Bécsben készíttetett ez alkalomra selyemből készült és arannyal díszített nagyszerű egyházi ruhákat, 3 pluviálét. 3 mitrát, 1 casulát, 4 dalmaticát, 1 velumot és 2 vánkost. — A pki palota 3 évig épült, Meissell József bécsi építész munkája.[18]

A *káptalan* 8 kanonokból áll, a nagyprépposttal; az istentiszteletnél való segítségül szolgál négy javadalmas pap. Alulírott 6 más kanonokságot alapított, ezekről utóbb. Elrendelte, hogy a kanonokok a karimán mind jelen legyenek, valamint a szemináriumból két növendék, ünnepnapokon pedig valamennyi növendék. Ezekhez járul még 6 árva vagy áttért nemes ifjú alulírott alapítványából, hogy gregoriánt énekeljenek s a szem.-ra és a későbbi papi életre előkészítő tanulmányokat folytassanak.

Kat. *istentiszteleti hely* az oratóriumokkal együtt 174 van,

[16] A sz. e.-at nagyon részletesen és pontosan, méretekkel együtt írja le. E részt, bár kéziratunkban kivonatosan megvan, itt mellőzzük.

[17] Márthonyi Pál. L. Chobot i. m. II. 835.

[18] 1771-74. Névtár, 1835. XXII.

közülük 15-öt a jelentésttevő építtetett, több mint 20 megrongáltat pedig megújíttatott. Az említett számból 89 plébániai, 80-nál több pedig leányegyház; valamennyinek megvan a szükséges felszerelése a pk. és egyes plébánosok bőkezűségéből. A legtöbb templomnak jövedelme gyenge, szinte semmi, a hívők adománya fedezi a szükségletet. Ugyanez áll az sz. e.-ról is, minthogy ennek költségeire a dost kitevő 6.000 frt kamata nem elégséges; a szükséges pótlást a pk. magára vállalta.

Az e. m.-ben 8 *szerzetesház* van. Vácott domonkosok, ferenciskánusok, akik övéiket filozófiára tanítják, piaristák, kik a gim.-ot vezetik. Az Academia Theresiana 80 növendékét (néhány mágnás, a többi nemes), akiket Mária Terézia a pk. által épített házban helyeztetett el, a piaristák oly jól tanítják, hogy már eddig is a hazának legnagyobb javára váltak. Kecskeméten a ferencesek övéiket filozófiára tanítják, a piaristáknak pedig ott van a noviciátusuk. Hatvanban és Besnyőn kapucinusok vannak. Utóbbi helyen való letelepedésüknek alulírott volt a mozgatója. Szolnokon a ferencesek lelkipásztorkodnak. — Szerzetesnők nincsenek az egyházmegyében, csupán az angolkisasszonyok; őket Mária Terézia 7 év előtt Budáról Vácra helyezte, miután a pk. a váci pkök egykori székházát nekik adta.

Alulírott első ízben való pksége idején felemelte a *szem.* segélyét, hogy a jövedelem 26 klerikus számára legyen elég, ama kettőn kívül, akik kir. parancsra a budai egyetemen szoktak tanulni. Kispapjait mindenképen egyházias szellemben iparkodik nevelni, ezt szolgálja a karimán való megjelenés; lelkivezetőül probált életű papot állított melléjük, ennek vezetése alatt évente kétszer tartanak lelkigyakorlatot, főként a szent rendek fölvétele előtt. A szem.-ban két tanár szentírástudományt és dogmatikát tanít. Alulírott hozzáadott egy harmadikat a morális és egy negyedíket az ékesszólás tanítására. Évente többször van nyilvános vizsga, de nemcsak az említettekből, hanem a Cat. Rom.-ban és Pouget Amatus: Institutiones-ben tett előmenetelről is. A vitatkozásokon ő maga is meg szokott jelenni és résztvenni. Tanulják még a szent szertartásokat, a gregoriánt, a szentségek kiszolgáltatását, sőt a nyelveket, főként a szent nyelveket, sem hanyagolják el. A szem. felügyelője prefektusi címmel egy sz. e.-i kanonok; de mikor Vácott tartózkodik, alulírott hetenkint gyakrabban személyesen is meglátogatja a szem.-ot és ellenőrzi. A régi szem.-ot szűknek és alkalmatlannak találta, ezért a sz. e. mellett elegánsabbat és sokkal tágasabbat építtetett, a növendékek és nevelőik, valamint a kiérdemült lelkipásztorok számára. A szem. jövedelme 70.000 frt kamatjából áll. Mivel ez nem elég, a pk. évente több mint ezer frtot ad hozzá sajátjából. Alig egy éve felsőbb parancsra megszünt az Acad. Theres. Ugyanez a sors fogja érni a szem.-kat is, a növendékek az általános szem.-ba kerülnek, a szem. épülete pedig a tanulmányaikat végzett kispapoknak fog lakásul

szolgálni két évig, a szentségek kiszolgáltatásának és egyéb lelkészi teendőknek elsajátítására.

Az e. m.-ben két *szegényház* van. A kecskemétit Koháry István néhai országbíró alapította 6.000 frttal; vezetését a helybeli előljáróságra bízta, de ez köteles évenkint a pki szentszéknek számot adni. A váci szegényház, amely munka, kor, betegség folytán elgyöngült férfiaknak és nőknek áll rendelkezésre, eleinte csak a pkök és hívek áldozatkészségére támaszkodott; utóbb Martony Pál kanonok 14.000 frtot hagyott reá, a jelenlegi pk. pedig a Wirth Ferenc kanonoktól a szegényházra hagyott házat megújíttatta.[19] Vezetését az ált. helynök elnöklete alatt, a papságból és az előljáróságból választott 2—2 emberből álló bizottságra bízta. A pk. adja patikára, orvosra, fára és más hasonlóra a pénzt. Az özvegyek segítésére a hívők adományaiból összegyűlt 2.000 frt kamata szolgál. — Az Oltáriszentség imádására s a fiúk és lányok keresztény oktatására nemcsak Vácott, hanem a pkség minden mezővárosában és falujában a nép buzgó közreműködésével *társulatot* alapított és minden mást ezzel egyesített.[20] Jövedelme a hívők adományai néhol szőlő vagy föld. A pk. és káptalan bizonyos összeget ad fenntartására. — Fiúk és leányok oktatására (Vácott) a saját, a káptalan és a város költségén tágas iskolát építtetett. Ebben olvasni, írni, számolni s főként a keresztény hit elemeire tanítják a gyermekeket; előhaladásukról a vizsgákon személyesen szerez meggyőződést.

Mint bécsi érsek az év nagyobb részét ott tölti s ilyenkor Vácott segédpke és ált. helynöke helyettesítik. A többi időt, évente 3—4, sőt 5 hónapot is Vácott tölt. Az e. m. sok helyét meglátogatta, a többit segédpke által vizitáltatja. Elrendelte, hogy egyházmegyéje hét részében hét archidiaconus foraneus legyen, és ugyanannyi vicearchidiaconus; s azt a szokást is bevezette, hogy minden harmadik hónapban náluk *papi gyűlések* legyenek; ezeken vagy vikáriusa vagy ő maga személyesen elnököl s a főesperes előadja, amit a bűnök megakadályozására, a jó erkölcsök ápolására, a lelkek vezetésére, az eretnekségek elnyomására, a kat. vallás terjesztésére, az Isten tiszteletének növelésére legjobbnak gondol. A tárgyalt dolgok végül a pk. elé kerülnek, aki a leginkább megfelelőeket előírja. E gyülésekből tehát az a haszon származik, hogy a lelkipásztorok szorgalmasan foglalkoznak az erkölcstannal, a szertartásokkal és az ékesszólással, „fit enim super his eorum profectus periculum."

Az egyházirend és bérmálás szentségét, ha Vácott tartózkodik, nemcsak ott, hanem más helyeken is kiszolgáltatja. A prédikációt sem mulasztja el. Távollétében segédpke helyettesíti. A sz. e.-ban magyarul és németül prédikálnak, a szerzetesi

[19] Márthonyi Pálra. L. Chobot i. m. II. 835., Würth Ferencre u. o. 970—71.

[20] Krisztus Szentséges Testének Társulata. Chobot i. m. II. 626.

templomokban is gyakran vannak szentbeszédek. A büntetéspénzeknek nincs letéti helye, mert ily büntetések nincsenek szokásban; vagy ha ki is mérnek valami csekélységet, azonnal szegény templomok segítségére fordítják. Az irodai díjakat a király oly csekélyre szállította le, hogy alig elégségesek a kiadások pótlására.

A *joghatóság akadályaira nézve* a pápának bécsi útja alkalmával szerzett személyes tapasztalataira hivatkozik. Azok ugyanis, akikben az Isten és az ő Egyháza iránti tisztelet és a vallásosság már hosszú ideje megszünt, mindenféle új és eddig nem hallott módszereket eszelnek ki, amelyekkel az egyházi joghatóságot mindenféle kinyomtatott könyvek útján hihetetlenül gyengítik. Az eretnekek minden követ megmozgatnak, kogy a katolikusokat nyomják. Mindamellett a pk. őrködik s az eretnekek törekvéseit iparkodik visszavetni, úgyhogy Isten irgalmából 3.000 eretnek tért az Egyházba.

A *kanonokok* és a kórusra kötelezettek mind állandóan jelen vannak a karimán. Szabályaik előbb nem voltak, vagy kevésbbé alkalmasak voltak; a pk. újakat írt elő s ezek szt. a teol. praebendát bíró skolasztikus a növendékeknek hetenkint 3-szor a Szentírást magyarázta; mikor kora miatt ezt már nem tehette meg, a pk. új skolasztikust nevezett ki, az előbbit pedig penitenciáriusnak tette meg. Utóbbi az év nagyobb ünnepein a gyóntatószékben ül.

A *plébánosok* hűen teljesítik kötelességeiket. Mert 2—3 heti szülői látogatáson kívül egyikük sem távozhat el, s ez is csak a szentszéktől nagyon ritkán adott engedéllyel és helyettes állítása mellett történhetik. Két-három napra sem távoznak el szerzetes-helyettes állítása nélkül. Az anyakönyveket, amelyeket a főesperesek három hónaponkint átvizsgálnak, szorgalmasan vezetik. Ezenkívül sok más igen jó könyvük van. Akkora a helységek távolsága egymástól, az utak nehézségei, a nép szaporodása, az eretnekek száma s az „aratás", hogy a szem.-ból kikerültek alig lennének elégségesek rá, hacsak a szerzetesek nem segítenének. Ezért a legnagyobb örömmel emlékezik meg papságának hihetetlen munkájáról, fáradozásairól és kellemetlenségeiről. A plébánosok vasár- és ünnepnap a misét a népért ajánlják föl, elsősorban a nyári időben keresztény oktatást tartanak, amelyen a pk. parancsai szt. a hit alapjait és az ember kötelességeit fejtik ki. Ugyane célból vannak a gyermekek mellé tanítók rendelve s a plébánosnak meg van hagyva, hogy tanításukat és a gyermekek előmenetelét szorgalmasan ellenőrizzék. Papjai életmódját megdícséri: vendéglátók, szerények, józanok, állandóan papi ruhát és hajkoronát viselnek, a Tridentinumnak a priv. forira vonatkozó előírásait megtartják. Egymás sértése vagy bukás esetén az alkalmas orvosságot azonnal felhasználják. A papságra készülőket megválogatja.

A Szolnokon lelkipásztorkodó *ferencesek* és az apátjuktól Morvaországból a gazdálkodás miatt Jánoshidára küldött 3 *premont-*

rei a plébániai teendők jó elvégzésével a többi plébánost is sarkallják. Ők is, mint a többiek a konventben kötelesek élni és a számukra előírtakat mind megtenni. E premontreieknek Morvában fekvő kolostorát[21] néhány hónap előtt feloszlatták, az itteniek is ugyanerre a sorsra fognak jutni. — Az angolkisasszonyok megtartják szabályaikat. A lelkiekben két domonkos vezeti őket, kik az apácák kápolnájában mindennap istentiszteletet tartanak. Az egyik gyóntatójuk, a másik vasár- és ünnepnapokon prédikál nekik. Egy harmadikat a pk. rendkívüli gyóntatónak tett meg. A leányoktatásban az említett szerzetesnők a legnagyobb eredménynyel működnek.

Az *alapítványi misék* táblája ki van téve a sz. e.-ban. A többi pléb. templomban legtöbbnyire nincsenek alapítványi misék, vagy ha vannak, elvégzik őket s ezekről és minden más alapítványról évente a legpontosabb számadást kell benyujtani a pki szentszéknek.

Az *e. m. népe* között nincs semmiféle gyakori és nyilvános botrány, a szent dolgoknak profanációja; főbb és ocsmányabb bűnöknek semmi nyoma. Ellenkezőleg nagy az Isten iránti tisztelet, a szentségek vétele gyakori s nem kisebb az egyházi férfiaknak tisztelete sem. Bár megtörténik, hogy egyes eretnekek között élők testi kívánságaitól behálózva vagy nyerészkedés reményében elcsábítva elhagyják az Egyház tiszta forrásait s az eretnekek ciszternáihoz fordulnak és ebben az állapotban makacsul megmaradnak. Megnyerésükre minden eszközt felhasznál. Istennek hála, ki az e miatti szomorúságot igen gyakran az eretnekek bőséges áttérésével kárpótolja!

Az egyházért, a papságért és a népért a pk. a következőket tette. A sz. e.-on és a szem.-on kívül, amelyekről már szólt, a Dunához közel dór stílusban pki. palotát építtetett. Leírja. Egyébként mint az Isten házától, hasonlóképen a saját palotájától is minden pompát és fényűzést távol tartott. Arra is figyelemmel volt, hogy a magyar pkök vendéglátásának szokásához mérten semmi sem hiányozzék, mert úgy véli, hogy ez nem utolsó része a pki hivatásnak. A szem.-ot a szent tudományok legjobb könyveivel gazdagította. Nemcsak Vácott, hanem az egész egyházmegyében iskolákat emeltetett s ezekbe oly tanítókat helyezett, akik főként a vallásban az ifjúságot jól oktassák. Ugyanezen okból az e. m.-be behozta a missziós atyákat, akik kateketikus egyesületeket alapítottak. A szem. kispapjainak a szent szertartásokban való oktatására pedig Lengyelországból Páli Sz. Vince fiait hívta be. A káptalan tagjainak száma az ő közreműködésével hárommal szaporodott; közülük az első helyre, amely Wirth Ferenc bőkezűségéből évi 300 frttal jár, a sz. e. plébánost nevezte ki; a másikat Laokas Ferenc[22] kanonok 24.000 frtos hagyatékának kamataiból

[21] Zabrdovic. Chobot i. m. I. 80—81.
[22] Lauchas Ferenc. Chobot i. m. II. 822.

teol. kanonoksággá tette; a harmadikat az említett Wirth végrendeletében hagyott házzal, szőlővel és 10.000 frttal örök időkre a kisprépostsághoz kapcsolta.[23] Az alapítvány hiányában a sz. e.-ban sokáig nélkülözött zenét visszaállította, orgonát építtetett és toronyórákról gondoskodott. A káptalannak és városnak törvényeket adott. „Sacerdotia ab aliis inique possessa vindicavi, quorum praecipuum Ketskemethiense me auctore clero saeculari assertum est. In medio haereticorum nova sacerdotia septem collocavi." Az utolsó porosz hadjárathoz 100 fölszerelt lovast bocsátott az uralkodó rendelkezésére. A várost csaknem 400 házzal szaporította. Mészárszékeket, kőhidakat és utakat építtetett. Kiszáríttatta a mocsarakat s így a levegő sokkal egészségesebb lett, tereket létesített s azokat kiköveztette. Vác városának ama részét, amelyet 600-nál több lépésnyi távolságban a Duna mos, töltéssel megvédte és fásította. A város nyugati részében, ahonnan Németország felől az utasok Vácra érnek, 700 lépésnyi utat építtetett, mindkét oldalt helyes rendben elosztott fákkal és házakkal. Az út közepén a rómaiak mintájára diadalívet emelt, amely 1764-ben a fönséges vendégeket fogadta.[24] Innen négyezer lépésre erdős, dombos bájos helyen [Verőce] palotát építtetett, az erdőt bekeríttette, rendezte és szarvasokkal népesíttette be. Az angolkisasszonyoknak a régi pki házat adta lakásra, a Teréziánumot fölépíttette. Sok falut gabona- és pénz-előleggel megszabadított az adósságtól. Gazdasági és középületeket állíttatott helyre. Mindenfajta kézművest és bizonyos kereskedőket hívott be. Meghatározott napokra vásárokat rendszeresített, amelyek gyakoriak a Duna miatt. Mert innen a hajóból kirakott árúkat Magyarországba és Erdélybe szárazföldön szállítják tovább. A saját költségén épített, megújított, diszített és felszereléssel ellátott 36 templomon kívül 20 plébánialakot is részben újjáépíttetett, részben egészen újakat emeltetett, 15 népiskolát építtetett.[25] Ezeket tette 22 év alatt, amióta az e. m.-ét újra megkapta. A Teréziánum tanárainak gyarapítására évi 800 frtot ad. Az elemiiskoláknak 200, a szegényháznak 500, a sz. e.-nak 1500, a szem.-nak nagyobb számú klerikus eltartására és nekik tanárról és könyvekről való gondoskodásra 1000 frtot ad azon az 1050 frton felül, amelyet ugyane célból eddig is folyósított; 2000 frtot a plébánosok és parókiák szükségeire. A 6 nemesi árva vagy áttért gyermek mellé, akiket saját költségén már hosszú ideje táplál, hat másikat is vett, számukra évi 2000 frtot ad, lakásukul a szem.-hoz hasonló épületet emeltetett 1780-ban.[26]

Az istentisztelet fényének emelésére és a lelkészkedő papság buzgalmának serkentésére 6 új *kanonokságot* alapított s mindenegyesnek a tágas külön házon kívül évi 1000 frtot ad s ezt a

[23] Ez a B. Sz. Máriáról nevezett váci szentkúti kisprépostság. Chobot i. m. I. 77.

[24] A királynőt és 5 gyermekét.

[25] Templom-, plébánialak- és iskola-építésére nézve Chobot i. m. II. 629—30.

[26] Minden tétel évenkint értendő. V. ö. Chobot i. m. II. 632.

jövőben is adni fogja. Két ház a saját költségén már felépült, kettő most van építés alatt, más kettőt megvett. Köres mezővárosban, ahol sok kálvinista van saját pásztorral, miután már van kat. plébánosa, templomépítéshez fogott; erre Őfelsége 8000 frtot adott. Ehhez hozzátéve a saját pénzét, a templom, a paplak és a népiskola építését már csaknem befejezte.[27]

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Referátum. Bő dícséretet érdemel a sz. e. saját költségén való felépítése miatt. Nem kell csendben elmenni a kanonokok szaporítása és javadalmazása, a szem. és a kiérdemült papok gondozása mellett. Röviden ismerteti a jelentés főbb eredményeit. Mindezért a legteljesebb dícséretet érdemli. Az egyházi joghatóságra nézve különös módon kiemelendő a bíboros buzgósága, a Kongregáció biztassa az ilyen szellemben való folytatásra. A Szentatya, ki e jelentést a Kongregációnak átküldte, elrendelte, hogy Őeminenciája az ő további különleges jóindulatáról biztosíttassék.

Felelet. 1786. jan. 28. Dícséri tetteiért, majd különösképen kívánja, hogy az e. m. érdekében tett gondoskodásába ellenséges ember konkolyt ne hintsen „pietatemque Nationis ceteroquin religiosissimae in discrimen adducat."

Dalle Stanze al Vaticano, 1786. jan. 25-ről keltezett *olasznyelvű irat.*[28] A Kongregáció titkára, *Marini* „ritorna le due relazioni del Card. Migazzi per Vienna e Vaccia colle risposte minutate; e si fa un dovere di significargli essersi a disegno astenuto nella risposta di nominar la Congregazione del Concilio, perche dall'Emmo Garampi, a cui furono affidate, ha saputo, che a quell'Emmo premeva moltissimo, che fossero ben date a Nro Signore, ma non riferite in Congregazione. Si è inoltre astenuto nella risposta per Vaccia di porre cosa, che supponga continuazione di amministrazione, giacchè non si dissimula ora, ed è già stato anche ammessa da Mgr. Uditor Ssmo la rassegna, che ne ha fatto l'Emza Sua: non ha peraltro creduto di esprimere nella risposta tal circostanza, si perche non risulta dalla lettera, si perche allora la risposta anderebbe diretta a rigore al Successore nella Chiesa, e non a Migazzi . . . Finalmente si fa riflettere a Mgr. Padrone, che in breve il Card Garampi avra occasione di rimetter pieghi a quell'Emmo fuori di posta, onde se ne potrebbe approfittare a risparmio delle aperture delle lettere, che purtroppo ora si temono, frequenti anche in quest' officio di posta di Milano".

[27] Itt Nagykőrösről van szó. Erről az építkezésről részletesebben: Chobot i. m. I. 300.

[28] Címzett nincs megnevezve, sem az író; úgy látszik, hogy a Kongr. fogalmazványa.

Vác, 1792. január 12. Br. Splényi Ferenc püspök jelentése.

Az eretnekeknek való nagyobb szabadság-adás idején az e. m.-ért való gond, az országgyűlés összeülése idejének bizonytalansága otthonmaradásra késztetik, ezért kéri a megbízottja által való helyettesítés megengedését. Az e. m. határaira nézve Migazzi 1781-es[29] jelentésére hivatkozik. Kiváltságokkal azóta nem gyarapodott, sőt az elődétől említett végrendelkezési szabadsága sincs meg eddig a pknek. Vácon kívül az e. m.-ben van 17 oppidum, 204 possessio, 70 praedium és villa, amelyekben csak néhány ház van. Az összes kat. templomok száma 173.

A *kanonokok* száma a nagyprépositt együtt 14, de két javadalom, az őrkanonoké és a kispréposté, már több mint egy éve üresedésben van. Adományozásukat Őfelsége, amit a jelenlegi pk. kinevezésekor magának fönntartott, függőben tartja. Az említetteken kívül két javadalmas van a sz. e. szolgálatára. A *klerikusok* vasár- és ünnepnap mind jelen vannak a karimán. Az elődtől a kórus szolgálatára szánt 12 ifjú, akiket a pki asztal tartott el, II. József alatt, amikor a szem.-okat a pkök joghatósága alól elvonták, szerteszét ment; s a 2.000 frtot, amelyet a pk. eltartásukra fordított, szüleik vagy rokonaik kapták, akik őróluk gondoskodtak. S ez ma is így van. A mostani pk. illetékes helyen az intézmény visszaállítását sürgette. Van poen. és teol. praebenda.

A *templomok* közül 105 parókiális, 81 filiális. Magánkápolna 5 van. A II. József alatt létesített új parókiák közül még négynek nincs temploma; ezek fölépítése és lelkészeik ellátása, amit a vallásalapból szánt nekik, az o. gyűlésnek erről az alapról való későbbi döntésétől függ. E helyeken egyébként vannak az istentiszteletre megfelelő házak a szükséges fölszereléssel.

A *sz. e. felszerelésénél* ismét az 1781-es jelentésre utal. Azóta új beszerzés: negyedóránként szóló toronyóra, a föltámadt Üdvözítőnek 16 fontos ezüstszobra, fekete ornátus és egy ünnepi casula. Mindez a templom költségén. A sz. e. a pki pénztárból évi 1500 frtot kap. Tőkéje 7155 frt 21 kr, ennek kamataiból, a harangok jövedelméből és a hívők adományaiból fedezi szükségletét. Az említett összeg a kanonokoknak a káptalanba való felvételekor fizetett díjakból és az ő jámbor hagyatékaiból gyűlt össze. A e. m. templomainak különböző mértékben ugyan, de meg van a szükséges felszerelésük; az épület számára szolgáló jövedelem azonban a legtöbbnél hiányzik. Mert ha van is az alamizsnán és a perselypénzen kívül valami földjük, ennek hozama az istentisztelet szükségeire, pl. gyertya stb. kell s erre sem mindig elég.

Vácott a piaristáknál 1764 óta kir. engedély folytán filozófiai studium van. A Teréziánum felállításával azonban e kollégi-

[29] Téved az évszámban, mert 1781-ben a két kötelezettség elhalasztását kéri Migazzi, mint föntebb láttuk. (267. l.)

umba helyezték át. II. József a domonkosokat fölosztatta s így a szerzetesek száma csökkent. Kecskeméten ferencesek és piaristák vannak. A hatvani kapucinusokat II. József fölosztatta s az atyák ugyanazon rend más házaiba szóródtak szét. Szolnokon mint az előző jelentésben. Besnyőn kapucinusok. A váci angolkisasszonyok II. József alatt Pestre kerültek. Mindeme szerzetesek lelkiekben a pknek vannak alávetve.

A *szem.-ot* 6 év előtt részint a pesti egyetemessel, részint a pozsonyival egyesítették. A mult évben visszahelyezték. Jelenleg 22 kispapja van. Élükön egy sz. e. kanonok áll. A szem.-ban 5 világi pap van; az 1. a dogmatika, a 2. az erkölcstan, a 3. két-két évenkint az egyháztörténet, illetve a kánonjog tanára; a 4. a Szentírást tanítja, ő a teol. kanonok, de jelenleg gyenge egészsége miatt egy ferences helyettesíti; az 5. a lelkiigazgató, egyúttal alkalomadtán a szertartások és a gyakorlati erkölcstan tanára; 6. a vicerektor, ő szükség esetén helyettesít és az ifjúsággal együtt ismétel. Ezek mindnyájan a teol. kanonok kivételével a szem.-tól kapnak ellátást, és fizetést a 87124 frt kamataiból. Ehhez jön a pki asztaltól 2.050 frt és természetbeni segítség.

A váci *sz. h.* évi 500 rajnai frtot kap a pki asztaltól, a káptalan gondozza, tőkéje 14.000 frt; gazdasági ügyei a pk, káptalan és a városi előljáróság két tagjára vannak bízva. A kecskeméti sz. h. tőkéje 6012 frt. — Krisztus Sz. Testének Társulatát, amely az e. m.-ben el volt terjedve, az összes többi jámbor társulatokkal együtt II. József eltörülte. Pénzüket és felszerelésüket elvette, ezek hovafordításáról a jövendő országgyűlés fog dönteni. Helyébe II. József bizonyos emberbaráti társaságot állíttatott fel, amelyet Institutum Pauperumnak nevezett. E társulatnak feladata hetenkint minden községben alamizsnát gyűjteni s a község szegényei között az egyéni helyzet ismeretével a szükségszerinti arányban naponta szétosztani.

A rezidenciát pontosan megtartja, nem volt távol az e. m.-től, csak a mult évben néhány hónapig az orsz. gyűlésen. Amennyire a háborús idők s az utánuk következő o. gyűlés megengedték, az e. m. bizonyos részét már vizitálta. De azért nem szenved kárt a lelkipásztorkodás, mert 9 főesperese és 11 esperese által a kerületeket vizitáltatta és a felvett iratok beküldését elrendelte. A negyedévenkinti papi gyűléseket, amelyeket az előd vezetett be az e. m.-be s amelyek tartása az inséges idők és a török háborúk miatt megakadt, ezek megszünésével lassankint újra bevezeti. E. m. zsinatot nem szokás tartani s kir. engedély nélkül nem is tartható könnyen. Hiányát pótolják a papi gyűlések. Vannak alkalmas papjai, akik a prédikálás kötelességét mindenféle nyelven üdvösen teljesítik.

Az *egyházi joghatóság* dolgában több akadály van, de ezeket az idő körülményeire való tekintettel vagy nem lehet eléggé ki-

fejteni, vagy nem orvosolhatók.[30] Az eretnekek és szakadárok szabadsága a legutóbbi kir. rendelkezések szerint tulságosan kibővült. Itt röviden szól a jelentés az új rendelkezésekről: szabad megtelepedés, imaházépítés, paptartás, vegyesházasság, aposztatálás. A pkök együtt és külön is kérték a Fölséget és az o. gyűlésen is fölléptek a kat. vallás érdekében. „Etsi autem plane et perfecte voti compotes effecti non sint, ex occultis, iisque soli Principi rationibus, tamen primaevae in merito religionis exercitii resolutionis regiae restrictionem et modificationem aliquam impetrarunt, atque inde sperat episcopus successive, mutatis temporis circumstantiis adhuc ampliorem restrictionem secuturam." Ennek elérésére minden alkalmat felhasznál.

Amint a különböző kivetett pénzbeli kötelezettségektől megszorított pki vagyon engedte, a rászoruló parókiákat és híveket segítette. Ahol először volt lelkész, ott templomot emeltetett, más helyen az előde által kezdettet befejezte.

A kanonokok résztvesznek a karimán, hacsak nincs törvényes okuk a távolmaradásra. Ha a pk. mond főpapi misét, akkor a konventmise csendes. Az e. m. *plébánosai* lelkipásztori hivatásukban más papok munkájára is rászorulnak, annak ellenére is, hogy II. József a vallásalap terhére több régi filiális helyre küldött lelkészt; egyrészt azért, mivel a népes helyek egymástól nagyon távol vannak, s így egyik plébános nehezen lehet a másiknak segítségére, másrészt mivel több év óta a népszaporodás tekintélyes. De több állandó plébánosi vagy kápláni állást nem lehet szervezni, mert az eretnekekkel kevert katolikusok nem tudják őket eltartani. A földesurak pedig nagy részben maguk is eretnekek, vagy hideg katolikusok, nem vehetők rá arra, hogy jobbágyaik elégtelenségét pótolják; vagy ők maguk is anyagilag gyengén állanak és gyakran sok gyermektől körülvéve bármint is akarnák, segítséget nyujtani nem tudnak. Az e. m.-ben a különböző felekezeteknek, de főként az ágostaiaknak és helvéteknek imaházai és miniszterei a tolerancia bevezetése és főként a legutolsó, vallásra vonatkozó kir. rendelkezés óta 23-mal gyarapodtak. Minthogy ezeknek előbb a kat. plébánosoknak járó szolgáltatásai az említett kir. rendelet folytán elvétettek, a papok jövedelmében nagy csökkenés állott be. Ennek pótlására a v. a. lenne hivatva, de képtelennek látszik reá, csak épen a legszükségesebb mérvben nyujt pótlást. Ezért a lelkészek szaporítása nem lehetséges, ámbár ezt a paphiány is szinte lehetetlenné teszi. Egyrészt mivel az előző kormánytól bevezetett tandíj miatt csak kevesen tanulhattak, másrészt sok szerzetesház feloszlatása következtében az onnan kérni szokott segítség elmaradt. A megmaradt szerzeteseknél pedig az újoncok fölvételének tilalma miatt nincs utánpótlás.

[30] Oldalára odaírva: Al S. Officio. Majd: „Die 19 Julii 1792 respondit: Episcopus Or [ator] recurrat in casibus particularibus exponendo singillatim omnes circumstantias."

Végül mivel az ifjúság a papság viszontagságainak láttára a papi hivatástól elidegenedett. Igy annyira csökkent a papok száma, hogy a meglevők alig tudnak lélekzethez jutni. A kormányrendszer megtörtént változásában van a remény. — A lelkészek a keresztény oktatást főként a nyári időben tartják. A népiskolákat az előző kormány vegyesekké alakította és a pkök kormányzása alól kivonta; a vegyesek eltörlésével most újra a plébánosok vezetése alatt állnak.

Sem a kisebb, sem a nagyobb *rendekhez* senki sem járulhat előző lelkigyakorlat nélkül. Ezenkívül a kispapok évente kétszer szoktak szentgyakorlatot végezni. Továbbá a fölszentelés előtt szigorú vizsgálaton mennek át a Szentírásból, a Cat. Rom.-ból, Pouget: Institutiones-ből és erkölcstanból. Valamennyien az e. m. címére nyernek fölszentelést; mind talárist és hajkoronát viselnek, a priv. forira nézve a Trid. előírásai pontosan megtartatnak. A negyedévenkinti *papi gyűlésekre* való tekintettel a lelkészek mind szorgalmasan tanulják az erkölcstant s a gyengébbek is jól hozzászólnak a nehezebb kérdésekhez. A szertartásokban és a szónoklatban is gyakorolják magukat s a gyűléseken egyeseknek száraz misét kell mondaniok, másoknak szentségeket kiszolgáltatni, ismét másoknak meghatározott beszédet mondani. A szem.-ban az igazgató, a tanárok és mások jelenlétében havonta konferencia van. A kispapok csaknem mindennap gyakorolják magukat a szertartásokban és az egyházi énekben.

A *szerzetesek* két helyen folytatnak lelkipásztorkodást. Szolnokon a ferencesek; mégpedig előzőleg mindnyájan vizsgálaton mennek át s a pktől és szentszékétől jóváhagyást nyernek, de a plébánia vezetésére a külön joghatóságot mégis a gvárdián kapja meg. Gödöllőn a besnyői kapucinusok egyike lelkészkedik állandóan, a többiek a kolostorból kisegítik; vasár- és ünnepnap mindig két nyelven van a szentbeszéd. Ezenkívül a lelkipásztorkodásban működnek többen a fölosztalott rendek tagjai közül, bencések, pálosok, premontreiek, domonkosok, ferencesek és kapucinusok. A vallásalapból kapnak fizetést. A fölosztalott házakból mindkétnemű szerzetesek a kolostoron kívül élnek.

A szem. növendékei mindennap, főként vasár és ünnepnap szolgálnak az oltárnál; résztvesznek mind az iskolai, mind a templomi keresztény oktatáson.

Vác városa a néhány kálvinista családtól lakott Kisvác kivételével színkatolikus volt. De a türelmi rendelet óta Kisvácott imaházat építettek és minisztert fogadtak és Vácott is szabadon megtelepedtek a szakadárokkal együtt. A *kath. nép* egyébként jámbor, ezért nincsenek sem veszélyes, sem botrányos erkölcsei. Az e. m.-ben egyesek az eretnekek rossz példájára megszegik az egyházi törvényeket, sőt a hitehagyás bűnébe is esnek. A bevezetett vallási türelemnél fogva a plébános 6 hetes intelmeinek meghallgatása után bárki a tűrt felekezetek közül akármelyikre áttérhet. Sajnos többen (complures) elhagyták a kath. hitet akár vala-

mely felekezet asszonya iránti szerelemből, következésképen a vele kötendő házasság szenvedélyétől elragadva, akár más csábításoknak engedve. A visszavezetés a 6 heti oktatás alatt annál kevésbbé volt lehetséges, mivel a plébános az illető lakóhelyén kívül, ha helyben van a plébánia, egyébként pedig a parókia területén kívül, amelyhez az illető tartozott, ebben az ügyben nem rendelkezhetett.

Az eretnekeknek adott szabadság s a vallási dolgokban való tetszésszerinti vélekedés folytán a *pki tekintély* csökkent, s ebből kifolyólag az egyházi fegyelemnek bomlása már megfigyelhető, és ha idejében ennek gátat vetni nem lehet, akkor fölbomlásától kell félni. — A pk. a Szentszéknek az uralkodónál való közbenjárását kéri, hogy a pki székek dísze és tekintélye a régi fénybe és tekintélybe visszahelyeztessék. Kéri a pk, hogy ha egyházmegyéjében *vegyesházasság* történik, azt ne írják az ő rovására, minthogy az állami tekintélynek nem tud ellenállni. Mivel az eretnekeknek teljes szabadságot engedtek, ők pedig a házasság akadályaival egyáltalán nem törődnek, a pk. felhatalmazást kér, hogy ha az ily egyházi akadállyal egybekelt akatolikus hitvesek egyike, miután már több gyermekük született, a kat. hitre tér, ily akadályok alól fölmenthesse. Mert a vérfertőzés akadálya miatt az egyházi törvényektől megkívánt szétválás az ily megtérésnek fölülmulhatatlan akadályt állít útjába a hitveseknek egymás iránti vagy a gyermekek iránti szeretete folytán. Ennek az akadálynak eltávolításával a pk. a másik félnek is megtérését és a gyermekek visszavezetését reméli. — Mivel a pköknek oly sok kérése, hogy a könyvek cenzurázásának jogát visszakapják, hiábavaló volt, nem marad más hátra, mint hogy Őszentsége támogassa és a kívánt befejezéshez segítse őket.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

1792-ben a megbizott *Pinto Poloni Bertalan* helyett, mivel ez feleséges volt s így nem végezhette, *Rinaldi Ferenc* áld. pap végezte el a liminát.

Referátum. Törekedjék a pki joghatóság visszaállítására. A Kongregáció azt véli, hogy a poen. kanonoknak minden ünnepen és főként nagyböjtben a gyónók szolgálatára a gyóntatószékben kell ülnie. Buzdítandó pk. az üres stallumok betöltésének kieszközlésére, a 12 gyermek eltartására szolgáló 2.000 frt visszaszerzésére, a jámbor társulatok és konventek visszaállítására. A papi gyülések gyakorabbiak lehetnének. Lépjen közbe az uralkodónál, hogy a könyvcenzúra-jogot visszakapja. [E helyütt oldalt a köv. megjegyzés: Ex audientia SSmi, die 28. Martii 1792.] Megváltozva a körülmények, új lépéseket lehetne tenni az új uralkodónál. Jelentésének a házassági akadályokra vonatkozó részét a Szent Officiumhoz küldték át.

Felelet. 1792. május 25. A referátumhoz hasonló.

1806—1809-ig mindkét kötelességre évente 1—1 évi haladékot kér és kap, 1814-ben a multra szanációt és újabb kétévi haladékot. 1830-ban *Sala Domonkos* római klerikus végezte el megbízásból a liminát.

Vác, 1830. február 14. Nádasdy Ferenc gr. püspök jelentése.

A pkséget Sz. István alapította. Az első ismert váci pk. Kelemen, 1036 körül. A pkség 1553-ig állott fenn. 1689-ben, Vác visszaszerzése után, Dvornikovits pk. itt oltárt emelt s kir. tekintéllyel visszaállította a káptalant.[31]

Az *e. m.* 3 főesperességre oszlik: székesegyházi-, pesti- és csongrádira; az első 5, a második és harmadik 4—4 esperességre oszlik. Az e. m.-ben összesen 407 helység van; ezek közül Vácon kívül, amelyben 9.978 r. k., 1.191 helvét, 56 görög szert. lakik, van 23 oppidum, 191 pagus, 193 lakott praedium, azonkívül 100 diverticulum; 289.170 r. k., 39.859 ágostai, 175.372 helvét, 1.415 g. keleti, 8.688 zsidó.

A sz. e.-nak van *12 stalluma:* nagyprépost, olvasó-, éneklő-, őrkanonok, sz. e. főesperes és egyúttal poenit., csongrádi főesperes, pesti főesperes, szentkúti kisprépost; továbbá négy mesterkanonok, részben a pki asztaltól, részben magánosok bőkezűségéből javadalmazva. Közülük egy teol. kanonok. Van még 6 tiszt. kanonok és a kórus szolgálatára 2 áld. pap. A plébániai sekrestyében levőkön kívül a sz. e. hajójában van két csukott gyóntatószék, térdeplővel és ráccsal; 44 pad a nép számára.[32]

Az e. m.-nek 109 anyaegyháza és 60 leányegyháza, ill. kápolnája van. Van még 4 magánkápolna, házikáplánnal. A pl. *templomok* állapota kevés kivételével a legjobb, többnyire szilárd anyagból szépen vannak fölépítve, főként azok, amelyek a Kir. Kamara, a Helytartótanács, a pk, a különböző káptalanok és más gazdagabb földesurak birtokán fekszenek. A szükséges felszereléssel mind jól el vannak látva. Az e. m.-ben van 6 címzetes apátság, 4 tényleges prépostság, 6 címzetes prépostság; a pki udvarban 3 pap van alkalmazva, plébános van 109, káplán 57, kiérd. lelkipásztor 6, házikáplán 4, katonalelkész 2.

A sz. e. jövedelme a tőkekamatokon kívül a pktől évi 1500 frt. A pl. templomok jövedelme főként a hívek hagyatékaiból és

[31] Az első pk. személyére nézve nem tudunk kielégítő feleletet adni. Az itt említett Kelemen azonban nem 1036-ban, hanem 1055-ben fordul elő. E kérdésről l. Chobot i. m. I. 20—23. — Az 1553-as évet oly szempontból tekinthetjük határjelzőnek, hogy ezután csak címzetes váci pkök sora következik. V. ö. Lányi, Magyarföld egyháztörténetei I. Nagyszombat, 1844. 253. — Vác 1684-ben szabadult föl a török alól. Dvornikovich pknek (1689-től) első dolga volt Vác egyetlen templomának, a Sz. Mihály-egyháznak jókarba hozása. Chobot i. m. I. 41—42.

[32] Ebben a jelentésben röviden szól a sz. e. egyéb berendezéséről is, mi azonban ezt nem látjuk szükségesnek itt közölni. Ezeket az adatokat is csak ezért hozzuk, mert a római referátum utal rájuk.

a temetési harangozás díjaiból áll; ezek a mindennapos szükségletekre mennek. A tető a kegyúr gondja; ennek nemlétében a v. a., az egyházmegyei alap, a földesurak és hívők pótolják.

Az e. m.-ben 7 *szerzetesház* van. Vácott: piaristák, ferencesek (Salvat.), irgalmasok; Kecskemét, Szolnok, Besnyő, mint előbb. A lelkipásztorkodó szolnoki konvent a pknek közelebbi módon van alávetve. Női kolostor nincs. — A *szem.* elég tágas. A kispapok száma 36-ban van megállapítva; mivel ezekből kir. rendelkezés szerint kettőt a pesti Központiba, kettőt a bécsi Pázmáneumba szoktak küldeni, marad otthon 32. Részint tőkéje kamataiból, részint a legutóbbi szabályozás szt. a pki javaktól kapott évi 9000 frtból s természetben kapott gabona-, bor- és tüzifából él. — A *szegényházak* a földesurak és a világi hatóságok alá tartoznak. De Vácott a Migazzitól alapított 30 személyt befogadó kórházat manapság is segíti pénzzel és élelemmel a pk. Ezenkívül van még Vácott Institutum Pauperum, amely a város lakosainak adományaiból áll fenn és évente közel 60 családon segít. — Mons pietatis nincs az e. m.-ben, de hiányát kiválóan pótolják az alapítványi pénzek, amelyeket kellő biztonság mellett a nemeseknek, sőt a jobbágyoknak is kölcsönadnak a törvényszabta kamat fejében; továbbá pótolják a pknek a szegények számára adott pénz-, termény- és tüzifa-adományai.

A rezidenciát pontosan megtartja. Csak a két évig tartó orsz. gyűlésen volt távol, de akkor is hazatért a jubileumi év ájatosságaira. Eddig 25 pléb. templomot és 23 filiálist látogatott meg s ekkor vigasztalással tapasztalta papjainak kötelességük teljesítésében való buzgalmát, szelídségét és irgalmát. A *népet* az istentiszteletben serénynek, a parancsok megtartásában készségesnek, az uralkodó iránti hűségben rendületlennek, föllebbvalói iránt tiszteletteljesnek és engedelmesnek ismerte meg. A templomokat, parókiákat és iskolákat legnagyobbrészt jó állapotban találta. 1824—25-ben egyházmegyéje nagyobb részét vizitálta, bérmált és más pki ténykedéseket is végzett. A papszentelést a tanulmányok végén minden évben maga végzi. A bérmálást Vácott évente az sz. e.-ban a pünkösdi ünnepek alatt és az e. m.-ben a vizitált helyeken személyesen szokta végezni. Eddig már közel 40.000 hívőt bérmált meg. E. m. zsinatot nem tartott, de gyakran tart consistoriumot, ahol az ő elnöklete alatt nemcsak házassági és peres ügyeket, hanem az e. m. kormányzatához tartozó legtöbb ügyet tárgyalják. Az Ince-féle taksa ebben az országban nincs használatban. A díjak mérsékeltek, a Mária Terézia-féle táblázat sztiek, a szegényeknek elengedi őket. A hivatás gyakorlásában nincs különösebb akadálya, de azt hiszi, hogy a világ szellemével és a jelen idők gonoszságával szemben küzdeni mindenki számára közös feladat. A pk. mindennap szokott misézni, némely vasárnap el szokott menni a sz. e.-ba és résztvesz a szentmisén. Különös gondja az eretnekek, szakadárok és zsidók megtérése; az áttérteket élelemmel ruházattal és pénzbeli segélyekkel támogatja. A szegényeket

segíti, több ifjút stipendiummal lát el, a sz. e. díszére már több ezer frtot fordított, a szűkölködő papokat segíti.

A *kanonokok* a kóruson állandóan buzgón megjelennek. A káptalan külön szabályait megtartják. A teol. és poen. kanonok a szabály szt. betöltik hivatásukat; az egyik a keleti nyelvek és a biblikum tanára, a másik nagyobb ünnepeken gyóntat és a pknek fönntartott esetek alól is föloldozhat. A *plébánosok* székhelyükön tartózkodnak s főként több napra csak súlyos okból és az előljáróságtól nyert engedéllyel távoznak el. Minden vasárnap az anyanyelven prédikálnak, ha káplán van, felváltva. Katekézist is tartanak, nemcsak vasár- és ünnepnapon a templomban, hanem az iskolában is, amelyből csaknem minden possessiónak van sajátja; utóbbiakban a tanító segíteni szokta őket. — A hajkorona és a kisebb rendek előtt vizsga van, a nagyobbak előtt még 3 napos lelkigyakorlat is a spirituális vezetése alatt. Az egyháziak mind papi ruhát viselnek s másfélét nem is viselhetnek büntetlenül. A priv. forira nézve a *Trid.* és *Concil. Rom.* érvényesülnek, amennyiben a hazai törvényekkel egyeznek. A lelkipásztorkodó papságnak negyedévenkint erkölcsi eseteket adnak föl megoldásra, ezeket a kerületi gyűléseken beadják és a pki szentszék átvizsgálja őket. A világi papság erkölcsei egy-kettőnek kivételével eléggé példásak s ezek is a megfelelő eszközök alkalmazása után megjavulnak. — Vadovits Vitál mariánus ferencrendin kívül, aki Soroksár filiáján, Szentlőrincen Majerfi Xav. Ferenc nemesnél házikáplán, nincs más szerzetes a kolostoron kívül. A szerz. konventeket még nem vizitálta, de az e. m.-jének alávetetteket már igen. A szerzetesek erkölcsei eléggé jók.

A *szem. növendékei* filozófiai és teol. tanulmányaikat 6 év alatt végzik el, a filozófiát 2, a teológiát 4 év alatt. A teológián 4 tanár van a következő tárgyfelosztással: 1. biblikum és keleti nyelvek, 2. morális, pasztorális, ékesszólás és neveléstan; 3. dogmatikus és polemikus teológia, 4. egyházjog és egyháztörténet. Oly eredménnyel tanulnak, hogy 6 év multán rögtön kihelyezhetők és dicséretesen működnek. A szem.-nak saját szabályai vannak. A pk. a szem.-ra nézve a káptalan tanácsát meg szokta hallgatni. Váratlanul szokta meglátogatni s néha az előadásokon is résztvesz, a félévi vizsgákon pedig személyesen szeret elnökölni.

A *nép erkölcsei* elég jók, hajlamos a jámborságra és kevés kivétellel jól viselkedik s megtartja a parancsokat. Egyéb bűnök között erősödik a hústól való megtartóztatásnak, főként a szombatnapinak és ez egyházi bőjtöknek megsértése. A pk. nem mulasztotta el vizitáció alkalmával személyesen, valamint a plébánosok által e parancsot a népnek erélyesen hangsúlyozni, de az eredmény csekély s a modern világ szellemére való tekintettel, valamint a protestánsoknak mindenfelé elszórtan való előfordulása folytán a pk. elégtelennek érzi magát e baj orvoslására.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Referátum. A pk. a jelentés elküldése miatt dicséretet érdemel, mert elődei emberemlékezet óta elhanyagolták. Az e. m. vallási megoszlásánál: kellemetlen látvány, hogy csaknem annyi a máshitű, mint a kat. Kell, hogy ez a pköt hathatósan buzdítsa a térítésekre. A vizitációnál: kevesli a meglátogatott községek számát, ezt kerülő uton tudtára lehetne adni a pknek, kifejezve a Kongregáció abbeli kívánságát, hogy eme föladatát gyorsabban teljesítse. Utalni lehet arra, hogy a pk. hívja fel az egyházi törvényektől előírt eszközökkel a kápolnák és a templomok kegyurait kötelezettségeik teljesítésére. A teol. kanonoknál: nem tart előadást a templomban a Szentírásról, hanem tanár a szem.-ban; s megengedve XIV. Benedeknek erre vonatkozó tanítását, mégis kívánatos lenne, hogy ebben a szentírástudomány számára annyira kedvezőtlen időben a népnek is tartassék valamilyen előadás, föltételezve, hogy a teol. kanonok tudományánál fogva nem akad bele a manapság annyira hatalmas bibliai szektának hálójába. A két gyóntatószéket nagyon kevésnek találja, ez okot ad arra a félelemre, hogy kevesen járulnak a bűnbánat szentségéhez; a válaszban közvetett módon hangoztatni kell, hogy a plébánosok és szónokok buzdítsák a népet a gyakori gyónásra s e célból álljon sok gyóntató rendelkezésre. Vagy tán a gyóntatószékek kis számának az az oka, hogy ott csak a nők gyónnak, a férfiak számára pedig külön hely lenne e célból? Nem kételkedik, hogy a nép oktatásánál a legjózanabb tanítású katekizmusok vannak használatban; szorgalmazni kell a Cat. Rom. használatát, ajánlani Bellarmin kis- és nagykátéját. A papi gyűléseket nagyon ritkáknak mondja; ha nem lehet hetenkint, legalább havonta kell tartani s e célból ajánlja a falusi lelkipásztoroknak XIV. Benedeknek Bologna számára adott rendszerét. (Inst. Eccl. 102—103.) A szemináriumi tanulmányoknál a tanítás tisztaságáért való aggályos gondosságot hangsúlyozza a referáló; föltételezi, hogy filozófián és teológián kívül irodalmat, grammatikát és retorikát is tanítanak a szem.-ban. Mert félő lenne, hogy fertőzött ifjak mennének a szem.-ba, ha nem nevelnék ott őket zsenge éveiktől kezdve, mielőtt a nyilvános iskolák szabadossága folytán veszélyes eszméket sajátítanának el. Emlékeztetni kell a pköt a Trid. és a Conc. Rom. e tárgybeli előírásaira. A „nondum canonice visitavit auctoritate sibi competenti conventus religiosorum" kitételnél megjegyzi, hogy ez talán a pápai megbizatás ama jogára vonatkozik, amelyet a Tridentinum a szerzetesek fölött bizonyos meghatározott esetekben a pköknek megenged, s utóbb valóban erről az átruházott joghatóságról tesz említést a jelentés. Tudván, hogy Német- és Magyarországban nem ismerik el a szerzetesek exemtióit, ügyesen emlékeztetni lehet a pköt a pápai előírásokra s ezenkívül alkalmas módon megismételni, amit az V. lateráni zsinat a szerzetesek ügyében a pkökre nézve határozott. (Idézi Const. Leon. X. Dum intra és a Sess. II.) Ajánlani kell, hogy legalább a Sz. Utravaló Társulatát alapítsa meg, ha megegyeztethető az ország szokásaival. Lelkesí-

teni kell, hogy személyesen és a plébánosok oktatása által szálljon síkra a bőjti fegyelemért. [Végén a referens aláírása: *P. Polidori.*]

1835-ben *Lanciani Silvius* áld. pap, a S. Poenitentiaria írnok-káplánja és levéltárosa végezte el a pk. megbízásából a liminát.

Pozsony, 1835. február 25. Gr. Nádasdy Ferenc püspök jelentése.

A jelentés elején az e. m. gondokkal s a közügyekkel — miután már harmadik éve van Pozsonyban az országgyűlésen — mentegeti magát s kéri a megbízott általi helyettesítés megengedését.

Vácon kívül *az e. m.-ban* 28 oppidum, 187 pagus, 14 nagyobb praedium, 240 kisebb; 43 községen kívüli korcsma, 19 a községektől távolabb fekvő allodium, 25 diverticulum, 9 a községektől távolabb eső malom van. Kat. pl. templom 111, filiális 46, szerzetesi 4, nyilvános és magánkápolna 52. A beosztás, lélekszám, iskolák és a vegyesházasságok ügyében a mellékelt névtár 23—110. lapjaira utal.[33]

Az e. m. plébánosainak száma 109, a házikáplánoké 4, a rendszeresített káplánoké 55; utóbbiak eltartásukat részben a hívőktől, részben a vallásalaptól, részben a megfelelő kegyuraktól nyerik. A templomok és paplakok fönntartása hasonlóképen saját javadalmukból, a kegyurak és más jótevők bőkezűségéből és a vallásalapból történik. A sz. e.-ban a kanonokok számára új stallumok vannak, új pki trón, új ülőhelyek a kispapok számára; jelentős javítások voltak a tetőn, tornyokon, orgonán, elsősorban a jelenlegi pk. költségén. A sz. e. fönntartására szolgál: tőkekamat, évi 1500 frtos pki hozzájárulás, harangjövedelem, adományok. — Szerzetesházak száma: 7. Bővebben a névtár 130—147. ll. — A kispapok száma és megoszlása mint 1830-ban.

A váci *szegényház* a pktől évi 500 frtot kap, pénzét egy kanonok kezeli s a káptalan vizsgálja fölül. Kecskeméten a Kohárya-féle szegényházat a városi előljáróság kezeli. A harmadik sz. h. Szolnokon létesült jámbor adományokból, a helyi hatóság kezeli. — Mons pietatis felállítása ebben az országban királyi jog.

A *pk.* évenkint majd ezt, majd amazt a kerületet vizitálja, ha az orsz. ügyek megengedik. A kerület plébánosait és az espereseket ilyenkor összehívja és utasításokat ad, a nép észrevételeit meghallgatja. Vácott 1821. szeptember 17—18-án volt e. m. zsinat. Hiányát azóta pótolják a pásztorlevelek és pki parancsok, elsősorban azonban a papság negyedéves gyűlései és a pki szentszék. Valahányszor a szükség kívánta, személyesen prédikált. A né-

[33] Az id. 1835-i névtár eme részeiből a köv. adatokat említjük meg. A nép vallási megoszlása: kat. 289.608, ágostai 39.248, helvét 172.142, g. kel. 1506, zsidó 8.662, összesen 511.166. (108. l.) Vegyesházasság: 1508, kat. latin iskola: 4 (695 tanuló), kat. népiskola 177 (16.831 tanuló). (110. l.)

pet a gyónтatószékben bűnbánatra oktatta és buzdította. Az irodai díjakat a kir. rendelet írta elő, s ezeket az egész országban megtartják, bár még ezeket is mérsékeltebben szedik be s közben teljesen el is engedik. A pki hivatás gyakorlásának semmiféle különös akadálya nincs. Ilyenek előfordulásakor elhárításukra a világi hatósághoz, szükség esetén a királyhoz fordul. Jelentős összegeket áldozott a sz. e.-ra, évi több ezer frtot a szem.-ra; templomok, paplakok és iskolák javítására és fenntartására évente sok ezret. A váci szegények számára nem csekély segélyt ad. Örömmel fordítja pénzét a nyomorgó és árva ifjúság felnevelésére és a vegyesházasságból származó gyermekek eltartására, évenkinti segélyek formájában. A papságot és a népet is meg szokta látogatni házaikban s őket testi és lelki vigaszban részesíteni.

A skolasztikus kanonok napi két órában szentírástudományt tanít. A poenit. köteles nagyobb ünnepeken a gyóntatószékben ülni. — A lelkészeknek plébániájukról való távozásuknál a rokoni látogatáson kívül a jelentés az egészség érdekében történő fürdőbe menetelt is említi. A pk. rendeletet adott ki, hogy a plébánosok a tőlük vezetett könyveket mindig zár alatt tartsák és évente az esperesnek átvizsgálásra odaadják. A templomi számadások, pki körlevelek, rendelkezések és kir. rendeletek zár alatt való őrzését is elrendelte. — A *káplánok* az élelmen, fűtésen, mosáson, világításon és a miseszándék szabadságán kívül évi 60 frtot, sőt a körülmények és a község népességének száma szt. esetleg többet is kapnak. Ha nincsenek elegen, hiányukat a szerzetesrendek tagjai kiválóan pótolják. A lelkészek főként a téli és tavaszi időben tartanak katekéziseket. Hetenkint többször elmennek az iskolába és a tanításra felügyelnek. — *Szerzetesek* két helyen lelkipásztorkodnak: Szolnokon a ferencesek és Jánoshidán 3 premontrei, akiket prépostjuk küld ide. A pknek engedelmeskednek és alávetik magukat. Egyikük a pk. jóváhagyásából adminisztrátor, a másik kettő köteles segíteni neki. — A pki liceumban 4 tanár tanítja a teológiát és 6 más tanár a filozófiai tantárgyakat. Bővebben a névtár 113—22. ll. — Jámbor társulatok nincsenek az e. m.-ben.

Az e. m. *népe* vallásos, a szentmisét és szentbeszédet látogatja; veszélyes és botrányos erkölcsöket a vezetők a nép között nem tűrnek, hanem állami rendelkezésekkel és állandó buzdításokkal megakadályozzák. Ahol a kat. protestánsokkal vegyesen élnek, könnyen túlteszik magukat a böjtökön s a hitehagyás bűnébe is beleesnek. A pk. nem mulasztja el, hogy a lelkészek, sőt a kir. tekintély által ennek határt szabjon.

Keltezés mint fent. S. k. aláírás.

Referátum. 1836. Előterjesztette Mr. *Macioti.* Dicsérendőnek mondja, hogy a pk. készségesen elküldte II. jelentését. A vizitációnál megemlékezik az előbbi jelentésben közölt gyenge teljesítményről s a jelenlegi jelentésnek e tárgyban való általánosságáról. Igaz, hogy e. m. terjedelme és a körülmények akadályozták, de

nem hagyható megjegyzés nélkül, hogy 14 év után még nem fejezte be a vizitációt. Majd dicsérendőnek mondja a pköt a különböző célokra adott pénzért. Mostani jelentéséből látszik, hogy csak teol. és filoz. oktatás van a szem.-ban; hangsúlyozza a józan tanokért való gondoskodást, főként ily vegyesvallású e. m.-ben. Majd a pk. főgondjának mondja, hogy a szem.-ban az összes alsóbb iskolákat is fölállítsa a nyilvános iskoláktól származó bajok elkerülésére. Nem lát más hozzátenni valót Polidorinak az első jelentésre való feleletben adott sok és igen bölcs megjegyzéséhez.

Felelet. 1838. márc. 6. a referátumhoz hasonló.

Pozsony, 1839. december 15. Gr. Nádasdy Ferenc püspök jelentése.

A templomok száma mint 1835-ben. Nyilvános és magánkápolna összesen 56 van. A e. m.-nek van 3 főesperese, 13 esperese, 102 plébánosa, 9 adminisztrátora, egy helyikáplánja, 4 házikáplánja, 61 káplánja. Kat. népiskola van 180, a tanulók száma: 18.293, vegyesházasság: 1.748.

A sz. e. a magyarországiak között alakjára és nagyszerűségére nézve az első. Képeit mind megújíttatta, a tető egy részét bádoglemezekkel befedette. — Az e. m. plébániái közül 75 kegyúri, közülük 13 a pkségé; a többi 34 szabadadományozású. — Szerzetesház 7 van. Ezekben 62 piarista, 57 ferences, 11 kapucinus és 6 irgalmas él.

A váci kanonokok és pkök bőkezűségéből létesült *szegényházat* egészen kényelmessé és díszessé újjáépítették, úgyhogy az első pillanatra nem hinné az ember, hogy sz. h. A veszélyes helyen kihelyezett nagyobb tőkét a jelenlegi pk. visszaszerezte és kamataival együtt az intézmény szolgálatára utalta, úgyhogy ezzel a kamatok duplára nőttek. Vácott van ú. n. Institutum Pauperum, amely a koldulni szégyenlő és mégis rászoruló szegényeket segíti. Azonkívül van 13 stipendium, amelyeket a pk., és kettő, amelyeket a káptalan tehetséges szegény ifjak tanítására ad. Van tőke olyanok számára is, akik áttérésük miatt övéik pártfogását elvesztik.

A *pk.* vizitációkor mindenfelé imakönyveket, szentképeket, olvasókat és érmeket oszt ki. A negyedévenkinti papi gyűléseken a lelkészeket az összes teol. tárgyakból vizsgálják és feleleteiket az egyházi hatóságnak írásban terjesztik be. — A mult évben a Duna kiáradása folytán a pk. is jelentékeny kárt szenvedett, de azért csupán alattvalóinak segítésére is 15.000 frtot áldozott; a felállítandó elmegyógyintézet részére bő telket és hatalmas házat adott az országnak. Az adózó nép terhének könnyítése céljából a pesti megyeház kibővítésére 5.000 frtot adott. A váci piaristák házában a filozófia megfelelő tanítása miatt saját költségén két iskolatermet állíttatott föl és látott el a szükségesekkel. Közel 60.000 frtért könyvtárt vett, amelyet a papság használhat. Teljes fehér és viola ornátusért több ezer frtot fizetett. A pki liceumban a vizs-

gálatok a pk. vagy a vikárius és számos kanonok jelenlétében folynak le. Az elmult 4 év alatt a tanárok fizetését jelentékenyen felemelte.

Szoros értelemben vett konfraternitás Magyarországon a kormány tilalma miatt nincs. De azért jámbor a magyar *nép*, s a váci e. m. népe a Szentháromság ünnepének, Úrnapjának és Nep. Sz. Jánosnak nyolcadait különleges ájtatossággal üli meg, úgyhogy jelenleg így mindaz pótolva van, mit más helyen a jámbor társulatok által iparkodnak elérni. A nagyhéten a nép igaz bűnbánattal szokta a szentsírt látogatni. A váci e. m. népe a legbuzgóbbak egyike. A' pk. gondosan vigyáz, hogy vegyes vidékeken a hitben helyesen tanítsák s a hithagyástól és bőjt megszegésétől megóvják.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás

Referátum. 1840. dec. 22-én a Kongregációban előterjesztette Mr. *Macioti* aldatárius. A pk. szinte ugyanazokkal a szavakkal ismétli az előző jelentést és úgy látszik, ha nem is valamennyi, de legalább is a reá tett észrevételek nagyobb részének helyt adott. De nincs szó arról a kívánságról, hogy a teol. kanonok a Szentírásból a népnek is tartson előadást, a poen. kanonok gyóntatására tett megjegyzésről, a papi gyűlések ritkasága és a kis szem. létesítése érdekében szólt sürgetésről. Több dicséret után megállapítja a pkről, hogy a legéberebb főpásztorok közé tartozik.

Felelet. 1842. szept. 7. A bíboros atyák fölöslegesnek látják, hogy az előző, 1835 jan. 10-i és 1838. márc. 6-i feleletek észrevételeire a pköt figyelmeztessék, mert nem kételkednek, hogy mindkettőt szemelőtt tartja. Felhívják figyelmét, hogy a Trid. XXIV. 4. de ref. szt. a katekézis az egész év minden vasárnapján és ünnepén kötelező. Remélik, hogy gondja lesz a szem. mellett az alsóbbfokú iskolákra is; vagy létesítsen egy másik külön szem.-ot. Nem szükséges, hogy ennek növendékeit mind a szem. költségén tartsa el, sőt a Trid. szt. a gazdagabbak saját költségükön tanuljanak. (XXIII. 18. de ref.) Ha nem is tudná ezt rögtön megvalósítani, legalább is fogjon hozzá.

1844-ben *Cotti Ferenc*, Őfelsége osztrák nemzetiségű klerikusa végezte el a pk. megbízásából a liminát.

Váradi Püspökség.

1738. márc. 28. *Csáky Miklós pk. levele* a Kongregációhoz. Teljes jogú prokurátorának megbízza *Tolvay Imre* apost. magyar gyóntatót s egyúttal „a quibusvis censuris . . . etiam ex omissione Suorum Praedecessorum in episcopatu, qui longo tempore

visitationem Liminum adimplere neglexerunt" feloldozást kér s jelentése elküldésére megfelelő haladékot, mivel a kinevezése óta eltelt rövid idő alatt még nem tudta egész e. m.-jét vizitálni s így nem lehet róla kellően tájékozódva. — Megkapta a feloldozást s egy évi haladékot. [Levele hátára vezetve.]

1753. Haladékot kér és kap (Egy évre.)

1754. május. Forgách Pál gr. püspök jelentése.

„Ecclesia cathedralis fuit constructa circa annum 800 [!] Magno Varadini per S. Ladislaum Regem Hungariae" s Nagyboldogasszonynak szentelve. Ugyanő alapította a pkséget és a káptalant is. Utóbbit később Zsigmond király gyarapította[1] A sz. e.-at háború idején az erdélyi fejedelmek lerombolták, jelenleg a plébániatemplom szolgál sz. e.-nak. Nevezetesebb oppidumok az e. m. területén: Debrecen, Gyula, Somlyó és Belényes, a székhelyen kívül. Joghatósága a köv. megyékre terjed: Kraszna, Középszolnok, Békés, Bihar. Utóbbinak a pk. örökös főispánja.

A pkségnek 1692-i visszaállítása óta 10 *kanonok* van a káptalanban. A sorrend a köv.: nagyprépost, olvasó-, éneklő-, őrkanonok, kisebb prépost (az egykori társaskáptalané, melyet állítólag Zsigmond király alapított s ma már csak emléke van meg), a négy főesperes (Bihar, Békés, Kraszna és Középszolnok), más beneficiatus vagy mansionárius nincs. A nagyprépostság a hozzácsatolt kanóniával együtt kir. adományozású, a többi pki. „Mensa episcopi est restricta ad f. Rhen. 17.000." Egy kanonok jövedelme 1.400 rajnai frtra megy fel; ezenkívül a nagyprépostnak van még külön 1.400 r. frtja, a kisprépostnak pedig még 400.

A *sz. e.-ban* van a szent Keresztnek részecskéje, sz. Bonifác és sz. Defendens egész teste, sz. Orbán vt. karjának nagyobb része, sz. Flór vt. könyökének nagyobb része. A szükséges ezüstedényekkel és felszereléssel a sz. e. el van látva, de nincs semmi biztos jövedelme, hanem a pktől és kanonokoktól kap segítséget.

Az e. m.-ben fekvő szentjobbi apátság exemt és az eszt. érseknek alávetett, de birtokainak parókiái ehhez az e. m.-hez tartoznak, bár a jelenlegi apát ezt kétségbevonja s a joghatóságot akadályozza. Váradon a *jezsuitáknak* missziós házuk van, humaniorákat tanítanak. Kolostor és templom épül a pálosoknak,

[1] Az említett évszám vaskos történeti tévedés. A tény azonban, hogy a váradi sz. e.-at sz. László építtette, ha nem is közvetlenül okmányszerűen, de igazoltnak tekinthető. V. ö. Bunyitay, A nagyváradi l. sz. székesegyház, Nagyvárad, 1880. 4. s köv. lapok. A pkség alapítására nézve a régebbi írók két részre oszlanak. (Sz. István — Sz. László.) A mostani felfogás sz. Istvánt tekinti a váradi pkség alapítójának, de Hóman szt. nem fejezhette be teljesen szervezését. A kunok betörése alkalmából feldult Bihar vára helyett Sz. László Nagyváradot tette a pkség székhelyévé. Hóman, Magyar Történet I. 204. és 308. Karácsonyi, Magyarorsz. egyháztört. 3. kiad. 17. — Zsigmond király nagy alapítványára (birtokadományozás) l. Bunyitay, A váradi püspökség története, Nagyvárad, 1883. I. 227.

akik közül most négyen tartózkodnak Váradon. Az obszerváns (strictae observ.) ferenceseknek kolostoruk és templomuk van, a karimát végzik. Kapucinusok is vannak, informált konventtel és kórussal. A székhelyen van a váradhegyfoki prépostság, a premontreieké; exemt, templom nélkül, csak egy szerzetes-adminisztrátor él itt. Debrecenben a piaristáknak van templomuk, a mellette emelt épületben laknak. A plébániát vezetik „et quattuor inferiores scholas docent". Ugyanott vannak obsz. ferencesek, kik prédikálnak, gyóntatnak és istentiszteletet végeznek „in ecclesia mediocri"; nincs konventjük, hanem csak rezidenciájuk, csekély számuk miatt kórusuk sincs. Somlyón a konventuálisoknak van rezidenciájuk és kis fatemplomuk. Kórusuk nincs, az elemiiskolákban katekizmust tanítanak.

A köv. *jámbor egyesületek* vannak az e. m.-ben: Nagyváradon a jezsuitáknál Jesu Christi Agonizantis et B. V. Visitantis, a ferenceseknél S. Francisci Cordigerorum, Debrecenben a ferenceseknél u. az; a debreceni piaristáknál Congr. SS. Trinitatis.

A pk. a főesperesekkel *vizitáltatta* a bihari, krasznai és középszolnoki főesperességeket; „Békessiensis, cum per meum Praedecessorem sit visitatus, propter aggravium pauperis plebis occasione provisionis, etiamsi moderatae, est dilata."

A sz. e.-nak vannak szónokai, akik vasár- és ünnepnap s a nagybőjt péntekein németül és magyarul prédikálnak. A poenit. tisztét a plébános és káplánja látja el, „theologalis vero lectio habetur in seminario alumnorum, quorum disputationes canonici et clerus adire solent."

Van Váradon 12 klerikus részére *szem.*, 13.000 r. frt tőkével és tizedjövedelmekkel jól javadalmazva. Egy pálos tanítja őket dogmatikára, oktatást nyernek az énekben, rubrikákban és szertartásokban. Mindennap az összes kánoni hórákat elvégzik a kóruson, vasár- és ünnepnap segédkeznek. Jámborságra jól neveli őket a prefektus, aki a szem. élén áll; ha a szem.-ban valami nehézség fordul elő, akkor két vizitátor-kanonok odamegy és megjavítja. Van a szem.-ban egy görög szert. klerikus is, a pk. tartja el. A szem.-ban tanul, a szertartásokra és istentiszteletre pedig a görög szert. templomba megy. Kassán, az egri e. m. szem.-ban is van 6 növendék, kiket a jezsuiták tanítanak, közülük egy növendék görög szertart. Mindkét szem. növendékei a belépéskor és a sz. rendek felvétele előtt lelkigyakorlatot tartanak s mindennap rövid elmélkedést.

A bihari főesperességben (másként sz. e.-i) 24 *parókia* van és 17 templom. Oly oratorium pedig, amelyben plébániai tevékenység folyik, 7 van. A kálvinistáknak 116 templomuk van miniszterekkel. A békési főesp.-ben két parókia van és még kettő a mostani pktől felállítva. Három templom és egy oratórium a plébániai teendők végzésére. Egy skizmatikus templom, 17 kálvinista és 5 lutheránus. — A krasznai főesp.-ben két parókia és u. annyi templom, a kálvinistáknak 23 templomuk és miniszterük van.

— A középszolnoki főesp.-ben két parókia van, egy templom és egy oratorium, mindkettő a mostani pk. alatt alapítva és építve. Kálvinista templom és miniszter 45 van. — A plébánosok minden vasár- és ünnepnap prédikálnak. A sz. e. kívül egy templomnak sincs nagyobb vagy nevezetesebb ereklyéje a gyulai templom kivételével, ahol a szent Keresztnek hiteles részecskéjét őrzik.

Az e. m. területén az *egyesült görögöknek* 10 főesperességük van és 309 parókiájuk. A skizmatikusoknak 32. „Apostatarunt seu obedientiam schismatico episcopo ex praefatis unitis parochi cum suo populo praestiterunt anno 1753, dum pro visitatione ingressus fuisset hanc dioecesim, in toto No. 57, sed iterum ex his semet reuniverunt No. 19. Parochi cum populo sunt fere ex toto rudes, inurbani, potui dediti, pauperes, in coniugio positi et bigami ex dispensatione apostolica, quorum omnium pauci praeter liturgias celebrandas aliam obligationem Christianam sciunt. Populus ignorat praecepta Dei et Ecclesiae, nescit orationem Dominicam et Symbolum Apostolicum; sufficere iudicat, si se saepius cruce signet, ieiunet in oleo et aliquando accedet ecclesiam, ac demum in morte (quorum multi sunt) solummodo confiteatur peccata et communicet. Sed his omnibus pro possibilitate occuritur pro modo et tempore ac circumstantiis."

„*Synodi* in hoc Regno non celebrantur, cum politicis ex rationibus Principi non probentur celebrandae; praesertim, cum non videatur tanta necessitas, nam hac in dioecesi habetur consistorium ex certis canonicis ab episcopo nominatis, quod defectus omnes insinuat et corrigit, et episcopus salutares dispositiones maxime in clero potest facere, quas solent acceptare et effectuare."

A rezidenciát megtartja, hacsak a közügyek el nem szólítják, vagy ha az egészség gondozása miatt, avagy útjában a melegnek elkerülése miatt ezenfelül kevés napot igénybe nem vesz.

1748 elejétől, amikor pkké szentelték, eddig *a következőképen tevékenykedett.* Elrendelte, hogy a sz. e.-ban szentségkitételnél ne 8 gyertya égjen, mint eddig, hanem 30 viaszgyertya, s amennyire lehetséges, ezentúl az e. m. minden templomában az oltárokon többé ne égessenek sárga, hanem fehér viaszgyertyákat, s a váradi szentséges körmeneten csak fehér viaszból készült fáklyákat használjanak; elrendelte továbbá, hogy sok fáklyát vigyenek a papság előtt is a dísz növelésére. Elrendelte a Szentség kitételét a sz. e.-ban minden szombaton este és Szűz Mária ünnepein, amikor a lorettói litániát éneklik; továbbá minden hónapban egyszer reggel és este, ötvenedvasárnapján és a rá következő két napon reggeltől estig, este litániával és utolsó napon a piactéren tartandó szentségi körmenettel. Meghonosította a sz. e. körül a szent Kereszt ereklyéjével való körmenetet a szent Keresztnek két ünnepén. Elrendelte, hogy nagyobb ünnepeken a templom közepén 6 fáklya égjen — az istentisztelet alatt. Sz. Bonifác és Defendens vértanúk testét Rómában megszerezte és az ideiglenes sz. e.-ban nagy ünnepélyességgel helyezte el. Pki ruhákat és

hozzájuk tartozó felszerelést, ezüstből valót is, beszerzett. Elrendelte, hogy amikor a rubrikák szt. két konventmisének kell lennie, egyiket se mellőzzék; hogy a konventmise alatt hazai nyelven ne énekeljenek, hanem a graduale által előírtakat koraliter énekeljék; hogy a kóruson elmondott minden hóra után a Tisztítóhelyen szenvedő lelkekért gyászhimnuszt mondjanak, amint ez a liége-i sz. e.-ban már régen szokásos, s a templomban levő sírokat szenteltvízzel hintsék meg; „ut saltem diebus Dominicis post meridiem puncta meditationum, quae pro tota septimana revolvenda essent, Ungarica et Germanica linqua tradantur, si quidem aliis diebus occupati non comparerent"; elrendelte, hogy a sz. e.-ban az esti harangszó után haranggal jelt adjanak a következő napon a Szentszék engedélyéből elnyerhető búcsúkra. A sz. e.-ban meghonosította a minden vasárnapi katekézist, váltakozva magyar és német nyelven. A latin szertartásúaknál az egész e. m.-ben elrendelte, hogy a plébánosok vasárnap szentbeszéd előtt felolvassák a sz. leckét s a végén a néppel együtt felkeltsék a hitet, reményt és szeretetet; ünnepeken pedig a végén a közös szükségletekért a régi könyörgéseket mondják, s e napokon a prédikációban erkölcsi kérdéseket tárgyaljanak. Adventtől karácsonyig a vasárnapokon a négy utolsó dologról és hasonlókról beszéljenek, amik a lelkigyakorlatokhoz tartoznak; nagybőjtben az Úr szenvedéseiről, a többi vasárnapon pedig kateketikus beszédeket modjanak. Rendelkezése szt. a tanítók kötelesek az ifjúságot az iskolában olvasásra és a katekizmusra tanítani, a plébánosok pedig havonta legalább kétszer kötelesek a tanulókat az előmenetelről kikérdezni; gyónásés áldozásra csak a jól előkészülteket engedjék. Elrendelte a szegények összeírását, akik a konvertitákon, koldulni szégyenkezőkön és foglyokon, valamint a rendkívüli alkalommal megjelenő nemeseken kívül hetenkint kapnak alamizsnát; hasonlóképen a váradi sz. h., amelyet élelmiszerekkel is segít. Ezenkívül a szűkölködők közt mindennap kenyeret is osztat szét.

Pkségének ideje alatt kb. 80 *görög szertart. oláh* parókia papjaival együtt *egyesült* az igaz Egyházzal, akik a régebben egyesültekkel együtt letették az Orbán pápától előírt hitvallást. Azok közül, akik az aradi szakadár pk. látogatásakor aposztatáltak,[3] újra visszatértek az igaz hitre 19-en. A pk. a Szentszéknél görög szert. suffraganeust eszközölt ki nekik, a tegeai pköt,[4] aki nagyobb részüket kánonilag vizitálta, másutt még gyenge hitükre való tekintettel elhalasztotta a vizitációt. Eme ritus templomainak felszereléséről és könyveiről állandóan gondoskodnia kell, s a restauráláshoz vagy építkezéshez hozzájárulni; a plébánosok is már most — bár csekély — évi segítségben részesülnek, a főesperesek azonban már jelentős támogatást kapnak; a szegény papokat segíti. Eme ritus 6 távoli helyén iskolákat emeltetett s klerikusokat állított élükre,

[3] L. Karácsonyi id. m. 358.
[4] Kovács Meletius. Schem. Hist. Dioec. M. Varad. Gr. Ritus, 1900. 21.

kik olvasásra, énekre és katekizmusra tanítják az ifjúságot. Váradon pedig, azok akik latin iskolákban nevelkednek, anyagi segítségben részesülnek. Egy görög szert. immár áld. papot teologiára taníttatott, egy másik a váradi szem.-ban van, egy Kassán filozófiát tanul; Rómában a Propaganda kollégiumában is van egy. A g. kat. sz. e.-ban a pk. jelentékenyen hozzájárult az oltár, szószék és a suffraganeus stalluma számára. A g. kat. pknek házat szerzett és alkalmassá alakíttatta. — A Bárándban megkezdett latin parókiát befejeztette és egy másikat Belényesen alapjától felépíttetett. Bárándon befejezte a templomot, amelynek alapjait már előbb vetették meg. A velencei, rossz állapotban lévő, félig felépített templomot befejezteti. Keserűn [Ér-] a harmadik templom épül, főként az ő költségén. Mivel a jelenlegi ideiglenes sz. e. sem erősség, sem arány szempontjából nem jó, a népnek nem elégséges s az évente kiöntő Körös mellett fekszik, azért a pk. a pkség telkén, Váradolasziban, ahol a pki palota, kanonoki házak és szem. magasabb, egészségesebb és szilárd helyen fekszenek, 1752-ben Sz. Fülöp és Jakab apostolok ünnepén letette az alapot a sz. e. számára, a mennybe felvett Szűzanya tiszteletére. Minthogy csak három kanonoknak volt kanonoki háza, a többinek úgy kellett megvennie s tetszése szt. akárkire hagyhatta, a pk. kanonoki kinevezéskor már két kanonoknak meghagyta, hogy jövedelmük bizonyos részét a sz. e. mellett felépítendő kanon. ház céljaira tartalékolniok kell s a maga idejében kifizetniök, hogy így az új kanonokoknak tüstént saját házuk legyen.

Ujonnan felépített és alapított parókiák: Csaba [Békés-], Szentandrás, Mindszent [Ér-]. Teljes búcsút szerzett a Szentszéktől a váradi g. kat. templomnak; ily búcsút az egyesült görögök eddig még csak nem is ismertek.

Székfoglalása óta[5] *megtért* 122 kálvinista és lutheránus, 2 zsidó és 2 ariánus; szakadárságban kereszteltek közül 5-en fogadták el a latin szertartást.

Keltezés mint fent és sk. aláírás.

1754-ben ágens: *De David József* római patricius, nős, aki a liminát elvégezte.[6]

1781—1787. és 1801—1809. években a váradi pk. évente kér és kap a liminára és relációra egy-egy évi halasztást, 1814-ben kétévit.

Nagyvárad, 1836. január 7. Lajcsák Ferenc püspök jelentése.

Az új sz. e.-at, amelynek alapjait gr. Forgách pk. vetette meg s építését Patachich pk. folytatta, 1779-ben a pki szék üresé-

[5] 1747.

[6] A pknek 1754. május 26-án Váradon kelt levele s a mellette levő olasznyelvű referátum, valamint a Sz. Péter- és Pál-bazilika látogatási igazolványa alapján.

dése idején Mária Terézia fejeztette be.[7] Új pki palota és kanonlakások is épültek mellette. A régi sz. e. plébániatemplom maradt.

A pkséghez tartoztak Bihar, Békés, Kraszna, Szolnok, Zaránd megyék és Kolozs megyének nagyobb része, sőt a 14. sz.-ban Ugocsa megye is. Most csak az első négy megyéből és Szatmárnak kis részéből áll.[8]

A váradi pk. Vitéz Jánostól kezdve három évszázadig Bihar-megye főispánja volt, 1791-ben az orsz. gyűlés az ily méltóságokat a szent királyoktól adottakra korlátozta s így a váradi pk. kiesett. Gr. Kollonics 1781-ben már örökös főispánság nélkül kapta meg a pkséget. Most nincs semmi különleges kiváltsága. A jelen pk. a váradi kerület iskoláinak főnöke és igazgatója, amihez a kir. tanácsosság is hozzá van kapcsolva. E tisztséget Ferenc királytól kapta, még pkké kinevezésekor, 1827-ben.

Az e. m.-ben egy sz. kir. város van: Debrecen, ebben kb. 50.000 a kálvinisták száma. Oppidum van 37, pagus 679. Filiális praedium és diverticulum, részint lakott, részint lakatlan: 318. Összesen 1036 hely.[9] R. k. plébániatemplom 57, helyi lelkésszel ellátott 2, szerzetestemplom 5, filiális 20; összesen 84. G. kat. templom 253, gör. keleti 322, ágostai hv. oratórium 10, helvét 231, zsinagóga 16. A lakosok megoszlása a plébánosoktól legutóbb tartott népszámlálás szt. a köv. R. k. lélek: 61.203, g. kat. 115.209, szakadár 138.293, ágostai 57.535, helvét 319.135, zsidó 5.955. Összesen: 668.348 lélek.[10]

A *sz. e.* „formam . . . cuiusdam ecclesiae Romanae testibus itinerantibus praesefert", elején fehér bádoglemezekkel fedve két torony áll, a szentély egyik oldalán kettős sekrestye, a kanonokoké és a papságé, felettük hiteleshelyi levéltár. A szemben fekvő oldalon a Szentkereszt kápolnája, fölötte a pki oratorium és a káptalani könyvtár. A főoltáron (Assumpta) és két nagyobb mellékoltáron (sz. László és sz. József) kívül 8 kisebb oltár van: Szentháromság, Sz. István király, Sz. János ev., Nep. Sz. János, Sz. Péter és Pál apostolok, Sz. Mihály arkangyal, Szentkereszt, Sz. Borbála, valamennyi márványból. A szentélyben az evang. oldalon a pki, átellenben a káptalani faldistorium. Továbbá a szentélyben vannak a kanonokok stallumai s a papok és klerikusok padjai, valamint a pki szék. A főoltárral átellenben a főbejárat fölött a zenészek kórusa, 26 változatú orgonával, az oldaloltárokkal szemben is, kétoldalt a templom hajójától, kórusok. A

[7] A jelentés elején ugyan a pkség egész történetét foglalja össze, mi azonban e részeket, amelyek megegyeznek az 1836-i névtár 118—21. lapjain közöltekkel, mellőzzük.

[8] Az e. m. középkori határai Bunyitaynál, i. m. III. k. 9—11. A kötet végén térképmelléklet. Bunyitay szt. Szatmár és Ugocsa megyék nem tartoztak állandóan a váradi pk. joghatósága alá. U. o. 9. lap 2. jegyz. Szolnokon természetesen Középszolnok értendő.

[9] A székhelyt is hozzászámítva.

[10] A végösszeg hibás. Helyesen (mint az 1836-i névtár 117. lapján is): 697.330.

szószék a lecke oldalon áll. A sz. e. állapota nagyon jó, mert a már romladozó mennyezet három évvel ezelőtt megújíttatott s pirosan kifestetett; az oltárok, amelyekről nagy részben lekopott az aranyfüst, két év előtt javításon mentek át, s minden az épületen észlelt hiba kijavíttatott, a pk. és káptalan költségén. A szent felszerelésben sincs semmiféle hiánya a sz. e.-nak. A sz. e. épületének fenntartására a Mária Terézia-féle s VI. Piustól 1780. aug. 8-án megerősített diploma szt. a pkség évente 2.000 frtot fizet, a káptalan 800-at. Ezenkívül van tőkéje, biztos helyekre kikölcsönözve, ennek kamatja is a custos kezelésében a sz. e. szükségleteire fordítódik. E pénzforrásokból kapnak fizetést a két praebendarius, a zenészek és a templomszolgák. Nagyobb beszerzés, illetve kiadás esetén, ha ezek a források nem elegek, kétharmad részben a pk, egyharmad részben a káptalan pótolja.

A pkség és *káptalan* visszaállítása után 1711-ig csak négy kanonokja volt a káptalannak. E szám 1723-ig 10-re növekedett s így maradt 1807-ig. Ekkor a király elhatározásából, az irodalmi téren érdemeket szerzett egyházi férfiak jutalmazására, még hat stallum került ezekhez, egyúttal pedig Debrecenben, a kat. vallás segítésére és nagyobb tiszteletére, az ottani plébánosi javadalomhoz hozzákapcsoltatott a kisprépost stalluma. Jelenleg a nagyváradi sz. e.-ban 16 kanonok van, ebből négy dignitás: 1) a nagyprépost a káptalan feje, jogainak védője s a káptalani határozatoknak jogi és gazdasági ügyekben végrehajtója; 2) az olvasókanonok a hiteleshely pecsétjének őre s a hiteleshelyi akták szétküldője; 3) az éneklőkanonok a sz. e. kórusának felügyelője; 4) az őrkanonok a hhelyi és a káptalan levéltár őre, a sz. e. pénzének kezelője; 5) négy főesperes, ú. m. a sz. e.-i, aki a pknek segédkezik a szertartásoknál, meghatározott időben a sz. e.-ban szónokol, akadályoztatás esetén szónokról gondoskodik; 6) a békési, 7) a krasznai, 8) a középszolnoki főesperes, 9) a kisprépost s egyúttal debreceni plébános, 10) a szeminárium rektora, poenit. kanonok, az e. m. alapítv. pénztárnak kezelője; 11) Budán a Helytartótanácsnál tanácsos, az egyházi ügyek előadója; 12) a nagyváradi kir. akadémiának prodirektora, 13) a pesti egyetemen az egyháztört. tanára, 14) teol. kanonok s a pki liceumban a morális és pasztorális tanára, 15) alkalomadtán káptalani képviselő az orsz. gyűlésen, 16) a pesti egyetemen a vallástan (doctrina religionis) tanára és hitszónok.[11] Az említetteken kívül még hat tisz. kanonok van a kir. rendelkezés szt, de ezeknek nincs javadalmuk. Ezekké rendszerint espereseket és nagyobb helyek plébánosait nevezi ki a király a pk előterjesztésére. A kórus szolgálatára van még két pap, akik a succentor és praebendatusok tisztét teljesítik, meg kell jelenniök a karimán s hétköznapokon a konventmisét felváltva végzik. Külön javadalmuk nincs, a custodiatus pénztárából kapják fizetésüket. Erre oly egyéneket szoktak alkalmazni, aki-

[11] A kanonokok neveire nézve az 1836-i névtár 5—9. lapjaira utalunk.

ket a lelkipásztorkodásban kevésbbé lehet használni. Gyenge erkölcsű papokat is, akiknek megjavításáról a szem. rektor vezetése alatt a deficiens-házban gondoskodnak és a közös karimán kötelesek résztvenni. A sz. e.-nak van aedituusa és harangozója; előbbi az őrkanonok felügyelete alatt a sekrestyés szerepét tölti be, utóbbi harangozik, a tornyok biztonságával és tisztaságával s a harangokkal törődik. Van még 11 zenész a kórus szolgálatára, mind világiak.

A XIV. sz.-ban a hazai történészek szt. Váradon három káptalan volt: a sz. e.-i, a B. Szűz kisebb egyházáé a várban és szent István első vté Váradhegyfokon. Jelenleg a székesegyházin kívül nincs más.[12]

A történelem tanusága szerint az elmult századokban a nagyváradi e. m.-nek több mint 200 *parókiája* volt. Most 57 pl. templom van, 2 helyilelkészi templom, 4 szerzetesi, 1 apáca. Filiális templom van 20. Összesen 84 templom. Kisebb kápolna és oratórium 14. Az említett parókiákból Őfelsége kegyurasága alá tartozik 3, a váradi püspökség alá 12, a g. kat váradi pkség alá 1; a váradi káptalan, a nagy- és kisprépost 6 templomnak kegyura, a szentjobbi apátság 1 templomnak, a váradhegyfoki prépostság 2 templomnak; világi földesurak kegyurasága alá tartozik 19 templom, a többi 13 templom szabadadományozású. Az említett helyilelkészségek közül egyik a püspök és káptalan, a másik világi földesúr alá tartozik. Az említett templomok, miután a püspök vizitációkor külső és belső hiányaikról tudomást szerezve legnagyobb részben segítségükre sietett, jelenleg jó állapotban vannak. Az idézett vizitáció óta több alapjaitól megújíttatott, vagy jelenleg áll munka alatt. Csak kevés templomnak van a felszerelésben nagyobb hiánya, de ezeken is iparkodik a pk., részint sajátjából, részint az e. m. alapból segíteni. A kir. és egyházi, valamint a hatalmas világi földesurak kegyurasága alá tartozó templomoknak az épület számára is van jövedelmük. A gyengén javadalmazott egyházakat és a szabadadományozásúakat, ha nincs elég pénzük, az e. m. alapból segítik. A szerzetesi templomoknak részint saját dosuk van, mint a váradolaszi apácákénak is, részint a hívők adakozása tartja fenn őket.

Alig volt Magyarország más helyén annyi *szerzetesház*, mint ebben az e. m.-ben; ma csak romjaik láthatók, vagy csak címük maradt meg. Most 6 szerzetesház van: 1) a premontrei kanonokok váradhegyfoki prépostsága, Sz. István királytól alapítva [!][13] A préposti rezidencia Peceszentmártonban van. A helyi plébánoson kívül, aki premontrei szokott lenni, de külön paplakban tartózkodik, 1 rendtag sem él itt állandóan; hanem csak a pré-

[12] Három társaskáptalan volt. Kettő a várban: Sz. Mária kisebb egyházáé és Ker. Sz. Jánosé; a harmadik a váradhegyfoki Sz. László király sírjának és Sz. István első vt. egyházának társaskáptalana. Bunyitay, i. m. II. 191—228.

[13] II. István telepítette itt le a premontreieket 1130-ban. A Jászóvári Prem. Kanonok-rend jubil. névtára. Bpest, 1902. 12. l.

post szokott itt megszállni, ha erre jár. A váradi kir. főgimnáziumban 7 premontrei van alkalmazva, az igazgató és 6 tanár, akik mind a váradolaszi nemesi konviktusban laknak. — 2) A piaristákat Bakó János makáriai vál. pk. és váradi nagyprépost telepítette le Debrecenben 1719-ben. Kollégiumuk mellé Csáky Imre bíboros templomot emelt, plébániai célokra is. Jelenleg 8-an vannak: a kollégium rektora és egyúttal a gimn. igazgatója, a vicerektor és egyúttal spirituális és 6 tanár. — 3) A kapucinusok konventjét a váradi káptalani városban Csáky bíboros alapította 1727-ben; szükség esetén a plébánosnak segítenek a lelkipásztori munkában. Jelenleg a gvárdiánon kívül 4 páter, és u. annyi fráter van a konventben. — 4) Szilágysomlyón minoriták vannak, akiket Andrásy Ferenc báró alapított 1731-ben az ifjúság tanítására. Ebben az évben e konventben egy praesidens s egyúttal nemzeti isk. igazgató alatt 3 áld. pap-tanár és 1 fráter-sekrestyés él itt. — 5) Istenes Sz. János rendjét 1760-ban Gyöngyösy György apát és váradi éneklőkanonok telepítette le Váradolasziban és ehrenfelsi Paal Gáspár birod. lovag, apát és váradi én. kanonok új javadalmakkal gyarapította. Jelenleg 9 szerzetes van itt, betegápolással foglalkoznak. — 6) Az orsolyiták letelepítője Szenczy István babolchai apát, váradi én. kanonok, 1771-ben. Kolostoruk Váradolasziban van. Jelenleg 6 szűz, 4 ujonc és 3 laikusnővér él benne. A leányifjúságot tanítják. — Az irgalmasok a rendjüket megerősítő pápai bulla értelmében a pki joghatóság alá tartoznak. Az e. m. többi szerzetese, az apácákkal együtt „tam quoad spiritualia et disciplinaria, quam temporalia iurisdictioni subscripti episcopi subsunt", mert az exemtio a vizitáció és az erkölcsi javítás eseteiben a Trid. XXIV. 10. de ref. szt. az összes szerzeteseknél eltörültetett, sőt királyi rendelkezés szerint az anyagi javak kezelése is az illetékes püspökök felügyelete alá jutott.

A pkség visszaállítása után a pköknek gondjuk volt a *kispapság* helyes nevelésére. Már Benkovics pk. 10 növendéket neveltetett Kassán a Kisdy-féle intézetben; 1740 körül Csáky Miklós gróf püspök Váradon megkezdte a szem. épületében a kispapok nevelését. 1780-ban a pki széknek és a káptalannak Váradolasziba való áthelyezésekor a szem. is oda került és a kispapok a káptalan házában laktak; 1784—1790. felsőbb rendelkezésre a klerikusok előbb Egerben, majd Pesten a Generális Szem.-ban neveltettek. Utóbbi évben a szem. újra visszakerült Váradolasziba, a teol. tanároktól és deficiens papoktól lakott házba, amíg a jelenlegi szem. a kanon. házak és a sz. e. mögött Miklóssy Ferenc pk.[14] alatt, főként az ő bőkezűségéből fölépült. A szem. dosa áll: 1. tőkéből, az imént említett püspöktől, aki végrendeletében $^1/_3$ részben a szem.-ot tette meg örökösévé; ebből s az akkori idő váradi kanonokainak adományaiból és az e. m. papság végrendeleteiből jelenleg bécsi értékben 167.538 frt 19 $^3/_5$ kr, kamat-

[14] 1803—11.

ra kihelyezve; 2. Fugyivásárhely possessio fele, ezt Csáky Miklós pk. hagyta a szem-nak; 3. hét világi birtok királyi tizede, amelyet a váradi káptalan hagyott a szemináriumra; 4. egy tágas szőlő a nagyváradi szőlőhegyen. Mindeme forrásokból a szem. átlagos évi jövedelme, hétéves számítás alapján, bécsi értékben 17.745 frt 32 kr; ez elégséges és ezért itt sincsenek, mint az egész Magyarországon sem, a Trid. szti szemináriumi taxák.

A szem. mellett, de tőle magas fallal és udvarral elválasztva, van a *deficiens papok háza;* ebben 3 teol. tanár, 2 praebendatus, a sz. e. szónok és a püspöki könyvtáros laknak, s itt történik a deficiens papok megjavítása. Ezek eltartására évenkinti 1000 frtos alap van, amely a püspökség adományából és a papok végrendeleteiből olvadt össze, s ahonnan a beteg és kiérdemült plébánosok évi 300 vagy 400 forint fizetést kapnak.

Az e. m. területén a következő *jótékony intézmények* vannak:

1.) *Biharmegye kórháza,* 1806-ban létesült, a hívők, főként pedig a váradi pkök és kanonokok adományaiból. Itt szegény és elhagyatott férfi és női betegek orvosi segítségben részesülnek. Kápolnája is van, amelyben vasár- és ünnepnapokon a betegek részére istentiszteletet tartanak és lelki útmutatást adnak. A megyétől kinevezett világiak kezelik.

2.) A *váradolaszi sz. h.* a vizitációs iratok szt. már Forgách pk. alatt megvolt. De mivel nem volt szilárd épülete, már régen összedőlt. Salamon József[15] váradi kanonok saját pénzén megvette azt a telket, amelyen most a megyei kórház áll és mindkét nembeli szegényeket látott ott el, részben a régi sz. h. tőkéjéből, részben saját bőkezűségéből. E szegényházat szándékozott vagyona örökösévé tenni, de utóbb jobbra változtatván szándékát, szegény árvák nevelésére hagyta, a szegények pedig havi 4 frt 32 kr segéllyel ellátva Váradolasziban szétszóródtak s jelenleg is hasonló ellátás mellett így élnek; magasabb rendelkezésre 12 szegény részesül ebben. E sz. h. tőkéje bécsi értékben 16.000 frt, évi számadás kötelezettsége mellett egyik váradi kanonok kezeli.

3.) *Kondé Miklós* váradi püspök a szegények és nyomorultak számára végrendeletileg 10.000 frtot hagyott és kis házat építtetett *Váradolasziban.* Az intézmény tagjainak azt tette feladatává, hogy valahányszor a pk. celebrál, vagy a kanonokok a karimát végzik, vagy konventmise és vesperás van a sz. e.-ban, mindig a templom kapujánál legyenek s Istent a király és az ország boldogságáért kérjék, továbbá, hogy az sz. e.-at tisztogassák és a sekrestyésnek segítsenek. Időközben az alapítvány elégtelensége folytán a szegények ellátása megakadt, míg a mostani pk. elődje a Kondé pktől emelt házat kibővíttette és felszerelte, s a nyitrai pki székre való áthelyezése előtt az alapítvány gyarapítására a váradolaszi ház és a diószegi borpince bérletét 200 frtban meghatározván,

[15] 1760-80. kanonok, 1880-as névtár, 47. 1.

örök adományképen ennek az intézménynek adta. Most az alapítvány évi 1181 frt 4 6/8 kr-t jövedelmez, ebből 9 szegény kap teljes ellátást.[16]

4.) Testi hiba folytán munkaképtelen nagyváradi szegényeknek *Sauer Kajetán* gr. néhai váradi nagyprépost[17] 6000 frtot adott, azzal a föltétellel, hogy a kamat a nagyváradi plébánostól kijelölendő 25 szegény között negyedévenkint osztassék ki.

5.) A *debreceni kat. sz. h.-at* az 1775. jan. 26-i kir. rendelet értelmében a városi hatóság állította föl keresetképtelen mindkétnembeli szegények számára. Jámbor adományokból 9000 frt tőke gyűlt össze, ennek kamatja az épület fenntartására szolgál, a fennmaradó rész a tőkéhez kerül. Az intézmény gondnoka az egyik kat. esküdt, igazgatója pedig a polgármester; utóbbihoz évenkint benyujtott számadást a helybeli plébános, egy városi tanácsos és két kat. esküdt vizsgálja fölül.

6.) *Debrecen város kat. árváinak* Mária Terézia az említett rendelkezés által 30.000 frtot adott azon célból, hogy a kamatokból megfelelő árvaház építtessék. A tőke már bécsi értékben 150.000 rajnai frtnál nagyobbra növekedett és szép házat is vásároltak, amely azonban jelenleg a kerületi tábla céljaira szolgál. Ezért az árvákat magánházakban nevelik. A jelenlegi püspök magasabb helyen sürgette az alapítvány végrehajtását és kedvező határozatot is kapott, azonban ennek keresztülvitelét a helvét vallású magisztrátusok hatalmaskodása megakadályozza, illetve késlelteti, mert ők ezt az alapot a maguk árváira is ki akarják terjeszteni. Ezért magasabb helyen közbenjártak, megakadályozták, illetőleg késleltetik.

7.) Ugyancsak *Debrecenben* van alapítvány szegény kat. debreceni diákok számára; ezt *Molnár József* tormovai apát, nagyváradi őrkanonok létesítette végrendeletileg, 16.400 frt alappal.[18] Kamataiból jelenleg 10 debreceni gimnazista évi 100 frt segítséget kap.

8.) *Salamon-, Simon- és Molnár-féle árvaház.* 1781-ben alapította Salamon József monostori prépost és nagyváradi őrkanonok Sz. József pártfogása alatt, szegény, elsősorban nemes árvák nevelésére, 16 éves korukig, vagy a gimnázium befejezéséig. 1814-ben Simon János u. olyan prépost, váradi kanonok és békési főesp. külön alappal növelte; 1826-ban pedig az előző pontban említett Molnár József bőkezűségéből növekedett, úgyhogy az árvaalap 86.971 frt 20 1/8 kr. Ennek kamataiból a *Váradolasziban* fekvő külön árvaházban jelenleg 20 árva nevelkedik, mégpedig 9 a salamoni, 4 a simoni, 7 a molnári alapítvány terhére.

9.) A *Némethy-féle árvaalap* létesítője Németh Ignác néhai váradi kanonok és szolnoki főesp., ki egész vagyonát végrendeleti-

[16] Kondé Miklós 1800—1802. közt volt püspök; az alapítvány helyre állítója Vurum József, aki 1821—27. közt ült a váradi pki széken.

[17] 1790—1811. volt váradi nagyprépost, 1880-i névtár, 26. l.

[18] 1826-ban. Névtár, 1836. 113.

leg szegény árváknak hagyta 1823-ban, abból a célból, hogy a humanisztikus iskolákat látogathassák. Az alapítvány bécsi értékben 101.320 frt, részben árvák élvezik, részben az adományozó rokonságából való ifjak, akiknek ő előnyt akart biztosítani; összesen 32-en, akik egyenkint évi 150 frtot kapnak. — Részint árvák nevelésére, részint vegyesházasságból származó és szüleiknél az elcsábítás veszedelmének kitett gyermekek számára az alulírt püspök Váradolasziban két házat vásárolt; ezek egyikében 19 ifjú nevelkedik az ő költségén és még 4 ifjú a tanítói pályára készül az e. m. számára, a másikban 20 leány kap oktatást és nevelést.

10.) Elemosynaria et Convertitarum *Cassa Capituli* M. Varadinensis. Ennek tőkéje jelenleg bécsi értékben 81.017 frt 28 1/5 kr, részint adományokból, részint a végrendelet nélkül elhalt kanonokok 1/3 rátájából jött össze. Az egyik kanonok kezeli. A kamatot részben alapítványi, részben a káptalantól felvett szegények kapják, havi 10, 6, 4, és 3 frtnyi részletekben, részben kézi alamizsnára fordítják. Jelenleg 3 alapítványi és 6 a káptalantól felvett szegény élvezi.

11.) A *váradolaszi irgalmasok kórháza* 16 ágyas. A konvent első alapítójának, Gyöngyössy György kanonoknak, a váradi püspökök és kanonokok, valamint más váradi nemesek és polgárok alapítványa. A betegeknek a szerzetesek vannak szolgálatukra. Az alapítványt ingatlanok, mint 2 szőlő, rét és kamatra adott tőke alkotja.

Nincs konfraternitás az e. m.-ben, de van I. Ferenctől a Monarchiában az *északamerikai missziók támogatására* alapított és 1829. január 30-i pápai bullával megerősített jámbor társulat. Ennek céljaira 1829-ben a váradi püspök és kanonokok 6296 frt 26 kr összeget tettek le örökös alapként, hogy a jelzett intézmény megszűnése esetén az említett összeg az e. m.-i konvertiták segítésére fordíttassék. A jelzett összegből, mely az egyházmegyei alapítványi pénztárban van 5%-ra elhelyezve, bécsi értékben évi 314 frt 50 kr a jövedelem. Azonkívül a pk. és kanonokok s az említett társulatnak más egyházi és világi tagjai a társulatnak évente rendes és rendkívüli adományokat adnak; ez évi 800—900 frtra megy fel, úgyhogy 1100—1200 frt megy ebből az egyházmegyéből a társulat központi bécsi pénztárába.

Szigorú értelemben vett montes pietatis az e. m.-ben nincsenek, hanem a jelzett és más különleges alapítványok pótolják. Van az e. m.-ben *alapítványi pénztár*, amelyben a legkülönbözőbb alapítványok vannak: e. m. plébániáknak, tanítóknak, sekrestyéseknek, misepénzek, templomok, szobrok, keresztek fenntartására, szegények segítésére szolgáló összegek több templom forgótőkéjével együtt. Egy kanonok kezeli, kötelező évi számadással. A jövedelem a felsőbbség felügyelete alatt a megfelelő célokra fordíttatik.

A rezidenciát megtartotta, az országgyűlésen való részvétel kivételével, de ilyenkor távolléte idejére vikáriust állított a káptalan kebeléből. 1829-ben egész Békésmegyét *megvizitálta*, 1830-ban Kraszna és Középszolnok megyéket, 1831-ben a sz. e. fő-

esperességet, Biharmegyét; de csak a felét végezhette el a kitörő kolera miatt. Az e. m. többi részét 1832-ben látogatta meg, mindenütt a kánonok előírása szt. A papszentelést ő végezte, mert nincs segédpke, a bérmálást vizitációkor s 1829-ben és 1834-ben pünkösd másodnapján a sz. e.-ban ugyancsak ő. E. m.-i *zsinatot*, melyet az idők körülményei miatt sem volt alkalmas összehívni, nem tartott; mert az e. m. nagy kiterjedése miatt a pásztorok távolléte a lelkipásztorkodásnak kárára válhatnék. Ezért a püspöki szentszéken kívül gyakrabban tartanak kerületi esperesi gyűléseket a papok; ezt előde, Vurum pk. honosította meg s ő is megerősítette. — A nagyváradi sz. e.-ban, mivel nem plébániatemplom és Váradolaszitól messze van, a nagy ünnepek kivételével nem jön össze nagyobb néptömeg; ezért csak a nagyobb ünnepeken szokott prédikáció lenni, ami a sz. e. főesperes kötelessége, aki akadályoztatás esetén helyettest állít. A jelenlegi pk. mind vizitációkor, mind máskor beszélt a néphez, sőt a maga és a kanonokok házi személyzete, valamint a sz. e.-hoz közelebb lakó váradolasziak számára reggeli szónokról a saját terhére gondoskodott, hogy vasár- és ünnepnap beszéljen a megjelentekhez.

Minthogy pénzbüntetések nincsenek, nincs számukra letéti hely sem. A püspöki hivatalban a szokás folytán meghonosodott mérsékelt *díjak* vannak érvényben a házassági fölmentések elküldéséért, esperesi dekrétumok után, kanonokok és plébánosok beiktatása esetére. A szentszék előtt folyó pörökben a királyi határozattal megállapított díjak vannak érvényben.

A püspök *jogai gyakorlásának*, amihez a hazai törvények elégséges védelmet nyujtanak, nincs nagyobb akadálya, kivéve a egyházmegyében levő civil joghatóságokat, amelyekben a számra és gazdagságra nézve erősebb akatolikusok vezető szerepet játszanak s a kat. vallás sérelmével tapintatlan vakbuzgalommal felekezetük jogainak kiterjesztésére törekednek; a vallási törvények önkényes értelmezésével, a vallás ügyében kiadott kir. rendeleteknek elmellőzésével a vegyesházasságból származó gyermekek törvényszerű nevelését megakadályozzák.

A *kanonokok* közül, azok, akik nincsenek állami hivatalokban, sem a helybenlakás alól felmentve, hacsak különös kötelesség vagy hiteleshelyi és szentszéki kiküldetés, avagy betegség nem akadályozza őket, a karimán mindig megjelennek. A matutinumon és laudesen kívül, amit mindennap a completorium után szoktak mondani, a többi imaórán és az énekes konventmisén mind jelen vannak. Utóbbit vasár- és ünnepnapokon a kanonokok, hétköznapon a sz. e. praebendariusai váltakozva éneklik. A napi karimán kívül meghatározott időben a halotti officium, a graduális és bűnbánati zsoltárok is elvégeztetnek. Vurum pk. 1823-ban a régi káptalani szabályok helyébe, amelyeket abban az alakban sem meg nem tartottak, sem az előző pkök jóvá nem hagytak, új szabályokat adott. Ezekre minden kanonok beiktatásakor esküt tesz. A poenit. kanonok a Trid.-nak megfelelően a sz. e.-ban

gyóntat. A teol. kanonok a pki liceumban a morális és pasztorális a kateketika, pedagógiai és ékesszólás tanára.

A *plébánosoknak* mindenütt vannak házassági, keresztelési és halotti anyakönyveik, amelyekben a jelenlegi pk. által 1831-ben bevezetett Rituale Romanum szt. a végzett ténykedéseket bevezetik. A házassági anyakönyv 3 példányban készül, mert az 1827-i a törvény szerint[a] nemcsak a pki levéltárba, hanem a megfelelő törvényhatóság levéltárába is elküldendő másolat. Ezenkívül minden plébánián van még a megtértek jegyzőkönyve, az Egyházba tért eretnekek följegyzésére. Vannak a királyi és az egyházmegyei rendelkezéseknek jegyzőkönyvei, amelyekbe az egyházra vonatkozó törvények és a pk. pasztorális rendelkezései a lelkészek által a saját és utódaik használatára beiratnak. Valamenynyit biztos, lehetőleg tűzmentes helyen tartják.

Az egyházmegye parókiáinak legnagyobb része oly lélekszámú, hogy a lelkészi teendőket egy ember a legpontosabban el tudja végezni. Ahol a nép száma, a filiák és a távolság megkívánják, ott egy-két káplán segít a plébánosoknak. Ahol szerzetesház van, szükség esetén ezt is igénybe veszik. Egyébként az e. m.-ben a plébániák és a nép számához mérten egyáltalán nincs paphiány; mert ezt a püspök a kispapok felvételénél iparkodik megelőzni. Az egyházmegyei *istentiszteletet szabályozó rendelet* megkívánja, hogy vasár- és ünnepnapokon a néphez szentbeszédet intézzenek és a beszédek még a nagyobb ünnepeken is inkább kateketikus, mint prédikációs jellegűek legyenek. (a namuri zsinat, 1639. tit. 2. cap 2. szt.), továbbá hogy a hittől az erkölcsi tanítást el ne különítsék, hogy evangélium után anyanyelven kifejtsék az evangéliumot s végül, hogy ahol káplán is van, a plébániai mise prédikációján kívül a reggeli órákban az elfoglaltság miatt később megjelenni nem tudóknak homiletikus beszéd tartassék. E kötelességet részben maguk a plébánosok, részben káplánjaik által teljesítik.

Bár a Trid. szt. (XXIV. 4. de ref.) a gyermekeket az egész éven át minden vasár- és ünnepnap kell a hit alapjaira és az Isten s szülők iránti engedelmességre oktatni, mivel azonban a nép télen szegénysége miatt gyermekeit nem tudja megfelelően ruházni, a *katekézisek* fehérvasárnaptól a szent angyalok vasárnapjáig minden vasár- és ünnepnap délután vannak. A lelkészeknek meg van hagyva, hogy a felnőtteket is vegyék rá az ezen való megjelenésre, továbbá hogy amikor nincs nyilvános keresztény tanítás, akkor a gyermekek kötelesek a parókiára vagy az iskolába elmenni, ahol egyébként is a plébánosnak kir. rendelet folytán hetenként kétszer meg kell jelennie a katekizmus kifejtésére; főként adventi és nagybőjti időben köteles őket a gyónás- és áldozásra előkészíteni, s a filiális birtokokra és iskolanélküli helyekre is gyakrabban ki kell mennie és ott az ifjúságot és a felnőtteket

[a] 1827:23. tc.

oktatni. A plébánosok vasár- és ünnepnap a népért miséznek, ami az e. m.-i szabályban is elő van írva.

A hajkoronától kezdve a többi rend fölvétele előtt 3 napos szentgyakorlat van a spirituális vezetése alatt. A *papok* állandóan mind hordják a papi ruhát, hacsak nem utaznak, vagy a gazdaság körül nem foglalkoznak; ily alkalmakkor mindegyikük hosszú világi ruhát visel. A meglevő privilegium fori a hajkoronát és papi ruhát viselő kispapokra is érvényes. A klerikusokat 4 év alatt az illetékesek az egyházi tudományokban és fegyelemben kiképezik, a lelkészkedő papságnak pedig a már említett esperesi gyüléseken vannak az erkölcstanba és a szertartásokba vágó megbeszélései. Ezeken a plébánosok és káplánok mind kötelesek megjelenni. A világi papság erkölcsei az evangélium törvényének és a sz. kánonoknak megfelelőek. Jelenleg nincs botrányos életű pap, mert a vétkezők a deficiens házba kerülnek, ahol iparkodnak őket megjavítani.

A *szerzetesek* erkölcsei a szabályoknak és a kolostori fegyelemnek általában megfelelnek, a pk. joghatósága ellen semmi sérelmet sem tapasztalt részükről. — Egy *női kolostor* van az egyházmegyében, a váradolaszi orsolyáké. Szabályaikat megtartják, a klauzúrát is sértetlenül. Rendes gyóntatójuk jelenleg a poenit. kanonok, aki hetenként kétszer megy a zárdába. A pk. a Trid. XXV. 10. de reg. szt. évente kétszer-háromszor rendkívüli gyóntatót bocsát rendelkezésükre, „qui omnium confessiones audire debeat." Az Oltáriszentség a mellettük levő templomban van, ahol az istentiszteletet saját káplánjuk végzi, aki egyúttal a kolostor iskolájában a leányok hittanára. A kolostor alapítója Szenczy István néhai apát és kanonok, aki 1771-ben Váradolasziban tágas házat és kertet vett, a kolostor céljainak megfelelően átalakíttatta, s javadalomul 20.000 frtot adott. Az alapítást a pk. jóváhagyta, majd Mária Terézia megerősítette, azzal a kötelezettséggel, hogy lányokat tanítsanak a hit alapjaira és más, nekik szükséges tudományokra, valamint női munkákra. Idő multán elsősorban váradi pkök és kanonokok adományával gyarapodott az alapítvány, amely az apácák kurátor-kanonokának felügyelete és gondozása alatt van, akit a pk. előterjesztésére a király nevez ki.

Az e. m. *kispapjainak* száma 20-ban van meghatározva, úgyhogy ebből 2 a pesti Központiban, 2 a Pazmaneumban, 16 az otthoni szem.-ban neveltetik. Közben a klerikusok száma a szükség szerint változik. Így jelenleg az otthoniban 12, Pesten 2, Bécsben 2 van. A latin szem.-ban neveltetnek egyúttal a nagyváradi g. kat pkség kispapjai, mert nincs külön szemináriuma. Az egyházi fegyelemre mindig gondja volt a püspöknek, e célt szolgálják a közös vallási gyakorlatok, reggeli és esti ima, elmélkedések, lelkiismeretvizsgálat, lelkiolvasmány, buzdító beszéd, szentgyakorlatok, mindennapi misehallgatás, az előljárók vezetése mellett. A királytól előírt rendszer szt. a nagyváradi szemináriumban 4 tanár, kik részben doktorok, részben e célból több teológiai tárgyból

szigorú vizsgálaton mentek át, a következőket adja elő: a) ó- és újszövetségi szentírástudomány, ehhez tartozik a héber és görög nyelv, bibliai régiségtan, hermeneutika és exegézis; b) theol. dogmatica et polemica; c) egyháztörténet és kánonjog; d) morális és pasztorális, ékesszólás, kateketika, pedagogia sublimior. E tanulmányokból az anyag foglalatát az elért eredménnyel együtt minden év vegén a prímásnak jelentik. Az eredmény, mivel a kispapok felvételénél jobb tehetségeket választanak, általában jó. A pk. 7 évi kormányzása alatt többen nyertek fokozatot a teológiából, mások most vannak szigorlat alatt. A kispapok minden vasár- és ünnepnap, rendes és rendkívüli szertartásoknál segédkeznek. A nyilvános ájtatosságokon és körmeneteken is megjelennek. Vasár- és ünnepnapokon a sz. e.-ban reggel és délután a kanonokokkal és koralistákkal közösen mondják a karimát. Egyes alapítványoknak megfelelően a B. Szűz ünnepein Mária-zsoltárokat kell énekelniök, ennek is megfelelnek. Van írott szabályzatuk s a rektor, vicerektor, tanulmányi felügyelő és spirituális kötelességei meg vannak állapítva. A püspök nemcsak a havi és félévi vizsgálatokon jelenik meg, hanem ezenkívül is gyakran meglátogatja a papneveldét és ügyel a szabályok megtartására. A szem. javadalmazása elégséges, taksa nincs. A pk. többször meglátogatta a kórházakat és szegényházakat, elsősorban a nagyváradiakat; a betegek testi és lelki szükségleteiről gondoskodik.

„Etsi incredula hac aetate, qua tanta, tamque tristia de universali propemodum morum corruptela resonant cordatorum lamenta, nec in hac dioecesi desint, qui rutili illuminatismi fulgore infascinati, attendunt spiritibus erroris et doctrinis daemoniorum novissimorum temporum, generatim tamen *populus* cumprimis ruralis, quorum utpote intellectus per pseudophilosophiam et invalescentia liberalia principia contra veritates Religionis Christiano-Catholicae praeoccupatus captivatusque haud est, praeceptis evangelicis conformes mores praesefert", az egyházi és világi hatalomnak megadja a kellő tiszteletet és engedelmességet s Isten kegyelméből a jámborságban előhalad. — Nincs oly visszaélés, amely ellen a Szentszék segítése szükséges lenne, mert egyrészt a pk. vizitáció alkalmával az észleltekkel szemben megtette a kellő rendelkezéseket, másrészt, ha a papság tekintélye nem volna elégséges, a hazai törvények és kir. rendeletek szt. a világi hatalom segítsége rendelkezésre áll.

Egy kérése van: minthogy több templomnak 7 évre engedélyezett *búcsúja* az idő eltelte miatt elévült, másrészt új templomok épültek és megáldott templomok felszenteltettek, ezek számára, amelyeket az NB. mellékleten feltüntet, a jelzett ünnepekre örökkétartó teljes búcsút kér.

Keltezés mint fent. A pk. sajátkezű aláírásával.

NB. Consignatio

ecclesiarum Dioecesis Magno-Varadinensis Latini Ritus, pro quibus indulgentiae plenariae perpetuo valiturae a Sancta Sede Apostolica humillime exorantur.

Nomen ecclesiae.	Designatio festorum.	Animadversiones.
Peceszentmárton	Szt. István első vt.	Új templom
Ujpalota	Pád. sz. Antal és B. Szűz fogantatása	Újonnan emelt templom, Antrodocco hercege, Frimon János Mária gr. által.
Csatár	Úrnap és B. Szűz fogantatása	
Tóttelek	Sz. József, a B. Szűz jegyese és pünk. utáni XXI. vas.	Az aláírt püspök által újonnan emelt és az elmult pünk. utáni XXI. vas. felszentelt templom.
Váradolaszi	Pünkösd másodnapja,	
Plébániatemplom	Feketevasárnap, Áldozócsütörtök	
Váradolaszi	Jézus sz. Szíve	Bernáthfy József váradi
Irgalmasok		kanonoknak ez ünnep iránti különleges buzgóságára való tekintettel, az ünnep nyolcada alatt alapítva.
Váradolaszi	Sz. Anna és más, a pktől meghatározandó napon. — Továbbá Jézus sz. Szíve	Volt teljes búcsúja, de már lejárt. — Az említett Bernáthfy kanonok különleges buzgóságára való tekintettel, alapítva mint föntebb.
Bihar	Nagyboldogasszony, Feketevasárnap, B. Szűz fogantatása	Új templom, Vurum pk. építtette és szentelte föl.
Bodonospataka	Sz. Kereszt felmag. utáni vas., Feketevasárnap, B. Szűz fogant.	Új templom, 1830-ban emelve.
Szentjobb	Kisasszony és Sarlós Boldogasszony	Volt teljes búcsúja.
Szalacs	B. Szűz fogantatása, Feketevasárnap	
Berettyószentmárton	Sz. Márton utáni vas., Feketevasárnap, B. Szűz fogantatása	Új templom
Bikáts	Sz. László	Új templom
Görbed	Nagyboldogasszony	Új templom
Sályi	Nep. Sz. János	Új templom
Békés	Szentháromság	
Csaba [Békés-]	Sz. Antal [Páduai]	
Gyula	B. Szűz fogantatása és egy más Mária-ünnep. — Továbbá: Husvét utáni IV. vas.	Volt teljes búcsúja. Újonnan felszentelt templom. — Mint a templom első felszentelésének évfordulójára.
Sarkad	Sz. Ignác [hitv.] utáni vasárnap.	Új templom
Körösladány	B. Szűz fogantatása	Új templom
Szarvas	Sz. Klára utáni vas.	
Szentandrás	Sz. András	Volt teljes búcsúja, de lejárt.

Széplak	Sz. Anna	Új templom
Királydaróc	Sz. István király, B. Szűz fogant., Feketevasárnap	Új templom
Tasnádszántó	Sz. Ignác [Loyola], vagy nyolcada alatti vas.	Új templom
Ér-Keserű	Karácsony, Szentháromság-vas., Kisasszonynapja	Van teljes búcsújuk örök időkre. Mivel azonban a régi templomok helyébe újak épülnek, az említett
Hosszú-Pályi	B. Szűz fogantatása, Husvétvasárnap, Sz. István király.	VI. Piustól engedélyezett búcsúknak az új templomokra való átruházását kéri a pk.

Felelet. 1838. márc. 18. A Kongregáció meg van erősen győződve, hogy a pk. a Trid.-tól meghatározott időn belül újra elvégzi a vizitációt. A bérmálás kiszolgáltatását fontosnak mondja annyira vegyes vidéken. A bíborosok dicséretre legméltóbbnak tartják a pköt a pénzén emelt árvaházakért, buzdítják, hogy a Mária Terézia-félét iparkodjék kizárólag a kat. számára megtartani. A vegyes ház.-tól riassza el híveit, ha pedig megtörtént, mindkét nembeli gyermek föltétlen a kat. vallásban neveltessék. A kanonokok karima-végzésén megelégedését s egyúttal ama reményét fejezi ki a Kongr., hogy a completorium utáni praeoccupatio a Szentszék különös engedélyével történik, mert tudja a pk. — úgymond — hogy e szokás eltér a rendestől. A teol. kanonoknál: a klérus tanításán kívül a népnek nagyon hasznos lesz és a Kongregációnak a legkedvesebb, ha ezenkívül évente néhány szentírási könyvvel foglalkozik, mert az eretnekek is a Szentírásból keresnek védelmet. Nagy elismerés a papság megfelelő erkölcseiért, de a Kongregáció akarná, hogy a rendek fölvétele előtt 10 napos lelkigyakorlat legyen (XIV. Benedek De Syn. Dioces. l. 11. cap. 216.), hogy morális és liturgikus gyűlések gyakrabban tartassanak. Nem kételkedik, hogy a pk. a szerzetesekkel szemben csak azzal a joghatósággal él, amely a Trid., VIII. Orbán és más római pápák konstitúciói szt. a pköt mint a Szentszék megbizottját megilleti. Jelentéséből azt látja a Kongregáció, hogy a poenit. kanonok már hosszú ideje az apácák rendes gyóntatója; ez csak 3 évre lehetséges, ezért felhívja a pköt, ha nem lenne meg, kérjen a szerzetesek kongregációjától engedélyt. Nagyon fontosnak látja, hogy a papi hivatásra készülők számára necsak magasabb, hanem alsóbbfokú iskolák is legyenek a szem.-ban és ott zsenge éveiktől kezdve a vallásosságra neveltessenek. Ha ezt nehéz lenne a mostani szem.-ban megcsinálni, e célból újról kell gondoskodni. A tanárok jellemére, erkölcseire és a használt könyvekre nézve nagy éberségre inti a pköt. A Kongregáció aggódik, hogy az annyi eretnek közt élő katolikusok túlságos bensőséggel érintkezve velük, kárt vallanak s a pköt ez irányú megakadályozó munkára hívja föl. A búcsú-kérést az Indulg. Kongregációhoz tették át, megbizottja onnan kérje a választ. A pápa áldását küldi.

Referátum. Előterjesztette *Mr. Clarelli*, a Kamara klerikusa az 1837. febr. 28-i ülésen. Túl hosszúnak találja az e. m. terjedelméhez viszonyítva a vizitáció idejét a Trid.-tól előírthoz mérten. Megbizottja a templomlátogatási igazolványokat az osztrák nagykövetségre vitte, ahonnan a pknek küldték el azokat. Figyelmeztetni kell a pköt, hogy ezeket adja át a Kongregációnak. A protestánsok mesterkedései ellen a pk. teljes ellenállását látja szükségesnek. A teol. és poen. praebendáknak konkurzus útján való adományozását hangsúlyozza, mert a jelentés szövege szt. a pk. választotta a poen.-t a kanonokok közül. Minthogy valamennyi kanonok meghatározott tisztségek ellátására van kijelölve s ezért természetesen mindüket a király nominálja, kivánatosnak látja, hogy a pk. ezen változtasson. Az apácák rendkívüli gyóntatójánál figyelmezteti, hogy nem szükséges mindenkinek nála gyónnia; mert az apácákat szabadon kell hagyni, csak a megjelenésre kötelesek. Csodálatosnak mondja, hogy ilyen tágas e. m.-nek elég a megszorított számú növendékség. A klerikusok az egyházi énekben is nyerjenek kiképzést. A népnél a hamis tanokkal szemben való pki őrködést említi s kifejezi azt a kívánságot, hogy a pk. nemcsak meg fogja óvni híveit, hanem gyarapítani is, a maga aklába híva a tévelygő bárányokat.

Veszprémi Püspökség.

1850-ig csak két jelentése található a Concilii Kongregáció levéltárában: az 1752-i és 1758-i. Mindkettő kiadva B. *Hornig Károly, Padányi Biró Márton veszprémi püspök Naplója*, Veszprém, 1903. c. mű 223—374. lapjain. Az 1758-as jelentést tévesen 1757-esnek írja Hornig, holott idézett műve 369. lapján a helyes keltezést adja. Az 1758-as jelentés két példányban van meg a Concilii levéltárában. Ezek mindenben megegyeznek, csupán a parókiáknál vannak közben kisebb statisztikai eltérések. A nagyobb, kvart alakú példány a másik, jóval kisebb formájú és sokkal nagyobb gonddal kiállítottnak fogalmazványa lehet. Hornig, amint a tőle közölt lapszámozásból megállapítható, az első helyen említettet vette a kiadás alapjául.

Sümeg, 1760. április 11. Biró Márton pk. levele a Concilii Kongregációhoz. Elején nagy örömét fejezi ki az 1760. márc. 5-én kelt válaszirat miatt, amelyben működését a pápa és a Kongregáció elismeréssel illeti. Majd közli, hogy a Sz. Adorján-apátsággal[1] a tizenhatod-ügy el van intézve, az apátság fizeti. A szem.

[1] A zalavári apátság. Ez utalás a Biró jelentésében előforduló nehézségekre.

az elmult év novemberében a pktől adott 4.411 frttal gazdagodott s napról-napra gyarapszik az e. m.-i törvények szt. a javadalmasok végrendeletéből. A tőle alapított *Szentháromság-társulatban* alkalmazott hármas szám nem ad alkalmat az eretnekek gúnyolódásaira, ellenben a katolikusok buzgóságát nagyon emeli. A társulat célja a következő: a híveket a Szentháromságra emlékeztetve arra akarja rávenni, hogy életükben ne forduljon elő semmi olyan, ami e nagy Fölség tiszteletéhez méltatlan; azonkívül amennyire a világi élet megengedi, gondoskodás történt, hogy minden plébániatemplomban mindennaposan legyen szentmise, amelyen a nép először anyanyelvén a Szentháromság tiszteletére himnuszt énekel, azután az egész nép elmondja a Szentháromság olvasóját, amely 3 tizedből áll. Keresztvetés után a keresztre az Apostoli Hitvallást imádkozzák felváltva a férfiak és nők. A nagy szemre ezt mondják: Benedicamus Patrem . . . laudemus et superexaltemus etc. Benedictus es Domine in firmamento coeli etc. Gloria Patri etc. Ezután a férfiak kezdik a Miatyánkot, a nők felelnek, majd közösen mondják: Benedicamus Patrem et Filium. A kisebb szemekre, mégpedig az első tizednél a férfiak, mondják: Sanctus . . . Sabaoth, pleni sunt . . . gloria tua; a másik rész folytatja: Benedictio et claritas, sapientia et gratiarum actio, honor, virtus, fortutido Deo Nostro in saecula saeculorum. A másik tizednél a sorrend megváltozik, a nők kezdik. A harmadik tizednél az eljárás olyan, mint az elsőnél, majd a kezdethez hasonló nagyobb szemmel végződik, végül jön az Angyali Üdvözlet. A nép oktatására a pk. magyar nyelvű könyvet adott ki, ahol az imádkozásnak említett módja és a szentségek fölvétele más imádságokkal és a keresztény tanítás magyarázataival található. Igy mindennap elvégezve az ájtatosságot, a hívők XIV. Benedek pápa 1750-ben kiadott brévéje alapján naponta 7 évi és 7-szer negyvennapi búcsút nyernek; a társulat tagjai ugyanazon pápa engedélye alapján szabályszerű gyónás után évente négyszer teljes búcsút nyernek: nagyböjt harmadik vásárnapján, Szentháromságvasárnapján, szeptember és advent harmadik vasárnapján. Minden plébánián megvannak a signa SSS. Trinitatis, amelyeket más magyarországi konfraternitások mintájára a szokott körmeneten körülvisznek; az elhunytak koporsójára menetközben szintén más jámbor társulatok mintájára kisebb jeleket helyeznek.[2] A tőle írt Enchiridiont, mihelyt lehetséges, három példányban alázatos tisztelettel elküldi a szent Kongregációknak. Végül megköszöni a Conciliinak, hogy a különböző kongregációkhoz tartozó ügyeit magára vállalta. [Sk. aláírás.]

Nagyszombat, 1760. április 12. Szentillónay József esztergomi általános helynök levele a Concilii Kongregációhoz.[3]

[2] A Szentháromság-társulatra és Birónak Commercium Angelicae Societatis c. művére nézve v. ö. Hornig id. művének 352. s köv. lapjait. Az alább említett és nagy port felvert Enchiridion 1750-ben Győrött jelent meg.

[3] Az előbbihez hozzáfűzve.

Seitlj jezsuita által Kajáron, másként Balatonfő-Kajáron végzett s a veszprémi pktől sérelmesnek minősített esketéssel kapcsolatban megállapítja, hogy nem történt semmi jogsértés, mert Kajár a győri jezsuita kollégiumé, exemt a veszprémi pki joghatóság alól és az eszt. érseknek alávetett. A nevezett jezsuita páter pedig az ottani plébános kisegítőjeként működött akkor, amikor az említett házasságkötés történt. Amint most is káplánokként működnek azok, akik jószágkezelés vagy katekizálás vagy misszió céljából az említett apátság területén tartózkodnak. Egyébként ha a veszprémi pknek az érseki joghatóság ellenére van, várja meg az eszt. szék betöltését és aztán pörösködjék, de a széküresedés alatt ne akarjon a kánonjog ellenére semmit sem a maga javára megújítani. Egyébként a vikárius az eszt. érsek joghatósága ellen megtett s megteendő mindennemű erőfeszítés ellen óvást emel.[4]

1745-ben Biró Márton a limina elvégzésével Aqu. Sz. Tamásról nevezett *Ince atyát*, a magyar piarista generális asszisztenst bízta meg. 1749-ben meghosszabbítást kér. 1752-ben *Merenda Antal Mária* volt a megbízott. 1757-ben ismét haladékot kér. 1758-ban *Nagy Ignác* nevű e. m.-i papja, a Sz. Apollinaris-kollégium növendéke kapott megbízatást a pktől.

1765-ben haladékot kér a pk. 1766-ban Koller Ignác pk. *Merenda Györgyöt* bízta meg a látogatás elvégzésével s az e. m. állapotának a Kongregáció előtti kifejtésével; de ő — feleséges lévén — ezeket nem teljesíthette, s mivel a távolság és az idő lejárta miatt nem lehetett új megbízatást adni, azért *Bernini Pál* helyettesítette a limina elvégzésében. 1769-ben és 1770-ben a pk. a jelentésre haladékot kér. A veszprémi püspökség levéltárában megvan *Koller pknek az 1769. évben irt reláció-fogalmazványa* (Archivum Kollerianum. fasc. 13. No. 19.), amelyet alább közlünk. Az említett évben Rómába történt elküldését az előbb közölt adatok alapján kétségbe kell vonnunk, mert Koller a 46. quadrienniumban esedékes jelentés elküldésére 1769-ben, majd 1770-ben újra haladékot kér. A veszprémi püspöki levéltár id. helyén található még Fangh István egri szentszéki levéltárosnak *Bajzáth József* veszprémi püspökhöz intézett (Eger, 1779. szept. 23.) levele, amelyben Bajzáth kérésére közli a püspöki jelentés elkészítésének módját. Ebből látható, hogy Bajzáth foglalkozott reláció készítésének gondolatával, de ennek eredményes voltáról sem a Concilii Kongregáció, sem a veszprémi pkség levéltára nem ad felvilágosítást.

1769. Koller Ignác püspök jelentése.

Ez a jelentés, illetve fogalmazvány nem a Concilii Kongregáció levéltárából való, hanem a *veszprémi püspökség levéltárából*. Jelzése: Archivum

[4] Sájtli jezsuita itt érintett esetének kifejtését l. Biró Márton 1758-as jelentésében. Hornig i. m. 361—69.

Kollerianum, fasc. 13. No. 19. Az irat külső oldalán: *Fragmentum relationis dioecesanae, per denominatum Excellmum D. Eppum Romam submissae.* Évszám nincs rajta, keltezésére nézve l. a 9. jegyzetet. A jelentést Rómában a Concilii Kongregációban sem a veszprémi püspökség, sem a többi magyar püspökség iratai között nem találtuk meg. Ennek a relációnak az a körülmény ad alapvető fontosságot, hogy a dismembratio előtti, öt vármegyére terjedő veszprémi püspökségnek utolsó részletes leírása, s Biró Márton püspöknek két említett jelentésével együttesen használva a veszprémi egyházmegyéről a 18. sz. második felében részletes és pontos képet ad. Ezért szószerint egészében közöljük. A figyelem ráirányításáért és a készséges rendelkezésre bocsátásért *dr. Pfeiffer János* szentszéki jegyző, püspöki levéltáros úrnak e helyütt is leghálásabb köszönetünket fejezzük ki. E jelentés mellett van egy töredékes, annak egyes részeihez alapul szolgáló fogalmazvány. E kezdeti fogalmazványt bizonyos helyeken — mindig külön jelezve — szintén felhasználtuk. A szövegben a könnyebb áttekinthetőség kedvéért alkalmazott kiemelések tőlünk valók. A gyakran előforduló szavakra a *következő rövidítéseket* használjuk: eccl. par. poss. = ecclesia parochialis possessionis; s. sup. suff. instr., prov. = sacra supellectili sufficienter instructa, provisa; num. an. cath. = numerat animas catholicas. Az itt előforduló szavakat külön használva is — ha a félreértés ki van zárva — e szerint rövidítettük, olykor többesszám esetében is.

Relatio Status Dioecesis Weszprimiensis.

Caput I. De Statu Ecclesiae Materiali.

Cathedralis ecclesia haec Veszprimiensis *fundata est* anno 1009. a protorege regni huius Hungariae S. Stephano[5]; aedificata vero a regina Gisela, coniuge eiusdem S. Regis, qui *iurisdictioni episcopi* ecclesiae huius comitatus quinque, Veszprimiensem nempe, Szaladiensem, Simighiensem, Alba-Regalensem et Pilisiensem subiecit, atque ex his quinque comitatibus dioecesim hanc Veszprimiensem constituit, quae cum dioecesibus Strigoniense, Vaciense, Quinque Ecclesiense, Jaurinense et Zagrabiense conterminatur. Dioecesi quidem huic integri illi quinque comitatus ex primaeva sui institutione subiecti fuerunt, sed postquam per capitales Christiani nominis hostes, Turcas, tota fere Hungaria subiugata, totumque capitulum una cum episcopo suo exterminatum fuisset, taliterque ecclesia suo viduata pastore centum et amplius annos gemere debuisset, alii vicini in suo flore consistentes, aut saltem citius suis restituti sedibus episcopi, signanter Zagrabiensis ex comitatu Szaladiense magnam, uti et ex Simighiense comitatu cum Quinque-Ecclesiense episcopo aliquam, ex Veszprimiense vero comitatu Jaurinensis *notabilem partem*, plurimasque parochias hinc *avellentes* suae adiunxerunt dioecesi;

[5] A veszprémi püspökség későbbi átiratból ismeretes alapítólevelének kiállítását 1009-re szokták tenni, de ez az évszám nem megbízható. A püspökség már előbb is fennállott, a pannonhalmi alapítólevélben is szerepel. Erdélyi László szerint már 1001-ben volt Veszprémnek püspöke, Hóman szerint 1002-ben alapította Sz. István e püspökséget. V. ö. Szentpétery, Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I. Bpest, 1923. 2. — Erdélyi, Árpádkor. Bpest, 1922. 87. — Hóman, Magyar Történet I. 203.

qui licet ab immemoriali iam tempore suam in iis locis exerceant iurisdictionem, praescribere tamen non potuerunt, cum contra limites dioecesium nulla praescriptio locum habeat. Sed et intra limites grande vulnus passa est dioecesis haec, ex ea siquidem praecipuae regni huius urbes Buda et Alba Regalis, Vetus item Buda, Visegrád, aliaque nominatiora loca, quae licet in gremio dioecesis huius exsistant, iurisdictionemque episcopos Veszprimienses in iis olim habuisse documenta probent, ob praerepetita tamen disturbiorum tempora cum iurisdictione spirituali decimis etiam et aliis proventibus (excepta certa parte decimarum vini Budensis) diversis subinde etiam violentis mediis avulsa, ab archiepiscopo Strigoniense *sub praetextu exemptionis* possidentur.[6]

Episcopatus iste peculiari ab institutione sua gaudebat *privilegio et praerogativa.* Nam sicut archiepiscopi Strigoniensis est Regiam, ita episcopi Veszprimiensis olim fuit Reginalem coronare Maiestatem, cum adiuncto cancellarii reginalis titulo et honore; quae etiam praerogativa ob praeattactas temporum vicissitudines obscurata iam est. Dignitatem tamen supremi et perpetui comitis comitatus Veszprimiensis actu retinet.

Post funestam tandem regni istius devastationem, postquam nimirum regnum a tyrannico Turcarum iugo nonnihil respirare coepisset, anno 1629. accepit ecclesia haec episcopum *Stephanum Sennyei*[7], qui cum cathedralem ecclesiam, sponsam suam solo aequatam vidisset, dispersos templi lapides collegit, sanctuariumque reparavit, atque loco triginta sex canonicorum, quot olim in ecclesia hac Deo assidue famulabantur,[a] sex introduxit *capitulumque* postliminio restituit, nonnulla eiusdem bona e manibus fisci regii proprio aere redimendo. Numerus hic canonicorum usque ad

[6] Az egyházmegye határaira v. ö. Hornig i. m. 226—27. Az exemt plébániákra: Pray, Specimen hierarchiae Hungaricae I. Posonii et Cassoviae, 1776. 13; Péterffy i. m. II. 268—69, Karácsonyi, M. o. egyháztört[3]. 239. és e mű 140. lapját.

[7] 1628-ban. Bevezetés a veszprémi püspökség római oklevéltára I—IV. kötetéhez. Bpest, 1896—1907. 256. (Különlenyomat.)

[a] A szöveg alapjául szolgált s a püspöki levéltár id. helyén megtalálható kezdeti fogalmazványban e helyütt a következő bővítés olvasható: „Joannem Kaposy in praepositum et canonicum eiusdem ecclesiae ipsemet investivit et installavit; Stephanum autem Cserhovium in praepositum B. Michaelis Archangeli de Hanta, Martinum Zenttimrei in archidiaconum Zaladiensem, Benedictum Acsádi et Stephanum Erdős medio praefati praepositi maioris in canonicos investiri, installarique fecit, quibus succedentibus annis sextus adnumeratus est, reliquis ad feliciora tempora reservatis. Nonnulla bona e manibus Pauli Zichy, alias praesidii Veszprimiensis supremi capitanei, cui per Suam Regiam Maiestatem inscripta fuerunt, mutuata pecunia redemit, quam postea sumptis in sequestrum capituli proventibus persolvit et sic capitulum postliminio restituit. Numerus hic canonicorum usque annum 1767 perduravit, quo anno exeunte per mortem praepositi S. Mihaelis Archangeli de Hanta legitime vacantem collationis meae episcopalis praeposituram, longiori tempore per extraneos possessam, habito praevio capituli mei consilio et consensu eidem capitulo reunivi, et pro futuris temporibus perpetuo adiunxi, septimumque canonicum fructibus praepositurae sufficienter provisum Calendis Januarii anni 1768 institui et investivi."

annum 1761. perdurabat, quo anno per mortem praepositi S. Michaelis Archangeli de Hanta vacantem collationis meae praeposituram capitulo huic adiunxi, septimumque canonicum adieci cum titulo praepositi minoris S. Michaelis Archangeli de Hanta et canonici, qui licet ex grossis reliquorum canonicorum proventibus nihil participet, onus tamen residentiae et servitiorum divinorum in cathedrali ecclesia cum reliquis canonicis praestandorum sibi incumbens habet. Capellani praeterea duo servitio chori addicti sunt, organista item cum ceteris musicis, aliisque ecclesiae servitoribus. Praebenda vero poenitentiaria et theologalis erectae hucusque non sunt.

Quod actualem ecclesiae huius *cathedralis* statum attinet, eam piae memoriae archiepiscopus Strigoniensis, *Emericus Eszterházy*, eotum episcopus Veszprimiensis ex antiquis eduxit fundamentis[8], duplicique turri cupreo tecta collocatis in iis quattuor maioribus mire consonatibus campanis ornavit. In hac ego proxime praeterito anno 1768.[9] loco arae maioris ex ligno constructae aliam marmoream, *elegantem aram* posui, eandemque honori S. Michaelis Archangeli, cuius patrocinio ex institutione sua cathedralis haec ecclesia gaudet, die 21ª mensis Maii, in vigilia quippe Pentecostes sollenniter dedicavi, inclusis in ea SS. martyrum Amatoris, Justae et Vincentiae reliquiis. Laterales arae ex ligno constructae sunt sex, honori B. M. V. in Coelos Assumptae, S. Annae, S. Emerico Duci, S. Joanni Nepomuceno. S. Martino, et S. Georgio dicatae. Infra sanctuarium cathedralis huius ecclesiae est antiqua *catacumba S. Georgio* militi et martyri sacra, in qua (ut traditio fert) facta est S. Emerico Duci, filio S. Stephani Regis de servanda castitate divina revelatio. Sacris supellectilibus cathedralis haec ecclesia sufficienter iam provisa est partim per piae memoriae praedecessorem meum *Martinum Biró*, partim per meipsum, partim ex reditibus ecclesiae ipsius, quos ad sarta tecta conservanda sufficientes iam assignatos habet. Collegiata vero ecclesia in dioecesi hac Veszprimiensi nulla exsistit.

Dioecesis haec in *undecim districtus* divisa est, ubi totidem vicearchidiaconi, ex parochis ipsis assumpti, sibi subiectis invigilant parochis. Locorum porro, uti et ecclesiarum parochialium ac oratorium numerus et status est, uti sequitur.

In Districtu Veszprimiensi.

Ecclesia parochialis Veszprimiensis est ipsa cathedralis ecclesia. Parochus est idem, qui praefectus seminarii clericorum. In ipsa civitate sunt ecclesiae tres, nempe: cathedralis ecclesia Sancto Michaeli Archangelo sacra, S. Stephani Regis PP. Franciscanorum, S. Annae PP. Scholarum Piarum; capellae item duae, S. Annae et

[8] Mint a kezdeti fogalmazvány mondja, 1723-ban.

[9] A jelentés keltezésére nézve ez az adat a legfontosabb. Az 1769. évben viszont május előtt nem készülhetett el a jelentés, amint a 327. lapon közöltekből kitűnik.

S. Ladislai Regis Hungariae. Omnes s. sup. suff. prov., reditus quoque pro fabrica assignatos habent. Quattuor possessiones pro parochialium administratione huic ingremiatae sunt: Vámos nempe, in qua exsistit una capella, Szent-Király-Szabadi, Faisz et Lókut, quae pro filialibus huius parochiae habentur. Numerat animas — — — [b]

Eccl. par. oppidi Nagy-Vásony, S. Stephani Regis, extra oppidum sita ruinam minatur, s. tamen sup. instr. est, nullos pro fabrica reditus assignatos habet. Filiales huius parochiae sunt: Pula, habens exile oratorium, omni reditu praeter pias fidelium oblationes destitutum, s. tamen sup. provisum; Leánfalu, Pécsöl et Mencsel. Animae catholicae confessionis capaces sunt 880.

Eccl. par. poss. Váraslőd, S. Michaeli Archangelo sacra, in bono statu est, s. etiam sup. suff. instr. Per me qua dominum terrestrem providetur. Habetur ibi etiam una capella S. Annae sacra, sup. prov., quae praeter pias fidelium oblationes nullos reditus habet. Unica est ad hanc parochiam pertinens filialis: Szent Gál, sine ecclesia et oratorio. Animae catholicae numerantur 1346.

Eccl. par. poss. Kisslőd pariter per me providetur, s. etiam sup. instr. est. Habet filiales: Rendek, Gyepes, utrasque ecclesias s. sup. instr., nullos tamen reditus praeter pias fidelium oblationes habentes; Jákó et Aika sine ecclesiis. Num. an. 1254.

Eccl. par. poss. Márkó in bono statu exsistens providetur per capitulum, sacraque sup. suff. instr. est. Habet unicam filialem: Bánd, sine ecclesia. Num. an. 659.

Eccl. par. poss. Csopak, uti et duae filiales: Paloznak et Lovas, providetur a capitulo, s. etiam sup. instr. est. Habet alias quoque filiales: Arács, in qua est oratorium; Kövesd, Füred et Alsóeőrs. Num. an. cath. 280.

Eccl. par. poss. Hagymáskér in bono statu exsistens, s. sup. instr., per me providetur. Habet filiales: Rátóth, in qua est ecclesia per capitulum omnibus provisa; Sóly, Litér et Kádárta. Num. an. 410.

Eccl. par. poss. Vöröstó praeter pias fidelium oblationes nullos reditus habet, s. tamen sup. prov. est. Filiales sunt: Barnak et Vászol, ecclesiis et s. sup. provisae; habent hae certam summam capitalem, cuius proveniens interusurium est pro reditibus earumdem ecclesiarum assignatum. Num. an. 697.

Eccl. par. poss. Hidegkut misera est, nec reditus ullos praeter pias fidelium oblationes habet, s. tamen sup. suff. instr. est. Habet unicam filialem: Tótváson, sine ecclesia. Num. an. cath. 393.

In Districtu Palotensi.

Eccl. par. oppidi Palota est in castello, quae pro privata potius capella, quam pro ecclesia publica haberi deberet. S. sup.

[b] A szám hiányzik.

suff. instr. est. Habetur ibi etiam oratorium s. sup. et reditibus destitutum, paeneque iam desertum. Filiales huius sunt: possessio Inota et praedium Péthi. Num. an. cath. 1379.

Eccl. par. oppidi Mezőkomárom in bono statu est, sacraque sup. suff. instr. Reditus habet ex media sessione colonicali excisa. Filiales huius sunt: oppidum Városhidvég et possessiones Faluhidvég et Enying, in qua habetur ecclesia neoerecta, reditus quoque ex media sessione colonicali sibi excisa habet. Num. an. cath. 1079.

Eccl. par. poss. Eősi per me qua dominum terrestrem providetur, s. etiam sup. instr. est. Habet filialem Ladány, in qua sunt duae capellae s. sup. instructae, quae per dominium providentur. Num. an. cath. 429.

Parochia possessionis Peremarton ecclesiam non habet, sed eam capitulum eriget. Agros tamen excisos habet, quorum reditus pro futura ecclesia assignati sunt. Divina peraguntur in ecclesia filiali Berhida, quae immediate matri adiacet, s. sup. suff. prov. est, reditus vero nullos praeter pias fidelium oblationes habet. Sunt et aliae filiales, possessiones nempe Papkeszi, Kisskovácsi et Künyös; praedia item Rostás, Sári et Gellye. Num. an. cath. 1027.

Eccl. par. poss. Fok s. sup. instr. est, reditus habet ex agris eidem ecclesiae excisis. Filiales huius sunt Fok Szabadi et Maros, Num. an. cath. 811.

Eccl. par. poss. Kiliti providetur a capitulo, s. sup. instr. est. Filiales habet: Ságvár, Ádánd, in. quibus sunt ecclesiae s. sup. instr. ac per dominium provisae, et possessio Jut. Num. an. 693.

Eccl. par. Nagy Berény s. sup. instr. providetur per capitulum. Habet filiales: Som, in qua est ecclesia s. sup. instr., et possessionem Nyim. Num. an. cath. 532.

Eccl. par. poss. Füle s. sup. instr. providetur per capitulum. Filiales sunt Csajág et Polgárdi, in qua est ecclesia sup. instr. et per dominium provisa. Num. an. 665.

Eccl. par. poss. Szabad-Battyán s. sup. instr. providetur per dominium. Habet filiales: Falu-Battyán, Tácz, Szent-Mihály et Kiss-Keszi. Num. an. cath. 403.

Eccl. par. poss. Isztemér s. sup. instr. est, reditus nullos praeter pias fidelium oblationes habet. Filiales huc adnexae sunt Kuti et Szent-Tamás. Num. an. 1412.

Parochia possessionis Káloz ecclesia destituta est, divina vero in sacello dominali fiunt. Habet filiales: Csősz, Soponya, Láng, Hőrcsek, Hatvan et Eőrs. Num. an. cath. 569.

Ecclesia possessionis Theés per praepositum Albensem providetur. Num. an. cath. 130.

Eccl. par. poss. Lepsény s. sup. instr., providetur per dominium. Habet filiales: Kajár, Szent György et Bozsok, in hac est ecclesia sup. instr., et praedium Etsi. Num. an. cath. 339.

Ecclesia praedii Dégh s. sup. instr. per dominium providetur. Habet unam filialem, possessionem Bolhás, sine ecclesia. Num. an. cath. 414.

In Districtu Albensi.

Eccl. par. oppidi Moór, quam administrant PP. Capuccini, s. sup. suff. instr. est. Ibidem PP. Capuccini habent ecclesiam suam.[10] Filiales sunt: Pusztavám, in qua est ecclesia; Sárkány, Arki, in quibus sunt capellae, et Velegh. Omnes praedictae ecclesiae per dominium providentur. Num. an. cath. 4357.

Eccl. par. oppidi Lovasberény s. sup. suff. instr. per dominium providetur, uti et duae capellae in eodem oppido. Num. an. cath. 674.

Eccl. par. poss. Szár neoerecta s. sup. instr. est. Filialem habet Bogmér, sine ecclesia. Num. an. cath. 750.

Eccl. par. poss. Soóskut misera est, s. etiam sup. exiliter instructa, nullam eiusdem curam habente dominio, residentia quippe Comaromiensi Societatis Jesu. Habet filialem unam, praedium Zámor, in qua est capella s. sup. instr., quae a domino terrestre providetur. Num. an. cath. 668.

Eccl. par. poss. Bicske s. sup. instr. providetur per dominium. Habet filiales: Mány, Csabdi, Felcsúth et Barok. Num. an. cath. 997.

Eccl. par. poss. Ettyek, uti et filialis praedii Botth s. sup. suff. instr. est, utraque pro reditibus habet assignatos agros. Num. an. cath. 695.

Eccl. par. poss. Vaál s. sup. instr. habet aliquos fundos, ex quibus exigui sunt reditus. Filiales huius sunt: Tordacs, in qua est ecclesia cum sup. a dominio provisa; Gyuró, in qua est capella; Kuldo, Szent Péter, Tabaid et Dobozz. Num. an. cath. 1015.

Eccl. par. poss. Bodajk est ipsa PP. Capuccinorum ecclesia, qui parochiam administrant, s. sup. instr. per dominium providetur. Habet filiales: Csurgó, in qua est eccl. sup. instr.; Balinka in qua est capella; Csókakeő et Schrőd. Num. an. 1696.

Eccl. par. poss. Acsa actu erigitur, s. sup. instr., per dominium providetur; exsistit hic etiam una capella. Filialis est possessio Alcsúth, sine ecclesia. Num. an. cath. 795.

Parochia possessionis Boglár ecclesiam non habet, sed in domo parochiali pro divinis peragendis cubiculum unum assignatum est. Num. an. 531.

Eccl. par. poss. Nadap s. sup. instr., habet unum agrum et vineam unam. Num. an. 220.

Eccl. par. poss. Csákvár s. sup. instr., habet reditus ex agris et vinea per dominium excisis. Filialis est praedium Forna. Num. an. cath. 771.

[10] Mórott ekkor az ú. n. magyar templom volt a plébániai egyház, a Szentháromság-templom pedig a kapucinusoké. Pauer, Historia dioecesis Alba-Regalensis. Albae-Regiae, 1877. 419.

Paroćhia possessionis Kozma habet tantum oratorium s. sup. prov., et filialem Kőhányás. Num. an. 294.

Eccl. par. poss. Tárnok s. sup. prov. est. Sunt duae capellae, una in hac possessione, altera in filiali Martonvásár. Num. an. 770.

Eccl. par. poss. Pátka s. sup. instr. reditus habet ex agris sibi assignatis per dominium. Filialem habet possessionem Pákozd, in qua est eccl. s. sup. instr. Num. an. cath. 326.

Eccl. par. poss. Pázmánd s. sup. suff. instr. habet vineam unam. Filiales sunt: Velencze, Vereb, in quibus sunt ecclesiae sup. instr.; Sukoró, Gardony, Nyék et Petend. Num. an. cath. 1117.

Eccl. par. poss. Iszka-Szent-György s. sup. instr. per dominium providetur. Habet filialem Moha. Num. an. cath. 164.

Eccl. par. poss. Rácz-Keresztur neoerecta, s. sup. prov., praeter pias oblationes nullos reditus habet. Filiales sunt: Baracska, Szent Iványi, Szent László, Szent Miklós, Szent Péter et Besnyő. Num. an. cath. 468.

Eccl. par. poss. Csór s. sup. instr. providetur a dominio. Num. an. cath. 316.

Eccl. par. poss. Magyar-Almás s. sup. instr., habet reditus ex agris assignatis. Filiales sunt: Keresztes et praedium Igar, sine ecclesiis. Num. an. cath. 275.

In Districtu Budensi.

Eccl. par. oppidi Érd s. sup. instr., reditus habet ex vineis eidem ecclesiae legatis. Exsistit ibi una capella sup. et reditibus destituta. Filiales sunt: possessio Batta et praedium Diós. Num. an. cath. 1169.

Eccl. par. oppidi Zsámbék s. sup. et reditibus prov. est. Habetur ibi et alia eccl. sine reditibus et s. sup., quae olim pro par. eccl. serviebat; capella item cum reditibus et s. sup. Num. an. 1668.

Eccl. par. poss. Budakesz s. sup. instr., sed sine reditibus. In eodem territorio exsistit alia eccl. PP. Trinitariorum. Num. an. 1078.

Eccl. par. poss. Solmár s. sup. instr. reditus non habet. Exsistit ibi etiam capella s. sup. instr., reditusque habet ex pia fidelium oblatione. Num. an. 689.

Eccl. par. poss. Vörösvár s. sup. instr. est. Habentur ibi etiam tria oratoria sine sup. et reditibus. Filialis est Szent-Iván, ubi est oratorium s. sup. instr. Num. an. 1071.

Eccl. par. poss. Monostor s. sup, instr. est. Habet filiales Pocs-Megyer et Tótfalu. Num. an. cath. 334.

Eccl. par. poss. Bogdán s. sup. instr. est. Habetur ibi una capella sup. destituta. Num. an. cath. 933.

Eccl. par. poss. Tétény s. sup. instr. est. Num. an. 441.

Eccl. par. poss. Török-Bálint s. sup. instr. est una cum capella ibi exsistente. Num. an. 830.

Eccl. par. poss. Perbál s. sup. instr. est. Habet filialem Tinye, in qua est eccl. sup. s. instr. Num. an. cath. 795.

Eccl. par. poss. Kiss-torbágy s. sup. instr. est, reditus habet ex certa vinea. Filiales sunt Pátty et Biha, in qua est capella. Num. an. cath. 680.

Eccl. par. poss. Kovács s. sup. instr. est. Habet duas capellas sine s. sup. Num. an. 717.

Eccl. par. poss. Csaba s. sup. instr. est. Filiales habet: Szántó et Szent Kereszt, in quibus sunt ecclesiae s. sup. instr. Num. an. 1208.

Eccl. par. poss. Hidegkut s. sup. instr. est. Habetur etiam una capella. Num. an. 476.

Eccl. par. poss. Weindorff s. sup. instr., habet filiales Csabánka, Üröm, in quibus sunt ecclesiae sup. instr.; Pomáz et Kálaz sine ecclesiis. Num. an. cath. 1098.

Eccl. par. promontorii Csepel cum altera ecclesia s. sup. instr. est. Num. an. 487.

In Districtu Ráczkeviensi.

Eccl. par. oppidi Ráczkeve s. sup. instr. est. Habet filiales Becse, in qua est eccl. sup. instr., et Makad. Num. an. cath. 1081.

Eccl. par. oppidi Adony s. sup. instr. est. Filiales huius sunt quaedam praedia. Num. an. 1385.

Eccl. par. poss. Perkáta cum filiali ecclesia oppidi Sárosd s. sup. instr. est. Huic quoque pro filialibus praedia annexa sunt. Num. an. 2495.

Eccl. par. poss. Pentele, uti et filialis Rácz-Almás s. sup. suff. instr. est. Utraque habet certas vineas pro dote assignatas. Est et alia filialis, praedium Nagy-Venyim. Num. an. cath. 1500.

Eccl. par. poss. Ujfalu cum filialibus ecclesiis Szent Márton et Csép s. sup. suff. instructae providentur a dominio. Num. an. cath. 591.

Eccl. par. poss. Ercsi nova est, s. sup. instr. Num. an. 1166.

Eccl. par. poss. Tököl, uti et filialis Csepel s. sup. instr. providetur a dominio. Num. an. 1229.

In missionibus PP. Societatis Jesu, quibus administratio parochialis commissa est, sunt duae ecclesiae in possessione Aba et praedio Szent Ágotha per ipsos ex pia fidelium oblatione erectae et s. sup. instr. Inter haereticos in possessionibus et praediis sibi commissis numerant an. cath. 738.

In Districtu Kaposváriensi.

Eccl. par. oppidi Kaposvár s. sup. instr. habet suos reditus. Filiales sunt: Füred, Hetés, in quibus sunt ecclessiae sup. s. instr.; Jutha, Csombárd, in quibus sunt oratoria; Toponár, Mére, Ujlak et Szent-Márton sine ecclesiis. Num. an. cath. 3953.

Eccl. par. oppidi Igal, uti et filialis eiusdem, Ráksi s. sup. instr. est. Habet et aliam filialem Magyar Attád, in qua est oratorium sup. s. instr. Num. an. cath. 1667.

Eccl. par. oppidi Koppán s. sup. instr., habet filiales Németh Egres, Szorossad, Döröcske et praedium Kára. Num. an. 1651.

Eccl. par. oppidi Karád s. sup. suff. instr. est. Habet filiales Csepel et Kötse. Num. an. cath. 2170.

Eccl. par. poss. Kiss-bár s. sup. instr., habet filiales Bonya, Gamás et Fiad. Num. an. 1929.

Eccl. poss. Andacs PP. Franciscanorum, quae simul est parochialis s. sup. instr. Num. an. 984.

Eccl. par. poss. Nágocs s. sup. instr., habet filiales Miklós, Zich ac Acsa. Num. an. 1899.

Eccl. par. poss. Lengyel Tóthi, uti et filialis Tóth Gyugy s. sup. suff. instr. est. Habet et aliam filialem, Kisstriny sine eccesia. Num. an. 2079.

Eccl. par. poss. Látrány, uti et filialis Lölle s. sup. instr., habet et alias filiales: possessionem Thur ac praedia Visz et Rád. Num. an. 2334.

Parochia Szent Balásiensis habet sub se possessiones 16, nempe: Szent Balás, Sántos, Cserénfa, Kaposkeresztur, Hajmás, Gálosfa, Böszénfa, Gyarmat, Szent Pál, Kisslak, Töröcske, Szent Jakab, Nádosd, Simonfa, Kissfalud et Szenna. Tres in hac parochia sunt ecclesiae, sed et illae ruinatae et s. sup. destitutae. Num. an. cath. 1434.

Eccl. par. poss. Mernye, uti et filialis Geszti s. sup. instr., habet alias quoque filiales: Szentgálloskér, Felső Bogát, Várda, in quibus sunt capellae sup. instr; possessiones item Polány, Mocsolád, Aszaló, Magyar-Egres, Jád et Somodor sine ecclesiis et capellis. Num. an. 2172.

Eccl. par. poss. Köröshegy s. sup. instr., habet filialem unam, Bálványos sine ecclesia et capella. Num. an. cath. 362.

Eccl. par. poss. Gelle s. sup. instr., habet filialem Galyán, sine oratorio aut ecclesia. Num. an. cath. 974.

Eccl. par. poss. Kercseliget s. sup. instr. est. Num. an. 568.

Eccl. par. poss. Taszár, uti et filialium eius Homok, Baté, Fonó, et Zimán ecclesiae sunt s. sup. instr. Quinta filialis est Orczi, sine eccl. Num. an. cath. 1120.

Eccl. par. poss. Szill, uti et capella in eiusdem promontorio s. sup. instr. est. Habet filiales possessiones Büssü, in qua est capella; Kasok, Patalom ac praedia Rácz-Egres, Merse et Magyarod. Num. an. 1658.

Eccl. par. poss. Attola s. sup. instr., habet filiales: Pula, Csoma, Szabadi, Berki et Mosdós, in quibus sunt oratoria. Num. an. 1591.

Eccl. par. poss. Szóllád, s. sup. instr. est. Habet filiales: Szárszó, Szemes et Teleki. Num. an. 1508.

Eccl. par. poss. Szőlős-Györök s. sup. instr., habet filiales: Csehi, Orda, Boglár et Kisslak. Num. an. 1449.

Eccl. par. poss. Somogyvár s. sup. instr., habet filiales: Pamuk, Osztopány, Vámos, Edde, Remete. Num. an. 2462.

Eccl. par. poss. Tab, uti et filialium Zala et Torvaj ecclesiae

sunt s. sup. instr. Aliae filiales sunt Bábony, Megyer et Kapoly, sine ecclesiis. Num. an. 2266.

In Districtu Segusdiensi.

Eccl. par. poss. Marczali s. sup. instr. est cum capellis filialium Nagy-Gomba et Boronka. Tertia filialis est Kiss-Gomba, sine eccl. Num. an. 1413.

Eccl. par. poss. Csököl, uti et filialis Szent Benedek s. sup. suff. instr. est. Habet praeterea filiales: Jákó, Kadarkut, Kiss-Kovácsi, Gige, Kiss-Korpád, Szabás, Nagy-Korpád, Kiss-Bajom, Kiss-Aszond, Szomajom, Pacza, Bárd, Postelek, Dada et Mike. Num. an. cath. 1060.

In parochia oppidi Segusd ecclesia PP. Franciscanorum, quae simul est parochialis, s. sup. instr., uti et capella in campo eiusdem oppidi. Habet filiales Szoób, Beleg, Martony et Kozma. Num. an. 1118.

Eccl. par. poss. Vörs, uti et filialis Berén s. sup. instr. est. Habet et alias filiales: Főnyed, Tikos et Hollad. Num. an. 998.

Ecclesia par. poss. Sámson et filialium Szőcsén et Horváthkut s. sup. instr. est. Aliae filiales sunt: Fejéregyháza, Zsitva, Savol et Marót. Num. an. 630.

Eccl. par. poss. Tapson et filiales Szenyér, Szakácsi et Gadány sunt s. sup. instr. Num. an. 1514.

Eccl. par. poss. Nagy-Bajom et filialis Sárd cum capella huius loci sunt s. sup. instr. Habet praeterea filiales: Vrácsik, Sőrnye, Csoknya et Kutos. Num. an. 1973.

Eccl. par. poss. Tóth Szent Pál cum filiali Nikla ruinosa, sacra tamen sup. instr. est. Tertia filialis est Varjaskér, sine eccl. Num. an. 796.

Eccl. par. poss. Busák, uti et filiales Lak, Táska et Baráthi s. sup. instr. est. Num. an. 2275.

Eccl. par. poss. Kéthel, uti et filialis Keresztur s. sup. suff. instr. est. Aliae filiales sunt: Ujlak, Sári et Loók. Num. an. cath. 1166.

Eccl. par. poss. Iháros-Berény cum filialibus Miháld, Inke et Liszó est instr. s. sup. Filiales aliae sunt Szent-Péter, Sand, Path et Dencs. Num. an. 1628.

In parochia possessionis Mesztegnyő ecclesia PP. Franciscanorum, quae simul est parochialis cum filiali Keleviz est s. sup. instr. Num. an. 450.

In parochia possessionis Nagy-Attád ecclesia PP. Franciscanorum, quae simul est parochialis cum filialibus Hoszufalu, Lábod et Kiss-Attád s. sup. instr. est. Aliae filiales sunt: Bodvicza, Henyész, Simongáth, Bollhás, Ötvöskónyi et Szent László. Num. an. 1035.

Eccl. par. poss. Lád et filialis Gögléd, capella item in Ujfalu est s. sup. instr. Parochia habet sub se pagos 19. Num. an. cath. 1109.

In parochia possessionis Csokonya est oratorium unum miserum, loco cuius actu nova ecclesia erigitur. Habet filiales Visonta, Ujlak, Görgetegh, Rinya-Szent-Király et Bessenye. Num. an. cath. 446.

Eccl. par. poss. Szulok s. sup. instr. est. Habet filiales Dráva Tamás, Homok-Szent-György, Kálmáncsa, Dombó, Gárdony, Istvándi et Darány. Num. an. cath. 753.

In Districtu Szala-Egerszeghiensi.

Ecclesia parochialis episcopalis oppidi mei Szala-Egerszegh gravibus meis expensis erecta, tota ut supra memini intrinsecus picta [c], sacra etiam sup. instr. est. Eiusdem quoque oppidi capellae 4, capellae item in filialibus Ebergény, Eörsebeth, ecclesia demum in Besenye sacris supellectilibus instr. sunt. Filiales aliae sunt Ságod, Bekeháza, Neszele, Oláh, Kaszaháza et Varhata, sine ecclesiis. Num. an. omnes cath. 2233.

Eccl. par. poss. Salamvár, uti et filiales Szala Pataka, Lövő et Mind-Szent sunt s. sup. suff. instr. Habet praeterea pro filialibus tria praedia: Keménfa, Budafa et Némethfalu. Num. an. 1277.

Eccl. par. poss. Hásházy suff. s. sup. instr. non est, quibus tamen filiales ecclesiae Vaspör et Bük provisae sunt. Num. an. 723.

Eccl. par. poss. Millei cum filialibus Lengyel et Petri-Keresztúr s. sup. instr. est, uti et oratorium praedii Dobron. Aliae filiales sunt: Döbréte, Kökényesmintszent, praedium Bazita, Kiss-Buda, Gellénháza, Liczkó, Lak et Betsvölgye. Num. an. 1523.

Eccl. par. poss. Puszta-Magyarad cum filialibus Söjtör et Szompács s. sup. est instr., quibus caret capella in Magyarad exsistens. Habet praeterea filiales Ederics, Szent Viszló et Puszta-Szent-László. Num. an. 1833.

Eccl. par. poss. Alsó Bagód et filiales Boldogfa et Andráshida cum capellis in Boldogfa et filiali Káloczfa s. sup. instr. sunt. Habet praeterea filiales Vitenyéd, Apátfa, ac praedia Hagyáros, Szent Pál et Kiss-Kutos. Num. an. 1249.

In possessione Szent László ecclesia PP. Franciscanorum simul pro parochiali serviens, uti et filialis Szent-Mihály s. sup. est suff. instr. Habet et alias filiales: Hetés, Sándorháza, Bucsa, Szent-András, Pöloske.[d] Num. an. 1813.

Eccl. par. poss. Szala Szent György s. sup. instr. est, uti et capellae in filialibus Böröndd, Cséb et Zél. Quarta filialis Kávás est, sine eccl. Num. an. 791.

Eccl. par. poss. Csatár s. sup. instr., habet filiales Borfa [!], Boczfölde, Sárhida et Bak. Num. an. 1135.

Eccl. par. poss. Nova s. sup. instr. est, uti et capella in

[c] A „tota . . . picta" mondat helyén eredetileg ez állt: „intus defacto pingitur." De ez utóbb törültetett, s a közölt rész került fölé. Az utalás supra szavát infra-val kell helyettesíteni.

[d] Pölöske.

filiali Bollahida. Habet alias filiales: Karácsonfa, Mikefa, Zagorhida et Mohosfa. Num. an. 725.

Eccl. par. poss. Bonczodfölde, uti et in filiali Szent Mihálfa s. sup. instr. est. Habet alias filiales Böde, Holló et Teskánd. Num. an. 730.

In Districtu Canisiensi.

In oppido Canisa sunt duae ecclesiae, parochialis una, PP. Franciscanorum altera, qui parochiam hanc administrant. S. sup. utraque prov. est, uti et eccl. filialis S. Nicolai et eccl. B. M. V. Visitantis in Minori Canisa. Habet et alteram filialem, Sáncz, sine eccl. Num. an. 3899.

Eccl. par. poss. Homok-Komár[om] s. sup. instr. est. Habet filiales Korpavár, Langvis, Fraviz[11], Szent Miklós et Obornak. Num. an. 610.

Eccl. par. poss. Szalabér, uti et filiales Véged et Battyk s. sup. sunt suff. instr. Num. an. 1633.

Eccl. par. poss. Kehida est s. sup. instr. Habet filiales: Kallos, Barát-Sziget, Kustán, in qua est capella, et Németh-falu. Num. an. 595.

Eccl. par poss. Szala-Koppány s. sup. instr. habet filialem Bezeréd, sine eccl. vel. capella. Num. an. 1255.

In possessione Palin est ecc. s. sup. instr., quam administrat capellanus dominalis aulicus Servita. Habet an. 106.

Eccl. par. poss. Merenye, uti et filiales Ujlak et Garaboncz sunt s. sup. suff. instr. Num. an. 636.

Eccl. par. poss. Szabar s. sup. instr. est. Habet filiales Kerecsen, Pálkonya, Eger et Oroszton; in hac ultima est quidem ecclesia, quae sicut ruinam minatur, ita nec sup. suff. instr. est. Num. an. 1180.

Eccl. par. poss. Csány, uti et capella in eadem possessione, et filialis eccl. in Bokaháza instr. est s. sup. Filiales aliae: Tilaj et Hoszufalu sunt sine ecclesiis. Num. an. 953.[12]

Eccl. par. Kiskomaromiensis necessaria item sup. prov. habet filiales: Komár Város, Galambok, Magyarod. Suff. instr. habentur ecclesiae, in tertia vero capella publica honori S. Joannis Baptistae erecta est. Num. an. 3075.

Par. eccl. Hahotiensis honori B. Margaritae virginis et martyris dicata et necessaria sup. instr. habet filiales ecclesias in Sz. Balás in memoriam Transfigurationis Domini, In Szerdahely honori S. Stephani Regis, in Kaczorlak S. Annae, in Pölöske-fej S. Mariae Magdalenae poenitentis honoribus dicatas et suff. instr., animas vero 3167.

Mater eccl. Pacsa habet filiales Fölső Rajk et Kál, ecclesiis

[11] Hosszúvölgy és Fűzvölgy.

[12] A következő 6 parókia a jelentésbe betett céduláról: In districtu Kanisiensi addenda sunt.

provisas; Tütös vero, Petréte et Sz. Mártony absque ecclesiis, et num. an. 1077.

Par. eccl. Kapornak honori SSmi Salvatoris dicata et suff. instr. habet filiales: Misefa, Padár, Forintos-háza, Almas, omnes omnino absque templis et altaribus, et animas 1153.

Mater eccl. Nemes-Apáthiensis bene provisa habet filialem Kemend cum eccl. honori SS. Petri et Pauli dicata, reliquas vero filiales: Istvand, Szöpötke, Bük-fa, Vöczkönd, Orbányos-fa, Luka-fa absque altari, et num. an. 4142.

Parochia Pakodiensis ecclesia sufficienti sup. provisa habet filiales Töll-Csány et Dottk, animas vero 845.

In Districtu Keszthelіensi.

Eccl. par. oppidi Keszthel s. sup. instr. a dominio providetur. Altera eccl. est PP. Franciscanorum. Filialis quoque eccl. Meszes Györök s. sup. instr. est. Num. an. 3539.

Eccl. par. oppidi Szent-Gróth, uti et filialis Tekenye s. sup. instr. est. Aliae filiales sunt: Polgárváros, Alsó Aranyád, Felső Aranyád, Szent Péter, Udvarnak et Csaford. Num. an. 3228.

Eccl. par. poss. Rezi s. sup. instr. a dominio providetur. Num. an. 674.

Eccl. par. poss. Zsid s. sup. instr. est. Habet filialem Vallos. Num. an. 682.

Eccl. par. poss. Felső-Páhok, uti et filiales Alsó-Páhok, Egregy et Szent András s. sup. sunt instr., licet eae sint in statu ruinoso. Filialis Boldog Aszonfa non habet ecclesiam. Num. an. 1085.

Eccl. par. poss. Szala-Szent-László est s. sup. instr., filiales habet Gyülevész et Sénye, sine ecclesiis. Num. an. 552.

Eccl. par. poss. Szántó et filialis Vintornyalak est s. sup. instr. Altera filialis Vintornya Szőlős est sine eccl. Num. an. 1065.

Eccl. par. poss. Sármellék s. sup. instr. est. Num. an. 350.

Eccl. par. poss. Karmacs s. sup. instr. est. Habet filiales Bük, Köveskut et Vintornyafok, sine ecclesiis. Num. an. 1553.

Eccl. par. poss. Csehi cum filialibus Basi, Prága et Mihálfa est s. sup. instr. Num. an. 1681.

Eccl. par. poss. Kiss-Görbő et filiales Nagy-Görbő et Óhid sunt s. sup. instr. Tertia filialis est Döbröcze, sine eccl. Num. an. 1291.

Eccl. par. poss. Szent Győrvár s. sup. instr. est. Filiales cunt Mánd et Köszfényes. Num. an. 186.

In Districtu Tapolczensi.

Eccl. par. episcopalis oppidi mei Tapolcza et filiales Haláp, Kiss-Apáthi et Raposka s. sup. sunt instr. In quarta filiali, Hegymagas est capella. Sunt et aliae duae in hac parochia capellae, nempe in Raposka et Diska. Num. an. 2139.

Eccl. par. episcopalis oppidi mei Sümegh s. sup. suff. instr. est. In eodem oppido est eccl. PP. Franciscanorum et capella in

episcopali curia mea. Habet filiales Kiss Vásárhely et Nyirlak. Num. an. 1549.

In parochia possessionis Antalfa est oratorium a Calvinianis recenter acceptum, unde s. sup. necdum suff. instr. In eadem parochia sunt 4 aliae filiales ecclesiae, in Csicsó, Dörgicse, Udvari et Tagyon. Reliquae filiales: Szent Jakabfa, O-Budavár, Akaly, Zánka et Monoszló sunt sine ecclesiis. Num. an. cath. 867.

Eccl. par. poss. Petend, uti et capella in filiali Kapolts est s. sup. suff. instr. Num. an. cath. 356.

Eccl. par. poss. Nemes-Vid et filialis Csákán s. sup. est instr. Aliae filiales sunt Dencs, Nemes-Déd, ac praedia Vrászló, Simonyi et Gardos. Num. an. 1053.

Eccl. par. poss. Szeghvár cum filialibus Hosztót, Sárasd, Uk et Rigács est s. sup. instr. Num. an. 1603.

Eccl. par. poss. Káptalan-Tóthi est s. sup. instr. Filiales sunt Salföld et Kékút [!]. Num. an. 728.

Eccl. par. poss. Dörögd, uti et filialis Eöts s. sup. non satis instr. est. Num. an. 691.

Eccl. par. poss. Rendek cum filialibus Gyömörő, Gógánfa et Dabroncz, capella item praedii Eötvös est s. sup. instr. Num. an. 965.

In parochia possessionis Küvágó-eörs est oratorium miserum, nec s. sup. suff. instr. In filiali Rendes est maius et decentius oratorium, sed s. sup. non satis instr. Aliae filiales sunt: Szepeszd et Kisseörs. Num. an. cath. 464.

Eccl. par. poss. Vita et filialis Ederics s. sup. est instr. Num. an. 843.

Eccl. par. poss. Káptalanfa est s. sup. instr. Filiales sunt: Hany, Bodorfa, Kajánfölde et Gyepü. Num. an. cath. 615.

Eccl. par. poss. Tördemicze cum filialibus Badacson Tomaj, Gulács et Szigligeth est s. sup. instr. Num. an. 1067.

Eccl. par. poss. Szent Békálla et filialis Mintszentkálla cum capella Köveskálla est s. sup. instr. Aliae filiales sunt: Henye et Kissfalud. Num. an. 1214.

Eccl. par. poss. Nyirád est s. sup. instr. Num. an. 720.

Eccl. par. poss. Lesencze-Tomaj cum filialibus Némethfalu et Istvánd est s. sup. instr. Num. an. 863.

Eccl. par. poss. Monostor Apáti et filialis Sáska est s. sup. suff. instr. Altera filialis est Hegyesd. Num. an. 697.

Eccl. par. poss. Gyulakeszi et filialis Diszel est s. sup. instr. Num. an. 819.

Eccl. par. poss. Halimba et filialis Szőcz est s. sup. instr. Aliae sunt filiales Csékut et Kiss-Lőrinte. Num. an. 679.

Atque hic est status animarum catholicarum, locorum, ecclesiarum et oratoriorum dioecesis meae Weszprimiensis.

In episcopatu hocce tria sunt *Ordinis S. Benedicti monasteria.* Primum in *Tihan* ad S. Anianum, alterum in *Bakonbél* ad S. Mauritium, quae una cum abbatibus suis subsunt archiabbati

S. Martini ad Sacrum Montem Pannoniae, atque ob praetensam suam exemptionem in iis, quae ad curam animarum et administrationem sacramentorum pertinent, *nullam episcopi Veszprimiensis iurisdictionem agnoscunt.* Tertium in *Szalavár* ad S. Adrianum, quod cum abbate suo subest abbati Gottvicensi in Austria. Hoc monasterium, licet olim a iurisdictione episcopi Veszprimiensis sese eximere voluerit, anno tamen 1757. piae memoriae praedecessor meus amice cum viris monasterii eiusdem tractando iurisdictionem suam restabilivit.[13] Est praeterea aliud monasterium B. M. V. de *Zircz Ordinis Cisterciensis* pertinens ad Conventum Henrichoviensem in Selesia, cuius praelatus est simul abbas monasterii huius. Exemptionem suam hi quoque religiosi praetendentes iurisdictionem meam in omnibus locis et possessionibus suis excutere omni conatu satagebant, sed postquam coram throno Suae Maiestatis Sacratissimae Imperatricis et Reginae Nostrae humiliter supplicuissem in eo, quatenus viri illi religiosi se in officio continere, meamque in eos et loca ipsorum iurisdictionem spiritualem quoad curam animarum et administrationem sacramentorum agnoscere compellantur, vel mihi pro restitutione iurisdictionis meae actionem contra eos coram Sacra Sede Apostolica movere concedatur, Eadem Sua Maiestas Sacratissima medio benigni mandati sui anno 1767 emanati meam ipsos iurisdictionem agnoscere praecepit, ab eoque tempore huic mandato humiliter obtemperantes *mihi plene iam subiecti sunt.* Est et unum in episcopatu hoc canonicorum regularium *Ordinis Praemonstratensis* monasterium B. M. V. de *Türje,* ubi praepositus cum duobus tantum ordinis sui viris residet. Praepositura haec per familiam Comitum Botthányi tamquam iure patronatus gaudentem clero saeculari conferebatur olim, sed demum religiosis ordinis huius collata est sub his conditionibus, ut quotiescumque nova praepositi electio fit, confirmatio electi ab eadem familia petatur, si vero contingeret ex eadem familia dictum ordinem ingredi, is praepositus eligatur. Praepositura haec, utpote in comitatu Szaladiensi exsistens, in quo nullam umquam episcopus Jaurinensis iurisdictionem habuit, episcopatui Veszprimiensi subiecta semper fuit, sed paucos ante annos, tempore quippe praedecessoris mei Acsádi[e] a iurisdictione episcopi Veszprimiensis *sese subtrahendo episcopo Jaurinensi se subiecit,* non alia certe de causa, quam ut episcopum proprium, qui eos, si prope sit, facile corrigere posset,

[13] Az elődnek, Biró Márton püspöknek a szerzetesekkel való hasonló természetű ellentéteire vonatkozólag l. Hornig i. m. 232—37. és 295. A tihanyi apátságnak és a veszprémi püspökségnek joghatósági viszonya részletesen ismertetve a Pannonhalmi Rendtört. XI. 101—14. A bakonybéli plébániára a veszprémi püspöknek nem volt jogalapja, e kérdésben az 1778-i kir. rendelet is az apátság javára döntött. U. o. IX. 102. A zalavári apátságot Biró püspök 1757-ben vizitálta, s 1758-ban egyességet is kötött vele. U. o. VII. 246, 253—57. V. ö. Hornig i. m. 309.

[e] E helyütt eredetileg „Martini Biró" állt, de ez át van húzva, s a szövegben említett név került fölé.

procul a se habeant. Subtractio haec a iurisdictione episcopatus Veszprimiensis, quacumque demum de causa, authoritate solius personae subiacere debentis facta, an legitime fieri potuerit, Sacrae Sedis Apostolicae iudicio substerno. Sunt praeterea in episcopatu hoc *PP. Scholarum Piarum residentiae*, Veszprimii nempe et Canisae, cuius ordinis viri ex instituto suo iuventuti pietatem et litteras instillant, easque usque rhetoricam docent. Ordinis *Minorum S. Francisci strictioris observantiae* provinciae *S. Mariae* religiosi habent conventus sex, videlicet Veszprimii, Sümeghini, Adacsini, Keszthelini, in S. Ladislao[14] ac in Mesztegnye. Observantes vero provinciae quippe *S. Ladislai* habent conventum unum Canisae et tres residentias is Homok-Komárom, Nagy Attád et Segusd. *Capuccini* habent conventum unum in Moór et unam residentiam in Bodajk. *Ordinis SSSmae Trinitatis* Redemptionis Captivorum religiosi habent residentiam unam ad Quercum Marianam prope Budam.[15] Est demum residentia una virorum *Instituti S. Poenitentiae* a Jesu Nazareno in praedio Botth.[16] Hi omnes in cura animarum et administratione sacramentorum mihi subiecti sunt. Monasterium vero mulierum nullum in episcopatu exsistit.[f]

Hospitalia in dioecesi hac sunt quattuor: Veszprimii, Keszthelini, Canisae et in Ladány, in quibus ex interusurio summae capitalis pauperes aluntur. *Confraternitas* SSSmae Trinitatis in tota dioecesi exsistit per piae memoriae praedecessorem meum, Martinum Biró instituta.[17] Confraternitates quoque Cordigerorum et Sacri Scapularis in aliquibus locis exsistunt. Montes vero pietatis hic nulli sunt.

Caput II. De Sua Excellentia Referente.

Ecclesiae et episcopatui huic Veszprimiensi post mortem praedecessoris mei Martini Biró, cuius antea coadiutor fueram, immediate anno quippe 1762. die 16ª Augusti praeesse coepi, ab eoque tempore *residentiae* praeceptum a sacris canonibus, Concilio Tridentino et Constitutione Urbana[18] praesriptum adimplevi, neque a tempore adepti muneris episcopalis — exceptis regni comitiis, aut ubi pro tuendis iuribus episcopalibus, dioecesis meae commodo, publicoque bono abesse debui — abfui; et si forte aliquam ob causam me abesse contigisset, totum tempus absentiae

[14] Búcsúszentlászló.

[15] Máriamakk Budakesz filiája volt, s a trinitáriusok ottani kolostora az óbudaiba volt bekebelezve. Pauer i. m. 459.

[16] A nazarénus szerzetesek csak egy évtizedig voltak itt. Pauer i. m. 460. — Rupp, M. o. helyrajzi tört. I. 253.

[f] Itt a szemináriumról szóló rész következik, de át van húzva. Mivel értékes, a róla szóló későbbi fejezetben (V.) fogjuk hozni.

[17] V. ö. Hornig i. m. 351—58. s e mű 306. lapját.

[18] VIII. Orbán pápáé. V. ö. Huszár, A vis. lim. 22—23.

meae paucas[g] hebdomadas efficiet. Dioecesis meae *visitationem* omni anno, exceptis temporibus illis, ubi vel infirmitas mihi a Deo immissa, vel a Sua Maiestate Sacratissima Imperatrice et Regina Nostra statum publicum concernentia negotia mihi clementer commissa me impediverunt, ipsemet peregi hucusque; ac *sacramentum confirmationis* in omni ecclesia parochiali tempore visitationis, quod et alias saepius, tam in cathedrali ecclesia, quam et in aliis, extra tempus etiam visitationis, administravi; uti et sacras *ordinationes* ego ipse explevi, nullum alium episcopum pro iis, quae episcopalis sunt functionis huc advocando. Synodi vero sicut provinciales ita dioecesanae a multo iam tempore in hoc regno Hungariae celebratae non sunt. *Praedicatio* porro verbi divini in cathedrali hac ecclesia loco episcoporum ob publica regni, dioecesisque negotia legitime alias impeditorum[h] in sollemnioribus quidem festis, Nativitatis Dni, Paschatis et Pentecostes secundum ordinem dignitatum et stalli canonicis, ceteris vero anni dominicis et festis diebus canonico archidiacono cathedrali[i] huius ecclesiae commissa est, quibus etiam impeditis capellani choro addicti praedicationis officium peragunt. Hi enim ex dispositione mea semper tales assumuntur, qui maxime idonei sunt ad huiusmodi officium salubriter exsequendum.

Depositarium poenarum et mulctarum, ex quo in dioecesi mea neutiquam tales poenae et mulctae desumerentur, nullum est. *Taxa* tamen in cancellaria mea diuturna et immemoriali consuetudine firmata absque ullius aggravio observatur.[k]

De praestitis a me operibus hanc Sanctiti Vestrae reddo rationem. Praeter pia misericordiae opera pauperibus abunde facta marmoream elegantem *aram maiorem in cathedrali* ecclesia honori S. Michaelis Archangeli posui, cuius imaginem Romae pingi curavi, sacris apparamentis eandem ecclesiam, sponsam meam, pro decore eiusdem sufficienter providi. In episcopali oppido meo *Szala-Egerszegh* magnificam *ecclesiam* parochialem, cuius structurae et magnitudini in tota dioecesi mea, pluribusque aliis regni huius comitatibus similis vix invenietur (non commemoratis *ecclesiis* illis, quae partim benevolo succursu meo, partim levi pretio elocatis pro structura ecclesiarum decimis meis in comitatibus Albensi et Pilisiensi exsurrexerunt) novam e fundamentis erexi.[l]

[g] A „paucas" szó helyén eredetileg „vix duas tresve" állt.
[h] Innen kezdve betoldás.
[i] Eddig tart a betoldás.
[k] Utóbbi bekezdés szintén betoldás.
[l] A kezdeti fogalmazványban a zalaegerszegi templomról stb. még ezeket olvassuk: „. . . positis per praedecessorem meum, Martinum Biró fundamentis in perfectum statum deduxi, duabus turribus lamina tectis ornavi, intrinsecus totam advocato ex archiducali civitate Vienna Austriae per magistrum artis peritum decenter depingi curavi et servitium eiusdem ecclesiae uno sacerdote adauxi. Parochiales domos in Szala-Egerszeg, Lövöld et Eössi, episcopalibus bonis, e fundamentis exstruxi . . . et per dioecesim pauperiores ecclesiae pro celebrandis divinis mysteriis portatilia acceperunt. Consulto

Palatium episcopale pro decore episcopalis dignitatis hic Veszprimii gravibus meis impensis nunc exsurgit; domum praeterea aliam cum amplissimo fundo hic a quodam nobile[19] magno pretio relui, ubi *orphanotrophium* erecturus sum. *Aquae ductum* pro publico populi commodo, cui in tota Hungaria similis non est, ex valle ad montem, altitudinem nempe 70 orgiarum magnis meis expensis fieri, et plateam longam lapidibus sterni curavi. Summa capitali seminairii, de qua superius iam mentionem feceram [m], aucta, eaque pro sola intertentione clericorum relicta, *seminarium* deficientium parochorum adiuvante Deo cum seminario clericorum, quod nimis angustum nunc et ruinam minitans est, novum ex fundamentis erigam.[n]

Caput III. De Clero Saeculari.

Canonici cathedralis huius ecclesiae, duoque capellani *choro* addicti eidem *intersunt tali ordine:* reducto per piae memoriae praedecessorem meum anno 1762. in cathedrali hac ecclesia choro, ubi eousque praeter vesperas nulla alia hora psallebatur, per annum unum a solis duobus capellanis ad id deputatis, duobusque musicis saecularibus, exceptis vesperis et completorio, quibus canonici quoque canentes intererant, omnes aliae horae recitabantur. Sed postquam regimini ecclesiae huius admotus fuissem, anno 1763, episcopatus mei primo, ordinem hunc psallendi mutavi, feciique, ut singulis diebus festis et dominicis canonici omnes cum toto clero intersint choro ac praeter matutinum et laudes caeteras etiam horas decantent; diebus vero ferialibus canonicus hebdomadarius semper adsit, qui cum capellanis et organista eas alternatim recitet, vesperis nihilominus et completorio omnibus canonicis interesse et decantare debentibus. *Missa* etiam *conventualis* quolibet die praesentibus canonicis a canonico hebdomadario, vel eo impedito ab alterutro e duobus capellanis celebratur, eaque pro benefactoribus applicatur. Constitutiones suas canonici cathedralis huius ecclesiae a restauratore suo Stephano Sennyei praescriptas habent, quas etiam rite observant.

praeterea non secus impensas, quas in episcopalium bonorum conservationem, conservatorum reparationem et meliorationem, hortumque Veszprimii instructum notabiles omnino feci." — A zalaegerszegi templom festője Czimbal János. Róka, Vita Ig. Koller, Posonii et Cassoviae, 1775. 33.

[19] Csuzi Gáspár. Róka, Vitae Vespr. praes. Posonii, 1779. 495—96.

[m] Mi ezt egy helyre csoportosítva alább az V. fejezetben adjuk.

[n] A kezdeti fogalmazványból még a következőket csatoljuk hozzá, a püspöki palotára s a mellette levő kápolnára nézve: „. . . episcopalem domum . . . foris et intus ad modestiam ecclesiasticam, raro tamen opere et paucis usque adhuc usitato more instruxi, quae rara modestae humilitatis et magnificentiae concordia omnium in se oculos convertit, fama ipsa ad videndum allicit et plures e longinquo etiam excivit, omniumque approbationem promeruit. Capellam episcopali residentiae adnexam, quae a B. Gisela, S. Stephani Regis coniuge structa traditur, plurium saeculorum squalore foedatam, congerie lapidum prope sepultam, eruta circum terra pristino decori restitui et publici cultus feci."

Parochi in parochiis suis resident, librosque omnes, quos ad normam Ritualis Romani retinere debent, retinent. Iis, qui vel ob senectutem, vel ob amplitudinem parochiarum soli non sufficiunt ad sacramenta populo administranda, *capellani* seu vicarii dantur, qui deinde ad vacantes promoventur parochias; nulli enim parochiale confertur beneficium, nisi prius curam animarum cum fructu exercuisset. Omnes vero per se, vel per capellanos suos singulis dominicis et festis sollemnibus populum curae suae concreditum pascunt salutaribus verbis, docendo quae scire omnibus necessarium est ad salutem ac rudimenti° fidei pueris aliisque hoc adiutorio indigentibus catechisando instillant. Singulis etiam dominicis et festis de praecepto missam pro populo eorum curae commisso applicant omnes.

Nullum ego e clero saeculari ad ordines promovi hucusque, qui e seminario non fuisset. Singuli vero ante singulorum ordinum susceptionem coram consistorialibus assessoribus meis *strictum examen* subire debent. Antequam autem sacris ordinibus initientur, piis meditationibus et *spiritualibus exercitiis* in eodem seminario per aliquot dies vacant. Totus porro dioecesis meae clerus *tonsuram et vestes* iugiter defert clericales, atque quoad fori privilegium servantur disposita a Sacrosancta Synodo Tridentina Sess. 23. Cap. 6. de reformat. et a constitutione SSmi Benedicti XIII. in Concilio Romano emanata. *Conferentiae theologiae moralis* in quovis districtu seu archidiaconatu singulo trimestri ab omnibus curam animarum exercentibus, tam saecularibus, quam regularibus sacerdotibus, illis nempe, qui parochialia administrant, mihique quoad haec plene subiecti sunt, habentur; quibus ex episcopali consistorio meo casus in singula conferentia decidendi mittuntur, qui a quovis pro capacitate decidi, chartaeque cum propria nominis subscriptione apponi, singulorum vero decisio una cum communi decisione in ipsa conferentia facta a vicearchidiaconis eidem consistorio meo submitti debet. Si quae autem errata in decisionibus sub revisione observata fuerint, eadem connotantur, atque iis, qui ita errarunt, notificantur, ut eo maior ex conferentiis his profectus hauriatur, quibus magnum apud clerum meum profectum fieri observavi hucusque.

Mores saecularis cleri mei exemplares et commendatione digni sunt. Si quem tamen a tramite aberrare contingat, sacris in domo aliqua religiosa exercitiis aliquot mensium aut hebdomadarum spatio iuxta mensuram delicti instituendis, ieiunio et privatione beneficiorum emendare consuevi.

Caput IV. De Clero Regulari.

Regulares curam animarum exercentes, qui iurisdictioni et visitationi meae episcopali subsunt, in iis quae ad curam anima-

° E helyett inkább: rudimenta.

rum et administrationem sacramentorum, verbi item divini praedicationem pertinent, sicut reliqui parochi mei, munus sibi commissum fideliter *adimplent.* Nullus vero *extra monasterium* degit, nisi qui vel parochiarum vel bonorum temporalium administrationem sibi commissam habent, vel ex dispositione superiorum suorum in aulis quorumdam nobilium capellanos agunt. Ex monasteriis vero eiectus, aut etiam intra septa monasterii degens et scandalose delinquens, in tota dioecesi mea nullus exsistit.

Sequentium duorum punctorum materia in hac dioecesi deficit.[20]

Caput V. De Seminario.[p]

Habetur etiam hic Veszprimii seminarium clericorum, qui ordinarie aluntur numero octodecim; dioecesis vero utilitate aut necessitate id exposcente plures, ex fundatione pecuniaria, cui *posuit initium Joannes a Volkra,* ineunte hoc saeculo episcopus Veszprimiensis, assignata quapiam *summa* capitali, quae partim ex piis legatis, partim ex aliorum benefactorum donatione iam exsurgit ad florenos Rhen. 34458, e cuius summae interusurio annuatim veniunt floreni Rhen. 2067 d. 48, atque hi fuerunt usque huius anni mensem Maium reditus seminarii, quo mense *molam frumentariam* duarum rotarum intra terrenum Veszprimiense per quosdam nobiles cum manifesta episcopalis iuris, utpote terrestralis dominii laesione, multis retro annis exstructam et possessam, per me autem — interveniente supremi in hoc regno Hungariae in iuridicis tribunalis sententia — recens recuperatam cum accessione proventuum idem seminarium accepit.[21] Non taxa statuta, non beneficium ullum eidem unitum est. Praeter supradictos 18 clericos, in hoc seminario educari solitos, habet episcopatus Veszprimiensis in duobus seminariis, Generali uno, et S. Stephani altero *Tyrnaviae* 12 alumnos fundatos, ubi totidem etiam clerici constanter aluntur.

In seminario Veszprimiensi, uti superius attactum est, sunt alumni 18, qui sub cura civitatis huius parochi in disciplina ecclesiastica recte instituuntur et studiis theologicis sub religiosis *Scholarum Piarum professoribus* vacant tali cum profectu, ut idonei semper inveniantur omnes, qui curam animarum digne administrent. Cathedrali huic ecclesiae singulis diebus, aliis vero ecclesiis in sollennitatibus earum *inserviunt.* Constitutiones suas a piae memoriae praedecessore meo Martino Biró sibi praescriptas

[20] E pontok a püspöknek a szerzetesek fölötti átruházott joghatóságára és a püspököt részükről ért esetleges sérelmekre vonatkoznak.

[p] Itt az első bekezdésben a szemináriumra vonatkozó s előbb kihagyott részt közöljük, azonban nem az egész jelentést tartalmazó kézirat alapján, hanem az ennek alapjául szolgált s teljesebb kezdeti fogalmazvány szerint, amelyre egyébként a jelentésnek e része is utal.

[21] V. ö. Hornig i. m. 310.

habent, quae ut exacte adimpleantur, seminarii huius praefectus, qui simul cathedralis huius ecclesiae honorarius canonicus et civitatis huius parochus est, omnem impendit operam. Taxa huic seminarii nulla statuta est, sed ex summa capitali superius attacta eiusdem seminarii clerici aluntur.

Caput VI. De Populo.

Magna pars dioecesis meae *haeresibus Lutherana et Calviniana* infecta est, ex quibus tamen multos ad orthodoxam fidem sensim *converti* videre est. *Schismatici* quoque multi prope Budam degunt, ex quibus raro aliquis convertitur. Populi porro *catholici* mores boni sunt, atque in pietate satis proficit. Nullus vero in eo abusus, aut prava inolevit consuetudo, quae remedio Sacrae Sedis Apostolicae indigeret.[r]

Zágrábi Püspökség.

Zágráb, 1607. máj. 7-i levelében Brattilich Simon pálos generális és zágrábi pk. *Bakich György pálost,* a zágrábi Remetekolostor vikáriusát bízza meg a limina elvégzésével.
[A 486. jelz. íven.]

1607. Bakych György pálos, püspöki megbizott jelentése.

Civitas Zagrobiensis est in Provincia Sclauoniae, quae quidem provincia ab antiquo tempore ad Coronam Regni Hongariae spectat et pertinet, habens ecclesiam Divo Stephano dicatam, archiepiscopi Colocensis suffraganeam. In qua sunt triginta duo canonici, ex quibus duo praepositi et duodecim archidiaconi, et praeter illos sunt etiam duodecim alii canonici, quorum unus est praepositus; qui ab Ecclesia Csasmensi, quae a Turcis desolata et funditus eversa exstitit, ad Ecclesiam Zagrobiensem translati fuerunt et ipsius Ecclesiae Zagrabiensis praebendarii seu mansionarii dicuntur et omnes divinis officiis quotidie in illa intersunt. Et est ornamentis ecclesiasticis ad divinum cultum necessariis pro tempore et loco ac tenuitate fructuum satis decenter ornata. Isti autem archidiaconi debitis temporibus suos in dioecesi visitant districtus. Habet etiam seminarium ad iuventutem illarum partium in bonis disciplinis et religione catholica instruendam, et dum illius adolescentes in maturum pervenerunt statum, ad Civitates Viennensem, Olomuciensem

[r] Ezután a következő fejezetcím: „Sequuntur Postulata" jön, de utána semmi. Keltezés és aláírás hiányzik.

et Bononiensem, in quibus proprium et habent collegium, ad studia prosequenda transmittuntur.

Dioecesis Zagrabiensis est ampla et in ea olim erant duodecim circiter millia colonorum, qui omnes episcopo pro tempore exsistenti veram obedientiam praestabant, sed nunc a Turcis maior pars occupatur et in angustum redacta est. In ea sunt tria monasteria Ordinis S. Pauli primi eremitae, et totidem S. Francisci, sed nulla alia. Parochiales ecclesiae vero sexaginta circiter, quae per presbyteros de vita, moribus et idoneitate satis commendatos deserviuntur. Populus istius diocesis totus est Catholicus praeter paucos nobiles, qui tamen ptum Reveredissimum Episcopum summo honore et amore prosequuntur, et quotidie aliquem ex illis doctrina et exemplo ad viam salutis reducit. Ita ut clerus, nobilitas et populus non solum dioecesis, sed totius provinciae illum tamquam Patrem Patriae colunt; et cum propter bellicos tumultus in Regno Hongariae noviter exortos[1] proceres Regni simul cum omnibus regnicolis catholicis a duobus annis semper in armis et paratum exercitium in apertis campis contra haereticos tenere coacti fuerint, omnes sub umbra alarum suarum protegentes pro religionis catholicae defensione tamquam bonus Pastor, qui curam gregis sibi commissae nunquam deserit, cum illis semper interfuit et illius prudentia suam dioecesim a multis incursionibus exemit.

A jelentésével egyező aláírás. A jelentés a 487. és 488. jelz. íveken található.

Zágráb. 1619. júl. 10. keltezésű levélben a pk. a limina elvégzésével *Bogdan Márton* zágrábi kanonokot bízta meg. [A 485. jelzésű lapon.] 1622-ben ugyanő a prokurátor. [730. jelzésű lapon.]

1634. Ergely Ferenc püspök jelentése.

Személyesen nem tud elmenni, mert már 80 éves, ezért *Marnavich Tomko Jánost*, aki boszniai pk, zágrábi olvasókanonok és pki koadjutor, bízza meg.

Az *e. m.* azon a vidéken terül el, amelyet a régi írók Pannonia Interamnensis, illetve Savia néven illettek, az újabbak pedig Szlavoniának hívják, a Magyar Sz. Korona uralma alatt, a kalocsai érseknek alávetve. Szélessége északról délre 5 napi út, nyugatról keletre 3 napi, a török hódítás előtt 10 napi volt. A *sz. e.-at*[2] és pkséget Sz. László alapította Sz. István király tiszteletére; a sz. e. igen tágas és nemes szerkezetű, valódi márványból való. 28 oltár díszíti, a legbecsesebb fölszereléssel jól el van látva. Becsesebb ereklyéi: Sz. István király feje, egy aprószent egész teste, Sz. Péter vt. kezének egész fistulája, Sz. László keze fistulájának egy része. A főoltárt, amelyet a közelmultban tűzvész pusztított el, bizonyos alamizsnák hozzájárulásával a pk. saját szegény-

[1] Bocskay felkelése.
[2] L. a 12. jegyzetet.

ségéből régi fényben megújíttatta. A nappali és éjjeli officiumon a sz. e.-ban 31 *kanonok* vesz részt; közülük a négy első dignitás, valamint a császmai káptalan prépostja is; ezután következik a sz. e.-i főesperes, ki a poenit. tisztét is gyakorolja, s 10 más főesperes, ezek egyike a nagyprépost. A többieknek mesterkanonok a nevük. Ezenkívül állandó szolgálatra van 12 praebendariusnak nevezett alsóbb pap, közülük 9 címzetes császmai kanonok. Ezek is állandóan résztvesznek a karimán.

A *szem.-ot* a pk. és káptalan alapította, javadalmazta és kormányozza. A pkvár egy külön házában van elhelyezve, benne jelenleg 16 klerikus él, közülük az alkalmasabbak a jezsuiták kollégiumába járnak; egy prefektus-kanonok és egy sublector vezetése alatt állnak a kispapok, „qui etiam festivis diebus omnibus divinis inserviunt et praeterea ferialibus diebus, nocturnis et vespertinis officiis, necnon maturo sacro, quod summo mane perpetuo decantatur." Más szem. is van egy kanonok vezetése alatt, Bolognában, zágrábi kanonok alapítása[3], amely bizonyos bolognai nemesek igazságtalan hatalmaskodása folytán végső inségre jutott, most azonban a pápa és Barberini Ferenc bíboros pártfogásával már kezd helyrejönni; benne a jövedelem lehetősége szt. különböző a növendékek száma. Van egy harmadik szem. is, részint elhalt kanonokoktól, részint a jelenlegi pktől Bécsben alapítva, ahol 12 kispap tanul a jezsuitáknál.

A pk. a tornyokkal, bástyákkal és hadi szerekkel ellátott várban székel, amelyet pki költségen erősítettek és őriztek. A kanonokok pedig a mellette fekvő, fallal körülvett városban a sz. e.-hoz tartozó házakban laknak, „cui dictarum domorum pretia post mortem cuiuslibet canonici debentur, ex donatione episcopi pro tempore exsistens." Az összes javadalmak és méltóságok a nagyprépostság kivételével pki adományozásúak.

A *pki asztalhoz* tartozik illetve tartozott több ezer jobbágy néhány megyével, sok mezővárossal és igen sok faluval, amelyeket most legnagyobbrészt a török bitorol; részben a bebocsátott szakadár valachok is elfoglalva tartják, részben az előző pkök világiaknak adták hűbérbe, így a közvetlen előd[4] kb. száz legjobb jobbágyot hűbérbe és zálogba adván, elidegenített. Mindezek következtében annyira megcsökkent a pki javadalom, hogy a még megmaradt kb. 100 jobbágyból a pk. alig tud megélni s a várnak és birtokain lévő más váraknak szükségleteiről gondoskodni.

A *káptalan javadalma*, amely néhány ezer jobbágyból, több mezővárosból és faluból állott, hasonló csökkenésen ment át, hozzájárulva sok tizednek a pkség és káptalan javadalmán eretnekek és katolikusok által történő bitorlása. Ha meghal egy idősebb kanonok és jobb javadalom kerül üresedésbe, a kanonokok optálni

[3] Zondi Pál esztergomi kanonok és zágrábi nagyprépost alapította 1557-ben. Mihályfi, A papnevelés története és elmélete, Bpest, 1896. I. 117.

[4] Domitrovics Péter.

szoktak s az előbbit a fiataloknak hagyják; az öregebbek megfelelően el vannak látva, a fiatalok alig tudják fönntartani magukat, ennek következtében csökken a testvéri szeretet, amely kétségkívül meglenne, ha pápai tekintéllyel a javadalmak egyenlőkké lennének. Az olvasókanonok a kancellári tisztet viseli s köteles a káptalani nótáriust és a sublectort eltartani, ezért a tizedekből kétszeres részt kap. Az éneklőkanonok, ki a kórus élén áll, succentort köteles eltartani, az őrkanonok pedig sekrestyést. Az őrkanonoknak — más sz. e.-ban soha nem hallott példa! — bár a negyedik méltóság s jogszerint a negyedik stallum lenne övé a kóruson, az összes főesperesek után kell ülnie a tizenharmadik helyen; ezen a Szentszék könnyen segíthet. A császmai káptalan tagjai, mivel egyúttal a sz. e. javadalmasai, a pktől és a káptalantól megfelelő javadalmazást kapnak. E káptalan tagjai élvezik a hiteleshelyi jogot. Az említett főesperességek között négy teljesen török uralom alatt van, más négy szintén a törököktől lényegesen megkisebbítve, úgyhogy alig a hátralevő kettő a sz. e.-ival maradt sértetlen.

A káptalani városban levő, egykor ciszterci apátsági Szűz Mária-egyháznak a töröktől megmaradt birtokai a szem.-ba vannak bekebelezve, de belőlük a benne szolgáló káplán, ki a városnak egyúttal plébánosa, eltartást nyer. *A káptalan területén* van ferences kolostor, tagjai minden ünnepnap prédikálnak. A sz. e.-ban a pk. parancsából a négy méltóság kivételével a kanonokok sorban szentbeszédet mondanak. A Vár közelében két szegényház van, egyiket a pk, másikat a káptalan tartja fönn. A Vár mögött terül el a Vicus Latinorum nevű falu Sz. Péter plébániatemplommal, mindenben a pk. joghatósága alatt áll; a káptalani város mögött terül el a Nova Villa nevű falu a praebendariusok és más lakosok házaival, Sz. János plébániatemplommal, mindenben a káptalan joghatósága alatt; mert miként a pk., úgy a káptalan is „merum et mixtum obtinent imperium", nemcsak az alávetett személyek fölött, hanem vagyonuk fölött is minden fellebbezés nélkül. De a szent kánonok iránti tiszteletből mindkét hatóságnak kijelölt világi birája van a vérontási esetek elintézésére.

A topuszkói Szűz Mária-apátság közel 100 éve a pköknek van kommendába adva, mivel azonban a török határon fekszik, csaknem teljesen el van pusztítva, csak nagyon kicsiny vagy semmi hasznot sem hoz a pköknek. De elsősorban *a valachoknak merészsége* teszi tönkre a pki javadalmat. Ők a török vidékről menekülve a világi fejedelmek engedélye folytán nyertek befogadást, a zágrábi pkség határain belül, s többnyire pki területen 5.000-en szállást verve s a határt őrző német katonaságra és prefektusaira támaszkodva, semmiben sem ismerik el a pk földesúri jogát, sőt a szakadársághoz és a görög tévedésekhez legmakacsabbul ragaszkodva a közeli katolikusok számára veszélyes szomszédok. „Quidquid ante quattuor annos fictus ille Constantinopolitanus Archimandrita et post illum duobus annis eiusdem farinae Acriditarius, archiepiscopus

nuncupatus, Apostolicae et Sacrae Congregationi de Propaganda Fide imposuerint, cum uterque ipsorum nil minus, quam de uniendis Ecclesiae Cath. praedictis Valachis egerint, sive cogitaverint, sed eos potentissime in erroribus Graecis confirmaverint et Turcicae parti restituere conati fuerint. Hinc cum Simeon quidam Britanniae episcopus appellatus, sub felicis recordationis Paulo V. Romae potius nomine, quam re Cath. Ecclesiae unitus, nuper e vivis excesserit, et quidam ex agazone monachus a schismaticis Turcia existentibus ipsi successor consecratus sit[5], per praefatum Bosnensem, Coadjutorem meum egi apud Caesaream Maiestatem, ut exclusô homine publice schismatico et haeretico, de cetero concedatur Valachis episcopus, quippe qui superiori anno Romae sese Cath. Ecclesiae univit, ita tamen, ut non sicut episcopus, sed vicarius episcopi Zagrabiensis, iuxta sacr. canonum decreta eisdem Valachis praesit. Pro quo negotio rogo, ut Sanctitas quoque Vestra auctoritatem suam apud Caes. Maiestatem interponat, sicuti etiam apud eandem efficiat, ut iuxta sententiam auctoritate Suae Maiestatis per Palatinum Hungaricum latam, praedicti Valachi saltem in decimis persolvendis episcopum Zagrabiensem admodum et instar reliquorum colonorum episcopalium recognoscant."

A káptalani város mellett fekszik *a sz. kir. város* a Mons Graecus nevű hegyen, sűrűn lakva. Plébániatemploma Sz. Márk tiszteletére épült. E városban van a jezsuiták kollégiuma iskolákkal, 25 év óta, részint a zágrábi pkök, részint az ország nemesei javadalmazták. Minthogy teol. tanszékük nem volt, a mostani pk. a minap saját költségén a lelkiismereti esetek számára tanszéket alapított. Van kapucinus kolostor, s az említett pl. templomon kívül még egy templom, Sz. János tiszteletére. Ebben a városban, valamint az e. m. 3 más sz. kir. városában (Varasd, Körös, Kapronca) s egyszóval az egész pkség területén Isten kegyelméből és a zágrábi pkök őrködése folytán az eretnekségnek semmi nyoma sincs, bár a zágrábi pkséggel 9, eretnekséggel jól megmételyezett e. m. határos; a Muraközt kivéve, amelyben azonban a kat. vallás olyan előhaladást tett, hogy az eretnek prédikátorokat mindenünnen kiűzve, a pknek 10 plébánosa van e nagyon tágas vidéken, köztük a paphiány miatt sz. e.-i kanonok is, a pk. törekvése s a Zrínyi-földesurak kedvezése folytán.

Az említett kolostorokon kívül van az e. m.-ben 3 pálos *kolostor*, a negyedik felállítása most van folyamatban. A sz. kir. város kapujánál egy harmadik szegényház van, a polgárok tartják fönn.

[5] Simrak e kérdésről közzétett művében (De relationibus Slavorum Meridionalium cum S. Romana Sede Ap. saeculis XVII. et XVIII. I. kötet: 1611—61. Zágráb, 1926.) Vratanja Simon őszinte és élete végéig tartó egyesülését bizonyítékok alapján erősen hangsúlyozza. Vratanja utóda, Predojevics Maxim az ipeki patriarkával szenteltette fel magát, pedig előzőleg katolikusnak vallotta magát. De Simrak szt. az Ipekbe fordulásból nem lehet arra következtetni, hogy a Rómával való közösségről lemondott volna. Simrak i. m. 19. s köv., 76. s köv. V. ö. Karácsonyi i. m. 210—11.

A ferenceseknek (obsz.) 6 más kolostoruk van. Vannak ezenkívül még más elpusztult kolostorok is; ismét mások, bár fennállanak, de elhagyatottak, mert javaikat a kevéssel előbb az eretnekségből kat. hitre áttért földesurak foglalták el. Hasonlóképen áll a dolog bizonyos apáca-birtokokkal is; apácák azonban már nincsenek, pedig főként ilyen zárdákra lenne szüksége az e. m. nőinek. A jeruzsálemi ispotályosok javait világiak birtokolják. Az említetteknek s az elődöktől jogtalanul hűbérbe adott pki birtokok visszaszerzésére nincs semmi remény, hacsak a pápa a császárnál nem jár közbe.

E. m.-jének szabad *parókiáit* nehéz számszerint pontosan megmondani, mert a török határon fekvők állapota állandóan hihetetlen változásoknak van kitéve; egyeseket lerombolnak, mások újraépülnek, ismét mások az eretnekek kezéből kerülnek vissza. Mégis mindent számba véve több mint kétszáz van, mind r. kat. szertartású, közülük igen soknak annyi a híve, hogy bármelyikükből többet lehetne csinálni; ennek meg is kellene történnie, ha lenne elég pap. Papok hiányában közülük néhány állandóan lelkész nélkül van, a lelkek nagy kárával; ezért a pk. kénytelen rajtuk sz. e.-i kanonokokkal, praebendariusokkal és az e. m.-ben levő szerzetesekkel segíteni, a főesperesek évenkinti vizitációjuk alkalmával több helyen maguk kénytelenek a plébános hivatását teljesíteni. A lakosok számán kívül még egy más körülmény is figyelembe veendő: az e. m. egyes részein a hívők házai nem alkotnak egységes falut, hanem annyira szét vannak szórva, „ut aliqua parochia decem vel duodecim miliaria palica in circuitu habeat", úgyhogy sem a hívők nem tudnak egykönnyen a paphoz és a templomba menni, sem a plébános nem tudja kellően megismerni nyája szükségleteit, különösen most, amikor az ellenség zavarja az e. m.-ét. S minthogy a plébánosok minden vasárünnepnap kötelesek a néphez beszédet intézni, kevesen vannak, akik a napi *breviáriumot* egészen elvégeznék; ennek orvoslására nincs más mód, mint hogy a Szentszék atyai jóságával kizárólag a plébánosokat, s nem a zágrábi e. m.-nek többi papját, oly értelemben dispenzálná, hogy a napi pensumot 3 zsoltárra és 3 leckére szállítaná le, amint az egész e. m. papsága a pkség alapításától kezdve húsvéttól pünkösd nyolcadáig a papi zsolozsmát a zágrábi breviáriumból végezni szokta. Hosszabb officiumra nem lennének kötelezve, így u. i. az igen sok munka és az utak nehézségei közepette elvégeznék, amit most — a húsvéti időt kivéve — hosszúsága miatt kevesen végeznek el. Továbbá kéri a pk, hogy Aragónia, Valencia és Murcia papságának adott pápai engedmény mintájára a zágrábi és Magyarország többi csatolt területeinek nagyrészt török uralom alatt álló papsága halottak napján és nyolcada alatt mindennap *3 misét* mondhasson a megholtakért. A zágrábi e. m.-nek a valachoktól elfoglalt része tele van szakadár plébánosokkal, akik a pki joghatóság és a kat. vallás tisztasága ellen sok mindent elkövetnek. „Magna quoque iniuria meae

Ecclesiae eť mensae episcopalis Commendatarius Teutonicus totam Metriciensem ditionem sibi vindicat, ut neque visitationes in ea peragi, nec decimas persolvi meae Ecclesiae permittat, reclamante antiqua consuetudine et sententiis iuridicis per commissarios apostolicos latis."[5/a]

Bár a magyar metropolitánusok V. Pál alatt engedélyt kaptak, hogy híveik *bőjti napokon* tejet és tojást ehessenek, mindazonáltal a zágrábi e. m.-ben a köznép szinte megbotránkozna, nemhogy élne ezzel a keggyel. Ezért a pk. bizonyos búcsúkat kér azok számára, akik bőjti időben tartózkodnak a tejtől és tojástól, főként mivel a folyók elégséges halat adnak; így a régi buzgóság is megmaradna s a Szentszék kegyelme is megtartaná méltóságát. A paphiány miatt a Szentszék elődjének néhány évre megengedte, hogy a klerikusoknak parókiákon való alkalmazása végett időn kívül is szentelhessen; e már lejárt kegynek 15 évre való engedélyezését kéri.

Hatodik éve van itt, e. m.-i zsinatot már egyszer tartott, a tartományira és nemzetire pedig elküldte követeit. A második e. m.-i zsinatot a legközelebbi június 19-ére hirdette ki. A fából készült harangláb égése alkalmából elpusztult sz. e.-i főoltárnak saját szegénységéből és egyesek adományaiból az újabb építészet szt. márványból való fölépítését sürgeti s a haranglábat is szorgalmazni fogja, ha élete és módja engedik. A sz. e. statutumai, amelyekre a kanonokoknak beiktatáskor esküt kell tenniök, bizonyos dolgokban újításra szorulnak; a pk, ha Őszentsége óhajtja, meg fogja ezt tenni.

Sk. aláírás.

Felelet. [Rávezetve a jelentésre.] A pki jövedelem csökkenésére és az elidegenített birtokok ügyében a Propagandához utalják. A szerzetesek, szerzetesnők s a pki javaknak a világiaktól jogtalanul visszatartott birtokaira nézve: a nunciusnak az egyházi jogokat meg kell védenie, kérjen a pk. a bécsi nunciustól tanácsot; a Kongregáció írjon levelet a nunciushoz, hogy a pknek rendelkezésére álljon. A parókiák terjedelmével, stb. kapcsolatos nehézségekről a pknek valamiképen gondoskodnia kell. A breviárium megrövidítésre vonatkozó kérelem a legkevésbbé sem engedhető meg. A halottakért mondandó misék ügye s a bőjtölőknek kért búcsúké az Inquis. Kongregációhoz áttéve. A katonai parancsnoktól lefoglalt birtok ügyében a pknek jogával élnie kell, de a Német Lovagrend fejének meghallgatásáig semmit nem kell tenni. A szentelési idők alóli mentesítésre vonatkozó kérelmet a pápával kell megtárgyalni.

[5/a] Metlika vidéke, Horvátország és Krajna határán, már régebben is vitás terület volt, vajjon Magyarország és a zágrábi pkség, illetve Krajna és a görzi érsekség alá tartozik-e. V. ö. Farlati, Illyricum Sacrum V. Venetiis, 1775. 433. Szükségesnek látjuk utalni Farlati i. m. V. kötetére általában, ahol a 330—602. lapokon részletesen szól a zágrábi pkségről 1772-ig.

Zágráb, 1675. okt. 1-i levelében a pk. *Doichich István* sz. e.-i kanonokját bízza meg a limina elvégzésével. Nevezett el is végezte.

Zágráb, 1675. október 1. Borkovich Márton püspök jelentése.

Horvát- és Szlavonországban az egyetlen pkség, amely a magyar és osztrák területen fekvő pkségekkel ellentétben tisztán megmaradt a r. kat. hitben. Sz. e.-át Sz. László építtette[6], 28 kanonokja van és a sok pap nagy szorgalommal végzi benne a mindennapi istendícséretet. A népnek — sorrend szt. — kizárólag a kanonokok prédikálnak. A sz. e.-i káptalanhoz járul a császmai, 12 kanonokkal, akik az ellenség miatt székhelyüktől meg vannak fosztva; e kanonokságokat a pk. adja. Az e. m. tágas, bár nagyrészt török uralom alatt áll. Tíz főesperese van, ezek kötelessége az évenkinti vizitáció s az előhaladást, a hiányokat és bajokat a pknek jelenteni s mindenben a Tridentinumhoz ragaszkodni, amelyet ennek az országnak összes rendjei Draskovich György pk. idejében elfogadtak. („ . . . recepti ab universis Statibus huius Regni pridem, sub Georgio Draskouichio, Ecclesiae huius episcopo . . . ") A főesperesek látogatása után a lelkészek érdemeik szt. vagy áthelyezést nyernek vagy megerősítést ugyanazon a helyen. Az e. m.-i zsinatot két pk. különböző hányatott események miatt elmulasztotta, a jelenlegi pk. 8 év alatt kétszer tartott a Trid. előírásai szt.[7] A pkségnek elég tágas birtokai voltak, jelenleg annyira megcsappantak, hogy a pk. méltóságához mérten alig tudja magát fönntartani; minthogy a töröktől el nem foglalt birtokokat a határőrzés miatt itt tartózkodó valachok károsítják, s ez azzal a veszéllyel jár, hogy a pk. engedelmessége alatt élők a sok szenvedett jogtalanság miatt hozzájuk, a szakadárságba mennek át. Az igaz hitre térésükre most van remény, új egyesült pkükkel kapcsolatban, akit a pápa plataeai pknek megerősített.[8] A 3 szem. mint az előző jelentésben. Szerzetesek: jezsuiták Zágrábban és Varasdon, pálosok öt helyen, szabályaikat szorgalmasan követik; ferencesek (obszerváns) a Sz. László- és Bosznia-Dalmácia tartományból.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Zágráb, 1700. aug. 23. Selistevich István püspök jelentése.

A pk. 63 éven felüli kora miatt nem jelenhet meg, hanem *Chrenkouich Péter* sz. e.-i kanonok által végezteti a liminát.

[6] L. a 12. jegyzetet.

[7] 1669- és 1673-ban. Lányi-Knauz, Magyar egyháztörténelem II. 330.

[8] Zorchich Pál. V. ö. Karácsonyi i. m. 212. A valachokra és vallási viszonyaikra nézve Simrak újabb i. m. mellett Nillesnek régibb, de igen alapos feldolgozására utalunk: Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae Orientalis in terris Coronae S. Stephani, Oeniponte, 1885. II. 701—818.

Egyébként ebben az évben a közjó és az e. m. érdekében elintézendő nagyon fontos ügyei vannak az Udvarnál. Az e. m.-i zsinatról szóló részig a jelentés szószerint megegyezik az előzővel. E. m.-i zsinatot eddig nem tartott, főként a háborús zavarok miatt. De jobb időben meg fogja tartani. A pkség birtokainak egy része a török uralom alól visszakerült, de a Kamara kezelésében van; ezek megszerzésére a pk. nemcsak jövedelmét, hanem előbb szerzett vagyonát is ráköltötte s még adósságba is került. E határokon levő valachok közül igen sokan egyesültek a r. kat. Egyházzal, van egyesült pkük is, kinek közreműködéséből remélhető a még szakadár valachok áttérése is. A szerzetesek között kapucinusokat is említ s egy klarissza kolostort. A sz. e. eléggé fel van szerelve, több új oltár van benne.

A jelentésből nagyon tekintélyes részek hiányoznak, úgyhogy erősen csonka. A végén keltezés mint fent és sk. aláírás.

Zágráb, 1707. nov 28-i levelében Brajkovich Márton pk. megbizottját, *Gotthal Miklós* sz. e.-i olvasókanonokot, vikáriusát a bíborosok jóindulatába ajánlja. — Mellékelve továbbá *Pellachich vicebán levele* Zágráb, 1707. nov. 26-ról és *Eszterházy Imre váci pké* Lepoglava 1707. nov. 29-ről, amelyekben tanusítják, hogy a pk. személyesen nem tudja elvégezni a liminát háborús viszontagságok stb. miatt, s mivel a bán távollétében őt helyettesíti.

1707. Gotthal Miklós püspöki helynök jelentése.[9]

Az *e. m. határai:* keletről a pécsi, szerémi és boszniai, délről a zengi pkség; nyugat felől a görzi főesperesség egy része, amely a német lovagrend hatalmában van, de azért a zágrábi pk. abban a részben fenntartja és gyakorolja joghatóságát. Erről az oldalról tehát az aquileai patriarkátus és a laibachi e. m. a határ, majd a salzburgi, suffraganeus pke, a seckaui által kormányozva, a Dráva mentén a német lovagrend. Innen jobban északra menve a győri pkség, azután a somogyi [!] és újra a pécsi.

A pkség két jelentős részre oszlik. Az első már régóta keresztény kézben van, a második a legújabb török háborúban visszakerült s részben még a török alatt maradt. Az első részben van a sz. e., amelynek 28 kanonokja és 14 főesperessége van, amelyeket azonban 12 főesperes vezet; e főesperességek mindkét említett részre kiterjednek. Az első részben van a császármai társaskáptalan 12 kanonokkal, akiknek most nincs saját rezidenciájuk. A sz. e.-ban van továbbá 12 praebendarius. Az első részben összesen 186 plébániatemplom van, köztük egyetlen szerzetesi. A pki joghatóság alatti filiális templomok vagy kápolnák száma 509. A kollégiumoké és férfikolostoroké 23, köztük 3 a székhelyen

[9] A jelentésen nincs kelet, Rómában kék ceruzával 1708-at irtak rá; mivel azonban a jelentések keltezése rendszerint a pkök levelének dátumával egybeesik, az 1707-es évszámot választottuk.

van. A székvárosban van egy apácazárda is 33 taggal, valamint két iskola. A Felsővárosban a humanisztikus iskolán kívül filozófiát és erkölcstant tanítanak a jezsuiták s egyetemi joguk van. Ők kormányozzák a szegény tanulók szemináriumát. Az Alsóvárosban, amely anyagiak szempontjából is a világi papság joghatósága alatt áll, 3 világi pap retorikát s az alsóbb iskolákat tanítja és egyúttal a kispapok szem.-át vezeti. A kispapok száma ezekben az években 27 volt. A szem. a káptalan és a pk. vezetése alatt áll. Az Alsóvárosban már második éve egy sz. e.-i kanonok erkölcstant tanít. „Scholae item aliae in hac parte dioecesis sunt ternae". A prépostságok száma 3, egy szerzetesi és kettő világi, de utóbbiak egyike jelenleg csak címzetes. Apátság három van, jelenleg világiak, de egyikük csak címzetes. Van ezenkívül 6 egyszerű javadalom. Az Alsóvárosban van a kiérd. papok háza és két más hospitale, a Felsővárosban 1, az e. m.-ban 6 sz. h. A világi papok száma 280, a szerzeteseké 190. A többi klerikus és laikus, fogadalmas és újonc száma 160. A világi papok az elmult négy évben 120 kálvinistát és lutheránust térítettek át. A szakadárok közül csak kevesen egyesültek a r. kat. Egyházzal, azokat kivéve, akiket a tőlük elkövetett vétség miatt halálra ítélnek, mert ezek csaknem mind egyesülnek. A szerzetesek munkája által, mivel házaik körül kevés az eretnek, csak hárman tértek át. Az e. m. első részében a Murán túl és Légrádon van még nem kevés eretnek; a Murán túl egy lutheránus és egy kálvinista prédikátoruk van, kik az új magyar háború alatt telepedtek le és nem űzhetők el; de a kat.-ok közül senki sem tért át az ő felekezetükre. — Van az e. m. e részében a valachoknak egy pki székük, „dictus Platensis et Svidicensis", a zágrábi pknek görög szertartású suffraganeusa, jelenleg üresedésben. Ezek a valachok, akár kalugyerek és papok, akár laikusok, annyira nem tudják vagy nem akarják magukat kifejezni, hogy sok dologban alig lehet megkülönböztetni, vajjon igazán egyesültek-e a Római Egyházzal, ámbár egymás után több valóban egyesült pkük volt. Az említett valach pknek a jezsuiták iskolájában 6 növendéke számára Lipót királytól alapítványa van; ott is tanulnak s kívülük még egy a zágrábi sz. e. szem.-ban is.

Az e. m. másik, legújabban visszaszerzett s részben még török uralom alatt maradt *részében* van 20 szerzetesi és 7 világi papi parókia. Egyébként Valkóvár megye többi parókiáját a boszniai pk. iparkodik bitorolni, ki ott, nem tudni mily jogon, zsinatot is tartott; minthogy magát a helyet is, ahol tartotta, Diakovot, az elhunyt Lipót király lelkiekben a zágrábi pk. joghatóságának rendelte alá. E zsinat ellen a zágrábi pk. Őfelsége előtt ünnepélyesen tiltakozott s e jelentést író megbízottja által a Szentszék és a Concilii Kongregáció előtt is tiltakozik.[10] Az

[10] Az említett diakovári zsinat 1706-ban volt, kiadva Péterffynél, Sacra Concilia II. 410—11. V. ö. Lányi-Knauz i. m. II. 333.

e. m. e másik részében vannak jezsuiták, akik alsóbb iskolákat tanítanak Eszéken és Pozsegán. A ferenceseknek 3 kolostoruk és 6 rezidenciájuk van. E kolostorok- és rezidenciákban kettő kivételével most parókiákat vezetnek. Vannak e részben a Drávához közel eretnekek is. Továbbá két görög szertartású szakadár pkség, az egyik Pakrácon s ennek pke a pátriarkai címet is felvette, de ez jelenleg üresedésben van. A másik Komogovinán. Van két világi apátság, most csak címzetesek, s egy nagy szerzetes apátság. Három világi prépostság, köztük a pozsegainak káptalanja is volt, most még nincs. A klerikusok bécsi kollégiumában jelenleg 20-an tanulnak felsőbb filozófiát és teológiát. Bolognában 5 kispap tanul teológiát, egy világi ifjú jogot s egy másik orvostudományt. Mindkét kollégium élén zágrábi sz. e.-i kanonok áll. De e helyeken nem mindig egyenlő a kispapok száma. Rómában az Apollinaris-kollégiumban is van a pknek néhány klerikusa. A jelenlegi pk. kormányzásának ideje alatt vezették be a zágrábi szem.-ba a retorika tanítását. A sz. e.-nak két poenitentiariusa van, a keresztény tanítás is folyik benne. A szertartásoknak is van egy oktatója, aki a fölszentelendőket gyakoroltatja. Van egy igazgatója a lelkigyakorlatoknak is, amire a kispapok a rendek fölvétele előtt kötelesek. E hivatalokat most sz. e.-i kanonokok töltik be, de a katekézist a plébánosok tartják. Ebben az időben állít fel a pk. teológus-kanonokot az erkölcstan és a lelkiismereti esetek tanítására.

Az e. m.-ben tartandó népszámlálástól a népnek ebből keletkezett zavargása miatt a plébánosoknak el kellett állniok. Az e. m. mindkét részében a pk. ezekben az időkben kb. 12.000 hívőt bérmált. Két ájtatosság, az egyetemes jubileumé a békéért[11] és a 40 órás szentségimádásé a közszükségletekért, mind a megrögzött bűnösöknek, mind pedig másoknak jelentős megtérését eredményezte. E. m.-i zsinat ebben az időben nem volt a háború s a népnek, főként a gyanús valachoknak mozgolódása miatt, hanem üdvös pki rendelkezések pótolták.

Sk. aláírás. és pecsét.

1731- és 1774-ben mindkét kötelezettségére halasztást kér a pk.

1794-ben *Paltoni Octavius* római kanonok végezte el megbízásból a liminát. Egy mellékelt kis cédulán: „Dall anno 1709. a questa parte niuna visita si è trovata fatta dalli suoi antecessori."

Zágráb, 1794. febr. 15. Verhovácz Miksa püspök jelentése.

A pkséget Sz. László a XI. század végén alapította. Hogy mikor és ki építtette a tatároktól a XIII. század közepe táján földúlt sz. e.-at, nem tudni. A mairól biztos, hogy II. István után, aki

[11] 1700-ban.

megkezdte, különböző pkök fejezték be.[12] Címe: Nagyboldogasszony, de mint második védőszentjét Sz. István királyt tisztelik, innen általános tévedéssel a bazilika a Sz. István nevet kapta. Az e. m. határai régen tágasabbak voltak, de a török hódítás folytán eléggé összeszorultak, 1776 után pedig az új pkségek létesítése és bizonyos darabok elszakítása módosították határait. Kebelében két szakadár görög pkség van: Károlyvárosban és Pakrácon, továbbá egy gör. kat. pkség, a körösi.

A *pk. kiváltságai* a következők: 1.) Horvát-Szlavonországban és Dalmáciában az összes főpapok és pkök között mintegy tiszteletbeli elsőbbsége van s a bán jobbján ül; lelkiekben a kalocsai érsek alá tartozik. 2.) Berzence megye született főispánja. 3.) Birtokaiból bizonyosakat hűbérül adhat nemes családoknak s ezek a hűségen kívül tartoznak . . .[a] 4.) Többi nem nemes alattvalói fölött a pallosjogot udvarispánja által gyakorolja. 5.) A császmai kanonokságokat mint kegyúr ő adományozza. 6.) A magyar orsz. gyűlésre meghívandó; ezen egykor — mint a kalocsai érsek első suffraganeusa — a negyedik helyet foglalta el, most azonban sok vita után a szeniorátusát megillető helyet.

Zágrábbal együtt 6 sz. kir. város van az *e. m.-ben*, 21 jelesebb mezőváros, 2.608 falu és kevésbbé benépesített hely. A lélekszám: 580.459, nem számítva a gör. katolikusokat, szakadárokat, ágostaiakat és helvéteket, zsidókat; ezek itt-ott elszórtan kevesen vannak, csak a szakadárok száma elég tekintélyes.

A gótstílű sz. e. a Püspökvár közepén áll, tornyokkal és falakkal körülvéve, jó állapotban. 28 *kanonokja* van, akik 1735. ápr. 2-án XII. Kelementől azt a kiváltságot kapták, „ut tum rochetto albo cum suis manicis strictis, tum mozzetta violacea cum fodere serico rubei coloris, cum nodis etiam rubeis ac cum caputio pariter violaceo foderato serico eiusdem rubei coloris" mindenütt, az ordinárius, bíboros, legatus a latere előtt is állandóan megjelenhetnek s apostoli protonotárius nevét viselik; van hiteleshelyi kiváltságuk, az ország- és megyegyűléseken — ahol birtokaik vannak — küldött által képviseltetik magukat; Klobusiczky pk. engedelméből violaszínű birétumot viselhetnek, amit már más magyarországi kanonokok is használni kezdtek. A kanonoki testületben a négy méltóságon kívül, akik közül a nagyprépost egyúttal vránai kormányzó s mint ilyennek helye van a mágnások közt, van 13 főesperes, beleszámítva azt a két főesperességet is, amelyek közül az egyik a nagyprépostsággal, a másik a császmai ú. n. kisprépostsággal van állandóan egybekötve. A többieknek,

[12] Az első sz. e., amely 100 évnél tovább épült, 1217-ben készült el, de a tátárjáráskor elpusztult. A mai csúcsives sz. e. építését Timót pk (1262—87.) kezdte meg s a XV. sz. harmadik tizedében nyert befejezést. Kiss-Sziklay, A kath. Magyarország II. Bpest, 1902. 1116.

[a] Kb. egy szó hiányzik, de ezáltal a következő mondat is meglehetősen értelmetlenné válik. Valószínű értelem: a pki kúria bíráskodása és jogható sága alatt állanak.

kik nem főesperesek, mesterkanonok a nevük. A papok mindig közülük választják a dékánt, aki nem számít méltóságnak, és a jámbor alapok felügyelőjét. A kanonokok kórusához tartozik még a manzionárius papok 12 tagú kollégiuma. A teol. javadalom — bár a Trid. után a pkök föl akarták állítani — a káptalantól fölvetett különféle akadályok miatt nem volt fölállítható; a poenit. sem, de egy kanonok pki kinevezésre teljesíti az utóbbi tisztét.

A *császmai Sz. Lélek-társasegyháznak* 12 kanonokja és nagyprépostja van, aki egyúttal szinchei és gschevai főesperes, a sz. e.-ban a negyedik stallum az övé. E káptalannak is van hiteleshelyi joga. De mivel templomukat a török már kb. 2 évszázad előtt elpusztította, birtokaikat pedig a határőrvidéken visszaszerezni nem tudták, e kanonokok már más javadalmat bírva vétetnek föl és sem a rezidenciát, sem a kórust nem tartják templomukban; de beiktatáskor, szentbeszédkor és más ténykedések alkalmával másutt is mint az előbb jelzett kanonokok öltözködnek, azonban nodusok, caputium nélkül és csak fekete pileolussal. Az előd a többi magyarországi társaskanonokokkal egyenlővé akarta tenni őket s így alatta kezdték használni a rochettumot az addigi ujjnélküli superpelliceum helyett. Bár nincsenek meg birtokaik, mégis joguk van a horvát és a magyar orsz. gyűlésen megjelenni és szavazni.

Az e. m.-ben összesen 355 parókia van, közülük 35 helyikáplánság. Ezekhez járul 8 javadalmas vagy altarista. A régen alapított *pl. templomok* csaknem mind jó állapotban vannak s eléggé felszerelve. Az épület számára való jövedelem azonban a hívők adományaitól, az egyházfi ügyességétől és a kegyúr bőkezűségétől függ. Az újabban fölállított parókiák és helyikáplánságok meghatározott kongruát kapnak, többi szükségletükről lassankint megkezdődik a gondoskodás. A sz. e. a kanonokok és más emberek bőkezűségéből s az előző pkök pénzéből szent felszereléssel, még drágával is, a legjobban el van látva s erre és más szükségleteire 172.000 frtnyi alapja van.

A jezsuiták és pálosok eltörlése után 13 *férfikolostor* van az e. m.-ben; közülök 1 kapucinus, a többi különböző rendtartományú ferences; Sz. László, Kapisztrán, boszniai és horvát-krajnai, közvetlen előljáróik joghatósága alatt állanak. (II. József által.) De e kolostorokban, amelyeket a pk. vezetni igyekezett, amint a körülmények megengedték s Bécsben 1782-ben kapott pápai utasítás szt, a tagok száma az utánpótlás hiánya miatt annyira lecsökkent, hogy egy emberöltőn túl a pusztulástól aligha védhetők meg. A klarisszák szétszóródása után, már csak 1 női kolostor van, Sz. Orsolyáról elnevezve s régtől fogva a pknek alávetve.

Az e. m.-ben egy *szem.* van, csak a filoz. és teol. hallgatóinak, egy kanonok-rektor vezetése alatt. E papnövelde közvetenül a Tridentinum befejezése után létesült, Draskovich György pk. által[13] fokozatosan kapta meg dosát; részint egy kanonoki birtokrészt a

[13] 1574-ben. Karácsonyi i. m. 187.

Trid. XXIII. 18. de ref. szt, részint a zágrábi B. Sz. Mária-apátságot, jámbor hagyatékokat és taksákat. Most a bolognai és bécsi kollégiumok redukálása után az említett birtokokon kívül a szem. tőkéje kb. 337.000 frtra nőtt. Ez az összeg jelenleg 75 klerikust tart el; többen is eltarthatók lennének s erre szükség is lenne, ha nagyobb lenne a papságra készülők száma. De mivel az előző években sok minden visszatartotta az ifjúságot az iskolák látogatásától, ezért a világi papság igen kevés, a szerzetesek pedig alig kapnak valakit jelöltként. A már növekedő tanulóifjúság ezen majd segíteni fog.

Zágrábban 3 *szegényház* van: a pki és káptalani, amelyek a legközelebb egyesülni fognak, és a polgári; a deficiens papoknak is van házuk. Az e. m. különböző helyein még 8 szegényház van, semmiféle más pia loca nincsenek a pkség területén. Ezek helyett egy intézmény van a városokban és nagyobb mezővárosokban: Institutum Pauperum ab activa caritate nuncupatum, amely a házankint összegyűjtött alamizsnát bizonyos napokon az összeírt szegények között szétosztja. A jó előmenetelű szegény diákok az eltörült konviktusok vagyonából bizonyos évi segélyt kapnak. Montes pietatis nincsenek, de a császmai és a sz. e.-i káptalannak bizonyos összegeik vannak, amelyeket ki szoktak kölcsönözni. A sz. e.-i káptalannak a sz. e., szem., szegényházak és más alapok tőkéjével együtt kb. 800.000 frtnyi tőkéje van saját kezelésben s ebből a szükségben levő országlakosoknak évi 5—6 % kamat mellett hitelez.

A pk. az e. m. vizitálását 1792. febr. 16-án kezdte meg, de különböző akadályok és teendők miatt befejezni nem tudta. A sz. e.-ban évente bérmál, 1793-at kivéve, amikor távol volt; a többi helyen szükség szerint. Az e. m.-i zsinat Magyarországon már régen nem szokás, helyette a pk. az erkölcsi megújhódásra a vizitációt használja. A pk. nagyobb ünnepeken prédikál s máskor is, ha nincs akadályozva; egyébként a négy méltóság kivételével a *kanonokok* kötelesek erre, amint maguk is nyiltan elismerték a Szentszék előtt 1729- vagy 1730-ban, Patachich Gábor ügyével kapcsolatosan, annak megakadályozására, hogy a szerémi pkségre kinevezett Patachich zágrábi kanonokságát is megtarthassa. Most azonban a *római misekönyvnek és breviáriumnak* 1788-ban történt *bevezetése* óta, miután az előzőt már VIII. Orbán 1635. szept. 28-án kiadott bullájában elvetette, néhány kanonok kivételével nem hajlandók prédikálni. — Pénzbüntetés csak akkor fordul elő, amikor valamely javadalmast valamilyen bűntény miatt a jövedelem egy részében ítélettel elmarasztalnak. Ebben az esetben az ítélet szt. jó célra szolgál. A hirdetések alóli fölmentésért és a kápolna-kiváltságért egy aranyat kell fizetni, de a szegények fölmentést kapnak. A plébánosok is szoktak megerősítésükért valamit fizetni. Egyébként a pki iroda és alkalmazottak súlyos költségét a pk. viseli. — A *főpásztori kormányzásnak nagy akadályai* vannak az egyházi fegyelem és a törvények megtartása körül, mert a dog-

mákon kívül mindent az uralkodó mint apostoli király intéztet el hivatalai által; ezért az engedetlenek és fegyelmezetlenek, látván hogy főpásztoruk semmit sem tehet vagy bízva az említett hivatalokhoz való folyamodásban, még makacsabbak gonoszságukban s a pktől kimért fenyítést hasonló folyamodásokkal késleltetni iparkodnak. — Alulírt pk. az elődei alatt a Kamarával elcserélt pki birtokok legnagyobb részét visszaszerezte. Néhány új plébánialakot építtetett. Több mint 50 szegény iskolásgyermeknek ad mindennapi ellátást. Az egyházi bizottságban a plébánosok kongruájának növelése és az egyházi fegyelem helyreállítása érdekében jó reménnyel harcolt. A szegényeken, főként a koldulni szégyenlőkön segített. Birtokain elemiiskolákat emeltetett. A *római szertartást* — az 1630, 1633, 1638 és 1648-i nemzeti zsinatok s VIII. Orbán említett bullája értelmében, amely a zágrábi misekönyvet és breviáriumot kifejezetten helytelenítette — az egész egyházmegyére behozta, igaz hogy borzasztó mozgalmak árán, amelyeket egyes kanonokok a régi ritus megszüntetése miatt keltettek. Most is izgatnak s a jövőre nézve is ezzel fenyegetőznek; de a pk. erősen kitartott, kitart és ki is fog tartani.

Ámbár 1729- vagy 1730-ban a kanonokok a Patachich-ügygyel kapcsolatosan a Szentszék előtt azt vallották, hogy minden kanonok jövedelme úgy tekintendő, mint napi osztalék, s ámbár 1329-ben II. László pk. az officium egyes részeiről elmaradókra pénzbüntetést szabott, s bár a káptalannak 1510-ben II. Gyula pápától megerősített statutumai szt. a karimáról elmaradókat jövedelmüktől meg kell fosztani: most mégis a sz. e.-i kanonokok igen kevés kivétellel a *konventmiséről és a kánoni hórákról* is büntetlenül távolmaradnak s a legtöbben csak nagyobb ünnepeken láthatók székükben; a praebendariusok ellenben, bár nincsen osztalékuk, a kóruskötelezettséget meglehetősen teljesítik. A kanonokok alapításuk után mindennap mondtak konventmisét, később ritkábban, főként duplex officiumú ünnepeken, most a római szertartás bevezetése miatt csak parancsolt ünnepeken; egyébként azonban a manzionáriusok az ő nevükben mindennap éneklik a konventmisét. A praebendariusoknak és a császmai káptalannak vannak statutumaik; a sz. e.-i káptalannak vagy nincsenek, vagy ha vannak, György zágrábi pk.[14] bizonyos külön tárgyakra vonatkozó konstitúciójából származnak, mert mint az ingadozó hajót, úgy vezetik őket a bizonytalan szokások. 1771-ben az uralkodó a teológus és poenit. kinevezésének jogát is magának tartotta fönn, pki jelölés alapján. Előbb a pk. nevezte ki. Külön teol. és poenit. praebenda nincs. A pk. olyant választott ki a kanonokok közül poenitentiariusnak aki — bárha nincs is akadémiai fokozata — e tisztet szívesen végzi s nemcsak ünnepeken, hanem hétköznap is szorgalmasan rendelkezésre áll. — A *plébánosok* megtartják a rezidenciát. A Rit.

[14] Két György nevű zágrábi pk. volt a jelentés koráig: Draskovich (1563—78.) és Branjug (1723—48.)

Rom.-tól előírt plébániai könyveik megvannak. Kevés oly plébános van az e. m.-ben, ki vagy a távolság vagy a lélekszám miatt ne szorulna rá más pap segítségére. Azonban csak a legjobban rászorulóknak van káplánjuk. Ha a többiek betegek vagy távol vannak, a szomszéd plébánosok helyettesítik őket. A plébánosok vasárnap és a parancsolt ünnepeken prédikálnak, ahol káplán van, fölváltva; bár káplánnal rendelkező plébánosok közt is vannak olyanok, akik buzgóságból csaknem mindig maguk mondják a szentbeszédet. Vasárnap és parancsolt ünnepeken a népért miséznek. Katekézisre kötelesek. A hajkorona, kisebb és nagyobb rendek előttre a Trid. XXIII. de ref. több fejezetében előírtak megtartatnak; egyébként évente kétszer van lelkigyakorlat. A klerikusoknak a régi zsinati konstitúciók szt, legujabban pedig — minthogy e részben a fegyelem hanyatlott — az 1793. márc. 1-i pki parancs és utasítás értelmében a házban és azon kívül is állandóan papi ruhát kell viselniök, kivéve a hosszabb utazást, valamint az orvosi tanácsra vagy tisztességes szórakozás céljából végzett lovaglást; de akkor is legyen a ruha kissé szűkebb, egyszerűségénél és alakjánál fogva ajánlásra méltó. Mindig széles hajkoronát kell viselniök, collarét, fekete cipőt és pectoralét; a felső ruha hamuszürke, fekete vagy legfeljebb violaszínű. Hiúságot jelentő arany és ezüst díszeik ne legyenek. A priv. fori az egyházi előírások szti. Papi konferenciák sem előbb nem voltak, sem most nincsenek. Pótlásukra szolgál, hogy a szem.-ból kikerülők a szertartásokban előzetesen gyakorolják magukat a szertartásmester vezetése alatt; a lelkiismereti eseteket pedig a joghatósági vizsga pótolja. Azonkívül e. m.-i rendelkezés szt. javadalmat senki még csak nem is kérhet előtte való, minden szükséges anyagra kiterjedő vizsga nélkül. Ezenkivül időközben a papság számára lelkiismereti eseteket tűznek ki megoldásra, s ezeket a pki szentszéknek kell beküldeni. A világi papság erkölcsei a világ bűnössége folytán ebben az e. m.-ben is nagyon lesüllyedtek, főként az anyagiakkal törődnek többet, a lelkiek másodrendűek. Közben nagyobb bűnök is előfordulnak, de elkövetőik azonnal intésben, büntetésben stb. részesülnek. Nem kis számú igen buzgó pap is van.

A pk. csak a világi papság hiányában alkalmaz *szerzeteseket* káplánul és adminisztrátorokul. Ezeken kívül csak egy ferenciánus fogadalmas laikus él a kolostoron kívül; ez minden kisérlet után sem maradhatott meg a kolostorban övéi és a saját békéjével, ezért elöljárói egyetértésével a pki szem.-ban van megfelelő alkalmazásban. A pknek az átruházott joghatósággal nem kellett élnie. Egyébként köztudomású, hogy a szerzetesek akár kis számuk miatt, akár az erkölcsök lazulása miatt szabályaiktól, a kórus látogatásától s a régi szerzetesi fegyelem más szokásaitól nagyon eltértek. — Csak 1 női kolostor van az e. m.-ben, az orsolyáké. A pknek van közvetlenül alávetve, benne jelenleg 12 fogadalmas, 6 laikusnővér és 5 újoncnő él. Szabályaikat megtartják. Világi leányok nevelésére vannak kötelezve, jelenleg 32 van vezetésük

alatt. Ezek közül egyesek az ellátást megfizetik a kolostornak, másoké alapítvány folytán ingyenes. A pk. nemcsak évente kétszer-háromszor ad rendkívüli gyóntatót, hanem valahányszor valamely apáca jogosan kívánja. Jövedelmeiket hűen kezelik, a jegyajándékot a kolostor javára fordítják.

A *szem.-i növendékek* száma 75, többek számára is lenne hely, ha jönnének. A filozófiát a kir. akadémián tanulják. (Filozófiatörténet, logika, metafizika, etika, matézis, Magyarország oknyomozó története, elméleti és kisérleti fizika.) Teológiára tanáraik otthon tanítják őket. (Egyháztörténet, szent nyelvek, ó- és újszövetségi hermeneutika, dogmatika, erkölcstan, lelkipásztorkodástan, kánonjog.) A sz. e.-ban minden ünnepnap segédkeznek, olykor más templomban is. Akik pedig a szent rendeket már megkapták, azokat nemcsak hogy engedik prédikálásra és katekézisre, hanem ezt meg is parancsolják nekik. Az általános szem.-ból való visszatéréskor, 1790-ben, a pk. kiválasztott kanonokok tanácsával, a a káptalan tanácsát is meghallgatva, a pki jogot, amit ezekben a dolgokban az előző pkök alatt a káptalan gyakorolt, visszaszerezte; vagy inkább a sajátszerű pki kötelességet, amelyet az elődök másokra hárítottak át, magáravéve nemcsak a szükséges intézkedéseket tette meg a szem. kormányzására nézve, hanem a kanonokok közül egyet rektorként élére állított, míg a káptalan igazgatása idején ez mindig az alsóbb papságból való volt, és más elöljárókat is adott. Évente többször meglátogatja a szem.-ot, szabályosan pedig a félévenkinti vizsgálat idején. Régen, amikor a grammatikai osztályokra is vettek föl gyermekeket, a belépők 200 frtot fizettek. Most az alapítványi tőke növekedésével és az uralkodó tilalma folytán semmiféle taksa nincs.

A *jámbor társulatokat* a kir. rendelkezés már régen az egyetlen Institutum Pauperumba vonta össze. A számadásokat a pk. félévenkint átvizsgálja és a Helytartótanácshoz terjeszti fel. Szoros értelemben vett kórház nincs, hanem csak szegények és öregek szolgálatára álló szegényházak. Lelkiekben a plébánosok gondozzák őket. A számadást a gondnokok a helyi hatóságnak és a pknek bemutatják, csak a káptalan nem ad ilyesmikről a pknek számadást, bár az említett kiváltságért, XII. Kelemenhez fordulva[15] azt írta, hogy a Trid. rendelkezéseit megtartja. De a Trid. XXII. 9. de ref. kívánja az ordináriusnak való évi számadást. De most ezt nem teszi, s hogy a jövőben se legyen erre szorítható, az említett helyekre és összegekre vonatkozó bizonyos kegyúri jogot hoz föl ürügyül. Zágrábban nagyobb kórház és szegényház építésére készülnek.

Az erkölcsök, főként a városokban, nagy romlásnak indultak. Terjed a tiltott könyvek zagyva összeolvasásából származó vallástalan szellem, különösen a mindkétnembeli nemességnél. Ezért az Egyház parancsait teljesen megvetik. Előfordul néhány saját tekin-

[15] 1735-ben kapták meg a ruhaviseletre stb. L. e jelentés elején.

tély alapján létrejött elválás, ágyasság, kerítés és más nyilvános botrányok. A nép körében pedig főként a részegség, káromkodás és átkozódás van elterjedve. S bár a pk. e botrányok és visszaélések kiirtására a cenzúrákon kívül már mindent megkisérelt, minden hiába, míg a pktől ez ügyben immár megkeresett politikai hatóság hathatósabb eszközöket nem használ. De a pk. reméli, hogy meg fogja tenni. E. m.-éje székesegyházának és pl. templomainak a védőszent és templomszentelés ünnepére örök időkre teljes búcsút kér.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Referátum. A Kongregáció 1794. jún. 2-i gyűlésén előterjesztette Mr. *Tyini Jeromos*. Mivel már az 1708-as jelentés szt. a teol. kanonok meghonosodik s ez mindeddig nem valósult meg, ebből az hihető, hogy a káptalan részéről súlyos és állandó ellenkezések történtek a pk. szent szándékai ellen; de mivel a pk. nem mondja meg a káptalantól fölhozott akadályokat, nem lehet pontos és megfelelő eszközöket ajánlani. Elég lesz ezt felelni: a pk. iparkodjék minden akadály legyőzésével megvalósítani. A szerzeteseknél II. József törvényeinek káros hatásáról panaszkodik az előterjesztés. Állítsa fel a pk. a szem.-ban az alsóbb iskolákat is; ez nagy hasznára lesz, mert egyrészt a Trid. kívánságát teljesíti, másrészt így könnyen növekedni fog a papok száma. A vizitációra vonatkozólag a Trid. XXIV. 3. de ref.-ra emlékezteti a pköt, ha törvényes akadályok miatt nem tud eleget tenni, végezze helyettesek által. Egyházi ügyekben a világi hatalomhoz való fordulást apostoli konstitúciók a pápának fenntartott kiközösítés büntetése alatt tilalmazzák; felsorolja őket. Ha a kanonokoknak az istentiszteleteken való reszvételét a tartományi zsinat nem szabályozta, akkor a pk. a Trid. XXIV. ülésének fejezetei szt. két kanonokkal — kiknek egyikét ő nevezi ki, a másikat a káptalan bízza meg — határozza meg. Igy könnyen sikerülni fog a pknek a káptalanban a jó rendet megalapozni. A makacsokkal szemben a Trid. XXI. 3. de ref. mondja meg az eljárási módot. Ha a káptalannak vannak szabályai, kívánja megtartásukat; ha nincsenek, készíttesen a káptalannal. A poenit.-ra nézve a Trid. XXIV. 8. de ref. végrehajtását sürgeti, vagyis javadalom adományozását és nem proviziós kinevezést; kétségen felül áll, hogy a zágrábi sz. e. tud erre praebendát adni. A Trid. V. 2. de ref. kívánja, hogy a plébános maga prédikáljon és csak megengedi, hogy alkalmas személyek segítségét is igénybe vegye, ha törvényesen akadályozva van. A papi gyűlések nagy hasznát hangoztatva megtartásukat sürgeti a referens. A Trid. XXII. 9. de ref. szt. a jámbor alapok kezelői kivétel nélkül számadással tartoznak a pknek, minden ellenkező szokásra és kiváltságra való tekintet nélkül. A káptalannak a kegyúri jogot egyrészt bizonyítania kell, másrészt ennek fennállása mellett is köteles a pknek való számadásra. Szép oktatást ad az Apostolok Cselekedetei 19, 19 arra nézve, hogy mit kell csinálni

a rossz könyvekkel: „azok közül pedig, kik hiábavalóságokat gyakoroltak, sokan összehordák a könyveket és megégeték mindnyájok előtt." Ebben a dologban a pknek elsősorban a világi hatóságnál kellene föllépnie, mert kétségtelen, hogy a vallásnak és uralkodóknak az okozta a legnagyobb kárt, mivel vigyázatlanul és oktalanul megengedték a rossz könyvek mérgének elterjedését. A prédikációt is föl lehetne használni a sok bűn kiirtására; a pk. missziókat tartathatna, a plébánosoknak pedig hagyja meg, hogy kifejezetten beszéljenek a bűnök ellen. Mindenekfölött a válások kívánnak orvosságot s minden más eszköz megkisérlése után a pk. nem lehet fölmentve az egyházi fenyítékek alkalmazása alól.

Felelet. 1794. szept. 10. A pk. gondoskodásának első tárgya legyen, hogy a káptalant az istentisztelet végzésére vezesse. Akikkel szemben az intés nem használ, azok ellen alkalmazza bölcsen a pki pálcát, ez másoknak is például fog szolgálni. Püspöktársaival egyesülten ismertesse meg a királlyal azokat a károkat, amelyek a szerzetesi fogadalmak korának a Trid.-tól eltérő megállapításából fakadnak. Búcsúkérését a megfelelő kongregációhoz utalták.

1815-ben a pk. mindkét kötelezettségére haladékot kér és kap.

1817-ben a liminát *Adorni János* római klerikus végezte el.

Zágráb, 1816. december 29. Verhovácz Miksa püspök jelentése.

Az 1794-es, alapul szolgáló jelentéshez képest csak a változásokat adja. 1809-ben *a francia kormány* az e. m.-nek a Száva jobbpartján túl fekvő részét a zengi pkséghez csatoltatta. A pk. arra a megfontolásra támaszkodva, hogy a kérdéses részt sem ő nem engedheti át, sem a zengi pk. nem fogadhatja el a Szentszék engedélye nélkül, az apostoli király beleegyezésével úgy intézkedett, hogy a Száván túl eső részt egyelőre vikáriusi hatalommal kormányozza a zengi pk. Utóbbi a franciák elűzése után a zágrábi pk. javára lemondott róla s most az alulírt pk. kormányozza.

A pk. a sz. e.-i kórust, amely középen az egész templomot ketté osztotta, eltávolíttatta, úgyhogy most a sz. e. egész szélességében áttekinthető. A sz. e.-i *kanonokok* közül egy a pk. kívánságára és Őfelsége parancsára ezentúl örökre a teol. kanonok hivatását fogja teljesíteni, a nélkül hogy ezért külön javadalom járna neki. U. i. minden kanonoknak a közös jövedelmen kívül praebendája is van s e téren üresedéskor optálnak; hogy ilyenkor a teol. kanonok ne legyen megfosztva esetleg jobb javadalom elnyerésétől, azért történt így a szabályozás. Ugyanez mondandó a poenit. javadalomról. A közelmultban a *császmai káptalanról* is gondoskodás történt, mert a pk. közbenjárására Őfelségétől egykori javainak megfelelő egyenértékül megkapta és jelenleg is birtokolja a lepoglavai uradalmat, amelyből kényelmesen meg tud élni. De kanonokainak száma 7-re van korlátozva. A prépost továbbra

is a sz. e.-i káptalanban marad és jövedelmeikből nem részesül. A kir. rendelkezés értelmében a császmai kanonokok közül egynek ezentúl állandóan varasdi plébánosnak, egy másiknak pedig varasdi gimn. igazgatónak kell lennie. A varasdi plébániai és egyúttal társasegyházban — mert oda vannak helyezve — mindennap konventmisét mondanak és kórusban elvégzik a hórákat, a vesperást és completoriumot. A matutinumot és laudest kis számuk, idősebb koruk és az előjövő betegségek miatt magánosan mondják. Mert csak két praebendarius van segítségükre, ezek kötelesek a plébánosnak a lelkipásztorkodásban is segíteni. E kanonokoknak nincsenek még javadalmas házaik, de a pk. ottani földjéből ingyen üres telket adott nekik.

Az e. m.-nek 337 *plébániája* van, ezek közé számítódik a sz. e. is, amelyet kir. parancs szt. mindig egy kanonok lát el két kórusbeli javadalmas pap segítségével. A helyikáplánságok kongruájuk növelése után mind parókiákká lettek. A *kolostorok* az e. m.-ben még fönntartják magukat s meglehetősen vannak újoncaik, de az alapítványok csökkenése, a pénz sorsa és a polgárok szegénysége miatt anyagi erőik egyre gyengébbek. Egy új konvent van az e. m.-ben, az irgalmasoké, akiket a pknek a királynál való közbenjárására 1804-ben telepítettek le az új zágrábi kórházban. Alapítványukból, a pki és káptalani sz. házaktól való részesedésből — mert ezek szegényeit itt kezelik — s a hívők adományaiból élnek. A konvent helyén van templomuk is, dossal ellátva. Áld. pap-társukat a pk. a betegek és haldoklók számára szükséges felhatalmazással ellátta. Évente vizitálja őket.

A *szem. tőkéje* a devalváció folytán felére csökkent s így az ellátás legnagyobbrészt a pki asztalra maradt. A pknek a tanulóifjúságra fordított költségei révén Isten segítségével elég kispapja van s az egész e. m. kényelmesen el van látva papokkal. 1803-ban a klérus konventjén hozott s a királytól jóváhagyott szabályok szt. minden egyházi javadalmas végrendeletében 12, nem javadalmas 3 frtot köteles a szem.-ra s ugyanannyit a deficiens papok házára hagyni. A zágrábi szegényházak eggyé összevonva az irgalmasok vezetésére bízattak. A pk. nyilvános ügyekben való elfoglaltsága után (a király a bán mellé kir. helytartónak nevezte ki) megmaradó idejét arra fordítja, hogy az 1792-ben megkezdett vizitációt befejezze, ami az elmult években sikerült is. Két év után befejezte a káptalan vizitációját s a kánonok és a Trid. szti új rendelkezéseket tett közzé a *sz. e., karima, káptalan és praebendariusok ügyeiben.* De a kalocsai érsekhez való fellebbezés, kir. felfüggesztés, s a káptalan és a pk. közötti, előbbitől kért, megegyezés után csak 1799-ben léptek életbe, de úgy, hogy az egész ténykedésnek tiszteletreméltó jellege és a szent kánonok szorgosan érvényre jutottak. Azóta a statutumok helyett ezeket a vizitációs rendelkezéseket tartják meg. Ezután az egész e. m.-nek minden plébániáját, filiáját és jámbor helyét vizitálta meg a pk. s ezt a helyi viszonyok nehézségei és állandóan előjövő más ügyek miatt

csak 1806-ban fejezte be; bérmált és prédikált, s ahol szükséges volt, magánintelmeket is adott. Az *egyházi fegyelem* fönntartása érdekében a papság összejövetelén, amelyet kir. parancsra az említett végrendeleti intézkedések miatt hívott össze, az e. m.-i zsinat mintájára nemcsak régi zsinatok rendelkezéseit újította föl, hanem ezeket újakkal is gyarapította s nyomtatásban is kiadatta. Ezekben a gyakoribb *papi gyűléseket* is behozta. Mikor nem volt akadályozva, akkor prédikált. Most kora s egészségi állapota és súlyos ügyekkel való állandó elfoglaltsága akadályozzák; kanonokai helyettesítik, kik ezt a vizitáció alkalmával megújított kötelességet teljesítik. Az utóbbi években a pkség javainak visszaszerzését a teljes egyénértékűségig elérte, jelentékeny összegért egy új birtokot is szerzett s az összes pki birtokoknak törvényszerű szilárdságát biztosította. A világi papságról vigasztalással jelentheti, hogy elsősorban a kanonokok a vizitáció elvégzése és a rendelet közzététele óta kötelességeiknek megfelelnek, az egy helyre gyűjtött császmai káptalan tagjai s a plébánosok és káplánok szintén. A szerzetesek, apácák mint 1794-ben.

A *nép erkölcsei* nagyon megromlottak, mert az utóbbi években sok ok és bőséges alkalom volt erre. Innen a túlságos önszeretet, vallási lanyhaság és közömbösség, az ünnepek megszentelésének és a böjtöt parancsoló egyházi törvényeknek megszegése, szabadosabb társalgás és érintkezés, házassági viszályok és elválások, gonosz kívánságok, főként azoknál, akik azt képzelik magukról, hogy többet tudnak; gonosz példáikkal a népet, amely egyébként csak a részegségre és átkozódásra hajlamos, könnyen elrontanák, ha a jámborság szeretete és az ideigvaló nyomorúság vissza nem tartaná. A lelkipásztorok rendületlen türelemmel dolgoznak e hibák kiirtásán.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Referátum. Előadó: Mr. *Antonini*. Kifogásolja, hogy a pk. — mint Severoli bíboroshoz írt 1817. febr. 4-i levelében mondja — jelentését a Magyar Kancellária útján küldte megbizottjához, mert ez a körülmény elveszi annak szabadságát, hogy a pk. azt írhassa, amit köteles jelenteni a pápának. Végzetesen veszélyes dolog volna, ha ez állandósulna. A Kongregáció válaszát a prokurátorhoz kell küldeni. A teol. és poenit. praebenda felállítását elismeréssel illeti, de a módszer nem egészen megfelelő a Trid. V. 1. de ref.-nak; erről írjon bővebb levelet a pk. és kérjen pápai jóváhagyást. Dícséri a császmai káptalan érdekében tett közbenjárásáért. Nem érti, hogyan tehet eleget a rezidencia és a karima kötelezettségeinek a zágrábi sz. e.-hoz csatolt prépost s a plébános és az igazgató-kanonok. Fölvilágosítást kell kérni, vajjon a plébánia betöltése a Trid.-tól megkívánt konkurzussal történt-e; ajánlani lehet, hogy erre is kérjen pápai jóváhagyást. Ez azért is szükséges, mert a káptalan áthelyezése, a pl. templomnak társas-egyházzá nyilvánítása, a matutinum és laudes magán-elmondása,

a pki földből való juttatás sokban fölülmulják a pki hatalmat. A parókiák növelését dícséri, de föltételezi, hogy nem lépte a pk. át a Trid. XXI. 4. de ref.-ban említett határokat, amely esetekben új plébániák fölállítása egyes érdekelteknek esetleg sérelmes lehet. A végrendeletekre vonatkozó intézkedéseihez kérje a Szentszék hozzájárulását, mert szükséges, hogy ne történjék újítás az ő megkérdezése nélkül.[b] A káptalanban helyreállított rendet a legnagyobb vigasztalással vették tudomásul a bíborosok. A Kongregáció meg van győződve, hogy a pköt mindeme tetteiben nem a II. Gyulától jóváhagyott szabályok megsemmisítése, hanem egyedül a visszaélések kiküszöbölése vezette. A papság gyűlésével kapcsolatosan kinyomtatott rendelkezések egy példányát kívánta volna a Kongregáció. Szervezze meg a pk. a papi konferenciákat XIII. Benedeknek az utolsó római zsinaton adott pontos utasításai szt.[16] A pkön kívül a káptalan is kapjon dicséretet az alávetés és tanulékonyság miatt. Van remény arra, hogy Borr. Sz. Károly példájára rendbehozva a papságot, ennek közreműködésével és épületes magaviseletével sikerülni fog a nép erkölcseinek megjavítása. Ajánlani kell a rendkívüli missziókat. Nem mondja meg a pk. hogy 1794-es jelentésére megkapta-e a választ. Sőt úgy látszik, hogy nem kapta meg, mert mostani jelentéséhez mellékelten ama jelentés másolatát is elküldte. Ezért jó lenne, ha a mostani válaszszal együtt a régiről is másolatot küldenének neki.

Felelet. 1818. febr. 14. Dícsérettel említik a bíborosok a pkség tervezett csonkítása ügyében tanusított bölcseségét és erejét s az ő föllépésének tulajdonítják e terv meghiúsulását. A többi az előterjesztéshez hasonló.

Zágráb, 1820. február 6. Verhovácz Miksa püspök supplex libellusa.

Elején egy levél van a Concilii bíborosaihoz, amelyben a pk. értesíti őket, hogy az 1816-os jelentésre kapott válasz késése és betegeskedése miatt csak most írhatja meg az abban kívántakat. Mellékeli az 1803-i e. m.-i konstitúció egy példányát s egy horvát és egy szlavón nyelvű katekizmust, ezekben nincs semmi új. Egyetlen törekvése volt megmutatni, hogy ezekben az országokban a *Trid.* állandóan elfogadott volt, s hogy a hitbeti szabályokon kívül a fegyelmieket is el kell fogadni. A jelzett könyvekkel pedig egyöntetűséget akar elérni a népnél a hit és nyilvános imádságok terén. Ezután kezdődik a Supplex Libellus.

A *felvilágositást, illetve orvoslást igénylő ügyek:* 1.) a teol. és poenit. körüli intézkedések részben nem felelnek meg a Trid.-nak, erre orvoslást kell kérni. A Kongregáció biztosra veszi, hogy a pk. megfelelőket alkalmaz, konkurzussal. 2.) A császmai káptalan 3

[b] Ez az egész mondat azonban át van húzva.
[16] E római tartományi zsinat 1725-ben volt a Lateránban.

tagjának ügye, a pl. templom társasegyházzá emelése stb., [mint az előbbi jelentésben és referátumban.] 3.) A Trid. megtartása új parókiák felállításánál. A sz. e.-nál a lelkipásztorkodás miatt világi hatalommal alkalmazott kanonokra és két praebendáriusra nézve szanáció kérendő. A legméltóbbakat alkalmazta-e a pk? 4.) A papi konferenciák liturgikus esetekkel is foglalkozzanak, és kívánja a Kongregáció, hogy a Conc. Rom.-ban előírtak szt. szervezze meg őket a pk.

Ad 1.) A *papság oktatása* a legrégibb időktől kezdve megvolt az e. m.-ben, az olvasókanonok végezte. Draskovich a Trid.-ról visszatérve szem.-ot alapított s az olvasókanonok vezetése alá helyezte. Amikor az utódok a szem.-ra az időkadta más súlyosabb ügyek miatt állandóan ügyelni nem tudtak, külföldi egyetemekre: Rómába az Apollinarisra, Bécsbe, Páduába, Bolognába küldték a növendékeket. Bécsben és Bolognában külön kollégiumuk is volt. A zágrábi szem.-i tanulmányok érdekében történt, hogy a pk. és káptalan az 1606-ban Zágrábban letelepedett jezsuitáknak alapítványt tettek, amelynél fogva kötelesek voltak a Szentírást, erkölcstant és kontroverziát tanítani. A jezsuiták eltörlése után a király rendelkezése alá került a tanügy s ő szabályozta. A tanárok csak doktorok vagy a kir. egyetemeken szigorú vizsgával képesített egyének lehettek. A tanulmányi alap fizette őket. Így ment ki a szokásból a *teol. kanonok*, amely puszta címmé lett. Néhány év előtt a király elrendelte, hogy minden székeskáptalanban egy kanonok skolasztikus vagy teol. kanonok neve alatt a szenttudományok valamelyik részét tanítsa. Ezt meg is csinálták a magyar és a csatolt részek egyházmegyéi, azonban az illetőknek külön stallumuk e címen nem volt. A pk. a kanonokságra csak ajánlhat, így teológus kanonoknak is hármat, s szabad abban, hogy csak a legalkalmasabbakat jelölje. Egyébként a káptalanban már van teol. kanonok, aki erkölcstant, lelkipásztorkodástant és egyházjogot tanít. *Poenitentiariust* régi és meg nem szakadt gyakorlat alapján a pk. a káptalan tagjaiból nevez ki a Trid.-tól megkívánt tulajdonságok figyelembevételével s az illető hivatását a Trid. szt. pontosan köteles betölteni; mivel a sz. e.-ban sok a gyónó s a különféle nyelvek használata terjed Horvátországban, jelenleg két poenit. van. Könnyű a választás a 28 kanonok közül; csak meglettebb korút, a lelkipásztorkodásban vagy a tanárságban kiváló érdemeket szerzettet nevez ki, és még ezekben is a mások fölött kiemelkedőket.

Ad 2.) A török elől Zágrábba menekült *császmai káptalannak* néhány tagja a pki palotában őrzött császmai levéltár kezelésére maradt s ezek a sz. e.-ban javadalmasok voltak, mások parókiákon és egyéb egyházi hivatalokban nyertek alkalmazást, amint éppen jött. Csak 1806-ban javult helyzetük, amikor megkapták a királytól Lepoglava birtokot, de azzal a föltétellel, hogy csak heten lehetnek; a nyolcadik a császmai prépost, akinek az eredeti alapítás szt. is zágrábi sz. e.-i kanonoknak kellett lennie,

velük együtt nem részesedett, sem a teendőkben nem volt semmi kapcsolata velük. Az új javadalmazás szt. sincs a káptalan jövedelmeire és ügyeire semmiféle joga és befolyása. A birtok elnyerése után a *Varasdra* helyezéshez az ország lakosai adták az indítóokot a hiteleshelyi levéltár könnyebb hozzáférhetőségét tekintve; a pköt az is indította erre, hogy a karimának is eleget tegyenek. Varasdra azért kerültek, mert a birtok oda közelebb van s a kir. rendelkezés szt. az egyik kanonok az ottani plébániát köteles vezetni, egy másik a kir. gimnáziumot igazgatni. Azonkívül a király az ország Karainak és Rendjeinek a császmai káptalannak Varasdra helyezése érdekében benyujtott kérelmét elfogadta. A kanonokok szívesen mentek e városba, de mivel sem házaik, sem templomuk, sem földjük, stb. ott nem volt, ebből súlyos akadályok álltak elő, amelyek csak időlegesen voltak rendezhetők; a végleges és teljes szabályozásig még hosszú évek sora szükséges. Ezért egyenlőre maguk által bérelt lakásban laknak s a pk. nekik a kezdet nehéz idejében megengedte, hogy hétköznapokon és kisebb ünnepeken a matutinumot és laudest magánosan mondják; mivel pedig templom nem volt, a káptalani istentiszteletre a plébániatemplomot jelölte ki számukra. Tudja a pk, hogy a kanonokoknak részletes szabályt előírni vagy valamely templomot társasegyházzá emelni nincs hatalmában s ezért nem is tette semmiféle ünnepélyes rendelettel, hanem csak egyszerű ideiglenes rendelkezés módján. A karima szabályait enyhíthetőknek gondolta a kanonokokra nézve, megszorított számuk és megnövekedett más káptalani kötelezettségeik miatt; másrészt abból az elvből kiindulva, hogy ha jelenleg kötelességeiknek egészen nem tudnak megfelelni, legalább részben tegyék meg, aminek lehetőségét bizonyítja a Concilii több döntvénye. S ebbeli kötelességüket állandóan teljesítik is; praebendariusaik, a plébános és a gimn. igazgató szintén hűségesen megjelennek, hacsak különleges elfoglaltságuk vagy betegség meg nem akadályozzák őket. A pktől nekik adott földek az ő birtokukba mentek át, de jelenleg üresen állnak; a kezdeti fölszereléshez tartoznak s ezért nem biztos, vajjon nem lesz-e még más a rendeltetésük. A plébánosi állást a pk. nem konkurzussal tölti be, mert a város a kegyúr, amely most a 7 kanonok közül egynek választására van korlátozva. A *kegyúri jogra nézve* pedig az e. m.-ben az a szokás, hogy a világi kegyuraság alá tartozó javadalmakat a kegyúri bemutatóra az illetők konkurzus nélkül kapják meg; hogy azonban így méltatlanok ne jussanak javadalomhoz, ennek elejét veszi az az eljárás, amelynek értelmében egy áld. pap sem nyerhet el, főként lelkipásztori javadalmat, hacsak az általános konkurzus által — amely évente kétszer van és 3 évre adatik meg az approbatio — nincs jóváhagyva; továbbá még pki megerősítés szükséges, úgyhogy ezek nélkül a bemutatott sem a javadalmat el nem fogadhatja, sem a jövedelmet nem teszi magáévá. A pk. cselekedetei e téren is nem annyira megállapodottak, mint inkább előkészítők a megállapítandókhoz. Egyébként mindezt a Szentszéknek veti alá.

Ad 3.) Hegyek, vizek akadályai s a nép szaporodása miatt *új plébániák fölállítása* vált szükségessé. E nagy munkát a pk. 1790-ben kezdte meg akként, hogy az e. m.-i kiküldött, az espere, a plébános, kegyúr, a helyi hatóság s a szomszédok, kiknek valami érdekük lehetett, a szabályozás céljából összegyűltek; a nép kívánságait is meghallgatták, úgyhogy a népnek semmiféle megzavarása vagy egyéni érdek nem érvényesülhetett. Az új plébánosokról és káplánokról a v. alap gondoskodik. Ugyanabból az alkalomból Zágrábban a pk. kir. rendelkezésre ugyan, de kánoni okból is — egyrészt mivel gyengén voltak javadalmazva, másrészt mivel együttvéve csak 2356 lelket számláltak — két parókiát (S. Maria in Area Capitulare és S. Petri in Vico Episcopali) a sz. e.-i parókiával olvasztott össze; ez abból a célból is történt, hogy az e. m. többi plébániájának a szentségkiszolgáltatásban stb. a sz. e.-ban pontosabban végzett ténykedések által példaképül szolgáljon. Plébánosnak a 28 kanonok közül egyet, a pk. és káptalan ítélete szt. minden tulajdonságára nézve alkalmasat választ ki, aki két praebendarius és egy egyszerű káplán segítségével végzi a plébániai teendőket. Ennek folytán a kanonokok és praebendariusok nyugodtan teljesíthetik a kötelességeiket a sz. e.-ban, mivel a káplán a híveknek rendelkezésükre áll. Mint már említette, kanonoknak csak érdemeket szerzett egyént nevez ki a király.

Ad 4.) Mikor 1803-ban az évenkint kétszeri *papi összejöveteleket* elrendelte, a teol. és fegyelmi anyag mellett a liturgikusat is kifejezetten sürgette, sőt a tárgyalás módját is előírta XIV. Benedeknek a plébánosokhoz írt dekrétuma és Instit. Eccl. szt. Mindenben készséggel aláveti magát a Szentszéknek, s amire szükséges, arra orvoslást kér.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Referátum. A Kongregáció 1821. márc. 18-i ülésén előadta: Mr. *Antonini Ker. János.* A pktől. mellékelt könyvek elküldését azért rendelte el Róma, „che cioè sia dell' interesse della S. Sede il conoscere ed il conservare simili opere, che possono servire di controveleno a tante altre pestifere, che tutto disortono alla luce specialmente dai Dominj della Casa d' Austria, scritti con una malizia d' Inferno dai sedicenti filosofi e teologi del nostro secolo, diretti alla distruzione della religione e del trono." A referáló véleménye szt. a pk. prokurátorát meg kellene bízni a kérelmek elkülönítésével, hogy mindenegyes külön kerüljön vizsgálat alá; s gondoskodni kell róluk a jelen szükségletnek megfelelő ideiglenes orvoslással és az elvet szilárdan fenntartani a jövő számára. „Danno a me un grandissimo peso gli esimj meriti d' un Prelato, che tanto si è distinto nel disimpegno del suo apostolico ministero, con tanta devozione contesta l' attaccamento alla S. Sede ed alla Sacra Persona del Sommo Pontefice; qualora poi l' Emmo Prefetto non creda assumerne il peso, può

ordinarsi la separazione dell' istanze e la separata trattativa nella S. Congregazione del Concilio."

Felelet. 1822. jan. 9. A pk. levele tanulékony, a Szentszék iránt igen engedelmes és tisztelettel eltelt lelket mutat. A bíborosok a legnagyobb élvezettel és vigasztalással olvasták és helyeselték. Főként a pk. ama készségét méltányolták, amellyel főpásztori utasításait s az anyanyelvi katekizmusokat elküldte; mert így meggyőzte őket, hogy a legszorosabb kötelékkel fűzi magát Sz. Péter Székéhez és ítéletének ellenkezés nélkül aláveti magát. Ez már úgyis meggyőződése volt a bíborosoknak, most pedig még inkább megerősítette őket ebben. Hogy mindaz, amit időszerint tenni jónak látott, bárha nem is egészen az egyházi törvények szt. érvényes legyen, utasították ügyvivőjét, hogy ezekre pápai orvoslást szerezzen.

Zeng-Modrusi Püspökség.

1602. De Dominis Márk Antal püspök jelentése.[1]

Relatio status Ecclesiarum Segniensis et Modrussiensis.

Marcus Antonius de Dominis sacrae theol. doctor, Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopus Segniensis et administrator Episcopatus Modrussiensis, ut suo debito fungeretur officio, ad limina SS. Apostolorum visitanda venit, suae administrationis, necnon illarum Ecclesiarum status rationem redditurus. Idem Marcus Antonius anno 1597. mense Junio factus est administrator dumtaxat tam Segniensis quam Modrussiensis Ecclesiarum, iussu et dispositione Sac. Caes. Maiestatis, illarum Ecclesiarum patroni, propterea quod incertum esset, vivusne an mortuus reperiretur Antonius Episcopus, praecessor et patruelis praefati M. Antonii. In pura administratione versatus est usque ad mensem Augusti anni iubilaei 1600, et rexit illas Ecclesias tamquam vicarius apostolicus per modum administrationis, quo toto tempore non fuit in ulla obligatione *visitandi Limina*, immo vero ne praecessores quidem per plures annos fuerunt in consuetudine ea visitandi. Postquam vero innotuit certa mors praecessoris, factus est plene episcopus extra curiam et consecratus mense Octobri eiusdem anni 1600, a quo tempore putat sibi triennale spatium currere visitandi Limina, seu potius quadriennale, ut ceteris episcopis Ungaris. Toto tempore,

[1] Évszámot nem ad a jelentés, csak hátára van ráírva kék ceruzával: 1600. De ez nem fogadható el, mert a jelentés végén az aláírás után maga a pk. írja, hogy már át van helyezve a spalatói székre. Ez az áthelyezés 1602. nov. 15-én történt. Farlati, Illyricum Sacrum III. Venetiis, 1765. 482.

quo habuit curam harum Ecclesiarum tam admistrator quam episcopus, fere perpetuo fuit impeditus negotiis publicis, etiam Sedis Apostolicae iussu. Primo tamen anno, postquam est creatus plene episcopus, visitavit dioecesim et coeperit ea ordinare et instituere, quae ad Dei gloriam et salutem animarum pertinent, sed pro gravioribus ad Aulas evocatus non potuit absolvere.

Ecclesia Segniensis est sub invocatione Deiparae Virginis in Coelum Assumptae, ruinosa prorsus et lapsui proxima, chori medietatem amisit ex ruinis fornicis; altare maius adhaeret parieti in capite capellae maioris, in eo servatur propria pyxide SSmum Sacramentum Eucharistiae. Sunt in eadem ecclesia alia sex altaria sordida, absque cultu et ornamentis. Duae sunt sacristiae, altera publica pro paramentis, vilibus nunc et laceris, et sacerdotalibus commodis; altera parvula et secretior, veluti scripturarum quoddam archivium, argenti et si quid est pretiosius conservatione. Adest in ecclesia fons baptismatis, habet organum, sed pene corruptum, habet campanile satis amplum et altum cum bonis campanis. *Capitulum* duodecim canonis constare deberet et tribus dignitatibus, quarum prima post episcopum est archidiacunus, secunda archipresbyter, tertia primicerius; nunc tamen totus ipsius clerus cum capitulo et dignitatibus constat sex sacerdotibus, qui omnes in solidum curam animarum exercent[a], et quattuor vel quinque clericulis. Celebrant omnes lingua Illyrica et in eadem linqua omnia divina officia peragunt. Canonici a capitulo eliguntur, archidiaconum eligit nobilium laicorum communitas, archipresbyter et primicerius ab episcopo eliguntur. Hanc antiquam consuetudinem adhuc retinent. Nullas prorsus habent *praebendas*, sed parvulas quasdam distributiones, quae omnes vix possint unum sacerdotem alere; ex oblationibus tamen utcunque se sustentant, et missis defunctorum. Inopiae huius causa est, quod Segnia sit civitas in Crouatia in Adriatico littore, in ipso Turcarum confinio, ut propterea totum agrum amiserit, qui propter Turcarum incursiones omnino incolarum vacuus est et desertus. Hinc etiam fit, ut nulla sit Segniensis dioecesis, sed cum ipsis moeniis civitatis terminetur. Sunt tamen *duae aut tres arces* ad finium praesidia, quae *subsunt praelato* Segniensi in spiritualibus. Episcopus Segniensis nullos prorsus habet *reditus* certos praeter quattuor vel quinque cados vini seu barillas, sed eleemosynae fere nomine Archidux Serenissimus Ferdinandus pro suo ut ipse asserit libito decimas suas Fluminenses[2] et stipendium ibidem ex suo vectigali episcopo Segniensi concedit, quae ad summum possunt pertingere ad 200 ducatos camerae, et nuper idem Serenissimus expresse significavit se velle haec repetere. Videat ergo Sanctissimus[3] in confirmatione novi episcopi Segniensis, quos certos stabiles reditus habeat

[a] A „qui . . . exercent" rész más írással a sor fölé írva.
[2] Fiume.
[3] A pápára vonatkozik.

et num ista [!] ab Archiduce confirmentur. In Civitate Segniensi nulli sunt magistri, nullae puerorum scholae, sed summa ruditas et barbaries. Duo sunt *monasteria* regularium seu potius hospitia, Franciscanorum alterum de observantia, alterum Dominicanorum, in quibus bini ternive fratres morantur, absque ulla regula aut disciplina. Est praeterea hospitalis olim ecclesiastica S. Spiritus, iam pene tota derelicta, absque ulla hospitalitate et laici reliquias parvulas quas habet absumunt. *Civitas* parva est sub dominio Caesaris, quatenus rex Ungariae est, propugnaculum adversus Turcas, propterea armorum solum exercitium in ea reperitur. Quadringentos ad summum habet focos et militiam valde insolentem; nuper tamen ad aliquam disciplinam est reducta, opera potissimum moderni episcopi, propter quod ad mortem illum oderunt ii, qui vocantur *Uscocchi*.

Modrussiensis Episcopatus non habet sedem, neque cathedralem, quia Modrussa Civitas in ipso Turcarum confinio sita iam tota collapsa et desolata est; sola parva arx ab exiguo praesidio detinetur. Bona tamen pars ipsius dioecesis adhuc bene culta et habitata manet *cum novem oppidis* seu castellis sub dominio temporali Comitis de *Zrin*, Crouatae haeretici. A paucis annis ordinarie adnexa fuit[4] voluntate Imperatoris et consensu dicti Comitis administratio huius episcopatus Episcopatui Segniensi, numquam tamen facta fuit legitima unio et semper certant inter se Imperator et dictus Comes de iure patronatus huius Ecclesiae, ita ut facile contingere posset, ut separentur; immo vero praedictus Comes omnino habet animum non conferendi amplius illos reditus ulli episcopo, sed sibi retinendi pro expensis in praesidiis contra Turcas, et moderno episcopo noluit eos concedere, nisi imposita gravi pensioni munerum quorumdam ad 200 pene scutos. Hi porro reditus consistunt in decimis et possunt conficere summam circiter sexcentorum scutorum. Praeterea ultra montes sunt alia oppida adhuc Christianorum quinque aut sex, eiusdem dioecesis et fere sub eodem dominio, quae bona ex parte habent incolas haereticos et nullam communicationem cum episcopo, partim propter haeresim, partim propter interpositos montes Turcis grassatoribus plenos. In hac parte citramontali ad Mare Adriaticum pertingente incolae omnes sunt catholici et possunt conficere summam animarum ad quindecim millia. Et in singulis oppidis sunt fere *ecclesiae collegiatae*. Numerus sacerdotum omnium potest esse ad sexaginta, qui vivunt ex distributionibus, nam eo ipso, quo factus est sacerdos, participat quisque in suo oppido; omnes sunt *Illyrici* et omnia divina peragunt in lingua Illyrica. Hanc dioecesim visitavit episcopus modernus et in ea reperiit summam barbariem, nullamque pene subordinationem aut obedientiam cum Sede Apostolica, nullam dependentiam a sacris canonibus et conciliis; etiam coeperat paulatim eos reducere, sed alterius erit absolvere. Utrique

[4] Kozsicsics János pk (1564) után. Névtár, 1913. 32.

Ecclesiae optime consultum erit ad Dei gloriam et animarum salutem, si Sanctissimus Dominus Noster serio ageret cum Imparetore et Serenissimo Ferdinando, ut legitima fieret *unio* harum Ecclesiarum, excluso prorsus Comite haeretico et ablatis ipsi ecclesiis omnibus, quas ipse occupat in Vinodolo, dioecesis Modrussiensis, quae sunt sine cura animarum, et satis bonos habent reditus, iisque episcopo aut capitulo applicandis, ex vectigali etiam Segniensi aliquid monetae capitulari attribueret, quo possent canonici sustentari et divinus cultus augeri. Ad quod perquam maxime prodesset etiam, si Sua Sanctitas visitatorem apostolicum destinaret, qui Crouatiam conterminasque maritimas Austriacas regiones visitaret, quae ex defectu visitationum adeo obsolverunt, ut divinus cultus totus pene sit collapsus, qui tamen facillimo negotio potest restitui.

Sk. aláírás. A jelentés a 245—47. jelz. lapokon van.

Róma 1615. december 30. Martinich Vince püspök jelentése.

Beatissime Pater! Visitatis SS. Apostolorum Petri et Pauli basilicis, statum Ecclesiae meae ac gregis mihi commissi referam Sanctitati Vestrae. *Urbs Segnia* in Adriatici Maris littore sita est, in ipsis Dalmatiae finibus ad montium radices, qui dividunt Italiam; mare respicit austrum versus boreamque et occidentem, sed eurus omnino iisdem montibus arcetur. Praesertim vero boreas per ea loca continenter perflat, ita ut ibi toto fere anno nullus alius ventus audiatur. Haec urbs Ungariae Regno adscribitur et est sub ditione Maiestatis Imperatoris Matthiae, attamen regitur a Serenissimo *Archiduce Gracensi Ferdinando.* In eius agro nihil omnino ad alendam vitam accommodatum nascitur, cum inter lapidosos montes posita sit; quapropter omnes *incolae* stipendio vivunt, quod illis Princeps solvit, ut primos Turcarum impetus frangant illosque ab iis regionibus Italiaeque finibus longe submoveant ac repellant; nam experientia constat *Turcas* propter timorem, quem de huiusmodi hominibus conceperunt, sese recepisse longe a mari in interiores Morlachiae partes et multas Dalmatiae civitates ab assiduis excursionibus liberasse; ac propterea nullus omnino est, qui alicui exercendae arti se tradat. Incolae communi nomine appellantur *Uscocchi.* Verum tamen est hoc nomine eorum lingua illos dumtaxat vocari, qui extra Segnam nati sunt, in eaque postea domicilium ponunt; quorum numerus cum sit longe maior quam Segnianorum, qui vix decem conficiunt familias, cum alii omnes sint Morlacchi, qui e Turcarum manibus fugerunt, ut exules vinctorum, omnes tamen hoc nomine appellantur, quod nomen iis paucis grave ac odiosum est, quorum genus antiquam habet in Segnia originem. Urbs haec quingentos domos habet in eaque sunt, si adultos puerosque velis numerari, fere hominum capita bis mille, et generatim sunt omnes validi et robusti, statura

proceri, beneque constituti; infirmam valetudinem nesciunt, nec medicamenta, nec medicos agnoscunt. *Non admodum pii* sunt, cum nullus eorum fere umquam in templo visus fuerit, qui manu gestaret B. Virginis coronam[5], aut singulari aliquo devotionis affectu sanctos coleret. Tamen in Sanctam Romanam Ecclesiam credunt, sed Christianam doctrinam penitus ignorant. Maius pietatis signum quod in illis cernitur est, quod quotiescumque ex itineribus cum spoliis redeunt, primum munera ac eleemosynas e communi praeda desumptas in aedem Beatissimae Virginis sacram ferunt; atque illis mos erat numquam ad iter agendum e portu solvere, ni prius a clericis vel religiosis viris candelam aut cereum benedictum pro singulis cymbis accepissent, ut ea de nocte accenderent, sperantes illo quasi omine se magnam praedam facturos; et quia in reditu illi, qui eis cereos candelasque tradiderunt, ab eis eleemosynas postulabant, veluti obligationis ac debiti nomine, quamvis spolia essent Christianorum, sub poena excommunicationis iussi, ut nemo in posterum audeat candelas aut cereos huiusmodi cymbis dare. In ea mente gens ista erat propter indulgentias a Bonifatio VIII. Sti Spiritus Sodalitati concessas se absolvi posse ab omnibus culpis in forma iubilaei et praesertim a casibus, qui in bulla In Coena Domini[6] continentur; cum multi piratae sint, quorum magna pars iussu Serenissimi Ferdinandi anno superiore morte multata fuit. Inveni praeterea solitos fuisse domi *matrimonia contrahere* uno astante praesbytero aut etiam aliquando praesentibus tantum aliquibus testibus, nec ullo modo in templo promulgabantur. Nullus archipresbyter habuit apud se umquam librum, in quem eorum nomina referrentur, qui baptismo initiabantur, vel confirmationem sumebant, vel matrimonium contrahebant, aut denique moriebantur. Nec ullus aliquando Christianam catechesim explicavit. Nemo confessariorum notionem habebat aliquam bullae In Coena Domini, et poenitentes sine ulla difficultate ab omnibus reservatis casibus absolvebant, et absque vicarii licentia propria auctoritafe *confessiones* audiebant, existimantos satis superque esse, si sacerdotes essent. Mulierum confessiones in sacrariis excipiebant, quae cum praesertim in pagis valde angusta essent, necesse erat ut ibi soli cum poenitente muliere manerent. Eo die quo novus sacerdos *primum sacrum* faciebat, a prandio ante ipsam ecclesiam tripudiabant et omnium primus novus sacerdos saltabat cum muliere, deinde archipresbyter. Omnes sacerdotes, qui in sponsaliis celebrabant, postea in convivio prope sponsam sedere soliti erant. *In missis* defunctorum dicebant psalmum Judica me Deus et adstantes benedicebant. Multi etiam una accensa candela et unica ampulla vini aqua permixti celebrabant et episcoporum more ter populum benedicebant. In omnibus alta-

[5] Szentolvasó.

[6] E bulla meghatározott bűnökre cenzúrákat szabott. Az évről-évre nagycsütörtökön történő kihirdetéstől kapta nevét.

ribus rem dīvinam faciebant, quamvis non essent tribus instrata mappis, nec tensis coperta; et etiam in ecclesiis, quae die nocteque patent in agris, in quibus bestiae diversantur, coelique iniuriis sunt expositae. Quacumque hora post prandium defunctus efferretur, missam faciebant, quae dicitur sicca. In ecclesia cathedrali numquam, exceptis diebus dominicis et festis sollemnioribus, sollemne sacrificium factum est, nec in choro canonici officium divinum decantarunt, et omnes presbyteri communiter in chorum introibant quocumque tempore sine cotta. Feria V. *in Coena Domini* mensam in ecclesia cum mappa parabant, cui accumbebant iudices et seniores arcis, quibus aedituus hostias offerebat et vinum, et ita se invicem invitando bibebant, ut omnes e templo ebrii exirent. Per totam octavam diei SS. Eucharistiae sacrae unica solum lampade ardente expositam super altare tenebant Eucharistiam et per urbem idem *Sacramentum ferebatur* absque thensis, nulloque dato antea campanae signo; et insolita aliqua tempestate saeviente nulla reverentia illud gestabant circa templum, donec procella cessasset. Dein vero, quando ad aegrotos per pagos ferebatur, presbyteri sine cotta incedebant et sine stola, et SS. Christi Corpus in pyxidula argentea marsupio inclusa sub brachio portabant sine luminibus. In quibusdam oppidis *mortuos*, mari aut aliquo flumine suffocatos, vultu in terram verso superstitiose humi mandabant, ut eo anno ab omni tempestate liberi essent; nec toto eo die dabant umquam Salutationis Angelicae signum. Quando viduarum sponsalia in templo fiebant, strepitum ingens edebant scamnorum, valvarumque percussione, pulsando campanas et exclamando, ita ut numquam exaudiri possent sacerdotis verba. *Parochi* multi ac presbyteri vixere quadraginta et amplius annis una cum concubinis, filiasque genuerunt, nec umquam sacrificio missae faciendo abstinuerunt, nec ut ab irregularitate absolverentur petierunt. Diebus sabbati in quadragesima Segniae canonici publice in ecclesia legebant B. Virginis miracula, praesertim vero eorum latronum, qui postquam multa mala patrassent, propter aliquod minimae pietatis officium in B. Virginem a morte mala liberati sunt. Omnibus licebat suggestum ascendere et inter legendum aliquem librum, sine ulla prorsus litteratura concionari. Denique his omnibus rebus adeo inordinatis ac malis illud remedium adhibui, quod mihi expedire magis visum est.

Ecclesia Segniae *duas tantum parochias* habet, quarum altera est *Brigna*, quae spatio abest quindecim mille passuum, et *Ottocez* triginta, et ambae in finibus Turcarum positae sunt ac propterea a quampaucissimis militibus incoluntur; prima unum tantum presbyterum habet, secunda duos, ideoque propter Turcarum periculum, quod intereundum subitur, intermisi eas invisere, sed eis iuxta necessitatem consului quantum potui. Ecclesia haec Segniae nullum alium habet *episcopi proventum*, quam decimarum agnorum, et vini quartam partem, quae urbem circumeundo colligitur, ut a presbyteris et civibus accepi; nam nihil notatum a

praedecessoribus meis inveni. Et totus hic fructus numquam conficit summam aureorum quindecim, quos vicario tradidi, ut maiori cura et affectu res sacras administret. Verum tamen est Austriae Principes, qui semper gubernarunt hanc urbem, cum adeo magnam necessitatem vidissent, attribuisse illi florenos centum singulis annis ex vectigalibus Fluminis, castelli Ferdinandi Principis Gracensis, quod est sub ditione oppidi Tersati, dioecesis Segniae, dimidiumque milliarii distat, et dimidiam etiam partem decimarum eiusdem civitatis, quae singulis annis summam conficiunt quadringentorum aureorum; cum altera dimidia fruantur adhuc religiosi S. Augusti ac presbyteri, qui in dicto sunt oppido. Sed quia Ecclesia per decennium pastore caruit,[7] occasione quando concessi fuerunt hi fructus episcopo Segniae, ius apud se retinuerunt, cum in iussionibus addidissent: usque ad nostrum libitum, traditi fuerunt per aliquod tempus episcopo Pedinae, postea attributi fuerunt aedificationi monasterii PP. Cappuccinorum, tum propter instaurationem arcis Fluminis. Denique [cum] Ecclesia episcopo careret, concessi fuere praefecto militum Fluminis quattuor annorum spatio ea necessitate, ut singulis annis PP. Cappuccinis florenos centum daret. Ego toto eo tempore, quo ibi fui, numquam destiti Principem Ferdinandum supplex rogare, immo multo meo incommodo egoipse illum adivi et opera Alexandrini episcopi, apud illum Principem nuntii, testimonia ipsorum religiosorum ac presbyterorum exhibui, qui nesciunt praedictas decimas praeteritis aliis umquam fuisse solutas, quam episcopis Segniae; tamen obtinere non potui, ut huiusmodi fructus militum praefecto auferrentur, cum adhuc concessionis tempus non sit exactum.

Cathedralis ecclesia octo tantum *canonicos* habet cum archidiacono et primicerio, et quamvis antiquitus duodecim fuerint, tamen hoc tempore propter presbyterorum penuriam octovarium [!] numerum non excesserunt, nam undecim tantum sacerdotes hic resident et clerici sex. Canonicatus in nullo beneficio fundati sunt, sed capituli proventus et omne id, quod Princeps eis solvit, illi octo dividunt inter se. In hac cathadrali duae *sodalitates* sunt, altera Corporis Christi, altera Sanctae Mariae; utraque paucissimos reditus habet, qui etiam a civibus, qui eorum curam gerunt, dissipantur. Xenodochium est commodis fructibus dotatum, sed iam omnia corruerunt, quia hospitium pauperum iam sublatum est et hac occasione debitores pecuniam non solvunt. Curavi huic rei aliquod remedium adhibere, sed hominum effera natura et Venetorum obsidiones impedimento fuerunt. Per urbem sunt aliqua sacella, in quibus diebus festis res sacra sit, et haec dotata sunt vel aliqua aedicula vel parva quadam vinea. Sunt etiam fratrum *monasteria* duo; primum Sti Dominici, bini solum fratres tenent, qui stipendio vivunt florenorum quattuor, quod illis solvit Princeps singulis mensibus, et locationibus et eleemosynis; in

[7] 1550—1560. Gams, Series Episcoporum c. műben Zeng alatt.

secundo minorum fratrum Sti Francisci item sunt duo, qui eodem stipendio, sed pluribus bonis stabilibus vivunt. Quam postea sit gratus episcopus civibus vel ex hoc quod subiiciam intelligi potest. Statim ac Segniam perveni, ab archidiacono capituli exhibere feci iudicibus et consiliariis breve, quod a Sanctitate Vestra acceperam, cum ipsi me numquam convenissent; sed illud mihi remiserunt sine ulla aliqua excusatione aut aliquo solitae humanitatis officio propter adventum meum. Nihilominus numquam destiti meae in illos bonae voluntatis significationes edere, ut agnoscerent me nulla alia de causa adiisse regiones, nisi ut eorum animas Christo lucrifacerem, traditumque mihi a Te munus implerem; ut optime cognoscere potuerunt viginti mensium spatio, quo apud illos assiduus fui, quo tempore meo semper patrimonio vixi. At hoc nihil profuit hominibus latrociniis et rapto vivere assuetis.

Huic Segnianae Ecclesiae adiuncta est illa *Modrussiensis*, cuius oppidum cum fuerit incensum, et ager occupatus a Turcis, episcopi sedes traducta fuit in castrum Noui, quindecim mille passus longe a Segnia positum, quod hoc etiam tempore a Veneta classe igne fuit flammisque vastatum. Episcopatus iste sub ditione sua habet *castella novem*, quae iacent inter Segniam et Flumen, Polae dioecesis, et fere omnia in montibus sita sunt, qui mari abluuntur. Horum unum Caesareae Maiestatis est, alter Comitum Frangipani, quod proxime incensum fuit; sex sunt in potestate Comitis de Sdrino, Ungariae domini Lutherani, postremus Archiducis Ferdinandi est, appellaturque *Thersatum*, ubi per triennium sanctissima domus Lauretana fuit, quo in loco nunc fratres observantiae Sti Francisci habitant, qui rura bonaque stabilia possident pretio nummorum quingentorum supra mille; cumque ipsi quampaucissimi sint, commodissime vivunt. In his omnibus locis ad summum numerantur hominum capita quattuor mille, sacerdotes sexaginta, diaconi et subdiaconi septem, clerici viginti. Ex his omnibus tres tantum aliquid Latinae linquae noverunt, communiter *Illyrico more* res divinas peragunt, quod etiam Segniani faciunt; et quia nec legere, nec scribere alio charactere sciunt, quam illo quo S. Hieronymus utebatur, cum nihil omnino eorum, quae ad sacerdotes et confessarios spectant, hoc charactere scriptum reperiatur, sunt omnium rerum ignari, nec ulla est spes eos aliquid tali linqua ac sermone discere umquam posse, cum praesertim hac tempestate nec typus, nec impressores huiusmodi inveniantur. Eorum vestitus Illyricorum more est, sacerdotibus ac clericis adeo indecens, ut nullo pacto a saecularibus dignoscantur. Quia maior eorum pars fuit ad sacros ordines promota nomine patrimonii, quod illis ad vivendum, quamvis anguste, non est satis, ideo agros colunt et alia vilissima munera sine ulla verecundia obeunt. *Fructus*, qui ex hisce novem castellis exigebantur, sunt decimae minorum animalium, frugum et vini, et pertingunt ad summam nummorum trecentorum et quadraginta; sed propter incendium Noui — ut hoc anno expertus sum — posthac quadraginta minus erunt.

Et quia praedecessor meus nihil umquam e reditibus accepit, nihil omnino reperi, nam *Comes de Sdrino* in suis oppidis omnia sibi usurpavit, et quae reliqua erant, ipsi presbyteri dissipaverunt. Immo cum anno superiori meas ipse decimas collegissem in locis Comitis de Sdrino, ex quibus mei omnes fere proventus constabant, omnia per vim ablata mihi fuerunt ab eiusdem ministris Lutheranis, cum insuper a me tributum petiisset aureorum centum per singulos annos rerum comestibilium, iuxta morem praedecessorum meorum. Propter quod ad Imperatorem confugi ibique virtute Melphy episcopi, Sanctitatis Vestrae nuntii me isto onere liberavi, et etiam in eius locis facultatem obtinui episcopalem auctoritatem exercendi; in quo summopere laboravi, nam Comes ad se spectare contendebat praecipuo quodam privilegio et uti dominus maioris dioecesis partis episcopum eligere; quapropter Modrussae episcopum creaverat fratrem quemdam ex ordine S. Augustini. Et cum primum dioecesim meam ingressus sum, vicarius, qui fuerat electus a metropolitano propter Ecclesiae vacationem, iussit in omnibus castellis Comitis de Sdrino, ut nullus mihi sacerdos obedientiam praestaret, si dioecesim invisere vellem, ni prius Comes in ea loca mihi possessionem dedisset. Quamobrem hac de re iudicium capitis conformari feci illumque iuxta canones excommunicavi, sed tandem propter summam contentionem, qua ut anathemate liberaretur universa dioecesis a me petiit, et propter regionis gentiumque mores, qui adeo severam iustitiam non sustinent, fuit absolutus hac poena, ut sex PP. Cappuccinis vestes ac indumenta de suo pararet. In hac dioecesi est aliud *monasterium* fratrum Divi Pauli primi eremitae, sed qui multis abhinc annis propter eos, qui dicuntur Uscocchi, igne consumptum fuit a Venetis, fratres habitant in circumiectis pagis, ut suos possint exigere fructus, qui ascendunt ad aureos trecentos; et eorum more vivunt, qui extra claustrum degunt.

Haec sunt Beatissime Pater, quae Sanctitati Vestrae referenda censui; quod reliquum est, Deum Optimum Maximum orare numquam desistam, ut ad Ecclesiae totius utilitatem diu incolumem servet Sanctitatem Vestram, cui me et Ecclesiam meam humillime commendo.

Romae, die XXX. Decemb. 1615. Sanctitatis Vestrae humillimus et obsequentissimus servus

Vincentius, episcopus Segniensis ac Modrussiensis.

Az egész jelentés a 258—64. jelz. lapokon.

1616-ban a liminát az előbbi jelentést író pk. személyesen végezte el. 1637-ben a pk. halasztást kér. 1684-ben *Mariasevich János* modrusi kanonok végezte el a liminát.

Zeng, 1684. szeptember 22. Dimitria Jácint püspök jelentése.

Eminentissimi et Reverendissimi Signori, Padroni Illustrissimi! Dopo haver jo mandato costi in loco mio uno a visitare Sac. Limina Apostolorum, mi resta di significare al Eminenze VV. il stato delle mie chiese, onde di io.

La chiesa di Segna tiene dieci canonici con le dignita, otto preti et 6 clerici. Questa è gouernata dalla comunita pretendendone ius patronatus, quale si trova in ultima miseria. Con la sacristia delapidata è pouerissima. Hi canonici sono poueri, che dal benfitio annuatim in circa haueranno 15 scudi per uno. Al mio ingresso trouai, che la chiesa non si *offitiaua* mai, solo si cantaua la missa le feste, et sudai sudori di sangue assai tempo a redurli per recitare ogni giorno l' offitio in chiesa. Et nel sinodo da me fatto 1682 et nelle visite ordinai cio con vigorose pene . . . [b] starro uedere il fine. Da questa citta riceue l' *entrate* il vescouo di soli due scudi al anno et li fa godere al suo vicario generale. Il vescouato è comodo, ma minacia ruina et per esser il loco quasi inhabitabile, rare uolte ci stanno dentro li vescoui. Le chiese 4 dentro nella citta dalli gastaldi sono delapidate. Nella citta ci saranno 1500 anime di comunione. Ci sono 4 frati nel conuento, minori osseruanti; et 3 de padri S. Paulo, primo eremita, che con pouerta uiuono. Hospitale non si troua, ne seminario.

Ci è la chiesa nella uilla di *Otociacz* pouera et il parocho col capellano stanno comodamente et ciò alli confini del Turcho da me consecrata et dalla comunita mantenuta malamente. Il vescouo da questa riceue anualmente 8 quarte di miglio et otto di grano pessimo, in tutto di valore scudi 7. Tutti catolici.

Ci è la chiesa di *Barlog*, villa di 60 case, 40 sono scismatiche et 20 catoliche, col suo parocho, e no . . . si troua chi . . . per il tenue salario et e alli confini . . . ho. Questa ha gran bisogno d' un mission . . . [c]

Poi ce la chiesa di *Brigne* col parocho e capellano, chiesa pouera et mal in ordine, alli confini del Turcho. Da questo loco il vescouo riceue tanta robba, come di sopra, di ualore scudi 7.

La chiesa di *S. Giorgi* vicino a Segna pouera, che un paramento non possede. A il suo parocho con 300 anime di comunione.

La sudetta chiesa di *Barlog* è tutta di legno, comune alli scismatici et catholici, senza esser pero profanata ò mal trattata, alla quale mandai camise et tauaglie per l' altare.

Queste dunque sono le chiese del vescouato di Segna, di entrata al vescouo annuale in circa scudi 15 in tutto.

Il stato delle chiese di Modrussa vescouato. *Modrussa* è vesco-

[b] E helyütt és a jelentés hasonló jelzésű egyéb helyein mindenütt kb. egy-egy szó hiányzik a papír erős megrongáltsága folytán.

[c] Missionario. Az előző mondat — ho végű szava turcho lesz.

uato, citta anticha et destrutta. Li terreni suoi posseduti dalli Murlachi, che sono uenuti dalli paesi Ottomani. È discosta due giornate in circa dal Turcho, tiene un parocho con la chiesetta pouero, da quella pocha gente sostentati. Tutti catholici, anime di comunione in circa 300.

La chiesa di *Buchari* tiene 10 canonici, che diuidono le decime alla unita col vescouo al . . . patria uiuono comodamente. La chiesa in se è pouera, aiutata . . . [d] sue filiali chiese, che alcune stanno bene. La sacristia sta bene, chiesa officiata bene, merce al vescouo. Anime di comunione sono in circa 3 mille, tutti catholici et il vescouo un anno col altro ricee in circa scudi 290.

Ce la chiesa parochiale *Tursatto,* che dalle lemosine [!] si sostiene. Sta con tre preti. Anime di comunione in circa 500, tutti catholici. Il vescouo anuatim riceue in circa scudi 70.

La chiesa collegiata di *Grobnich* col parocho et 6 canonici sta mediocremente. Anime di comunione in circa 2 mille, tutti catholici. Il vescouo riceue anualmente in circa scudi 90.

La chiesa di *Gerouo Villa* è pouera, col suo parocho sostentata di lemosine e qualche bagatella di entrata. Tutti catholici, anime di comunione in circa mille. Danno al vescouo nulla.

Qi è la chiesa *Ciabar,* pouera col suo prete. Catholici di anime di comunione in circa 200, con altra uilla in circa di mille anime.

La chiesa di *Brod,* la chiesa di *Delnice,* ville: da questi lochi il vescouo non à niente. *Chiese infra terra*[8]: la chiesa di Morauice, la chiesa di Lucodol, la chiesa di Bosiglieuo, la chiesa di Togun, la chiesa di Osterie, la chiessa gi Ugulino son pouere e tutto miseria, catolici di 1000 anime di comunione in circa.

La chiesa di *Hveglia,* uicino al mare, sta col parocho e 2 capellani, stanno comodi, al uso del paese et la chiesa ben prouista di 1150 anime, in circa scudi 80.

La chiesa di *Deruenich* al simile tutti catolici. Il vescouo riceue in circa scudi 70.

Ci è la chiesa *Cotor,* pouera e misera, col suo parocho di 700 anime in circa, tutti catholici. Il vescouo riceue in circa scudi 50 di entrata.

La chiesa di *Belgrado* al simile alquanto prouista col parocho et 3 sacerdoti . . . — deno[e] le decime col vescouo. Sono tutti catholici, di 500 anime circa di comunione. Il vescouo riceue annuatim in circa scudi 50.

La chiesa di *Noui* pouera, con parocho et 5 canonici, ben officiata, tutti pero poueri. Sono in circa 500 anime di comunione, tutti catolici. La porcione del vescouo è in circa 45 scudi, alle uolte piu, alle uolte meno.

[d] Valószínűleg dalle.
[8] Értsd: a hegyen, Kapelán túl.
[e] Valószínűleg diuidono.

La chiesa di *Birbir* sta bene col parocho et sei canonici. Diuidono la decima, che toccaua al vescouo in circa scudi 120, piu o meno secondo li anni. Anime di comunione sarranno in circa 2 mille, tutti catholici; et à sotto a se chiesette campestre 7, con poca entrata.

La chiesa di *Ledenice* di 600 anime, tutti catholici, col parocho et capellano, pouera, male prouista. Il vescouo riceue scudi in circa 20.

La chiesa di *Fusin*, la chiesa *Zagone* . . . serie. Questo è la uera in for . . . bisogno del aiuto . . .[f]

Dal entrata sopra narata che il vescouato riceue, deue dare le decima di tutto al arcidiacono di Modrussa. Paga la mita per alcuni sacristani, paga per li portatori delle lettere et diuerse altre page [!], che per breuita tralasciò, che con poco suo decoro puo subsistere.[9]

Befejezés. Keltezés mint fent. Sk. aláírás. A jelentés az 552. és 553. jelz. lapokon található.

1696-ban *Rosmanich Mátyás* buccari kanonok végezte el a liminát.

Tersactum, 1695. nov. 14. Glavinich Sebestyén püspök jelentése.

A pk. hajlott kora és betegeskedése stb. miatt nem mehet személyesen Rómába, helyetteséül Rosmanich Mátyást küldi, a loretói pápai kollégium egykori növendékét. Egyetlen a pk. papságából, ki erre a legalkalmasabb, mert a klérusban alig van olyan, aki jól tudna latinul, sőt más nyelven sem, ami a fölvilágosításhoz szükséges.

A pkségnek kettős címe van; az elsőt, amely a fő, minthogy ott van a sz. e., Segnia városától kapta, a szenonokról így elnevezve. Most az esztergomi érsek alá tartozik. A *sz. e.* Szűz Mária tiszteletére van szentelve. Kb. 2.000 katolikusa és 8 kanonokja van. Ha mindenegyes kanonok évi jövedelmét 100 velencei dukátra tesszük, akkor ez már sok, beleszámítva a misepénzt is, amelyért 1 velencei libra jár. A kanonokok közé számítódik a főesperes, a prépost, az archipresbyter, a primicerius és a város plébánosa. Segniában a sz. e.-on kívül van ferences kolostor 8 taggal és pálos kolostor öttel. A következő *kápolnák*, illetve leányegyházak tartoznak hozzá: Szentlélek, Sz. György, Sz. János ev., Sz. Anna, Aprószentek, Pád. Sz. Antal, Sz. Rókus, Bold. Szűz, Mária Magdolna, Bold. Szűz a városon kívül. Hogy ezek ne

[f] Az itt jelzett helyeken mindenütt két-három szó hiányzik. Az első csonkán maradt szó: miserie.

[9] A jelentésben előfordult helyek neve a később használatos formában a következő (az előfordulás sorrendjében): Zeng, Otocsác, Berlog, Brinje, S. Juraj kod Senj, Modrus, Buccari, Tersatto-Trsat, Grobnik, Gerovo, Csabar, Brod, Delnice, Moravice, Lukovdol, Toujn, Ostarie, Ogulin, Drivenik, Kotor, Novi, Bribir, Fuzsina, Zagon.

legyenek lelkész nélkül, a pk. az 1692-es vizitációkor minden kanonoknak a gondjára bízott egyet; kötelességük elhanyagolása esetén pénzbüntetést fizetnek. E kápolnák fölszerelése csekély, de a népnek azért kiszolgáltatják benne a szentségeket, többnyire illír nyelven; a misét latinul mondják, az officiumot illírül. A pkségnek [a zenginek] *3 parókiája* van: a tenger melleti Szentgyörgy, Ottocsác, Brinie, illír plébánosuk van két káplánnal. Hozzájuk tartozik 3 filiális: Carlobag, ezt illír káplán vezeti; Berlog, amelyet az ottocsáci lelkész gondoz; Jezerane, a briniei plébános alatt.

Sanctus Georgius. A falakon kívül van, közel a tenger partjához, illír plébános gondozására bízva. Mivel közel van a sz. e.-hoz, az isteni szolgálat pontos benne. A templomnak nincsenek elégséges javai, hanem alamizsnára is rá van utalva, ez azonban nem könnyen remélhető a katonai tömegtől.

Briniensis Parochia. A templom nagy szükséget szenved. A plébános és káplán illír nyelven szolgál. A lakosok katolikusok, kb. 1.500-an vannak, más egyházak szertartását követik.

Ottocensis Ecclesia. Kb. 2.000 lélek tartozik hozzá, van egy javadalmas plébánosa és egy káplánja. A szentségeket köznyelven, azaz illírül szolgáltatják ki. Amit az előző pkök vizitációkor intézkedéseikkel nem hoztak rendbe, azt a pk. pótolta. E hely vára a török ellen megvédte a népet. A török elűzésével a pk. most jobb lelkipásztorkodást remél.

Lichamegye vagy kerület a mostani háború folyamán került vissza az e. m.-hez, a török hatalmából kiragadva; itt kb. 3.000 régi és újonnan megtért katolikus van, ezeket 3 illír pap erősíti meg és neveli a hitben. Ha több pap lenne, nagyobb lenne a lelki dolgokban az előhaladás. Ezen a vidéken kb. 3.000 szakadár is él. A háború folytatása nem enged hathatós lelkipásztori gondozást. Közben a pk. itt 2 misszionáriusról gondoskodott: egyik a kapucinus Marinus Péter, a fiumei Sz. Vid-kolostor gvárdiánja, a másik Domasetouich Márk zengi plébános; ők a minap visszatérve elbeszélték, hogy a keresztényeket a hitben erőseknek találták, úgyhogy itt bőséges aratás remélhető, csak legyen pap. E tevékenységet nem kissé késleltetik az alkalmas papok kis száma, a törökök hirtelen betörései s a zsákmányoló és rabló keresztény katonaság féktelensége. Ennyi bajban való ellenálláshoz a pápa segítségét kéri, ő a maga részéről mindent meg fog tenni. S minthogy Lika megye földjének termékenységét minden nép ismeri, idők multán a lakosság a beköltözőkkel megszaporodott s most 6.000 házra tehető; a rác szakadárok a tőlük megvesztegetett tisztek elnézése folytán a termékenyebb részeket lakják. Híres váruk Noui, a második Perusich, ahol egy megtért töröknek, Haram basának hőstettéről beszélnek, aki megtérése után a török ellen harcolt s fogságba kerülve inkább meghalt, semhogy hitét megtagadta volna. A megye a török pusztítása miatt siralmas állapotban van, a pki jövedelem innen alig 30 német frt s ezt buzában és kölesben kapja. Segniaban a pki

harámbasa (ser-martolosan) = a rác martalócok csapatfőnöke
aki a 17. sz-ban általában áttért a mohamedán vallá

rezidencia romlott állapotban van. Ha meglenne az előbbi jövedelem, ki lehetne javítani.

Hogy a pknek régen állandó lakása lett volna a modrusi kerületben, nem eléggé bizonyos. Egyesek szt. Korbávia megyében székelt, ezt V. Miklósnak a Tersactumban lakást kérő ferencesek érdekében a Frangepán-családhoz írt bullájából következtetik; ebből az következik, hogy Modrusba ment át a pk.[10] Korbávia megyének barbár uralom alá jutása után a pknek Modrusból is el kellett menekülnie és mint száműzött sokszor pihent meg Novi várában, de a betörések miatt itt sem lévén biztonságban, más és más biztosabb helyeket keresve mostanig sincs állandó székhelye.

Noui vára az Adriai tenger partján fekszik, van plébánosa és 6 kanonokja, akiknek eltartására borból, gabonából és misepénzből együttvéve kb. 600 velencei dukát jut. Van itt pálos kolostor is két szerzetessel. A lakosok száma 1.500. Van Sz. Miklósnak, Sz. Luciának, Sz. Márton pknek, Sz. István első vértanúnak és Pád. Sz. Antalnak kápolnája, ezekben az istentiszteletet a kanonok és plébános végzik illír nyelven. E templomok nagyon szegények, nincs meg a szükséges fölszerelésük. A világiak elragadják a pk. jövedelmeit, a védelemben pedig megakadályozzák, s azért, hogy a meglevő csekély jövedelmet is el ne veszítse, kénytelen a többiről hallgatni. S ami legfőképen siralmas és káros, különböző világi *földesurak* a zengi és főként a modrusi pköt — amint már maga is tapasztalta — jogtalanságokkal illetik, amiért a pköknek gyakrabban számkivetésbe kellett menniök, amint Mariani IV. Péterrel[11] történt, aki a Zrínyiek idejében több évig volt kénytelen az eszt. érseknél tartózkodni. A Zrínyi grófok alatt több szent épületet vagy leromboltak vagy világi célra használtak; így — amit a nép még ma is sirat — a buccari kikötőben levő Szentkereszt- és Sz. István-templom sóraktárrá lett, több mást leromboltak, s bár a pk. szorgalmazta a Gráci Kamaránál — amely a Zrínyi-javakat birtokolja — a visszaadást, még csak reményt sem kapott rá. Sőt egy, elődjétől épített s végrendeletileg a Sz. Olvasó oltárának hagyott házat a kamarai tisztviselők az uradalom számára lefoglalták s használatukra kibővítik. Ha a pk. ellenkezik velük, akkor területükön elvonják jövedelmeit, amint az elmult évben Nouiban és az egész Vinodolban tették.

Ledenize. E parókiának két papja van, egy latin és egy glagolit. A várban lévő Sz. István vértanú templomában s a kívül fekvő Sz. György- és Szűzanya-kápolnában szolgálnak. A fegyverforgatáshoz szokott nép között a templom semmit sem kap, alig van valami fölszerelése. A kat. lelkek száma 370.

[10] A pki székhelyt a törökök betörései miatt II. Pius 1460-ban helyezte át Korbáviából Modrusba. 1493-ban azonban Modrust is földúlták a törökök, ekkor a pk. Noviba menekült, majd más helyekre. Névtár, 1913. 30—31.

[11] 1650—65.

Kernpote. E javadalomnak úgyszólván semmi jövedelme sincs, mert térbelileg is kisebb a többinél. A templom védőszentje Sz. Jakab apostol. Glagolit lelkésze van. A lakosság csupán 200 lélekből áll, mind katolikusok.

Bribir. E várban sz. Péter apostol tiszteletére kiváló társasegyház van, benne 6 kanonok szolgál a plébánossal. Mind tudnak latinul. Évi jövedelmük együttvéve 400 velencei dukátra megy fel. 9 kisebb templom tartozik a plébániához, ezekben kb. 1390 hívőt látnak el a szentségekkel.

Grixane [Grizsane]. Szent Márton templomát és néhány leányegyházat a plébános és négy javadalmas gondozzák, mind illírek. Évi jövedelmük együttesen 200 velencei dukát. Sz. János templomának romjai még állanak, javait világiak ragadták el. Sz. Miklós temploma is romokban hever, a Zrínyi-uradalom idejében minden birtokát elvették, mivel a pk. nem akarta jóváhagyni egy lutheránus officiálisnak a templomban való eltemetését. Innen nem messze a tengerparton Crequeniczán [Crikvenica] van a pálosok B. Szűz-kolostora. A lélekszám kb. 500.

Kottor. Az előbbivel szomszédos. Sz. Simon-plébániáján glagolit pap szolgál; buzgón működik s a r. kat. vallás megtartását sürgeti, bár a földesúr tisztjei gyakrabban támadják. A hívők száma 246.

Belgrad. Főtemploma az Isten Nagy Szülőjének pártfogása alatt áll, 314 lélek tartozik hozzá. A plébános és két kanonok végzik az istentiszteletet, minden évben vannak ellentéteik a crikvenicai pálosokkal a tizedek és más jövedelmek miatt, amelyeket a pálosok előlük elragadnak; sőt a pálosok több földet birtokukba vettek, amelyek előbb tizedkötelesek voltak, s ezek után sem a pknek, sem a papságnak semmit sem fizetnek.

Dreuenik. A helyszűke miatt csak 290 lakosa van. A plébános és két pap működik itt, glagolitok, évi jövedelmük 100 velencei dukát. Néhány idetartozó templomban is ők szolgálnak. A földesurak őket puszta gyanítás alapján oly contributiókra kötelezik, amelyekkel előbb nem voltak megterhelve.

Hrelin. A tengerre néző, sziklán álló várban van Sz. György pl. temploma, a plébános és két kanonok vezetése alatt; gabonában és borban kapják jövedelmüket, kb. 100 velencei dukát értékben. Az istentiszteletet és a szentségek kiszolgáltatását illír nyelven végzik. A lakosok száma 3215. Kápolnák: Szentháromság, Sz. István, Sz. Ilona. Utóbbi már csak kőhalmaz, javait a Zrínyiek — nem tudni mily jogon — a maguk kezelésébe vonták; volt itt bizonyos remetéknek kolostoruk, amelynek még csekély nyomai láthatók. „Locum inhabitant domini saeculares ad Portum Regium seu Kraglieuiza ita dicta; sacellum Sancti Nicolai iidem laici domini pro libitu administrari curant."

Buccari. Az említett és említendő várakat fölülmúlja belső erősségére nézve. Társasegyházának védőszentje Sz. András. A plébános és 8 kanonok végzik a lelkipásztori munkát; ezeknek

és a körüllakó egyháziaknak évi jövedelme együttvéve nem több 700 velencei dukátnál. A *jószágkormányzók* megtámadják a templomokat, megszentségtelenítik őket, a jövedelmet elragadják, értékeiket a maguk szolgálatára fordítják, amint a Sz. Miklós-kápolnával is történt, amelynek birtokait elfoglalták, a téglákat és a tetőt elvitték s a buccari vár fedésére használták még a Zrínyiek uralma idején. Itt székel az egykori Zrínyi-javaknak, most a Gráci Kamarához tartozóknak jószágigazgatója, az ú. n. arendatarius, aki bár sokszor a pk. és papság jóakarójának mondta magát, mégis történnek alatta kihágások, amelyeket ő a Kamara ily értelmű parancsaival menteget; ezért félő, hogy a pktől és a papságtól az uradalom számára elveszik a jövedelmeket, mint a Zrínyiek alatt, amikor 6 templomot rontottak le s javaikat váraikhoz csatolták; visszaadásukat már 5 éve sürgeti a pk, de semmit sem tud elérni, sőt ez évben, mivel az egyház jogait védi, főként a modrusi főesperesség pki adományozását, a Gráci Kamara összes pki jövedelmeit zár alá helyezte s ebből kifolyólag aligha vár mást, mint a pkségről való elűzetést. A buccari papok emberemlékezet óta a pköknek nagy bajokat okoztak a *földesuraknál*, mert amikor a pk. félrelépéseiket büntetni akarja, az uradalomhoz fordulnak s maguknak világi tisztségeket: kapitányságot, számvevőséget, gazdai állást szereznek a földesuraknál; mint az említett modrusi főesperességnek prezentáját is elfogadták a földesuraktól a pki jog megvetésével. Ebből a fajtából valók voltak Rosmanich Antal, Brosouich Ambrus, Turrina Mátyás, Suuicich Tamás, Stiglich Vince és még sokan mások, akik miatt a pkök, elsősorban a Zrínyiekkel, a legnagyobb viszályba jutottak, mivel az egyházi jogokat és immunitást meg akarták védeni és megtiltani, hogy az egyháziak világi ügyeket, főképen bűnügyeket tárgyaljanak. Ezért a pköknek a Zrínyiek hatalmaskodása miatt gyakrabban el kellett menekülniök és számkivetésben élniök, aminek következménye volt a tisztelet elvesztése a népnél s a legnagyobb bomlás a papságban. Magyarországba kellett menekülnie Mariani Péter pknek, őt követte Smoglianeuich János; a mostani pk. elődje, Demetri Jácint domonkosrendi Buccariból elűzve, Grixanéban nyomorúsággal és gyalázattal elhalmozva, szinte félig kétségbeesve a halált kívánta. Ezeket a példákat követik a jelenlegi uradalmi tisztek is, úgyhogy a pkök itt nem fognak tudni eredményesen dolgozni, hacsak a Szentszék és a császár tekintélyével támogatva bizonyos birtokokat és biztos székhelyt nem kapnak, mégpedig rövidesen; hogy ezen a velencei és a török határ közt fekvő helyen, nagyon sok szakadárral kevert nép közt gyümölcsözően működhessenek s a földesurak és tisztjeik ne bánjanak velük kényúri módon, a nép botránkozására. E parókián a lélekszám 4.000.

Tersactum. Nevezetes hely a keresztény világban, mert a Frangepán-földesurak idejében a Palesztinából csodásan áthozott Názáreti Ház itt pihent meg 3 évig, 6 hónapig és néhány napig. Helyébe V. Orbán Sz. Lukácstól festett Mária-képet állíttatott a

nép vigasztalására, a Frangepán-család pedig ferences kolostort. A Csodálatos Anya most is csodákat művel. A kolostorban 30 szerzetes él.[12] Ugyane helyen Sz. György templomában működik a plébános. E helység alkalmas lenne a zeng-modrusi pkség székhelyének, így nem kellene a pknek Flumine [Fiume] városában, a pólai e. m.-ben székelni. De a rezidencia fölépítésére nincs pénz.

Grobnik. Sz. Fülöp és Jakab apostolok társasegyháza van itt, a plébánossal és 6 kanonokkal. A lélekszám 600. Hat kisebb templom tartozik hozzá. Templomának dísze s a nép vallási és erkölcsi oktatása szempontjából a többi társasegyház között az első helyet kívánhatja magának. A kanonokok évi 60 dukát stipendiumot kapnak. Ennek és más templomoknak dísze is növekednék, ha az uradalom nem nyomná el a szegény népet s a papság buzgóságát a szent helyek segítésében meg ne akadályozná.

Eme tengermelléki plébániáktól a pknek csekély *jövedelme* van s ez kizárólag tizedekből áll, amelyeket a papsággal megoszt; így a saját és személyzete évi eltartására nehezen elégségesek.

Következnek a hegyentúli parókiák.

Gerouo. A plébániatemplom védőszentje Sz. Hermagorus és Fortunatus, több kápolnája illetve leányegyháza van, legnagyobb tiszteletben áll kiváló csodái és javadalmai miatt a B. Szűzé a Szenthegyen. A hívők száma 1.500. Latin plébánosuk van.

Cabar. A Sz. Antal-kápolnából parókia lett a bányákban dolgozó munkások miatt. A vasat tengeren szállítják másfelé. A szomszédban filiális templomok vannak. A plébános illír nyelven oktatja a népet, lélekszám 400.

Morauicze. Nagyságra nézve régen kiemelkedett a többi plébániák közül, s mivel egy plébános nem tudta ellátni, föl kellett osztani a bródira és delniceire. A szomszédos dombokon több kisebb temploma van, amelyek előbb romokban álltak, de most már a plébános javíttatja őket. A plébános a Sz. Fülöp és Jakab-templomban végzi tisztjét, a misét latinul mondja, a leckét és evangeliumot illírül. Hiányosan kapott tizedekből él, a templomok jámbor adományokból tartják fenn magukat. A lélekszám 2.000.

Brod. Van lelkésze. A Mária Magdolna-templomnak két filiális egyháza van: Sz. Lénárd és Sz. Olvasó. Lélekszám 1.330.

Delnice. A hosszan elterülő falu közepén áll a templom, a lelkész illírül tud. Lélekszám 400. Sz. Katalin Szűznek kápolnája van.

Lukoudol. E parókiának és a hozzátartozó kápolnáknak

[12] A legenda szt. 1291—94. közt lett volna a Názáreti Ház Tersattóban. Az újabb kutatások a legendát nem igazolták: keletkezésének alapja egy Tersattóból Loretóba vitt és az ottani kistemplomban elrejtett Mária-kép. Utóbb ezt az átvitelt nem a képre, hanem a templomkára alkalmazták. A legenda a XV. század második felében keletkezett s a XVI. és a XVII. században általánosan elterjedt. L. a Herder-Lexikonban Loreto címszó alatt. — A franciskánusok letelepedése 1461-ben történt. Karácsonyi, Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. II. k. Bpest, 1924. 408. l.

papja a tanítást illír nyelven végzi. Lélekszám 1.000. Kb. 20 olasz mérföldre egy más parókia van: *Leschie*, Sz. János ev. templomával. Négy kápolna tartozik hozzá. Lélekszám kb. 800.

Ogulin. Vár a török ellen. A plébániatemplom védőszentje Sz. Bernardin, a hozzátartozó kápolnáké pedig Sz. Péter és Sz. Jakab. Sok lélek tartozik a plébániához, akiket illír származású plébános vezet. Inkább katonai fegyelem uralkodik, semmint az előljárok iránti kegyelet. Igy történik meg, hogy az üdvükért nehezen fáradó papoknak nem adják meg a fizetést. Lélekszám 1.200.

Modrussa. Ez a hely szomszédos azzal, ahol régen a pki székhely volt; ennek a törökök általi földúlása után az előbbi parókiának egy része megmaradt, amelynek most is élén áll egy javadalmas és kb. 300 lelket vezet. A főtemplom egykori védőszentje Sz. Márk ev. volt, a pusztítás óta Sz. Jánost tisztelik. A pk. vizitációkor nagyon sürgette a templom újjáépítését. A jövedelem csekély, a tizedet nem fizeti a nép, minthogy többnyire török zsákmányból él; az egyházhoz tartozó sok egyéb birtok a bihaczi ellenség kezében van, egyesek a szakadárokéban.

Osterie. Közmeggyőződés szt. itt székelt a modrusi káptalan, mielőtt a korbáviai kerület a törökök hatalmába jutott. Itt van az Istenanyának régi, csodái miatt most is híres temploma. A plébános és káplán vezetése alatt 1.060 lélek él. Ennek a hatalmas templomnak nagyobb része a török ellen őrtálló katonáknak erődül szolgál még manapság is; az istentisztelet céljaira szolgáló rész fallal van elválasztva.

Touan. [Toujn] Ebben az erősségben van az utolsó parókia. A nagytemplom védőszentje Sz. János apostol[13]; két kisebb kápolna tartozik hozzá, a plébános illír. Lélekszám kb. 300.

A négy utolsó plébánia közel van a török határhoz, mert alig 20 olasz mérföldnyire fekszik a főerősségtől és Délhorvátország egykori fővárosától, Bihachtól. Ezekben a katolikusok szakadár valachokkal keverten élnek. A katolikusok szegényebb sorsúak, mivel a valachok jobb földekhez jutottak. Papjaikkal együtt fejüknek a szakadár pköt és a konstantinápolyi pátriarkát ismerik el; a morauiczei parókiához közeli kolostorban élő baziliták is gyűlölik a Római Szentszéket.

Az említett hegyentúli plébániák a pknek semmiféle *jövedelmet* sem hoznak, legfeljebb vizitációkor egy-két napi ellátásban részesül, bár tudvalévő, hogy a pk. régen a tized felét kapta; ezt a gyakorlatot a világi uradalom főként háború idején szüntette meg s világi célra fordítva elvonta a pktől és a papságtól. Úgyhogy ennek a pkségnek jövedelme termékeny évben nem megy fel többre 1.000 német forintnál, s ugyanannyi a tengermelléki papságé; száraz évben alig valamit vagy semmit sem tud a pk. jövedelméből megszerezni, mint ebben az évben is. Egyébként nem adják meg azt, ami jogos, hanem amit önszántukból akarnak.

[13] Valószínűleg téves, mert a névtárakban Ker. Sz. János neve szerepel.

Azt mondják, hogy *Korbáva megye* is a modrusi pkséghez tartozott és Udbina volt a pki székhely.[14] E megye már lerázta magáról a barbárt, a kat. hit mégis kevéssé halad elő, mert a most is előforduló keresztény és török portyázások megakadályozzák. De segíteni lehet e népet a szomszédos Likából, mert úgyis csak 3 várban él a bihácsi török fölötti őrködés céljából.

Szentek *ereklyéivel* kevés templom dicsekedhetik az e. m.-ben a zengi sz. e. kivételével. Ebben tiszteletre ki vannak téve: ezüst tokban Sz. Orsolya két társnőjének feje, Sz. Valerián vt. keze, Belignus vt. koponya-része, Sz. Celesztin vt. ereklyéje. A buccari sz. e.-ban kiváló tiszteletben állanak: Sz. Margit keze és Sz. Orsolya egyik társnőjének koponyája. Grobnikban is van az utolsóhoz hasonló ereklye.

Tudni kell, hogy szegénység és a haza elnyomatása miatt a pk. *papjai* közül alig valaki tanul, úgyhogy nincs olyan papja, akit helynökének megtehetne, mindent magának, a 60 éven felülinek kell végeznie. S ha van is az e. m.-nek tanultabb papja, az a javadalom gyengesége miatt nem akar ittmaradni; mint most is a zágrábi pk. alatt van két egyházmegyése; Braikouich Márton teol. doktor és Pochmaieuich Vince végzett teológus, akik az e. m.-ben igen sokat tehetnének Isten dicsőségére és a lelkek javára, de a gyenge javadalmazás miatt elhagyták az e. m.-ét.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás. Ezután a következő pótlás:

A pk. ezévi jövedelme zár alá vételétől megzavarva elfelejtette megírni, hogy Lika megyében a szakadár *valachok* pke, aki a konstantinápolyi szakadár patriárkát ismeri el, az elmult nyáron 500 szakadár valachhal és 10 papjával, akiket közönségesen kalugyereknek neveznek, a főbb templomokat és helyeket Likában el akarta foglalni; a jelentést író pk. ebben az ügyben főesperesét küldötte ki s neki és a hozzácsatlakozó katolikusoknak ez alkalommal visszaadták az elfoglaltakat. A pk. Őszentsége segítségét kéri, hogy ez többé ne történhessék meg.

Referátum.[15] Likamegyében szükség lenne papokra, ez az ügy a Propagandához utalandó. A világiaknak az egyházi birtok és jövedelmek fölötti hatalmaskodása ügyében a nuncius a császárnál hathatósan járjon közben. A Zrínyiek templomrombolásairól stb. szintén értesíteni kell a pápai nunciust erélyes segítségért. A buccari papok viselkedéséről, az Ogulinban elmaradó jövedelmekről, a csekély pki jövedelemről hasonlóképen; s az e. m.-nek a tanultabb papok általi elhagyásáról az államtitkár tegyen jelentést a pápának. A likai szakadár pk. törekvéseiről szintén értesíteni kell a pápát s a 60 éves r. kat. pknek segítségére kell sietni.

[14] A korbáviai pkök székhelye 1185—1460-ig Ubdina volt. Mióta a török előnyomulása miatt Modrusba tették át a székhelyt (1460), azóta nevezik e pkséget korbáviai- vagy modrusinak, illetve csupán modrusinak. Névtár, 1913. 81. és 30.

[15] A 83. jelzetű íven.

1708-ban *Chiolich János* zengi sz. e.-i kanonok végezte el a liminát.

Zeng, 1708. jan. 23. Bedekovich Benedek püspök jelentése.

Beiktatása után első gondja volt az e. m. vizitálása. Rómába helyetteseként Chiolich János kanonokját küldi, az egyetlent, akit ügyeinek elintézésére alkalmasnak talált; mert papságából, főként a zengiből, rajta kívül alig tud valaki is latinul, sőt más nyelven sem. Jelentésével megkésett, egyrészt e. m.-jének ügyei miatt, mert hadiállapot van ezen a vidéken, másrészt kétszeri Bécsbe utazása akadályozta meg.

A zengi *sz. e.* Nagyboldogasszony tiszteletére van szentelve. A szűk szentélyt két évvel ezelőtt több mint $^1/_3$-ával kibővíttette, a főoltárt 1.000 magyar frt pki költségen most állíttatja föl; a sz. e.-ban újra állandóan ég a Szentség előtt 3 lámpa. A kat. lakosok száma kb. 4.000. Tizenkét *kanonokja* van. Ha a misepénzzel együtt — amelyért egyenkint 1 juliust kapnak — mindegyik 600 velencei libra vagy julius évi jövedelemhez jut, ez sok. Van itt ferences kolostor 14 taggal és pálos 5 taggal, utóbbit két év előtt 8 rendtag számára bővítették ki. A zengi pkség évi jövedelme kölesben, buzában, borban és bárányokban kb. 50 német frt. *Kápolnák* vagy leányegyházak: Szentlélek, ezt az elmult évben hozták rendbe, nagyon látogatott; Sz. György, csekély kultusszal; Ker. Sz. János, Sz. Anna, Aprószentek, Sz. Rókus, Sarlósboldogasszony, Mária Magdolna; a város falain kívül: Sz. Antal apát és Gyümölcsoltó Boldogasszony. A lelkipásztorkodás ezekben mint 1695-ben, de: „latinaque parum celebratur sacrificium missae". Az officiumot illír nyelven végzik a papok. A zengi pkségnek *7 plébániája van.*

Sancti Georgii. A plébános illír, de meglehetősen tud latinul, c. kanonok. Két újmisés került ide. Nincs biztos jövedelme, hanem a hívők alamizsnáiból kell fönntartania magát, de nem várható sok, főként az épület számára, a katonai tömegtől. Lélekszám kb. 900, hosszú dombok és völgyek mentén elszórva.

Ottocensis. Kb. 2.200 lélek. Javadalmas plébánosa van, aki c. kanonok, és két káplánja. A többi mint 1695. Leányegyházak: Sz. Fábián és Sebestyén, Szentlélek, régtől fogva; újabb időben hozzájárultak: Szentkereszt, Sz. Illés próféta, Sz. Olvasó, Sz. Miklós.

Parochia Perlogensis [Berlog.] A glagolit plébános vezetése alatt 250 lélek áll. A templom a Szentháromságnak van szentelve. Török nyomás miatt a jövedelem nyomorúságos.

Parochia Kosignensis [Kosinj.] Az illír plébános alatt 500 lélek él. Temploma a Sz. Olvasónak van szentelve, ellátása a török miatt nyomorúságos. Leányegyháza: Sz. Péter. A mult évben egy alája tartozó községben megölték a plébánost, e helynek Pád. Sz. Antal-temploma máig is interdictum alatt van.

P. Jablonacensis [Jablanac.] Illír plébánosának vezetése alatt kb. 300 lélek áll. Sz. Miklós temploma a tengerparton fekszik. Az évi jövedelem alig több 400 velencei libránál.

Par. Brünnensis [Brinje.] Illír plébánosa van és ugyanolyan nyelvű káplánja. Alájuk 1.800 lélek tartozik, mind katolikusok, de nagy inségben vannak. Temploma Nagyboldogasszonynak van szentelve, fíliája a várban Szentháromságnak, a másik — Gezerane [Jezerane] faluban — Sz. Györgynek.

Karmpotensis [Kermpote.] A templom védőszentje Sz. Jakab ap. Jövedelme kevés, mert a lakosok alig vannak 200-an, mind kat. Nyári időben a hegyekre mennek legeltetni, ezért nehéz a plébánosnak oktatni őket.

In Comitatu Likensi et Carbauiensi. Itt kb. 13.000 lélek van, a mohamedán igából a kat. hitbe fölvéve. Van 10 papjuk, akik szüntelenül az igaz hitre tanítják őket. Kb. 1.400 szakadár is él itt, akik az állandó háborúskodás miatt nem téríthetők az igaz hitre. Megfékezésük csak a pápa és császár segítségével történhetik.

Parochia Collegiata in *Novi.* Papság mint 1695. A jövedelem, évi 350 velencei dukát, a nagy szegénység miatt csak a legnagyobb nehézséggel csikarható ki. A hívők száma 1.700. A pálos kolostorban 5 szerzetes él. E plébánián minden istentiszteletet illírül és latinul tartanak. Öt filiálisa van.

Ledenicensis. Két glagolit papja van, a lélekszám 450.

Bribirensis. Mint 1695-ben. A jövedelem nem több 300 velencei dukátnál. A hívők száma 1480.

Grisanensis. 700 lélek, évi 150 velencei dukát jövedelem. A pálos kolostor mint 1695-ben.

Kottorensis. Illír plébános, 322 lélek.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás. Utána folytatólag:

Belgrad. A templom Magnae Dei Matris. Három javadalmas, 430 lélek. A jövedelem gyenge. Mindent illír nyelven végeznek.

Drivenikh. Illír plébánosa és ugyanolyan nyelvű két javadalmasa van. Vannak fíliái. A jövedelem a földesúri nyomás miatt nem több 100 dukátnál. Lélekszám: 340.

Hriglin [Hreljin.] A jövedelem kb. évi 60 dukát. Az istentisztelet nyelve latin. Van három fília. A lélekszám: 2.500.

Bucharis. Főesperese, plébánosa és nyolc kanonokja van. A szentségkiszolgáltatást stb. illír és latin nyelven végzik. Az évi jövedelem kb. 550 vel. dukát. Lélekszám 6.000.

Tersactum. Illír plébánosa latinul is tud. A jövedelem kb. 100 vel. dukát. Leányegyháza: Szentkereszt. Ez a parókia a legjobb rendben van és jól ellátva. A ferences kolostorban 30 rendtag él. Lélekszám: 800.

Grobnikh. A jövedelem évi 60 vel. dukát. A lélekszám kb. 1.000.

Gerouo. A jövedelem csak alamizsnából áll. A többi mint 1695.

Czobar. Latin plébánosa van. Javadalma nincs, csak amit a

jó lelkek és az uradalom ad. Van 3 filiája. Lélekszám: 200. Vasbánya.

Morauice. Az istentisztelet latin nyelven folyik, a lecke, evangélium és szentbeszéd illírül. A jövedelem csekély tizedekből áll. A hívők száma 2.000.

Brod. A jövedelem hitvány. A hívők száma 1.500.

Delnice. A 450 lelket a plébános illír nyelven látja el. A jövedelem nyomorúságos.

Lukerdol. A templom védőszentje Sz. János ev. Van plébánosa és két káplánja. Jövedelme a 100 vel. dukátot nem haladja meg. A lélekszám: 1.000.

Ogulini. Az istentisztelet latinul folyik. Az évi jövedelmet a hívők nem szolgáltatják be kellően. Két kápolna tartozik alá. Lélekszám 1.300.

Modrussa. Határvár. A jövedelem csekély, mert a tizedeket a bihácsi ellenség szomszédsága miatt megtagadják. Négy leányegyház tartozik alá. A lakosok száma 600.

Ostaria. A jövedelem gyenge. Lélekszám: 1.700.

Tovung. A templom védőszentje Sz. János ap. Az évi jövedelem 100 vel. dukát. Van 3 filiája és 350 lelke.

„Parochiae *subiectae:* Gesovo, Czobar, Brod, Delnice, Loquae, [Lokve], Fuscine [Fuzsina], Morauice, Lukerdol, Lesche, Tovung."

Ezekből világos, hogy papsága hogyan tudhat megélni, mikor az említett 10 parókia a pknek egy obulust sem fizet, a többiektől pedig az egész pkségben nem kap többet 1.000 vel. dukátnál. Az előbb említett parókiáknak és leányegyházaknak egyáltalán nincs fölszerelésük az egyházi jövedelem hiánya s a hívők igen nagy szegénysége miatt.

Zeng, 1728. május 19. Pohmajevich Miklós püspök jelentése.

Előbb a zengi zavargások, majd az orsz. gyűlés, most pedig 65 éves kora miatt személyesen nem mehet Rómába. A zengi *káptalan* 12 kanonokjából 4 méltóság; a főesperes, prépost, archipresbyter, primicerius. A kanonokok halotti misék alapítványaiból élnek s ezek oly bőséggel vannak, hogy már alig tudnak valamit elfogadni. „Totum capitulum habet locum, seu stipendium unius militis, menstruatim videlicet 23 libras Venetas, quarum 8 percipiunt in pano, 8 in tritico et 8 dumtaxat in pecunia." A tizedjövedelem kevés, alig 50 r. frt, mint a pké. Mert a jobb földeket a szakadárok birtokolják s ők papjaiknak adják; a katolikusok is azt mondják, hogy huszadot adnak, de valójában annyit adnak, amennyit akarnak. Kb. 50 éve a kanonokok végzik az *istentiszteletet* és a karimát, de mindig kevesen vanak jelen, mondván, hogy nincsenek erre kötelezve és nincs alapítványuk; sőt az énekes miséken és fogadalmi körmeneteken is, amelyek pedig meg vannak fizetve, ritkán jelennek meg mindnyájan. „Ex his utinam legaliter sint tres studiosi rhetores, quorum unicus etiam

glagolita, qui constantissime chorum frequentant." De reméli a pk, hogy idővel több studiosus és teológus lesz, mert többen kezdtek tanulni. A pk. kérésére kir. rendelkezés folytán 1725-től a pálosok latin iskolát látnak el, innen szónokok és katekéták remélhetők, mert a *glagolitok* nem alkalmasak a szószék számára. Több pap él minden javadalom nélkül, csak misekötelezettségük van bizonyos alamizsnák fejében. Ezelőtt 50 évvel 6—7 kanonok volt, kevés klerikus, javadalom nélküli fiatal áld. pap még kevesebb; most pedig sokkal több fiatal pap van mint kanonok, klerikus kevés, mivel a pknek többé nincs szándékában glagolitokat fölszentelni, sem alkalmatlan tanulókat, a papság bősége miatt, és mivel a fölszentelendők a pknek többnyire csak papíron adják meg a titulust a fölszentelésre, főként akiknek kívülállók (idegenek) adják a titulust; ezért nyomorultan és szégyenletesen viselik az egyházirendet. A ferences *kolostornak* előbb 3—4 tagja volt, most 15; pálos kolostor is van a székhelyen, ebben előbb 2—3 rendtag élt, most 7 s a jövőben a tanítás miatt 12 lesz, a tanításért (a retorikáig bezárólag) a császártól évi 400 r. frtot kapnak. A szerzetesek mind jól élnek és ruházkodnak. A sz. e. hajójának boltozata egészen beomlott, fölépítése 1717-ben történt meg, boltozat nélkül („sine fornice ad normam modernam".) A főoltár és szentély 1706-ból valók és megfelelően tágasak. Két kápolnája van egy oltárral, továbbá a szószék és más 5 oltár. A temetőben három kápolna van, a városban 5, a városon kívül nemrég romjaiból fölépült 4, az ötödik a B. Szűzé. Van itt a Tisztítótűzben szenvedő lelkekért alakult jámbor társulat, amely értük mindennapi miséről gondoskodik. A kálvária egy jámbor személy 240 r. frtos s egy másiknak 6 aranyból álló adományából épült. A sz. e. fölszereléssel meglehetősen el van látva. Többek között egy 830 frtos, legújabban beszerzett szentségmutatót említ a jelentés, sok kanonoknak saját kelyhe van, a miseing pedig minden egyszerű papnak is sajátja.

A sz. e.-on kívül a pkségnek régóta négy *parókiája* van, mert a többit a szakadárok tartják elfoglalva. Csaknem valamennyi kápolna fölépült romjaiból s egy ötödik parókia is föállíttatott. Az ötödik pk-előd valamennyit szabadon adományozta, most a király adományozza őket, mert kettőnek katonai stipendiuma is van. Az előző pk. e jogot megtagadta[16] a másik részről viszont a többire is kiterjesztették, s ha a pk. el nem nézné, azonnal felfüggesztik az anyagiakat.

Likában és Korbáviában a visszaállítás után az alulírt pk. a legnagyobb nehézséggel kivívta az ordinariátust, de megtiltják a pki elismerést azaz a cathedraticumot, amit ad a többi parókia. Mert a papság a tisztekhez fordul, ezek a hivatalokhoz, amelyek rögtön megtiltják. E területen 10 parókia van, a szakadároknak több és jobb földön.

A pk. már négy éve gyűjtet alamizsnát a jeruzsálemi szent

[16] A két említett pk: Dimitri Jácint, 1681—89. és Rattkay Ádám gr., 1712—18.

helyeknek, Zengben kapott is valamit, a többi parókiáról azonban nagyon keveset, Likában és Korbáviában semmit; egyes világiak mondták, hogy a papok mégcsak meg sem említették a dolgot, hanem amint a pknek, akként e jámbor ügynek is ellenállnak.

A pki ház az alulírt pknek idejövetele előtt a legrosszabb állapotban volt, mert az elődök nem székeltek itt, vagy csak rövid ideig voltak a pkségben. A pk. Grácban 1.500 frtos alapítványt tett egy klerikus számára, egy másik számára Loretóban az arbei pkkel együtt, s ezt felváltva használják; néhány év óta a zágrábi szem.-ban is van két növendéke. Pksége területén a népesség nagyon növekedik, kerítetlenül él a mezőkön stb., míg a szomszédos törökök is csak falakkal körülvett helyeken laknak.

Korbáviának a török általi elfoglalása miatt az ottani pk. Modrusba ment s ezért modrusi vagy korbáviai pknek nevezik. Negyedik elődje, Brajkovich Márton u. i. pörbe került Dojchich István zágrábi kanonokkal, akit a király korbáviai pkké nevezett ki s bebizonyította, hogy nincs külön *modrusi és korbáviai pkség;* ez időtől kezdve a kinevezés a zeng-modrusi vagy korbáviai kánonilag egyesített pkségre szól.[17] De Likában és Korbáviában a hatóságok 1723-ig nem ismerték el a zengi pköt, amikor bebizonyította, hogy ő a főpásztor; ekkor elismerték, de avval a korlátozással, hogy ne követelje ott a pki jogokat. Legyen meg, amig más idők jönnek!

A *modrusi e. m. káptalanja* szét van szórva. Noviban 6 kanonok van 7 és fél porcióval, mivel a plébánosnak kettő, a sekrestyésnek fél porció jár. Bribirben 7 kanonok van 8 és fél porcióval, Grisaneban 6 kanonok 7 és fél porcióval, Belgrádban 3 kanonok 4 és fél porcióval, Drevenikben 3 kanonok 4 és fél porcióval, Hrelinben 3 kanonok 4 és fél porcióval, Buccariban 9 kanonok 11 porcióval, Grobnikban 7 kanonok 9 porcióval, mivel orgonista is van; minden társasegyházban a plébános a fő, ezért övé két rész. A káptalantól különálló *plébániák:* Ledenice, Kotor, Tersactum, Fusine, Gerovo, Delnice, Chabar, Brod, Moravice, Lukovdol, Lesche, Tovun, Ogulin, Ostarie, Modruss és Slunj. Ezek templomai eléggé föl vannak szerelve s paplakjaik is vannak. Kanonoki házak nincsenek, a kanonokok saját vagy családi házaikban laknak. A papok közül többnek nincs javadalma. „Maior pars glagolitarum seu Hieronymiano charactere utentes in breviario et missa; studiosi pauci, et hi rari philosophi et moralistae, rarissimi theologi."

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

1728-ban *Cerovacz József Antal* zengi kanonok volt a prokurátor.

[17] A végleges egyesítés 1702-ben történt. Az említett viszályt részletesen ismerteti Farlati, Illyr. Sacr. IV. Venetiis, 1769. 150—52. Ugyanő hozza Brajkovichnak egyházmegyéiről szóló két értékes jelentését (nem limina), u. o. 152—55.

1730-ban a pk. *személyesen* végezte el a liminát, de jelentést nem adott be, amint egy másik iratból kitűnik. 1738- és 1739-ben haladékot kért. 1741-ben *Alfani Ferenc* apát volt a megbizott.

Zeng, 1741. március 22. Cerovacz János Antal püspök jelentése.

Zengi püspökség.

Segnia városa a kat. valláshoz és az uralkodóházhoz állandóan hű volt. A lakosok száma 2.820, hajós és katonanép. A fővédőszent Sz. György, az 1732-i pestis alkalmával fogadott pedig Xav. Sz. Ferenc. A jelentés ezután a pkség régi történetét érinti Tamás főesperes Hist. Sal. cap. 15. alapján. Régen a spalatói érsek alá tartozott, most a kalocsai alá. A városban van ferences és pálos kolostor, 6 nyilvános kápolna, a falakon kívül 4, a pktől megbízott világi papok gondozzák őket. A jelenlegi pk. a sz. e. déli részét bővíttette, 4 kápolnát csatolva hozzá, ezt szándékozik az északi részen is tenni. A *sz. e.* fölszentelése 1714-ben történt. Az aranyozott és színezett fából való főoltáron kívül még nyolc más oltára van, de csak egy márvány, a pktől Xav. Ferenc tiszteletére újonnan emelt oltár. Az egyik oltár XIII. Benedektől a Tisztítótűzben szenvedő lelkek számára engedélyezett kiváltsággal van ellátva. Teljes és nem teljes búcsúk a sz. e.-ban és a szerzetesi templomokban gyakoriak. A harangtorony romlott állapotban van, rövidesen új kerül a helyébe. A város, bár a kegyuraságot követeli magának, semmit sem adott a sz. e. kibővítésére. Két sekrestyéje van, nemes fölszereléssel. Két gyóntatószék. A 12 kanonok szabadadományozású. Az officiumot köznapokon recitálják, nagy ünnepeken éneklik, *illir nyelven*, ugyanezt használják a Szentszék engedélyével a miséné l is. Hogy mikor kapták az engedélyt, nem lehet tudni, csak az bizonyos, hogy a misekönyv és breviárium a Propaganda nyomdájában készült.[18] A káptalani alap misékért adott alapítványokból áll, a misék táblája ki van függesztve. A Trid.-tól elrendelt megkülönböztetés nincs meg a kanonoki javadalmak között. A karima végzésénél a pk. behozta a superpelliceum és papsapka használatát. A punctatort nem sikerült meghonosítania. Egyik kanonok plébános, valamennyien segítenek neki a lelkipásztorkodásban. A sz. e.-i alap kamatja nem több évi 60 scudónál, leginkább alamizsnából és a pk. adományából gyűlt össze. A sz. e.-ban egy konfraternitás van, a kb. 40 évvel ezelőtt felállított Krisztus Testének Társulata. Van még a városban a Tisztítótűzben szenvedő lelkekért alakult társulat és a szentolvasóé a pálosok templomában, a ferenceseknél a skapuláréé és a kordásoké.

A zengi pkségnek 9 *plébániája* van, vizitációjuk igen nehéz: Szentgyörgy, Jablanacz, Kutterovo, Kossin (Alsó és Felső), Otto-

[18] VIII. Orbán adatta ki. Farlati i. m. IV. 139.

cacz, Berlog, Brigne, Kermpote. Brignének és Ottocacznak 2—2 vikáriusa van, kik a parókia távolabbi helyein székelnek és ott végzik a lelkipásztorkodást. Ezenkívül van még 34 oratórium, elégséges fölszereléssel, kizárólag a hívők alamizsnájából fönntartva, akiket évente meghatározott napon az egyházfik összegyűjtenek és forralt borral kínálnak meg s a hívők mindegyike ilyenkor tehetségéhez mérten a templomnak alamizsnát igér s a táblákra fölírt összeget a maga idejében lelkiismeretesen meg is adják. Nagyrészt ez mindkét e. m.-ben a templomok alapja s a nép erkölcseihez alkalmazott ilyen dőre módon kell megszerezni.

Négy világi *apátság* van az e. m.-ben: a Sz. Kereszté a zengi völgyben, Sz. Mártoné Gáskán [Gacka], Sz. Györgyé a tenger mellett és Sz. Doimusé. Az első Zeng városának, a többi a magyar királynak kegyurasága alá tartozik. Ma csak címek, az elsőnek és harmadiknak temploma még áll. Alapítványaik a háborúk folyamán veszendőbe mentek. Akit a város nominál, azt a pk. a prímásnak terjeszti elő, nem tudni mily okból. Nincs szem., sem női kolostor, csak alapítványnélküli szegényház, amely a koldusoknak szállásul szolgál.

A *pk.* székháza összefügg a sz. e.-zal, eléggé szűk, úgyhogy a szépszámú alkalmazottak lakásait nem tekintve a pknek csak 3 kis szoba marad. A zengi pk. évi *jövedelme* római pénzben nem több 25 scudónál, mert visszahódított földjeit nem kapta meg, hanem a szakadár katonák közt osztották föl ezeket, úgyhogy a pköt a modrusi e. m. tartja el. A rezidenciát megtartotta, kivéve az Udvarnál tett két útját, amikor a zengi pkség birtokaival egyenlő értékűeket állapítottak meg számára a Kincstárhoz tartozókból. Három évi jövedelmét fogyasztotta ez el s még adóságba is került. Mindkét e. m.-ét kétszer teljesen megvizitálta s a tengermelléken harmadszor is megkezdte, de a török háború megakadályozta, továbbá e részeken már második éven éhinség van. Vasár- és ünnepnapra a sz. e.-ba szónokot rendelt, ami eddig nem volt, a nagyböjtöt kivéve. Az e. m.-be lépésekor a papságot nagyon műveletlennek találta, ezért a Szentszék engedélyével néhány kiváló tehetségű ifjút fölszentelt, hogy a misepénzből megélhessenek, s elküldte őket a bécsi és gráci egyetemre; onnan a teológia befejezése után hazatértek s az e. m. más arcot öltött; mert most olyan helyeken, ahol latinul egyáltalán nem tudó lelkipásztorok voltak, kevés kivétellel nemcsak a latinban jártas, hanem a teol. és kánonjogi tanulmányokban kiválóan képzett papok vannak. Nagybőjt elején a város bírái hívják meg a szónokot, akit a pk. jóváhagy. — Eddig nem volt letéti hely a büntetéspénzek számára, csak a pkök lelkiismerete; ő ezzel két kanonokot bízott meg, bár a büntetéstől irtózik, mert az tudvalevőleg inkább elrontja az alattvalókat, semhogy megjavítsa. Az e. m.-i irodában a használattal meghonosodott nagyon csekély díjak vannak érvényben.

A *pk.* a sz. e.-at kibővíttette s részint VI. Károly adományából, részint alamizsnából nagyszerű *fölszereléssel* látta el. A király,

miután a pk. leírta előtte az e. m. nyomorúságos fölszerelését, 16 szentségmutatót, 14 áldoztatókelyhet adott, s 12 ezüst pixist a sz. Utravaló számára. József császár özvegye 12 plébánia számára teljes szent fölszerelésről gondoskodott. Mert az elődök alatt mindkét e. m.-ben kb. 16 plébánia teljesen fölszerelés nélkül volt, a Szentséget sohasem tették ki imádásra; s hacsak a plébánosnak mise előtt nem jelentették betegáldoztatás szükségességét, a beteg áldozás nélkül halt meg. Most mindenütt őrzik a Szentséget és van öröklámpa. Hasonlóképen a legtöbb parókián nem volt keresztkút, hanem közönséges vízzel keresztelték. A pk. a hiányzók fölállítását rendelte el. A status animarum évenkinti megújítását is elrendelte az eddig itt ismeretlen húsvéti gyónási és áldozási cédulák meghonosításával. A plébániai anyakönyvek nem egy parókián teljesen hiányoztak, a többieken is csaknem kivétel nélkül rendetlenek voltak; a pk. a Rituálétól előírtak vezetését megparancsolta. Világiaktól bitorolt kegyuraságát legnagyobbrészt visszaszerezte. A plébánosok pozsonyi pénztárából évi 2.000 r. frtot kap, ezt két kanonok osztja szét a rászoruló plébánosok közt. Igy az olyan parókiákra, amelyekre előbb bármily tudatlan papot kénytelenek voltak a pkök odahelyezni, megfelelő segítség után sokkal többen pályáztak, s így megfelelőbb egyéneket tudott élükre állítani. A nagyon hitvány *paplakokat* is ekként újjáépíthette, mégpedig kőből. Első vizitációja alkalmával tapasztalta, hogy a paplakok a leghitványabb kunyhókhoz hasonlóak s a plébános kénytelen környezetével együtt az egyetlen, mocskos, gerendákból összerótt helységben fejét nyugalomra hajtani. A tudatlan *plébánosokat* a pk. atyai szeretettel meggyőzte arról, hogy plébániájukat csekély jövedelem megtartásával engedjék át, vagy pedig megfelelő káplánt helyezett mellé jük. Kormányzása elején a plébánosokat csaknem kivétel nélkül káplán nélkül találta, bár a plébániák között voltak igen tágasak, szakadárokkal kevertek és nehéz fekvésűek. Hogy a hegyes vidéken, szétszórt telepek között egyedül élő plébános a szabadságnak milyen veszélyes állapotában van, azt a pk. első vizitációjakor tapasztalta. A lelkipásztorkodás és a plébánosok jó életmódja érdekében is a pk. kifejlesztette a kápláni intézményt és törvénnyé tette, hogy senki sem kaphat parókiát, ha nem volt előbb káplán. Oly helyeken, ahol kettőnél több pap él és a társasegyházakban elrendelte a casus-konferenciákat. Minthogy pedig papságának nem csekély része járatlan a latin nyelvben, hogy ezen is segítsen, a Propagandától sok könyvet szerzett számukra.

Nagyon érezve a *szem. hiányát* s anyagi erők híján felállításának lehetetlenségét, 1734-ben a királytól évi 300 r. frtot eszközölt ki, amellyel a jezsuiták fiumei szemináriumában 6 növendéket neveltet, akiket gyakran meglátogat. Ezenkívül még két alapítványi helye van: egy a gráci Ferdinánd-kollégiumban, Pohmajevich zengi pk. alapítása, a másik Loretóban VIII. Orbántól, ezt az Illír Kollégiumban az arbei pkkel fölváltva élvezi. Zágrábban a jezsuiták szem.-ában is szokott egy-kettőt neveltetni. Elrendelte, hogy

minden plébános érvénytelenség terhe alatt köteles végrendeletében az említett 6 növendék eltartására valamit hagyni, amiből a növendékek ruhái kijavíthatók és számuk is növelhető lesz.

Kormányzása második évében a jezsuiták mindkét e. m.-ben missziókat tartottak, ebben az évben ezt megújíttatja. 1732-ben a pk. meghonosította a sz. e. ban a Xav. Sz. Ferenc-kilencedet, amikor a pestis alkalmából hathatós segítségét is tapasztalták s a zengi e. m. területére nem terjedt át. Korbáviában is csak a szakadárokat sujtotta s a köztük élő katolikusok épek maradtak. Vizitációjakor tapasztalta a nép előkészület és hálaadás nélküli áldozását, ezért az erre szolgáló imákat, elsősorban a teol. erények fölindítását kinyomatta, szétosztatta s áldozás alkalmából hangosan elmondatja őket.

A klérus állandóan papi ruhát visel. A *káptanban* az a szokás honosodott meg, hogy konventmisét csak azokon a napokon mondanak, amikor az évfordulói misék ezt nem akadályozzák, egyébként vasár-és ünnepnap, advent és nagybőjt kivételével elmellőzik. A kanonokoknak konstitúcióik nincsenek, a pk. első vizitációjakor erre nézve rendelkezett, de mindenütt elhanyagolták és húzták-halasztották. A sz. e.-ban vasárnap római módszer szt. keresztény oktatás van, közben a pk. is megjelenik és jutalmaz. Az egész e. m.-ben minden parókián is elrendelte a keresztény tanítást s a következő egyházlátogatáskor tapasztalta gyümölcseit. A *plébánosok* megtartják a rezidenciát, csak az általános helynök, aki a mellett kanonok is, vezette brinjei plébániáját adminisztrátor által s ezt a pk. eltűrte, mivel másként nem tudott gondoskodni megfelelő jadalmazásáról. A plébánosok vasárnap prédikálnak és a népért miséznek, megtartják a keresztjáró körmeneteket stb. A kisebb és nagyobb rendek előtt 8 napos lelkigyakorlat és vizsga van. A priviligium fori megtartatik. A papság erkölcsei külsőleg vigasztalók és épületesek, bár gonoszság, képmutatás és botrányok is fordulnak elő.

A zengi e. m. *szerzetesei* a felszentelésen, gyóntatási és szónoki jóváhagyáson kívül kevéssé hajolnak meg a pk. előtt. S ha ezeket egyszer megszerezték, akkor előljáróikon kívül senkit sem ismernek el. A pknek kormányzása első éveiben sok baja volt a *pálosokkal* tűrhetetlen cselekedeteik miatt, amelyek nyilt botrányban törtek ki, úgyhogy rossz erkölcseik folytán kispapjait iskolájuktól el kellett tiltania. A bűnösök áthelyezésével megszünt a botrány, de ezzel nem ment sokra a pk. VI. Károly alapításából ugyanis humaniorákat tanítanak s e hivatásra alkalmas szerzetesek híjában — mert ebben az egész tartományban csak egy kis kolostoruk és négy rezidenciájuk van s számuk összesen alig haladta meg előbb a negyvenet — kénytelenek voltak sok ifjút felvenni minden válogatás nélkül, ezektől származtak azután az említett botrányok. A *ferencesek* zengi kolostorában 18-an vannak, a fegyelmet megtartják, botrányt nem okoztak. Sok ájtatosságot honosítottak meg (skapuláré, kordások, keresztút) s ezekkel kapcsolatban akkora

búcsúkat hirdetnek, hogy egészen lejáratják őket. Harmadrendű szabályaikat illír nyelvre lefordították az e. megyén kívül kinyomatták s a püspöknek tudta nélkül behozták és osztogatták, oly sikerrel, hogy többen a papságból beléptek, így egy kanonok is; eme beöltözéshez kapcsolva rengeteg búcsút hirdettek, mindennapos teljes búcsút, a római, jeruzsálemi, compostellai, portiuncula búcsúkat. A harmadrend papi tagjai számára a vizitátornak igért engedelmességet a pk. a neki tartozóval nem látja összeegyeztethetőnek. Egyszer egy konkubinárius plébánosát, aki harmadrendű volt, négy álló hónapig rejtegették kolostorukban s végre is csak a kiadások miatt bocsátották el. Semmiféle rendi és egyházi ünnepet nem ülnek meg szentségkitétel nélkül, ezt nagybőjtben mindennap egyszer, sőt olykor kétszer és háromszor is megteszik, még ha a templom üres is, úgyhogy e miatt inkább csak csökkenik a Szentség iránti tisztelet. — A pknek, aki e visszaélések ellen föl akart lépni, azt válaszolták, hogy az említett szabályzatot Németországban jóváhagyással nyomatták ki. A pk. mindennek hitelességére nézve a bíborosokat kérdezi meg. Sem a rendes, sem az átruházott joghatósággal nem oly könnyű élni a szerzetesek ellen, akik az exemtióra támaszkodva mindkettőt könnyen kijátsszák; cenzúrákkal nem akarja őket sujtani, hogy még nagyobb rossz, botrány ne keletkezzék, ezért ilyenkor türelemre van szükség.

A pk. egész erejével szorgalmazza a jámbor hagyományozók szándékának végrehajtását, több eltörült oltáralapítványt és nem kevés rejtett hagyatékot fölkutatott és megvédett. Az *emberek erkölcsileg* passim gonoszak, hűtlenek, hatalmaskodók, irígyek, másét megkívánók, uzsorások. E bűnök megszüntetésére a pk. szentbeszédeket, missziókat stb. alkalmazott, de még nem sikerült teljesen kiirtani őket s a kereskedés folytán titkon terjednek. Megvan a rossz szokás: házasság előtt congrediendi cum sponsa, ez ellen a pk. az említett eszközökön kívül pénzbüntetést, a házassági koszorú eltiltását, és más hasonlókat alkalmazott, ezek ellenére is baj titkon terjed.

Modrusi vagy korbáviai e. m.

Korbávia *pki székhelye* a hagyomány szt Udbigne volt, Korbávia és Lika megye elfoglalása után a pk. a török elől menekülve 1460-ban Modrus városában telepedett le, innen a név. 1496-ban a török belső Korbáviát is elfoglalta, erre a pk. és káptalan Noviban húzódott meg[19], azután a pkök majd Fiuméban, majd Zengben székeltek. 1600-ban de Dominis Márk Antal, ki később spalatói érsek, majd hitehagyó lett, mint zengi pk. meg-

[19] 1493-ban történt Modrus elfoglalása s ekkor menekült a pk. és káptalan Noviba. Horvat, Povijest Hrvatske I. Zagreb, 1924. 189.

kapta adminisztrálásra a modrusi e. m.-ét, később a két e. m.-ét kánonilag egyesítették.[20]

A pkség évi *jövedelme* nem több 2.000 r. frtnál, termény- és bortizedből áll, s ezt 8 társasegyháztól és 3 parókiától felesben kapja, az összes többi plébánia exemt e teher alól és csupán csekély székpénzre köteles. Az említett feles jövedelemből a pk. — az elődök szokásán megnyugodva — tizedet ad a modrusi főesperesnek. Ahol Modrussia romokban hever, most kis falu áll és gyenge parókia. Szentháromság-temploma közelében vannak a sz. e. és a pki rezidencia romjai, a török műve, ami az egész e. m.-ben igen gyakori jelenség. Az e. m.-ben nincs civitas, csak a tenger parton *több oppidum*, a többi parókia pedig jelentéktelen falvakban van. Az első és leglátogatottabb mezőváros Buccari, majd Grobnik, Hrelin, Drevenik, Belgrad, Grizan, Bribir és Novi, valamennyi társasegyházzal. A fő közöttük Buccari, plébánossal és 8 kanonokkal. Sohasem volt teol. és poenit. praebendája, mint a többi hétnek sem. A városban és területén 17 oratórium áll, nincs mindnek külön fölszerelése, hanem a sz. e.-ból kölcsönzik. A káptalanon kívül van még 17 pap, a hívők száma 8.745. A Kincstár itteni prefektusaival a pknek örökké baja és súrlódása van; míg mindkét e. m.-ben más tekintélyesebb emberekkel ki tud jönni, ezekkel nem. Hrelinnek plébánosa, 2 *kanonokja* és még egy papja van, 6 oratórium, 2.117 lélek. Drevenikben 1 plébános és 2 kanonok, 6 kápolna, 847 lélek. Grizanban plébános és 5 kanonok, 8 kápolna, 794 lélek. Bribirben plébános és 5 kanonok, 18 kápolna, 2.198 lélek és még 6 pap. Noviban plébános és 5 kanonok, 15 kápolna, 1.176 lélek és még 7 pap. Grobnikban plébános és 5 kanonok, 11 kápolna, 2.348 lélek és még 4 pap van. Ezeknek elégséges fölszerelésük van és censusokkal jól vannak javadalmazva. A karima — a nyelvre nézve is — olyan, mint a zengi sz. e.-ban. Széküresedés esetén e társasegyházak külön káptalani helynököt választanak. Az említettekhez járul még 22 *parókia:* Tersactum, Kottor, Ledenice, Gerovo, Ciabro, Brod, Moravice, Lukovdol, Leschie, Toguin, Sluin, Zaborski, Modrussia, Ostarie, Ogulin, Delnice, Fusine, és 2 vicariatus curatus: Turki, amely a bródi paptól függ, és Babinopoglie, amely a ciabróitól; továbbá 64 oratórium. Az oratóriumok összes száma: 142, a társasegyházak és plébániatemplomok nélkül. Felszereléssel el vannak látva.

A sluini plébánia, amely közel van a törökök *Bihács* nevű várához, nagyon hasznos a vár külvárosában élő kereszténveknek, mert szükség esetén onnan hívják a papot. E várnál kb. 500 keresztény él. A pk. modrusi főesperes korában, 1727-ben, misszióra meghíva, a basa engedelmével nagy vigasztalással látta őket.

[20] Agalich János pk. (1617—49) VIII. Orbán pápa engedelméből felvette a zeng-modrusi pki cimet. A végleges egyesítés Braikovich Márton pk. alatt történt 1702-ben.

Körmenetszerűen jelentek meg, a férfiak elkülönítve az asszonyoktól: azok mind fegyveresen, ezek lefátyolozva, csodálatos szemérmességgel. Letéve fegyvereiket nagy csendben, komolysággal és szerénységgel a szentségekhez járultak s az igazi áhitatnak oly jeleit adták, hogy a misszionáriusok maguk is a többiekkel együtt könnyekre fakadtak. Kisérletek alapján kitűnt, hogy a hit alapjait a legjobban ismerik s a parancsokat a mohamedán babonaság közelében oly pontosan megtartják, hogy áthágásukat mint a becstelenséget kerülik. Bár pap nélkül élnek, de közülük többen ismerik a cirill betűket és nyomtatott katekizmusokat használnak, s minden szombaton az egyik házban összegyűlnek és fölolvassák a hit elemeit, mint a tapasztalat igazolta, igen bőséges haszonnal.

Az e. m.-ben nincs női kolostor, szeminárium, szegényház. A *férfikolostorok* száma három: Tersactumban ferencesek, Kottorban és Noviban pálosok élnek. A pálosoknak van remeteségük is Kapela hegyén, ebben csak két pap és egy laikus tartózkodik. A pk. részben Zengben, részben Fiuméban székel; utóbbi ugyan a pólai e. m.-hez tartozik, de itt székeltek már az elődök is a hely alkalmas fekvésétől vezetve, mivel modrusi rezidencia nem volt. Tersactum innen alig egynegyed óra. Az év szentebb részét Zengben tölti, ahol a sz. e. van.

A *tersattói ferencesek* (40-en vannak) fényes templomukat 1690 körül eladták [?] s ebből a provinciában több nagyszerű épületet emeltek. A sekrestye címén bőséges alapítványaik vannak, szőlők, malom stb. s mégis koldulnak a modrusi, pólai és trieszti e. m.-ékben; főként a 3 közel fekvő plébániát (Tersactum, Grobnik, Buccari) zaklatják, a tized összeszedése előtt is kéregetnek s azt mondják a népnek, hogy a nekik adottakkal is eleget tesz tizedfizetési kötelességének. A *temetés* jogát annyira maguknak követelik, hogy az említett 3 parókiáról passim a halottakat az ő templomukhoz viszik, jámborság ürügyén, de ez igazában nem más, mint nyerészkedés. A tersattói plébános jogait teljesen fölforgatták, nem engedik saját temetőjébe stb. *Körmeneteket* vagy maguk vezetnek, vagy (pl. úrnapkor) a pólai e. m.-hez tartozó Fiuméba mennek. Fiuméból az ottani plébános teljes mellőzésével templomukban való eltemetésre fogadják el néhány család halottjait, akik ezt kérték. E botrányok már 50 éve tartanak, annak ellenére, hogy már a nunciushoz és a Szentszékhez is történt folyamodás. A két pálos kolostor csaknem ugyanazokat a nehézségeket okozza a plébánosoknak, azzal a különbséggel, hogy kevesebben vannak, s így könnyebben orvosolhatók és nem oly merészek. A Kapela-hegyi remeteségben csak hárman élnek, semmi szellemi felvértezettséggel ily magányos állomás számára. Innen kéregetés címén lovon mennek a vidékre s terhére vannak a környéknek. A pk. hasztalan buzdította az elöljárókat ennek a háznak megszüntetésére.

A modrusi *népnek* katonai erkölcsei vannak, kivéve a tenger-

mellékén lakókat, akik szelidebb jelleműek. De azért mindkét fajta buzgó, bár az e. m.-ben sok a szakadár. Két szakadár kalugyer kolostor van. Két álpüspöküket a zágrábi és az alulírt pk. ismételt sürgetésére az elhunyt uralkodó letette s Passich Teofil gör. kat. pk. került helyükbe. Csak egy kolostor áll neki ellent. Működésétől a pk. a szakadárok áttérését reméli.[21]

Lika megye állapota.

Az előbb mondottak erre is vonatkoznak, úgyhogy itt csak a plébániák száma és helyzete vár kifejtésre. Azt mondják, egykor a nonai pkséghez tartozott; 50 év előtt felszabadult a török alól s azóta a Szentszék a zengi pkségre bízta. A *szakadárok* száma e területeken a katolikusokét kétszeresen felülmúlja, ami részben a prefektusok gonosz kapzsiságának tudható be, akik pénzzel megvesztegetve mindjárt a visszafoglalás után a legtermékenyebb földeket ennek az álnok nemzetnek adták át. E területen csak *11 parókia* van, egy a tengerparton: Carlobagum, a többi a hegyeken túl, nehezen közelíthető meg: Smigliane, Novi, Pazarischie, Perussich, Budak, Cianke, Udbigna, Ribnik, Lovinacz, Podlapacz, azután két vikariátus: az egyik Pazarischiében, a másik a pktől újonnan alapítva Gracaczban, amely 4 órányi útra van a lovinaci parókiától; a gracaczi pap egyúttal a Zvonigrad várában állomásozó kat. katonáknak is szolgálatukra fog állani. A parókiákra és templomokra teljesen állanak a föntebb mondottak. A likamegyei *klérus* 25 papból áll, kizárólag plébánosok és káplánok. Élükre egy esperes van állítva. Karlopagban kapucinus konvent van, amelyet Lipót király alapított a megye visszafoglalása után. Canisán [Kanizsa], a megye belsejében is van egy házuk 4 taggal, akik a plébánosokat segítik. A likai *nép* erkölcsei teljesen vadak, a fegyelmet nehezen tűri. A határőröket visszautasítják és ők maguk védik meg földjeiket, a fenyegető ellenségnek kiválóan tudnak ellenállni, amint az utolsó háborúban megmutatták. Ezért maguknak a prefektusoknak is csak kevéssé engedelmeskednek, gyakori náluk a gyujtogatás és gyilkosság. A pk. nem tudja, hogy miképen lehetne rajtuk segíteni.

Az sz. e.-on kívül *„utriusque dioecesis status* in compendium:

Collegiatae [ecclesiae] . .	Nro 8	Praepositus	Nro 1
Abbatiales infulatae		Archipresbyteri	2
saeculares	4	Primicerii	2
Parochiales cum Cathedr.	48[22]	Abbates saeculares . . .	4
Vicariales curatae . . .	8	Canonici	46
Oratoria	204	Parochi	43
Ecclesiae omnes simul		Sacerdotes non beneficiati	104
sumptae	267	Clerici	13
In clero archidiaconi . .	3	Clerus omnis	222
Vicarii generales	2	Franciscanorum conventus	2
foranei	2	Fratres	58

[21] V. ö. Nilles, Symbolae II. 706—707. és 757—58.

[22] Elírás 43 helyett, amint a vonatkozó adatok összevetéséből következik.

Paulinorum cum eremo Fratres	4 38	Ad liberam episcopi collationem pertinent:	
Capucinorum Fratres	2 20	Archidiaconatus	1
Conventus omnes	8	Praepositura	1
Regulares omnes	116	Archipresbyteratus	2
Animae utriusque dioecesis	76435	Primiceriatus	2
		Canonicatus omnes	
		Parochiae	14
		Vicariales curatae omnes.“	

Xav. Sz. Ferencnek Zeng városa védőszentjévé választásához a Kongregáció jóváhagyását és megerősítését kéri. A *szerzetesekkel* való súrlódások elkerülésére *felvilágositást kér:* 1.) vajjon a pk. tudta nélkül fölvehető-e bárki is a papok közül a harmadrendbe az előbb említett módon, s hogyan kell ez esetben értelmezni a rendi vizitátornak esküvel igért engedelmességet? 2.) Vajjon érvényben vannak-e a mellékelt nyomtatványban felsorolt búcsúk; mi van továbbá a gyónáson kívüli általános föloldozás alakjával, amely a keresztségben kapott kegyelem visszaadását jelenti ki a harmadrendűek számára. 3.) Vajjon szabad-e a testvéreknek alamizsnát gyűjteni, amit ők jelenleg collecturának neveznek, továbbá évfordulati misék hitelét és misékért járó egyéb terheket, a pknek és papságnak járó tized megfizetése előtt? 4.) Vajjon szabad-e a ferenceseknek körmenetileg a kolostoron kívülre menni, stólával az e. m. határának szélére, ott holttesteket elfogadni, megáldani és saját templomukba temetési menetet vezetni a tersattói plébános tudta nélkül, sőt teljes mellőzésével, akinek területén ez történik? 5.) Vajjon szabad-e nekik Úrnapján a pólai e. m.-hez tartozó Fiuméba menni s ott résztvenni a körmeneten? Ugyanez áll a Trid.-tól megjelenést kívánó más nyilvános körmenetekről is. 6.) Szabad-e a pálosoknak vizitáló tartományfőnöküket a pk. jelenlétében harangozással fogadni?

Keltezés mint fent. Sk. aláirás.

1748-ban *Rota Károly Ferenc* volt a megbizott.

Zeng, 1748. március 1. Chiolich György püspök jelentése.

A pkség alapításának ideje bizonytalan. Régiségének bizonyítéka I. Ince pápának 414-i levele a segnai pkhöz, amelyben a a boszniai eretnekeknek városából való kiűzését parancsolja.[23] A székhely: Senja, ezenkívül több mint 30 oppidum tartozik alá. Két káptalanja van: a zengi és a modrusi. Utóbbi szét van szórva, mert mikor a pk. 1575-ben Vinodolba menekült[24], a kanonokokat jobb eltartás érdekében több parókiára osztotta szét. A préposti méltóság csak a többi három után került be a zengi sz. e.-ba, mégpedig a második helyre. Az említett sz. e.-ban a 4 méltóság-

[23] Összetéveszti egy hasonló nevű olasz pkséggel.

[24] Már előbb láttuk, hogy a Vinodolba menekülés jóval korábban, 1493-ban történt. V. ö. Névtár, 1913. 31.

gal együtt 12 kanonok van, javadalmazásuk évi 200 német frt. Az *e. m.-nek* 46 plébániája és 11 helyikáplánsága van, utóbbiakból ugyanis 3 új létesült: Török-Bosznia határán Blagay, Likkában pedig Brusane és Calujerovaz. A világi papság 274 személyből áll, ebből mindkét e. m.-ben 43 kanonok, 46 plébános, 34 káplán. Van két ferences kolostor: Tersattóban 38 és Zengben 16 taggal; 3 pálos kolostor: Zengben 14, Criquenicán 8, Noviban 7 taggal, Sz. Miklós-rezidencia Guoszton kettővel; a kapucinusoknak karlopagoi konventjében 13, liccai szálláshelyükön pedig 2 rendtagjuk él. Ekképen a 100 szerzetessel együtt a papság végleges száma 374. Az egész e. m. lélekszáma: 67.117. Templom van 247, harang 299. Felszerelésükre a pk. 3 éven át évi 600 frtot kapott a plébánosok pozsonyi pénztárából.

Lika és Korbávia visszafoglalása után a több helyen megtelepedő görög *szakadárok* sok gondot okoznak a pköknek, mert a határon levő paraszt leányokat hízelgéssel és erőszakkal is a maguk felekezetébe és házasságra csábítják, továbbá a számukra kijelölt helyen talált kat. templomokat el akarták foglalni; a pk. annyit harcolt ellenük, hogy végre kieszközölte a császári tilalmat, amely szt. sem ezeket a templomokat nem szabad bitorolniok, sem kőből valókat maguknak nem építhetnek, s az építetteket nem szabad megújítaniok.

A *papságban* vannak ugyan művelt teológusok, doktorok is, s kiváló erkölcsűek, de a legtöbben mégis elégséges, sőt szükséges tudás nélkül valók, főként a fölös számban lévő illír klérusban. De ez nem tehetségtelenségből származik, mert csaknem minden papja megvan áldva tehetséggel; hanem mivel nincs alkalmuk a tanulásra, nincsenek iskolák, gimn., akadémia, szem., kivéve a Loretóban az arbei pkkel fölváltva bírt és a gráci alapítványi helyeket, de ez nem elégséges az e. m.-nek. Másrészt mivel régebben csoportosan történt a papszentelés, kellő felkészültség és hasznos patrimonium nélkül, úgyhogy a felszentelteknek még napi misepénzük sem volt fenntartásukra, s így teljesen tiltott foglalkozásokra, kereskedésre stb. adták magukat. Ezért alulírt pk. teol. javadalmat állított föl a sz. e. sekrestyéjében szombatonkint lefolyó papi gyűlések céljából, amelyeken a városbeli papságnak teljes számban meg kell jelennie, az e. m.-ben pedig a káplánok plébánosukhoz, a gyengébb felkészültségű plébánosok a közelben lévő jobbtudásúakhoz mennek. A teológusnak évi 20 frtot ad. A pk. a szem. pótlására elérte 7 *növendékének* a különböző kollégiumokban és szem.-okban való neveltetését: Bécsben a Borbála-kollégiumban 2, a zágrábi szem.-ban 2, a görziben 2, Rómában az Apollinarisban 1. A pálosok a retorikáig tanítanak, egy kanonok pedig pap-testvérével a poézist, különböző tudással és eredménnyel. A pk. sajnálkozik az e. m. ifjúságán, hogy nincs alkalma a tanulásra.

Ezután a papság és főként a nép *erkölcsi romlottságán* panaszkodik; üzérkedés, kapzsiság és uzsora s egyéb tisztesség-

telen üzletek, igen gyakran incontinentia és konkubinátus fordulnak elő, főként pedig képmutatás, amelyekkel mindezt takargatják, s ezért szinte javíthatatlanok. A pk. teljes erejével törekszik megjavításukra vizitáció, alkalmi beszédek, katekézis, főként pedig gyakori gyónásra vezető társulatok és két jezsuita misszionárius által. Más alkalommal egy másik jezsuita misszionárius tartott 8 napos lelkigyakorlatot a papságnak és a népnek. A pk. keveset és ritkán szentel, de méltókat s ezeket külföldön képezteti, másoktól kérve erre segítséget. Most is kéri a bíboros atyákat, fogadjanak el egy-kettőt Loretóba vagy a Propaganda kollégiumába. [Keltezés mint fent. Sk. aláírás.]

A pk. *kérései:* 1) A zengi kanonokoknak nincs semmi, a többi papságtól őket megkülönböztető jelük, ilyenek adományozására fölhatalmazást kér a pk. 2.) A pálosok szentolvasós társulatait, amelyek nincsenek bekebelezve és pki vizitációt nem akarnak tűrni, utasítsa a Szentszék megfelelőbb igazgatásra. 3.) A loretói szem.-ban a pk. egy növendéke számára állandó helyet kér. 4.) A gyenge pki jövedelemre való tekintettel a teológus számára 20—30 római scudo hozzájárulást kér, ő évi 20 frtot ad neki.[25] 5.) A boszniai török határon, a bihácsi és más területeken levő, lelkileg eléggé nem gondozott kereszténveknek szükséges lenne, hogy időnkint az e. m.-ből egy-egy buzgó pap kimenjen közéjük; ennek számára a Propagandától segélyt kér. Alkalmas személye már van rá. 6.) Vajjon szabad-e Buccariban Sz. Margit vt. egyik karja fölött a baldachint használni, amit annyi előde tűrt, de ő — az Oltáriszentségre való tekintettel, amelyet ez alatt visznek — helytelenített, a nép nagy tiltakozása mellett, amely a szokásnak újra engedélyezését kéri.

Referátum. Az 1.) kérésre: pontosabb jelentést kellene adni a káptalanról és a kívánt kitüntetésről. A 2.)-ra: a Kongregáció közbeveti tekintélyét a generális prokurátornál, hogy a laikus konfraternitás vizitációja elől minden akadály elháríttassék. [Oldalt más írással:] A titkár beszélt az említett prokurátorral, aki azt mondta, hogy a konfraternitást és más hasonlókat sohasem vizitálták meg, annál kevésbbé, mivel jövedelmét egy szerzetes kezeli. A 4.)-re: a Kongregáció a császárnál támogatni fogja a pk. kérését, hogy a plébánosok pénztárából a kért támogatást megkapja. A 6.)-ra: tartson ki a pk. eddigi tettei mellett. A többi 3 kérdést a Propagandához utalták.

1753-ban *Merenda Antal* apát végezte el a liminát.

Zeng, 1753. október 27. Chiolich György püspök jelentése.

Ismételten vizitálta mindkét e. m.-ét, ezt három évente végzi el. A királynőtől 11.000 frtot szerzett a gráci kollégiumban ta-

[25] Legutolsó adatot a jelentésből csatoltuk ide.

nuló 10 növendéke számára; ott is maradnak, míg a szem. fölépül. Mivel 10 növendék nem elég, a bécsi Sz. Borbála- és a görzi kollégiumból pedig két növendékét elbocsátották, mint mondják, a súlyos terhek miatt, ezért kéri a bíborosokat, engedjenek neki ezek pótlására egy-két helyet valamilyen római kollégiumban. Továbbá a nép jámborságának emelésére a vizitációkor gyónók és áldozók számára teljes búcsú engedélyezését kéri.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

1756-ban haladékot kér. 1757-ben a liminát a pknek a Germanico-Hungaricumban tartózkodó rokona, Lewenspergi br. *Chiolich Antal* végezte el.

Zeng, 1757. május 30. Chiolich György püspök jelentése.

Előző jelentéseihez a következőket teszi hozzá. Főként Török-Boszniával határos *több plébániáról* a királynő bőkezűsége folytán illően gondoskodott, több parókiát újjáépíttetett, a szakadárok közötti plébániák jövedelmeit növelte, próbált és tanult pásztorokat helyezett oda, akik az e. m.-be behozott jezsuita misszionáriusokkal együtt eredményesen dolgoznak az egyesülésen, de e törekvéseket megnehezíti a szakadárok kiváltságainak legújabb gyarapítása s kőből való templomok építésének megengedése. A nép szegénysége nem engedi meg az e. m.-ben nyilvános iskolák fönntartását. Ezért *kispapjait* különböző helyeken nevelteti: Loretóban az arbei pkkel 5 évenkint váltakozva, Grácban az Őfelségétől kapott néhány helyen; a minap a Propaganda kollégiumában is kapott helyet, ezért köszönetet mond. Most kéri 1.) a Propaganda kollégiumában még egy más helyet is engedjenek neki, mert a jelenlegi növendékek nem elégségesek 70 plébánia és más lelkészi javadalmak számára. 2.) Az arbei pkkel 5 évenkint váltakozva kapott helynek teljesen számára való engedélyezését kéri, mivel úgy látszik, hogy az arbei pk. nem szorul rá, illetve könnyen küldheti növendékeit az újonnan épült szomszédos spalatói szem.-ba. 3.) Kéri annak tisztázását, vajjon három- vagy négyévenkinti *liminára* köteles-e. Mert e terület Magyarországhoz tartozik s ő a kalocsai érsek alá, a magyar pkök pedig négyévenkint kötelesek. Senia úgy fekszik az Adriai-tenger partján, hogy a szelek nehézzé teszik az átkelést, szárazföldön pedig igen körülményes Rómába jutni.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

1761. Olasznyelvű *kivonat a pk. kérvényéből.* Halasztást kér, mert 1760-ban nem tudta a vizitációt elvégezni, amelyet a likkai katonai területen kezdett, mivel ez a terület megürült, u. i. 18.000-et hívtak be katonának. Katonai védelmet pedig nem kaphatott a pk. e töröktől veszélyeztetett vidéken. — Egy éves halasztást kapott.

1768—1773. közötti években haladékot kér és kap, négy ízben évente kétszer is, mivel csak 6 hónapit kapott.

Gyulafehérvár, 1773. május 12. Manzador Pius püspök jelentése.

Csak az elődei jelentéseihez mért változásokat és a saját kormányzása alatt történteket sorolja föl. A *lelkészi javadalmak* nagy mértékben *szaporodtak*. Vizitációkor tapasztalta, hogy a hegyekben egész falvak is 4—5 órányi útra távol vannak a parókiától. Ezért a királynőtől segítséget kért s nem hiába, mert az első vizitáció után 11, a második után 8, összesen 19 vikariátus létesült s az elhagyott báránykáknak most saját pásztoruk van. Buccariban — amely mintegy feje a modrusi e. m.-nek, s ahol többnyire a pkök is székelnek, amit ő is megszokott tenni — a templom szűk volt a népnek és eleje romlással fenyegetett; a királynőtől kieszközölt segítséggel újat építtetett s ezt csaknem befejezte már, de most az erdélyi székre való áthelyezése folytán utódára kell hagynia. Kormányzása első évében a Maurochinus-család egy új kanonokságot alapított, úgyhogy azóta 10 tagból áll a buccari *káptalan*. A zengi székeskáptalan jövedelme évi 1.200 frttal növekedett s így minden kanonok a javadalmon felül évi 100 frtot kap a kir. kincstártól. A papságnak s a népnek is külön 8 napos lelkigyakorlatról gondoskodott. Meghonosította a kateketikus *missziókat*. A segneriánusokkal is bejáratja évente az e. m.-nek 5—6 parókiáját. A lüttichi *örökimádás* intézményét mindkét e. m.-ben behozta és minden parókiára kiterjesztette. Mindehhez leginkább a jezsuitákat használta föl s a tapasztalat itt megtanította rá, hogy ahova ők lábukat betették, azok a helyek tüstént más színt öltenek.

Gyakran s a legélesebben kellett azok ellen harcolnia, akik *mindent a világi hatalomnak akarnak alávetni*. Mindent megkíséreltek, de ő nem engedett és semmit sem értek el. Egy esetet érdemesnek lát megemlíteni. Két év előtt a *modrusi főesperesség* üresedésbe jutott, amelynek kegyúri joga a királyé. A buccari prefektus, a trieszti kormányzótól helyeselve, a főesperességre pályázók számára vizsgálókat merészelt kijelölni és megparancsolta, hogy az ő házában legyen a vizsgálat. A pk. tüstént tiltakozott a trieszti kormányzónál, de hasztalan, sőt az Udvartól rendeletet kapott, amely a trieszti kormányzó jóváhagyását parancsolja. Erre egy buccari kanonokot küldött fel, de hiába; majd személyesen ment föl s a királynőtől kieszközölte a rendelet visszavonását s egy új rendelkezés megállapította, hogy mindkét e. m. bármely javadalmára pályázók vizsgálóinak kijelölése mindenkorra egyedül a pkhöz tartozik, a vizsgálatnak a pki kuriában vagy a pktől kijelölt helyen kell történnie s a pknek megvan az a joga, hogy Őfelségének jelezze, kit tart a megvizsgáltak közül a legméltóbbnak. Három év óta egy másik nagy ügyben is fáradozik: a *katonai vidéken* fekvő templomok és paplakok, valamint jövedelmeik ügyében. A katonaság vezérével e dologban való megállapodása már a király elé is került s ennek elintézése miatt várt

mindig a jelentéssel, hogy közölhesse az eredményt; de ez mindeddig nem történt meg, ő pedig áthelyezést kapott más pkségre.
Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Felelet. 1773. aug. 3. Lelkipásztori intézkedéseit dicsérettel illetik s örömüket fejezik ki a bíborosok egy sokkal nagyobb e. m. élére történő áthelyezéséhez. Más felelni valójuk nincs.

1774-ben a pk. haladékot kér. 1775-ben a szent Keresztről nevezett *Paulin* sarútlan ágostonrendi, a teológia lectora végezte el a liminát. 1777-ben haladékot kér. 1778-ban ismét az előbb említett prokurátor végezte a liminát. 1780- és 1781-ben újra haladékot kér a pk. 1782-ben *Caballini Antal István* végezte el a liminát.

Zeng, 1795. december 24. Jesich János püspök jelentése.

Eddig az országos ügyek akadályozták, úgyhogy a vizitációt is csak ez év július vége felé fejezhette be. Elöször a zengi pkségről szól. A sz. e. eléggé tágas, jövedelme jelenleg meglehetősen elég. A főoltárt a pk. javíttatta. A sekrestyésen és orgonistán kívül — megfelelő alap híján — nincs más szolgája. A templom épülete számára nincs jövedelem. A *káptalan* 12 tagú volt, de e számot 1785-ben II. József 6-ra szállította le. Teol. és poenit. praebenda nincs, a kanonokokon kívül senki sem köteles a karimára. A matutinum és laudes kivételével, amelyeket csak az év ünnepélyesebb napjain mondanak közösen, a többi hórát mindennap a Szentszék engedélyével illír nyelven kórusban végzik. Előbb az egész officiumot elvégezték, de miután a káptalani javadalom jelentékenyen kisebbedett már az elődök alatt kezdtek küzdeni ellene, azért is, mivel nincs sem osztalék, sem kanonoki javadalom, hanem az egész káptalani javadalom csupán misékre tett hagyatékokból gyült össze. A konventmise mindennap énekes.

A zengi e. m.-nek 15 *parókiája* és 12 helyikáplánsága van. Az utóbbiak kihasítása után ezek lelkészei, mint külön területtel bírók, az előbbi plebánosoktól való semmiféle függést sem ismernek el. Ezek az egyházak hiányt szenvedtek, de egyesek számára már kapott az Udvartól segélyt. Magánkápolna nincs. A *plébánosok* székhelyükön tartózkodnak, vannak anyakönyveik, a katekézist és szentbeszédet röviden és könnyedséggel végzik, a misét az osztrák területeken eltörült ünnepeken is bemutatják a népért, a nép hibáinak kiirtásán dolgoznak. Egyes plébánosok ugyan azt állították, hogy az említett ünnepeken nem kötelesek applikálni, de e tévedésnek a pk. már véget vetett. A subsidiarius templomok kurátorai azt vélik, hogy ők a népért való misézésre egyáltalán nincsenek kötelezve. A pk. e kérdésben a Kongregációtól választ kér. Papságra nagyon kevesen jelentkeznek, csak a megfelelőket fogadja el. A hajkoronát és a kisebb rendeket csak a filozófiát elvégzettek kapják meg, a szent rendeket pedig csupán

olyanok, akik legalább is egy évig foglalkoztak erkölcstannal és dogmatikával. Az alszerpapság és áld. papság előtt 8, a szerpapság előtt 3 napos lelkigyakorlat van. A papi ruha használatát, amely a falusi papságnál kiment a szokásból, s amelyet még a templomban is elhanyagoltak, a pk. a legszigorúbb rendelettel visszaállította. Az egyházi bűnügyek — az államot illető anyagot kivéve — egyházi bíróság előtt folynak le, a birtokügyek világi előtt. Szentírási előadások és casus-gyűlések teol. javadalom hiányában nincsenek, de azért nem kell félni a papság tudományának hanyatlása miatt, mert a fontosabb tárgyakban csaknem az összes növendékek külföldön nyernek kiképzést. A papságban csak kisebb bűnök fordulnak elő. A pálosok kolostorát 1786-ban eltörülték, a ferenceseké most is fennáll, kilencen vannak benne, de e kolostorhoz nincsen templom kapcsolva, ahol lelkészkedhetnének. Nincs szerzetes a kolostoron kívül. Átruházott joghatóságát semmiféle sérelem sem érte.

Szem.-a nincs. A szombathelyiben a király költségén 9 növendék nevelkedik, Magyarország különböző akadémiáin szintén néhányan, akik ezek elvégzése után teológiára a szombathelyi szem.-ba mennek. De mindez kevés. Már 7. éve kéri az Udvart szem. építésére, de a mostani háborús időben sikertelenül. Nincs mons pietatis, sem szegényház. II. József alatt Zengben megalakult az Institutum Pauperum, amelytől a szegények mindennapi adományt kapnak. Volt több laikus konfraternitás, de II. József föloszlatta őket. Az *alapítványi misék* táblája ki van függesztve a sz. e.-ban, ugyan nem egészen szabatos, mert a XIII. Benedek leirata értelmében csökkentett miséket is tartalmazza; de a pk. továbbra is megtartandónak véli, nehogy a nép, amely redukciót nem ismeri, azt higgye, hogy a káptalan cselt követett el. Idő multával majd a már kész új tábla kitehető.

Mint az orsz. gyűlés tagja s mint a Horvátország és Stájerország s Krajna közti határkiigazító bizottság elnöke hosszabb ideig távol volt az e. m.-től. Hétéves pksége alatt csak egyszer vizitálta meg mindkét e. m.-jét az említett okok miatt, s akkor bérmált is. A szenteléseket mindig személyesen végzi. A pénzbüntetések számára nincs letéti hely, mert a pk. megtiltotta az egyházi bíráknak pénzbüntetés alkalmazását. Az Ince-féle díjszabás nincs bevezetve, de a meglevő mindenképen mérsékelt. Spalatónak velencei kézre kerülése óta e pkség a kalocsai érsek alá tartozik.[26] E. m.-i zsinatot sohasem tartott, a jelen időkre s az e. m. szervezetére való tekintettel nagyon nehéz is lenne. Iparkodik máshogy pótolni. Nagy mértékben gyakorolja a vendéglátást, a templomokat és szegényeket segíti. Az egyházi dolgokra vonatkozó törvényeket bizonyára ismerik a bíborosok, a privilegium fori nagyon meg van szorítva. Az e. m.-ben bizonyos visszaéléseket a pk. megszüntetett. A katonai területen sok konkubinátus fordult elő, ezt a pk. a vi-

[26] Spalato 1420-ban jutott Velence uralma alá. Mill. Tört. III. 536.

lági hatóság segítségével a lehetőség szt. határok közé szorította, valamint más testi bűnöket is.

Modrusi e. m. Igen tágas. Három civitas tartozik alája: Novi, Buccari s az 1785-ben a Szentszék által a pólai e. m.-től hozzácsatolt Fiume. 50 *parókiája* van, „subsidiales vero 46 ecclesiales numerat." A Noviban levő káptalan tekintendő székeskáptalannak, jelenleg 5 kanonokja van. Van ugyan a vinodoli kerületben hat hely (Buccari, Grobnik, Drivenik, Grixane, Bribir), amelyek temploma 1653-ig egyszerű plébániatemplom volt, idő multán azonban a *társasegyház* nevet kapták, s ez ma is így van, a fiumei parókiánál is. Ezek papjai a plébánosnak a lelkipásztorkodásban való segítésén kivül más kanonoki tisztet nem gyakorolnak. A novi káptalan ugyan vasárnapokon és parancsolt ünnepeken a matutinum és laudes kivételével elvégzi a többi hórát, karácsonykor az egész karimát, de konventmisét nem mond s hétköznap az említett részeket sem, azon az alapon, hogy nincs kanonoki javadalom. A modrusi káptalannak 3 méltósága van: főesperes, archipresbyter, primicerius, akik jelenleg a Vinodolban vannak a társaskáptalanokban. Az e. m.-nek 3 férfi kolostora van: két kapucinus és egy ferences, a pálosokét 1786-ban föloszlatták. Fiumében a kapucinusok vezetik kiválóan a plébániát. A karlopágói kapucinusok a plébánosnak igen sokat segítenek. A magánkápolnák száma 2.

A kánonokkal ellentétesek ugyan azok a *patrimoniumok*, „in quibus expressa vel tacite intercedit conventio, ut fundi possessio semper ad illum pertineat, qui ratione dumtaxat patrimonii talismodi fundum contulit, sive ut ordinatus nullos fructus, vel illorum tantum partem ex eodem fundo desumat. Ast, cum ea sit dioecesium mearum paupertas, ut ne vix quidem unum patrimonium invenire sit, unde ordinatus congruam vitae sustentationem possit desumere; imo fere omnia eius conditionis patrimonia audiant [?], ut ordinati nullos omnino inde fructus percipiant, nec beneficia adsint, ad quorum titulum clerici initiandi essent; ne vinea Domini omni omnino operario destituatur, huiusmodi patrimonia, uti praedecessores mei, admittere cogor." A többi mint Zengnél.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Referátum. 1797. Előadta: *Coppola Domonkos*. A jelentést a vizitáció el nem végzése esetén is el kellett volna küldenie, egyébként ha nem tudta személyesen elvégezni, helyettest kellett volna alkalmaznia. A kanonokoknak a császár által történt csökkentése nem törvényes. Az okot a referáló az 1773-i jelentésben említett 1.200 frt elvonásában sejti. A teol. és poenit. javadalom fölállítását ajánlani lehetne. A matutinumnak sz. e.-ban való mindennapos elhagyása nem látszik tűrhetőnek. Kisebb rossz lenne, ha a kanonokok két részre osztva felváltva végeznék. Buzdítani kell a pköt a javadalom $^1/_3$-ad részének osztalék céljából való elkülönítésére; nem ellenvetés, hogy nincs javadalmuk, mert a Trid. szt: „ex fructibus et proventibus quibuscumque." A plébániák

felosztásánál az anyaegyház iránt valami kis tiszteletnyilvánítást kellett volna előírni, mert a Kongregáció akarta ezt. XIV. Benedek rendelkezése szt. (Cum semper, 1744. aug. 19.) az örök és ideiglenes vikáriusok is kötelesek a népért való misézésre, még pedig az eltörölt ünnepeken is. Ezt ugyan csak Itáliára és a szomszédos szigetekre mondotta ki, de mindenütt ugyanazon inditóoka lévén e döntésnek, Itálián kívül is hatállyal kell bírnia. Pótolja a pk. a szentírási előadásokat, ahogy tudja, de sokkal fontosabb, hogy meghonosítsa a morális konferenciákat. A szem. érdekében további kérésre buzdítja. A modrusi káptalanban, ha a tizedek elégségesek, nem lehet a javadalom hiányára hivatkozni; egyébként ennek egyharmadát is elkülöníthetné a pk. osztaléknak. Méltányos lenne, hogy ha már csak ünnepeken mondják az officiumot, legalább az egészet végezzék el. Konventmisét mindennap kell mondani, a szegénység miatt legfeljebb a jótevőkért való alkalmazás alól kérhetnek fölmentést a Kongregációtól. A patrimoniumra nézve a Trid. elrendelte, hogy azt valóban a fölszentelendőknek kell megkapniok, s hogy fönntartásukra elégségesnek kell lennie, és megújította a régi kánonok büntetéseit: a felszentelt örök fölfüggesztését, a felszentelő pedig köteles a felszenteltet — ha ez nincs ellátva — eltartani. Az elsőnek a Trid. általi fölújítására nézve vitáznak az egyházjogászok. Az e. m. állapotai siralmasak, mert máskülönben viszont papok nélkül marad; pápai fölmentéssel kellene segíteni.

Felelet. 1797 márc. 15. Az előbbihez hasonló.

1796-ban *Zeidler Márk* minorita, apostoli gyóntató végezte el a liminát.

Segnia, 1797. aug. 1. A pk. levele a Conciliihez. A válasz megérkezése után a zengi káptalanra vonatkozó részt nemcsak közölte a kanonokokkal, hanem a mindennapi egész *karima* mondását is sürgette. A káptalant kötelességteljesítéséért a pk. mindig becsülte s az istentiszteletre vonatkozó kívánságokkal szemben készségesnek találta. Azonban a kívánt föladat lehetetlen, mert a 6 kanonok közül — s kívülök javadalmas klerikus nincs a sz. e.-ban — kettő állandó betegeskedése miatt mindig nem tud megjelenni, ketten pedig parókiális gondjaik miatt a kórus alól ki vannak véve. Ezért a káptalan számára a mindennapi egész karima alól fölmentést kér, úgy hogy a matutinumot és laudest továbbra is elhagyhassák.

Sk. aláírás.

Zeng, 1802. december 18. Jesich János püspök jelentése.

Megbízottjául *Bonomi Miklós* pápai titkos káplánt nevezi meg. A legutolsó török háborúban visszaszerzett horvát területeken 4 új parókia létesült, néhány régi parókián a plébániatemplomok újjáépítésen, másokban javításon mentek át; a sz. e.-at is javították. A káptalan a teljes kórust az 1797. márc. 15-i leirat óta meg-

kezdte és mondja. A plébánosok az eltörült ünnepeken a népért való misézést nem tartják magukra kötelezőnek a Poenitentiaria 1795. dec. 23-i leirata szt, amelynek értelmében csak vasárnapokon és parancsolt ünnepeken kötelesek erre. Igaz, hogy a Conciliinek 1797. márc. 15-i válasza viszont ezt kötelezőnek mondja. A pk. egyenlőre nem lépett fel ebben az ügyben, döntést kér. A patrimonium körüli eddigi bajokon segíteni fog. Ezentúl csak azokat szenteli fel, akiket fölszentelés után azonnal a lelkipásztorkodásba lehet helyezni, az erre képtelenekről jelenleg a vallásalap gondoskodik, a további gondozást a deficiens papoknak kir. parancs folytán legközelebb fölállítandó házában fognak kapni. A szem. építését már 15 éve kérte a királytól. Ennek hiányában most nem látja szükségesnek a teol. javadalom fölállítását, aminek ellenére van jelenleg a káptalan csekély jövedelme is; hasonlóképen áll az ügy a poenit. javadalommal is, mivel a káptalan lelkészkedik s a kanonokok közül egy plébános.

A modrusi e. m.-ben a 9 *társaskáptalan* közül 5 a paphiány és a javadalmak szegénysége miatt már megszünt, úgyhogy csak 4 van. Ezekben a lelkipásztorkodás és a kanonokok kis száma miatt sohasem volt mindennapos karima, csak szombaton és ünnepnap előtt vesperás, vasár- és ünnepnapokon pedig a nappali hórák és vesperás. Konventmisét mindennap énekelnek. Az említett káptalanokban a VII. Piustól kapott felhatalmazás alapján végzett misecsökkentéskor a pk. úgy határozott, hogy a csökkentett misék szándéka a konventmiséhez csatolandó; gazdasági okokból pedig — mivel a kanonokok főként ebből a forrásból nyerik jövedelmüket — megengedte, hogy szeptember és október hónapokban a konventmise csendes legyen. Ha az eddigi társasegyházaknak anyagi alapja szilárddá lesz, az officiumnak a kóruson tűrt hiánya is meg fog szűnni s a konventmisét is az előírás szt. fogják megtartani.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás. Mellékelve másolatban a Poenitentiaria 1795. dec. 23-i válasza, amely szt. a plébánosok csak akkor kötelesek a népért misét mondani, amikor ez misehallgatásra köteles.

Referátum. 1804. aug. 24-én előterjesztette: Mr. *Tessini.* Az eltörült ünnepeken a Szentszék vagy fölmentette a hívőket a misehallgatás alól is, vagy nem. Első esetben a plébánosoknak sem kell a népért misézni, a másik esetben igen. A patrimonium körüli visszaélések megszüntetését helyesli, de ennek eszközét nem; talán jó lenne megkérdezni a pktől, hogy egyedül plébánosokkal miképen tud megfelelni az e. m. összes lelki szükségleteinek.[27] A teol és poenit. javadalom felállítását sürgeti, ez alól sem a szegénység, sem a kanonokok kis száma nem mentesít. Az énekes konventmise alól szeptember és október hónapokban való fölmentésre, mivel ekkor a kanonokoknak szüreten vagy más hason-

[27] A pontosvesszőtől áthúzva.

lón kell megjelenniök[28], nem lát megfelelő okot, hiszen csak egy negyedóra a különbség. A referáló szt. a pk. a misék csökkentésében átlépte a felhatalmazást, mert erre minden székes- és társaskáptalan kötelezve van s különleges felhatalmazás nélkül nem lehet megszorítani a misék számát. A modrusi káptalanban állítson föl teol. és poenit. javadalmat. Nem látja be, miért nincs meg a társaskáptalanokban legalább ünnepnapokon az egész karima.

Felelet. 1805. febr. 5. A népért való misézésre nézve a Concilii is azt vallja, amit a Poenitentiaria. Néhány ünnepet azonban úgy törült el a pápa, hogy a misehallgatás kötelező maradt; másokat azzal a föltétellel, hogy az egyházi ténykedésekben semmiféle újítás ne történjék. Ezért a kétségek eloszlatása végett közölje a pk. a plébánosokkal, hogy eme kéréseikkel külön forduljanak a Kongregáció szine elé s az engedélyről készíttessenek hiteles másolatot. Örömmel emlékeznek meg a bíborosok a patrimonium körüli visszaélések megszüntetéséről. Amíg nem lehetséges a teol. és a poenit. javadalom fölállítása, legalább valamiképen pótolja őket, s az első üres stallumokat adja erre a célra. A konventmisét a jelzett hónapokban is állítsa vissza énekesnek, mert nem lehet házi gondok miatt az egyházi fegyelem alól kivonni magát. A miseredukció úgy értendő, hogy a misék száma csökkenik, de nem törültetnek el teljesen. A redukált misék szándékát nem kell a konventmiséhez csatolni, mert a konventmise a jótevőkért van, a csökkentett misék pedig részben az egyház kincstárából, részben a megmaradt kevesebb miséből nyerik pótlásukat. A társasegyházakban honosítsa meg a mindennapi teljes karimát s történjék bennük minden a kánonok szt.

1814-ben *Bonomi Miklós* végezte el a liminát.

Novi Vinodolban, 1814. jún. 11. Jesich János püspök jelentése.

Több *vizitációt* végzett. 1804-ben a *zengi* e. m.-ét látogatta meg a sz. e. kivételével, amelynek 28 parókiája s 28.375 kat. híve van, a gör. szakadárok száma 5.731. Mindent a legnagyobb rendben talált, de nem ez volt a helyzet a *katonai uralom alatt* levő parókiákon. Mert ezek népe a szegénység és hadi kötelességek stb. miatt nem hozhatta rendbe, nem építhette újjá a templomokat; de a pk. reméli ezt Őfelsége seitségével.

Majd *Likkába* ment. Itt a gospichi, felsőpazaritschi, buttai és carlopagi templomok kivételével a többit és fölszerelésüket közepes és azon aluli állapotban találta. Néhány helyen, ahol II. József új parókiákat létesített, még most sincsenek plébániatemplomok, ezek: Sugarje, Ledenik, Zermatya [Zermania], Borichevacz. Itt a templomok jövedelme csak az alamizsna. Ugyanez áll az egész ottocsáci kerületre. — A paplakok általában kicsinyek, nem megfelelők lelkész lakásául. A kerületben 31 parókia van

[28] Igy értelmezi a jelentés e szavait: „ob oeconomicas causas".

25.621 katolikussal és 12.285 szakadárral. Mindkét kerületben (zengi=ottocsáci katonai kerület, és Likka) bérmált. A papság buzgó és erkölcsös.

1804,- 1807- és 1810-ben *vinodoli kerületben* és Fiumében végzett egyházlátogatást. Mindenütt ugyanaz a kiváló istentisztelet, a templomok elegáns külső alakja és illő felszerelés, példás papság. A modrusi káptalan tagjai 3 társasegyházban: Noviban, Bribirben és Buccariban 9.000 lélek gondját viselik a kanonoki hivatáson s a szem.-ban való tanításon kívül. E kerületnek a társasegyházakkal együtt 22 plébániatemploma, 34 filiája, 35.446 katolikusa és 164 különböző felekezetekhez tartozó akatolikusa van. A nép a hit elemeiben kiválóan kioktatott és jámbor. Alulírt pk. mindenütt bérmált.

1808-ban megvizitálta a *két modrusi kerületet:* a transalbinusi[29] polgári kormányzat alatt állót és a Kapellán túlit, utóbbi az ogulini és szluini katonai ezredeket foglalja magában. Az elsőnek elegáns és jó jövedelemmel rendelkező, elégségesen fölszerelt templomai vannak; 25 plébánia templom, 21 filia, 24.681 kat., 9 akatolikus. A papság buzgó, a nép jól oktatott, a paplakok középszerűek. A Kapellán túli kerületben a templomok közepes állapotban vannak, felszereléssel eléggé ellátva. Jövedelem: a katonáktól adott alamizsna. A papok buzgók, a nép a hitben jól oktatott. A török a következő templomokat és paplakokat égette föl: Vaganac, Dreznik, Maljevac, Czettin helységekben. Plébániatemplom van 19, elégett 4, a kat. hívek száma 24.507, a gör. szakadároké 11.760. — 1807-ben a császártól kapott 19.795 frt javadalmazással megnyílt a *szem.*, de 1810. december végén leégett. Majd a pk. és részben a császári kincstár pénzén fölépült. A pk. most a dotáció visszaszerzésére törekszik.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Referátum. A zengi e. m. templomainak restaurálását sürgeti. A II. Józseftől létesített és az ottocsáci kerület el nem látott plébániái ügyében az uralkodóhoz fordulásra buzdítja pköt. A vinodoli kerületben sürgesse a plébánosokat a rossz állapotban lévő paplakok kijavítására, tehetetlenségük esetén pedig a népet. A töröktől fölégetett helyeken ne hagyja soká a népet templom nélkül.

Felelet. 1816. febr. 29. Az előbbihez hasonló.

Novi Vinodolban, 1819. szeptember 4. Jesich János püspök jelentése.

A háborúk elmultával és közel egy évi betegségből fölépülve 1817- és 1818-ban megvizitálta minkét e. m.-ét. Ez alkalommal kb. 20.000 hívőnek szolgáltatta ki a bérmálás szentségét.

[29] Transalbinus = buccari kerület. V. ö. Névtár 1855. 7.

A *népet* a keresztény tanításban eléggé kioktatottnak találta, mert a plébánosok buzgók a szentbeszédben és katekézisben, s ezért e báránykák között ritkán fordulnak elő nagyobb bűnök. A gör. *szakadárokat* a tudatlanságnak oly sötétsége borítja, hogy papságuk műveletlensége miatt az oktatást gyakran nélkülözve, lopásba, rablásba, utonállásba és gyilkosságba esnek. 1818-ban Bunich katolikus plébánosát, Vidast, akit egy hadnagy barátságos ebédre hívott meg, csupa gör. szakadár között kegyetlenül megölni engedték. Most pör alatt állanak, mivel azonban úgy látszik, hogy az ugyanolyan hitű elöljárók támogatják őket, a pk. valószínűnek tartja, hogy ártatlanoknak fogják őket nyilvánítani vagy legfeljebb enyhe büntetésben részesülnek.

Úgy látszik, hogy *bizonyos változások* fognak bekövetkezni. A 3 modrusi káptalant Fiumében akarják egyesíteni és odahelyezni a pki széket, a modrusi e. m.-ből 60.000 lelket s csaknem ugyanannyit az egykori pedenai és pólai e. m.-ből egész Castelnovoig kiszakítva; a zengi pkséghez pedig a modrusi pkség többi része, a katonai határőrvidék, és két, a Száván inneni báni ezred kerülne. A politikai hatóságok ezt szüntelen sürgetik az uralkodónál, aki még úgy látszik nem adta beleegyezését, az elmult évben ő maga mondta ezt a pknek. Egyes katonai plébánosoknak, akik a Via Regia mentén gyakori vendéglátásnak vannak kitéve, egyenkint évi 100 frtot ad az uralkodó. Egyes kisegítő (succursalis) lelkészségeket az uralkodó maga parókiákká emelt, most a hatóságok azt követelik, hogy ezek újra a régi állapotba kerüljenek vissza, illetve egyesek teljesen szünjenek meg, hogy a gyengén javadalmazott régi parókiákhoz valamit hozzá lehessen csatolni. Négy ezredes új templomokat és paplakokat emeltetett és megújíttatott.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Referátum. A jelentés nem szól a szerzetesekről, jámbor társulatokról és helyekről. Ha a pk. bizonyos alappal tudni fogja, hogy az e. m.-i változtatások kérelme már előrehaladt, tudassa, hogy a hívők kárára és a Szentszék tekintélye nélkül holmi újítás ne történjék. Nem tudja a referáló, vajjon a pk. engedelmeskedett-e az 1805-ös válasznak (népért való misézés, praebendák, konventmise éneklése, miseredukció). A jövő jelentésben a Benedictina szt. adjon teljes képet az e. m.-ről.

Felelet. 1820. máj. 10. Biztos lehet a pk, hogy a Szentszék az e. m.-ét érintő változásoknál nem fog merészen és megfontolatlanul cselekedni; egyébként ha újításokról tud, értesítse a pápát.

1819-ben *Bonomi Miklós* végezte el a liminát, 1822-ben ugyanő.

Novi Vinodolban 1822. július 12. Jesich János püspök jelentése.

A zengi pkség 1150-ben[30], a modrusi 1185-ben létesült, amennyire a pkök sorrendjéből megállapítható, amint ezt a pk. VII. Pius pápához 1819-ben e. m.-jéről benyujtott értekezésében világosan kifejtette. *Két káptalanja* van: a zengi és modrusi. Az elsőnek mozzetta és cappa magna viselési joga van, a modrusi 3 társaskáptalan közül csak a buccarinak van meg s annak is csupán a mozzetta viselésének joga. 1814-ben a pápa megengedte a másik kettőnek is, de ezek a királyi placetumot már csak azért sem kapták meg, mivel mind a három káptalant mindenképen el akarják törülni. A zengi és modrusi pknek már kb. 200 éve mindig megvolt a fölhatalmazása a vérrokonság és sógorság II. fokú akadálya alóli fölmentésre, sőt a jelenlegi pknek az I. fokra is megvolt. De a felújításban erről nincs semmi említés, ezért kéri e fölhatalmazást. A zengi sz. e. a legjobb állapotban van. Hat kanonokja lelkipásztorkodással foglalkozik, poenit. és teol. javadalom nem volt soha, nincs is alapítvány számukra. A modrusi káptalan három társaskáptalanból áll, ezek kanonokjai is lelkipásztorkodnak. Teol. javadalmuk nincs. Fiuméban is van társaskáptalan, ezt úgy látszik székeskáptalanná akarják emelni.

A *zengi e. m.-nek* 28, a modrusinak 108 plébániatemploma van. A legtöbb eléggé föl van szerelve. Kolostorok csak a modrusi e. m.-ben vannak: Fiuméban kapucinusok és bencés apácák, Tersattóban ferencesek, Carlobagban kapucinusok. Valamennyien a pk. joghatósága alatt állnak. A *szem.* mindkét e. m. számára Zengben van. Ófelsége állíttatta föl 1806-ban, 24 növendéknek és 4 tanárnak szóló alapítvánnyal, évenkint 10.495 frtot kap. Fiuméban van egy nagyon kis *szegényház* csekély alapítvánnyal; jelenleg újat szándékoznak fölállítani, egy házat már meg is vettek. A másik, még nyomorultabb Zengben van, de ennek nincs saját háza, hanem egy polgár adott szeretetből 5 évre lakást a szegényeknek. Fiuméban volt mons pietatis, de jelenleg már alig vannak nyomai.

Sem egyházmegyei, sem tartományi *zsinat* nem volt, mert az uralkodó akaratától függ. Ebben az évben Magyarországon mindenütt voltak e. m.-i zsinatok, szept. 8-án lesz nemzeti, de ezen ő [a pk.] nem jelenhetik meg, mert 1813-ban Magyarországtól elszakították és Németország törvényeinek vetették alá. Ez év július 3-án az uralkodó elhatározta Magyarországba való bekebelezését, e célból kiküldött kommisszáriusokat a pk. e napokban várja. A büntetéspénzek számára nincs letéti hely. Az irodai díj oly csekély, hogy említeni sem érdemes, az irodát a pk. tartja el. A pköt hivatásában nem zavarják. A zengi sz. e.-nak drága

[30] 1160 körül. V. ö. Karácsonyi, M. o. egyh. tört[3]. 26.

ornátust stb. vett, megújítására több száz frtot adott. Más templomoknak casulákat stb. A szegényeket támogatja.

A zengi és modrusi káptalanok *kanonokjai* állandóan jelen vannak a karimán, a kánoni hórákat és a konventmisét elvégzik. Szabályaik nincsenek, a szomszédos káptalanok példája szt. élnek. Teol. és poenit. javadalom nincsen, mert a kanonokok mind kiválóan lelkipásztorkodnak, a szem.-ban pedig van 4 tanár. A plébánosok közül többen káplánra szorulnának, mivel azonban 38 káplánban van hiány, meg kell kettőzniök munkájukat. Minden vasárnap és nagyobb ünnepnap prédikálnak, a keresztény tanítást a csoportosan települt községekben vasárnap végzik, a templomtól 2—3 órára fekvő szétszórt telepeken pedig egész adventben mindennap a Rorate-mise alatt, mivel arra a gyermekek mind nagyon szívesen összejönnek, nemúgy amikor parancsolva van, vasárnap. A *plébánosok* vasárnap és parancsolt ünnepeken a népért miséznek. A szent rendek előtt álló kispapok 8 napos lelkigyakorlatot végeznek szerzeteseknél vagy kiváló plébánosoknál; kisebb rendek előtt nincs ez, hanem csak előkészület a megfelelő plébánosoknál. Az egyháziak állandóan papi ruhát viselnek, csak nagyobb utakra öltenek rövid ruhát. Papi konferenciákra nincs szükség, mert egyrészt az egész papság mindenképen alkalmas, másrészt a távolság miatt nem gyűjthető össze. A világi papság erkölcsei nagyrészben jók.

A *szerzeteseknek* nincs parókiájuk, de joghatóságuk van. Két kapucinus a paphiány miatt a lelkipásztorkodásban volt alkalmazva, de betegség folytán visszatértek kolostorukba. A kolostoron kívül nincs szerzetes. Vizitáció alkalmából a pk. a szerzetesek templomait is mindig meglátogatta minden ellenmondás nélkül. Állandóan igen erkölcsösöknek találta őket, semmi összeütközése sem volt velük. A fiumei [bencés] *apácák* megtartják a szabályaikat és a klauzúrát; a rendkívüli gyóntatót tetszésszerint igénybevehetik. Jövedelem-kezelésük jó, dos jelenleg nincsen. Mária Terézia 1779-ben 30.000 frtnyi alapítványt tett nekik s ennek értelmében leányiskolát kötelesek fönntartani, bár most már alig hoz valamit az alapítvány. Ha e jövedelem nem elég, évi 500 frtot kapnak. Engedelmesek. Rendes gyóntatójuk világi pap, a rendkívüli — az ő kérésükre — a kapucinus gvárdián. Évenkint számadást nyujtanak be a pkhöz.

Az e. m.-i *szem.-ban* 24 növendék és 12 kredenciárius van, akik grammatikai tanulmányokkal foglalkoznak. A kispapok görögöt és hébert is tanulnak. Szabályaikat a pk. több kanonok tanácsával állapította meg. Gyakran látogatja őket. Taksa nincs. — A sekrestyékben a fogadalmi misék táblája ki van téve, teljesítik. Oly jámbor társulat és iskola, amely valamit birtokolna, nincs. Két konfraternitás van: az egyik Zengben, a másik Fiumében, mindkettő a Fájdalmas Szűzről elnevezve; csak alamizsnájuk van, amelyet a meghalt társakért mondott misére fordítanak. — Az alsóbb *nép* erkölcsei igen jók, nem úgy azonban a városi polgár-

ságé és a katonai guberniumoké. Az uralkodó azonban a legszorgosabban sürgeti náluk az isteni és egyházi törvények megtartását, úgyhogy van remény megjavulásukra. Nincs semmiféle, a Szentszék segítségét igénylő visszaélés.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Referátum. Dícséretet érdemel a pk. a Benedictina szti pontos jelentés miatt. Az ő feladata ügyelni, hogy a káptalanok eltörlése által ne történjenek újítások pápai fölhatalmazás nélkül. Más pköknek is megtagadták, neki sem adhatják meg a házassági akadályok terén kért fölhatalmazást, forduljon esetenkint a Datariához. A fölhozott érvek nem mentesítők a teol. és poenit., illetve a társaskáptalanokban a teol. javadalom fölállítása alól. Szükséges, hogy minden káptalannak meglegyenek a maga szabályai, ezek XIII. Benedek konstitúciói szt. állapíthatók meg. Az 1802-es jelentésben azt írta a pk, hogy a társasegyházak nem igen teljesítik a szabályok szt. hivatásukat, ebben nem szól e tárgyról. Azt lehet írni a pknek, hogy hallgatása alapján remélhető, hogy minden rendben megy. Ajánlani kell, hogy minden ünnepen minden plébánián fejtsék ki a papok az evangéliumot és oktassák a népet. A klérus alkalmassága mellett is jók a papi konferenciák, mert még jobbá teszik. Ha a távolság akadály, tartsanak több helyen, vagy adja föl őket írásban.

Felelet. 1824. máj. 29. A vérrokonsági és sógorsági akadály II. fokára adott fölmentési fölhatalmazást a Szentszék, miután Európának igen szomorú viszonyai jobbrafordultak, mert annak idején azért adta, visszavonta. A praebendák fölállításán kívül azt is sürgetik a bíborosok, hogy a lelkipásztorkodást a kanonokok ne valamennyien gyakorolják, mert ez csak a papságnak segítség, a népnek inkább árt. Minden templomban csak egy kanonokot nevezzen ki plébánosnak. A misével kapcsolatban minden ünnepen legyen prédikáció, mert ha a gyermekek kevésbbé is, a felnőttek bizonyosan kiváló hasznot merítenek belőle.

1826-ban *Bonomi Miklós* volt a megbizott.

Novi Vinodolban, 1826. május 22. Jesich János püspök jelentése.

Mindkét e. m.-nek már 150.000 hívője van. 1823-, 1824- és 1825-ben éltes, közel 80 éves korában személyesen végzett *vizitációjának eredményei* a következők. 1823-ban az *ottocsáci és likka-korbáviai katonai ezredeket* látogatta meg. A gyermekeket megbérmálta. Minden parókián misét mondott s vizitáló társaival szentbeszédet és keresztény oktatást tartatott és búcsút hirdetett. Vizitációkor több parókián ő végezte az úrnapi körmenetet. — 1824-ben a *Kapellán inneni és túli részt,* az egész Vinodolt, Hrelynt, Buccari és Fiume városát vizitálta s mindent elvégzett, amit a pknek meg kell tennie. E kerületekben mindenütt a vallás és jámbor-

ság erősbödését tapasztalta. — 1825-ben a *transalbinus kerületet* vizitálta. E 3 év alatt a következő templomokat és oltárokat szentelte föl: Czettin- vagy Vallis-Szelloban, a boszniai török határon, az újonnan épített templomot és a főoltárt; ugyanúgy Vaganaczban és Dresnikben, amely parókiákat szintén a török határon emelték, a templomokat és oltárokat. A kermpotei plébániatemplomban 3 oltárt, továbbá a jezeranei, cerniki, divjakei és loquei parókiákon négy újonnan emelt templomot és oltárt; a merkopalyi [Mrkopalj] plébániatemplomban két mellékoltárt.

Ezek után a Kongregáció [1824-i] válaszára *felel.* 1.) A 3 modrusi társasegyházat már 38. pki éve óta védelmezi. A királyt sokszor kérte erre s hogy az orsz. gyűlésre ment, nem utolsó része volt abban e célnak, ott a mágnásokat és referenseket mind tájékoztatta; s miután a kir. hivatalok az ő kéréseire és írásbeli tájékoztatásaira kedvező véleményt nyilvánítottak, reméli, hogy Őfelsége is kedvező határozatot fog hozni. 2.) A II. fokú vérrokonsági és sógorsági akadályok alóli fölmentés megadását újra kéri, mert a török határon lévő ifjak néha oly makacsokká lesznek, hogy hacsak a pk. tüstént meg nem adja a felmentést, könnyen a török részre mennek jegyesükkel és hitehagyók lesznek, vagy otthon maradva állandó vérfertőzésben élnek és törvénytelen gyermekeket nemzenek. 3.) A pk. is nagyon szeretné a poenit. és teol. javadalmakat fölállítani, de a jelen körülmények között erre semmiféle alap még csak ki sem gondolható s ezért jobb időkre kell halasztani. 4.) A sz. e.-ban és a társasegyházakban emberemlékezetet meghaladó idő óta a kanonokok közül mindig egy plébános, aki a lelkipásztorkodás élén áll s mintegy poenit. kanonok, a többi kanonok segít neki. 5.) Ha szükségét látja vagy kérik, bármikor — a vizitáción kívül is — bérmál. 6.) A XIII. Benedek szellemében készült káptalani törvényeket megtartják a kanonokok. 7.) Minden lelkész vasárnap és parancsolt ünnepeken a plébániai mise alatt az evangéliumról prédikál és keresztény oktatást tart. 8.) Már régen évente két generális konkurzust honosított meg egész papsága számára, az espereseknek pedig meghagyta, hogy 3 havonta adjanak fel papjaiknak erkölcstani eseteket, az egyetemes teológia, a szertartások és liturgia tárgykörébe vágó tételeket s ezek kidolgozását hozzá terjesszék föl, amit gondosan meg is tesznek. 9.) A fiumei szegényház valószínűleg azért nem adott neki számadást, mert új épülete építés alatt állott s így nem volt készen. Utána fog nézni, van-e kiváltsága a számadás alóli mentességre s vizitációkor a számadásokat fölül fogja vizsgálni.

Keltezés mint fent. Sk. aláírás.

Referátum. Sok dicséretet érdemel a pk, hogy éltes kora mellett is elvégezte a vizitációt és más ténykedéseket. Dicséri a referens a káptalanok érdekében Őfelségénél való közbenjárását és további éberségre buzdítja. A II. fokú akadályok alóli fölmentő hatalmat

a Szentszék a többi pktől is visszavonta, mert manapság könnyű a levelezés; egyes esetekben forduljon a Datariához vagy Poenitentiariához. Emlékeztetni kell a pköt, hogy a teol. és poenit. praebendák fölállítását a Trid. kifejezetten kívánja. A papi összejöveteleket s az írásbeli megoldás bevezetését dicséri, de a gyűléseknek főként oly helyeken, ahol számosabb a klérus, gyakorabbiaknak kellene lenniök; erre nézve újra úgy kell válaszolni, mint az előző feleletben, de udvariasan, mert 80 éves érdemes pkről van szó. Az előző jelentésben említett nagyon nyomorúságos zengi szegényháznak remélhetően segítségére siet, mert kívánatos, hogy a pkség székhelye ne legyen hospitale nélkül. A zsinatról nem szól semmit a jelentés, emlékeztetni lehet a pköt a Trid. előírására. (XXV. 2. de ref.)

Felelet. 1829. jún. 27. A referátumhoz hasonló.

Kalocsai Érsekség.

1833. december 3. Klobusiczky Péter[1] érsek jelentése.

Ez a jelentés *a kalocsai érseki levéltárban* van meg, s az érseki iroda lekötelező szívessége folytán közölhetjük. A Concilii Kongregáció római levéltárában nem találtuk meg. A jelen mű 153—58. lapjain közölt 1827-es jelentéshez mért változásokat adjuk itt csupán, annál is inkább, mivel a két jelentés nem egy helyen szinte szószerint is megegyezik egymással.

Az egyházmegyében 220 helység van. *Kalocsán* csekély kivétellel csaknem kizárólag katolikusok laknak, kb. 10.000-en. *Szabadkán* a legközelebbi jövőben két templom fog fölépülni. E városban szétszórtan több mint 35.000 kat. lélek él. Ezért a jelenlegi érsek kieszközölte a királynál, hogy e parókia felosztassék és két új plébánia szerveztessék. — A filiális templomok és oratoriumok száma az egyházmegyében 13.

A *kolostorok* belső életére való érseki felügyelet ebben a jelentésben is szószerint megegyezik az 1827-es jelentésben közölt s Rómában kifogásolt résszel. [V. ö. 159. l.]

A *szemináriumi növendékek* száma a Helytartótanács 1804-i rendelete szerint 34-ben volt megállapítva, közülök négyen Pesten, illetve Bécsben tanulnak. [V. ö. 155. l.] Minthogy 1804 óta az egyházmegye lélekszáma jelentősen megnőtt, s tíz új plébánia létesült, az érsek — a Concilii Kongregáció 1828. jún. 21-i feleletének megfelelően [v. ö. 159—60.] — 1833. május 19-én a Helytartótanácsnak javasolta, hogy a növendékek száma 38-ra emeltessék fel. De eddig még nincs eredmény. A *szeminárium jövedelme* az 1804-

[1] Életrajzát terjedelmesen megírta *Bedcsula*, Thomas: Vita Petri Klobusiczky etc. Colocae, 1859.

ben elhatározott és 1807-ben végrehajtott szabályozás szerint az érsekségtől kapott évi 11.695 frt. Az érsek ezenkívül is segíti készpénzben és természetben évente bécsi értékben többezer frt erejéig. De a szeminárium anyagi viszonyai új rendezést igényelnek, mert Őfelsége 1831. jan. 19-i rendelkezése értelmében a kalocsai káptalan javadalmazására az érseki javakból 6 lakott possessiót hasíttatott ki 5 praediummal s egyéb tartozékaikkal, ezeknek évi jövedelmét 24.967 frt 47 7/8 krajcárnak számítva, konvencionális értékben. Az *érsek évi jövedelmét* ugyanolyan értékben 90.000 frtra korlátozta. Ebből évi 60.000 frt az érseki kongrua, 9.000 frtot 10%-os erődítési taksa címén az állampénztárba, 21.000 frtot pedig a Szabályozott Püspökségek Alapjának pénztárába kell befizetni a királyi rendelkezés szerint. Ezért az érsek a szemináriumra nézve 1832. nov. 6-án a Helytartótanács útján fellebbezést terjesztett be, s ebben kérte a királyt, hogy a Szabályozott Püspökségek Alapjából az érseknek a szemináriumra fordított költségei megtérítessenek. Kérése teljesítését annál is inkább reméli, mivel a szemináriumnak a Kir. Kincstárnak kölcsönbe adott 2.000 s a magánosoknak kölcsönadott 5.037 frt 16 kr kamatán kívül van még más 7.880 valut. frt 58 kr tőkéje. Ez az egyházmegyei szabályzat értelmében az összes javadalmasoktól a végrendelet érvénytelenségének terhe alatt az évi jövedelem 10%-át kitevő, a szeminárium és a deficiens ház céljaira — amelyek ebből felesben részesülnek — egyszer fizetendő összegből gyült össze. Eddig ennek a kamatja nem szolgált a szem. fenntartására, hanem a tőkéhez csatoltatott. Ha ezentúl a szem. céljaira fog felhasználtatni, ezáltal is csökken a Szabályozott Püspökségek Alapjából kért támogatás.

A Lovass-féle *sz. h.* alapja 1832. október végén 53.381 frt 44 krajcárt tett ki, bécsi értékben. Az intézménybe felvett szegény munkaképtelenek részesülnek belőle.

Az érsek évente fél esztendőre is tehető időn át *távol van* székhelyétől, mint a Hétszemélyes Táblának társbírája. Ehhez engedélyt kért és kapott is a Szentszéktől 1825. ápr. 8-án. Jelenleg már kb. 12 hónapja az országgyűlésen van. Az egyházmegye *vizitációját* — 10 év alatt — 1832-ben befejezte. E késés okait bővebben feltárta a Szentszéknek 1832. júl. 17-i kérvényében, s kérte, hogy az új vizitációt ne legyen kénytelen a Trid.-tól előírt két éven belül elvégezni; s 1832. aug. 20-i keltezéssel a multra nézve szanációt, a jövőre vonatkozólag pedig kétévi meghosszabbítást nyert. A papszentelést személyesen végzi, csak 1830-ban, súlyos betegsége miatt, a jelen évben meg az országgyűlésen való részvétel miatt szenteltetett más püspökkel. Bár immár 82. évében van, megemlékezve a Trid. XXIV. 4. de ref. előírásáról, eddig a nagyobb ünnepeken legtöbbnyire személyesen szokott *pontifikálni és prédikálni* a székesegyházban. Vizitációkor a magyarajkú plébániákon szintén ő hirdeti az igét. A székesegyházban van vasár- és ünnepnapi szónok. A jelenlegi érsek 1832-ben az Egyház kebelébe fogadta *Vlaovics Atanázt*, a szabadművészetek és a filozófia dokto-

rát, előbb óbecsei gör. keleti plébánost. Ez év június 19-én nevezett a Sz. Officium Kongregációtól felmentést kapott, hogy még felesége életében a kalocsai egyházmegye kötelékébe felvehető legyen, s mint pap működhessék, feltéve, hogy volt hitvestársa eltartásáról a kalocsai érsek gondoskodik, s hogy az egykori házastársak egymástól távoli helyen laknak. A jelenlegi kalocsai érsek ezért a kalocsai sz. h. alapjánál bécsi értékben 4.000, azaz konvencionálisban 1.600 frtot helyezett el, hogy a nő ennek kamatját megkapja, halála után pedig a tőke a kamatokkal együtt a sz. házé legyen. A másik feltételről is gondoskodott. Vlaovics Atanáz a pünkösd utáni 26. vasárnapon [1833. nov.24.] mutatta be a latin szertartás szerint első szentmiséjét. — Az érsek a kalocsai piaristákhoz járó 30 diáknak évi 100 frt segítséget ad. A *kegyurasága* alá tartozó templomokat és kápolnákat nemcsak megújíttatja és javíttatja, hanem felszerelésükről is gondoskodik. Arról is gondoskodott, hogy mindeme templomokban — ha még eddig nem történt meg — éjjel-nappal égjen az Oltáriszentség előtt az örökmécses, ezért évente 40 valutáris frtért olajat vesz e templomok számára. A *kolera* pusztítása alkalmával övéinek és idegeneknek testi erősítésére és gyógyítására 13.000 val. frtot költött.

A *kanonokok* és más kóruskötelesek szorgalmasan résztvesznek a karimán. A teológusnak külön javadalma van. Az érsek a legnagyobb gonddal ügyel arra, hogy a teológus tiszta forrásokból merítsen. A templomokban a vasár- és ünnepnapokon kívül a nagybőjtben is van *keresztény oktatás*, lehetőleg a reggeli órákban. A plébánosok vasár- és ünnepnapokon a népért miséznek.

A *kispapok* s a szemináriumba ujonnan felvettek az iskolaév elején négynapos *lelkigyakorlatot* végeznek. A hajkorona és kisebb rendek előtt vizsga van, továbbá gyónás és áldozás. A nagyobb rendek előtt ezenkívül még lelkigyakorlat is: az alszerpapság előtt négynapi, a szerpapság előtt kétnapos, az áldozópapság előtt szintén négynapos, összesen 10 napos, a spirituális vezetés alatt.

A lelkészkedő papok az évente kétszer megoldásra feladott lelkiismereti eseteket tavasszal és ősszel az esperes elnöklete alatt tartott *gyűlésen* közösen megbeszélik, s a közös és magánmegoldásokat egyaránt a püspöki szentszéknek küldik be, ahol a főesperesek vizsgálják felül. A kolera idején az egyházmegye papsága a veszélyre való tekintet nélkül rendületlenül teljesítette kötelességét. A papjaihoz intézett körlevélben az érsek sürgette, hogy a hívőket a *szentségek gyakori vételére* rávegyék, s a maga részéről nem fogja elmulasztani a rendelkezést a felől, hogy a Concilii Kongregáció óhajának megfelelően [v. ö. 159—60.] a *Szent Útravaló* kellő kisérettel és tiszteletadással vitessék a betegekhez; amennyire a körülmények megengedik, jámbor társulat szervezésével is gondoskodni fog erről. — Nem vizitálta a *szerzetes konventeket* auctoritate sibi competenti, mert nem volt rá szükség. Szerzetesnők nincsenek az egyházmegyében.

A kalocsai *szem.-ban* most 29 növendék van, továbbá kettő a

pesti Központiban, kettő a Pázmáneumban. A kispapok a szem.-ban négy év alatt a következő *tanulmányokat* végzik: egyháztörténetet bibliai kronológiával és földrajzzal, görög és héber nyelvet, bibliai régiségtant, ó- és újszövetségi szentírástudományt s exegézist, apologetikát, dogmatikát és polemikát, egyházjogot, erkölcstant, lelkipásztorkodástant, egyházi ékesszólást, kateketikát és pedagógiát.

Az északamarikai *missziók* támogatására szolgáló Lipót-féle társulaton kívül más jámbor társulat nincs az egyházmegyében. A római katolikusok száma 323.424, a gör. katolikusoké 6.985, az örményeké 30, a gör. keletieké 127.013, az ágostai hitvallásúaké 36.606, a helvéteké 33.240.

„*Mores populi* in genere sunt sat boni, vigetque in plerisque religionis studium ac pietas, licet diffiteri non possit, genium saeculi et spiritum aetatis in his quoque partibus apud distinctiores vel maxime teporem quemdam, aut plane religionis indifferentiam induxisse. Pro hac temporum conditione evenit non raro, ut a catholicis matrimonia mixta ineantur, quae quoniam per leges civiles impedire cautum est, sollicite curat archiepiscopus, ut ea — quantum fieri potest — minori cum contrahentis partis et nascendarum prolium spirituali damno contrahantur. Laxitas viget quoad observationem abstinentiarum maxime diebus sabbati et ieieuniorum ecclesiasticorum, quae laxitas apud honoratiores plerumque ex sensu mere terreno, apud inferiores — ut sunt opifices — ex aliquali etiam studio oeconomiae enascitur, radicesque longe altius fixit, quam ut penes maiorem etiam conatum funditus evelli queat." Végül magának, papságának és híveinek apostoli áldást kér az érsek.

Aláírás nélkül. A jelentés kelte a fedőlapon van feltüntetve.

Felelet. A Concilii Kongregációnak és XVI. Gergely pápának válaszából részleteket közöl *Bedcsula* i. m. 191—93.

De exsecutione decretorum Concilii Tridentini in Hungaria. 1600—1850.

Quales formas disciplina Romano-Catholica in terris Coronae S. Stephani induerit?

Concilium Tridentinum in vita Ecclesiae Catholicae maximi momenti eventus est recentioris aevi, quod tota disciplina ecclesiastica plus quam trium saeculorum essentialiter per eius decreta regulata erat. Sed historia compendiosa *de receptione effectuque decretorum supradicti concilii* agenti scientiae nostri temporis accommodata usque adhuc caremus. Ne singula regna quidem aptam materiam publicatam habent ad huius quaestionis decisionem. *Relationes ad limina* ex institutione Sixti V. (1585) obligatoriae dicto fini fontes maxime convenientes mensura necessaria adhuc non sunt exhaustae. Relationes episcoporum Germaniae et Austriae Jos. *Schmidlin* et Phil. *Dengel* tantum aliqua ex parte publicaverunt. A. *Pasture* receptionem Concilii Tridentini in territorio Belgii optime delineavit usque ad annum 1633. Quomodo decreta introducta sint in Gallia: V. *Martin*, in Franche-Comté: L. *Fèbvre*, in Helvetia: J. *Mayer*, in Belgio: F. *Willocx* conscripserunt. Sed praedicta opera fata decretorum Concilii Tridentini communiter tantum per aliquod minus-maiusve temporis spatium post dictum concilium observaverunt. Nos Romae *ex archivo S. Congregationis Concilii* omnes relationes episcoporum ad Coronam S. Stephani pertinentium ab initio usque ad annum 1850 collegimus et in nostro praesenti opere *(Relationes ad limina episcoporum de statu dioecesium ad Coronam S. Stephani pertinentium.* Pannonhalma in Hungaria, 1933.) fuse, non tamen integre publicavimus lingua Hungarica, exceptis aliquot relationibus et locis fundamentalibus, quae ad verbum afferuntur.

Fontes principales studii nostri, cuius propositum est delineare totam disciplinam ecclesiasticam Romano-Catholicam in Regno Hungariae ab anno 1600 usque ad annum 1850, sunt *relationes ad limina. Hungariae* 19 episcopatus universim 101 relationes obtinent, ex quibus usque adhuc publicatae sunt 12. Octo episcopatus (maxime ritus Graeci) et archiabbatia nullius de S. Monte

Pannoniae (Pannonhalma) ne unam quidem relationem habent. Comparandi gratia 9 episcopatus *Austriae* 150, 13 episcopatus *Belgii* 222, nos autem tantum 66 relationes usque ad annum 1800 possidere commemoramus. *Croatiae* 4 episcopatus ex numero definitivo (101) relationum usque ad annum 1850 triginta quattuor consequuntur. Non potest dici causam huius paucitatis relationum dioecesium Hungaricarum tantum Turcas fuisse, quia etiam saeculis 18. et 19. magnam negligentiam ex hac parte experimur. *Connexio ecclesiae Hungaricae cum Apostolica Sede* iam saec. 17. propter dissensionem inter Curiam Viennensem et Romanam circa nominationes episcoporum exortam, postea ab initio saec. 18. propter ideam regni apostolici — inter politicos et in Aula Regia disseminatam, et usum practicum huius sensus — fiebat semper rarior et frigidior. Maria Theresia anno 1767 coniunctionem episcoporum cum Sede Romana supremae suae inspectioni subiecit, Josephus II. hanc porro arctavit, et etiam post eius mortem, immo primis decenniis saeculi 19. cancellaria regia erat canalis severe praescripta pro relationibus omnis generis Romam dirigendis. Sed his non obstantibus relationem exhibere non erat impossibile, ne sub regimine quidem Josephi II., sicut testantur relationes eius temporis Romae asservatae. Debemus palam fateri: episcopi Germaniae et sub sceptro Habsburgico exsistentes non diligebant valde Apostolicae Sedi hoc subiectionis homagium exhibere. Sed neque Roma acriter procedebat in huiusmodi casibus, prorogationem generaliter facile admisit, plerumque unius anni. *Visitationes ad limina* episcoporum Hungaria personales, sicuti etiam episcoporum Belgii et Germaniae, erant rarissimae: intra spatium 250 annorum tantum circa decem computare potuimus. Immo et delegati ex Hungaria tantum pauci Romam missi sunt. Procuratores episcoporum nostrorum generaliter agentes Italici, constanter Romae residentes erant.

Cum studio nostro coniungitur *quaestio publicationis decretorum Conc. Tridentini in Hungaria* factae. Etsi episcopi Hungarici in toto orbe catholico primi fuerunt, qui dictam publicationem decreverunt (1564), tamen propter oppositionem Maximiliani imperatoris et statum turbulentum reipublicae Conc. Tridentinum tantum in Croatia et dioecesi Jaurinensi (1579) publicatum est. Publicatio in archidioecesi Strigoniensi (Tyrnaviae, 1564.) verisimiliter non fuit peracta. Vis obligatoria Conc. Tridentini apud nos ipsa decretorum observantia sancita est.

Conc. Tridentinum catholicam reformationem in capitibus, i. e. *episcopis* incohavit. Imprimis per *residentiae* obligationem (Sess. VI. 1, 2. et XXIII. 1. de ref.) aliis actionibus pastoralibus fundamentum posuit. Episcopi Hungarici saeculo 17. hoc officium parum diligenter praestabant, maxime quia dicasteriis Regni praepositi erant. In episcopatibus vero Croatiae, speciatim Segniensi-Modrussiensi et Bosnensi, propter Turcas et circumstantias regionis speciales exiguus erat profectus. Saeculo 18. praelati dicasteria pau-

latim reliquerunt, domi sibi magnifica palatia construi iusserunt, et in observatione residentia diligentiores fuerunt. Saec. 19. plerumque comitia Regni arcebant a residentia praescripta episcopos. (Causa canonica.)

Iuxta Conc. Tridentinum *praedicatio* Evangelii est praecipuum episcoporum munus, et hoc saepe exercere debent; si legitime impediti sint, per per aptos concionatores. (Sess. V. 2. et XXIV. 4. de ref.) Hoc decretum, si praedicationem personalem spectas, in Hungaria non multum valuit, quamvis adsint etiam laudabiles exceptiones. Ita v. gr. saeculo 17. Cardinalis Petrus Pázmány, archiepiscopus Strigoniensis est conditor formae perfectae concionis ecclesiasticae apud nos, immo etiam pater linguae litterariae Hungaricae. Episcopi nostri favebant curae pastoralis sermone patrio exercendae, v. gr. Carolus Salbeck episcopus Scepusiensis, Carolus Eszterházy Vaciensis, Martinus Biró Veszprimiensis, Gabriel Zerdahelyi Neosoliensis etc.

Medium magni momenti reformationis catholicae fuit decretum Conc. Tridentini *visitationem dioeceseos* per ipsius episcopum (si legitime impeditus est, per vicarium generalem aut visitatorem) saltem omni biennio instituendam praescribens. (Sess. XXIV. 3. de ref.) Haec institutio dicto modo — sed respicias etiam magnam extensionem dioeceseon Hungariae — rarissime impleta fuerat, et etiam Sedes Apostolica concessit (1821) Petro Klobusiczky episcopo Szatmáriensi visitationem intra quadriennium peragendam. Sed in aliquibus dioecesibus interdum neque intra 20—30 annos facta fuit visitatio personalis. Episcopi nostri in visitationis tempore eligendo rationem habuerunt conditionis materialis populi et cleri. Occasione visitationis confirmaverunt fideles. Visitationes districtuales, i. e. per archidiaconos et vicearchidiaconos faciendae et etiam factae erant annuatim.

Conc. Tridentinum constituit *synodum* dioecesanam annuatim, provincialem omni triennio esse celebrandam. (Sess. XXIV. 2. et XXV. 2. de ref.) Seculis 16. et maxime 17. haec institutio in Hungaria viguit, diligentissimi erant in hoc munere adimplendo archiepiscopi Strigonienses et episcopi Zagrabienses. Ineunte saeculo 18. paulatim desinit usus synodorum, prius propter causas personales et locales, postea maxime ex politicis rationibus, nempe voluntate principis. Ad supplendas synodos episcopi nostri consistoriis, conferentiis pastoralibus, visitationibus, statutis dioecesanis et epistolis pastoralibus usi sunt.

Episcopi ex decretis Conc. Tridentini (Sess. XXII. 8. et 9. de ref.) facti sunt ex officio summi inspectores et rectores quorumcumque institutorum, quae ad pauperes sustentandos et adiuvandos condita sunt, omniumque aliorum piorum locorum. *Activitas socialis Ecclesiae* ad sublevandos pauperes et homines miserabiles aevo novo maxime in *hospitalibus* (et hospitiis) erat posita. Focus curae dioecesanae pauperum sedes episcopalis fuit. Saec. 18. numerus hospitalium notabiliter augetur: iam omne oppi-

dum maioris momenti in Hungaria habet suum hospitale. Incipiente Maria Theresia, perficiente Josepho II. instituta caritativa apud nos mutant suum characterem usque adhuc ecclesiasticum cum charactere laico. Considerata religione habitatorum hospitalium S. Sedes semper monebat episcopos, ne catholicos mixtim cum protestantibus uno eodemque loco commorari paterentur. Exeunte saec. 18. et perdurante saec. 19. incipiunt in Hungaria paulatim *nosocomia* fundari, et quidem saepissime sub administratione fratrum misericordiae et sororum S. Vincentii. In nosocomiis erant etiam lecti fundati, v. gr. pro peregrinantibus, sacerdotibus. Praeter hospitalia adhuc multa *instituta caritativa et fundationes* characteris ecclesiastici in singulis dioecesibus exsistebant, maxime pro convertitis, pro liberis e mixtis matrimoniis ortis, pro orphanis, studiosis pauperibus et puellis educandis. Montes pietatis in Hungaria ignoti fuerunt, supplebant eos pro unaquaque dioecesi cassa capitularis fundationum et munificentia praelatorum.

Tractata exsecutione Conc. Tridentini respectu episcoporum, inspiciamus *res ad clerum pertinentes*, et quidem primo loco *capitula*. In Hungaria multo pauciora capitula fuerunt, quam in regnis occidentalibus et australibus, et in capitulis nostris numerus beneficiatorum minor erat, quam in supramemoratis capitulis externis. Generaliter unumquodque capitulum apud nos quattuor dignitates habebat et 1—2 capellanos capitulares. Defuit igitur magnus numerus clericorum minoris beneficii. In Hungaria dissensio tam notabilis inter capitulares et episcopum non fuit, uti in regnis occidentalibus. — Duae obligationes principales canonicorum sunt missa conventualis et officium divinum. *Missam conventualem* canonici nostri generatim per capellanos capitulares et alios sacerdotes celebrari fecerunt, et hoc sacrificio praesentes fuerunt. Iuxta Conc. Tridentinum *officium divinum* canonici personaliter persolvere debent, et pro incitamento huius obligationis debet in unoquoque capitulo *distributio quotidiana* institui. (Sess. XXIV. 12. et XXI. 3. de ref.) *Disciplina psallendi* saeculo 17. in nostris capitulis valde neglecta erat: per cantores saeculares, quibus pecunia pendebatur, fuit breviarium recitatum, assistente uno canonico hebdomadario; immo in nonnullis capitulis plane omissum erat. Neque synodi huius temporis disciplinam Tridentinam, nempe praesentiam personalem et distributionem quotidianam accipiunt. Saeculo 18. progressus quidam percipi potest: episcopi chorum restaurare conantur, et in plurimis capitulis canonici saltem quamdam partem breviarii communiter persolvunt. Integer chorus in paucis tantum capitulis efficitur, etsi S. Congregatio Concilii respectu disciplinae psallendi semper observationem integram Conc. Tridentini urget, quod neque primo dimidio saeculi 19. ubique observatum est. *Distributio* vero *quotidiana* pro tempore longiore nusquam introducta est. — Ad restaurandam fidem et mores Conc. Tridentinum (Sess. V. 1. et XXIV. 8. de ref.) in ecclesiis cathedralibus et collegiatis institutionem

praebendae theologalis et poenitentiarii urgebat. Synodi nostrae iam saec. 17. praebendam theologalem instituendam decreverunt sed episcopi maxima ex parte tantum saeculo 18. post multas incitationes S. Congregationis Concilii hoc officium exsequebantur, et in pluribus episcopatibus theologum et poenitentiarium nominaverunt. Saeculo 19. theologus et poenitentiarius iam fere ubique praesto sunt, attamen specialem praebendam vix in uno alterove episcopatu obtinent: canonici ad haec officia ab episcopo per modum provisionis deputantur. Theologus in Hungaria generaliter tantum professor erat in in seminario clericorum, lectiones autem Sacrae Scripturae in ecclesia — sicut praeceperat Conc. Tridentinum — non habebat. Ad tardam et incompletam exsecutionem decretorum Conc. Tridentini mitigandam, quod ad capitula pertinet, memorare debemus eorum multiplicem et onerosam, *speciali modo Hungaricam activitatem publicam,* nempe veluti locorum credibilium; porro, quod sacerdotes praebendas capitulares plerumque aetate provecta, fractis viribus assecuti sunt.

Transeamus ad privilegia et onera cleri, maxime curam pastoralem exercentis! *Privilegium fori,* praerogativa antiqua et a Conc. Tridentino recepta (Sess. XXIII. 6. de ref.) in nostris patriis legibus iterum agnita fuerat. In duabus tantum rebus non potuerat semper et integre ratum haberi, nempe quod ad negotia possessionaria et decimas attinet, quae iam a saec. 16., respective 17. ad tribunal saeculare pertinebant. Sed etiam extra casus memoratos dictum privilegium et privilegium immunitatis stricto sensu sumptum saepe potestate saeculari ita per vim sibi vindicatum et violatum erat, ut paulatim magis fere nominale quid tantum evaderet. Josephus II. privilegium fori penitus abrogaverat et Franciscus I. illud nonnisi incomplete restituit. Anno 1852 et 1853 quasi plane extinctum est.

Concilium Tridentinum praescripsit, ut omnes ecclesiastici honestum *habitum clericalem* deferrent. (Sess. XIV. 6. de ref.) Disciplinam habitus Card. Christianus Augustus archiepiscopus Strigoniensis anno 1712, decretum Tridentinum explicite allegans, pro toto Regno regulavit. Exeunte saec. 18. institutio violata in pluribus episcopatibus iterum restaurata est. Saeculo 19. clerus Hungaricus talarem sacerdotalem defert, tantum in itinere et in rebus domesticis administrandis utitur habitu saeculari, aliquantum tamen longiore. Tonsura more patrio apud nos observata erat.

Conc. Tridentinum constituit, ut clerici honeste et sancte vivant, aliisque exemplum bonum praestent. (Sess. XXII. 1. de ref.) Hoc maxime necessarium erat, *vita* enim *sacerdotalis* saeculo 16., quod ad mores pertinet, corrupta est. In Hungaria *restauratio disciplinae sacerdotalis* adhuc difficilius et tardius processit, imprimis propter frequentem coniunctionem catholicorum cum protestantibus, statum reipublicae turbulentum et bellicosum, et etiam penuriam sacerdotum. In ipsa dioecesi Cardinalis Petri Pázmány archiepiscopi Strigoniensis et primatis Regni (1616—37), maximi

restauratoris fidei catholicae in Hungaria, *concubinatus* satis diffusus erat, et etiam alia vitia. Secundo dimidio saeculi 17. concubinatus iam palam non apparet, mores cleri meliores fiunt. Saeculo 17. et *disciplina beneficialis* desolata erat: continuabatur possessio plurium beneficiorum pontificalium, parochi residentiam neglexerunt et absque licentia episcopi suos fideles deserentes de uno loco in alium migraverunt, et ubi voluerunt, se collocaverunt. Respectu disciplinae sacerdotalis magni momenti eventus fuit, quod hoc saeculo apud nos *Missale et Breviarium Romanum* introductum est, excepta dioecesi Zagrabiensi, ubi propter oppositionem episcopi et cleri tantum saeculo sequenti. Saeculo 17. in motibus et bellis internis clerus a protestantibus multa incommoda, etiam martyria passus est, materialiter autem eius circumstantiae ita peiores evaserunt, ut se evolverit *character cleri patientis* et multis se abdicantis, sed urgente necessitate fortiter *certantis*. Saeculum 18. est in Hungaria periodus catholicismi triumphantis, magnae dimensionis, progressus et magnificentiae etiam externe apparentis. Clerus autem pastoralis etiam hac aetate *valde modeste* vivebat et abnegationem sui, quod ad materialia attinet, saepe exercere debebat. Congrua sacerdotalis (praeter domum parochialem, fundum et stolam) usque ad initium saeculi 19. annuatim ex fl. 150 constabat, et tantum anno 1802 ad fl. 300 crevit. Ideo multi parochi vitam miserabiliter inopem agebant et laboribus statui sacerdotali incompetentibus se tradiderunt. Relationes ad limina ex saeculo 18. generaliter laudant scientiam et disciplinam cleri saecularis. Sed in hac parte incompletae sunt, cum *de diffusione genii saeculi inter clerum* vix aliquid commemorant. Verum est quidem clerum Hungaricum non fuisse valde proclivem ad ideas illuminatismi recipiendas, nec doctrinis Jansenii et Febronii multum favisse; attamen quidam pleni erant principiis istius temporis et multi in officiis suis sacerdotalibus adimplendis negligentes. Porro status clericalis contemptus erat, auctoritas eius prolapsa. Insuper ab initio temporis Mariae Theresiae et Josephi II. et etiam primo dimidio saeculi 19. politici pondus religionis in republica regenda sensu Josephinistico magni aestimantes, religionem eiusque ministros ancillam Status facientes, hoc modo catholicos saeculares ab ecclesiasticis abalienaverunt. Sed episcopi de his magnis mutationibus paucissimum tantum referunt. Inter circumstantias memoratas solatium praebent *exercitia spiritualia* cleri pastoralis per dioeceses annuatim persoluta, systematice incepta secundo dimidio saeculi 18., et primo dimidio saeculi 19. pene ubique diffusa.

Synodus Tridentina omnibus beneficiatis curatis praecepit, ut saltem diebus dominicis et festis, deinde diebus adventus et quadragesimae *fideles* pro eorum capacitate *salutaribus verbis pascant*. (Sess. V. 2. et XXIV. 4. de ref.) Comitia Hungarica iam ante Conc. Tridentinum ad defendendam doctrinam catholicam huic rei inserviebant. Postea synodi nostrae hanc quaestionem tractabant praescribendo ecclesiasticis, ut se ad capacitatem populi

accommodárent et primo loco veritates a novatoribus impugnatas elucidarent; minus instructi sacerdotes autem ab eiusmodi concionibus se abstinentes simpliciter tantum veritatem catholicam proponerent. Praedicationi promovendae praeter — ut ita dicamus — provocationem protestantismi maxime institutio intensior homileticae in seminariis et exemplum Card. Petri Pázmány profuerunt. *Aetas a tempore Card. Pázmány usque ad Josephum II.* plurimis gloriari potest concionatoribus aptis et zelosis, quamvis saeculo 18., quod ad linguam pertinet, defectiones observari possunt. Secundo dimidio saeculi 18. clerus pastoralis conciones suas censurae causa consistorio episcopali scriptas exhibere debet. *Saeculi 19. praedicationes* frigidae moralitatis erant plenae, nec modus theologiam docendi exsiccatus et per Statum directus ex hoc fluentes effectus tristes avertere potuit. Ex his circumstantiis initium cepit crisis concionatorum et auditorum, praedicatio et vita ab invicem longe separatae sunt, influxus Ecclesiae debilitatur. Episcopi huic malo mederi conantur, maxime praescribendo elementi supernaturalis maiorem usum, controversiarum cum sectariis praetermissionem, sermonis patrii adhibitionem, concionum descriptionem.

Catechesim sub fine medii aevi valde collapsam Conc. Tridentinum ad vitam novam excitavit decernendo saltem dominicis et festivis diebus liberos in singulis parochiis fidei rudimenta et obedientiam erga Deum et parentes doceri debere. (Sess. XXIV. 4. de ref.) Episcopi nostri in disciplinam catechesis restaurandam cito incubuerunt, synodi nostrae etiam ludimagistros et alias personas saeculares — inter quos et parentes — dicto operi salutari interesse voluerunt. Sed exsecutio decretorum *lente progressa est* prae defectu individiorum aptorum. Etiam sub Card. Pázmány in eius archidioecesi doctrina Christiana valde neglecte erat. Dimidio secundo saeculi 17. disciplina catechetica ope individiorum magis excultorum et diligentiorum e seminariis proventorum melior evasit. Sed organisatio systematica per totum Regnum solummodo saeculo sequenti disturbiis internis pacatis effecta est. Ad hunc successum multum valuit *Congregatio Catechetica* seu Doctrinae Christianae apud nos tantum anno 1758 introducta. Haec sodalitas — opus proprie Jesuiticum — intra tempus breve per Regnum diffusa est, plerumque actione patrum Societatis Jesu, qui ubique missiones catecheticas habebant. Societate Jesu dissoluta Congregatio Catechetica paulatim desiit. In historia catechesis nostrae *Ratio Educationis* (1777) novam epocham induxit: doctrina Christiana e domo Dei maiore ex parte transfertur in scholam et introducitur in omnes gradus scholarum. In Hungaria quidem *ludimagistri* iam ante Rationem doctrinae Christianae tradendae partem non mediocrem ceperunt. Catechesis in ecclesia non habebatur in plurimis episcopatibus omni dominica et festo, sed tantum lenioribus anni temporibus, deinde in adventu et quadragesima, facultatum populi rationem habendi gratia.

Conferentiis pastoralibus Ecclesia iam pridem utebatur, et hoc institutum aevo novo *Benedictus XIII.* pro ecclesiastica provincia Romana accuratius stabilivit. Etsi praescriptiones Benedicti XIII. pro universa Ecclesia non fuerunt obligatoriae, attamen Sedes Apostolica has tamquam exemplaria episcopis proposuit. Conferentiae casuum moralium vel conscientiae per districtus vicearchidiaconales habitae in dioecesibus nostris secundo dimidio saeculi 18. introductae sunt, sed ne in prima quidem parte saeculi 19. in omnibus episcopatibus adhibebantur; attamen saltem per casus bis terve annuatim litteris mandatos et solutos supplebantur. Conferentiae quotannis habitae, etsi secundum synodum nationalem 1638 quattuor deberent esse, non fuerunt numero aequales in singulis dioecesibus.

Concilium Tridentinum renovationem vitae ecclesiasticae urgens per decretum suum circa *seminaria* (Sess. XXIII. 18. de ref.) usque ad radices descendebat, disciplinaeque et curae pastorali aetatis novae fundamenta iecit. Exsecutio huius decreti clarissimi facillime et citissime in Italia et Hispania accidit, etiam in Germania adhuc saeculo 16. in dioecesibus multis seminaria erecta sunt. In Gallia initium quidem difficultatum multarum erat plenum, sed saeculum 17. successibus suis magnificis omnia compensavit. In Hungaria seminarium primum *Nicolaus Oláh* archiepiscopus Strigoniensis *iam anno 1566* erexerat, ergo annis duobus tantum post, quam primum seminarium in Germania, et sex annis ante, quam primum in Gallia conditum est. Sed postea usque ad fundationem *Collegii Pazmaniani* Viennae (1624) res parum processit. His temporibus *Collegium Germanico-Hungaricum* in Urbe pro dioecesibus Hungaricis magnum adiutorium erat. Promotor verus et efficacissimus rerum seminariorum in Hungaria *Card. Petrus Pázmány* fuit. In eius persona uniuntur duo elementa spiritus seminarialis Hungarici fere unius et dimidii saeculi essentialia: *Romanum et Jesuiticum.* Episcoporum, qui seminaria fundaverunt, usque ad annum 1800 plusquam $^2/_3$ pars, usque ad annum 1850 plusquam dimidium e Collegio Germanico-Hungarico provenit, seminaria nostra vero fere usque ad abolitionem Societatis Jesu iuxta systema Jesuiticum regebantur. — Concilium Tridentinum, *quod ad studia pertinet,* libertatem notabilem dedit episcopis. Episcopi nostri hac licentia usi sunt: clerus saecularis saec. 17. — maxime propter penuriam sacerdotum — maiore ex parte tantum philosophiam et unum alterumve annum casus conscientiae didicit. Saeculo 18. institutio cleri iam perfectior erat, praesertim post annum 1740. *Disciplina* cleri iunioris fere usque ad medium saec. 18. in seminariis et universitatibus a Societate Jesu directis eximia erat, sed postea — magna ex parte propter aversionem contra Societatem orta — dissolutio diuturna orditur. Intra finem regiminis Mariae Theresiae *Status* incipit negotia seminariorum regulare, quae evolutio valde nociva tempore Josephi II. adhuc magis valuit, et institutione seminariorum generalium clerum iuniorem prorsus ita

corrupit, ut huius sequelae etiam saeculo sequenti perdurarent, Consilium Locumtenentiale vero in negotia seminariorum usque ad annum 1847 minutiose vim exerceret. Hac aetate Sedes Apostolica sine intermissione monet episcopos, ut ad puritatem fontium adhibitorum et ad sanitatem doctrinae in seminario traditae attendant. — Etsi Conc. Tridentinum praescripsit, in Hungaria tamen desunt *seminaria parvulorum.* In nonnullis dioecesibus posterius quidem erecta sunt, sed tantum pro iuvenibus 14, respective 16. annorum. Ad seminaria erigenda et conservanda apud nos imprimis praelati valuerunt, *taxa* autem seminarii neque ex parte sacerdotum dioecesanorum, neque ex parte cleri iunioris studiosi vigebat; qua de causa *deputationes* a Tridentino ad seminarium gubernandum praescriptae in paucis dioecesibus constitutae erant. — *Seminaria externa* pro clero Hungarico maioris momenti erant: Collegium Germanico-Hungaricum in Urbe, universitas Graziensis, collegium Viennense et Bononiense pro dioecesi Zagrabiensi, Pazmaneum Viennae, Collegium Illyricum Laureti in Italia pro dioecesibus Bosnensi et Segniensi; item pro dioecesibus unitis Segniensi-Modrussiensi (quae diutius non habebat seminarium proprium): Ferdinandeum Graziense, seminarium S. Barbarae Viennae, seminarium Goriziense, Fluminense, et Collegium de Propaganda fide Romae. Pro catholicismo Hungarico omnium maximi momenti Collegium Germanico-Hungaricum fuit.

Synodus Tridentina disciplinam regularem desolatam restaurare studuit et multa de regularibus ac monialibus decrevit. (Sess. XXV. De reg. et mon. c. 1—22.) Nos hoc loco tantum *disciplinam regularem* modo generali, porro curam pastoralem regularium, eorumque relationem cum episcopo dioecesano tractabimus. In regnis occidentalibus et australibus ope decretorum Tridentinorum institutio regularis initio saeculi 17. renovata est. In Hungaria de huiusmodi evolutione loqui non possumus, saeculum enim integrum, quod post Concilium Tridentinum sequitur, periodus est *interitus* universalis monasteriorum. Duo tantum ordines non submerguntur: Societas Jesu et Ordo S. Francisci. Paulini adhuc pauci exsistentes primo dimidio saeculi 17. per dissolutionem disciplinae prope ad interitum venerunt. Vita monastica Benedictina etiam in Archiabbatia S. Martini S. Montis Pannoniae fere per saeculi dimidium cessat. Cistersiensis ne unus quidem in toto Regno inveniri potest. *Circa medium saeculi 17. mutatio magna* sequitur: Paulini reformantur, vita Benedictina de novo incipit, abbatiam de Zirc Cistersienses accipiunt, patres Scholarum Piarum apparent. Domus Societatis Jesu et filiorum S. Francisci multiplicantur. Etiam vita regularis, quod ad disciplinam pertinet, renovatur, et haec observantia adhuc saeculo 18. quoque perdurat, immo hoc saeculo ad summum pervenit. Sed *circa annum 1770 magna fit transmutatio:* „omnipotentia" Status primo rebus regularibus se immiscet, postea coniunctionem cum S. Sede et generalibus regularium interrumpit, et demum multos ordines abolet. Ideae illuminatismi una

cum Status interventione regulares adhuc remanentes quoque corrumpunt. Initio saeculi 19. ordines aboliti restaurantur, et Benedictini, Cistercienses atque Premonstratenses cum patribus Scholarum Piarum, qui iam a saeculo 17. apud nos hoc munere fungebantur, ex voluntate regis *gymnasia ad docendum recipiunt.* Disciplina ordinum docentium gradatim deficiebat, iam-iam ordines characterem suum specialem amittere et typus uniformis sacerdotis-professoris se evolvi videbantur. Etiam in ordine S. Francisci et aliis ordinibus minoribus magna erat labes disciplinae, ita ut saeculum 19. in Hungaria, quod ad disciplinam regularem attinet, periodus tristis esset. In relationibus ad limina episcoporum usque ad annum 1850 ne vestigia quidem mutationis supramemoratae inveniri possunt. — Iuxta Conc. Tridentinum et constitutiones posteriores apostolicas *cura pastoralis regularium* (exceptis regularibus nullius dioeceseos) iurisdictione episcopali subest. Cura pastoralis regularium in Hungaria saeculo 17. momenti fundamentalis erat, imprimis Societatis Jesu in toto Regno, et Ordinis S. Francisci praesertim in partibus a Turcis occupatis et meridionalibus Regni, ubi sacerdotes saeculares Turcae non toleraverunt. Curam pastoralem regulares etiam saeculo sequenti continuabant. Tantum a dimidio saeculi 18. fit frequentior amotio regularium curatorum suppetentibus iam sacerdotibus e clero saeculari. Hac aetate simul *dissidia oriuntur* inter sacerdotes saeculares et regulares, respective inter episcopos et regulares, maxime circa curam pastoralem et exemptionem, et episcoporum super regulares *iurisdictionem delegatam.* Sicut praecipue ex quibusdam relationibus saeculi 19. videri potest, episcopi nonnumquam, quod ad iurisdictionem delegatam pertinet, limites transcenderunt. Sedes Apostolica saepius huic usui, qui adhuc e tempore Josephi II. remanserat, contradixit statuendo episcopos Statuum Germaniae et Hungariae — sicut leges Josephi II. — ius dispositionis sibi vindicari super regulares, non agnoscendo exemptionem eorum. E contrario interdum regulares titulo exemptionis a iurisdictione episcoporum etiam in casibus, cum illis secundum ius subiecti esse deberent, sese eximere conabantur. — Claustra *monialium* apud nos saeculo 16. maxima ex parte desiverunt, usque ad medium saeculi 18. paucae solummodo moniales S. Clarae et S. Ursulae in Hungaria vivebant, neque disciplina eorum graviter corrupta est. Secundo dimidio saeculi 18. incipit numerus monialium augeri, sed extensio magna tantum secundo dimidio saeculi 19. videri potest.

Ultimo loco receptionem decretorum Concilii Tridentini, quod ad fideles attinet, tractabimus. De nonnullis partibus quaestionis huius iam egimus, nempe de praedicatione, catechesi, industria caritativa Ecclesiae etc. Sed respectu familiae Christianae sublevandae decreta *de reformatione matrimonii* maxime ponderanda sunt. (Sess. XXIV.) Nos hic tantum de receptione formae Tridentinae disserere conamur. *Caput „Tametsi"* in Hungaria praescripto

modo *non est publicatum.* Synodi nostrae de matrimonio parum agebant, et neque paucis his locis totam reformationem Tridentinam recipiunt, immo de invaliditate matrimonii ex defectu formae Tridentinae nec mentionem faciunt. Circumstantiae reipublicae et vota regum Ferdinandi et Maximiliani non fuerunt apta ad publicationem requisitam. Protestantes ex Austria circa medium saeculi 17. frequenter in Hungariam venerunt matrimonium inire, quia hic non fuerunt obligati ad formam Tridentinam servandam. Immo processus matrimoniales saeculi 17. in archivo primatiali Strigonii servati omnes decisionem iuxta ius ante Tridentinum vigens demonstrant. Decretum autem Card. Leopoldi Kollonics archiepiscopi Strigoniensis ex anno 1696 iam formam Tridentinam receptam esse comprobat. Ex his omnibus concludere licet *decretum matrimoniale* in Hungaria solummodo *exeunte saeculo 17. vel ineunte 18. praevaluisse.* Quia decretum praescripto modo publicatum non est, observantia autem tam tarde receptum est, organisatio ecclesiastica communitatum protestantium illud longe praecessit, et ideo *protestantium matrimonia* inter se apud nos etiam secundum ius canonicum a forma Tridentina libera declaranda sunt. Sed *matrimonia mixta* usque ad annum 1868 essentialiter iure canonico regulata erant. De matrimoniis mixtis in Hungaria tantum post pacem Viennensem (1606) loqui potest. Quod ad *religionem prolium* pertinet, matrimonia mixta etiam apud nos protestantes prius quam catholici in suam rem convertebant. Parochi catholici videntes sic Ecclesiam detrimentum capere, contra ius canonicum etiam tunc matrimoniis mixtis astiterunt, si educatio catholica solummodo prolium generi partis catholicae convenientium tuta reddita fuit. Card. *Christianus Augustus* archiepiscopus Strigoniensis anno 1715 et 1716 assistentiam parochorum tantum tunc, cum a parte protestanti in scripto *reversales* datae sunt, concessit; qui per hoc decretum — necessitate postulante — duobus decenniis systema cautionum a Benedicto XIV. particulariter introductum praecessit. Sed quia protestantes etiam data cautione variis fraudibus proles a religione catholica abalienaverunt, episcopi nostri currente saeculo 18. matrimonia mixta absolute *interdixerunt.* Post Josephum II., qui religionem prolium modo novo regulaverat, primis decenniis saeculi 19. disciplina mixtis matrimoniis assistendi in toto Regno *valde laxa* erat: parochi matrimoniis mixtis omnis generis activam assistentiam impertiti sunt. Disciplina tantum annis 1839—40 *restituta est,* quod ex parte politicorum liberalium magnis controversiis ansam dedit. Interea *Iosephus Lonovics* episcopus Csanádiensis *Romae impetravit* ius passivae assistentiae et etiam validitatem matrimoniorum mixtorum sine forma Tridentina iunctorum. (1841.) Concessionem posteriorem ius publicum Hungaricum *articulo III: 1844.* recepit. Sic respectu iuris canonici et patrii apud nos obligatio formae Tridentinae, quod ad matrimonia mixta attinet, cessavit. Sed usus solummodo paulatim his principiis se accommodavit.

In dissertatione praesenti vitam Ecclesiae Catholicae in Hungaria disciplinarem *ex parte normae idealis*, i. e. reformationis Tridentinae prosecuti sumus. Fructus studii nostri in pluribus rebus non praebent magnum solatium. Atqui regulae, decreta, et eorum exsecutio semper et ubique, et etiam in quaestione exsecutionis decretorum Concilii Tridentini, non tantum apud nos, sed et in aliis regnis inter se discrepantiam magnam ostendunt. *Finis operis nostri* fuit differentiae huius modum et mensuram in toto terreno vitae disciplinaris detegere, quod eo ardius erat, quia eiusmodi synthesis moderna — alia regna Christianitatis respiciens —vix reperiri potest. Ergo iam e natura studii nostri multa elementa, quae dictum finem non attingunt, etsi alias etiam maioris momenti sint, praetermissa sunt. Ad dicta porro recte appretianda breviter memorare debemus etiam illas *circumstantias speciales*, in quibus ecclesia Romano-Catholica in Hungaria versabatur, hoc est: influxum Status in rebus ecclesiasticis, ius patronatus supremi, Regnum nostrum a Turcis 150 annos occupatum esse et huius sequelas, i. e. maxime relative tardam et difficilem restaurationem ecclesiasticam in toto Regno institutam. Sed nihilominus etiam *magna merita* inveniri possunt, nempe conservativismus religiosus et fidelitas ad S. Sedem cleri et populi Hungarici, hac parte nonnumquam alias nationes etiam praecedentis, quod summi pontifices et nuntii apostolici saepe gloriaverunt.

Hely-, név- és tárgymutató.

Aba 315
Abaúj m. 217
abosfalvai templom 98
abrudbányai templom 98
Abstemius Pál erd. püspök 92
activa assistentia 56
Acsa (Somogy m.) 316
Acsa (Vértes —) 313
Acsády Ádám veszpr. püspök 139, 322
Acsády Benedek veszpr. kanonok 309a
Ádánd 312
adminisztratúrák 228
adminisztrátorok 239, 254, 266, 284, 285, 288
Adony 315
Adorni János prokurátor 346
Adriai tenger 354, 355, 356, 388
aedituus 211, 294
Afflicta Humanitas társulat 82, 84
agenda, Melotai Istváné 121, 12119
agenda, váradi 121
ágensek feladata 227, 245
ágensek (rómaiak) 59, 60, 74
Agónia tisztelete 208
ágostai hitvallásúak 68, 73, 83, 121, 143, 158, 166, 173, 188, 247, 248, 276, 279, 28332, 292, 339, 405. L. még *akatolikusok, eretnekek, lutheránusok, protestánsok* alatt
ágostonrendűek 140, 181, 232, 233, 242, 243, 244, 245, 359, 361
ágostonrendű apácák 139, 143, 149
ágyasság l. *konkubinátus* alatt
Aika 311
akadályok l. *házassági akadályok* alatt
akadályok az egyházi joghatóság gyakorlásában 127. L. még *joghatóság* alatt
Akaly 321
akatolikusok XXIV, XXXII, 55, 69, 73, 121, 127, 134, 161, 169, 188, 196, 202, 212, 213, 224, 227, 238, 247, 251, 252, 254—55, 259—60, 266, 299, 396. L. még *ágostai hitvallásúak, eretnekek, helvétek, kálvinisták, lutheránusok, protestánsok* alatt
aknasugatagi templom 196
aknaszlatinai templom 196
ákosfalvai templom 98
alapítványi ágyak XXIX—XXX, 178, 197, 212
— helyek 77, 264, 386
— misék l. a *miséknél.*
— pénztár 293, 298
— tőkék 2, 99
alapítványok 72, 86—87, 169, 201, 217, 244, 253, 280, 295, 296—98, 344, 376, 383, 399. — kezelése 183. V. ö. *egyházi alapítványok, jótékonyság*
albaei, albeyi prépostság 253, 2536
albán nyelv 222
Alcsúth 313
áldozási imák 380
Áldozócsütörtök 196, 197, 201, 303
áldozók összeírása 141
Alessandri Péter prokurátor 179, 246, 248
Alessi János Károly kongregációi referens 244
Alexander gráci nuncius 359
Alfani Ferenc apát, prokurátor 377
állami beavatkozás egyházi ügyekbe 27, 45, 49, 57, 58—59. V. ö. *hatalmaskodás, jozefinizmus*
állami cenzúra 103, 235. L. *cenzúra*
államtanács (bécsi) 70
állati áldozatok 116
Almas, Kapornak filiája 320
Alsó Aranyád 320, — Bagód 318, — eőrs 311, — Páhok 320
Alstedius Henrik János: Theol. Didact. 121
altarista 340. L. *oltár-javad.*
általános feloldozás 385
Althann Mihály Frigyes bíboros, váci püspök XXVIII, 14, 16, 25, 56, 252, 253—54, 256, 257, 25710, 258, 260, 262, 264, 267. — jelentései 250—59
Althann Mihály Károly váci püspök 260, 26013, 261, 262, 263, 264, 267
Alvinc 99
alvinci javak 93
amerikai missziók támogatása 86, 298

anabaptisták 96, 136. — keresztelése 147
Andocs, Andacs 316, 323
Andráshida 318
András (II.) király 179. — III. András király 94
Andrássy Antal br. rozsnyói püspök 56
Andrásy Ferenc br. 295
angolkisasszonyok 268, 271, 272, 275
angustia loci 213
Antalfa (Szent —) 321
Antalfy János erd. püspök 97
Antonini Ker. János kongregációi referens 348, 352
Antrodocco hercege l. *Frimon* János
anyagi javak kezelése az orsolyáknál 105
anyakönyvek 20, 54, 68, 72, 102, 133, 144, 243, 270, 284, 300, 379, 390
anyanyelv a lelkipásztorkodásban XXIII, 142, 204, 206, 210, 212, 251
anyanyelvi igehirdetés 32, 204, 215, 261, 262, 269, 275, 277, 281, 288, 300. V. ö. *igehirdetés, pásztorlevelek*
apácák l. *szerzetesnők*
Apátfa 318
apáti kiváltságok 142. — javadalmak 242
apátságok 140, 246, 253, 279, 337, 338, 378, 384
apokrif búcsúk 105
Apollinaris-kollégium 139, 203, 264, 307, 338, 350, 386. L. még *Colleg. Germ. Hung.*
apostoli hitvallás 289, 306. — Kamara 305, — királyság 59, — vikáriusok 92
Apostolok Cselekedetei 345
aposztaták l. *áttérési lehetőség, hitehagyók*
aposztata papok 19, 28, 200, 202
applicatio pro populo l. *népért misézés*
Approbatae Constitutiones 92
Aprószentek-ereklye 329, — kápolna 364, 372
aquilejai patriarkátus XXVI, 336
Arabo 138, 138[2]
Arács 311
aradi káptalan 91
Aragónia 333
arbei püspök 376, 379, 386, 388
arendatarius 368
archidiaconus foraneus 269
archipresbyter 354, 357, 364, 374, 384, 385, 392
ariánusok 109, 186, 291
Arki 313
arrha 221
artikuláris helyek 164, 204, 212, 237
árvaházak XXXI—XXXII, 131, 132, 175, 233, 233[4], 237, 238, 240, 242, 246, 267, 297, 304, 325. V. ö. *árvák gondozása*
Árva m. 203, 206, 211, 220. — i luth. imaházak 204. — i templomok 205—206. — i tizedek 217. — vallási helyzete 212
árvák gondozása 86, 198—99, 272, 284, 296, 297, 298. V. ö. *árvaházak*
asperges 119
asylum-jog l. *menedékjog*
Aszaló (Somogy —) 316
aszódi prépostság 253
asszisztálás l. *segédkezés*
Asztrik kalocsai püspök 153
átkozódás 345, 348
átruházott (delegált) joghatóság 52, 69, 133, 171, 211, 226, 234, 282, 322, 322[13], 343. L. még *joghatóság* és *szerzetesek* alatt
áttérések (a kat. hitre) 56, 73, 92, 102, 109, 131, 141, 143, 144, 157, 161, 162—63, 180, 185, 186, 187, 204, 208, 223, 224, 226, 227, 235, 237, 240, 244, 247, 248, 250, 251, 256, 259, 260, 266, 270, 291, 328, 329, 333, 337, 403—404. V. ö. *térítés*
áttérési lehetőség 68. L. még *hitehagyás*
áttérők kollégiuma 233
áttértek jegyzőkönyve 247, 300. — támogatása XXX, XXXI—XXXII, 189, 205, 211, 218, 220, 267, 272, 280, 285, 290, 298
Attola 316
atyhai templom 98
Au 138[1]
Ausztria 35, 178

bábák esküje 151, 152
Babinopoglie 382
babonák 357—58
Bábony 317
Back Gáspár szepesi prépost 203, 216
Bács 155. — i érsekség 153, 154[2]. — i főesp. 154, 155. — i prépost 155. — i társaskáptalan 155
Badacson Tomaj 321
Baghy József eszterg. kanonok 137[6]
Baja 155
bajmóczi szegényház 67. — uradalom 67
Bajtay Antal erd. püspök 97, 98
Bajzáth József veszpr. püspök 307
Bak 318

Bakich (Bakych) György pálos prokurátor jelentése 328—29
Bakó János váradi nagyprépost 295
bakonybéli apátság 321—22, 322[13]
Balatonberény 317. — Boglár 316. — Bossok 312. — Csehi 316. — Ederics 321. — fő-Kajár 307, 312. — Füred 311. — Keresztur 317. — Kövesd 311. — Lelle 316. — Magyaród 319. — Szemes 316. — Udvari 321. — Újlak 317
baldachin használata 387
Balicsevics Ferenc boszniai püspök XX, XXIV, 20, 46
Balinka 313
Bálványos 316
bálványosváraljai templom 98
Bánd 311
Bándi Ferenc udv. tanácsos 100, — féle szegényház XXX
Bánfalva 140
bányavárosok 249
Baracska 314
Báránd 291
Baranya m. 180
bárány-tized 251, 358. V. ö. *tizedek*
Baráthi 317
Barát-Sziget 319
Barberíni Ferenc bíboros 330
barcasági (bárcai) esperesi kerület 92, 95, 95[9], 123, 125. V. ö. *szebeni* esp. ker.
Bárd 317
bardosi (bordosi) templom 98
barilla 354
Barkóczy Ferenc gr. egri püspök 13. — eszterg. érsek 209. — László br. székesfehérvári püspök XXV, 18, 229. — jelentése 228—31
Barlog l. *Berlog*
Barnak 311
Barok 313
barokk katolicizmus 23
barsi kerület papsága 21
Bars m. 172
Basi (Bazsi) 320
Baté 316
Báthory Zsigmond 92, 93
Batizfalva 204
bátsi templom 98
Batta 314
Batthyány Ignác gr. erdélyi püspök (és tettei) XXVI[3], XXVII, XXXI, 9—10, 13, 17, 25, 31, 40, 43, 56, 91, 100, 101, 102, 105—109, 111, 117—23, 125, 126, 128. — és Tumanowicz Jakab lembergi érsek joghatósági viszálya 112—17. — jelentése 91—123. — József gr. kalocsai érs. 36, — eszterg. érs. 56
Batthyány grófok 222
Battirelli Teofil prokurátor 224
Battyk 319
bázeli zsinat 156
baziliták 195, 370
Bazita 318
Beckó 164, 167
Becse (Sziget —) 315
Bécs 35, 105, 117, 184, 205, 267, 273. — ben VI. Pius 111, 237, 238. — i béke (1606) 55. — i császári szeminárium 127. — i egyetem 24, 171, 378. — i érték XXXII, 295, 296, 298, 403, 404. — i jezsuiták 330. — i keleti szeminárium 210. V. ö. *bécsi sz. Borbála-szem.* — i kollégium (zágrábi püspökségé) 47, 328—29, 330, 338, 341, 350. — i missziós pénzfár 298. — i nuncius 59, 70, 84, 126, 131, 137[6], 163, 240—41, 257, 334, 371, 383. — i öl 132. — i Sz. Borbála-szeminárium 47, 386, 388
Bedekovich Benedek zeng-modrusi püspök 24. — jelentése 372—74
beiktatás: kanonoki, plébánosi 132
Bekeháza 318
békéért ájtatosság 338
Békéscsaba 291, — i templom 303
békési főesperes 293, — főesperesség 288. — templom 303
Békés m. 287, 292, 298
Béla (III.) király 179, 203, 203[1]. — IV.: 187
Belánszky József besztercebányai püspök XXII, 71. — jelentése 71—73
Beleg 317
Belényes 287, 291
belga egyházi viszonyok XVI, XVIII, 3, 12, 19—20, 35, 41—42, 58, 59, 60, 111, 185
Belgrad (Modrus-Fiume m.) 363, 367, 373, 376, 382
Belgrád (Szerbia) 221. — i püsp. 51, 154
Bellarmin a búcsúról 105, — kátéi 282
bemutatás (kegyúri) joga 146, 188, 266
bencések 48, 49—50, 232—33, 238, 242, 246, 277, 321—22. L. még az egyes apátságok nevénél, különösen *Pannonhalmánál.* — apácák 398, 399
Benedek (XIII.) pápa XIII, 38, 152, 159, 171, 219, 245, 349, 377, 391, 401. — féle utasítás (Benedictina) 73, 171, 196, 202, 225, 241, 397, 400
Benedek (XIV.) pápa XIII, XIX, 38, 40, 55, 59, 70, 73, 90, 104, 107, 108, 111, 123, 124, 125, 126, 129,

151, 159, 179, 182, 196, 197, 202, 215, 219, 238, 245, 282, 304, 306, 352, 393
benedikálások 164—65
Benkovics Ágoston váradi püsp. 295
berecki templom 98
Bereg m. 187, 189, 192
beregszászi szegényház 192—93. — templom 192, 199, 200, 201
Berén (Balaton —) 317
berettyószentmártoni temp. 303
Berhida 312
Berki 316
Berlog (Perlog) 362, 365, 372, 378
bérmálás XXV, 72, 75, 82, 86, 100, 109, 125, 131, 144, 156, 163, 165, 174, 181, 189, 194, 206, 214, 223, 229, 233, 236, 242, 246, 249, 261, 265, 269, 280, 299, 304, 324, 338, 341, 348, 391, 396, 400, 401
Bernáthfy József váradi kanonok 303
Bernini Pál római prokurátor 91, 307
Berzence m. 339
Besenye (Zala —) 318
Besnyő (Pest m.) 268, 275, 277, 280, 314
Bessenye (Somogy m.) 318
Besszarábia 95—96
Beszterce 99, 113, 127, 131
Besztercebánya 66, 69, 72, 249. — i káptalan 65, 68, 71, 72. — i püspökség XVIII, XXX, 18, 27, 65—74. — i székesegyház 65, 66, 68, 71, 72. — i szeminárium 66, 71
betegek ellátása, gondozása (lelkileg) XXXI, 116, 123, 141, 358, 404. V. ö. *Viaticum*
Bethlen-féle háborúk 21
Betsvölgye 318
Bezeréd 319
bibliai szekta 282
Bicske 313
Bidembachius Bódog 121
Biha (Bia) 315
Bihács (Bihach, Bihacz) 370, 371, 374. — i keresztények 382—83, 387
bihari főesp. 288, 293
bihari templom 303
Bihar megye 287, 292, 299. — kórháza 296
Bihar vára 287[1]
bikátsi templom 303
bíráskodás 96, 254. — i kiváltság l. *privilegium fori*. — i túlkapások 258
birétum (viola) 142
Bíró Márton veszpr. püspök XXI, XXII, XXIII, 9, 37, 56, 305, 306, 306[2], 307, 308, 310, 322, 322[13], 323, 324[1], 325, 327. — jelentései XVII, 305
birtokügyekben bíráskodás 15
Blagay 386
Bocskay felkelése 329, 329[1]
Boczfölde 318
Bodajk 313, 323
Bodorfa 321
Bodvicza 317
Bogdan Márton zágrábi kanonok 329
Bogdán (Duna —) 314
Boglár (Balaton —) 316
Boglár (Vértes —) 313
Bogmér 313
Bokaháza 319
Boldog Aszonfa (Nemes —) 320
Boldogfa 318
Bold. Margit mise és officium 111, 123, 125
Bold. Szűz (titulus stb.) 20, 65, 72, 151, 322, 357, 358, 367, 375. L. még *Nagyboldogasszony*, *Szűz Mária*
bolgárok 84—85
bolgár (— oláh) ferencrendiek 99, 104, 119, 119[18], 124, 126, 131
Bolhás (Szilas —) 313
Bollahida 319
Bollhás 317
Bologna 282, 329. — i szeminárium (zágrábi egyházmegyéé) 47, 330, 338, 341, 350
Bonczodfölde 319
Bonifác VIII. pápa 357
Bonomi Miklós római prokurátor 393, 395, 397, 400
Bonya 316
Borbála-szeminárium l. *bécsi* —
borbándi templom 98
Borfa 318
Borghese-gyűjtemény 74
Borichevacz 395
Borkovich Márton zágrábi püspök XXVI[5]. — jelentése 335
bor-negyed 358
Boronka 317
Boros-Bossárd 93
Borromei Sz. Károly 42, 101, 115, 134, 349
Borsod m. 187
bor-tized 251. V. ö. *tizedek*
Bosiglieuo 363
Bosna Argentina 74
Boszna-szerémi püspökség 76, 80
Bosznia XX, 77. — i apostoli vikárius 77, 81. — i eretnekek 385. — i püspökök limina-látogatásai 58. — i püspökség XVII, XVIII[2], 47, 51, 60, 74—84, 154, 336, 337. L. még *Diakovár* alatt
Bosznia-dalmáciai ferences rendtartomány 335, 340
Botth 313, 323

Bozsok (Balaton —) 312
Böde 319
bőjt, bőjti fegyelem 106, 115, 116, 137, 137[6], 147, 148, 158, 178, 244, 248, 281, 283, 284, 286, 289, 334, 348, 405. V. ö. *megtartóztatás*
Bőle András szombathelyi püspök XXV, 246. — jelentései 246—48
böői templom 98
Börönd 318
börtönbüntetés (papoké) 103
Böszénfa 316
Braikouich Márton teol. dr. 371.
Brajkovich Márton zágr. püspök XXVIII, 336
Branjug György zágr. püspök 342[14]
Braschi bíboros 123
brassói esperesi kerület 115. — ferencesek 99. — püspökség 95. — templom 98, 127
Brattilich Simon zágr. püspök 328, 329
brévék titkársága 125
breviárium, — ozás 123, 255, 266, 333, 334, 341
Breznóbánya 66, 69, 71, 73
Bribir (Birbir) 373, 376, 382, 392, 396. — i társaskáptalan 364, 367
Brinje (Brigna) 358, 362, 365, 373, 378, 380
Brixien. (római döntvény) 216
Brod 76, 79, 363, 369, 374, 376, 382. — i határőrezred 76
Brosouich Ambrus buccari pap 368
brugesi püspöki jelentés 184
Brusane 386
Buccari (Buchari) 363, 366, 367—68, 373, 376, 382, 383, 387, 389, 392, 396, 400. — kerület vallási viszonyai 396. — papok 368, 371. — prefektus 389. — társaskáptalan 367—68, 371, 389, 398
Bucsa 318
búcsúk (teljes, nem teljes, templomi stb.) 71, 73, 78, 79, 83, 85, 89, 101, 102, 105, 109, 110—11, 124, 125, 178, 182, 188, 195, 196, 201, 229, 290, 291, 302—304, 306, 334, 345, 346, 357, 377, 381, 385, 388, 400
Búcsúszentlászló 318, 323
Buda 180, 184, 268, 293, 309, 328. — i bortized 309. — i egyetem 14, 204, 205, 235, 268. — i esperesi kerület 314—15. — i generális szeminárium 77, 181, 204, 205, 232, 233, 235
Budafa 318
Budak 384
Budakalász 315
Budakesz 314, 323[15]
Buffler jezsuita misszionárius 228
Bukarest 104
Buonvisi nuncius XIV
Bunich 397
Busák 317
buttai templom 395
Bük (Egyházas —) 318, Nemes — 320
Bük-fa 320
bűnbánati zsoltárok 118, 299
büntetéspénz l. *pénzbüntetés*
Büssü 316

Caballini Antal István római prokurátor 390
cadus 354
Caesaraug. (római döntvény) 216
calchedoni zsinat 116
Campolong 104
Canisius Sz. Péter katekizmusa 33
canonica visitatio l. *vizitáció*
cappa magna 398
Carolina Resolutio 258, 258[11]
Carvajal bíboros 157
Cassa Generalis Politico-Fundationalis 188. — parochorum l. *plébánosok*
Castelnuovo 397
casus-feladás és megoldás 87, 153, 158, 218, 230, 234, 236, 239, 243, 281, 401, 402. *V. ö. lelkipásztori gyűlések*
Catechismus Romanus 33, 46, 69, 73, 90, 268, 277, 282
cathedraticum 375, 382
Celldömölk l. *dömölki apátság*
census 91, 262
cenzúra, állami 103, 235. Egyházi — (fenyíték) 145, 170, 286, 345, 346, 381. Könyv — 70, 144, 235, 278. Papságot ellenőrző — 181, 226. V. ö. *igehirdetés ellenőrzése*
Cernik 401
Cerovacz János Antal zengi kanonok 376. — zeng-modrusi püspök XXIV, 10, 24, 35, 38, 378—81. — jelentése 377—85
Cettem János prokurátor 70
Cettin (Czettin vagy Vallis-Szello) 396, 401
Ciabar, Ciabro l. *Csabar*
Cianke l. *Csanke*
cigányok 75
cím a papszentelésnél l. *felszent. cím*
címzetes apátságok, prépostságok 279
ciszterciek 48, 49—50, 140, 143, 229, 229[4], 233, 242, 246, 322, 331
Chiolich Antal br. prokurátor 388. — György zeng-modr. püspök

XXIV, 25, 28, 38, 388. — jelentései 385—88. — János zengi kanonok 372
Chiolnich József diakov. püsp. 80
Chrenkovich Péter zágr. kanonok 335
Christovich (Cristovics) Imre csanádi püspök 87, 117
clandestin házasság 53, 108
Clarelli Mr. kongregációi referens 305
„Coena Domini" bulla 235, 357
coiudex 154, 156
collare 17, 18
collectura 385
Collegium Germ. Hung. 42, 43, 47, 139, 235, 388. *L. Apollinaris*
columna, káptalani 130, 166. L. még *dignitas, káptalani méltóság*
Commissio Regnicolaris Limitanea 191
concelebrálás 157
Concilii Kongregáció XIII, XIV, XV, XXIV, XXVII, 5, 8, 10, 11, 14, 46, 59, 70, 110, 125, 129, 148, 152, 156, 184, 202, 216, 220, 224, 228, 235, 240, 241, 244, 245, 249, 273, 304, 305, 306, 337, 349, 350, 351, 353, 385, 387, 393, 394, 395, 402, 404, 405. — levéltára VII, XIV, XV, XVI, 61, 62, 62[1], 135[1], 138, 305, 307, 308, 402. — prefektusa 246
Concilium Romanum (1725) XIII, 38, 89, 110, 124, 152, 158, 160, 202, 219, 226, 245, 281, 282, 326, 349, 350. V. ö. *lateráni zsinat*
Congregatio B. Mariae Visitantis 288. — Cincturae S. Francisci 181. V. ö. *kordások*. — Cinguli Mariani 181. — Christianae Caritatis 183. V. ö. *Instit. Pauperum*. — Cordigerorum S. Francisci 288. L. még C. *Cincturae* és *kordások*. — Corporis Christi 180. L. még *Krisztus Szents. Testének Társ.* — Doctrinae Christianae (= Catechetica) 144, 262. V. ö. *keresztény tanítás társasága*. — Jesu Christi Agonisantis 288. — S. Scapularis 180. V. ö. *skapuláré-társ.* — SSS. Trinitatis 288. V. ö. *Szentháromságtárs.* L. még *konfraternitások*
conservatorium 203
Consistorialis Kongregáció XIII, 125
consistorium l. *püspöki szentszék*
Conti Vince Mária prokurátor 246
contributio 137, 367
Coppola Domonkos kongregációi referens 392
Costaguti Angelo kongr. referens 190, 193
Costanti János római ágens 202
Costantius Septimius prokurátor 203
cotta 358
Cotti Ferenc prokurátor 286
Criquenica (Crequenicza) 367, 386
Cuchnis l. *Csukás*
Cuen Henrik anabaptista 147
Czabaffy-alapítvány 218, 220. L. még *Csabaffy*
Csabaffy János szepesi kanonok XXXII. L. még *Czabaffy*
Csabánka 315
Csabar (Ciabar, Czobar) 363, 369, 373—74, 376, 382
Csabdi 313
Csabrendek 321
Csaford 320
Csajág 312
Csákán (Csákány) 321
Csákvár 313
Csáky Imre bíboros 295
Csáky Miklós váradi püspök 286—87, 288, 295, 296
Csáki grófok 218
családi katekézis 33
csanádi püspökség VII, XVIII, 27, 40, 61, 84—90, 99, 253. — kanonokjai 85, 87, 88. L. még *Temesvár* alatt
csanálosi templom 196
Csanke (Cianke) 384
Csány (Zala —) 319
Császlóc 200
Csatár 303, 318
császmai káptalan (és prépost) 328, 330, 331, 335, 336, 339, 340, 341, 342, 346—47, 348, 349—51. — levéltára 350
Cséb 318
Csehi (Sümeg —) 320
Cseke Mihály püspöki helynök 249
csekei templom 200, 201
csekeji templom 161
Csékút 321
Csép (Sziget —) 315
Csepel 315, Nagy — 316
Cserénfa 316
Cserevic 222
Cserhovius István veszpr. kanonok 309[a]
Csicser 192
Csicsó 321. — kereszturi templom 98
Csiki István erd. püspök 92
csíki templomok 98
Csíksomlyó 97, 99, 130, 131
csíkszentmártoni templom 98
csillagász-kanonok 126
csillagvizsgáló (Gyulafehérvár) 130
csodák 146, 249—50, 369, 370
Csodálatos Anya 369

Csókakeő 313
Csoknya (Mező —) 317
Csokonya (Erdő —) 318
Csoma 316. — falvai templom 98. — közi templ. 196
Csombárd 315
Csongrád m. 154, 254, 256, 265, 266. — i főesperes 279
Csopak 311
Csór 314
csornai prépostság 140, 242
Csököl (Csökköly) 317
csukási prépostság 253, 253[6]
Csurgó 313
Csuzi Gáspár 325, 325[19]
Csűsz (Csősz) 312
Csütörtökhely 205, 211, 217, 218. — i kápolna 203, 205, 216—17, 220

Dabroncz 321
Dada 317
Dalmácia 74, 356
Darány 318
Dardania = Bosznia 74
darnói (Dornau) prépostság 253, 253[6]
Darosz 93
Dataria 400, 402
De Angelis Antal római prokurátor 248. — Aurelián római ágens 123
De David József római prokur. 291
De Dominis Márk Antal zeng-modrusi püspök XXIV, 353, 353[1], 355, 381—82. — jelentése 353—56
De Gentili József Kallixtus prokur. 84
De Grassis József Emőd római prokur. 250, 256
De Sigismundi Ferenc arciprete 76
Debrecen XXXII, 1, 267, 287, 288, 292, 293, 295, 297, 304
Deés 99
Dégh 313
deficiens házak (deficienciák) 27, 28, 71, 71[6], 87, 173, 226, 229, 230, 241, 294, 295, 296, 301, 325, 337, 341, 347, 394, 403. — papok 99, 155, 174, 183, 233, 273, 294. V. ö. *kiérd. lelkészek*
dékán-kanonok 151—52, 340
dékánok, papi — 206
delegált joghatóság l. *átruházott joghat.* és *joghatóság* alatt
Delnice 363, 369, 374, 376, 382
Demeter erd. püspök 95
Demeter Márton erd. kanonok 97, 106
Demetri Jácint l. *Dimitri* alatt.
deményházai templom 98
Dencs (Fazekas —) 317, Szőke — 321
deputatio conciliaris, — seminarii 41, 43, 73, 89, 90[3], 106, 128, 159, V. ö. *szemináriumi bizottság*
Deső-család 99
Déva 99
devalvácio 347
diákok segítése XXXI, XXXII, 1, 297, 404. L. még *alapitványok, jótékonyság*
Diakovár 77, 337. — i káptalan 10, 76, 77, 78, 81, 82. — i püspökség XVIII[2], 27, 40, 76—84. — i székesegyház 75, 77—83 (passim). — i szemináriun 43[1], 77, 79, 81, 82. — i zsinat 54, 337, 337[10]. V. ö. *boszniai püspökség*
diclinatorium, mandatum 254
dignitas l. *columna; káptalani mélt.*
díj (taksa) a püspöki irodában 68, 77, 82, 86, 89, 101, 127, 132, 157, 157[6], 168, 172, 172[d], 174, 181, 183, 189, 190, 191, 192, 207, 217—18, 225, 229, 234, 243, 245, 246, 270, 280, 284, 299, 324, 341, 378, 391, 398. — a püspöki szentszéknél 86, 127, 229, 234. Szemináriumi — 171, 177, 190, 226, 231, 327, 328, 344. L. még *szeminárium* alatt
Dimitria (Demetri, Dimitri) Jácint zeng-modr. püspök 7, 366, 368, 375. — jelentése 362—64
Diós 314
Dióskál 319
diószegi borpince 296
Diotalenius Ferenc sági prépost 135, 136
directorium 255
Disciplina Kongregáció l. *Szerzetesek Kongr.*
Diska 320
dismembratio (Esztergomé) 166, 166[4]
distributio 355. L. *osztalék*
Diszel 321
ditrói templom 98
Divjake 401
dobosi templom 200, 201
Dobozz 313
dobrai templom 98
Dobron 318
Doichich István zágr. kanonok 335
doktorráavatás joga 179
Domasetouich Márk zengi plébános 365
Dombó 318
domicillaris kanonok 163
Domitrovich Péter zágr. püspök 46, 330, 330[4], 334

Domokos Kázmér erd. apost. vikárius 92
domonkosok 111, 123, 139, 140, 180, 233, 242, 246, 252, 255, 257, 260, 263, 268, 271, 275, 277, 355, 359, 368
domus presbyteralis 105, 106, 268—69
Dottk 320
Döbréte 318
Döbröcze 320
dömölki apátság 238, 246. V. ö. *Celldömölk*
Dörgicse 321
Döröcske (Somogy —) 315
drágaság 224
Draghichievich Pál apost. vik. 76
Draskovics György zágrábi püspök XIX, 335, 340, 342[14], 350
Drávagárdony 318
Dráva Tamás (község) 318
Drezsnik 396, 401
Drivenik (Deruenich, Dreuenik) 363, 367, 373, 376, 382, 392
Drombár-birtok 94
ducatus camerae 354
Dudás Pál püspökhatvani lakos 250
Dudek Györgyné Tóth Erzsébet 250
dukát 364, 366—70, 373, 374
Duna 221, 251, 271, 272, 285. — i vám 257, 262
Dusini Bertalan római prokur. 160
Dvornikovich Mihály váci püspök 251, 252, 253, 264, 279, 279[30]

Ebergény 318
éberség a szemináriumra 125, v. ö. *tanítás tisztasága*
Ebesfalva 114, 117
Edde 316
Ederics 318, Balaton — 321
Eger. Zalaszabar filiája 319
Egerbegy 93
Egregy 320
egri jezsuita kollég. 216. — káptalan 13, 188, 189. — püspök, érsek 94—95, 125, 157, 188. — püspökség, érsekség XVIII, 62, 90—91, 187, 191, 193, 200, 288. — irodai díja 192. — szeminárium 44[1], 190, 200, 264, 295
Egyházasbük 318
egyháziak adózása 16, 272
egyházi alapítványok XXIX—XXXII, 1, 2, 2[2], 107, 139, 142, 174, 175, 176, 176[13], 198, 218, 220, 241—42, 253, 264, 296—98, 301. L. még *alapítványok, jótékonyság*
egyházi bíráskodás 254
egyházi birtok bitorlása 105, 333, 334
egyházi bizottság 184. — fegyelem bomlása 185, 278. — felvilágosodás 30—31. — fenyíték 33, 345, 346. V. ö. *cenzúra*. — joghatóság l. *joghatóság* alatt. — szegénygondozás XXIX—XXXII, 1—2
egyházmegye látogatása XXIII—XXVI. L. még *vizitáció*. — i jegyzőkönyvek 114
egyházmegyei szabályok XXVIII. — zsinat l. *zsinatnál*
egyszerű javadalmak 337
éhinség XXVIII, 132, 141, 224, 255, 378
elmegyógyintézet 285
elmélkedés 158, 288, 293, 301
eltörült ünnepek 390, 393, 394
Emiliani Alajos római prokur. 80, 197, 241
énekesek 7, 8, 204, 209, 217, 218, 220, 247. V. ö. *karima, zenészek*
énekoktatás 231, 305
Enyed (Nagy —) 97, 99
Enying 312
Eőrs (Fejér m.) 312
Eörsebeth 318
Eősi, Eőssi 312, 324[1]
Eöts (Öcs) 321
Eötvös (Zala m.) 321
eperjesi g. kat. püspökség XVIII
építkezés (egyházi) 68, 72, 77, 82, 102, 131, 161, 169—70, 175, 200, 218, 220, 222, 224, 226, 246, 268, 272, 276, 290, 291, 294, 303—304, 318, 324, 324[1], 325, 342, 379, 397. V. ö. *paplaképítés, templomépítés*
Ercsi 315
Érd 314
Erdély 48, 51, 142, 272. — i fejedelmek 93, 287. — i Kir. Kormányzóság 94, 117, 119, 126, 129—30, 131, 132, 133. — i orsz. gyűlések 93, 93[7]. — i püspök 92, 94—95, 96, 108, 126, 129—30. — i püspökség XVIII, 18, 28, 36, 37, 40, 91—135. — i szegényházak XXXI. i vallásalap 98 99. V. ö. *Gyulafehérvár*
Erdődy László Ádám gr. nyitrai püsp. 139, 160, 161, 162, 166. — jelentése 160—63
Erdődy-család 140
Erdős István veszpr. kanonok 309[a]
ereklyék 66, 110, 125, 139, 287, 289, 310, 329, 371, 387. L. még a *szentek* neveinél
eretnekek 93, 100, 108, 115, 124, 130, 141, 145, 146, 157, 180, 181, 183, 185, 190, 213, 218, 227, 235, 236, 237, 244, 251, 251[2], 255, 256,

258, 259—60, 265, 270, 271, 272, 274, 276, 277—78, 280, 300, 304, 306, 315, 329, 330, 332, 333, 337, 338, 355, 385. — könyvek 144, 256, 259. — prédikátorok 249, 332. V. ö. *ágostai hitv., akatolikusok, helvétek, kálvinisták, lutheránusok, protestánsok*
Ergely Ferenc zágr. püsp. XXVI[5], 21, 46, 329—30. — jelentése 329—34
erkölcsi állapotok l. *nép erkölcsei* s az egyes vallások neve alatt
érkeserűi templom 291, 304
Érmindszent 291
ernyei templom 98
erődítési subsidium 96, 117—18, 188, 403
Erzsébetváros 98, 106, 114, 117, 131
esperesi, főesperesi vizitáció l. *vizitáció*
északamerikai missziók 405. L. *amerikai m.*
Eszék 76, 77, 80, 338
Esztelnek 99
Esztergom 136. — i érsek 65, 92, 95, 136, 140, 175, 178, 205, 252, 253, 256, 257, 263, 287, 302, 307, 309. — i irodai díj 217—18, 225. — i érsekség XVII, XXX, 21, 34, 36, 135—37, 165—66, 172, 308. — i érsekség jelentései XVIII, 61, 135[1]. — levéltára VII, 54. — i érs. zsinatai XXVI. — i káptalan 11—12, 136, 249. — i rituálé 23. — i szeminárium 66. — i (II.) zsinat 108[13]
Eszterházy Antal herceg 146. — grófok 148. — herceg 140. — Imre gr. nyitr. püsp. 25, 164—65, — jelentése 163—65. — Imre váci, veszpr. püsp. 310, 336. — Károly egri püspök 61, 109, 111, váci püsp. XXIII, XXV, 15, 25, 39, 260—61, 264, 267. — jelentése 259—66. — László rozsnyói püsp. 32. — Pál pécsi püsp. XXV, 8, 179, 186. — jelentései 179—87
Etéd 98, 99
Etsi 312
Ettyek 313
Eugenj Lőrinc prokur. 179
eutychiánus szakadárok 113
examinatores prosynodales 69—70, 389. L. még *zsinati vizsgálók*
exemtio, káptalanoké 4, szerzeteseké 52, 145, 149, 159, 295, 307, 322, 381. L. még *szerz. exemtio*
exemt plébániák 252, 253, 263, 309, 309[6]
expoziturák 192
Exspectatio Partus B. M. V. ünnep 105

Faisz 311
Fájd. Szűz 165, 197
faldistorium 292
Falkenstein Béla csanádi püspök 84
Falu-Battyán 312
Faluhidvég 312
Fancsika 200
Fangh István 119, 307
febronianizmus 27
Fejéregyháza (Somogy—) 317
Fejér m. 228, 308, 324
feketevasárnap 196, 303
Felcsúth 313
felhatalmazások (egyházi) 69, 184—85. L. még *ötéves f.*
fellebbezés Egerből 157, Kalocsáról 154, 156—57, 159
felmentések (egyházi) 70, 225, 227, 241, 341. L. még *házassági felment.*
feloszlatott szerzetesek 184, 186, 238, 240, 243, 277
Felsőbánya 201
Felső Aranyád 320. — Bogát 316. — Magyarország 216. — Páhok 320. — pazaritschi templ. 395. — poruba 175, 178
felszentelési cím 46, 47, 69, 87, 230, 360, 375, 392—95 (passim). L. még *papszentelés*
feltételes keresztség 147, 148
felügyelet a vallástanításra 177—78
felvétel a szemináriumba 205, 229, 239, 247
felvilágosodás 25—27, 30—31, 49, 240, 302
felvinci templom 98
Fengler József győri püspök 45
fenntartott esetek 20, 281, 357
Ferdinandeum-kollégium (Grác) 47, 379. — subsidium 139
Ferdinánd (gráci) főherceg 354—57 (passim), 359, 360. — király I. 54, 92, II. 42, 59, III. 149, V. 228
Ferenc (I. illetve II.) király 17, 81, 133, 169, 171, 188, 220, 225, 227, 240, 241, 247, 278, 292, 298, 347, 348, 350, 396, 398, 401, 403
ferencrendiek 2, 48, 49, 51, 66, 71, 74—75, 77—79, 81, 82, 86, 103, 104, 105, 110, 119, 119[18], 124—27 (passim), 130—31, 136, 137, 139, 140, 143, 155, 161, 164, 167, 176, 177, 181, 186, 188, 189, 194, 195, 205, 217, 222, 223, 225, 229, 229[4], 233, 242, 246, 252, 253, 255, 257, 263, 268, 270, 275, 277, 280, 284,

285, 288, 310, 316—20 (passim), 323, 329, 331, 333, 335, 338, 340, 343, 355, 360, 362, 364, 366, 369, 369[12], 372, 373, 375, 377, 380—81, 383, 384, 386, 391, 392, 398. — harmadrend 223, 381, 385
Fiad 316
filozófia tanfolyam tárgyai 344
Firmana, causa 118
Firtos-hegy 99
Fischer István szatmári püsp. 188, 188[2]
Fiume (Flumen) XXI, 359, 360, 365, 369, 381, 383, 385, 392, 396—401 (passim). — i szeminárium 47, 379. — i társ. káptalan 398. — i tizedek 354. — i vám 359
Fleury 157
Flumen l. *Fiume*
fogadalmi táblák 99
Fogaras 99. — i püsp. XVIII, 109, 137
Fogarassi András áldozópap 153
Fok 312. — Szabadi 312
Fonó 316
Forgách Ferenc eszterg. érs. XX, 59. — Pál gr. váci püsp. 260, 260[13], 261, 262, 266. — váradi püsp. XXV, XXX, 30—31, 37, 289—91, 296.— jelentése 287—91
Forintos-háza 320
Forna 313
főesperesek jogköre 83
főkegyúri jog 57, 188, 190, 192, 193, 274, 305, 353
földesurak 68, 164, 276, 279, 280
földesúri jog 266, 331. L. még *bemutatás joga*. — önkény 368, 373. L. *Zrinyiek*
földrengés 149, 194, 196, 199
Fölső Rajk 319
föltételes keresztség 109
Főnyed 317
főpapi hagyatékok 42, 97. — ruházat 129. — tevékenység 164—65.— végrendelkezés 130, 266, 274
főpásztori utasítások XXVIII, 83
Fraknó 140
Franche-Comté-ban a Trident. XVI—XVII
francia forrad. 27, 240. — háborúk 224, 226, 242, 346. — papság 27, — püsp. jelentések 61. — szemináriumok 41, 42
Franciaországban a Tridentinum XVI—XVII
Frangepánok 360, 366, 368, 369
Fraviz 319
Frimon János Mária gr. 303
Fritigildis 165[2]
Fuchs Xav. Ferenc nyitr püsp. 1, 32, 175, 175[11], 176[13]
Fugyivásárhely birtok 296
fundus publicus 198, 200
Fundus Regulatorum Episcopatuum l. *Szabályozott Püspökségek Alapja*
Fuzsina (Fusin, Fuscine) 364, 374, 376, 382
Füle 312
Füred (Balaton—) 311, Kapos — 315
Fűzvölgy 319[11]

Gaál József kispap 225
gackai (gáskai) apátság 378
Gadány 317
Gaetano bíboros 129
Galambok 319
Galícia 112, 113, 115
Galjuff József zágr. püsp. 340
gallikanizmus 26
Gálosfa 316
Galyán 316
Gamás 316
garábi (Graba) prépostság 253, 253[6]
Garaboncz 319
Garampi bíboros 273
Gardony 314
Gárdony (Dráva —) 318
Gardos 321
gelencei templom 98
Gelle (Gölle) 316
Gellénháza 318
Gellye 312
generális szemináriumok 45, 126, 268, 344
Gergely XI. pápa 153, XIII. — 149, XV. — 52, 253, XVI. — 405
Germanico-Hung. l. *Apollinaris* és *Colleg. G. H.*
Geszti 316
Gerovo 363, 369, 373, 376, 382
Gesovo 374
Géza I. király 251, 251[3], 256, 256[9]. — II. 165, 165[3],
Gige 317
Giordani Bernát római prokur. 221, 224
Giródtótfalu 189, 193
Givovich Miklós szerémi püsp. XXVIII, 222. — jelentése 221—23
Gizella királyné 308, 325[n]
glagolit papok 24—25, 366, 367, 372, 375, 376. L. még *illir papok*
Glavinich Sebestyén zeng-modr. püsp. jelentése (1695) 364—71
Gógánfa 321
gondolatszabadság követk. 239
Gorbőfő 93
gospichi templom 395

Gotthal Miklós zágr. püsp. helynök jelentése (1707) 336—38
Gödöllő 277
Gögléd 317
görbedi templom 303
Görgetegh 318
görög katolikusok 37, 83, 109, 188, 189, 193, 201, 204, 206, 210, 211, 212, 214—15, 289, 290—91, 292, 339, 405. — papok 109, 125, 288, 289. — templomok 292
görög keletiek 154, 166, 173, 244, 247, 248, 255, 279, 283[32], 290, 292, 405. — templomok 292. L. még *oláhok, rácok, szakadárok*
görzi érsekség 334[5]/a. — főesperesség 336. — szeminárium 47, 386, 388
göttweigi apát 322
gráci egyetem 24, 47, 378. — Kamara 366, 368. — szeminárium (Ferdinand.) 47, 376, 379, 386, 387, 388. V. ö. *Ferdinandeum*
Gracsac (Gracacz) 384
gradiskai ezred 80
gradnai főesperesség 162—63, 164, 173
Grasalkovics Antal gr. 263
gregorián ének 9, 79, 167, 189, 234, 240, 264, 267, 290
Grizsane (Grizane, Grisane) 367, 368, 373, 376, 382, 392
Grobnik, Grobnich 363, 369, 371 373, 376, 382, 383, 392
Groll Adolf győri püsp. 143
gschevai főesperes 340
Gulács (Nemes —) 321
Guoszt 386

gyakori gyónás és áld. sürgetése 282
Gyalu mezőváros 93. — vára 93
gyanús könyvek és tanárok 89
Gyarmat (Kapos —) 316
gyászhimnusz 290
gyászmisék 103
Gyepes 311
Gyepü 321
Gyergyószentmiklós 98, 117
gyergyóremetei templom 98
gyermekek bérmálása 214. — vallása a vegyesházasságban 120—21. V. ö. *vegyesház.*
gyermek-szemináriumok l. *kis-szemin.*
Gyetva 66
gyógyszerész 79
gyógyulás 250
gyónás kigúnyolása 250
gyónók száma 254. 266
gyóntatás 357. — i joghatóság 20, 52, 182, 195, 357. L. még *joghatósági vizsga*
gyóntatók (rendes, rendkívüli stb., 53, 134, 145, 151, 160, 202, 301) 304, 305, 344, 399. L. még *penitenciárius*
gyóntatószékek 262, 279, 282, 284
Gyömörő (Zala —) 321
gyöngyösi ferencrendiek 51
Gyöngyösy György váradi kanonok 295, 298
Győr XXX, 138, 138[3], 139, 141, 142, 143, 143[6], 145, 146, 148, 149. — i akadémia 148, 151, 235. — i főesperesség 140, 143. — i jezsuita kollégium 307. — i káptalan XXX, 7, 8, 13, 138, 139, 142, 144, 150, 151, 244. — i plébános 142. — i püsp. palota XXI, 142, 147. — i püspökök és pannonhalmi főapátok viszálya 52[2], 140, 149, 150. — i püspökség XVIII, XXIV—XXV, 28, 35, 36, 39, 56, 137—53, 232, 233, 308, 322—23, 336. — i székesegyház 138, 138[3], 139, 142, 147, 148, 153. — i szeminárium 45, 139, 142, 145, 148, 149, 151, 153, 232, 233, 235
György milkói püspök 95. — zágrábi püsp. 342, 342[14]. — püspökhatvani bíró 250
györgyfalvai templom 98
Győri Ádám nyitr. kanonok 162, 163
Győrmegye 143
Gyula (helység) 287. — II. pápa 342, 349. — vezér 91. — i templom 289, 303
Gyulafehérvár XXX, XXXI, 93, 99, 127, 128, 130, 131. — i káptalan 9—10, 13, 92, 94, 96—97, 102, 110, 117—18, 125, 126, 127, 130, 132, 133, 193. — i püsp. levéltár VII. — i püsp. liceum 131. — i püsp. palota 93, 101. — i székesegyház 94, 97, 101, 106, 110, 126. — i szeminárium 43, 93, 97, 106, 127, 128, 129, 131, 132, 132[22], 134. — i szerzetes-szeminárium 131, 132. — i uradalom 93. L. még *Erdély* alatt
Gyulakeszi 321
Gyuró 313
Gyülevész (Zala m.) 320
Gyümölcsoltó Boldogasszony 83, 372

Habsburg-ház dícsérete 219
Hagyáros 318
hagyatékok (papi) 97, 155, 258. V. ö. *végrendelkezés*

Hagymáskér 311
Hahót 319
hajdúk 154
háji szegényház 67
hajkorona 17, 18, 170, 176, 194, 211, 234, 270, 277, 301, 326, 343
Hajmás 316
haladék kérése (liminára, relációra) 62, 62[2], 70, 74, 79, 80, 84, 90—91, 137, 153, 156, 160, 163, 165, 182, 185, 186, 187, 191, 216, 219, 221, 224, 228, 241, 266, 267, 279, 287, 291, 307, 338, 346, 377, 388, 390
Haláp (Zala —) 320
haldoklók búcsúja 195
Halimba 321
halottakért mise stb. 118, 197, 299, 333, 334
Hám János szatmári püsp. 2, 28, 57, 197, 198, 200. — jelentései 194—202
hantai prépostság 309[a], 310
Hany (Nemes —) 321
Haram török basa 365
harangozási jövedelem 155, 251, 280, 283
harangszentelés 164
harasztosi templom 98
Hármaskönyv 15, 17, 254
harmincéves háború 213
Hásháhy 318
hatalmaskodás (egyházi téren) 16, 366—71 (passim), 373, 375, 382, 389
határkiigazító bizottság 217, 391
határőrvidék l. *katonai h.*
Hátszeg 99
Hatvan (Fejér m.) 312. — (Heves m.) 257, 263, 268. — i prépostság 253
Havasalföld fölötti egyh. joghatóság 95
Havasboldogasszony 222
házasság 53 57, 108—109, 125. — i akadályok, felmentés 101, 111, 119—20, 124, 125, 132, 145, 174—75, 178, 192, 201 202, 213—14, 218, 224—25, 229, 244, 247—48, 278, 299, 398, 400, 401—402. — i anyakönyv 300. L. még *anyakönyvek*. — i bíráskodás 16, 140, 183, 254, 258. — i hirdetések 54, 254, 341, 357. — i kázusok 133. — kötés 196, 259, 265—66, 357. — i rendelet (II. Józsefé) 101, 123. — törések 106, 231. L. még *trienti forma, vegyesházasság*
házikáplánok 52, 103, 170, 176, 211, 218, 229, 230, 234, 235, 237, 243, 245, 247, 279, 281, 283, 285, 319, 327
házi szeminárium 105, 106
Hegyesd 321
hegyháti főesperesség 143
Hegymagas 320
Heiligenkreuz 242, 246
heinrichaui kolostor 322
Hekl Herman kamaragróf 67
helvétek 83, 121, 143, 158, 173, 188, 192, 193, 198, 247, 248, 258, 276, 279, 283[32], 292, 297, 339, 405. V. ö. *akatolikusok, eretnekek, kálvinisták, protestánsok*
helyikáplánságok 68, 126, 183, 347, 390, 392—93
helytartótanács 44, 45, 174, 195, 258, 265, 279, 293, 344, 402, 403
Henye 321
Henyész 317
Herkofze 222
Hetés (Hetes) 315, Nemes — 318
hétszemélyes tábla 154, 156, 403
Heves m. 187, 188
Hévszamos 93
Hibbe 204
Hidegkút (Nagy —) 311, Pest — 315
Hidegszamos 93
Hidvég (Heves m.) 187
hitbeli közönyösség 204—205, 208, 239, 244, 247, 348, 405
hitehagyás, hitehagyók 28, 102, 123, 141, 201, 202, 213, 214, 218, 223, 237, 240, 247, 271, 276, 277—78, 284, 286, 289. V. ö. *aposztaták, áttérési lehetőség*
hitért ima 101, 110, 123
hit tisztasága 80, 245. L. még *tanítás tisztasága*
hiteleshelyek 65, 130, 138, 228, 249, 292, 293, 299, 331, 339, 340
hitélet 357—58. L. még *katolikusok, nép erkölcsei*
hitoktatás (hitelemzés) 32—38, 176, 177, 230, 281, 288, 300. L. még *keresztény tanítás*
hitszónoki vizsga 30, 30[3]
hittanvizsga XXV, 242
hitvallás, erdélyi örményeké 116, Orbán-féle — 290
hodosi templom 98
Hof 138[1]
Hollad 317
Hollandiában a Trident. XVI
Holló 319
homiletikus szentbeszéd 32
Homok (Kapos —) 316. — Komárom 319, 323. — Szentgyörgy 318
hordozható oltár 210
Horváthkút 317

horvát katekizmus 349, 353. — ország XX, 74, 349, 354, 356, 391. — püsp. jelentések XVIII, 61
hospitale l. *szegényházak*
hospitium XXX, 100
Hosszúaszó (Hoszaszo) 98
Hoszufalu 317, Zala — 319
hosszúpályi templom 304
Hosszúvölgy 319, 319[11]
Hosztót 321
hozomány, orsolyáké 128
Hőrcsek 312
Hreljin (Hrelin, Hriglin) 367, 373, 376, 382, 400
Hunfalu 211
Hunyad 99. — i János 94
húsevés szombaton 106, l. még *megtartóztatás*
huszad 374
Huszka Bálint és György 249—50
hűbérbeadás (birtoké) 330, 333, 339
Hveglia 363

ideiglenes parókiák 140
Igal 315
Igar 314
igehirdetés XXII—XXIII, 29—32, 40, 67, 68, 69, 72, 77, 86, 87, 90, 100, 102, 127, 132, 133, 136, 144, 146, 157, 158, 168, 170, 174, 176, 181, 189, 199—200, 204, 206, 215, 217, 223, 226, 229, 234, 243, 247, 255, 261, 262, 269—70, 275, 277, 281, 283, 288, 289, 290, 299, 300, 324, 326, 331, 333, 335, 341, 343, 344, 345, 346, 348, 378, 380, 390, 397, 399, 400, 401, 403
iglói plébánia 210
Iháros-Berény 317
Illava 161, 163, 164
Illés próféta temploma 372
Illok 221—22, 223
illír nyelv az istentiszteletben 10, 354, 355, 360, 365, 366, 367, 369, 370, 372, 373, 374, 377, 390. — papok 386, l. még *glagolit.* — szeminárium (Loreto) 47, 77, 78, 79, 379
illírek 76, 182
Illyefalva 99
Illyes András erd. püsp. 92, 93, 106. — István 106.
immunitás (egyházi) 16, 141, 254, 258, 368. — Kongregáció 258
impotentia 151
Imre király 203[1]
Ince atya, piarista 307
Ince-féle díj l. *díj* alatt
Ince I. pápa 385. — II.: 153, 154[2]. — III.: 95. — X.: 159. — XI.: 159. — piarista gen. asszisztens 307
indiai missziók 98
Indulgentia Kongreg. 124, 125, 196, 304, 346
Inke 317
Inota 312
Inquisitio Kongreg. l. *Officium* alatt
Institutum Pauperum 72, 175, 183, 275, 280, 285, 341, 344, 391
interdictum 21, 81, 372
Ipek 332[5]
írás-szabadság következményei 239
irgalmasok XXIX, 86, 146, 187, 194, 195, 197—98, 205, 212, 217, 218, 220, 280, 285, 295, 298, 347
irgalmas nővérek l. *Vince-nővérek*
irregularitas 358
iskolák 76, 244, 337, 355, 388. — építése 269, 271, 290. — i hitelemzés '33, 36, 37. — politika 152—53
iskoláztatás szorgalmazása 102—103, 208
ispotályosok 333
Istenanya temploma 370, Isten Nagy Szülője templ. 367
istentiszteleti nyelv 75, l. még *illír nyelv*
István kalocsai érsek 153. — király II. 294[13] 338
Istvánd (Lesence —) 321, Zala — 320
Istvándi 318
iszákosság 22, 28, 345, 348
Iszka-Szent-György 314
Isztebne 204
Isztemér 312
interstitium (szentelésnél) 133, l. *papszent.*
ius gladii 96, 126, 339

Jablanac 373, 377
Jád 316
jáki apátság 140, 143
Jákó, Csököly filiája 317. — Kislőd filiája 311
jámbor társulatok l. *konfraternitások*
Janik-féle alapítvány 67
Jánk 200
János király 92, 130, 130[21]. — Zsigmond fej. 130, 130[21]
Jánoshida 252, 255, 270, 284.—i prépostság 253
Jány Ferenc szerémi püsp. 221[2]
janzenizmus 27
jászói zsinat (1635) 7[1]
Jauriensis, Martinus vasvári kanon. 135
javadalmak adományozása 255, 259, 263, 266, 274, 287, 330, 339, 375, 385. — betöltése 147—50 (passim), 184, 185, 278, 305, 348, 349, 351, 389.

— halmozása 22, 139, 141, 142, 244, 263. — megadóztatása 155. — rezerválása 147, 148. — mi fegyelem 22. — üresedése 183, 184, 274, 278. L. még *kanonokok, penitenciárius, prebendáriusok, teológus*
jegyesoktatás 87, 89, 210
jenkei templom 200
jeruzsálemi ispotályosok 333. — szenthelyek 375—76. — Szentsir kanonokjai 211
Jesi Fulgent ferences 137
Jesich János zeng-modr. püsp. 11, 14, 18, 39, 47, 391—92, 393, 398—99. — jelentései 390—401
Jezerane (Geserane) 365, 373, 401
Jézus Sz. Szíve ünnepe 303
jezsuiták XXXI, 1, 25, 28, 31, 34, 35, 36, 42, 43, 44—45, 48, 49, 51, 65, 71, 81, 93, 98, 137, 139—40, 141, 142, 144, 147, 148, 149, 151, 152, 161, 163, 164, 180, 203, 205, 217, 221, 222, 223, 287, 288, 307, 313, 315, 330, 332, 335, 337, 338, 340, 350, 379, 380, 387, 388, 389
jobbágytelki templ. 98
„Jobb Lator" mise és offic. 102
joghatóság (egyházi) 184, 186, 265, 322—23. — akadályai 68, 77, 82, 83, 86, 127, 132, 157, 157[6], 168—69, 174, 181, 185, 207, 218, 225, 229, 243, 246, 254, 258, 259, 264, 270, 275—76, 280, 284, 299, 341—42. — szerzetesek felett 52, 86, 104, 110, 127, 128, 131, 133, 149, 155, 159, 243, 275, 295, 381, 391, 402. L. még *átruházott jogh.* és *szerzetesek* alatt.—i viszályok 112—17, 140, 149, 149[8], 252, 307, 322—23, 337. — i vizsga 46, 69, 226, 234, 243, 277, 343
Jó Halál Társulata 101
jószágkormányzó-kanonok 1—52
jótékonyság 132, 137, 157—58, 178, 189, 205, 224, 226, 269, 272, 276, 280—81, 284, 285, 290, 341, 342, 404. L. még *alapítványok, egyházi alapítványok*
jozefinizmus 26, 27, 59. L. még *állami beavatkozás, József II.*
József I. király 160. — II. császár XXVII, XXIX, XXXI, 3, 17, 30, 35, 36, 45, 49, 52, 54, 56, 59, 61, 68, 76, 81, 96, 100, 101, 106, 111, 117, 120—21, 123, 124, 126, 156, 159, 183, 184, 185, 235, 237, 238, 239, 274, 275, 276, 340, 345, 390, 391, 392, 395, 396
jubileumi év 280. — kiterjesztése 160. — ájtatosság 338, helyi — 190, 191
julius (pénz) 372
Jut 312
Jutha 315

Kaczor Pál és családja 249—50
Kaczorlak 319
Kada István erd. apost. vik. 92
Kadarkut 317
Kádárta 311
Kajánfölde 321
kajántói templom 98
Kajár (Balatonfő —) 312
Kál (Diós —) 319
Kálaz (Budakalász) 315
káli (Erdély) templ. 98
Kallos (Kallósd) 319
Kálmán király 108
Kálmáncsa 318
Kalo Ferenc váci kanonok 264
Káloczfa 318
Kalocsa 154, 155, 157, 159—60, 402, 404. — i érsekség XVIII, 36, 40, 61, 153—60, 328, 329, 339, 347, 364, 377, 388, 391, 402—405. — i káptalan 12, 154—55, 158, 404. — i székesegyház 154, 154[3], 155, 160, 403. — i szeminárium 155, 158, 159, 160, 402—405
kalotaszegi kerület 91
Káloz 312
kalózok 357
Kaludjerovac (Calujerovaz) 386
kalugyerek 337, 371, 384
kálvária 201, 375
kálvinisták 92, 96, 108—109, 136, 141, 143, 149, 186, 223, 224, 226, 23 , 237, 239, 251, 254, 255, 259, 260, 266, 277, 288, 289, 291, 292, 321, 328, 337. L. még *akatolikusok, eretnekek, helvétek, protestánsok*
kamalduliak 143, 164, 205
kamat, — oztatás 106—107, 125, 211, 216, 219, 285, 293, 311, 327, 341
kamenici plébánia 222
kamillánusok 146, 148
Kanizsa (Lika m.) 384, Nagy — 319, 323. — i esp. kerület 319—20. — (Pozsega m.) 82
kanonokok kinevezése 85, 97, 130, 138, 228, 252, 263, 305, 350, 352. — köztevékenysége 150—51, 209, 236. — lelkipásztorkodása 333, 366—67, 392, 394, 398, 399, 400, 401. — rezidenciája l. *rezidencia.* — száma 3, 392. L. még az egyes *káptalanokat*

Kanta 99, 131
kántorképzés 198
Kapela hegy 383. — en túli kerület 396
Kapisztrán Sz. János miséje és officiuma 102
káplánok 82, 87, 115, 128, 133, 158, 170, 173, 176, 189, 195, 203—204, 210, 215, 218, 222, 230, 234, 237, 238, 281, 283, 284, 285, 300, 326, 343, 362—64, 379, 399
Kaplony 188, 189, 194, 195, 199, 200
kapniki templom 127
kápolna-kiváltság 341
Kapolts 321
Kapoly 317
Kapornak 320
Kaposkeresztur 316
Kaposvár 315. — i esperesi kerület 315—17
Kaposy János veszpr. nagyprép. 309a
Kapronca 332
Káptalanfa 321
Káptalan-Tóthi 321
káptalangyűlés 137
káptalani exemtio 2, 4. — i méltóságok 3, 76, 77, 81, 96, 130, 135—36, 138, 167, 257, 293, 330, 339, 341, 392. — i szabályok 68, 158, 202, 400, 401. — i tanácsadás 235, 239, 281. L. még az egyes *káptalanok, karima és konventmise, penitenciárius és teológus* alatt
kapucinusok 35, 77, 81, 140, 186—87, 225, 226, 229[4], 257, 263, 268, 275, 277, 285, 288, 295, 313, 313[10], 323, 332, 336, 340, 359, 361, 365, 384, 385, 386, 392, 398, 399
Kára 315
Karácsonfa 319
karácsony ünnepe 304
Karád 316
karátsonfalvai templ. 98
kard megáldása 165
karima (kórus) 2—3, 5, 7—12, 65, 68, 71, 78, 79, 82, 87, 89, 90, 102, 110, 118—19, 123, 127, 129, 132, 134, 138—39, 144, 146, 148—53 (passim), 158, 170, 181, 184, 189, 194, 199, 204, 209—10, 215, 218—21 (passim), 225, 226, 229—30, 234—40 (passim), 243, 245, 247, 252, 256, 261—62, 263, 267, 268, 270, 274, 276, 281, 288, 293, 294, 296, 299, 302, 304, 325, 328, 330, 340, 342, 343, 345—48 (passim), 351, 358, 362, 363, 365, 372, 374—75, 377, 382, 390, 392—95 (passim), 399, 404
karkáplánok 3, 5, 9, 81, 94, 102, 118, 139, 142, 155, 163, 209, 210, 217—20 (passim), 225, 228, 229, 232, 240, 261—62, 264, 267, 274, 293, 296, 299, 325, 352
Karlopago 365, 384, 386, 392, 395, 398
karlovici gör. kel. érsek 80, 222. — plébánia 222
Karmacs 320
kármeliták 139, 140, 226
Károly III. király XXI, 55, 85, 93, 97, 98, 114, 116, 167, 168, 193, 221, 256, 257, 257[10], 258, 260, 378—79, 380, 384. — Róbert 172
Károlyi grófok 193, 194. — György gr. 199. — Péter 66
károlyvárosi gör. kel. püspökség 339
káromkodás 345, v. ö. *nép erkölcsei*
Kasok (Kazsok) 316
Kassa 291, 295. — i püspökség XVIII, 188. — i szeminárium 42[2], 288
Kaszaháza 318
kászoni templom 200
kateketikus beszédek 31, 32, 290. — missziók 144, 218, 220
katekézis l. *hitoktatás, keresztény tanitás*
katekizmusok 33, 107, 116, 282, 349, 353
katolikusok (erkölcseik, számuk) 68, 69, 73, 75, 76, 78, 83, 88, 96, 104, 126, 129, 130, 134, 154, 158, 166, 173, 180, 188, 192, 193, 194, 196, 204, 212, 214, 215, 218, 219, 222, 223, 236, 239, 244, 247, 248, 251, 254, 255—56, 259—60, 270, 276, 277—78, 279, 283[32], 292, 311—21, 328, 362—67, 369—70, 372—74, 395, 396, 405. L. még *nép erkölcsei*
katonai határőrvidék 76, 85, 389—90, 391, 395, 397, 400. — kórház 99. — lelkészek 225, 279. — plébánosok 397
katonaszökevények 69, 70, 141
kaució-rendszer (vegyesházasságnál) 55
Kávás 318
kázus-konferenciák l. *casus* és *lelkipászt. gyűlések*
Kecskemét 252—53, 255, 264, 268, 269, 272, 275, 280, 283
kegyurak, — i jog 73, 78, 85, 155, 167, 173, 180, 199, 202, 204, 209, 211, 225, 228, 232, 242, 255, 266, 280, 282, 283, 285, 294, 322, 345, 351, 252, 355, 362, 377, 378, 379, 404
kehelyszentelés 164
Kehida 319
Kékút (Kékkút) 321

Kelcz Imre győri kanonok 240. — Adelffy árvaház XXXI, 233, 233[4], 237, 238, 240, 242, 246
Kelemen Didák boldoggáavatási ügye 111, 125
Kelemen pápa, IV.: 153—54, 154[2]. — XI.: 159. — XII.: 154, 339, 344. — XIII.: 96, 179[3]. — XIV.: 76, 95, 104, 125, 216
Kelemen váci püsp. 279, 279[30]
Keleviz 317
Kemend 320
kemenesaljai főesperesség 143
Keménfa 318
kendi templom 98
Kercseliget 316
Kerecsen 319
kerellőszentpáli templ. 98
keresztelés 116, 147, 265
Keresztély Ágost herceg 18, 35, 55, 252
keresztény tanítás 69, 70, 82, 87, 90, 102, 141, 143, 144, 158, 161, 170, 210, 215, 218, 226, 234, 235, 247, 255, 270, 277, 281, 284, 286, 288, 290, 300, 307, 326, 338, 343, 357, 380, 387, 390, 397, 399, 401, 404. L. még *hitoktatás*. — társasága 33, 35—36, 146, 149, 233, 238, 262, 271
Keresztes (Sár —) 314
Keresztur (Balaton —) 317
keresztúti ájtatosság 105, 110—111, 125, 380
kerítés (erkölcstelen) 345
Kermpote 367, 373, 378, 401
Kertiza Máté diakóvári püsp. XXII, 76, 80. — jelentése (1783) 76—78
Késmárk 205, 211, 212, 213
Kesselőkő-Podhragy 178
Keszthely 320, 323. — i esperesi kerület 320
kétes keresztség 147, 148
Kéthel 317
Khlósz Pál egyh. író 157, 157[5]
kiérdemült lelkészek 25, 28, 164. L. még *deficiens papok*
kikeresztelkedés 204, 224, 227, 291
kiközösítés 207, 357, 361. V. ö. *cenzúra*
kilenced (jöv. forrás) 262
Kiliti 312
killyenfalvai templ. 98
királydaróci templ. 304
királyi agencia 74. — kamara 155, 186, 204, 221, 266, 279, 336, 342. — kancellária 61, 253, 348. — kincstár 94, 97, 130, 206, 216, 403. — prépostságok 95. — tanács 184
királymezői templ. 196
kirurgus-tudomány 131
Kisasszonynapja 303, 304
Kisboldogasszony (helység) 140
Kisdy-szeminárium 295
Kisfalud (Zselic —) 316
kisidai templom 220
Kiskanizsa 319
Kiskapos 199
kiskapusi templom 98
Kiskomárom 319
Kisköre 187
Kismarton 139, 140, 143, 146, 149
kispapok a karimán 118, 261, 267, 268, 274, 288, 302
Kisselyk 93
Kiss-Apháti 320, — Aszond 317. — Attád 317. — Bajom 317. — bár 316. — Buda 318. — eőrs 321, — falud (Sztbékkálla filiája) 321, — Görbő 320, — Keszi 312, — Korpád 317. — kovácsi (Csököly fil.) 317. — kovácsi (Peremarton fil.) 312. — Kutos 318. — lak (Szőllös —) 316. — lak (Zselic —) 316. — lőd 311. — Lőrinte 321. — torbágy 315. — triny 316. — Vásárhely 321
kis-szemináriumok 42, 89, 90, 285, 286, 304, 344, 345
Kisvác 260, 260[12], 277
kiváltságlevelek 114, 116
kiváltságolt oltárok l. *oltárok*.
klarisszák 53, 136, 252, 336, 340
klauzúra 53, 124, 128, 143, 145, 301, 399
klementinusok 222
Klobusiczky Ferenc zágr. püsp. 339. — Péter szatmári püsp., majd kalocsai érs. XXIII, XXIV, XXXII, 32, 157—58, 160, 189, 403—404. — jelentései 153—58, 187—93, 402—405
Kluch József nyitrai püsp. 1, 14, 19, 169, 176[13]. — jelentése 165—71
Koháry István országbíró 252, 253, 269, 283
Kolbach-birtok 205, 217, 220
koldulás 175, 198
kolera XXXII, 173, 175, 175[12], 404
Koller Ignác veszpr. püsp. XXII, 5, 9, 310, 318, 323, 324—25. — jelentése 307—28
Kollonics (Kollonitz) László püsp., érs. 97, 155, 292. — Lipót eszterg. érs. 54, 55, 266. — Zsigmond püsp., érs. 251, 251[2], 252, 253, 256, 258, 260, 261, 262
kolosi templom 98, 127
kolostorba-zárás 27, 28, 128, 133

Kolozsvár XXX, 93, 97, 99—100, 103, 104—105, 106, 126, 127, 130, 131, 292
Komárom 313. — i főesperesség 140, 143. — megye 143
Komár Város 319
komjáti zsinat 121
kommenda-rendszer 47, 331
komogovinai g. kel. püspökség 338
Kondé Miklós váradi püsp. 296, 297[16]
konfraternitások 35—36, 67, 77, 83, 83[3], 84, 99, 101, 106, 114, 117, 129, 134—35, 144, 159, 171, 180—81, 182, 190, 191, 205, 207, 217, 219, 233, 237, 238, 244, 262, 269, 275, 278, 284, 286, 288, 298, 306, 323, 344, 359, 375, 377, 380—81, 387, 391, 399, 404, 405
kongregációk (rómaiak) a maguk *nevénél*
kongrua 24, 340, 342, 347
konkubinátus 19, 20, 21, 22, 345, 358, 381, 387, 391—92
konkurzus (javadalmak betöltésénél) 145, 348, 349, 351
konstantinápolyi acriditarius 331—32. — archimandrita 331—32. — g. kel. pátriarka 370
konvencionális érték (pénznél) 198, 403, 404
konventmise 5, 8, 11, 68, 82, 87, 102, 118, 119, 127, 138, 157, 158, 170, 175, 181, 184, 188, 195, 199, 210, 218, 220, 226, 229, 234, 236, 251, 252, 256, 261, 263, 276, 290, 296, 299, 325, 342, 346—47, 380, 390, 392—95 (passim), 397, 399
konvertiták l. *áttérések, áttértek*
konviktusok XXXI, 131, 164
Kopácsy József eszterg. érs. 32
Koppán (Török —) 315
korális ének l. *gregorián*
Korbávia m. 21, 366, 366[10], 371, 373, 375, 376, 380, 381, 386. — i püspökség 371, 371[14], 376, 381. L. még *zeng-modr. püsp.*
kordás-társulat 181, 288, 323, 377, 380
kórházak XXIX—XXX, 99, 171, 172, 175, 178, 194, 198, 212, 218, 220, 222, 280, 296, 298, 302, 344
korhiány alóli felmentés 70, 83, 225, 227
korónák l. *lelkipászt. gyűlések*
koronázás 154
Korpavár 319
Korpona 66, 67, 71
korszellem 25—27, 46, 171, 178, 192, 236, 237, 239, 240, 270, 281, 302, 405. L. még *nép erkölcsei*
kórus l. *karima*
Kosinj (Kossin) 372, 377
kosztolnai templom 161
Kotor 363, 367, 373, 376, 382, 383
Kovács Meletius váradi g. kat. püsp. 290, 290[4]
Kovács (Nagykovácsi) 315
Kozma (Segesd filiája) 317, Vértes — 314
kozmási templom (Erdély) 98
Kozsicsics János modrusi püsp. 355[4]
Kőhányás 314
Kökényesmintszent 318
Kömlő (Heves m.) 187
könyvcenzúra l. *cenzúra*
könyvkereskedők 144, 259
könyvtilalom 106, 256
körmenetek 102. — i jog 385
Körmöcbánya XXX, 66, 67, 71
Körmöci Kamara 67
Körös (folyó) 291, (város) 332. — bánya 96, 99, 110, 117, 125. — fő 93. — hegy 316. — i g. kat. püsp. XVIII, 83, 339. — ladányi templ. 303. — pataki templ. 98
Kőszeg XXXI—XXXII, 139—40, 233, 237, 238, 242, 246
Köszfényes (Zala —) 320
köszvényesi templ. 98
Kötse 316
Kövesd (Balaton —) 311
Köveskálla 321
Köveskút (Zala —) 320
középszolnoki főesperesség 288, 289, 293. — megye 126, 287, 298
közömbösség l. *hitbeli k.*
Kraglieuiza 367
Krajna 391
Kraszna m. 126, 287, 292, 298. — i főesp. 288, 293
kravjáni templ. 207
kredenciáriusok 399
Krim félsziget 113
Krisztus két természete 116. — Szents. Testének Társulata 180, 207—208, 219, 269, 269[19], 275, 359, 377. L. *Oltáriszentség.* — szenvedései 290
Kuldo 313
Kún Föld (Kumánia) 250, 254, 256, 266
Kustán 319
Kutassy János eszterg. érs. 135, 136. — jelentése 135—36
Kuti 312
Kutos 317
Kutterovo 377

külföldi káptalanok 3—4. — szemináriumok 47
Künyös (Küngös) 312
Küvágó-eörs 321

Lábod 317
Lád 317
Ladány (Nádasd —) 312, 323
Lajcsák Ferenc váradi püsp. 1, 56, 292, 303. — jelentése 291—304
Lak 317. — (Millei filiája) 318
Lanciani Silvius prokur. 283
Láng 312
Langvis=Hosszúvölgy 319
Lanzoni Lázár kongreg. referens 134
Lánzsér 143
László havasalf. vajda 95—96, II. — zágr. püsp. 342
lateráni zsinat (V.) 282. — (1725) l. *Concil. Rom.* — i zsinatok 156
latin nyelv ismerete 24, 214, 364, 367, 372, 373, 378, 379
Látrány 316
Lauchas (Laokas) Ferenc váci kanonok 271
Lavizzari Ferenc prokur. 179, 182, 185, 186
lazáni szegényház 67
lazaristák 271
lázári templom 200, 201
Leánfalu 311
leánynevelés 1—2, 90, 128, 134, 169, 176, 176^{13}, 198, 244, 271, 295, 298, 301, 343—44, 399
Lechnitz-völgy 205
Le Clerc: L'Histoire Physique etc. 80
Ledenice 364, 366, 373, 376, 382
Ledenik 395
Légrád 337
Léka 140. — i ágostonrendűek 242—45 (passim)
lelkigyakorlatok 27, 28, 28^{2}, 46—47, 69, 72, 74, 78, 87, 104, 133, 144, 146, 157, 158, 159, 170, 172, 176, 177, 181, 189—90, 191, 195, 202, 210, 219, 226, 230, 234, 239, 240, 243, 245, 268, 277, 281, 288, 301, 304, 326, 338, 343, 380, 389, 391, 399, 404
lelkipásztori gyűlések XXVIII, 25, 31, 38—41, 67, 69, 70, 78, 82, 84, 86, 87, 89, 101, 102, 103, 123, 124, 133, 138, 145, 146, 151, 153, 160, 170, 176, 181, 182, 190, 191, 199, 202, 206, 211, 217, 218, 219, 226, 229, 230, 234—39 (passim), 243, 245, 246, 247, 264, 269, 275, 277, 281, 282, 283, 285, 286, 299, 301, 304, 326, 343, 345, 348, 349, 350, 352, 379, 386, 391, 393, 399—402 (passim), 404
lelkipásztorkodás nehézségei 235, 254—55, 266, 333
Lemberg 112. — i érsek és az erdélyi püsp. joghatósági viszálya 95, 112—17, 123, 126
Lengyel (Zala m.) 318. — Tóthi 316
lengyelek 199, 213. — konstitúciók 213
Lengyelország 92, 115, 117, 210, 212, 271. — i és erdélyi örmények 114—15. — i nuncius 113
lengyenfalvai templ. 98
Leó pápa (I.) XIII, 116. — X.: 104, 149, 282. — XII.: 73
Leonhard Mihály apost. vik. 1—2, 197, 198
lépcső-zsoltárok 118, 299
Lepoglava 336, 346, 350
Lepsény 312
Lesche, Leschie 370, 374, 376, 382
Lesencze-Tomaj 321. — Istvánd 321. — Némethfalu 321
Leslie Vilmos gr. váci püsp. 56
Lestin 204
Létai erd. vikárius 116
levélvivők 364
liberalizmus 201
libertinusok 184, 185
libra (velencei) 364, 372, 373
Licca (helység) 386
licenciátusok 29
Liczkó 318
liégei székesegyház 290
Likka-korbáviai katonai ezred 388, 400
Likka (Licha, Lika) m. 365—66, 371, 373, 375, 376, 381, 384, 386, 395—96
limina-jelentések 149, 159, 190—91. — látogatások XIII, 58—60, 90, 179, 227, 228, 241, 353, 388. L. még *haladék*, *püsp. jelentések*, *személyes limina*
Linczy József szatmári nagyprép. 197
Lipót király I.: 49, 93, 180, 193, 203, 221, 251, 252, 337, 384. — II.: 17, 126, 238, 239, 240, 274, 276
Lipót-féle társulat 405
Lippay György eszterg érs. XVII, 16, 366
Liptó m. XXXII, 203—206 (passim), 208, 211, 212, 217. — Szentmiklós 205
Liszó 317
Litér 311
liturgia szorgalmazása 89, 237
liturgikus nyelv l. *istentiszt. nyelv*

locsmándi főesperesség 140, 143
Lókut 311
Lokve (Loque) 374, 401
Lonovich József csanádi püsp. XXIV, 27, 40, 56, 84, 86—87. — jelentése 84—89
Loók 317
Loreto 369[12]. — i ház l. *názáreti h.* — i szeminárium 47, 77, 364, 376, 379, 386, 387, 388
Loretom 140
Lósy Imre eszterg. érs. XXIX[4], 42, 46, 135[1], 136, 137, 209[4]. — jelentése 136—37
Lovas 311. — berény 313
Lovass Imre kalocsai kanon. 156, 403
Lovinac 384
Lőcse XXXII, 205, 212, 213, 217, 218, 220
Lölle (Balaton —) 316
lövétei templom 98
Lövő (Zala —) 318
Lövöld 324[1]
lublói kerület 216
Lubomiry hercegek 211
Lucidi Ágoston 163
Luka-fa 320
Lukáts György 119
Lukovdol (Lukerdol) 363, 369—70, 374, 376, 382
lutheránusok XXX—XXXI, 72, 91—92, 95, 96, 100, 109, 115, 134, 136, 141, 143, 149, 161, 162, 164, 204, 208, 212, 213, 223, 224, 226, 235, 237, 239, 250, 251, 255, 258, 259, 266, 288, 291, 328, 337, 361, 367. L. még *ágostaiak, akatolikusok, eretnekek, protestánsok*
Luzitán-alap 99
lüttichi örökimádás 389
lyoni prímás 157

Macioti kongreg. referens 73, 284, 286
madarasi templom 98
maestre pie 244
Magna Dei Mater-templom 373
Magospart 67
Magyar-Almás 314. — Attád 315. — Egres 316. — „glóbus" 5—6, 50. — nyelv 251, 269, 288, 290. — od (Balaton —) 319. — ód (Magyarád, Heves m.) 187. — od (Somogy m.) 316. — ok 95, 195—96, 201, 247, 273, 286. — Nagyasszonya-templom 196. — ország 282. — papság 27, 150, 152. L. még *papság erk.* — püspökök, jelentéseik, liminájuk XVII—XVIII, 56, 58—62, 159, 240. — óvár 140, 143. — szerdahely 319
Majerfi Xav. Ferenc 281
Makad (— ád) 315
Makay Antal besztercebányai püsp. 32
Maljevac 396
Mand (Zala m.) 320
mandatum diclinatorium 254
Mandich Antal diakov. püsp. 79—82 (passim). — jelentése 79—80
Mannersdorf 138[1]
mansionáriusok l. *karkáplánok, prebendáriusok*
Manzador Pius zeng-modr. püsp. jelentése 389—90
Mány 313
Máramaros m. 94, 187. — Sziget 110, 188, 193, 194, 195, 201
Maravich Marián boszniai püsp. jelentései 74—76
Marchesi Marcell zeng-modr. püsp. 361
Marczali 317
Marczibány-család 77
Mária l. *Szűz Mária*
Máriamakk 323, 323[15]
Mariani Péter zeng-modr. püsp. 366, 368
Mariasevich János modrusi kanonok 361
Mária Terézia királynő XXI, XXIX, XXXII, 14, 36, 45, 51, 55, 56, 59, 66, 76, 85, 92, 93, 97, 98, 129, 148, 152, 166, 166[5], 172, 179, 203, 204, 205, 208, 213, 217, 220, 222, 225, 228, 232, 233, 234, 242, 265, 266, 267, 268, 272, 272[23], 273, 280, 292, 293, 301, 304, 322, 342, 387, 388, 389, 399
Marini kongreg. titkár 273
Marinus Péter kapucinus 365
Márkó 311
Marnavich Tomko János boszniai püsp. 329, 332
Maros (Sió —) 312
marosszentgyörgyi templ. 98
Marosvásárhely XXXI, 99, 100, 127, 131, 132
Marót 317
Márthonyi (Martony) Pál váci kanon. 267, 267[16], 269, 269[18]
Martinich Vince zeng-modr. püsp. 17, 360. — jelentése 356—61
Marton Jeromos pálos 90
Mártonfalvai György: Exegesis 121
Mártonfi György erd. püsp. 92, 93, 94, 97, 106, 114, 115, 116. — József erd. püsp. XV, XXII, 10,

13, 18, 27, 126, 129. — jelentése 126—29
Martonvásár 314
Martony 317
martyrologium 118, 123
Matészalka 200
Mátyás király I.: 16, 157, 179. — II.: 59, 356
Mattyassovszky László nyitr. püsp. 160, 162, 164
Maurochinus-család 389
mechitaristák 127, 131, 155, 158
Medgyes 99
megtartóztatás (a hústól) 89, 106, 126, 137, 137[6], 158, 178, 190, 196, 201, 231, 244, 248, 281, 405
megtérések 338
Megyer (Koppány —) 317
Meissel József építész 267
Melotai István 121, 121[19]
Melphy bécsi nuncius 361
menasági templ. 98
Menczel 311
menedékjog 69, 207, 214, 216, 218
Mercurium l. *Szeredahely*
Mére (Somogy m.) 315
Merenda Antal prokur. 307, 387. — György prokur. 91, 307. — József prokur. 221
Merenye (Zala —) 319
Mernye 316
Merse 316
Meszes-Györök 320
Mesztegnye 323
Mesztegnyő 317
Metlika 334, 334[5]/a
Mezőkomárom 312
Michna Mátyás plébános 66, 66[3]
Migazzi Kristóf váci admin. XXI, 8, 68, 264, 267—75 (passim), 280. — jelentése 267—73
Miháld 317
Mihálfa 320
Mike 317. — fa 319
Mikháza 99
Miklós (— i) 316
Miklós nyitrai püsp. 172. — V. pápa 95, 95[9], 156, 366
Miklóssy Ferenc váradi püsp. 295
Miksa király XIX, XXI, 54
milánói posta 273
Milassin Miklós székesfehérvári püsp. XXV, 18, 28, 224, 225. — jelentései 224—27
milkói püspökség 95
Millei 318
Mínász (Mena) püsp. 113, 113[16], 116
Mindenszentek 199
Mind-Szent (Zala —) 318. — (Erdélyben) 98. — kálla 321
minoriták 85, 99, 103, 127, 131, 140, 188, 189, 192, 193, 195, 205, 211, 217, 218, 220, 288, 295
Misefa 320
misék, alapítványiak 11, 72—73, 78, 83, 94, 106, 128—29, 130, 169, 171, 175, 177, 189, 191, 235, 242, 243, 271, 374, 377, 391. — számának csökkentése 70, 73, 110, 125, 126, 243, 391, 394, 395, 397. L. még *népért misézés*
misepénz 24, 25, 73, 366, 372, 378, 386
missa sicca 39, 277, 358
missziók, misszionáriusok 35, 36[1], 134, 149, 190, 191—92, 200, 206, 210, 222, 236, 245, 256, 271, 298, 307, 315, 346, 349, 362, 365, 380—83 (passim), 387, 388, 389, 405. L. *kateketikus m.*
mitrovici plébánia 222
Mocsolád 316
Mocsonok 162
Modrus (helység) 355, 362—63, 366, 366[10], 370, 374, 376, 381, 382. — i főesp. 364, 368, 382, 389. — i káptalan 3, 5, 11, 355, 363—64, 366—68, 370, 376, 385, 392, 394, 395, 396, 398—401 (passim). —i püspökség 355—56, 360—64, 366, 366[10], 376, 381—84, 389, 392, 396, 397, 398. L. *zeng-modr. püsp.*
Moha 314
mohamedánok 78, l. *törökök*
Mohosfa 319
Moldva 95—96, 103, 112
Molnár József váradi kanon. 1, 297
Monostor (Sziget —) 314. — Apáti 321. — i apátság 253
Monoszló 321
montes pietatis l. *zálogházak*
monyoródi apátság 253
Mór 225, 226, 227, 229[4], 313, 313[10], 323
Moravice 363, 369, 370, 374, 376, 382
Morlachia 356. — ok (Murlachi) 356, 363
Morvaország 270, 271
Mosdós 316
mosoni főesperesség 140, 143
mozzetta 398
Mrkopalj 401
Muhacevo 20
munkácsi g. kat. püsp. XVIII, 189, 201, 202
Muraköz 332
Murcia 333

Nadap 313

Nádasdy Ferenc gr. váci püsp. XXII, XXXII, 280—81, 284, 285, 286. — jelentései 279—86
Nádosd (Somogy m.) 316
Nágocs 316
Nagy-Attád 317, 323. — Bajom 317. — bánya 188, 193, 194, 201. — berény 312. — berezna 190. — boldogasszony (titulus, ünnep) 83, 142, 154, 196, 267, 287, 291, 292, 303, 310, 339, 354, 372, 373. L. még *Szűz Mária*. — boldogasszonyi templ. 98. — csütörtöki lábmosás 208, — mulatság 358. — enyed. l. *Enyed*. — falvay Gergely váci püsp. 253, 253[7], 264. — Gomba 317. — Görbő 320. — Ignác prokur. 307. — kanizsa l. *Kanizsa*. — kapus 93. — károly 188, 189, 193, 194, 195, 199. — Korpád 317. — kovácsi 315. — kőrös 273, 273[26]. — marton 140. — sinki templ. 98. — szeben XXX—XXXII. l. még *Szeben*. — Sz. Gergely 90. — szombat (kanonokok, szemináriumok stb.) XXIX[4], 1, 3, 7, 25, 42, 44, 47, 51, 127, 135—36, 137, 139, 163, 168, 169, 174—77 (passim), 180, 223, 253, 264, 327. — szombati zsinatok XIX, XXII, XXIV[1], XXVI[2], 4[4], 7, 7[1], 12, 17, 21, 22—23, 29, 33, 38, 43, 43[3], 48[1], 53[2], 54, 253, 253[6], 342. V. ö. *zsinatok* — szőllős 188, 195, 196, 199, 200, 201. — sztrice 178. — tapolcsány 166, 172. — várad 287[1], 291. L. még *Várad*. — Vásony 311. — Venyim 315.
namuri zsinat (1639) 300
napi osztalék l. *osztalék*
Napoleon 61
Nápoly 250, 254
Náprági Demeter püspök 92, 93, 142
nazarénus-szerzet 323, 323[16]
názáreti ház 360, 368—69, 369[12]
negyed (szolgáltatás) 91, 98, 252, 254. — i templ. 161
Nemes-Apáthi 320. — Déd 321. — Vid 321
Nemes Gáspár dömölki apát 238
nemesség erkölcsei 266, 344
német egyházi állapotok XVI, XVIII, XXVI, 3, 4, 12, 19, 35, 41, 42, 44—45, 48—62 (passim), 159, 282. — lovagrend 334, 336. — nép, nyelv XXIII, 32, 201, 210, 212, 213, 247, 251, 261, 269, 288, 290. — próna 67. — újvár 140, 246
Németh Egres 315. — falu (Lesence —) 321. — falu (Salamvár filiája) 318. — falu (Zala —) 319. — féle árvaalap 297—98. — Ignác váradi kanon. XXXII, 297
nemzeti zsinat (1822) XXVII, XXVIII, 28[2], 32, 72, 156, 168, 171, 246, 398. — on való megjelenés 159
nép erkölcsei 88, 106, 111, 145, 149, 153, 158, 169, 171, 182, 184, 186, 187, 190, 195, 201, 218, 226, 227, 231, 235, 237, 240, 241, 244, 245, 247, 271, 280, 281, 284, 286, 302, 344—45, 348, 381, 383—84, 386—87, 397, 399—400, 405. L. még *katolikusok*
népért misézés (applicatio pro populo) 103, 124, 133, 144, 169, 189, 210, 216, 218, 223, 234, 270, 301, 326, 343, 380, 390, 393, 394, 395, 397, 399, 404
népiskolák 68, 69, 72, 129, 177, 230, 272, 277, 281, 283[32], 284, 285, 288, 295
néphiány 252, 255. — szaporodás 276
népmissziók l. *missziók*
néprajzi vonatkozások 356—58
Neszele 318
Nevetlenfalu 196, 200
Nezsider 140
Nikinze 222
Nikla 317
Nógrád m. 254, 256. — verőcei püsp. kastély 272
nonai püspökség 384
Nova 318. — Villa (falu) 331
Novi (Likában) 384. — Vinodolban: XXI, 360, 363, 365, 366, 366[10], 373, 376, 381, 382, 383, 386, 392, 396
noviciátus 128
nőnevelés l. *leánynevelés*
nullius-jog 50, 52, 149

Nyáry Pál 67
Nyék 314
Nyim 312
Nyirád 321
Nyirlak 321
Nyitra 1, 161—64 (passim), 166, 167, 169, 172, 173, 175—77 (passim). — i főesperesség 173. — i káptalan 12, 14, 161, 162, 163, 166, 167, 169, 172—75 (passim). — i kórház XXIX, 175, 178. — i püspökség XVIII, XXIX, XXX, 18—19, 25, 28, 35, 38, 40, 92, 160—79, 296. — i székesegyház 12, 161, 163, 166, 167, 169, 171—74 (passim).

— i szeminárium 161—62, 163, 167—68, 169, 171, 174, 177
Nyitra m. 172
Nyitraszerdahely 164[1]
nyolcad (szolgáltatás) 252
nyomda, nyomdászok 144, 256
Nyul birtok 233, 244

Óbecse 404
Obornak 319
Óbuda 309. — vár 321
Ocsova 66
Odescalchi biboros 182. — herceg 221
Officium Kongregáció 125, 148, 216, 219, 224, 231, 258, 276[29], 278, 334 404
Ogulin 363, 370, 371, 374, 376, 382. — i ezred 396
Óhid 320
Okolicsnó (Okolicsna) 205, 217
oktávák megülése 286
Oláh (Zalaegerszeg filiája) 318. — Miklós esztergomi érs. XIX, XX, 33, 42, 47. — falvi templom 98
oláhok 96, 100, 109, 125, 189, 201, 290. — ország 99, 104, 112, 131. L. még *gör. katol., g. kel., Havasalföld, Moldva, szakadárok*
Olasz Pál eszterg. kanon. 67
Olaszország 157[6], 159, 356. — i szemináriumok 41
Olmütz 328—29
Oltáriszentség 68, 215, 358. — társulat 134—35, 207—208, 233, 238. L. *Krisztus Sz. Test. Társ.*
oltárok 65, 154, 161, 197, 310, 329. — javadalom 169, 173, 175, 340. — kiváltság 73, 78, 83, 197, 377
olvasó (ima) 101, 157, 234, 247, 306, 357. — társulat 77, 180, 377, 387
Omechin János 193
ónaptár 114
optálás (kanonokoké) 15, 330—31, 346
Orbán pápa V.: 368. — VIII.: 111, 304, 323, 323[18], 341, 342, 377[18], 379. — féle hitvallás 290
Orbányos-fa 320
Orczi 316
Orda 316
orgonák 71, 118, 161, 192, 218, 272, 283, 292
Oroszton 319
oroshegyi templom 98
orsolyák 1, 53, 105, 127, 128, 131, 133, 134, 139, 142—43, 145, 149, 169, 175, 175[11], 176, 295, 301, 340, 343—44
orvosok esküje 151, 152
országgyűlés XXI—XXII, XXIV, 16, 27, 29, 56, 67, 72, 86, 93, 93[7], 127, 138, 141, 148, 156, 168, 186, 191, 196, 217, 219, 224, 238, 239, 240, 242, 246, 252, 253, 264, 274, 275, 280, 283, 292, 293, 298, 323, 339, 340, 374, 391, 401, 403
Ostarie 363, 370, 374, 376, 382
Oszlány 67
osztalék (napi) 3, 7, 8, 10, 11, 12, 102, 118, 119, 124, 129, 138, 142, 209—10, 235, 256, 262, 342, 392, 393
Osztopány 316
osztrák egyházi viszonyok XVI, XVIII, XXVI, 3, 6, 12, 19, 48, 54, 56, 58, 59, 60, 159, 244
Otocsác (Ottocez, Otociacz) 358, 362, 365, 372, 377—78. — i kerület 395—96, 400
Öcs 321
örmények 92, 95—98 (passim), 107, 112—17, 123, 125, 126, 158, 405
örökimádás (lüttichi) 389
örökmécses 207, 251, 255, 379, 404
örökös főispánság 172, 287, 292, 309 339
őrségi főesperesség 143
ötéves (quinquennalis) felhatalmazás 185, 225, 227, 228
Ötvös (Zala m.) 321. — kónyi 317
özvegyek 269, 358

Paal Gáspár váradi kanon. 295
Pacza 317
Pacsa 319. — tüttős 320
Padár 320
Padova 350
Pakod 320
Pákozd 314
pakráci gör. kel. püspökség 338, 339
Pál V. pápa 332, 334
Palesztina 368
Palin 319
Pálkonya 319
pallosjog l. *ius gladii*
pálosok 35, 44, 48, 49, 99, 137, 140, 180, 205, 211, 252, 277, 287—88, 328, 329, 332, 335, 340, 361, 362, 364, 366, 367, 372, 373, 375, 377, 380, 383, 385, 386, 387, 391, 392
Palota (Vár —) 311—312
Paloznak 311
Paltoni Octavius prokur. 338
Palugya 204
Pamuk 316
Pandolfi Mr. kongreg. referens XXVIII, 83
pannonhalmi főapát, főapátság XVIII,

52[2], 60, 140, 143, 149, 150, 242, 247, 308[5], 321—22
Pannonia Interamnensis (— Savia) 329
pápa 116, 241, 354, 356, 373. — i áldás 179. — i államtitk. 70, 257, 371. — választás 141, 258. L. még *Róma, Szentszék*
Pápa (város) 140. — i főesperesség 140, 143
Pap Márton 250
paphiány 4[4], 19, 20, 29, 31, 34, 46, 65, 70, 79, 80, 112, 128, 132, 225, 237, 250—51, 276—77, 332, 333, 365, 399
papi gyűlések l. *lelkipászt. gyűl.* — immunitás l. *immunitás.* — nyugdíj 173—74, 296. — ruhaviselet 17—19, 103, 133, 145, 158, 170, 172, 176, 194, 211, 226, 230, 234, 255, 266, 270, 277, 281, 301, 326, 343, 360, 377, 380, 391, 399. — tekintély 26, 207, 239, 265. — végrendelkezés 127, 168, 174, 258
Papkeszi 312
paplakok építése 68, 77—78, 200, 218, 224, 291, 324[1], 342
pápóci perjelség 232, 246. — prépostság 138, 146—48, 244
Papos 200
papság anyagi viszonyai 23—24, 26, 69, 254. — erkölcsei 19—28, 69, 82, 87, 103, 128, 129, 133, 144, 146, 153, 158, 170, 176, 194, 211, 226, 230, 234, 243, 255, 266, 270, 281, 301, 326, 329, 343, 348, 358, 368, 380, 386—87, 399. — képzése 26, 44, 45. L. még *szemináriumi tárgyak*
papszentelés (címe, ideje, körülményei) 46—47, 69, 72, 73, 75, 78, 86, 87, 112, 113, 114, 132, 133, 141, 144, 153, 156, 161, 164—65, 170, 172, 181, 210, 211, 215, 216, 227, 230, 233, 234, 236, 242, 246, 269, 277, 280, 299, 324, 326, 334, 386, 387, 390—91, 403. V. ö. *vizsga* (szentelési)
paptanár-tipus 50
parajdi templom 98
Párizs 61
parókiák létesítése 68, 183, 186, 196, 217, 240, 256, 352
Passich Teofil gör. kat. püsp. 384
passiva assistentia 56, 201
pásztorlevelek XXIII, XXVIII, 56, 68, 144, 146, 181, 224, 253, 283, 284
Patachich Ádám váradi püsp. 291. — Gábor kalocs. érs. 156, — szerémi püsp. 341, 342. — György boszniai püsp. 77, 80
Patalom 316
Path 317
Pátka (Fejér m.) 314
Pátty 315
Paulin ágostonrendi atya 390
Pazarischie 384
Pázmánd (Fejér m.) 314
Pázmáneum 42, 47, 86, 139, 155, 168, 174, 177, 189, 195, 229, 280, 301, 402, 405
Pázmány Péter eszterg. érs. XVII, XXII, 7, 21, 30, 33, 34, 43, 47, 59, 135[1], 137, 209[4], 216, 253
Peceszentmárton 294, 294[13], 303
pectorale 343
Pécs 180, 183, 186, 187. — i káptalan XXV, 8, 179, 180, 181, 183—86 (passim). — i püspökség VII, XVIII, 18, 39, 76, 77, 179—87, 221, 308, 336. — i székesegyház XXV, 179—82 (passim), 185. — i szeminárium 77, 180—83 (passim), 186. — i zsinat (1714) 54
Pécsöl 311
pedenai püsp. 359, 397
Pellachich horvát vicebán 336
penitenciárius (javadalom, kanonok) 3, 12—15, 65, 68, 78, 81, 82, 85, 90, 102, 124, 126, 129, 130, 133, 134, 138, 144, 146, 148, 151, 152, 155, 158, 159, 167, 171, 173, 176, 186, 189, 202, 204, 215, 217, 219, 220, 225, 228, 230, 231, 232, 235, 240, 242, 245, 252, 257, 263, 270, 274, 278, 279, 281, 284, 286, 288, 293, 299, 301, 304, 305, 310, 330, 338, 340, 342, 345, 346, 348, 349, 350, 382, 390, 392, 394, 395, 397—402 (passim). V. ö. *teológus*
pénteki megemlékezés a kereszthalálról 216
Pentele (Duna) 315
pénzbüntetés 67, 77, 82, 86, 100—101, 132, 168, 174, 189, 206, 215, 217, 219, 229, 234, 246, 266, 270, 299, 324, 341, 342, 365, 378, 381, 391, 398
Perbál 314
Peremarton 312
Perkáta 315
Perusich 365, 384
Pest 97, 156, 191, 252, 252[5], 255, 257, 263, 275. — i általános szeminárium 105—106, 183, 275, 295. — i egyetem 171, 293. — i központi szemin. 86, 155, 168, 174, 177, 189, 195, 229, 280, 301, 402, 405. —

megye 154, 254, 256, 266. — i megyeház 285
pestis 255, 377, 380
Petend (Fejér m.) 314, Zala — 321
Péter I. orosz cár 80
Pétervárad 77, 80, 81, 82, 221, 222, 223. — i kerület 76, 221
Pethe László 216—17. — Márton győri püsp. 142
Pethető József pécsi segédpüsp. 186[8]
Péthi 312
Petréte 320
Petri-Keresztúr 318
piaristák 44, 48, 49, 66, 69, 71, 73, 86, 99, 103, 124, 127, 130, 143, 148, 155, 157, 161, 164, 167, 177, 188, 189, 194, 195, 199, 200, 205, 211, 217, 232, 252, 253, 257, 263, 264, 268, 274, 275, 280, 288, 295, 307, 310, 323, 327, 404
Picenus Sz. Jakab 102
Pilati L. B. győri kanon. 142
Pilgram építész 260[14]
Piliscsaba 315
Pilis m. 228, 308, 324
Pinto Poloni Bertalan prokur. 148, 152, 153, 236, 278. — Ferenc prokur. 70, 232
pistojai zsinat 190, 190[3]
Pius pápa II.: 366[10], — IV.: XX, 149. — V.: XIX, 92, 107, 123. — VI.: 76, 111, 166[4,5], 172, 184—85, 190[3], 225, 228, 237, 238, 270, 273, 293, 304. — VII.: 73—74, 83, 178, 394, 398. — X.: XIII
plataeai v. swidnici püspökség 337
Platthy Mátyás besztercebányai kanon. XXXII, 220
plébániai krónika 31, 210
plébániák létesítése 183, 274, 349, 350, 352, 393, 403
plébánosgyilkosság 372, 397
plébánosi vizsga 30[3], 39, 72, 73, 151
plébánosok az iskolában 37, 69, 72, 87, 102, 129, 209, 230, 284, 290, 300. — javadalmazása 140, 173. — női személyzete 21—22. — pozsonyi pénztára 379, 386, 387. — rezidenciája l. *rezidencia*. — segítése 99, 139, 142, 169, 272
Plumbum 74, 75. — i Bernardin ferences 75
Pochmaieuich Vince teológus 371
Pocs-Megyer 314
Podlapac 384
Podolin 211, 217
Poenitentiaria Kongregáció 69, 185, 283, 394, 395, 402
Pohmajevich Miklós zeng-modr. püsp. 24, 35, 377, 379. — jelentése 374—76
Pokutia 112
pólai püspökség XXI, 360, 369, 383, 385, 392, 397
Polány 316
Polgárdi 312
Polgárváros 320
Polhora 73
Polidori Pál kongreg. referens 160, 283, 285
Poloni Péter prokur. 144, 146
Pomáz 315
Pongrácz György váci püsp. XVII, 248—49
Pontificale Romanum XXV, 242
pontifikálás 157, 187, 189, 260, 261, 276
Popovics Vazul munkácsi gör. kat. püsp. 201, 201[6], 202
Pórdömölk l. *dömölki apátság*
porosz háború (hétéves) 272
postai viszonyok 273, 364
Postelek 317
postulatio (Rómában) 74
Pouget Amatus 46, 69, 268, 277
Pozsega 338. — i prépostság 77
Pozsony XXII, XXIX[4], 136, 137, 191, 238, 283, 285. — i ált. szeminárium 180, 181, 183, 217, 219, 237, 275. — i főesperesség 34. — i káptalan 7, 11—12, 136. — i kisszemin. 42. — i mérő 193
Prága (Sümeg —) 320
Prata Mariana l. *Kisboldogasszony*
prebendáriusok 7, 77, 78, 85, 136, 155, 184, 293—94, 330, 333, 336, 342, 347, 351, 352
prédikáció l. *igehirdetés*
prédikátorok 68, 143, 164, 183, 259, 337. L. még az egyes felekezetek nevénél
Predojevics Maxim püsp. 332, 332[5]
premontreiek 49—50, 140, 199, 242, 252, 255, 270—71, 277, 284, 288, 294, 295, 322
prépostságok 95, 140, 253, 279, 337, 338
prímás (eszterg.) 154, 219, 378. L. *eszterg. érsek*. — i intézmény 156, 157, 159
primicerius 354, 359, 364, 374, 384, 385, 392
Privigye 66, 67, 71
privilegium aggregationis 180. — fori 15—17, 69, 101, 133, 158, 181, 230, 254, 258, 270, 277, 281, 301, 343, 368, 380, 391
próbaprédikáció 243, 247
proba superlativa 111

Prohusz György 250
prokurátorok (Rómában) 59, 60, 61, 182
Propaganda-kollégium 47, 387, 388. — Kongregáció 76, 107, 114, 115, 116, 123, 125, 126, 184—85, 196, 202, 222, 332, 334, 371, 377, 379, 387
proroga l. *haladék*
prosynodális vizsgálók 69—70, 389
protestánsok 14, 19, 20, 37, 41, 55, 57, 132, 162—63, 197, 200, 201, 244, 258, 259, 260, 265, 281, 284, 288—89, 299, 305. V. ö. *ágostaiak, akatolikusok, helvétek, kálvinisták, lutheránusok*
Pruszka 161, 164, 167
ptochotrophium 198. l. *szegényházak*
Pölöske 318, — fej 319
Puchberger Márton S. J. 259
Pula 311, Kapos — 316
punctator 119, 152, 377
Puszta-Magyarad 318. — Szent-László 318. — vám 313
püspökeink és a Szentszék 58—62
püspökhatvani csodák 249—50
püspöki jelentések XIII—XVII, 25, 27, 60—62. V. ö. *limina-jel.* — joghatóság l. *joghatóság.* — körlevelek l. *pásztorlev.* — rezidencia l. *rezidencia.* — szentszék XXVIII, 31, 85, 103, 130, 133, 138, 150—51, 156, 181, 183, 189, 191, 205, 228, 234, 242, 252, 254, 257, 262, 263, 265, 269, 277, 280, 281, 283, 289, 299, 326. L. még *díj* alatt. — végrendelkezés l. *főpapi hagyatékok.* — vizitáció l. *vizitáció*
püspökök és szerzetesek viszonya 52

rábai főesperesség 140, 143
rácok 222, 255, 260, 365
Rácz-Almás 315. — Egres 316. — Keresztur 314. — Keve 315. — kevei esperesi kerül. 315
Rád 316
Radinpotoch 20
Radosna 168
radványi templ. 73
Raffay Imre diakovári püsp. XXVIII, 10, 80, 82. — jelentése 80—83
Rákóczi-felkelés 23, 25, 160, 161, 337
rákosi (Erdély) templom 98
Ráksi 315
Raposka 320
Ratio Educationis 36—37
Rátóth 311
Rattkay Ádám gr. zeng-modr. püsp. 375
referátumok a püsp. jelentésekről XV
reformátusok XXXII. L. *akatolikusok, eretnekek, helvétek, kálvinisták, protestánsok*
Reiffenstuel Anaklét egyházjogász 196
Remete (Somogy m.) 316. — i (Kószvényes —) templ. 98
remeték, remeteség 242, 257, 264, 367, 383
Rendek (Ajka —) 311, Csab — 321
Rendes 321
részegség l. iszákosság
Révay János gr. szepesi püs. XXX, XXXII, 218, 220. — jelentései 216—20
reverzális 55, 56, 122, 201, 213
Rezi 320
rezidencia, kanonokoké 2, 4, 139, 161, 163, 340, 348. — plébánosoké 22—23, 68, 87, 144, 210, 230, 270, 281, 284, 342, 380. — püspököké XX—XXII, 67, 72, 77, 81, 86, 100, 117, 127, 131, 141, 144, 148, 156, 168, 181, 196, 205, 217, 219, 225, 229, 233, 236, 238, 242, 246, 269, 275, 280, 289, 298, 323—24, 378, 403
Ribnik 384
Richlik András citerás 250
Rigács 321
Rimnik 104
Rinaldi Ferenc prokur. 148, 150, 152, 153, 238, 240, 278
Rinya-Szent-Király 318. — ujlak 318
Rituale Romanum 102, 144, 219, 300, 326, 342—43
Ritus Kongregáció 84, 114, 118, 124, 125, 182
ritusváltoztatás 196, 201, 202, 214
rohonci főesperesség 143
Rohoszka Gábor bíró 250
Róma (a Szentszék) 12, 19, 21, 28, 39, 40—41, 45, 49, 52, 61, 117, 124, 141, 184, 264, 267, 289, 291, 291^6, 324, 350, 356. — ába fordulás, utazás 70, 83, 111—12, 119, 178, 184, 203, 244, 258. V. ö. *pápa, Szentszék*
római breviárium 23. — katekizmus l. *Cat. Rom.* — misekönyv 23, 341. — osztrák nagykövetség 305. — prokurátorok 59, 60. — „szellem" 6, 6^1. — szertartás 74, 75, 79, 195, 251, 255, 266, 342. V. ö. *Rituale Rom.* — zsinat l. *Conc. Rom.*
Rónaszék 201

Rorate-misék 38, 399
Rosmanich Antal buccari pap 368. — Mátyás buccari kanon. 364
Rostás 312
Roszka István lembergi vikárius 114, 116—17
rossz könyvek 270, 346, 352
Rota Károly Ferenc prokur. 163, 385
rózsafűzér l. *olvasó*
Rózsahegy 205, 217
rozsnyói káptalan 217, — püspökség XVIII
rubrikák 229, 288, 290
Rudnay Sándor erdélyi püsp. XIV, XV, XXV, XXVIII, 10, 13, 131, 132—33. — erdélyi jelentése 129—34. — eszterg. érsek XVII, XXVII, 11, 43[2], 129, 135[1]
rumai plébánia 221—22
rutének 188—89, 201, 212, 214—15

Sacripantes József bíboros 115, 116
Ságod 318
Ságvár 312
Sájtli (Seitl) jezsuita 307, 307[4]
Sala Domonkos prokur. 79, 153, 187, 190, 216, 219, 279
Salamon József váradi kanon. XXXII, 296, 296[15], 297
Salamon király 121
Salamonvár 318
Salbeck Károly szepesi püsp. XXIII, XXIV, XXVIII, 8, 14, 31, 37, 39, 56, 207—209. — jelentése 203—15
Salföld 321
salzburgi érs. 141, 336
sályi templom 303
Sámson (Somogy —) 317
sámsondi templom 98
Sáncz 319
Sand 317
Sándor, pápa VII.: 159, VIII.: 113, 115. — Lipót főherceg, nádor 24, 26
Sándorháza (Nemes —) 318
Sántos 316
Sárasd 321
Sárd (Somogy—) 317
Sárhida 318
Sári (Somogy m.) 317. — (Veszprém m.) 312
sarkadi templ. 303
Sárkány, Mór filiája 313
Sarlósboldogasszony 197, 241, 244, 288, 303, 372
Sármellék 320
Sárosd (Fejér m.) 315
sárosoroszi templ. 196, 200, 201
Sarud (Heves m.) 187
sárvári főesperesség 143
Sáska 321
Sasvár 165. — i esperesi kerület 21, 34
Sauer Kajetán váradi nagyprépost 297
Savol (Sávoly) 317
Schavnik 203, 209, 216, 220. — i apátság 203
Schneperger Vencel ferences tart. főnök 119
Schönborn gr. 199, 202
Schröck Mátyás egyháztört. író 106, 124—25, 126
Schrőd 313
scudo (pénz) 362—64, 377, 378, 387
Sdrin gr. l. *Zrinyi* gr.
segédkezés (kispapoké) 41, 73, 88, 106, 128, 139, 158, 163, 171, 195, 205, 217, 243, 247, 260, 261, 263, 277, 302, 327, 330, 344
Segesvár XXXI, 99, 100
segnai püspökség 385
segneriánusok 389
Segnia, Segna l. *Zeng*
Segusd (Segesd) 317, 323. — i főesperesi kerül. 317—18
Selistevich István zágrábi püsp. jelentése 335—36
Senkviczi Mátyás prépost 21
Sénye 320
Sennyei István veszprémi püsp. 309, 309[a], 325
sequestratio 254
Severoli biboros 348
Sgodics András győri kanon. 139, 142
Simon erdélyi püsp. 91. — János váradi kanon. 297
Simonfa 316
Simongáth 317
Simonyi (Somogy —) 321
sinfalvai (sinkfalvai) templ. 98
Sinzerdorf Fülöp győri püsp. XXVII—XXVIII, 35, 141. — jelentése 138—41
sirmiumi püspökség 221
Siroka László egri suffr. püsp. 203
Sixtus pápa IV.: 216, V.: XIII, XIX, 241
skapuláré-ájtatosság 380. — társulat 180, 323, 377
skolasztikus kanonok 85, 97, 110, 228, 270, 284, 350
Sluin (Slunj) 376, 382. — i ezred 396
Smigliane 384
Smoglianeuich János zeng-modr. püsp. 368
sógorsági akadály 174—75, 178, 244, 247—48
sókő 131
Solmár 314
Solt m. 256

Sóly 311
Sólyomtelke 93
Som 312
Somlyó 287, 288
Somodi 217
Somodor 316
Somogy Lipót szombathelyi püsp. jelentése 241—44
Somogy m. 180, 308. — vár 316
Soóskut 313
Soponya 312
Sopra Minerva-templ. 208
Sopron 139, 141, 143, 144, 149. — i főesperesség 140, 143. — megye 34, 36, 44, 143
Sorbonne 80
Sorger György erdélyi püsp. 97
Söjtör 318
Sőrnye 317
Spalato 391. — i érs. 377. — i szemin. 388
spanyol szemináriumok 41
Speciani prágai nuncius 42[2]
spirituális (a szemináriumban) 87, 158, 170, 177, 181, 195, 230, 242, 247, 264, 268, 275, 281, 295, 301, 302, 338, 404
Splényi Ferenc br. váci püsp. 276. — jelentése 274—78
Stájerország 391
statisztikai adatok 40, 83, 85, 96, 97, 126, 136, 141, 154, 158, 162—63, 166, 167, 172, 173, 180, 188, 194, 199, 203, 204, 217, 225, 228, 232, 238, 241, 242, 244, 246, 247, 248, 254, 256, 259, 266, 267—68, 274, 279, 283, 383[32], 285, 288—89, 292, 294, 310—21, 336—40 (passim), 355, 356, 360, 362—67, 369—70, 372—74, 382, 384—85, 386, 395—96, 400, 405
status animarum 141, 143, 310—21, 379
Stiglich Vince buccari pap 368
Stock János szepesi prépost 203
stóla 218, 260
Suarez hittudós 129
sublector 330, 331
succentor 155, 167, 293—94, 331
succursalis lelkészségek 397
Sugarje 395
Sukoró 314
superpelliceum használata 377
Suuichich Tamás buccari pap 368
Sügyi-birtok 252
Sümeg XXI, 320, 323
svábok 195, 201
Svájcban a Tridentinum XVI—XVII
Sv. Juraj kod Senj l. *Szentgyörgy*
swidnici püspökség XVIII, 337
syndikusok 104, 104[11], 119

Szabad-Battyán 312
Szabadi 316
Szabadka 154, 155, 402
szabadkőművesség 25—26, 239
Szabados György, — Mátyás püspökhatvani lakosok 249—50
Szabályozott Püspökségek Alapja 71, 168, 174, 403
Szabar (Zala —) 319
Szabás 317
Szakácsi 317
szakadárok 69, 75, 76, 78, 79, 80, 113, 143, 149, 157, 158, 180, 183, 222, 266, 276, 277, 280, 288, 289, 291, 328, 330—33 (passim), 335, 336, 339, 362, 365, 370, 371, 373, 374, 375, 378, 379, 380, 384, 386, 388, 395, 396, 397
Szalabér 319
szalacsi templom 303
Szala-Egerszegh 318. — i esperesi kerül. 318—19. — Koppány 319. — Pataka 318. — Szent György 318. — Szent László 320
szalankameni plébánia 222
Szalatnyay Erzsébet 249—250
Szamosújvár 98, 116, 131
szanáció (egyházi) 147, 148, 150, 196, 245, 279, 349, 350, 352, 353, 403
szaniszlói templom 196
Szántó (Pilis —) 315, Zala — 320
Szár 313
száraz mise 39, 277, 358
Szárhegy 98, 99
Szárszó 316
szarvasi templ. 303
Szászfenes 93, 98. — Iona 93. — régeni templ. 98. — sebes 99. — sebesi gyűlés 92. — város 99
szászok 97, 130. — nyelvjárás 212
Szatmár (— németi) XXXII, 1, 187, 188, 191, 192, 194, 195, 197—98, 200, 201. — i káptalan 12, 15, 188, 189. — i püspökség XVIII, 40, 187—202. — i székesegyház 32, 188, 189, 191, 192, 194, 197. — i szeminárium 189—192 (passim), 195, 197, 200, 202. — m. 188, 292
Száva 221, 222, 346
Szebelebi Bertalan erd. püsp. vikárius 92, 113
Szeben 98, 99, 100, 105, 126, 131, 132, 134. — i esperesi kerület 92[2], 95, 95[9], 115, 123, 125. — i prépostság 95, 203, 203[1]
Széchenyi György eszterg. érs. 216, győri püsp. 138, 139, 142
Szeged 84, 253, 255, 263

szegények összeírása XXX, 290. — gondozása (egyházi) XXIX—XXXII, 1—2
szegényházak XXIX—XXXI, 66, 70, 72, 77, 83, 86, 89, 99—100, 110, 123, 127, 129, 131, 132, 134—35, 139, 155—56, 162, 168, 171, 174, 180, 183, 187, 188, 190—93 (passim), 198, 201, 205, 217, 229, 233, 235, 264, 269, 272, 275, 280, 283, 285, 290, 296—97, 302, 323, 331, 332, 341, 344, 347, 355, 359, 378, 391, 398, 401—404 (passim)
szegénységi fogadalom 104
Szeghvár (Zala —) 321
Szék 99
Székelyföld 113, 115. — katonatisztek 133. — papság 22[2]. — székek 130
Székesfehérvár 142, 225, 227, 228, 229[4], 309. — i káptalan 225, 226, 228, 230. — i prépost 312. — i püsp. palota 224—27 (passim). — i püspökség VII, XVIII, 18, 28, 40, 224—31. — i székesegyház 228, 228[3]. — i szeminárium 226, 227, 227[2], 229, 230—31
székhely-kötelezettség l. *rezidencia*
szekták, szektáriusok 240, 260
szekularizáció 45, 92, 97, 184, 185
Szelepcsényi György eszterg. érs. XVII, 135[1]. — kanonok 137[6]
szélviszonyok Zengben 356
személyes limina-látogatás 58, 75, 84, 248, 353, 356, 361, 377. — akadályai 220, 221, 225, 259, 274, 283, 336
szemendriai püsp. 154
Szemes (Balaton —) 316
szemináriumi díj 42—43, 81, 86, 106, 127, 128, 145, 149, 171, 177, 190, 226, 235, 296, 302. 327, 328, 344, 399, 403. — fegyelem, lelkiélet 44, 45, 185, 189—90, 195, 200, 243, 247, 248, 268, 301. — kormányzás 88, 90, 177, 181, 235, 239, 281, 288, 344. — tanulmányok 31, 43—44, 45, 73, 79, 82, 88, 89, 90, 128, 134, 158, 171, 177, 193—94, 229, 230—31, 243, 245, 247, 259, 268, 275, 281, 282, 301—302, 344, 405. V. ö. *tanítás tisztasága*. — vizitáció 128, 158, 177
szemináriumok 41—47. — megszüntetése 268, 274. — visszaállítása 185, 238, 239. L. még az egyes *püspökségeknél*
Szemlin l. *Zimony*
Szenczy István váradi kanon. 295, 301
Szenna 316
szenonok 364
szentek (védőszentek, ünnepek, község nevek stb.): Szt. Adalbert szemin. 223, préposts. 138, 142, 146. — Adorján apáts. 305, 305[1], 322. — Ágoston 120. — Ágotha (helység) 315. — Alajos 66, 101, 145, 197. — Amator 310. — Ambrus 208. — András 303, 367; helységek: Békés — 291, 303, Hévíz — 320, Nemes — 318. — Anna 196, 200, 201, 303, 304, 310, 311, 319, 364, 372. — Antal 199, 251, 256, 369. — Antal (apát) 372, (Padovai) 303, 364, 366, 372. — Antalfa 321. — Ányos apáts. 321. — Balás (Somogy m.) 316, Zala — 319. — Basilides 139. — Békálla (helység) 321. — Benedek (Somogy m.) 317. — Benignus 371. — Bernardin 370. — Bernát 90. — Bonifác 287, 289. — Borbála 47, 292, 386, 388. — Celesztin 371. — Defendens 287, 289. — Demeter 79. — Doimus 378. — domokosi templ. 98. — Emmerám 161. — Erzsébet 67. — Fábián és Sebestyén 372. — Farkas 102. — Fausztin 182. — Ferenc (Assisi)-társulat 181, 288, v. ö. *kordás-társ.* — Ferenc (Xavéri) 66, 71, 377, 380, 385. — Flór 287. — Flórián 66. — Fortunatus 369. — Fülöp és Jakab 291, 369. — Gál (község) 311. — gálloskér 316. — gotthárdi apáts. 140, 143, 242, 246. — Gróth (Zala —) 320. — György 196, 310, 325[n], 364, 366, 367, 369[12], 372, 373, 377, 378. — György (Zeng mellett) 362, 365, 372, 377. — György (Mező —) 312. — Győrvár (— Györgyvár) 320. — háromság 201, 286, 292, 303, 306, 313[10], 367, 372, 373, 382. — háromsági templ. 98. — háromság-társ. 114, 288, 306, 306[2], 323. — Hermagorus 369. — Ignác (Loyola) 66, 303, 304. — Ilona 367. — Imre 310. — István 366, 367. — István király 91, 138, 150, 153, 154[2], 161, 165[2], 166, 179, 196, 197, 200, 228, 250, 256, 256[9], 261, 279, 287[1], 292, 294, 303, 304, 308, 310, 311, 319, 325[n], 328, 329, 339. — István első vért. 294, 294[12], 366. — Iván (Pilis —) 314. — Iványi (Fejér m.) 314. — Jakab apost. 140, 161, 367, 370, 373. Kapos — 316. — Jakabfa 321. — János 332, 367, 370. — János

(Alamizsnás) 165, (Evangelista:) 197, 199, 292, 364, 370, 374; (Istenes:) 197, (Keresztelő:) 180, 183, 294[12], 319, 331, 372; (Nepomuki:) 65, 66, 72, 164, 169, 197, 200, 201, 286, 292, 303, 310. — jobbi apáts. 188, 192, 193, 287, 294, 303. — József XXX, 65, 66, 67, 102, 105, 169, 198, 230, 292, 303. — József-társulat 217, 218. — Justa 310. — Katalin szűz 369, Katalin sz. és vt. 178. — Kereszt 154, 164, 196, 198, 199, 201, 251, 253, 253[6], 261, 287, 289, 292, 303, 366, 372, 373, 378. — Kereszt (Bars m.) 65, Pilis — 315. — Király-Szabadi 311. — Klára 303. — Konstantin 139. — László kir. 139, 142, 153, 154[2], 200, 201, 287, 287[1], 292, 294[12], 303, 311, 323, 329, 335, 338. — László (Búcsú —) 318. — László (Nagyatád fil.) 317. — László (Ráckeresztur fil.) 314. — lélek 340, 355, 364, 372. — lélek-társ. 357. — Lénárd 369. — Lőrinc 139, Pest — 281. — Lucia 366. — Lukács ev. 368. — Margit 66, 178, 319, 371, 387. — Mária Magd. 196, 319, 364, 369, 372. — Márk 332, 370. — Márton 136, 203, 303, 310, 366, 367, 378. — Márton (Kaposvár fil.) 315, Sziget — 315, Zala — 320. — mártoni főapátság l. *pannonhalmi f.* — Mihálfa 319. — Mihály 65, 91, 175, 253, 256, 267, 279[30], 292, 309, 310, 311, 324. — Mihály (Szabadbattyán fil.) 312, Zala — 318. — Miklós 136, 366, 367, 368, 372, 373, 386. — Miklós (Ráckeresztur fil.) 314, Magyar — 319, Somogy — 319. — Mór 321. — Olvasó 366, 369, 372. V. ö. *olvasó.* — Orbán 287. — Orsolya-társnő 139, 371. — ostya bántalm. 141. — Oszvald kir. 179. — Pál 155, 291[6]. Vitenyéd — 318, Zselic — 316. — Péter ap. 75, 77, 179, 180, 291[6], 331, 352, 367, 370, 372. — Péter vt. 329. — Péter (Ráckeresztur fil.) 314, Kajászó — 313, Pogány — 317, Tüske — 320. — Péter és Pál 66, 161, 196, 264, 292, 320, 356. — Petronilla 66. — Rókus 222, 364, 372. — Simon 367. — Szaniszló 66. — Tádé 66. — Tamás (Aquin.) 261, — Tamás (Gút-Tamási) 312. — Valerián vt. 371. — Vencel kir. 261. — Vid 365. — Viktor 261. — Vince 66, 198, 201, 271. — Vincentia 310. — Viszló (Zala —) 318.
szentelések 164—65. L. *papszentelés*
szentelt gyertya 357
Szentillónay József eszterg. ált. helynök 306
szentkúti kisprépostság 272, 272[22], 274, 279
szentségek gyakori vétele 159, 404
szentségimádás 68, 178, 179, 205, 208, 269, 289, 338, 381
szentsír 286
Szentszék (római) XIII, XIV, XV, XXII, XXXI, 2, 6, 8, 9, 10, 14, 14[3], 24, 42, 46, 47, 53, 56, 57, 117, 119, 129, 140, 141, 142, 147, 149, 154, 156, 159, 166, 182, 184, 186, 190, 191, 192, 196, 202, 215, 219, 227, 228, 229, 235, 239—45 (passim), 249, 257, 259, 263, 264, 265, 278, 290, 291, 302, 304, 322, 323, 328, 331, 333, 334, 337, 341, 346, 349, 351—55 (passim), 368, 370, 377, 378, 383, 384, 387, 390, 392, 394, 397, 400, 403. — i díjak l. *díj.* L. még *püsp. szentszék.* — és püspökeink 58—62
Szenyér 317
szepesi káptalan 5, 7, 8, 14, 136, 203—204, 209, 210, 217, 218. — prépostság 203, 203[1], 215, 216. — püspökség XVIII, 18, 25, 37, 39, 202—21. L. még *Szepesváraljánál.* — városok 210, 212—13
Szepes m. 203, 204, 206, 212—13, 217
Szepesváralja XXIX, XXX, 203—204, 205, 209, 212, 217, 220. — i székesegyház 203, 207, 216. — i szeminárium 205, 217, 220
Szepesy Ignác egri kanon. 134. — pécsi püsp. 32
Szepezd 321
széplaki templ. (Bihar m.) 304
Szeplőtelen fogantatás 198
Szerbia 74, 222
Szerdahely (Magyar —) 319
szeredahelyi templ. 98
Szereday András erd. pap 102
szerémi püspökség XVIII[2], 3, 76, 80, 221—24, 336
Szerémség 76, 80, 81, 221, 222
szertartások kigúnyolása 250. — tanítása 106, 277, 338, 343
szerviták 140, 233, 238, 319
szerzetesek és a püsp. joghatóság 72, 233, 246, 380, 385. L. még *átruházott jogh.* és *joghatóság alatt.* — exemtiója 159, 243, 282, 295, 322. L. még *exemtio* — fegyelme 28, 47—50, 78, 88, 103, 124, 128, 149,

158, 184, 186, 187, 195, 200, 235, 237, 238, 239, 243, 245, 247, 264, 281, 301, 327, 335, 343, 346, 355, 380, 383. — feloszlatása 69, 183, 238, 242, 244, 245, 271, 276, 340. — kongregációja 125, 304. — lelkipásztorkodása 30, 50—52, 69, 71, 73, 75, 82, 88, 90, 102, 103, 124, 128, 133, 145, 155, 171, 176, 181, 184, 186, 188, 189, 192, 195, 199, 202, 210, 211, 218, 221, 222, 223, 226, 227, 228, 230, 234, 242, 243, 245, 246, 247, 252, 255, 256, 269—70, 271, 277, 280, 284, 288, 294, 313, 315—19 (passim), 322, 322[13], 326—27, 333, 338, 343, 399. — szekularizációja 184, 185. — szemináriuma 131, 132. — vizitációja 52, 88, 133, 158, 226, 239, 243, 281, 282, 404. L. még az egyes *rendeket*
szerzetesnők 2, 52—53, 84, 90, 105, 124, 126, 128, 134—35, 136, 142, 143, 145, 146, 149, 175, 197, 198, 237, 244, 268, 294, 301, 304, 305, 333, 337, 340, 343—44, 398. L. még az egyes szerzetek *névénél*
szerzetestanárok 49—50, 151
Szigligeth 321
Szilágysomlyó 295
Szilasbalhás 313
Szilézia 322
Szily János szombathelyi püsp. XXXII, 9, 28, 36, 39, 46, 237, 238. — jelentései 232—40
Szill (Somogy—) 316
szinchei főesperes 340
Szinyérváralja 200
Szkacsán-urad. 166, 166[5]
szkíták 138
szlávok 195—96, 201, 212, 247. — nyelv 206. L. *tót*
Szlavónia 74, 75, 221, 328, 329
szlavón katekizmus 349, 353
Szobotica (Sobotist) 147
szokás mint jogforrás 108
Szóllád 316
Szolnok 255, 263, 268, 270, 275, 277, 280, 283, 284. — m. 252, 254, 256, 266, 292
Szolopna 175
Szomajom 317
Szombathely 143, 232, 234, 236, 239, 242, 246. — i főesperesség 143. — i káptalan 5, 8—9, 140, 143, 148, 232, 234, 239—43 (passim). — i püspökség XVII, XVIII, 28, 36, 39, 232—48. — i székesegyház 232, 233, 236, 238, 240—44 (passim), 246, 248. — i szeminárium 226, 233, 235, 237, 238, 239, 241—44 (passim), 246, 391. — i zsinat (1579) XIX, 17, 33
szombati megtartóztatás (hústól) l. *megtart.*
szombatosok 96, 102
Szompács 318
Szoób 317
Szorossad 315
szotti plébánia 222
szovátai templom 98
Szőcz 321
Szőcsén 317
Szőlös-Györök 316. — kislak 316
Szőny 138
Szöpötke 320
Szörényi László szerémi püsp. 221, 223
Sztojka (Sztoyka) Antal erdélyi püsp. 99, 102, 106. — Zsigmond erd. püsp. XXX, 13, 97, 193
Sztrázsa 164[1]
Szucsán 67
Szulok 318
szükségkeresztség 265
Szűz Mária 65, 111, 125, 139, 140, 151, 197, 198, 199, 241, 251[3], 289, 294, 294[12], 302, 303—304, 331, 341, 352, 364, 366, 368, 369. — társulatok 42, 181, 359. L. még *Bold. Szűz, Nagyboldogasszony, olvasó*

Tab 316
Tabaid 313
Tácz 312
Tagyon 321
taksa l. *díj*
Taliándörögd 321
Tamás főesp. Hist. Salon, 377
„Tametsi" dekrétum 54, 55
tandíj 37, 69, 208, 276
tanítás (egyházi) tisztasága 45—46, 73, 74, 159, 160, 194, 199, 231, 245, 282, 285, 286, 304
tanítók 169, 198, 270, 271, 290, 355. — a hitoktatásban 33, 35, 37, 170, 176
tanítórendek 49—50
tanulmányi alapok 71, 98, 133, 350
Tapolcza 320. — i esperesi ker. 320—21
Tapson (Tapsony) 317
Tárnok 314
tarnovi egyházmegye 216, 219
társaskáptalanok 130, 136, 139, 140, 143, 144, 148, 151, 155, 241, 294, 294[12], 346—47, 350—51, 355, 363—64, 366—68, 382, 384
Táska 317
tasnádszántói templ. 304
Taszár 316

Tata 148
tatárok 136. — járás 203
tekei templom 98
Tekenye 320
tekerőpataki templ. 98
Telegdi Miklós katek. ford. 33
Telegdy János kalocsai érs. 166
Teleki (Somogy m.) 316
telepítés 85, 89
település a zágrábi püsp.-ben 333
temesi bánság 51
Temesvár VII, 84, 85, 100. — i káptalan 5, 11, 85. — i székesegyház 32, 85. — i szeminárium 86, 88. L. *csanádi püsp.*
temetési babona 358. — jog 104—105, 124, 213—14, 383, 385
templomépítés 68, 131, 200, 220, 246, 272, 276, 291, 294, 303—304. L. *építkezés*
templomi hitelemzés 33, 35, 37—38
templomok búcsúja 109, 125, 178, 196, 201, 229, 291, 302—304
templomok pénze 73, 199, 211, 219
teológus (javadalom, kanonok) l. *a penitenciárius* alatt közölteket s még a köv. 38, 39, 70, 72, 83, 87, 89, 97, 110, 128, 150, 160, 192, 199, 227, 229, 237—38, 272, 275, 282, 300, 386, 387, 404
Teréziánum (Nagyszeben) 131, 132. (Vác:) 268, 272, 274
térítések 51, 160, 256, 280, 282, 305, 329, 337. V. ö. *áttérések*
Tersatto (Tersactum, Thersatum, Trsat. Tursatto) 359, 360, 363, 366, 368—69, 373, 376, 382, 383, 385, 386, 398
Teskánd 319
Tessini Mr. kongreg. referens 394
testvérületek l. *Congreg., konfraternitások*
Tétény 314
Theés 312
thenői prépostság 253
Theodorovich Mihály 115
Thomassinus egyh. író 157
Thur (Somogy —) 316
Thuróczy Benedek 67
tihanyi apátság 321—22, 322[13]
Tikos 317
Tilaj 319
tiltott könyvek olvasása 344
Timót zágrábi püsp. 339[12]
tinnini püspök 154
Tinye 314
Tioli Péter Antal prokur. 153, 267
Tisza (folyó) 255. — halász 187. — nána 187
tiszt. kanonokok 85, 126, 228, 279, 293
tisztítóhely 290, 375, 377
titulus l. *felszent. cím*
tizedek, tizedügyek 15—16, 65, 66, 77, 81, 91, 93, 97, 98, 138, 180, 187, 188, 204, 210, 217, 221, 251—54 (passim), 257, 258, 262, 288, 296, 309, 324, 330, 332, 354, 355, 358—61 (passim), 363, 364, 367, 369, 370, 374, 382, 383, 385
tizenhatod 254
Tyini Jeromos kongreg. referens 345
tolerancia l. *türelmi rend.*
Tolna m. 180
Tolvay Imre prokur. 286
tonzura l. *hajkorona*
Toponár 315
Toporc 204
topuszkói apátság 331
Torda 98, 99, 132
Tordacs 313
Torockó 99
Torvaj 316
tót nyelv XXIII, 32, 251. L. *szlávok.* — falu (Tahi —) 314. — Gyugy 316. — sági főesperesség 143. — Szent Pál (Somogy m.) 317. — teleki templ. 303. — váson 311
Toujn (Togun, Toguin, Touan) 363, 370, 374, 376, 382
tőketerebesi templ. 196
Tököl 315
Töll-Csány 320
Tömösvár = Temesvár
Tördemicze (Nemes —) 321
Töröcske 316
Török-Bálint 314. — Bosznia 77, 386, 388. — ország 222
törökök (háborúk, hódoltság stb.) XVII, XX—XXI, XXIV, 3, 20, 48, 51, 57, 61, 74, 75, 76, 80, 84, 136, 142, 147, 154, 156, 165, 221[2], 232, 249, 251, 252, 308, 309, 328—31 (passim), 333, 335, 336, 337, 339, 340, 354, 355, 356, 358, 360, 362, 363, 365, 366, 366[10], 368, 370, 371, 372, 374, 376, 378, 381, 382, 384, 387, 388, 396
Tövis 99
Transalbinus-kerület 396, 401
Trencsén 1, 161, 163, 166, 169, 172, 177. — i főesp. 162, 163, 164, 166, 173. — m. 162, 172
Tridentinum (rendelkezések) XVI, XVIII, XIX, XX, XXII, XXIII, XXVI, XXIX, 1, 2—3, 5, 6, 7, 9, 10, 12—19 (passim), 22, 23, 27, 29, 30, 32—33, 35, 38, 41—44 (passim), 46, 47, 48, 50, 52—53,

54, 55, 57, 70, 89, 90, 106, 118, 124, 125, 140, 144, 145–46, 156, 158, 159, 167, 171, 172, 173, 176, 177, 181, 190, 196, 209, 215, 219, 220, 224—27 (passim), 231, 235, 240, 245, 253, 258, 263, 265, 270, 277, 281, 282, 286, 295, 296, 299, 300, 301, 304, 305, 326, 340, 341, 343—50 (passim), 377, 385, 392, 393, 402, 403
Trient 142. — i forma XIX, XX, 54, 54[1], 55, 108, 196, 254, 259, 265—66. — i zsinat kihirdetése Erdélyben 108, Horvátországban XIX, 335, Magyarországon XIX—XX, 54. — i zsinat végrehajtása Európában XVI—XVII, Horv. o.-ban 349, Magyarországon XVI—XXXII, 1—57
trieszti egyházmegye 383. — kormányzó 389
trinitáriusok 99, 163, 164, 314, 323, 323[15]
Tripartitum l. *Hármaskönyv*
Trisagium 116
Trsztena 205, 217
Tumanowicz Jakab lembergi érs. és Batthyány Ignác erd. püsp. joghat. viszálya 112—17
Turki 382
turóci Szűz Mária-konvent 65
Turóc m. XXXII. — szentmárton 67
Turrina Mátyás buccari pap 368
Türe 93
türelmi rendelet és hatása 68, 69, 169, 180, 183, 186, 218, 237, 276, 277—78
türjei prépostság 140, 322
türkösi templom 98
Tüskevár 140
Tütös (Pacsa —) 320
tűzvész 196, 224, 246, 248, 258

Udbina (Udbigne) 371, 371[14], 381, 384
Udvarhely (Székely—) XXX, 98, 100, 127, 131
Udvari (Balaton —) 321
Udvarnak (Zala —) 320
Ugocsa m. 188, 189, 192, 292
Ugrin kalocsai érsek 221
Ujbánya 67
ujfalvi templom (Erdély) 98
Ujfalu (Lád fil., Somogy m.) 317, Sziget — 315
Ujlak (Balaton —) 317, Kapos — 315, Rinya — 318, Zala — 319
újmisei mulatság 20, 357
újpalotai templ. 303
Ujvidék 154, 155, 158
Uk 321
Ung m. 189, 191. — vár 201
Unigenitus-bulla 235
únió, oláhoké 290, valachoké 332, 332[5]
unitáriusok 96, 102, 109, 125, 130
Urbarium hatása 209
Úrnap 286, 303. — i körmenet 400
uszkokok 355, 356, 361
utolsókenet (az örményeknél) 116
uzsora 100, 106—107, 125, 126
ünnepsértők büntetése 258, 266
Üröm 315

Vaál 313
Vác XXXI—XXXII, 251, 252, 255—58 (passim), 260—64 (passim), 268, 269, 271—75 (passim), 277, 279, 279[30], 280, 283—86 (passim). — i káptalan 8, 12, 14—15, 249, 252, 254, 256, 257, 262, 263, 267, 270—76 (passim), 279, 281, 285. — i püsp. palota XXI, 251, 252, 257, 260, 262, 267, 268, 271, 272. — i püspökség XVIII, XXV, 25, 36, 37, 39, 54, 56, 248—86, 308. — i székesegyház 251, 251[3], 252, 256, 259, 260—61, 267, 268, 269, 271—74 (passim), 279, 279[31], 280, 283, 284, 285. — i szeminárium 253, 255, 258, 259, 260, 263, 264, 266, 267, 268, 271, 272, 273, 275, 280, 281, 283—86 (passim)
Vadovits Vitál ferences 281
Vaganac 396, 401
valachok (vlachok) XXVIII, 330—33 (passim), 335—38 (passim), 370, 371
válások (házassági) 106, 345, 346, 348
Valencia 333
Valens császár 121
Valenti Mr. kongreg. referens 129
Valkó megye 75, 337
vallásalap 130, 155, 167, 168, 183, 218, 220, 238, 239, 242, 244, 245—46, 274, 276, 277, 283, 394. — (erdélyi:) 98—99
vallási közösködés 129, 134—35. — törvények kijátszása l. *vegyes-házasságnál*
vallásnélküliek 239
vallástalanság 244, 270, 344
Vallis-Szello l. *Cettin*
Vallos (Vállus) 320
valutáris frt 403, 404
vám 257, 262, 356, 359
Vámos (Nemes —) 311, Somogy — 316
Van den Burch cambrai-i érs. 19
Vangner Fülöp 67

Várad (Nagy —, egyúttal Váradolaszi) XXX, XXXII, 287—88, 290, 291, 293—99 (passim), 301, 302, 303. — hegyfoki prépostság 288, 294, társ. kápt. 294, 294[12]. — i agenda 121. — i gör. kat. püsp. XVIII, 189, 201, 290, 291, 294. — i káptalan (r. kat.) 12, 287, 291—94 (passim), 296, 298, 299, 301, 305. — i püspökség VII, XVIII, 18, 32, 38, 40, 91, 126, 286—305. — i székesegyház 287—94 (passim), 296, 299. — i szeminárium 43, 44, 288, 293, 295—96, 301, 302, 304, 305. — i társaskáptalanok 287, 294, 294[12]
várak (Zeng-Modrusban) 354, 355
Varasd 332, 335, 346, 347, 348, 351
Váraslőd 311
Várda 316
várfalvai templ. 98
Varhata (Vorhota) 318
Varjaskér 317
Városhidvég 312
Várpalota 311—12. — i esp. kerül. 311—13
vásárok 272
vasbánya (Csabar) 369, 374
Vas m. 143, 232
Vaspör 318
Vasvár 239, 246. — i főesperesség 138, 140. — i társaskápt. 13, 144, 151, 232
Vászol 311
Váth 238
Vay-család (br.) 197
Vécsey Miklós br. szatmári főispán 194, 197
védőszent (havi) 158
Véged 319
végleshutai templ. 73
végrendelkezés (papi) 130, 172—73, 185, 267, 306, 306[2], 347, 348, 349, 379—80. L. *főpapi hagyaték, végrend., papság végr.*
vegyesházasság 55—57, 68, 70, 72, 73, 89, 107—108, 111, 120—22, 133, 143—44, 145, 160, 195—96, 197, 201, 202, 207, 213, 218, 229, 244, 247, 259, 276, 278, 283[32], 285, 304, 405. — ból szárm. gyermekek (nevelése stb.) XXXI, XXXII, 55—56, 68, 72, 120—21, 189, 191, 196, 198, 207, 213, 214, 244, 247, 248, 284, 298
vegyes iskolák 277
Velegh 313
Velence (Fejér m.) 314, Várad — 291
velencei dukát 364. — köztársaság 76, 359, 360, 361, 391. — libra 364
vendégszeretet 271
Verancsics Antal eszterg. érs. XX
Vereb 314
verespataki templ. 98
vérfertőzés 278, 401
Verhovácz Miksa zágrábi püsp. XXVIII, 1, 11, 18, 23, 40, 43, 342, 344, 347—48, 352, 353. — jelentései 338—45, 346—48, 349—52
Verőce m. 76, 180
vérrokonság akadálya 174—75, 178, 201, 202, 244, 247—48. L. még *vérfertőzés*
veszélyes könyvek 237
Veszprém 310, 323, 325, 327. — i esperesség 310—11. — i káptalan 5, 9, 14, 309—10, 325. —i püsp. palota XXI, 325, 325[n]. — i püspökség XVIII, 39, 56, 92, 232, 233, 305—28. — i székesegyház 309, 310, 324, 327, 328. — i szeminárium XXI, 44, 226, 305—306, 310, 323[f], 325—28 (passim). — i Sz. György-kápolna 310, 325[n]
Veszprém m. 143, 228, 308
Via Regia 397
Viaticum 208, 214, 404. — társulat 159, 160, 282. L. *betegek ellátása*
vicarii foranei 384
Vicus Latinorum (falu) 331
Viczireschi Auxentius püsp. 113, 115
Vidas plébános 397
viderniki templ. 207, 220
vikáriusok Erdélyben 92, 92[4], 93
vikartóci templ. 207
„világi kar" igénybevétele 70, 74, 134, 135, 208, 215, 236, 240, 256, 259, 265, 284, 302, 345, 346
Vimpác 140
Vince-nővérek 1—2, 197, 198, 200
Vinodol 356, 366, 385, 392, 390, 400
Vintornyafok 320. — lak 326. — Szőlős 320
viola birétum 142
Visegrád 309
Visonta (Somogy —) 318
Vista 93
Visz 316
visszaélések a zengi püspökségben 357—58. — az erdélyi örményeknél 115—16
Vita (Nemes —) 321
Vitenyéd 318
Vitéz János váradi püsp. 292
Vitka 200
vizaknai templ. 98
vizitáció, esperesi és főesperesi: XXIII—XXVI (passim), 33, 67, 72, 100, 124, 127, 141, 144, 146, 151, 153, 170, 189, 191, 226, 236, 239, 254, 275, 288, 328, 333, 335. Püspöki

— XXIII—XXVI, XXVIII, 8, 10, 37, 53, 65, 67, 68, 72, 75 84 (passim), 86, 88, 100, 105, 124, 127, 131—32, 133, 139, 141—44 (passim), 146, 149, 151, 156, 157, 158, 168, 171—72, 174, 175, 177, 179, 181, 183, 184, 186, 187, 189—94 (passim), 196, 197, 202, 203, 206, 207, 208, 217, 219, 220, 223, 224, 225, 227, 229, 233, 235, 236, 238—39, 241, 242, 243, 245, 248, 254, 258, 264, 265, 269, 275, 280—85 (passim), 287, 290, 290[4], 294, 298—99, 302, 304, 305, 324, 341, 345, 347—48, 354, 355, 365, 370, 372, 378, 379, 380, 387—91 (passim), 395, 396, 400, 401, 403. — szerzeteseké 52, 78, 171, 176, 211, 230, 240, 247, 322[13], 399, 404. V. ö. *átruházott joghat.* és *joghatóság*
vizsga, joghatósági l. *jogh. v.* Plébánosi — 30[3], 39, 72, 73, 151. Szemináriumi — 82, 134, 177, 195, 231, 243, 247, 268, 281, 302, 344. Szentelés előtti — 69, 72, 144, 170, 181, 195, 226, 233, 234, 277, 281, 343, 404
vlachok l. *valachok*
Vlaovics Atanáz konvertita pap 403—404
Volkra János veszpr. püsp. 327
votivmisék 81, 184, 189, 210, 252, 257, 261. L. *miség*
Vöczkönd 320
Vörös Kollégium (Nagyszombat) 139. — Kolostor (Lechnitz) 205
Vöröstó 311
Vörösvár (Pilis —) 314
Vörs 317
Vrácsik 317
Vrászló 321
Vratanja Simon püsp. 332, 332[5]
Vurum József nyitrai püsp. XXIX, XXXII, 1, 14, 175, 178. — jelentése 172—79. — váradi püsp. 40, 297[16], 299, 303
Weindorff (Pilisborosjenő) 315
Würth (Wirth) Ferenc váci kanon. 269, 269[18], 271, 272

Xav. Sz. Ferenc l. *Sz. Ferenc*
xenodochium l. *szegényházak*

Zaborski 382
Zabrdovic 271[20]
Zagon, Zagone 364
Zagorhida 319
Zágráb XXIX[4], 1, 328, 330, 331, 332, 335, 336—37, 341, 344, 347, 350, 352. — i breviárium, misekönyv 21, 23, 333, 342. — i káptalan 3, 7, 11, 15, 328, 330—31, 334—42 (passim), 344—49 (passim). — i püspökség XVII, XVIII, 17—18, 21, 36, 40, 60, 76, 80, 232, 308, 328—53, 371. — i püsp. szemináriumai 47, 328—29, 330, 335, 338. — i székesegyház 12, 328, 329—30, 334, 335, 336, 338—39, 339[12], 340, 345, 346, 347, 350, 352. — i szeminárium 42, 43, 328, 330, 331, 335, 337, 338, 340—41, 344, 345, 347, 350, 376, 379, 386. — i zsinatok XXVI, XXVI[5], 17—18, 21, 48[1]
Zala (Somogy m.) 316. — egerszeg 232, 246, 248, 324, 324[1]. — megye 232, 308, 322. — vári apátság 305, 305[1], 322, 322[13]. L. még *Szala*
zalatnai templ. 127
zálogházak (montes pietatis) 2, 83[3], 89, 100, 172, 174, 190, 191, 205, 233, 253, 280, 283, 298, 323, 341, 391, 398
Zámor 313
Zánka 321
Zápolya István 203. — kápolna l. *csütörtökhelyi k.*
Zaránd m. 292
Zeidler Márk minorita 393
Zél (Nemes —) 318
zenészek (istentiszteletnél) 102, 167, 173, 174, 180, 181, 188, 242, 292, 294, 310, 325. L. *énekesek*
Zeng 38, 354, 355, 356, 359—60, 362, 364—65, 372, 375, 377, 378, 380, 383, 385, 386, 388, 391, 398, 399, 402. — i káptalan 5, 7, 10—11, 14, 354, 358, 359, 362, 364, 365, 372, 374, 377, 380, 385—86, 387, 389, 390, 393, 394, 398, 399. — i lakosok jellemzése 356—58. — i püsp. székház XXI, 365—66, 376, 378. — i püspökség 18, 20, 34, 35, 54, 60, 346, 354—55, 358—59, 362, 365, 372—73 375, 377—81, 390—92, 395, 397, 398, 398[30]. — i székesegyház 354, 364, 371, 372, 375, 377, 378, 380, 382, 390, 391, 398—99, 401. — i szeminárium 43[4], 394, 396, 398, 399. — i vám 356
zeng-modrusi püspökség XVIII, XXI, 17, 24—25, 38—39, 46, 47, 58, 353—402 (ebből főként: 355, 356, 360, 362—64, 369—74, 376, 378, 379, 382[20], 383—89, 395, 396)
Zenttímrei Márton veszpr. kanon. 309[a]
Zerdahelyi Gábor besztercebányai

püsp. XXIII, 27, 32, 68. — jelentése 65—70
Zermania (Zermatya) 395
Zich 316
Zichy Ferenc gr. győri püsp. XXVIII, 8, 13, 14, 28, 36, 39, 56, 143, 147. — jelentései 142—53. — Pál veszpr. kapitány 309[a]
Zilah 93
Zillingdorf 138[1]
Zimán (Zimány) 316
Zimony 76, 222, 223
zirci apátság 48, 322
Zoborhegy 164
Zólyom 66, 66[2]. — lipcse 66
Zombor 154
Zondi Pál zágr. nagyprép. 330, 330[8]
Zorchich Pál plataeai püsp. 335, 335[3]
Zoványi György superint. 121
Zrínyi (Sdrin, Zrin) grófok 332, 355, 356, 360, 361, 366, 367, 368, 371
Zucchè József prokur. 153
Zvonigrad 384

Zsámbék 314
Zsarnóca 67
Zsérc (Borsod m.) 187
Zsid 320
zsidók 69, 75, 83, 96, 143, 166, 173. 180, 186, 204, 224, 226, 227, 244, 247, 248, 256, 260, 266, 279, 280, 283[32], 291, 292, 339
zsidó-keresztelés 165
Zsigmond kir. 67, 199, 287, 287[1]
Zsilka Ferenc plébános 67
zsinagógák 204
zsinati vizsgálók 145, 147—50 (passim). V. ö. *examinatores*
zsinatok (akadálya, pótlása, sürgetése, tartása) XXVI—XXIX, 19, 67, 79, 82, 86, 89, 100, 124, 127, 131, 141, 144, 146, 156, 174, 181, 183, 188, 190, 202, 206, 215, 217, 219, 223, 224, 229, 233—34, 236, 239, 240, 243, 245, 246, 253, 275, 280, 283, 289, 299, 324, 334—38 (passim), 341, 345, 348, 362, 391, 398, 402. L. még *diakovári, jászói, nagyszombati, nemzeti zsinat*
Zsitva 317
Zsolna 164, 167, 177. — i főesp. 166, 169, 173
zsolozsma l. *karima*
zsombori templom 98

Javítások és pótlások.

65. l. alulról 3. sorban *az elől*-höz jegyzetbe: *Berchtold Ferenc.*
66, 71. és 72. lapon *Bbánya=Besztercebánya.*
96. l. felülről 20. sorban *püspökségeknek* helyett *püspökségnek.*
98. l. felülről 4. sorban *Torda* után vessző teendő.
98. l. felülről 20. sorban *Hosszúaszó* zárójele törlendő, a *Mercurium* utáni vessző szintén.
98. l. felülről 22. sorban *Sinkfalva* után a vessző törlendő.
108. l. alulról 1. sorban *tekintendő*-höz jegyzetbe *V. ö. Huszár,* A visit. limin. 77.
112. l. 1) melléklethez jegyzetként: E tárgyról sok részletet közöl *Lukacsi,* Christophorus: Historia Armenorum Transsilvaniae. Viennae, 1859. 74—140.
112. l. 1) melléklet 1. sorában *lembergi érsek*-hez jegyzetbe: *Tumanowicz Jakab.* (Gams, Series episcoporum alapján.)
120. l. 8) melléklethez jegyzetként: Eredetiben közli *Roskoványi,* De matrimoniis mixtis II. Quinqueeccl. 1842. 763—70.
127. l. felülről 7—8. sorban *ferenceseknek* után zárójelbe: *strictioris observantiae.*
135. l. 1) jegyzetéhez pótláskép: *Szelepcsényi* 1684-i jelentését *Telgárti Lipót* közölte a *Magyar Sion* 1868. évf.-ban 522. skv.
139. l. felülről 24. sorban *Sgodics Mihály* helyett *Sgodics András.*
142. l. alulról 6. sorban *3300* mellé jegyzetbe: *30.000* frt, l. Mohl: Győregyházmegyei jeles papok. Győr, 1933. 31.
153. l. 1) jegyzetéhez pótláskép: A kalocsai érseki levéltárban talált *1833-as jelentést* l. e mű 402—405. lapjain.
164. l. felülről 26. sorban *obszerváns* után zárójelbe: *strictioris observantiae.*
169. l. alulról 18. sorban *különböző helyeken* után betoldandó: *évente közel.*
196. l. felülről 7. sorban *megtartóztatás* elé betoldandó: *a hústól való.*
196. l. felülről 12. sorban *csalánosinak* helyett *csanálosinak.*
228. l. alulról 10. sorban *kanonok* helyett *kanonokok.*
243. l. alulról 6. sorban *konvent*-hez jegyzetként: *A lékai.*
259. l. felülről 5. sorban *szokás* után pótlandó: *honosodott meg az elől [gr. Leslie Vilmos] alatt.*
271. l. felülről 22. sorban *kívánságaitól* helyett *kívánságaiktól.*
292. l. felülről 1. sorban *kanon-* helyett *kanonoki.*
297. l. alulról 2. sorban *Némethy-féle* helyett *Németh-féle.*
324. l. alulról 12. sorban *Sanctiti* helyett *Sanctitati.*
354. l. felülről 1. sorban *admistrator* helyett *administrator.*
354. l. felülről 19. sorban *archidiacunus* helyett *archidiaconus.*
355, 361, 366, 368. stb. lapokon a *Zrínyiek* alatt elkövetett hatalmaskodásokra nézve v. ö. *Lányi,* Magyarföld egyháztörténetei II. 327—28.
357. l. alulról 12—11. sorban *existimantos* helyett *existimantes.*
361. l. felülről 1. sorban *praedecessor meus*-hoz jegyzetbe: *Marchesi Marcell.*
364. l. alulról 11. sorban *esztergomi* helyett *kalocsai* veendő.
366. l. felülről 19. sorban *kanonok* helyett *kanonokok,* alulról a 4. sorban *vértanu* elé beszúrandó: *első,* alulról 11. sorban *elődjétől* szóhoz jegyzetbe: *Dimitria Jácint.*
384. l. felülről 3. sorban *zágrábi*-hoz jegyzetbe: *Branjug György.*
399. l. alulról 6. sorban *fogadalmi* helyett *alapitványi.*

TARTALOMJEGYZÉK.

Előszó VII
Rövidítések jegyzéke IX
Bevezetés . . . . . XI—XXXII, 1—62
A „visitatio liminum" és a püspöki jelentések . . . XIII
A trienti zsinat határozatainak végrehajtása Magyarországon XVI
Püspökeink és a Szentszék 58
Okmánytár . . . . . 63—405
Besztercebányai püspökség (Episcopatus Neosoliensis) 1805, 1829 65
Boszniai (diakovári) püspökség (Ep. Bosnensis, Diacoviensis) 1650, 1655, 1658, 1783, 1807, 1820 . . 74
Csanádi püspökség (Ep. Csanádiensis) 1841 84
Erdélyi püspökség (Ep. Transsylvaniensis) 1788, 1803, 1819 91
Esztergomi érsekség (Archiep. Strigoniensis) 1598—1600, 1637 135
Fogarasi g. kat. püspökség (Ep. Fogaras gr. ritus) . . 137
Győri püspökség (Ep. Jaurinensis) 1730, 1752, 1757, 1762, 1766, 1771, 1775 137
Kalocsai érsekség (Archiep. Colocensis) 1827, 1833 153, 402
Nyitrai püspökség (Ep. Nitriensis) 1725, 1746, 1823, 1832 160
Pécsi püspökség (Ep. Quinqueecclesiensis) 1784, 1789, 1792, 1797 179
Szatmári püspökség (Ep. Szatmáriensis) 1816, 1820, 1835, 1848 187
Szepesi püspökség (Ep. Scepusiensis) 1780, 1793, 1801 202
Szerémi püspökség (Ep. Sirmiensis) 1760 221
Székesfehérvári püspökség (Ep. Alba-Regalensis) 1795, 1800, 1806, 1842 224
Szombathelyi püspökség (Ep. Sabariensis) 1781, 1785, 1791, 1794, 1817, 1833, 1838 232
Váci püspökség (Ep. Vaciensis) 1726, 1733, 1761, 1785, 1792, 1830, 1835, 1839 248
Váradi püspökség (Ep. Magno-Varadiensis)1754, 1836 286
Veszprémi püspökség (Ep. Wesprimiensis) 1769 . . . 305
Zágrábi püspökség (Ep. Zagrabiensis) 1607, 1634, 1675, 1700, 1707, 1794, 1816, 1820 328

Zeng-Modrusi püspökség (Ep. Segniensis et Modrussiensis) 1602, 1615, 1684, 1695, 1708, 1728, 1741, 1748, 1753, 1757, 1773, 1795, 1802, 1814, 1819, 1822, 1826 353
De exsecutione decretorum Concilii Tridentini in Hungaria. 1600—1850. (Excerpt. Latin.) 406
Hely-, név- és tárgymutató 418
Javítások és pótlások 453

Szerző kiadása.

Nihil obstat. *Dr. Hippolytus Hermann*, censor dioecesanus. N. 527—1933. Imprimatur.
In Sacro Monte Pannoniae, die 1. Aprilis A. D. 1933. *Chrysostomus* archiabbas et ordinarius.

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA